

พระสุตตันตปิฎก
มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๑

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑ คหปติวรรค

๑. กัณทรกสูตร

สติปัญฐาน ๔ เป็นธรรมสำหรับผู้ยังต้องศึกษา

[๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ฝั่งสระโบกขรณี ชื่อ คัคครา เขตนครจัมปา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ครั้นนั้นบุตรนายหัตถาจารย์ชื่อเปสสะและปริพาชกชื่อกัณทรกะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว นายเปสสะหัตถาโรหบุตร ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ส่วนกัณทรกปริพาชกได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วเปลี่ยวคูภิกษุสงฆ์ผู้หนึ่งเฝ้าอยู่ แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า น้าอัสจรรย ทานพระโคดม ไม่เคยมี ทานพระโคดม เพียงเท่านี้ ทานพระโคดมชื่อว่าทรงให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบแล้ว ทานพระโคดม พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใดได้มีแล้วในอดีตกาล แม้พระผู้มีพระภาค-

เจ้าเหล่านั้น ก็ทรงให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบเป็นอย่างยิ่งเพียงเท่านี้ เหมือนท่าน
พระโคตมทรงให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบในบัดนี้ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
เหล่าใด จักมีในอนาคตกาล แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็จักทรงให้
ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบเป็นอย่างยิ่งเพียงเท่านี้ เหมือนท่านพระโคตมทรงให้
ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบในบัดนี้.

[๒] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนกันทรกะ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น
ดูก่อนกันทรกะ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด ได้มี
แล้วในอดีตกาล แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็ทรงให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบ
เป็นอย่างยิ่งเพียงเท่านี้ เหมือนเราให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบในบัดนี้.

ดูก่อนกันทรกะ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด จักมีในอนาคต-
กาล แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็จักทรงให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบเป็นอย่าง
ยิ่งเพียงเท่านี้ เหมือนเราให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบในบัดนี้.

ดูก่อนกันทรกะ ก็ในภิกษุสงฆ์นี้ ภิกษุทั้งหลายผู้อรหันตจีณาสพอยู่
จบพรหมจรรย์แล้ว มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว ปลงภาระเสียแล้ว มีประโยชน์
ตนถึงแล้ว มีสังโยชน์ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้โดยชอบ มี
อยู่ ดูก่อนกันทรกะ อนึ่ง ในภิกษุสงฆ์นี้ ภิกษุทั้งหลายผู้ยังต้องศึกษา มีปรกติ
สงบ มีความประพฤติสงบ มีปัญญา เลี้ยงชีพด้วยปัญญามีอยู่ เธอเหล่านั้นมีจิต
ตั้งมั่นดีแล้ว ในสติปัฏฐาน ๔. สติปัฏฐาน ๔ เป็นไฉน. ดูก่อนกันทรกะ
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นภายในกายอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัม-
ปชัญญะ กำจัดอกิขณา ละโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นเวทนา ใน
เวทนาอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำจัดอกิขณาและโทมนัสในโลก
เสียได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำจัด

อภิขมาและโสมนัสในโลกลีได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิขมาและโสมนัสในโลกลีได้.

[๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว นายเปสสหัตถาโรหบุตร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า น้าอัสจรรย พระพุทธเจ้าข้า ไม่เคยมี พระพุทธเจ้าข้า สติปัญฐาน ๔ นี้ พระองค์ทรงบัญญัติไว้ดีแล้ว เพื่อความบริสุทธิ์ ของสัตว์ทั้งหลายเพื่อก้าวล่วงความโศกและความรำไร เพื่อความดับแห่งทุกข์ และโสมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ที่จริง แม้ พวกข้าพระพุทธเจ้าเป็นคฤหัสถ์หนุ่มผ้าขาว ก็ยังมีจิตตั้งมั่นดีแล้วใน

สติปัญฐาน ๔ เหล่านี้อยู่ตามกาลที่สมควร ขอประทานพระวโรกาส พวก ข้าพระพุทธเจ้าพิจารณาเห็นภายในกายอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิขมาและโสมนัสในโลกลีได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิขมาและโสมนัสในโลกลีได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิขมาและ โสมนัสในโลกลีได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสติ มีสัม- ปชัญญะ กำจัดอภิขมา และโสมนัสในโลกลีได้ น้าอัสจรรย พระพุทธเจ้าข้า ไม่เคยมี พระพุทธเจ้าข้า เพียงเท่านี้ พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าชื่อว่า ย่อมทรงทราบประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์รกรัก เป็นไปอย่างนี้ ในเมื่อมนุษย์เดนาก เป็นไปอยู่อย่างนี้ ในเมื่อมนุษย์โอดวอด เป็นไปอยู่อย่างนี้ ก็สิ่งที่รกรักคือมนุษย์ สิ่งที่ตื่นคือสัตว์ พระพุทธเจ้าข้า ด้วยว่าข้าพระพุทธเจ้าสามารถจะให้ช้างที่พอฝึกแล้วแล่นไปได้ ช้างนั้น จักทำนครจัมปา ให้เป็นที่ไปมาโดยระหว่าง ๆ จักทำความโอดวอด ความโง

ความคด ความงอนนั้นทั้งหมดให้ปรากฏด้วย ส่วนมนุษย์ คือทาส คนใช้ หรือกรรมกรของข้าพระพุทธเจ้า ย่อมพระพฤติด้วยกายเป็นอย่างหนึ่ง ด้วยวาจาเป็นอย่างหนึ่ง และจิตของเขาเป็นอย่างหนึ่ง น้าอัสสรย์ พระพุทธเจ้าข้า ไม่เคยมี พระพุทธเจ้าข้า เพียงเท่านี้ พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าชื่อว่า ย่อมทรงทราบประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลายในเมื่อมนุษย์รักชู้ เป็นไปอยู่อย่างนี้ ในเมื่อมนุษย์เดนกาก เป็นไปอยู่อย่างนี้ ในเมื่อมนุษย์ โอ้อวด เป็นไปอยู่อย่างนี้ ก็สิ่งที่รักชู้คือมนุษย์ สิ่งที่ตื่นคือสัตว์.

บุคคล ๔ จำพวก

[๘] พ. ดูก่อนเปสสะ ข้อนี้อย่างนั้น ดูก่อนเปสสะ ข้อนี้อย่างนั้น ก็สิ่งที่รักชู้ คือมนุษย์ สิ่งที่ตื่น คือสัตว์ ดูก่อนเปสสะ บุคคล ๔ จำพวกนี้มีอยู่ หาได้อยู่ในโลก ๔ จำพวกนั้นเป็นไฉน.

๑. ดูก่อนเปสสะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบการชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน.

๒. ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนและประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

๓. บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำตนให้เดือดร้อน และประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน และประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

๔. ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนนั้น ไม่มีความ
หิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบัน
คู่ก่อนเปสสะ บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนี้ จำพวกไหนจะยังจิตของท่านให้ยินดี.

[๕] เป. พระพุทธเจ้าข้า บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความ
ชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อนนี้ ไม่ยังจิตของข้าพระพุทธเจ้าให้ยินดีได้
แม้บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือด
ร้อน ก็ไม่ยังจิตของข้าพระพุทธเจ้าให้ยินดีได้ แม้บุคคลทำตนให้เดือดร้อน และ
ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน และ
ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ก็ไม่ยังจิตของข้าพระพุทธ
เจ้าให้ยินดีได้ ส่วนบุคคลใดไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนชวาย
ในการทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนชวาย
ในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน บุคคลนั้นไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือด
ร้อน ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหม
อยู่ในปัจจุบัน บุคคลนี้ย่อมยังจิตของข้าพระพุทธเจ้าให้ยินดี.

พ. คู่ก่อนเปสสะ ก็เพราะเหตุไรเล่า บุคคล ๓ จำพวกนี้ จึงยังจิต
ของท่านให้ยินดีไม่ได้.

[๖] เป. พระพุทธเจ้าข้า บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความ
ชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อนนี้ เขาย่อมทำตนซึ่งรักสุข เกลียดทุกข์ ให้
เดือดร้อน เร่าร้อน ด้วยเหตุนี้ บุคคลนี้จึงไม่ยังจิตของข้าพระพุทธเจ้าให้ยินดีได้
แม้บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือด
ร้อน เขาก็ย่อมทำผู้อื่นซึ่งรักสุข เกลียดทุกข์ ให้เดือดร้อน เร่าร้อน ด้วยเหตุ
นี้ บุคคลนี้จึงไม่ยังจิตของข้าพระพุทธเจ้าให้ยินดีได้ แม้บุคคลผู้ทำตนให้เดือด
ร้อน และประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือด

ร้อน และประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาก็ยอมทำตน และผู้อื่นซึ่งรักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือดร้อน เราร้อน ด้วยเหตุนี้ บุคคลนี้จึงไม่ยังจิตของข้าพระพุทธเจ้าให้ยินดีได้ ก็แลบุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน เขาไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันนี้ ด้วยเหตุนี้ บุคคลนี้ ย่อมยังจิตของข้าพระพุทธเจ้าให้ยินดีได้ พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าจะขอลาไป ณ บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้ามีกิจมาก มีธุระที่ต้องทำมาก.

พ. คุณก่อนเปสสะ บัดนี้ ท่านจงทราบกาลอันควรเถิด.

ลำดับนั้น นายเปสสหัตถาโรหบุตรขึ้นชมอนุโมทนาภาษิตพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณ แล้วหลีกไป.

[๗] ครั้งนั้น เมื่อนายเปสสหัตถาโรหบุตรหลีกไปไม่นาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นายเปสสหัตถาโรหบุตรเป็นบัณฑิต คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นายเปสสหัตถาโรหบุตรมีปัญญามาก ถ้านายเปสสหัตถาโรหบุตรพึงนั่งอยู่ครู่หนึ่ง ช่วงเวลาที่เรานำแจกบุคคล ๔ จำพวกนี้โดยพิสดารแก่เขา เขาก็เป็นผู้ประกอบด้วยประโยชน์ใหญ่ อนึ่ง แม้ด้วยการฟังโดยสังเขปเพียงเท่านี้ นายเปสสหัตถาโรหบุตรยังประกอบด้วยประโยชน์ใหญ่ พวกภิกษุกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า นี่เป็นกาลข้าแต่พระสุต นี่เป็นกาลของการที่พระผู้มีพระภาคเจ้า จะพึงทรงนำแจกบุคคล ๔ จำพวก นี้โดยพิสดาร ภิกษุทั้งหลายได้ฟังต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยพิสดารแล้วจักทรงจำไว้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้จงดี เราจักกล่าว. ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

[๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน เป็นไหน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางตนในโลกนี้ เป็นคนเปลือย ทอดทิ้งมารยาท เลี้ยงมือ เขาเชิญให้มารับภิกษา ก็ไม่มา เขาเชิญให้หยุด ก็ไม่หยุด ไม่ยินดีรับภิกษาที่เขานำมาให้ ไม่ยินดีรับภิกษาที่เขาทำเฉพาะ ไม่ยินดีรับภิกษาที่เขานิมนต์ ไม่รับภิกษาปากหม้อ ไม่รับภิกษาจากปากกระเช้า ไม่รับภิกษาร้อมธรรณีประตุ ไม่รับภิกษาร้อมท่อนไม้ ไม่รับภิกษาร้อมสาก ไม่รับภิกษาของคน ๒ คนที่กำลังบริโภครอยู่ ไม่รับภิกษาของหญิงมีครรภ์ ไม่รับภิกษาของหญิงผู้กำลังให้ลูกดูคนม ไม่รับภิกษาของหญิงผู้คลอดเกลี้ยงบุตร ไม่รับภิกษาที่นัดแนะกันทำไว้ ไม่รับภิกษาในที่ที่เขาเลี้ยงสุนัข ไม่รับภิกษาในที่ที่มีแมลงวัน ไล่ต้อมเป็นกลุ่ม ไม่รับปลา ไม่รับเนื้อ ไม่ดื่มสุรา ไม่ดื่มเมรัย ไม่ดื่มน้ำหมักดอง เขารับภิกษาที่เรือนหลังเดียวเยียวยออดภาพด้วยข้าวคำเดียวบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๒ หลัง เยียวยออดภาพด้วยข้าว ๒ คำบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๓ หลัง เยียวยออดภาพด้วยข้าว ๓ คำบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๔ หลัง เยียวยออดภาพด้วยข้าว ๔ คำบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๕ หลัง เยียวยออดภาพด้วยข้าว ๕ คำบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๖ หลัง เยียวยออดภาพด้วยข้าว ๖ คำบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๗ หลัง เยียวยออดภาพด้วยข้าว ๗ คำบ้าง เยียวยออดภาพด้วยภิกษาในถาดน้อยใบเดียวบ้าง ๒ ใบบ้าง ๓ ใบบ้าง ๔ ใบบ้าง ๕ ใบบ้าง ๖ ใบบ้าง ๗ ใบบ้าง กินอาหารที่เก็บค้างไว้วันหนึ่งบ้าง ๒ วันบ้าง ๓ วันบ้าง ๔ วันบ้าง

๕ วันบ้าง ๖ วันบ้าง ๗ วันบ้าง เป็นผู้ประกอบความชวนชวายในการบริโภค
ภัตที่เวียนมาถึงเดือนบ้าง แม้เช่นนี้ด้วยประการจะนี้อยู่ เขาเป็นผู้มีผัดทองเป็น
รักษาบ้างมีข้าวฟ่างเป็นรักษาบ้าง มีลูกเดือยเป็นรักษาบ้าง มีกากข้าวเป็นรักษา
บ้าง มีสาหร่ายเป็นรักษาบ้าง มีรำเป็นรักษาบ้าง มีข้าวตังเป็นรักษาบ้าง
มีข้าวใหม่เป็นรักษาบ้าง มีหญ้าเป็นรักษาบ้าง มีโคมัยเป็นรักษาบ้าง มีเหง้า
มันและผลไม้ในป่าเป็นอาหาร บริโภคผลไม้ที่หล่นเองเยียวยาอัธภาพ.

เขาทรงผ้าป่านบ้าง ผ้าแกมกันบ้าง ผ้าห่อศพบ้าง ผ้าบังสกุลบ้าง
ผ้าเปลือกไม้บ้าง หนังสือบ้าง หนังสือทั้งเล่มบ้าง ผ้าคากรองบ้าง ผ้า
เปลือกปอกรองบ้าง ผ้าผลไม้กรองบ้าง ผ้ากัมพลทำด้วยผมคนบ้าง ผ้ากัมพล
ทำด้วยขนสัตว์บ้าง ทำด้วยขนปีกนกเค้าบ้าง เป็นผู้ถอนผมและหนวด คือประ-
กอบความชวนชวายในการถอนผมและหนวดบ้าง เป็นผู้ยื่น คือห้ามอาสนะ
บ้าง เป็นผู้กระหย่ง คือ ประกอบความเพียรในการกระหย่ง [คือเดินกระ-
หย่งเหยียบพื้นไม้เต็มเท้า] บ้าง เป็นผู้อนบนบนนาม คือสำเร็จการอนบน
บนนามบ้าง เป็นผู้อาบน้ำวันละ ๓ ครั้ง ประกอบความชวนชวายในการลงน้ำ
บ้าง เป็นผู้ประกอบความชวนชวายในการทำให้เดือดร้อนเร่าร้อนหลาย
อย่างเห็นปานนี้อยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ทำตนให้
เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน.

[๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบ
ความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นไฉน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ฆ่าแพะเลี้ยงชีวิต ฆ่า
สุกรเลี้ยงชีวิต ฆ่านกเลี้ยงชีวิต ฆ่าเนื้อเลี้ยงชีวิต เป็นคนเหี้ยมโหด เป็นคน
ฆ่าปลาเป็นโจร เป็นคนฆ่าโจร เป็นคนปกครองเรือนจำ หรือบุคคลเหล่าอื่น

บางพวกเป็นผู้ทำทำงานอันทารุณ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้ เรากล่าวว่า เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

[๑๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน และประกอบความขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน และประกอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นไฉน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นพระราชามหากษัตริย์ ผู้ได้มรรคาภิเษกแล้วก็ดี เป็นพราหมณ์มหาศาลก็ดี พระราชาหรือพราหมณ์นั้น โปรดให้ทำโรงที่บูชาัญขึ้นใหม่ทางด้านบูรพาแห่งนคร แล้วทรงจำเริญพระ-
เกศาและพระมัสสุ ทรงนุ่งหนังเสือทั้งเล็บ ทรงทาพระกายด้วยเนยใสและน้ำมันงา ทรงเกาพระปฤษฎางค์ด้วยเขามฤค เข้าไปยังโรงที่บูชาัญใหม่ พร้อมด้วยพระมเหสีและพราหมณ์ปุโรหิต บรรทมบนพื้นดิน อันมิได้ลาดด้วยเครื่องลาด เขาทาด้วยโคมัยสค นำนมในเท้าที่หนึ่งแห่งโคแม่ลูกอ่อนตัวเดียวมีเท่าใด พระราชาทรงเยียวยาอัธภาพด้วยน้ำมันเท่านั้น นำนมในเท้าที่ ๒ มีเท่าใด พระมเหสีทรงเยียวยาอัธภาพด้วยน้ำมันเท่านั้น นำนมในเท้าที่ ๓ มีเท่าใด พราหมณ์ปุโรหิต ย่อมเยียวยาอัธภาพด้วยน้ำมันเท่านั้น นำนมในเท้าที่ ๔ มีเท่าใด ก็บูชาไฟด้วยน้ำมันเท่านั้น ลูกโคเยียวยาอัธภาพด้วยน้ำมันที่เหลือ พระราชาหรือพราหมณ์นั้นตรัสอย่างนี้ว่า เพื่อต้องการบูชาัญ จงฆ่าโคผู้ประมาณเท่านี้ ลูกโคผู้ประมาณเท่านี้ ลูกโคเมียประมาณเท่านี้ แพะประมาณเท่านี้ ม้าประมาณเท่านี้ จงตัดต้นไม้ประมาณเท่านี้ เพื่อต้องการทำเป็นเสาัญ จงเกี่ยวหญ้าประมาณเท่านี้ เพื่อต้องการลาดพื้น ชนเหล่าที่เป็นทาสก็ดี เป็นคนใช้ก็ดี เป็นกรรมกรก็ดี ของพระราชาหรือพราหมณ์นั้น ชนเหล่านั้นถูก

อาชญาคุกคาม ถูกภัยคุกคาม มีน้ำตานองหน้า ร้องไห้ ทำการงานตามกำหนด
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้ เรากล่าวว่า ผู้ทำคนให้เดือดร้อน ประกอบ
ความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน และทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประ-
กอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

กล่าวด้วยพระพุทธคุณ

[๑๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่
ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน
ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือด-
ร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่
ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบัน เป็นโณ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตเสด็จอุบัติในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์
ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้ง
โลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พระตถาคตพระ-
องค์นั้น ทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ได้แจ้งชัด ด้วย
ปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์
เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งาม
ในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ ทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริ-
บูรณ์สิ้นเชิง คฤหบดี บุตรคฤหบดี หรือผู้เกิดเฉพาะในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง
ย่อมฟังธรรมนั้น ครั้นฟังแล้วได้ศรัทธาในพระตถาคต เมื่อได้ศรัทธาแล้ว
ย่อมเห็นตระหนักรู้ว่า มรณาสดับแคบเป็นทางมาแห่งธุลี บรรพชาเป็นทาง

ปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้ครองเรือน จะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์
ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวคงจะขำขัน ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไร เราพึงปลงผม
และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาฬหพัศตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต สมัยต่อมา
เขาละกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ ละเครื่องนุ่งห่มน้อยใหญ่ ปลงผมและหนวด
นุ่งห่มผ้ากาสาฬหพัศตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

ความถึงพร้อมด้วยสิกขาและอาชีวะ

[๑๒] เขาบวชอย่างนี้แล้ว ถึงพร้อมด้วยสิกขาและอาชีวะ เสมอด้วย
ภิกษุทั้งหลาย.

๑. ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ วางศีลตรา
มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณาหวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่.

๒. ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับแต่ของที่เขา
ให้ ต้องการแต่ของที่เขาให้ ไม่ประพฤติดนเป็นขโมย เป็นผู้สะอาดอยู่.

๓. ละกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์
ประพฤติห่างไกล เว้นจากเมถุนอันเป็นกิจของชาวบ้าน.

๔. ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริง
ดำรงคำสัตย์มีถ้อยคำเป็นหลักฐาน ควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลก.

๕. ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้วไม่ไป
บอกข้างโน้น เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้างกัน หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไม่มาบอก
ข้างนี้เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้างกัน สมานคนที่แตกร้างกันแล้วบ้าง ส่งเสริม
คนที่พร้อมเพรียงกันแล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อม
เพรียงกัน เพลิดเพลินในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้คนพร้อม
เพรียงกัน.

๖. ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษ เพราะ
หู ชวนให้รัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ.

๗. ละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ พุคถูกกาล พุคแต่คำที่
เป็นจริง พุคอิงอรรถ พุคอิงธรรม พุคอิงวินัย พุคแต่คำที่มีหลักฐาน มีที่อ้าง
มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์โดยกาลอันควร.

๘. เว้นขาดจากการพรากพิชคามและภุตคาม.

๙. ฉันทนเดียว เว้นการฉันทนในราตรี งดการฉันทนในเวลาวิกาล.

๑๐. เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และการเล่น
อันเป็นข้าศึกแก่กุศล.

๑๑. เว้นขาดจากการตัดทรง ประดับและตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้
ของหอม และเครื่องประเทืองผิว อันเป็นฐานแห่งการแต่งตัว.

๑๒. เว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่.

๑๓. เว้นขาดจากการรับทองและเงิน.

๑๔. เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ.

๑๕. เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ

๑๖. เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี.

๑๗. เว้นขาดจากการรับทาสีและทาส.

๑๘. เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ.

๑๙. เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร.

๒๐. เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา .

๒๑. เว้นขาดจากการรับไร่นาและที่ดิน.

๒๒. เว้นขาดจากการประกอบพฤติกรรมและการรับใช้.

๒๓. เว้นขาดจากการซื้อการขาย.

๒๔. เว้นขาดจากการถือโก่งด้วยตาชั่ง การโก่งด้วยของปลอม และการโก่งด้วยเครื่องตวงวัด.

๒๕. เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง.

๒๖. เว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้น และการรโหก.

เธอเป็นผู้สันโดษด้วยจิรวเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง นกมีปีกจะบินไปทางทิศภาคใด ๆ ก็มีปีกของตัวเองเป็นภาระบินไปฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นแล เป็นผู้สันโดษด้วยจิรวเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง.

ภิกษุนั้นประกอบด้วยศีลขันธอันเป็นอริยะนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน เธอเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุมนสิการ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออกิขณาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษาจักขุมนสิการ ชื่อว่าถึงความสำรวมในจักขุมนสิการ เธอฟังเสียงด้วยโสต... ดมกลิ่นด้วยฆานะ... ลิ้มรสด้วยชีวา... ถูกต้องโศภณด้วยกาย... รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนมนสิการ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออกิขณาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษามโนมนสิการ ชื่อว่าถึงความสำรวมในมโนมนสิการ ภิกษุประกอบด้วยอินทรีย์สังวรอันเป็นอริยะเช่นนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันไม่ระคนด้วยกิเลสภายใน.

ภิกษุนั้นย่อมทำความรู้สึกตัว ในการก้าวไป ในการถอยกลับ ในการแฉก ในการเหลียว ในการคู้เข้า ในการเหยียดออก ในการทรงสังฆาภิบาลและจีวร ในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม ในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง.

การละนิรณ

[๑๓] ภิกษุนั้นประกอบด้วยศีลขันธ อินทรีย์สังวร สติและสัมปชัญญะ อันเป็นอริยะเช่นนี้แล้ว ย่อมเสพเสนาสนะอันสงัด คือป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง ในกาลภายหลังภัต เธอกลับจากบิณฑบาตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอละความเพ่งเล็งในโลก มีใจปราศจากความเพ่งเล็งอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความเพ่งเล็ง ละความประทุษร้ายคือพยาบาท ไม่คิดพยาบาท มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้ายคือพยาบาทได้ ละถิ่นมิตระแล้ว เป็นผู้ปราศจากถิ่นมิตระ มีความกำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถิ่นมิตระ ละอุทธัจจกุกกุจจะแล้ว เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ ณ ภายในอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจจะได้ ละวิจิกิจาแล้ว เป็นผู้ข้ามวิจิกิจา ไม่มีความเคลือบแคลงในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจาได้.

ฉาน ๔

[๑๔] ภิกษุนั้นละนิรณ ๕ เหล่านี้ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งใจ อันทำปัญญาให้ทุพพลได้แล้ว สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐม

ฉานมียิตก มียิจาร มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ บรรลุดุติยฉานมีความพ่อง
ใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร เพราะวิตก
วิจารสงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะและเสวย
สุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุดุติยฉาน ที่พระอริยะทั้งหลาย
สรรเสริญว่าผู้ได้ฉานนี้ เป็นผู้มียุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข บรรลุดุคคฉานไม่มี
ทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุข ละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้มี
อุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธอยู่.

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ

[๑๕] ภิกษุ^{นั้น}เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธีผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศ
จากอุปกิเลส อ่อน การแก่การทำงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้ม
จิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ เขื่อย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ
ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบ
ชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติ
บ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์
เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ในภพ^{นั้น}เรามีชื่ออย่าง^{นั้น}
มีโคตรอย่าง^{นั้น} มีผิวพรรณอย่าง^{นั้น} มีอาหารอย่าง^{นั้น} เสวยสุขเสวยทุกข์อย่าง^{นั้น}
^{นั้น} ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพ^{นั้น}แล้ว ได้ไปเกิดในภพ^{นั้น}
แม้ในภพ^{นั้น}เราก็มีชื่ออย่าง^{นั้น} มีโคตรอย่าง^{นั้น} มีผิวพรรณอย่าง^{นั้น} มีอาหาร
อย่าง^{นั้น} เสวยสุขเสวยทุกข์อย่าง^{นั้น} ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติ
จากภพ^{นั้น}แล้ว ได้มาเกิดในภพ^{นี้} เขื่อย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก
พร้อมทั้งอาการพร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้.

จุฏุปปาตญาณ

[๑๖] ภิกษุนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ครอบงำการทำงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อม โน้มโน้มจิตไปเพื่อรู้จิตและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ติดैनพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต ไม่ติดैनพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ดังนี้ เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้.

อาสวักขญาณ

[๑๗] ภิกษุนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ครอบงำการทำงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อม โน้มโน้มจิตไปเพื่ออาสวักขญาณ เธอย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี่อาสวสมุทัย นี่อาสวนิโรธ นี่อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้เห็นอย่างนี้ จิต

ยอมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เรากล่าวว่า ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบัน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคำเป็นไวยากรณ์แล้ว ภิกษุเหล่านั้นชื่นชมยินดีภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ดังนี้แล.

จบกันทรกสูตรที่ ๑

ปปัญจสูทนี

อรรถกถามัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

อรรถกถาคหปติวรรค

๑. อรรถกถากันทรกสูตร

กันทรกสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุตํ ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบทเหล่านั้น บทว่า จมฺปายํ คือในนครมีชื่อนั้น เพราะนคร .
นั้นได้มีต้นจำปาขึ้นหนาแน่นในที่นั้น ๆ มีสวนและสระโบกขรณีเป็นต้น . ฉะนั้น
จึงได้ชื่อว่า นครจมปา. บทว่า คคฺคราย โปกฺขรณียา ตีเร ฌ ฝั่งสระโบก-
ขรณี ชื่อว่า คคฺครา คือ ฌ ที่ไม่ไกลนครจมปานั้นมีสระโบกขรณี ชื่อว่า
คคฺครา เพราะพระราชมเหสีพระนามว่า คคฺครา ทรงขุดไว้. ฌ ฝั่งสระโบก-
ขรณีนั้นมีสวนจำปาขนาดใหญ่ประดับด้วยดอกมี ๕ สีมีสีเขียวเป็นต้นโดยรอบ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ สวนจำปาอันมีกลิ่นดอกไม้หอมนั้น.
พระอานนทเถระหมายถึงสวนจำปานั้นจึงกล่าวว่า คคฺคราย โปกฺขรณียา
ตีเร ดังนี้.

บทว่า มหตา ภิกฺขุสงฺฆเมณ สทฺธิ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ คือ
พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่มิได้กำหนดจำนวนไว้. บทว่า เปสฺสโต เป็นชื่อ
ของบุตรนายหัตถาจารย์นั้น. บทว่า หตฺถาโรหปฺปคฺโค คือบุตรของนายหัตถา-
จารย์ (ควาณช้าง). บทว่า กนฺทรโก ปริพฺพชโก คือ ปริพาชกผู้บวชแล้วจึง
มีชื่อนี้ว่า กันทรกะ.

บทว่า **อภิวาเทตฺวา** คือ เป็นผู้เสมือนเข้าไปในระหว่างพระพุทธ-
รัศมีหนาที่ประกอบด้วยวรรณะ ๖ ประการ แล้วดำลงในน้ำครั้งใสสะอาด
หรือเสมือนคลี่ผ้าซึ่งมีสีดั่งสีทองคลุมลงบนศิระะ หรือสวมศิระะด้วยเครื่อง
ประดับทำด้วยดอกจำปาซึ่งถึงพร้อมด้วยสีและกลิ่น หรือว่า เสมือนพระจันทร์
วันเพ็ญซึ่งโคจรเข้าไปยังเชิงภูเขาสิเนรุ ฉะนั้น แล้วถวายบังคมพระบาทของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า อันประกอบด้วยพระสิริ ดั่งดอกจำปาสีสดกำลังบาน อัน
ประดับด้วยจักรลักษณะ. บทว่า **เอกมนุตฺตํ นิสิตฺติ** คือ นั่งในโอกาสหนึ่งอัน
เว้นโทษของการนั่ง ๖ ประการ.

บทว่า **ตฺถทฺถ** **ตฺถทฺถ** คือ เหลียวดูภิกษุสงฆ์นั่งนิ่งเงียบ. เพราะ
ฉนั้นภิกษุแม้รูปหนึ่งก็มิได้มีความรำคาญด้วยมือและเท้า. ภิกษุทุกรูปมิได้
คุยกัน ด้วยความเคารพแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า และเพราะตนได้รับการศึกษา
แล้วเป็นอย่างดี โดยที่พูดไม่ทำแม้เสียงไอ แม้กายก็ไม่ไหว แม้ใจก็ไม่
ฟุ้งซ่าน คุณเสาเชื่อนที่ฟังไว้อย่างดี คุณน้ำในมหาสมุทรสงบเงียบในที่ที่ไม่มี
ลม นั่งล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้าจุรัตรวดลาหล้อมขอดภูเขาสิเนรุฉนั้น. ปิติ
และโสมนัสอันยิ่งใหญ่ได้เกิดแก่ปริพาชกเพราะเห็นบริษัทสงบเงียบอย่างนั้น.
ก็แลปริพาชกไม่อาจสงบปิติโสมนัสอันเกิดแล้วในภายในหทัยให้เงียบอยู่ได้จึง
เปล่งวาจาอันน่ารัก กล่าวคำมีอาทิว่า **อจฺจริยํ โภ โคตม** นำอัสจรรยพระ-
โคตมผู้เจริญ. ชื่อว่า อจฺจริยะะ นำอัสจรรยเพราะย่อมไม่มีเป็นนิจฺจคนตาบอด
จึญฺหาได้ฉนั้น ฟังทราบว่าเป็นต้นคินฺย (แบบแผน, ประเพณี) ไว้ก่อน.

ส่วนอรรถกถาณยฟังทราบดังต่อไปนี้. ชื่อว่า **อจฺจริยํ** เพราะประกอบ
แก่นิ้วมือ. อธิบายว่า ควรประกอบการคิณนิ้วมือ. ชื่อว่า **อพฺภุติ** เพราะไม่เคย
มีมาก่อน. แม้ทั้งสองบทก็อย่างเดียวกัน. บทว่า **อพฺภุติ** นี้เป็นชื่อของการนำ
มาซึ่งความพิศวง. ส่วนบทว่า **อจฺจริยํ** นั้นมี ๒ อย่างคือ **ครหัจฺจริยะะ**
(อัสจรรยในการคติเตยน) ๑ **ปัสสาอจฺจริยะะ** (อัสจรรยในการสรเรตฺริย) ๑.

ในอัจฉริยะทั้งสองนั้น พระพุทธดำรัสว่า คุณก่อนโมคคัลลานะ น้าอัส-
จรรย์ คุณก่อนโมคคัลลานะ ไม่เคยมี โมนบุรุษนั้นจักมาหา ก็ต่อเมื่อจับแขนมา
นี้ชื่อว่า **ครหาอัจฉริยะ**. พระพุทธดำรัสว่า คุณก่อนนันทมมารดา น้าอัสจรรย์
คุณก่อนนันทมมารดา ไม่เคยมี แม้จิตตูปบาท ก็ชำระให้บริสุทธิ์ได้ นี้ชื่อว่า **ปลัง-**
สาอัจฉริยะ. ในที่นี้ท่านประสงค์เอา**ปลังสาอัจฉริยะ** นี้แหละ. เพราะปริ-
พาชกนี้เมื่อสรรเสริญจึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **อิท** ในบทว่า **ยาวญจิท** นี้ เป็น
เพียงนิบาต. บทว่า **ยาว** กำหนดประมาณคือ ทรงให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบเป็น
อย่างยิ่ง. ท่านอธิบายว่า ไม่สามารถจะพรรณนาถึงประมาณที่ให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติ
ชอบ นี้จึงน้าอัสจรรย์ นี้จึงไม่เคยมี โดยแท้แล.

บทว่า **เอตปรม** **เยว** ชื่อว่า **เอตปรโม** เพราะให้ภิกษุสงฆ์นั้น
ปฏิบัติชอบอย่างนั้น เป็นอย่างยิ่งของภิกษุเหล่านั้น. ชื่อว่า ปฏิบัติชอบเป็น
อย่างยิ่งเพียงเท่านี้ อธิบายว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเคยให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติ
กันใด ก็ทำให้ภิกษุสงฆ์นี้ปฏิบัติเหมือนกันฉันนั้นไม่ยิ่งไปกว่านี้. ในนัยที่ ๒ พึง
ประกอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจักให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติอย่างนี้ไม่ให้ยิ่งไปกว่านี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า **ปฏิปาทีโต** ให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติคือให้ประกอบ
ในข้อปฏิบัติอันไม่เป็นข้าศึกโดยชอบ เพราะทำอภิสมาจารกวัตรให้เป็นเบื้อง-
ต้น. ถ้ามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ปริพาชกนี้จึงอ้างถึงพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายในอดีตและอนาคตเล่า. ปริพาชกนั้นมีญาณกำหนดรู้กาลทั้ง ๓ หรือ.
ตอบว่า ไม่มีแม้ในการถือเอานัย.

บทว่า **นิปกา** มีปัญญาเฉลียวฉลาด คือ ภิกษุทั้งหลายมีปัญญาประ-
กอบด้วยความเฉลียวฉลาด มีปัญญา เลี้ยงชีพด้วยปัญญา สำเร็จการเลี้ยงชีวิต
เพราะตั้งอยู่ในปัญญา เหมือนอย่างภิกษุบางรูป แม้บวชในศาสนา เทียวไปใน

อโคจร ๖ เพราะเหตุแห่งชีวิต เทียบไปหาหญิงแพศยา เทียบไปหาหญิงหม้าย หญิงสาวเพื่อ บัณเฑาะก์ โรงสุราและภิกษุณี คลุกคลีกับพระราชา มหาอำมาตย์ ของพระราชา เดียรถีย์ สาวกของเดียรถีย์ คลุกคลีกับภุคส์ถ์อันไม่สมควร สำเร็จการเลี้ยงชีวิตด้วยการแสวงหาอันไม่สมควร ๒๑ อย่างคือ ทำเวชกรรม ทำทุตกรรม ทำการส่งข่าว ฝ่าฝืน ให้ยาพอกฝี ให้ยาระบายอย่างแรง ให้ยาระบายอย่างอ่อน หุงน้ำมันสำหรับนัตถุ หุงน้ำมันสำหรับดื่ม ให้ไม้ไฟ ให้ใบไม้ ดอกไม้ ผลไม้ น้ำอาบ ไม้สีฟัน น้ำบ้วนปาก ให้ดินผงขัดตัว พุดให้เขารัก พุดที่เล่นเท็จจริง ช่วยเลี้ยงดูเด็ก ช่วยส่งข่าวสาร ชื่อว่า ไม่เลี้ยงชีพด้วยปัญญา เณรยวนลาด คือสำเร็จการเลี้ยงชีวิตเพราะไม่ตั้งอยู่ด้วยปัญญา.

จากนั้นครั้นทำกาลกิริยาแล้วก็จะเป็สมณชัณห์ เสวยทุกข์ใหญ่โดยนัย ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า แม้สังฆาภิของภิกษุนั้นก็ร้อนรุ่มเร้าร้อน ภิกษุไม่เป็น อย่างนี้ไม่ล่วงสิกขาบทแม้เพราะเหตุแห่งชีวิต ดำรงอยู่ในจุตปาริสุทธิศีล เถ่าเรียนพระพุทธรพจน์ตามกำลัง บำเพ็ญอริยปฏิบัติเหล่านี้ คือ รตวินิตปฏิบัติ มหาโคตสิคปฏิบัติ มหาสุญญตาปฏิบัติ อนังคณปฏิบัติ ธรรมทายาทปฏิบัติ นาลกปฏิบัติ คุวัญญกปฏิบัติ จันโทปมปฏิบัติ เป็นกายสักขี ในอริยวังสปฏิบัติคือมีความสันโดษด้วยปัจจัย ๔ และมีความยินดีตามความมียู่ของตน เป็นผู้อยู่โดดเดี่ยวในการเทียบเป็นต้น คุจข้างพ้นจากข้าศึก คุจสียะสละจากฝูง และคุจมหานาวา ไม่มีเรือติดตามไปข้างหลัง เริ่มบำเพ็ญวิปัสสนาตั้งความอุตสาหะอยู่ว่า เราจักบรรลุพระอรหัตในวันนี้ให้จงได้.

บทว่า สุปติฏฐิตจิตฺตา มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว คือ เป็นผู้มียจิตตั้งมั่นด้วยดีในสติปัฏฐาน ๔. สติปัฏฐานกถาที่เหลือกกล่าวไว้พิสดารแล้วในหนหลัง ส่วนในที่นี้ท่านกล่าวถึงสติปัฏฐานเจือกันทั้งโลกียะและโลกุตตระ. ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ เป็นอันท่านกล่าวถึงเหตุที่ภิกษุสงฆ์เข้าไปสงบแล้ว.

บทว่า ขาว สุปลณฺตุตา คือสติปัฏฐาน ๔ พระองค์ทรงตั้งไว้ด้วยดี แล้ว คือ ทรงแสดงดีแล้ว. ด้วยบทว่า มยฺ ปิ หิ ญฺเฏ นี้ เปสฺสนฺตรควาญ ช้างนั้นแสดงถึงความที่ตนเป็นผู้ทำกรงาน และขกภิกษุสงฆ์ขึ้น. ในข้อนี้มีอธิบายดังต่อไปนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่จริงแม้พวกข้าพระองค์เป็นคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว ๆ ล ๆ เป็นผู้มิจิตตังมฺนฺติแล้วอยู่. การไถ พืช แอ็ก คันไถและผาลไถนา นี้มิได้มีแก่ภิกษุสงฆ์ เพราะฉะนั้นภิกษุสงฆ์จึงมุ่งต่อสติปัฏฐานตลอดกาล. ส่วนพวกข้าพระองค์ได้โอกาสตามกาลสมควรแล้วจึงทำนสิการนี้. แม้พวกข้าพระองค์จะเป็นผู้ทำกรงาน ก็ไม่สละกรรมฐานด้วยประการทั้งปวง.

บทว่า มนุสฺสคฺคเห มนุสฺยรคฺชฏฺฐํ คือ เพราะถือเอาความรคชฏฺฐํ ของอริยาคัยแห่งมนุสฺยทั้งหลาย. พึงทราบว่ความที่ถือเอาแม้อริยาคัยของมนุสฺยเหล่านั้นด้วยความรคชฏฺฐํด้วยกิเลส. แม้ในอริยาคัยเดนคากและอริยาคัยโอ้อวดก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ในอริยาคัยเหล่านั้น พึงทราบความที่อริยาคัยชื่อว่าเดนคาก เพราะอรรถว่ไม่บริสุทฺธิ. อริยาคัยชื่อว่า โอ้อวด เพราะอรรถว่หลอกลวง.

บทว่า สตุตฺตานํ หิตาหิตํ ขานาติ พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงรู้ประโยชน์และมีไช้ประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลายคือพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบประโยชน์และมีไช้ประโยชน์ของมนุสฺยทั้งหลายด้วยดี เหมือนอย่างทรงทราบรคชฏฺฐํ เดนคากและความหลอกลวงของมนุสฺยฉะนั้น. ในบทว่า ยทิทํ ปสฺสวํ นี้ท่านประสงค์เอาสัตว์ ๒ เท้าแม่ทั้งหมด.

บทว่า ปโหมิ คือสามารถ. บทว่า ยาวตฺตเคน อนฺตเรณ โดชะระหว่างประมาณเท่าใด คือโดยขณะเท่าไร. บทว่า จมฺปิ คตาคตํ กริสฺสุติ จักทำนกรจัมปาให้เป็นที่ไปมาคือจักทำการไปและการมาตั้งแต่โรงม้าจนถึง

ประตุนครเมืองจัมปา. บทว่า **สาเรยฺยานิ** คือความเป็นผู้โอด. บทว่า **ญฺเญยฺยานิ** คือความเป็นผู้โง. บทว่า **วญฺเญยฺยานิ** คือความเป็นผู้คด. บทว่า **หิมฺเหยฺยานิ** คือความเป็นผู้ข. บทว่า **ปาตุกริสฺสตี** จักทำให้ปรากฏคือจักประกาศ จักแสดง. เพราะไม่สามารถเพื่อจะแสดงความโอดเป็นต้นเหล่านั้นโดยระหว่างประมาณเท่านั้นได้.

พึงทราบวินิจฉัยในความโอดเป็นต้นดังต่อไปนี้ เมื่อภิกษุสงฆ์จะยืนอยู่ที่ไหน ๆ ทั้ง ๆ เป็นที่ไม่มีภักเฉพาะหน้าของมนุษย์ คิดว่า เราจักไปข้างหน้าแล้วยืนลง จึงไปยืนทำเป็นไม่เคลื่อนไหวเหมือนเสาที่ฝังไว้ในที่ที่ประสงค์จะตั้งไว้ ภิกษุนี้ชื่อว่าโอด. เมื่อภิกษุประสงค์จะกั้นในที่ไหน ๆ แล้วก้มลำตัวขวางไว้ทั้ง ๆ เป็นที่ไม่มีภักเฉพาะหน้าของมนุษย์ทั้งหลายคิดว่า เราจักไปข้างหน้าแล้วก้มลง จึงก้มตัวลงในที่นั้น ภิกษุนี้ชื่อว่าโง. เมื่อภิกษุประสงค์จะหลีกจากทางในที่ไหน ๆ แล้วกลับเดินสวนทางทั้ง ๆ เป็นที่ไม่มีภักเฉพาะหน้าของมนุษย์ทั้งหลายคิดว่าเราจักไปข้างหน้าแล้วลงทำอย่างนี้ จึงหลีกจากทางในที่นั้นแล้วกลับเดินสวนทาง ภิกษุนี้ชื่อว่า คด. เมื่อภิกษุประสงค์จะไปตามทางตรงตามเวลา จากซ้ายตามเวลา จากขวาตามเวลา ทั้ง ๆ เป็นที่ไม่มีภักเฉพาะหน้าของมนุษย์ทั้งหลาย คิดว่า เราจักไปข้างหน้าแล้วลงทำอย่างนี้ จึงไปทางตรงตามเวลาจากซ้ายตามเวลาจากขวาตามเวลาในที่นั้น. อนึ่งที่นี้เขากวาดไว้เตียน จอแจด้วยมนุษย์ นารีธรรมไม่ควรทำกรรมเห็นปานนี้ในที่นี้ ย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้ประสงค์จะถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะด้วยคิดว่าเราจักไปข้างหน้าแล้วทำในที่ที่ปกปิด จึงทำในที่นั้น ภิกษุนี้ชื่อว่าข. ท่านกล่าวไว้ดังนี้หมายถึงกิริยาแม้ ๔ อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

ข้างนั้นจักทำ ความโอ้อวด ความโก่ง ความคด ความงอ เหล่านั้น
ทั้งหมดให้ปรากฏได้. สันฐานเป็นต้นเหล่านั้นแม้ทำอยู่อย่างนี้ ก็ชื่อว่ายอมทำ
ความโอ้อวดเป็นต้นเหล่านั้นให้ปรากฏ.

ครั้งนายเปสสะบุตรครวญช้างแสดงความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นสิ่งที่ตื่น
บัดนี้เมื่อจะแสดงความที่มนุษย์ทั้งหลายเป็นสิ่งที่รักษุจึงกราบทูลบทมีอาทิว่า
อมหากัม ปน ภนุเต.

ในบทเหล่านั้น บทว่า ทาสา ได้แก่ ทาสเกิดภายใน ทาสได้มาด้วย
ทรัพย์ ทาสเป็นเชลยหรือถึงความเป็นทาสรับใช้. บทว่า เปสฺสา คือคนรับ
ใช้. บทว่า กมุฏฺกรว คือคนเลี้ยงชีวิตด้วยอาหารและค่าจ้าง. บทว่า อญฺญตา
จ กายเณ ด้วยกายเป็นอย่างหนึ่ง ท่านแสดงว่า ทาสเป็นต้นยอมประพฤติด
ด้วยกายโดยอาการอย่างหนึ่ง ด้วยวาจาโดยอาการอย่างหนึ่ง และจิตของทาส
เป็นต้นเหล่านั้นยอมตั้งอยู่โดยอาการอย่างหนึ่ง. ในทาสเหล่านั้นทาสใดเห็น
นายเฉพาะหน้าแล้วลุกขึ้นต้อนรับ รับของจากมือ ปล่อยสิ่งนี้ถือเอาสิ่งนี้ ทำ
กิจทั้งหมดแม้ที่เหลือนมีที่นั่น พัด และล้างเท้าเป็นต้น แต่พอกลับหลัง แม้
น้ำมันไหลก็ไม่เหลียวแล การงานแม้ขาดทุนตั้งร้อยตั้งพันเสียหายไป ก็ไม่
ปรารถนาจะกลับมาเหลียวแล ทาสเหล่านี้ชื่อว่าประพฤติดด้วยกายอย่างอื่น. อนึ่ง
ทาสเหล่าใดต่อหน้าพุดสรรเสริญเป็นต้นว่าเขาเป็นเจ้านายของฉันทน์ พอกลับหลัง
คำที่พุดไม่ได้ไม่มีเลย ย่อมพุดคำที่ต้องการพุด ทาสเหล่านี้ชื่อว่าประพฤติดด้วย
วาจาอย่างหนึ่ง.

บทว่า จตุตาโรเม เปสฺส ปุคฺคฺลา ดูก่อนเปสสะ บุคคล ๔ จำพวก
เหล่านี้มีอยู่ แม้บุคคลนี้ก็เป็นการสืบทอดเฉพาะตัว.

เปสสะนี้กราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้ายอมทรง
ทราบประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์รักษุเป็น

ไปอยู่อย่างนี้ในเมื่อมนุษย์เดินากเป็นไปอยู่อย่างนี้ ในเมื่อมนุษย์โ้ฮ้อวคเป็นไปอยู่อย่างนี้.

บุคคล ๓ จำพวกก่อนเป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติไม่เป็นประโยชน์ บุคคลจำพวกที่ ๔ เป็นผู้ปฏิบัติเป็นประโยชน์ พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทรงแสดงว่าเรารู้ประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลายอย่างนี้ จึงทรงปรารภเทศนา. แม้การประกอบกับถ้อยคำของกันทรกปริพาชกในหนหลังก็ควร. ด้วยเหตุนี้กันทรกปริพาชกจึงกล่าวว่า ท่านพระโคตมผู้เจริญ เพียงเท่านี้ ท่านพระโคตมชื่อว่า ทรงให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบแล้วดังนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้เมื่อทรงแสดงแก่นายเปสเสนนั้นว่า เราเว้นบุคคล ๓ จำพวกก่อน แล้วให้บุคคลจำพวกที่ ๔ เบื้องบนปฏิบัติในปฏิบัติเป็นประโยชน์นั้นแหละจึงทรงปรารภเทศนา.

บทว่า สนุโต นี้เป็นไวยาจน์ของบทว่า ส วิชฺชมานา มีอยู่. จริงอยู่ ความดับสนิทในบทนี้ว่า สนุตา โหนติ สมิตา วูปสนุตา ท่านกล่าวว่า สนุตา สงบแล้ว. ท่านกล่าวว่า นิพพุตา ดับแล้วในบทนี้ว่า สนุตา เอเต วิหารา อริยสุต วินเย วุจฺจนฺติ ท่านกล่าววิหารเหล่านี้สงบในวินัยของพระอริยะ. ท่านกล่าวว่า บัณฺฑิต ในบทนี้ว่า สนุโต หเว สพุทฺธิ ปเวทยนฺติ สัตบุรุษทั้งหลายย่อมประกาศด้วยความเป็นสัตบุรุษ. บัณฺฑิตทั้งหลายมีอยู่ในโลกนี้. อธิบายว่า พอหาได้.

พึงทราบวินิจฉัยในบทมีอาทิว่า ทำตนให้เดือดร้อนชื่อว่า อุตุนฺตโป เพราะทำตนให้เดือดร้อน ให้ถึงทุกข์. ประกอบการชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ชื่อว่า อุตฺตปริตฺตปนาณฺโณ. ชื่อว่า ปรนฺตโป เพราะทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ให้ถึงทุกข์. ประกอบการชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

ชื่อว่า **ปรปรีตาปนาบุญคัม** . บทว่า **ทัญญูเรว ฐมฺเม** คือในอรรถาพินี้แหละ.

บทว่า **นิจฺฉาโต** ไม่มีความหิว ตัณหาท่านเรียกว่า **ฉาต**. ชื่อว่า **นิจฺฉาโต** เพราะไม่มีความอยาก. ชื่อว่า **นิพฺพุโต** เพราะดับกิเลสได้ทั้งหมด. ชื่อว่า **สตีญฺญโต** เพราะเป็นผู้เย็นเพราะไม่มีกิเลสอันทำให้เดือดร้อนในภายใน. ชื่อว่า **สุขปฺปฏิสฺส เวที** เพราะเสวยสุขเกิดแต่ฌานมรรคผลและนิพพาน. บทว่า **ปุรหฺม-
ญฺเตน อุตฺตนา** มีตนเป็นดังพรหมคือมีตนประเสริฐ.

บทว่า **จิตฺตํ อาราธติ** ยังจิตให้ยินดี คือยังจิตให้ถึงพร้อม ให้
บริบูรณ์. อธิบายว่า ให้เลื่อมใส. บทว่า **ทุกฺขปฏิกฺกณฺถํ** เกลียคทุกข์ คือ
ทุกข์เป็นสิ่งที่น่าเกลียดตั้งอยู่ในความเป็นข้าศึก. อธิบายว่า ไม่ปรารถนาทุกข์.

ในบทว่า **ปญฺชติโต** นี้ ไม่ควรกล่าวว่าเป็นบัณฑิตด้วยเหตุ ๔ ประ-
การ. แต่ควรกล่าวว่าเป็นบัณฑิตเพราะทำกรรมใน **สตีปญฺฐาน** แม้บทนี้ว่า
มหาปญฺโญ ก็ไม่ควรกล่าวด้วยลักษณะของมหาปัญญาด้วยบทมีอาทิว่า
มหนฺเต อุตฺเต ปรีคณฺหติ ถือเอาประโยชน์ใหญ่. แต่ควรกล่าวว่าเป็นผู้มี
ปัญญามากเพราะประกอบด้วยปัญญากำหนดถือเอา **สตีปญฺฐาน**. บทว่า **มหตา
อุตฺเตน สํ ยุตฺโต อภิวิสฺส** เขาก็เป็นผู้ประกอบด้วยประโยชน์ใหญ่ คือพึง
เป็นผู้ประกอบ เป็นผู้ถึงด้วยประโยชน์ใหญ่ ความว่า พึงบรรลุโศคาปตติผล.

ถามว่า ก็แม้เมื่อตั้งอยู่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะมี
อันตรายแก่มรรคผลหรือ. ตอบว่า มีซิ. แต่มิได้มีเพราะอาศัยพระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย. โดยที่แท้ย่อมมิได้เพราะความเลื่อมของกิริยาหรือเพราะปาปมิตร. ใน
อันตรายทั้งสองนั้น ชื่อว่าย่อมมิเพราะความเลื่อมของกิริยาดังต่อไปนี้. หากว่า
พระธรรมเสนาบดีรู้ธรรมาศัยของธัญชานียพราหมณ์แล้ว ได้แสดงธรรม
พราหมณ์นั้นจักได้เป็นพระโศดาบัน. อย่างนี้ชื่อว่าย่อมมิเพราะความเลื่อมแห่ง

กิริยา. ชื่อว่าย่อมมีเพราะปาปมิตรมีอธิบายดังนี้. หากว่าพระเจ้าอชาตศัตรูเชื่อคำของเทวทัตแล้วไม่ทำปิตุฆาต. พระเจ้าอชาตศัตรูจักได้เป็นโสดาบันในวันที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสามัญญผลสูตรนั่นเอง. แต่เพราะพระเจ้าอชาตศัตรูเชื่อคำของเทวทัตนั้นแล้วทำปิตุฆาต จึงไม่ได้เป็นโสดาบัน. อย่างนี้ชื่อว่าอันตรายย่อมมีเพราะปาปมิตร. ความเสื่อมแห่งกิริยาเกิดแก่อุบาสกเมื่อนี้ เมื่อเทศนายังไม่จบพรหมณ์ลูกหลีกไปเสีย.

บทว่า อปิ จ ภิกขเว เอตตวตปิ เปสฺส หตฺถาโรหฺมฺมฺโต

มหา อตฺถเณ อ ยุตฺโต อนึ่ง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ด้วยการฟังโดยสังเขปเพียงเท่านี้ นายเปสสะความขงยังประกอบด้วยประโยชน์ใหญ่. ถ้ามว่าด้วยประโยชน์ใหญ่เป็นไฉน. ตอบว่า คือด้วยอานิสงส์ ๒ ประการ. นัยว่าอุบาสกเสื่อมใสในพระสงฆ์ และนัยใหม่ยังเกิดแก่อุบาสกนั้นเพื่อกำหนดถือเอาสติปัญญา ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า มหา อตฺถเณ อ ยุตฺโต เป็นผู้ประกอบด้วยประโยชน์ใหญ่. กันทรกปริพาชกได้ความเสื่อมใสในพระสงฆ์เท่านั้น. บทว่า เอตฺส ภควา กาโล ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า นี่เป็นกาลแห่งการแสดงธรรมนั้น ความว่า นี่เป็นกาลแห่งการกล่าวธรรมหรือว่าแห่งการจำแนกบุคคล ๔ จำพวก.

พึงทราบความในบทมีอาทิ โอโรพฺภิกโก ฆาพะพะเลียงชีวิตดังต่อไปนี้ พะท่านเรียกว่า อูโรพฺภะ ชื่อว่า โอโรพฺภิกโก เพราะฆ่าพะ. แม้ในบทมีอาทิว่า สุกฺริโก ฆาสุกรเลียงชีวิตก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า ลุทฺโท คือ เข็มโหดหยาบคาย. บทว่า มจฺจฆาฏิกโก คือพรานเบ็ดผู้ผูกปลา. บทว่า พนฺธนาคาริกโก คือคนปกครองเรือนจำ. บทว่า กุรฺรภมฺมฺมฺตา คือทำการงานทารุณ. บทว่า มุทฺทาวสฺสิตฺโต คือพระราชาได้รับมูรธาภิเษกด้วยการอภิเษกเป็นกษัตริย์. บทว่า ปุรฺตฺติเมเน นฺครสุตฺต คือทางทิศบูรพาจาก

พระนคร. บทว่า **สนุถาคาริ** คือโรงบูชาญ. บทว่า **ขราชินิ นินาสตุวา** คือทรงนั่งหนังสือทั้งเล่ม. บทว่า **สปปิเตเลน** ด้วยเนยใสและน้ำมัน. น้ำมันอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหลือเว้นเนยใส ท่านเรียกว่า **เตล** น้ำมัน. บทว่า **กณฺทวมาโน** ทรงเกาคือทรงเกาด้วยเขาในเวลาที่ต้องเกาเพราะเล็บหลุด. บทว่า **อนนฺตรหิตาย** คือมิได้ลาดด้วยเครื่องลาด. บทว่า **สรวฺพจฺจนาย** แห่งใครผู้มีรูปเช่นเดียวกับแม่โค คือ ถ้าแม่โคขาว ลูกโคก็ขาวด้วย ถ้าแม่โคดำหรือแดง ลูกโคก็เป็นเช่นนั้นด้วย เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า **สรวฺพจฺจน** ด้วยประการฉะนี้. บทว่า **โส เอวมาห** พระราชานั้นตรัสอย่างนี้. บทว่า **วจฺจตฺรา** ลูกโคมีกำลังผู้ถึงความมีกำลังเกินความเป็นลูกโคหนุ่ม แม้ในบทว่า **วจฺจตฺริ** ลูกโคเมียก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **ปริสฺสนุราย** เพื่อลาดพื้นคือเพื่อต้องการทำเครื่องล้อม และเพื่อต้องการลาดบนพื้นบูชาญ. บทที่เหลือง่ายทั้งนั้นเพราะกล่าวไว้พิสดารแล้วในบทนั้น ๆ ในหนหลัง.

จบอรรถกถากันทรกสูตรที่ ๑

๒. อัญญกนาครสูตร

ว่าด้วยทสมคฤหบดี

[๑๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง **ท่านพระอานน**ทอยู่ ณ เวฬุคาม เขตนครเวสาลี ก็สมัยนั้นคฤหบดีชื่อว่า **ทสมะ** เป็นชาวเมืองอัญญกะ ไปยังเมืองปาตลีบุตร ด้วยกรณีกิจอย่างหนึ่ง ครั้นนั้น ทสมคฤหบดีชาวเมืองอัญญกะ เข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่งที่ถูกกฏาราม ไหว้ภิกษุนั้นแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้ถามภิกษุนั้น

ว่า ท่านผู้เจริญ เดียวนี้ท่านพระอนนท้อยู่ที่ไหน ด้วยว่าข้าพเจ้าใครจะพบท่านพระอนนท. ภิกษุนั้นตอบว่า คุณก่อนคฤหบดี ท่านพระอนนทอยู่ ณ บ้านเวฬุคาม เขตนครเวสาดี ครั้งนั้นแล ทสมคฤหบดีชาวเมืองอัฐกะ ทำกรณียกิจนั้นให้สำเร็จที่เมืองปาตลีบุตรแล้ว ไปยังนครเวสาดี ถึงบ้านเวฬุคาม เข้าไปหาท่านพระอนนทถึงที่อยู่ ให้อาหารท่านพระอนนทแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๑๕] ทสมคฤหบดีชาวเมืองอัฐกะนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้ถามท่านพระอนนทว่า ข้าแต่ท่านพระอนนทผู้เจริญ ธรรมอันหนึ่ง ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป และย่อมบรรลุดังธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าที่ยังไม่บรรลु อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบพระองค์นั้น ตรัสไว้มีอยู่แลหรือ.

ท่านพระอนนทตอบว่า มีอยู่ คฤหบดี...

ข้าแต่ท่านพระอนนทผู้เจริญ ก็ธรรมอันหนึ่ง เป็นไฉน...

รูปฌาน ๔

[๒๐] คุณก่อนคฤหบดี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจาร มีปีติและสุข เกิดแต่เวกอยู่ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แม้ปฐมฌานนี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่งอันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรม คือ สมถะและวิปัสสนา นั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้ง

หลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรม คือ สมณะและวิปัสสนานั้น เพราะ
ความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโอปปาติกะจะปรินิพพาน
ในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี ธรรมอันหนึ่งแม่นี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มี
ความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลาย
ที่ยังไม่สิ้นย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุดังธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็น
เครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลु อันพระผู้มีพระภาค-
เจ้าผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุตุนิยามาน มีความผ่องใส
แห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ เพราะวิตกวิจาร์
สงบไป มีปิติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แม้
ทุนิยามานี้อันเหตุปัจจยปรุ้งแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุ
ปัจจยปรุ้งแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้
เธอตั้งอยู่ในธรรมคือ สมณะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะ
ทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลิน
ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕
เธอย่อมเป็นโอปปาติกะจะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็น
ธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี ธรรมอันหนึ่งแม่นี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความ
เพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่
สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุดังธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่อง
ประกอบอันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ ผู้
เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้นตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย ผู้ใดมานี้ เป็นผู้มิอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แมตติยมานนี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือสมถะและวิปัสสนา นั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรมคือสมถะและวิปัสสนา นั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโอปปาติกะจะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี ธรรมอันหนึ่งแม้นี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุดังธรรมะที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลु อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุดุคตญาณ ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แม้จิตตญาณนี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือสมถะและวิปัสสนา นั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรมคือสมถะและวิปัสสนา นั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโอปปาติกะจะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี ธรรมอันหนึ่งแม้นี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลु อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

อัปมัถฺยา ๔

[๒๑] ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีใจประกอบด้วยเมตตา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน เธอมีใจประกอบไปด้วยเมตตา อันไพบุลย์ เป็นมหัคตะ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน แผ่ไปทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า โดยความมีตนทั่วไป ในที่ทุกสถานอยู่ด้วยประการฉะนี้ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่าแม้เมตตาเจโตวิมุตตินี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในเมตตาเจโตวิมุตตินั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโปปาติกะ จะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี แม้ธรรมอันหนึ่งนี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็น

เครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลु อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีใจประกอบด้วยกรุณา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน เธอมีใจประกอบด้วยกรุณา อันไพบุลย์ เป็นมหัคตะ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน แผ่ไปทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่าโดยความมีตนทั่วไป ในที่ทุกสถานอยู่ ด้วยประการฉะนี้ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แม้กรุณาเจโตวิมุตตินี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้ายังไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความกำหนัด เพลิดเพลินในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโอปปาติกะ จะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี แม้ธรรมอันหนึ่งนี้แล ที่เพื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้นไป ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลुถึงธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีใจประกอบด้วยมุทิตา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่ง ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน เธอมีใจประกอบด้วยมุทิตา อันไพบุลย์ เป็นมหัคตะ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน แผ่ไป

ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่าโดยความมีตน
ทั่วไป ในที่ทุกสถานอยู่ ด้วยประการฉะนี้ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัด
ว่า แม้ภูติดาเจโตวิมุตตินี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่
เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนา
นั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้ง
หลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะ
ความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโอปปาติกะ จะปรินิพพาน
ในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี แม้ธรรมอันหนึ่งนี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาณ มีความ
เพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยัง
ไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลुถึงธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเครื่อง
ประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้
ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีใจประกอบด้วยอุเบกขา แผ่
ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน เธอมีใจประกอบด้วยอุเบกขา
อันไพบุลย์ เป็นมหัคตะ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน แผ่
ไปทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่าโดยความ
มีตนทั่วไป ในที่ทุกสถานอยู่ ด้วยประการฉะนี้ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อม
รู้ชัดว่าแม้อุเบกขาเจโตวิมุตตินี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็
สิ่งใดสิ่งหนึ่งอันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความ
ดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึง
ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้ายังไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

เพราะความยินดีเพลินเพลินในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโอปปาติกะ จะปรินิพพานในที่นั่น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี แม้ธรรมอันหนึ่งนี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลु อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้

อรุณปาน ๔

[๒๒] ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุเข้าถึงอากาसानัญจาย-
ตณณานด้วยมนสิการว่า อากาหาที่สุดมิได้ เพราะล่องรูปสัญญา เพราะดับ
ปฏิกขสัญญา เพราะไม่มนสิการนาคตสัญญา โดยประการทั้งปวงอยู่ เธอ
พิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แม้อากาसानัญจายตณสมาบัตินี้ อันเหตุปัจจัย
ปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้าง
ขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือ
สมณะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้ายังไม่ถึงความ
สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพลินเพลินในธรรมคือสมณะและ
วิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็น
โอปปาติกะ จะปรินิพพานในที่นั่น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี แม้ธรรมอันหนึ่งนี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มี
ความเพียรมีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่

ยังไม่สิ้นยอมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลुถึงธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุเข้าถึงวิญญูญายตนญาณด้วยมนสิการว่า วิญญูญายหาที่สุดมิได้ เพราะล่วงอาภาสานัญญายตนะโดยประการทั้งปวงอยู่ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่าแม้วิญญูญายตนสมาบัตินี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโอปปาติกะ จะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี แม้ธรรมอันหนึ่งนี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลาย ที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลुถึงธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

ดูก่อนคฤหบดี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุอาภิกขุญญายตนญาณด้วยมนสิการว่า อะไร ๆ ก็ไม่มี เพราะล่วงวิญญูญายตนะได้โดยประการทั้งปวง เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่า แม้อาภิกขุญญายตนสมาบัตินี้ อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก่อสร้างขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในธรรมคือ

สมณะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้ายังไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลินในธรรมคือสมณะและวิปัสสนานั้น เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ เธอย่อมเป็นโอปปาติกะ จะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา.

ดูก่อนคฤหบดี แม้ธรรมอันหนึ่งนี้แล ที่เมื่อภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีคนส่งไปอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบรรลุถึงธรรมที่ปลอดโปร่งจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบไว้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ยังไม่บรรลุ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสไว้.

อุปมา ๒ อย่าง

[๒๓] เมื่อท่านพระอานนทกล่าวอย่างนี้แล้ว ทสมคฤหบดี ชาวเมืองอัญญกะ ได้กล่าวกะท่านพระอานนทว่า ข้าแต่ท่านพระอานนทผู้เจริญ บรุษกำลังแสวงหาขุมทรัพย์ขุมหนึ่ง ได้พบขุมทรัพย์ถึง ๑๑ ขุมในคราวเดียวกัน ฉันทใด ข้าพเจ้าก็ฉันทนั้น กำลังแสวงหาประต้อมประตูหนึ่ง ได้พบประต้อมตะถึง ๑๑ ประตูในคราวเดียวกัน โดยการฟังเท่านั้น.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เรือนของบรุษมีประตู ๑๑ ประตู เมื่อเรือนนั้นถูกไฟไหม้ บรุษเจ้าของเรือนอาจทำตนให้สวัสดิ์ โดยประตูแม้ประตูหนึ่ง ๆ ได้ ฉันทใด ข้าพเจ้าก็ฉันทนั้น จักอาจทำตนให้สวัสดิ์ได้โดยประต้อมตะ แม้ประตูหนึ่ง ๆ แห่งประต้อมตะ ๑๑ ประตูนี้.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อันชื่อว่าอัญญเดียรฉิยเหล่านี้ จักแสวงหาทรัพย์สำหรับบูชาอาจารย์เพื่ออาจารย์ ก็ไหน ข้าพเจ้าจักไม่ทำการบูชาท่านพระ-

อานนท์เล่า ลำดับนั้น ทสมคฤหบดีชาวเมืองอัฐกะ ให้ประชุมภิกษุสงฆ์ผู้
อยู่ในเมืองปาตลีบุตร และเมืองเวสาลี พร้อมกันแล้ว ให้อัมมณาเพิงพอ
ด้วยขาหนีบะ โภชนียะ อันประณีต ด้วยมือของตน ให้ภิกษุครองคู่ผ้ารูปละ
คู่ๆ และได้ให้ท่านพระอานนท์ครองไตรจีวร แล้วให้สร้างวิหารราคา ๕๐๐
ถวายท่านพระอานนท์ ดังนี้แล.

จบอัฐกนาครสูตรที่ ๒

๒. อรรถกถาอัฐกนาครสูตร

อัฐกนาครสูตรมีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุต ข้าพเจ้าได้ฟังมา
แล้วอย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เวพุลคามเก ความว่ายังมีหมู่บ้านชื่อ
เวพุลคาม ไม่ไกล อยู่ทางทิศใต้แห่งเมืองเวสาลี ท่านพระอานนท์กระทำ
เวพุลคามนั้นให้เป็นโคจรคาม. บทว่า ทสโม ความว่า คฤหบดีเมื่อนั้น นับ
เข้าในฐานะที่ ๑๐ โดยชาติและตระกูล และโดยการนับตระกูลที่ถึงความเป็น
ตระกูลมหาศาล ด้วยเหตุนี้ คฤหบดีนั้น จึงชื่อว่า ทสมะ. บทว่า
อัฐกนาครโ แปลว่า ชาวอัฐกนคร. บทว่า กุกกุฏารโ แปลว่า
อารามที่ถูกกุกกุเษรฐีสสร้าง.

ในบาลีนี้ว่า เตน ภควตา ฯเป ฯ อกขาโต มีความตั้งเข้ดังนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นใด ทรงบำเพ็ญบารมี ๓๐ ถ้วน ทรงหักกิเลส
ทั้งปวง ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น ทรงรู้ธัมมและอนุสัยของเหล่าสัตว์นั้นๆ ทรงเห็นไตรปิฎกทั้งปวงนั้น

คุณผลมะขามป้อมอันวางไว้บนฝ่ามือ. อีกอย่างหนึ่ง ทรงรู้ด้วยบุพเพนิวาสญาณ
เป็นต้น ทรงเห็นด้วยทิพยจักขุ. ก็หรือว่า ทรงรู้ด้วยวิชา ๓ หรือ อภิญญา ๖
ทรงเห็นด้วยสมันตจักขุ อันอะไร ๆ ไม่ขัดขวางในธรรมทั้งปวง. ทรงรู้ด้วย
ปัญญอันสามารถรู้ธรรมทั้งปวง. ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายที่ล่วงจักขุวิสัยของสัตว์
ทั้งปวง หรือที่อยู่นอกฝาเรือนเป็นต้น ด้วยมังสจักขุอันบริสุทธิ์ยิ่ง. ทรงรู้
ด้วยปัญญา อันให้สำเร็จประโยชน์ส่วนพระองค์ ทรงเห็นด้วยเทศนาปัญญา
อันมีพระกรุณาเป็นปทัฏฐาน อันให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้อื่น. ชื่อว่าพระอร-
หันต์ เพราะทรงกำจัดข้าศึกเสียได้ และเพราะควรแก่การสักการะมีปัจจัย
เป็นต้น. ส่วนชื่อว่า สัมมาสัมพุทธะ เพราะตรัสรู้ตั้งแต่ ๔ โดยชอบ และ
ด้วยพระองค์เอง. อีกอย่างหนึ่ง ทรงรู้อันตรายยิกธรรม ทรงเห็นนิยานิกรรม
เป็นพระอรหันต์ เพราะกำจัดข้าศึกคือกิเลส เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ เพราะ
ตรัสรู้ธรรมทั้งปวงด้วยพระองค์เอง รวมความว่า พระองค์ถูกสวดด้วยเหตุ ๔
คือ เวสัชชธรรม ๔ อย่างนี้แล้ว จึงตรัสว่า ธรรมอันเอกมีอยู่หรือหนอ ?

บทว่า อภิสงฺขตํ แปลว่า อันปัจจัยกระทำแล้ว ให้เกิดแล้ว.

บทว่า อภิสญฺเจตยิตํ ความว่า ก่อให้สำเร็จแล้ว. คำว่า โส ตตฺถ จิโต
ความว่า ฤๅพหุณั้นตั้งอยู่แล้วในธรรมคือสมณะ และ วิปัสสนานั้น. ด้วย
สองบทว่า ฆมฺมราเคน ฆมฺมนนฺทียา พระองค์ตรัสฉันทราคะในสมณะ
และวิปัสสนา. จริงอยู่ บุคคลเมื่อสามารถครอบงำฉันทราคะโดยประการทั้งปวง
ในสมณะและวิปัสสนาย่อมเป็นพระอรหันต์ เมื่อไม่สามารถก็จักเป็นพระอนาคามี
เขาย่อมบังเกิดในชั้นสุทธาวาส ด้วยเจตนาอันสัมปยุตด้วยจตุตถฌาน เพราะ
ยังละฉันทราคะในสมณะและวิปัสสนาไม่ได้. นี่เป็นกถาสำหรับอาจารย์ทั้งหลาย.
ก็นักขอบพุดเคาะ พุดว่า "พระอนาคามีบังเกิดในสุทธาวาสเพราะอกุศล ตาม

พระบาลีว่า เตนว ธมฺมราเคน ผู้นั้นจะพึงถูกกล่าวว่า จงซักพระสูตรมา ผู้นั้นเมื่อไม่เห็นบาลีอื่นก็จะซักบาลีนี้แหละมาเป็นแน่ ดังนั้น ผู้นั้น พึงถูกต่อว่าว่า ก็พระสูตรนี้ มีอรรถที่ควรอธิบาย มีอรรถที่อธิบายมาแล้วหรือ. ผู้นั้น ก็จักกล่าวว่า มีอรรถที่ท่านอธิบายไว้แล้วเป็นแน่ ต่อนั้นเขาจะพึงพูดต่อว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ความติดด้วยอำนาจความพอใจ ในสมณะและวิปัสสนา ก็จักเป็นกิเลสที่ผู้ต้องการอนาคตามีผลพึงกระทำ เมื่อทำให้เกิดฉันทราคะขึ้น ก็จักแทงตลอดอนากามิผล. ท่านอย่าแสดงลอย ๆ ว่า ข้าพเจ้าได้สูตรมาแล้ว ผู้แก้ปัญหาคควรเรียนในสำนักของพระอริยเจ้า จนรู้แจ้งอรรถรสแล้วจึงแก้ปัญห. ด้วยว่า ชื่อว่า การปฏิสนธิในสวรรค์ด้วยกุศล หรือว่าในอบายด้วยกุศลไม่มีสมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมปรากฏด้วยกรรมที่เกิดขึ้นแต่โลภะ เกิดแต่โทสะ และเกิดแต่โมหะหาмиได้ ก็หรือว่าสุคติแม้อื่นอย่างใดอย่างหนึ่งก็เหมือนกัน โดยที่แท้ นรก กำเนิดเดียรัจฉาน และปิตติวิสัย ย่อมปรากฏด้วยกรรมที่เกิดขึ้นแต่โลภะ โทสะ และโมหะ ก็หรือทุกตัวอย่างใดอย่างหนึ่งก็เหมือนกัน.

เข้าผู้นั้นก็จะพึงถูกทำให้เข้าใจอย่างนี้ว่า หากว่า ท่านเข้าใจได้ก็จงเข้าใจไปเถิด หากไม่เข้าใจ ก็จะต้องถูกส่งกลับวัดให้ฉันทิมแต่เข้าๆ. ท่านกล่าวสมณะและวิปัสสนาไว้ในมหาบาลกโยวาทสูตรบ้าง มหาสติปัฏฐานสูตรบ้าง กายคตาสติสูตรบ้าง เหมือนในพระสูตรนี้.

ในบรรดาพระสูตรเหล่านั้น ในพระสูตรนี้พระองค์ตรัสหมายถึง ฐานะ คือวิปัสสนาฐานะเท่านั้น สำหรับภิกษุผู้ทั้งดำเนินไปด้วยสามารถแห่งสมถะและทั้งดำเนินไปด้วยสามารถแห่งวิปัสสนาฐานะ. ใน มหาบาลกโยวาทสูตร พระ-

องค์ตรัสหมายถึงพระคือวิปัสสนาธุระ ส่วนใน มหาสติปัฏฐานสูตร พระองค์ตรัสหมายถึงพระคือวิปัสสนาธุระอันเยี่ยม. ใน กายคตาสติสูตร พระองค์ตรัสหมายถึงพระคือสมณธุระอันเยี่ยม.

ธรรมแม้ทั้ง ๑๑ อย่าง ชื่อว่าเป็นธรรมเอก เพราะเป็นการถามถึงธรรมอันเอกว่า อัย โข คหปติ ฯ เป ฯ เอกธมฺโม อกุขาโต จึงแสดงเป็นปุจฉาอย่างนี้ว่า แม่นี่ก็จัดเป็นธรรมเอก จริงอยู่ ในมหาสกุททายีสสูตร มีปุจฉาถึง ๑๕ ปุจฉาทั้งหมดก็จัดเป็นธรรมเอกโดยปฏิปทา. ธรรม ๑๑ อย่างในที่นี้มาว่าเป็นธรรมเอกโดยปุจฉา. อีกอย่างหนึ่ง ควรจะกล่าวว่า แม้ทั้งหมดก็ชื่อว่าธรรมเอกโดยอรรถว่า ทำให้เกิดอมตธรรม.

บทว่า นิธิมุขํ คเวสนฺโต แปลว่า แสวงหาขุมทรัพย์. บทว่า สกิทเว แปลว่า โดยการประกอบครั้งเดียวเท่านั้น. ถามว่า ก็การได้ขุมทรัพย์ ๑๑ อย่าง โดยการประกอบครั้งเดียวมีได้อย่างไร ? ตอบว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ เทียวแสวงหาขุมทรัพย์ในป่า ผู้แสวงหาทรัพย์อีกคนหนึ่ง พบคนนั้นแล้วถามว่า พ่อมหาจำเริญ ท่านเทียวไปทำไม ? เขาตอบว่า ข้าพเจ้าแสวงหาทรัพย์เครื่องเลี้ยงชีวิต. อีกคนหนึ่งบอกว่า เพื่อน ถ้าอย่างนั้น มาไปพลิกหิน ก้อนนั้น เขาพลิกหินก้อนนั้นแล้ว พบหม้อทรัพย์ ๑๑ หม้อ ที่วางซ้อน ๆ กัน หรือที่วางเรียงกันไว้. การได้ขุมทรัพย์ ๑๑ ขุม ด้วยการประกอบครั้งเดียว มีได้อย่างนี้. บทว่า อาจริยธฺนํ ปริยสฺสึสฺสนฺติ ความว่า ก็อัญญเดียรฉิยทั้งหลาย เรียนศิลปะในสำนักของอาจารย์ใด นำทรัพย์ออกจากเรือนมอบให้อาจารย์นั้น ก่อน หลัง หรือ ระหว่างเรียนศิลปศาสตร์. คนที่ไม่มีทรัพย์ในเรือนย่อมแสวงหาทรัพย์จากญาติ หรือจากผู้ที่ชอบพอกัน เมื่อไม่ได้เช่นนั้นก็ต้อง

ขอเขาให้ ท่านหมายเอาทรัพย์นั้น จึงกล่าวคำนี้. บทว่า **กิมจุมฺปนาคํ** ความว่า ก่อนอื่น คนภายนอกศาสนาแสวงหาทรัพย์ เพื่ออาจารย์ผู้ให้เพียง ศิลปะในศาสนาแม้ที่มีใช่เป็นนียยานิกธรรม ก็ไหนเราจักไม่กระทำการบูชา อาจารย์ผู้แสดงปฏิบัติทำให้เกิดอมตธรรม ๑๑ อย่าง ในศาสนาที่เป็นนียยานิกะ ธรรมเล่า. เขาจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าจักทำการบูชาทีเดียว. บทว่า **ปจฺเจกํ ทุสฺสยฺเคน อจฺฉาเทสํ** ความว่า เราได้ถวายคู่ผ้าแก้กษุแต่ละองค์ องค์ละคู่. ในที่นี้คำที่เปล่งขึ้น ก็อย่างนั้น เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า **อจฺฉาเทสิ**. คำว่า **ปญฺจสตํ วิหารํ** ความว่า ได้สร้างบรรณศาลาราคา ๕๐๐ คำที่เหลือในทุกๆ บท ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาอัฐกนาคสูตรที่ ๒

๓. เศษปฏิปทาสูตร เจ้าศากยะสร้างสันฐาคารใหม่

[๒๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ นิโครธาราม เขตเมือง กบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ก็สมัยนั้น สันฐาคารใหม่ที่พวกเจ้าศากยะเมือง กบิลพัสดุ์ให้สร้างแล้วไม่นาน อันสมณพราหมณ์หรือนุญชฺ์ใดผู้หนึ่งยังมิได้ เคยอยู่เลย ครั้นนั้น พวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้ กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอประทานพระวโรกาส สันฐาคารใหม่อันพวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ให้สร้างแล้วไม่นาน อันสมณ- พราหมณ์หรือนุญชฺ์ใดผู้หนึ่งยังมิได้เคยอยู่เลย ขอเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงบริโภคนิสันฐาคารนั้นเป็นปฐมฤกษ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบริโภคนิสันฐาคารแล้ว พวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์จักบริโภคนิสันฐาคารภายหลัง ชื่อนั้น ฟังมี เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่พวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์สิ้นกาลนาน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับด้วยคุณนิภาพ.

ลำดับนั้น พวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ทราบการรับของพระผู้มี- พระภาคเจ้าแล้ว ลุกขึ้นจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประ- ทักษิณแล้วเข้าไปยังสันฐาคารใหม่ แล้วสั่งให้บุคลาสันฐาคารให้มีเครื่องลาด ทุกแห่ง ให้แต่งตั้งอาสนะ ให้ตั้งหม้อน้ำ ให้ตามประทีบน้ำมัน แล้วเข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระพุทธเจ้าข้า

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายปูลาดสัณฐานการให้มีเครื่องลาดทุกแห่ง แต่งตั้งอาสนะตั้งหมอน้ำ ตามประทีปน้ำมันแล้ว บัดนี้ขอพระพุทธเจ้าทรงทราบกาลอันควรเถิด.

[๒๕] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวรพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จเข้าไปยังสัณฐานการ ทรงชำระพระบาททุกแล้ว เสด็จเข้าไปสู่สัณฐานการ ประทับนั่งพึงเสากลาง ทรงผินพระพักตร์ตรงทิศบูรพา แม้ภิกษุสงฆ์ชำระเท้าแล้ว เข้าไปสู่สัณฐานการ แล้วนั่งพึงฝาด้านทิศปัจฉิม ผินหน้าเฉพาะทิศบูรพาแวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้พวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ชำระพระบาทแล้ว เสด็จเข้าไปสู่สัณฐานการ ประทับนั่งพึงฝาด้านทิศบูรพา ผินพระพักตร์เฉพาะทิศปัจฉิม แวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังพวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้รื่นเริงด้วยธรรมีกถาตลอดราตรีเป็นอันมากแล้วตรัสเรียกท่านพระอานนท์มาว่า คุณก่อนอานนท์ ปฏิปทาของเสขบุคคลจงแจ่มแจ้งกะเธอ เพื่อพวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์เถิด เราเมื่อยหลัง เราจักเหยียดหลังนั้น ท่านพระอานนท์ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดให้ปูลาดผ้าสังฆาฏิเป็น ๔ ชั้น สำเร็จสี่หุสยา ด้วยพระปรัศว์เบื้องขวา ทรงซ้อนพระบาทเหลื่อมพระบาท มีพระสติสัมปชัญญะ ทรงมนสิการสัญญาในอันที่จะเสด็จลุกขึ้น.

ธรรม ๖ อย่าง

[๒๖] ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์เจริญท้าวมหานามศากยะมาว่า คุณก่อนมหานาม อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล คัมภีรองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย รู้ประมาณในโภชนะ ประกอบความเพียรเครื่องตื่น

ประกอบด้วยสัปปริสธรรม ๗ ประการ เป็นผู้ได้อาน ๔ อันเป็นธรรมอาศัย ซึ่งจิตอันยังเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทักขุธรรม ตามความปรารถนา เป็นผู้ได้ โดยไม่ยากไม่ลำบาก.

[๒๗] คุณ่อมมหานาม อย่างไร อริยสาวกจึงจะชื่อว่า เป็นผู้ถึงพร้อม ด้วยศีล อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศีล สำรวมระวังในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทาน ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย คุณ่อมมหานาม อย่างนี้แล อริยสาวกชื่อว่าเป็น ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล.

[๒๘] คุณ่อมมหานาม อย่างไร อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครอง ทวารในอินทรีทั้งหลาย อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้วไม่ ถือนิมิต ไม่ถือนุพยุญชนะ เขย้อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรี ที่เมื่อไม่สำ รวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออกิขฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษาจักขุนทรี ชื่อว่าถึงความสำรวมในจักขุนทรี ฟังเสียงด้วยโสตแล้ว... คมกลืนด้วยฆานะแล้ว... ลิ้มรสด้วยชีวาแล้ว... ถูกต้องโณภูมัพพะ ด้วยกายแล้ว... รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถือนุพยุญชนะ เขย้อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทรี ที่ไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรม อันลามก คืออกิขฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษามโนทรี ชื่อว่าถึง ความสำรวมในมโนทรี คุณ่อมมหานาม อย่างนี้แล อริยสาวกชื่อว่าเป็นผู้ คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย.

[๒๙] คุณ่อมมหานาม อย่างไร อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็นผู้รู้ประมาณ ในโภชนะ อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยกคายแล้วกลืนกิน อาหารไม่ใช่เพื่อจะเล่น เพื่อจะมัวเมา เพื่อความผ่องใส เพื่อความงดงาม

เพียงเพื่อความดำรงอยู่แห่งกายนี้ เพื่อให้กายนี้เป็นไปได้. เพื่อบำบัดความอยากอาหาร เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดว่า จักกำจัดเวทนาเก่าเสียด้วย จักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้นด้วย ความเป็นไปแห่งอริยาบถ ความเป็นผู้ไม่มีโทษ และความอยู่เป็นผาสุกจักมีแก่เรา คู่ก่อนมหานาม อย่างนี้แล อริยสาวกชื่อว่าเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ.

[๓๐] คู่ก่อนมหานาม อย่างไร อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่น อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ เวลากลางวันชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องกั้นจิต ด้วยการเดิน การนั่ง. เวลากลางคืน ในปฐมยาม ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องกั้นจิต ด้วยการเดิน การนั่ง. เวลากลางคืน ในมัชฌิมยาม สำเร็จสหัสสาโดยข้างเบื้องขวา ช้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ มนสิการสัญญาในอันที่จะลุกขึ้น. เวลากลางคืน ในปัจฉิมยาม ลุกขึ้นแล้ว ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมเครื่องกั้นจิต ด้วยการเดิน การนั่ง คู่ก่อนมหานาม อย่างนี้แล อริยสาวกชื่อว่าเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่น.

[๓๑] คู่ก่อนมหานาม อย่างไร อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วย **สัปปริสธรรม ๗ ประการ** อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้มึนศรัทธา คือเชื่อความตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม.

๒. เป็นผู้มิหิริ คือละอายกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อการถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรมอันลามก.

๓. เป็นผู้มิโศตตปปะ คือสะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต สะดุ้งกลัวต่อการถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรมอันลามก.

๔. เป็นพหูสูต ทรงธรรมที่ได้สดับแล้ว สังสมธรรมที่ได้สดับแล้ว ธรรมเหล่าใดงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธฺิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง ธรรมทั้งหลายเห็นปานนั้น อันท่านได้สดับมามาก ทรงจำไว้ได้ สังสมด้วยวาจาตามเพ่งด้วยใจ แทะตลอดด้วยดีด้วยความเห็น.

๕. เป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรม มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในอกุศลธรรมทั้งหลาย.

๖. เป็นผู้มีสติ คือประกอบด้วยสติและปัญญาเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกได้ ตามระลึกได้ แม้ซึ่งกิจการที่ทำไว้แล้วนาน แม้ซึ่งถ้อยคำที่พูดไว้แล้วนาน.

๗. เป็นผู้มียปัญญา คือประกอบด้วยปัญญา อันเห็นความเกิดและความดับ อันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ คู่ก่อนมหานาม อย่างนี้แล อริยสาวกชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยสัปปุริสธรรม ๗ ประการ.

[๓๒] คู่ก่อนมหานาม อย่างไร อริยสาวกจึงจะชื่อว่าเป็นผู้ได้ฉานทั้ง ๔ อันเป็นธรรมอาศัยซึ่งจิตอันยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม ตามความปรารถนา เป็นผู้ได้โดยไมยาก ไม่ลำบาก อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติ

และสุข เกิดแต่วิเวกอยู่ บรรลุทุกขนิมิต มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกายเพราะปีติสิ้นไป บรรลุทุกขนิมิตที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้มานี้ เป็นผู้มียุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข บรรลุจตุตถนิมิต ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัส โทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ดูก่อนมหานาม อย่างนี้แล อริยสาวกชื่อว่าเป็นผู้ได้มานทั้ง ๔ อันเป็นธรรมอาศัยซึ่งจิตอันยัง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฏฐธรรมตามความปรารถนา เป็นผู้ได้โดยไมยาก ไม่ลำบาก.

เสขปฏิบัติ

[๓๓] ดูก่อนมหานาม เพราะอริยสาวกเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้ คຸ້ມครองทวารในอินทริยทั้งหลายอย่างนี้ รู้จักประมาณในโภชนะอย่างนี้ ประกอบความเพียรเครื่องดีอย่างนี้ ประกอบด้วยสัปปุริสธรรม ๗ อย่างนี้ เป็นผู้ได้มานทั้ง ๔ อันเป็นธรรมอาศัยซึ่งจิตอันยัง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฏฐธรรมตามความปรารถนา เป็นผู้ได้โดยไมยาก ไม่ลำบาก อย่างนี้ บัณฑิตจึงกล่าวอริยสาวกนี้ว่า เป็นผู้มียุเบกขา ถึงพร้อมด้วยคุณธรรมซึ่งเป็นคุณพอแก่ที่ไม่เฝ้า ควรจะชำระแรกกิเลส ควรจะตรัสรู้ ควรจะบรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากกิเลสเครื่องประกอบ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า.

ดูก่อนมหานาม เปรียบเหมือนฟองไก่อ ๘ ฟอง ๑๐ ฟอง หรือ ๑๒ ฟอง ฟองไก่อเหล่านั้ แม่ไก่อ่อนทับ กก อบให้ได้ไออุนดีแล้ว ถึงแม่ไก่อันนั้นจะไม่เกิดความปรารถนาอย่างนี้ว่า ขอลูกไก่อเหล่านั้พึงทำลายเปลือกไขด้วยปลายเล็บเท้า หรือด้วยจงอยปาก ออกได้โดยสะดวกเถิด ดั่งนี้ ลูกไก่อภายใน

เปลือกไข่นั้น ก็คงทำลายเปลือกไข่ออกได้โดยสวัสดิ์ ฉันทิ ดูก่อนมหานาม
อริยสาวกที่ฉันทิ นั้น เพราะท่านเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้ คຸ້ມครองทวารใน
อินทริยทั้งหลายอย่างนี้ รู้จักประมาณในโภชนะอย่างนี้ ประกอบความเพียร
เครื่องตื่นอย่างนี้ ประกอบด้วยสัปปริสธรรม ๗ อย่างนี้ เป็นผู้ได้ฉันทิทั้ง ๔
อันเป็นธรรมอาศัยซึ่งจิตอันยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม ตามความ
ปรารถนา เป็นผู้เป็นได้โดยไมยาก ไม่ลำบาก อย่างนี้ บัณฑิตจึงกล่าวอริยสาวก
นี้ว่า เป็นผู้มิเสกปฏิบัติ ถึงพร้อมด้วยคุณธรรมซึ่งเป็นคຸ້ມฟองไค้ที่ไม่เน่า
ควรจะชำแรกกิเลส ควรจะตรัสรู้ ควรจะบรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากกิเลส
เครื่องประกอบ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า.

ดูก่อนมหานาม อริยสาวกนั้นอาศัยจตุตถฉาน มีอุเบกขาเป็นเหตุให้
สติบริสุทธิ์ ไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่านี้อย่างเดียว ยามระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก
คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง
สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง
ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง
ตลอดวิวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ว่าในภพ
โน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น
เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครันจุติจากภพนั้น
แล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตร
อย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ
มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครันจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอ
ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วย
ประการฉะนี้ ข้อนี้เป็นความแตกฉานแห่งฉันทิข้อที่หนึ่งของอริยสาวกนั้น
เปรียบเหมือนลูกไก่เจาะเปลือกไข่ออกฉะนั้น.

ดูก่อนมหานาม อริยสาวกนั้นอาศัยขุตถกถา มีอุเบกขาเป็นเหตุให้
สติบริสุทธิอยู่ ไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่านี้อย่างเดียว เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลัง
อุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วย
ทิพยจักขุอันบริสุทธิ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ ผู้เป็นไปตาม
กรรมว่า สัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายทุจริต วิจจริต มโนทุจริต ตีเตียน
พระอริยเจ้า เป็นมิจาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจาทิฎฐิ เบื้อง
หน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วน
สัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วิสสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระ-
อริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่
ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้ เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์
กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี
ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์
ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ข้อนี้ เป็นความแตกฉานแห่งฉานข้อ
ที่สองของอริยสาวกนั้น เปรียบเหมือนลูกไก่เจาะเปลือกไข่ออก ฉะนั้น.

ดูก่อนมหานาม อริยสาวกนั้นอาศัยขุตถกถา มีอุเบกขาเป็นเหตุให้
สติบริสุทธิ ไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่านี้อย่างเดียว ย่อมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญา-
วิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง
ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ข้อนี้เป็นความแตกฉานแห่งฉานข้อที่สามของอริยสาวกนั้น
เปรียบเหมือนลูกไก่เจาะเปลือกไข่ออก ฉะนั้น.

ความเป็นผู้มีวิชาและจรณะ

[๓๔] ดูก่อนมหานาม แม้ข้อที่อริยสาวกเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลนี้ ก็
เป็นจรณะของเธอประการหนึ่ง แม้ข้อที่อริยสาวกเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทริย์
ทั้งหลายนี้ ก็เป็นจรณะของเธอประการหนึ่ง แม้ข้อที่อริยสาวกเป็นผู้รู้ประมาณ

ในโกชนะนี้ ก็เป็นจรรยาของเธอประการหนึ่ง แม้ข้อที่อริยสาวกเป็นผู้ประกอบ
ความเพียรเครื่องต้นนี้ ก็เป็นจรรยาของเธอประการหนึ่ง แม้ข้อที่อริยสาวก
เป็นผู้ประกอบด้วยสัปปริสรธรรม ๘ ประการนี้ ก็เป็นจรรยาของเธอประการหนึ่ง
แม้ข้อที่อริยสาวกเป็นผู้ได้มานทั้ง ๔ อันเป็นธรรมอาศัยซึ่งจิตอันยิ่ง เป็น
เครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรมตามความปรารถนา เป็นผู้ได้โดยไม่ยาก ไม่
ลำบากนี้ ก็เป็นจรรยาของเธอประการหนึ่ง แม้ข้อที่อริยสาวกกระเลืกชาติก่อน ๆ
ได้เป็นอันมาก คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง
ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อย-
ชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอด
วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ว่าในภพโน้นเรา
มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุข
เสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้
ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มี
ผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนด
อายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อมระลึกถึง
ชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้
นี้ก็เป็นวิชาของเธอประการหนึ่ง แม้ข้อที่อริยสาวกเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ
กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก
ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ ผู้เป็นไป
ตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ตีเตียน
พระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้า
แต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์
เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า
เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะ

กายแตก เขาย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ดังนี้ เธอย่อมเห็นหมู่มสัตว์กำลัง
จุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทรมาน ได้ดี
ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่มสัตว์
ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ นี่ก็เป็นวิชาของเธอประการหนึ่ง แม้
ข้อที่อริยสาวกทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้
เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ นี่
ก็เป็นวิชาของเธอประการหนึ่ง.

กาลาสนังกุมารพรหม

ดูก่อนมหานาม อริยสาวกนี้ บัณฑิตสรรเสริญว่า เป็นผู้ถึงพร้อม
ด้วยวิชาแม้เพราะเหตุนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจรณะแม้เพราะเหตุนี้ เป็นผู้ถึง
พร้อมด้วยวิชาและจรณะแม้เพราะเหตุนี้ แม้สณังกุมารพรหมก็ได้กล่าวคาถา
ไว้ว่า

ในชุมชนที่ยังรังเกียจกันด้วยโคตร

กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐสุด ในหมู่เทวดาและ
มนุษย์ ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
เป็นผู้ประเสริฐสุด.

[๓๕] ดูก่อนมหานาม กาลานั้น สณังกุมารพรหมจับดีแล้ว มิใช่จับ
ชั่ว กล่าวดีแล้ว มิใช่กล่าวชั่ว ประกอบด้วยประโยชน์ มิใช่ไม่ประกอบด้วย
ประโยชน์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุমိติแล้ว ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จลุกขึ้นแล้ว ตรัสกะท่านพระอานนท์ว่า สาธุๆ อานนท์ เธอได้กล่าว
เสขปฏิบัติแก่พวกเจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ดีแล้ว.

ท่านพระอานนท์ได้กล่าวภาษิตนี้จบลงแล้ว พระศาสดาทรงยินดี พวก
เจ้าศากยะเมืองกบิลพัสดุ์ ชื่นชมยินดีภาษิตของท่านพระอานนท์ ดังนี้แล.

จบเสขปฏิบัติสูตรที่ ๓

๓. อรรถกถาเสขปฏิบัติสูตร

เสขปฏิบัติสูตร^๑ มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตัม ข้าพเจ้าได้ฟัง
มาแล้วอย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้นคำที่ว่า นว สันถาคาร^๒ คือ สันถาคารที่สร้างเสร็จ
มาไม่นาน อธิบายว่า ศาลาใหญ่หลังหนึ่ง. แท้จริงในเวลาจัดกระบวนรับเสด็จ
เป็นต้น เขาจัดระเบียบกันเขตอย่างนี้ คือ พวกเจ้าที่อยู่ในที่นั้น อยู่ข้างหน้าเท่า
นี้ อยู่ข้างหลังเท่านี้ สองข้างเท่านี้ จี๋ข้างเท่านี้ จี๋ม้าเท่านี้ ยืนบนรถเท่านี้ เพราะ
ฉะนั้นที่นั้นเขาจึงเรียกว่า สันถาคาร หนึ่งคนทั้งหลายมาจากที่กระบวนรับ
เสด็จ กระทำการฉาบทาด้วยโคลมัยสคเป็นต้น ที่บ้านเรือนทั้งหลาย ครอบใด
พวกเจ้าเหล่านั้น ก็อนุเคราะห์ให้อยู่ในที่นั้น ๒-๓ วันครอบนั้น. แม้เพราะเหตุ
นั้น ที่นั้นจึงชื่อว่า สันถาคาร อาคารเป็นที่ตั้งการด้วยตนเองของเจ้า
เหล่านั้น แม้เพราะเหตุนั้น อาคารนั้นจึงชื่อว่า สันถาคาร แท้จริงคนเหล่านี้นั้น
เป็นคณะเจ้า เพราะฉะนั้น กิจที่เกิดขึ้น จึงเด็ดขาดด้วยอำนาจเจ้าองค์เดียว
ควรจะได้ฉันทะพอใจของเจ้าทั้งหมด เพราะฉะนั้น เจ้าทุกพระองค์จึงประชุม
สังการในที่นั้น ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวว่า อาคารเป็นที่สังการ ด้วยตนเอง
แม้เพราะเหตุนี้ อาคารนั้นจึงชื่อว่า สันถาคาร แต่เจ้าเหล่านั้นประชุมกัน

ในที่นั้น ย่อมปรึกษากันถึงกิจการฝ่ายฆราวาส โดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ว่า เวลา

๑. ในอรรถกถา เรียกว่า เสขสูตร ส่วนบาลี เรียกว่า เสขปฏิบัติสูตร.

นี้ควรไถ เวลานี้ควรหว่าน เพราะฉะนั้น เจ้าทั้งหลายกระจายกิจการมรवास
ออกเป็นส่วนย่อยๆ ในที่นั้น แม้เพราะเหตุนี้ ที่นั้นจึงชื่อว่า **สันถาคาร**.
คำว่า **สร้างไม่นาน** คือสร้างเสร็จไม่นาน ประหนึ่งเทพวิมาน อันตกแต่ง
ดีแล้วด้วยงานไม้งานหินและงานจิตรกรรมเป็นต้น. ในคำว่า **สมณณ วา**
เป็นต้น เพราะเหตุที่ในเวลากำหนดพื้นที่สร้างเรือน เทวดาทั้งหลายย่อมถือว่า
เป็นสถานที่อยู่ของตน ฉะนั้นพวกเจ้าศากยะจึงไม่กล่าวว่า อันเทวดาหรือ แต่
กล่าวว่า อันสมณะหรือพราหมณ์ หรือมนุษย์ไร ๆ (ไม่เคยเข้ามาอยู่ก่อน).

คำว่า **เยน ภควา เตนุปลสุงกมิตฺถ** ความว่า พวกเจ้าศากยะได้ฟัง
ว่า สันถาคารเสร็จแล้ว ก็ใครจะไปดูสันถาคารนั้น จึงไปตรวจดูหมดทั้งแก่
ชุ่มประตุ ก็คิดว่า สันถาคารนี้น่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง มีสิริเฉกเช่นเทพวิมาน ใคร
เล่าใช้ก่อน จะพึงเป็นประโยชน์สุขแก่เราไปนาน จึงปรึกษาคถาตกลงกันว่า
สันถาคารนี้เหมาะแก่พระศาสดาเท่านั้น ในเมื่อเราถวายเป็นปฐมแก่พระญาณิ ผู้
ประเสริฐสุดของเราเหมาะแก่พระศาสดาเท่านั้น ในเมื่อเราถวายด้วยอำนาจที่
พระองค์ทรงเป็นทักษิโณชยุคคล เพราะฉะนั้น เราจักอาราธนาพระศาสดาให้
ทรงใช้เป็นปฐมฤกษ์ จักอาราธนาพระภิกษุสงฆ์มา เมื่อพระภิกษุสงฆ์มา ก็จักเท่า
กับพระไตรปิฎกพุทธวจนะมาด้วย เราจักอาราธนาพระศาสดาให้ตรัสธรรมกถา
สอนเราตลอดราตรีทั้ง ๓ ขาม ดังนั้นสันถาคารนี้ก็เป็นอันพระรัตนตรัย
ใช้สอยแล้ว เราจักใช้สอยในภายหลัง อย่างนี้ก็จักเป็นประโยชน์สุขแก่เราตลอด
กาลนาน แล้วก็พากันไปเฝ้า. คำว่า **เยน สนถาคารี เตนุปลสุงกมิตฺถ** ความ
ว่า เขาว่า วันนั้นสันถาคารจะเป็นที่ ๆ ตกแต่งจัดแจงไว้เพื่อให้พวกราชสกุล
ทอดพระเนตรก็จริงอยู่ แต่ก็ไม่ได้จัดให้สมควรแก่พระพุทธองค์ ด้วยธรรมดา
ว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีอริยาศัยชอบป่า ยินดีแต่ป่า จะประทับอยู่ภายใน
หมู่บ้านหรือไม่หนอ เพราะฉะนั้นพวกเจ้าศากยะจึงคิดว่า จักรู้พระอริยาศัย

ของพระผู้มีพระภาคเจ้าก่อนแล้วจึงจะปลาด เพราะเหตุนั้น จึงพากันไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ.

แต่มาบัดนี้ พวกเจ้าสากยะทรงทราบพระอริยาศัยแล้วทรงประสงค์จะ
ปลาดจึงพากันไปยังสันถาคาร. คำว่า **สพฺพสนฺธิสนฺธติ** **สนฺธาคาร**
สนฺธราเปตฺวา ความว่า ให้ลาดสันถัตไว้ทุกแห่ง. คำว่า **สพฺพปรม** **ดาว**
โคมยฺนฺนาม **สพฺพมฺงฺคเลสุ** **วฏฺฏติ** ความว่า พวกเจ้าสากยะให้เอาโคมัยสด
โบกทับพื้นที่ ๆ แม้โบกด้วยปูนขาวไว้แล้ว รู้ว่าหมดจดแล้ว ก็ชโลมด้วย
คันธชาติ ๔ ชนิดโดยไม่ให้รอยพระบาทปรากฏในที่ ๆ ย่างพระบาท ลาดเสื่อ
ลำแพนมีสีต่าง ๆ ไว้ข้างบน ให้ปูปิดช่องว่างทุกแห่งที่ควรปู ด้วยเครื่องปลาด
ทั้งหลายมีสีสรรต่าง ๆ กัน เช่นเครื่องปลาดลายช้าง ลายม้า ลายราชสีห์ ลายเสือ
ลายพระจันทร์ ลายพระอาทิตย์ ลายจิตรกรรมเป็นต้น ตั้งต้นแต่ผ้าโกเชาว์
กั้นหลังผืนใหญ่ ไว้ข้างบนเสื่อลำแพนเหล่านั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
สพฺพสนฺธิสนฺธติ **สนฺธาคาร** **สนฺธราเปตฺวา** ดังนี้. คำว่า **อาสนานิ**
ปญฺญาเปตฺวา ความว่า ปลาดพุทธรอาสน์ที่มีค่ามาก พิงเสามงคกที่ตรง
กลางก่อนแล้ว ลาดปัจฉิมซึ่งอ่อนละมุนนารัณรมย์บนพุทธรอาสน์นั้น วาง
พระเขนยที่น่าพอดำ มีสีแดงสองข้างไว้ ติดเพดานอันวิจิตรด้วยดาวทอง ดาว
เงินไว้เบื้องบน ประดับพวงของหอมพวงดอกไม้และพวงมุกดาเป็นต้น ทำ
ข่ายด้วยดอกไม้ในที่ ๑๒ ศอกโดยรอบ เอม่านล้อมที่ราว ๓๐ ศอก ตั้งตั้ง
บัลลังก์ ตั้งพิง และตั้งโล้นไว้ ให้ปลาดปัจฉิมสีขาวยาวไว้ข้างบน สำหรับภิกษุ
สงฆ์พิงฝาด้านหลัง ปลาดผ้าโกเชาว์ผืนใหญ่ให้วางพระเขนยที่บรรจด้วยขนหงส์
เป็นต้นไว้ สำหรับตนพิงฝาด้านหน้า ด้วยคำริว่า พวกเราไม่ลำบากจักพึง
ธรรมได้ตลอดทั้งคืนอย่างนี้. ท่านหมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า **อาสนานิ** **ปญฺญ-**
เปตฺวา ดังนี้. คำว่า **อุทกมณิก** ได้แก้หม้อน้ำที่มีกระพุ้งใหญ่. คำว่า

ปติฏฐเปตฺวา ความว่า พวกเจ้าศากยะคิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ จักล้างพระหัตถ์หรือพระบาทหรือบ้วนพระโอษฐ์ตามพอพระทัยอย่างนี้ จึงบรรจุหม้อด้วยน้ำใสสีดั่งแก้วมณีใสดอกไม้อื่นต่าง ๆ และผงบอบนํ้าเพื่อประโยชน์บอบนํ้าให้หอม ปิดด้วยใบกล้วยตั้งไว้ในที่นั้น ๆ ท่านหมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า

ปติฏฐเปตฺวา. คำว่า เกลปฺปทีป อารโเปตฺวา ความว่า ตามประทีปน้ำมันที่ตะเกียงมีด้ามทำด้วยเงินและทองเป็นต้น และที่ภาชนะอันทำด้วยทองและเงินเป็นต้น ที่เขาดั่งไว้ในมือของรูปชาวโยนกและรูปกนิกรเป็นอาทิ.

ก็ในบาลีนี้ว่า **เยน ภควา เตนฺอุปสงฺกมียุ** พึงทราบความดังนี้ พวกเจ้าศากยะเหล่านั้น ให้จัดตกแต่งสถานการอย่างเดียวหามิได้ ที่แท้ให้ติกลองร้องป่าวประกาศว่า ท่านทั้งหลายจงให้กวาดถนนนครรอบ ๆ กรุงกบิลพัสดุ์ โยชนหนึ่ง ให้ยกธง ให้ตั้งหม้อน้ำ และด้นกล้วยที่ประตู่เรือน กระทำทั่วพระนคร ประหนึ่งดวงดาวเคลื่อนกล่นด้วยประทีปและมาลัยเป็นต้น ให้ทารกที่ยังคืบนม ให้คืบนมเสีย ให้เด็กกรู้นรีบกินข้าวแล้วให้นอนเสีย อย่าทำเสียงดัง วันนี้พระศาสดาจักประทับอยู่ภายในหมู่บ้านตลอดคืนหนึ่ง ด้วยธรรมดาพระพุทธรเจ้าทั้งหลายคือต้องการเสียงเจียบ แล้วตนเองก็ถือประทีปมีด้ามเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ.

พระบาลีว่า **อถ โข ภควา นิวาเสตฺวา ปตฺตจิวริ อาทาย สทุธิ ภิกฺขุสงฺฆเม** **เยน นว สฺนุถาคาริ เตนฺอุปสงฺกมียุ** พึงทราบความดังนี้. นัยว่าเมื่อพวกเจ้าศากยะกราบทูลเวลาอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงทราบเวลาอันควร ณ บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจัดผ้าแดง สีดั่งดอกทองกลาง แดงชุ่มด้วยน้ำครั้ง ประหนึ่งตัดดอกปทุมด้วยกรรไกร ทรงนุ่งอันตราวาสกปกปิณฑลทั้งสาม ทรงคาดรัดประคดมีสิริดั่งสายฟ้า ประหนึ่งคาดกำปทุมด้วยสายสร้อยทอง ทรงห่มบังสุกุลจีวรอันประ-

เสริฐสีแดง มีวรรณะละม้ายยอดอ่อนแห่งต้นไทร ที่ทำให้หมาปฐพีที่ประกอบ ด้วยขุนเขาเสรินุและเขาคุณธรรแห่งจักรวาล ให้ไหวแล้วจับไว้ ประหนึ่งคลุม ครอบงำด้วยผ้ากำพลแดง ประหนึ่งโปรยขำยแก้วประพาพในที่สูง ๑๐๐ สอก ที่มีค่าดังทอง ประหนึ่งเปลื้องเสื้อกำพลแดงที่สุวรรณเจดีย์ ประหนึ่งปิด ดวงจันทร์เพ็ญที่กำลังโคจรด้วยฝนแดง ประหนึ่งรดน้ำครั้งที่สุกคืบนยอด กาญจนบรรพต ประหนึ่งล้อมยอดเขาจิตรภูด้วยสายฟ้า เสด็จออกจากประตู พระคันธกุฎี ดั่งหนึ่งราชสีห์ออกจากถ้ำทอง และดั่งดวงจันทร์เพ็ญไหล่ออก จากยอดอุทัยบรรพต. ก็แหละครั้นเสด็จออกแล้ว ก็ประทับยืนที่หน้าพระคันธ- กุฎี. ครั้งนั้น พระรัศมีที่แผ่ออกจากพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ประหนึ่ง กลุ่มสายฟ้าลวดออกจากช่องเมฆ กระทำให้พฤษชาติในพระอาราม ประหนึ่ง มีใบดอกลผลและค่าคบเรือเลื่อมด้วยพรายน้ำทองราดรด พร้อมกันนั้น ภิกษุ สงฆ์หมู่ใหญ่ก็ถือบาตรและจีวรของตนแวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า. ก็แลภิกษุ ทั้งหลายที่ยืนล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ก็เป็นผู้มีก่น้อยสันโดษ สงัด ไม่ คลุกคลีด้วยหมู่ ปราศจากความเพียร มีวัตรอดทนถือคำสั่งสอน เตือนกัน ดำนิ ความชั่ว ถึงพร้อมด้วยศีลและสมาธิ ถึงพร้อมด้วยปัญญาวิมุตติและวิมุตติญาณ- ทัสสนะ เห็นปานฉะนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าอันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ก็ งามสง่าประดุจก้อนทองที่ล้อมไว้ด้วยผ้ากำพลแดง ประดุจนาวาทองที่แล่นไป กลางดงปทุมแดง และประดุจปราสาททองที่ล้อมด้วยเรือนแก้วประพาพ แม้ พระมหาเถระทั้งหลาย มีท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโมคคัลลานะเป็นต้น ก็ห่มบังสกุลจีวรมีสีดั่งเมฆ ล้วนเป็นผู้คายราคะ ทำลายกิเลส สว่างชัดได้แล้ว ตัดเครื่องผูกพันแล้ว ไม่ติดข้องในสกุลหรือหมู่ ยืนแวดล้อมประดุจช้างใหญ่ ที่มีผิวหนังคลุมด้วยหนังแก้วมณี พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์เอง ก็ทรง ปราศจากราคะ อันเหล่าภิกษุที่ปราศจากราคะ แวดล้อมแล้ว ทรงปราศจาก

โทสะ อันเหล่าภิกษุที่ปราศจากโทสะแวดล้อมแล้ว ทรงปราศจากโมหะ อันเหล่าภิกษุที่ปราศจากโมหะแวดล้อมแล้ว ทรงไม่มีตัณหา อันเหล่าภิกษุที่ไม่มีตัณหาแวดล้อมแล้ว ทรงไม่มีกิเลส อันเหล่าภิกษุที่ไม่มีกิเลสแวดล้อมแล้วเป็นผู้ตรัสรู้เอง อันเหล่าภิกษุผู้ตรัสรู้เพราะเป็นพหูสูตแวดล้อมแล้ว ประคองไกรสรราชสีห์ อันฝูงมฤคแวดล้อมแล้ว ประคองดอกกรรณิการัที่เกสรล้อมไว้ ประคองพระยาช้างชื่อฉัททันต์ อันโขลงช้างแปดพันแวดล้อมแล้ว ประคองพระยาหงส์ชื่อ ธรณัฐ อันฝูงหงส์เก้าหมื่นแวดล้อมแล้ว ประคององค์จักรพรรดิ อันเสนานกนิกรแวดล้อมแล้ว ประคองท้าวสักกเทวราช อันทวยเทพแวดล้อมแล้ว ประคองท้าวหริตมहाพรหม อันเหล่าพรหมแวดล้อมแล้ว ประคองดวงจันทร์เพ็ญ อันกลุ่มดาวแวดล้อมแล้ว เสด็จเดินทางไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ ด้วยเพศของพระพุทธรเจ้าซึ่งไม่มีผู้ใดเสมอ ด้วยท่วงทีอันสง่า ของพระพุทธรเจ้า ที่หาประมาณมิได้ ด้วยประการฉะนี้.

ครั้งนั้น พระรัศมีอันมีพรรณดังทอง พุ่งออกจากพระกายเบื้องหน้าของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นกินพื้นที่ระยะแปดสิบศอก. พระรัศมีอันมีพรรณดังทองพุ่งออกจากพระวรกายเบื้องหลัง เบื้องขวา เบื้องซ้าย ก็กินพื้นที่ระยะแปดสิบศอก พระรัศมีอันมีพรรณดังแวงหางนกยูง พุ่งออกจากพระเกศาทั้งหมดตั้งแต่ปลายพระเกศาเบื้องบน กินพื้นที่ระยะแปดสิบศอก ณ พื้นอัมพร พระรัศมีอันมีพรรณดังแก้วประพาฬพุ่งออกจากพื้นพระบาท เบื้องล่าง กินพื้นที่ระยะแปดสิบศอก ณ แผ่นพื้นปฐพีอันทิบ พระพุทธรัศมีมีพรรณ ๖ โชติช่วง แผ่พวยพุ่งไปตลอดพื้นที่ระยะแปดสิบศอก โดยรอบ ประคองแสงไฟที่พุ่งออกจากดวงประทีปด้ามทองขึ้นไปสู่อากาศ ประคองสายฟ้าที่พุ่งออกจากเมฆก้อนใหญ่ ทั้งสี่ทิศ ด้วยประการฉะนี้.

พระพุทธศรีภุมมิกะฉายแผ่ไปทุกทิศภาค ประหนึ่งเคลื่อนกล่นด้วยดอก
จำปาทอง ประหนึ่งราดด้วยสายน้ำทองที่ออกจากหม้อทอง ประหนึ่งล้อมไว้
ด้วยแผ่นทองที่คลี่แล้ว ประหนึ่งคารดาษด้วยละอองดอกทองกวาวและดอก
กรรณิการ ที่ลมเวรัมภาก่อให้เกิดขึ้น.

พระสรีระแม่ของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็รุ่งเรืองด้วยพระวรลักษณสาม-
สิบสอง ประดับด้วยพระอนุพยัญชนะแปดสิบและพระรัศมีวาหนึ่ง สง่างามประ
หนึ่งพื้นนภากาศ ซึ่งมีดวงดาวสะพรั่ง ประหนึ่งป่าปทุมที่บ้านแล้ว ประหนึ่ง
ปาริฉัตรสูงร้อยโยชน์ที่มีดอกบานสะพรั่งไปทั้งด้น ประหนึ่งเอาสิริครอบงำสิริ
ของพระจันทร์สามสิบสองดวง พระอาทิตย์สามสิบสองดวง พระเจ้าจักรพรรดิ
สามสิบสองพระองค์ ราชาแห่งเทวดาสามสิบสององค์ มหาพรหมสามสิบสอง
องค์ ซึ่งสถิตอยู่ตามลำดับ เหมือนอย่างทานที่ทรงถวาย ศิลที่ทรงรักษา
กัลยาณกรรมที่ทรงกระทำตลอดสี่อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัป ประดับด้วยทศบารมี
ทศอุบารมี ทศปรมัตถบารมี รวมเป็นบารมีสามสิบถ้วน ที่ทรงบำเพ็ญ
มาด้วยดีแล้ว ก็มาประชุมลงในอศภพอันเดียว ไม่ได้ฐานะที่จะให้วิบาก
เป็นเหมือนดอกอยู่ในที่คับแคบ เป็นเหมือนประหนึ่งเวลาขกลิ่งของจากพันลำเรือ
ลงสู่เรือลำเดียว ประหนึ่งเวลาขกลิ่งของจากพันเล่มเทียนลงสู่เทียนเล่มเดียว
ประหนึ่งเวลาเอาแม่น้ำยี่สิบห้าสาย รวมกองเป็นสายเดียวกัน ที่ประตูทางร่วม
(ชุมทาง) แห่งโอฆะ คนทั้งหลายยกประทีปมีด้ามหลายพันดวงไว้เบื้องหน้า
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ที่กำลังเปล่งโอกาสด้วยพระพุทธสิรินี้. เบื้องหลัง
ทางซ้าย ข้างขวา ก็อย่างนั้นเหมือนกัน ฝนทั้งหลายที่ปล่อยเมฆทั้งสี่ทิศของ
ดอกมะลิซ้อน ดอกจำปา ดอกมะลิป่า ดอกอุบลแดง อุบลขาว กำยานและ
ยางทราข และดอกไม้ที่มีสีเขียว สีเหลืองเป็นต้น มีกลิ่นหอมและละเอียด ก็
กระจายไปเหมือนละอองน้ำ เสียงกึกก้องของดนตรี มีองค์ห้า และกึกก้อง

แห่งเสียงสกุติ อันประกอบด้วยคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ก็
ตามไปทุกทิศ ดวงตาของเหล่าเทวดา มนุษย์นาค สุบรรณ คนธรรพ์ และยักษ์
เป็นต้นก็ได้เห็นเหมือนดื่มน้ำอมฤต แต่จะอยู่ในฐานะที่กล่าวพรรณนาการเสด็จ
พระพุทธดำเนินด้วยโคลกพันบาท ก็ควร ในข้อนั้นจะกล่าวพอเป็นทางดังนี้.

พระผู้นำโลก สมบูรณ์ด้วยพระสร-
พางค์อย่างนี้ ทรงทำมหาปฐพีให้ไหว ไม่
ทรงเบียดเบียนสัตว์เสด็จไป พระนราศก ผู้
สูงสุดกว่าบรรดาสัตว์สองเท้า ยกพระบาท
ขวา ก้าวแรกเสด็จพระพุทธดำเนิน ก็
สมบูรณ์ด้วยสิริ สง่างาม เมื่อพระพุทธเจ้า
ผู้ประเสริฐสุดเสด็จพระพุทธดำเนิน ฝ่า
พระบาทอันอ่อนนุ่มสัมผัสพื้นดินที่เรียบก็ไม่
เปื้อนด้วยละออง. เมื่อพระผู้เป็นนายกแห่ง
โลก เสด็จพระพุทธดำเนินที่ลุ่มก็ดอนขึ้น
ที่ดอนก็ราบเรียบ แผ่นดิน แผ่นหิน ก้อน
กรวด กระเบื้อง ต่อและหนามทุกอย่าง
ไม่มีจิตใจก็เว้นทางถวายเป็นเมื่อพระผู้เป็นนายก
แห่งโลกเสด็จพระพุทธดำเนิน ก็ไม่ต้อง
ยกพระบาทก้าวยาวในที่ไกล ไม่ต้องยก
พระบาทก้าวสั้นในที่ใกล้ ไม่ทรงอึดอัด
พระทัย เสด็จพระพุทธดำเนิน พระมุนีผู้มีจรรยา
สมบูรณ์ ก็ไม่ยกพระขานทั้งสองและข้อ
พระบาท เสด็จไปเร็วนัก. พระผู้มีพระทัย

ตั้งมั่น เมื่อเสด็จพระพุทธดำเนินก็ไม่ต้อง
เสด็จไปข้างหน้า พระองค์มิได้ทรงจ้องมอง
เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ทิศใหญ่
ทิศน้อย อย่างนั้นเสด็จไป ทอดพระเนตร
เพียงชั่วแฉก พระชินเจ้าพระองค์นั้นทรงมี
อาภรณ์งาม ดังพระยาช้าง สง่างามใน
อาการเสด็จพระพุทธดำเนิน พระผู้เป็นเลิศ
แห่งโลก เสด็จพระพุทธดำเนินงามนัก ทรง
ยังมนุษย์โลกกับทั้งเทวโลกให้รำเรงสง่างาม
ดังพระยาอสูรราช ดังไกรสรราชสีห์ ที่เที่ยว
ไปทั้งสี่ทิศ ทรงยังสัตว์เป็นอันมากให้ยินดี
เสด็จถึงบุรีอันประเสริฐสุด ดังนี้.

นัยว่า เวลานั้นเป็นเวลาแห่งพรรณา. เร็วแรงเท่านี้ เป็นข้อสำคัญ
สำหรับพระธรรมกถึกในการพรรณาพระสรีระหรือพรรณาพระคุณของพระ-
พุทธเจ้าในกาลทั้งหลายอย่างนี้. ยังสามารถพรรณาด้วยคำร้อยแก้ว หรือคำร้อย
กรองได้เท่าใด ก็ควรกล่าวเท่านั้น ไม่ควรพูดว่า กล่าวยาก. แท้จริงพระพุทธ-
เจ้าทั้งหลาย มีพระคุณหาประมาณมิได้ แม้แต่พระพุทธเจ้าด้วยตนเอง ก็ยังไม่
สามารถพรรณาคุณของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น โดยไม่ให้หลงเหลือได้ จะป่วย
กล่าวไปใยถึงหมู่สัตว์นอกจากนี้เล่า. พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าสู่พระบุรีของ
ศากยราช อันประดับตกแต่งด้วยสิริวิลาสอย่างนี้ อันชนมีจิตเลื่อมใสบูชาด้วยของ
หอมรูปเครื่องอบและจตุรมนต์ สัตว์เข้าสู่สันตาคาร เพราะเหตุนี้ท่านจึง
กล่าวว่า อถ โข ภควา นิวาเสตุวา ปตฺตจิวริ อาทาย สทฺธิ ภิกฺขุสงฺฆเมว
เยน นว สนฺตาคารํ เตนฺอุปสงฺกมิ ดังนี้. คำว่า ภควนฺตํ เยว ปฺรภุชฺชวา
ความว่า กระทำพระผู้มีพระภาคเจ้าไว้ข้างหน้า ณ สันตาคารนั้น พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าประทับนั่งกลางเหล่าภิกษุและเหล่าอุบาสก ทรงรุ่งโรจน์อย่างยิ่ง เสมือน

รูปปฏิมาที่หล่อด้วยทองคำแท่งสีแดงที่บุคคลทรงสนานด้วยน้ำหอม เช็ดทำสะอาด
ด้วยผ้าเทริดจนแห้งแล้ว ฉาบทาด้วยชาดสีแดง ตั้งไว้บนตั่งที่คลุมด้วยผ้า
กัมพลแดงฉะนั้น แนวทางพรรณนาพระคุณของท่านโบราณจารย์ทั้งหลายใน
ข้อนี้มีดังนี้.

พระผู้เลิศแห่งโลก มีจรณะ นำชม

ดังพระยาช้าง เสด็จไปสู่โรงมณฑล (พิธี)

เปล่งพระรัศมี ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์

อันประเสริฐ พระผู้เป็นสารถิ์ฝึกคนที่ควร

ฝึก เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ มีพระบุญยลักษณะ

ร้อยหนึ่ง ประทับนั่ง ณ ที่นั้น อยู่ท่ามกลาง

พุทธอาสน์ทรงรุ่งเรือง เสมือนแท่งทองอัน

บุคลลวงไว้ บนผ้ากัมพลเหลืองฉะนั้น

พระผู้ปราศจากมลทินสง่างามเหมือน

แท่งทองชมพูนุท ที่เขาวางไว้บนผ้ากัมพลสี

เหลือง เหมือนแก้วมณีส่องประกายอยู่ฉะนั้น

ทรงสง่างามเหมือนต้นสาละใหญ่ ออกดอก

สะพรั่ง อันเป็นเครื่องประดับของขุนเขาเมรุ

ราชฉะนั้น เปล่งแสงเหมือนปราสาททอง

เหมือนดอกปทุมโกกนทเหมือนต้นประทีป

ส่องสว่าง เหมือนดวงอัคคีบนยอดเขา

เหมือนต้นปาริฉัตรของทวยเทพอันดอกบาน

สะพรั่งฉะนั้น.

ปณิณกถาที่ประกอบด้วยการอนุโมทนาฉลองสันถาคาร พึงทราบว่
ชื่อธรรมิกถา ในที่นี้ว่า กาปิลาตถุเก สกุเย พหุเทว รตติ ฐมฺมียา
กถาย. จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสปณิณกถา ที่นำประโยชน์สุขมา

ให้พวกเจ้าสาวกะชาวกรุงกบิลพัสดุ์ ประคองทรงยังพวกเจ้าสาวกะให้ข้ามอากาศ
คงคา^๑ ประคองทรงกวักโอชะแห่งปฐพีมาให้ ประคองทรงจับต้นหญ้าใหญ่สั้น
ประคองทรงกวาดรวงผึ้งขนาดโยชน์หนึ่ง ด้วยจักรยนต์ ให้พวกเจ้าสาวกะดื่ม
น้ำผึ้งจะนั้นว่า ดูก่อนมหาบพิตร การถวายที่อยู่เป็นทานใหญ่ ที่อยู่ของพวกท่าน
เรตถาคตก็ใช้สอยแล้ว ภิกษุสงฆ์ก็ใช้สอยแล้ว ที่อยู่ที่เรตถาคตและภิกษุสงฆ์
ใช้สอยแล้ว ก็เป็นอันพระธรรมรัตนะ ก็ใช้สอยแล้วเหมือนกัน เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า พระรัตนะทั้งสามใช้สอยแล้ว ก็เมื่อพวกท่านถวายอาวาสทานแล้ว
ทานทั้งปวง ก็เป็นอันพวกท่านถวายแล้วเหมือนกัน ธรรมคาอาณิสสสังของ
บรรณสาธาที่ตั้งอยู่บนพื้นดินก็ดี มณฑปที่ตั้งอยู่บนกิ่งไม้ก็ดี ใคร ๆ ก็ไม่
สามารถกำหนดได้ ครั้นตรัสธรรมกถาเป็นอันมาก มินัยวิจิตรนานาประการ
แล้ว ก็ตรัสพระคาถา (วิหารทานคาถา) ว่า

วิหารย่อมป้องกันหนาวร้อนและ
สัตว์ร้ายทั้งหลาย งูและยุงและฝนทั้งหลาย
ในฤดูหนาว แต่นั้นลมและแดดอันร้ายที่เกิด
เอง ย่อมบรรเทาไป. การถวายวิหารแก่สงฆ์
เพื่ออยู่เย็น เพื่อสุข เพื่อเฟื่องฟู เพื่อเจริญ
วิปัสสนา พระพุทธะทั้งหลายสรรเสริญว่า
เป็นทานอันเลิศ เพราะฉะนั้นแล คนผู้เป็น
บัณฑิตเมื่อพิจารณาเห็นสุขของตน พึงสร้าง
วิหารที่น่ารื่นรมย์ให้ภิกษุพวกพหูสูตอยู่อา-
ศัย. อนึ่งพึงถวายข้าวน้ำ ผ้าและเสนาสนะ
แก่ภิกษุเหล่านั้น มีใจเลื่อมใสในท่านผู้
ปฏิบัติตรง เขารู้ทั่วถึงธรรมอันใด ใน

๑. คูอธิบายในอรรถกถาไปตลีสสูตร ต่อจากสูตรนี้.

ธรรมวินัยนี้แล้ว เป็นผู้ไม่มีอาวละ ปรินิพ-

พาน ภิกษุพหูสูตเหล่านั้น ย่อมแสดงธรรม

เครื่องบรรเทาทุกข์ทั้งปวงแก่เขาแล.

อานิสงส์ในอาวาสทานเมื่อนี้ ก็มีด้วยประการฉะนี้. คำว่า **อยมุปีจานิ-**

ธ โส ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอานิสงส์กถาในอาวาสทาน ตลอดราตรี เป็นอันมาก คือเกินสองยามครึ่ง. ในพระบาลีนั้น คาถาเหล่านี้เท่านั้น ท่าน ยกขึ้นสู่สังคีติ (สังคายนา) ส่วนปถิณณกรรมเทศนาหาขึ้นสู่สังคีติไม่. คำว่า **สนุทสุตฺติ** เป็นต้น มีเนื้อความที่กล่าวแล้วทั้งนั้น. คำว่า **อายุสมฺมุต-**
ตานนุท **อามนุเตสิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระพุทฺธประสงค์จะให้ ท่านพระอานนทกล่าวธรรมกถา จึงรับสั่งให้ทราบ. ถามว่า ก็เมื่อพระมหาเถระ ผู้เป็นพระอสีติมหาสาวก เช่นท่านพระสารีบุตร ท่านพระมหาโมคคัลลานะและ ท่านพระมหากัสสปะ เป็นต้น ก็มีอยู่ เหตุไรพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงมอบภาระ ให้ท่านพระอานนทเถระเล่า ? ตอบว่า เพราะอำนาจอภัยาศัยของบริษัท เป็น ความจริงท่านพระอานนทมีชื่อเสียงปรากฏ ไปในฝ่ายเจ้าศากยะว่า เป็นยอดของ เหล่าภิกษุผู้เป็นพหูสูต สามารถจะกล่าวธรรมกถาได้ไพเราะ ด้วยบทพญฺญชนะ ที่กลมกล่อม เหล่าเจ้าศากยะแม้เสด็จไปพระวิหาร ก็เคยฟังธรรมกถาของ ท่าน ส่วนฝ่ายในแห่งเจ้าศากยะเหล่านั้น ไม่ได้โอกาสที่จะไปยังพระวิหารได้ ตามความพอใจ เจ้าศากยะเหล่านั้นจึงได้ดำริอยู่แต่ในใจว่า นานที่พระผู้มีพระ- ภาคเจ้าจะตรัสธรรมกถาแต่น้อย ๆ แล้วทรงมอบภาระให้ท่านพระอานนท พระ ญาติผู้ประเสริฐของเรา. เพราะอำนาจอภัยอาศัยของเจ้าศากยะเหล่านั้น พระผู้มี- พระภาคเจ้าจึงทรงมอบภาระให้ท่านพระอานนทนั้นแต่องค์เดียว. คำว่า **เสโช** **ปฏิปโท** ได้แก่ เป็นเสขสมณะผู้ปฏิบัติพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ตรัสว่า เสข- ปฏิปทาจงแจ่มแจ้ง ปรากฏแก่เธอ เธอจงแสดงปฏิปทาของเสขสมณะนั้น ทรง กำหนดบุคคลแสดงด้วยปฏิปทา.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงกำหนดปฏิบัติทานนี้.

ตอบว่า เพราะเหตุหลายอย่าง.

ก่อนอื่นเจ้าศากยะเหล่านี้ มุ่งหวังมงคล ปรรณนาความเจริญแก่ มงคลศาลา อนึ่ง เสขปฏิบัติทานนี้ เป็นมงคลปฏิบัติ เป็นปฏิบัติของผู้เจริญ อยู่ในพระศาสนาของเรา แม้เพราะเหตุนี้ จึงทรงกำหนดปฏิบัติทานนี้ อนึ่ง พระเสขบุคคลเป็นอันมาก นั่งอยู่ในบริษัทของพระองค์ เมื่อพระองค์ตรัส ฐานะที่ทรงแต่งตั้งตลอดด้วยพระองค์เองแล้ว พระเสขบุคคลเหล่านั้น จักกำหนด ได้อย่างไม่ลำบากเลย แม้เพราะเหตุนี้จึงทรงกำหนดปฏิบัติทานนี้ อนึ่งเล่า ท่าน พระอานนท์ก็บรรลुเสขปฏิบัติสมาธิ ท่านกล่าวในฐานะอันประจักษ์ที่ท่านแต่งตั้ง ตลอดแล้วด้วยตนเอง ก็ไม่ลำบาก จักสามารถทำให้ผู้อื่นเข้าใจได้ แม้เพราะ เหตุนี้ จึงทรงกำหนดปฏิบัติทานนี้ อนึ่ง สิกขาแม้ทั้งสามก็รวมอยู่ในเสขปฏิบัติ ทานแล้ว ในสิกขาทั้งสามนั้น เมื่อท่านกล่าวอธิศีลสิกขา วินัยปิฎกทั้งหมด ก็ เป็นอันท่านกล่าวไว้แล้ว เมื่อกล่าวอธิจิตตสิกขา สูตรตันตปิฎกทั้งหมด ก็เป็น อันท่านกล่าวไว้แล้ว เมื่อกล่าวอธิปัญญาสิกขา อภิธรรมปิฎกทั้งหมด ก็เป็น อันท่านกล่าวไว้แล้ว. อนึ่ง พระอานนท์เป็นพหูสูตทรงพระไตรปิฎก ท่าน สามารถจะกล่าวสิกขาทั้งสามด้วยปิฎกทั้งสามได้ เมื่อท่านกล่าวอย่างนี้ มงคล และความเจริญอย่างเดียว จักมีแก่เหล่าเจ้าศากยะ แม้เพราะเหตุนี้ จึงทรง กำหนดปฏิบัติทานนี้.

ถามว่า ในพระบาลีว่า หลังของเราไม่ค่อยสบายนี้ เหตุไร พระ- ปญญาก็คงไม่สบาย.

ตอบว่า เพราะเมื่อทรงตั้งความเพียรอยู่ ๖ ปี ทุกข์ทางพระวรกายก็ มีมาก ต่อมาภายหลังครั้งทรงพระชรา ลมเบื้องพระปญญาก็คงก็เกิดแก่พระองค์. หรือว่า ข้อนั้นยังไม่เป็นสาเหตุ เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงสามารถ เพื่อจะข่มเวทนาที่เกิดขึ้น ประทับนั่งโดยอิริยาบถเดียวได้ถึงสัปดาห์หนึ่งบ้าง

สองสัปดาหบ้าง แต่มีพระพุทธประสงค์จะทรงใช้ศาลาสันถาคารด้วยอิริยาบถ ทั้งสี่ จึงได้ทรงพุทธดำเนนตั้งแต่ที่ชำระพระหัตถ์และพระบาท จนประทับนั่ง เหนืออาสนะ แสดงธรรม เสด็จพระพุทธดำเนนในที่เช่นนี้ ถึงอาสนะแสดง ธรรม ค่อยๆ ประทับยืนแล้วประทับนั่ง ประทับนั่งเหนืออาสนะแสดงธรรม สองยามครึ่ง ในที่เช่นนี้ สำเร็จการประทับนั่งในที่เช่นนี้ บัดนี้ เมื่อทรง บรรทม โดยพระปรีศ์เบื้องขวา ก็สำเร็จการบรรทม พระผู้มีพระภาคเจ้ามี พระพุทธประสงค์จะทรงใช้ด้วยอิริยาบถสี่ ดังกล่าวมาด้วยประการฉะนี้ ไม่ ควรกล่าวว่า ก็ธรรมคาสรีระที่มีวิญญูณครองของเรา ไม่สบายดังนี้ เพราะ ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงถือเอาความไม่สบายแม้เล็กน้อย ที่เกิดจาก ประทับนั่งนาน จึงตรัสอย่างนี้.

คำว่า **สงฆาภี ปล่อยไป** ความว่า นัยว่าพวกเจ้าศากยะเหล่านั้น ให้กันมาน้ำไว้ที่ส่วนข้างหนึ่งของสันถาคาร ให้จัดตั้งเตียงที่สมควร แล้วลาด ด้วยเครื่องลาดที่สมควรแล้วติดเพดานประดับด้วยดาวทอง พวงมาลัยหอม ไว้ ข้างบน ตามประทีปน้ำมันหอมไว้ ด้วยทรงดำริว่า โฉนหนอพระศาสดาจัก เสด็จลุกขึ้นจากธรรมาสน์ แล้วพักเหนื่อยหนึ่ง จะทรงบรรทม ณ ที่นี้ เมื่อ เป็นเช่นนี้ สันถาคารนี้ เป็นอันพระศาสดาทรงใช้แล้วด้วยอิริยาบถ ๔ ก็จัก เป็นประโยชน์สุขแก่พวกเรา ตลอดกาลนาน. แม้พระศาสดาก็ทรงทราบอริยาบถ นั้นนั่นแล จึงทรงปลุกสมาธิบรรทม ณ ที่นั้น. คำว่า **อุฏฐานสณฺณ มนสิกริ- ตฺวา** ความว่า ทรงตั้งอุฏฐานสัญญาไว้ในใจว่า ล่วงเวลาเท่านี้ เราจักลุกขึ้น. คำว่า **มหานาม สกฺก อามนุเตสิ** ความว่า นัยว่า ในเวลานั้นเจ้ามหานาม ศากยะเป็นหัวหน้าสูงสุดในบริษัทนั้น เมื่อท่านพระอานนท์สงเคราะห์เจ้ามหา นามนั้นแล้ว ก็เป็นอันสงเคราะห์บริษัทส่วนที่เหลือด้วย เพราะเหตุนั้น พระเถระจึงเรียกเฉพาะเจ้ามหานามศากยะนั้นองค์เดียว. คำว่า **สีลสมฺปนโน** แปลว่า ถึงพร้อมด้วยศีล. อธิบายว่า มีศีลสมบูรณ์ มีศีลบริบูรณ์. คำว่า

สทฺธมฺเมหิ แปลว่า ด้วยธรรมอันดี หรือด้วยธรรมของคนดี คือสัตบุรุษ.
ด้วยคำว่า **กถํ จ มหานาม** นี้ พระเถระประสงค์จะตั้งแม่บทแห่งเสขปฏิบัติ
ด้วยฐานะเท่านั้นแล้ว อธิบายให้พิสดารโดยลำดับ จึงกล่าวอย่างนี้. คำว่า
ศีลสมฺปนฺโน เป็นต้น ในพระบาลีนั้นบันทึกพิงทราบตามนัยที่ตรัสไว้แล้ว
ในอังกะยสุตฺต เป็นต้นว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจึงเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์
อยู่เถิดดังนี้. ในคำว่า **กายทฺถจฺริเตน** เป็นต้น เป็นตติยาวักคฺติ ลงใน
อรรถทฺถยวักคฺติ. อธิบายว่า ละอาย เกลียด กายทฺถจฺริตเป็นต้น ที่ควรละอาย.
คำว่า **กายทฺถจฺริเตน** เป็นตติยาวักคฺติ ลงในอรรถเหตุ ในนิทเทสแห่ง
โอตตปฺปะ. อธิบายว่า เกรงกลัว แต่กายทฺถจฺริตเป็นต้น อันเป็นเหตุแห่ง
โอตตปฺปะ. คำว่า **อารทฺถวิริโย** คือ ผู้มีความเพียรอันประคองไว้ มิให้
ไม่ย่อหย่อน. คำว่า **ปหานาย** คือเพื่อประโยชน์แก่การละ. คำว่า **อุปสมฺปทาย**
คือ เพื่อประโยชน์แก่การกลับได้. คำว่า **ถามวํ** คือผู้ประกอบด้วยเรี่ยวแรง
คือความเพียร. คำว่า **ทพฺพปรกฺกโม** คือ ผู้ก้าวไปข้างหน้าอย่างมั่นคง.
คำว่า **อนิกฺขิตฺตฺโร กุสเลสุ ฐมฺเมสุ** ความว่า ผู้มีฐานะอันไม่ทอดทิ้ง มี
ความเพียรอันไม่ย่อหย่อนในกุศลธรรม. คำว่า **ปรเมน** คือ สูงสุด. คำว่า
สติเนปฺกุณ คือ ด้วยสติและความเป็นผู้มีปัญญารักษาดน.

ถามวํ ก็เพราะเหตุไร ปัญญาจึงมาในบทภาษณีย์ของสติ.

ตอบว่า เพื่อแสดงเวลาที่สติมีกำลัง. แท้จริงสติที่ปราศจากปัญญาย่อมอ่อนกำลัง สติที่ประกอบด้วยปัญญาย่อมมีกำลัง.

คำว่า **จิรกตํ ปี** ความว่า การบำเพ็ญข้อปฏิบัติคือมหายัตถ ๘๐ มี
เจตยัณฺณวัตรเป็นต้น อันตนเองหรือคนอื่น กระทำด้วยกายมานาน. คำว่า
จิรภาสิตํ ปี ความว่า คำที่ตนเองหรือผู้อื่นกล่าวด้วยวาจามานาน ได้แก่

กล่าวว่าการอุทิศเอง การให้ผู้อื่นอุทิศ การประชุมธรรม การแสดงธรรม และเลียบเคียงด้วยความเคารพ คือ วัฏจักรม ที่เป็นไปด้วยอำนาจ ถ้อยคำ ที่ควรอนุโมทนาเป็นต้น. คำว่า **สริตา อนุสฺสริตา** ความว่า เมื่อกายกรรม นั้น กระทำนานด้วยกาย ชื่อว่า กายเป็นกายวิญญูติ เมื่อวัฏจักรมกล่าว นาน. ชื่อว่า วาจา เป็นวาจวิญญูติ แม้ทั้งสองอย่างนั้น เป็นรูปจิตและ เจตสิกที่ยังรูปนั้นให้ตั้งขึ้นเป็นรูป ย่อมระลึกและตามระลึกว่า รูปธรรมและ อรูปธรรมเหล่านี้ เกิดขึ้นอย่างนี้ ดับไปอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้. อธิบายว่า ยังสติสัมโพชฌงค์ให้ตั้งขึ้น แท้จริงในที่นี้ท่านประสงค์เอาสติที่ยังโพชฌงค์ให้ ตั้งขึ้น ด้วยสตินั้น อริยสาวกนั้น พึงทราบว่ ชื่อว่า **สริตา** เพราะระลึกได้ ครั้งเดียว ชื่อว่า **อนุสฺสริตา** เพราะระลึกได้บ่อย ๆ.

คำว่า **อุทฺยตุตคามินิยา** ความว่า อันถึงความเกิดและความเสื่อม คือ สามารถเพื่อจะรู้ชัด ซึ่งความเกิดและความเสื่อมแห่งขันธทั้งห้า. คำว่า **อริยาย** ความว่า หมดจด เพราะตั้งอยู่ไกลจากกิเลสทั้งหลาย โดยข้ามไว้ และ โดยตัดได้ขาด. คำว่า **ปญฺญา สมฺนฺนาคโต** คือ เป็นผู้พร้อมด้วยวิปัสสนา ปัญญา และมรรคปัญญา. ในคำว่า **นิพฺเพทิกาย** ความว่า วิปัสสนา- ปัญญา และมรรคปัญญานั้นแล ท่านเรียกว่า **นิพเพทิกา** เพราะเป็นเครื่อง แหว่งตลอด. อธิบายว่า ประกอบด้วยนิพเพทิกปัญญานั้น. บรรดาวิปัสสนา ปัญญาและมรรคปัญญาทั้งสองนั้น มรรคปัญญาชื่อว่า **นิพเพทิกา** เพราะ อรรถวิเคราะหว่า เจาะแหว่ง คือ ทำลายกองโลภะ กองโทสะ กองโมหะ ที่ไม่เคยเจาะแหว่งที่ไม่เคยทำลายเสียได้ โดยตัดได้ขาด วิปัสสนาปัญญาชื่อว่า **นิพเพทิกา** เพราะอรรถวิเคราะหว่า เจาะแหว่งทำลายกองโลภะเป็นต้นได้ โดยเจาะแหว่งทำลายได้ชั่วขณะ และเพราะเป็นไปเพื่อได้มาซึ่งมรรคปัญญา อัน

เป็นเครื่องเจาะแทง เพราะเหตุนั้น วิปัสสนาปัญญาจะเรียกว่า นิพเพธิกา
ก็ควร. มรรคปัญญาทำทุกข์ในวัฏฏะให้สิ้นไปโดยชอบ คือ โดยเหตุ โดยนัย
เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์โดยชอบ
แม้ในคำว่า สมมาทุกขกขยคามินิยา วิปัสสนาทำทุกข์ในวัฏฏะและทุกข์
เพราะกิเลสให้สิ้นไป ด้วยอำนาจตทังคปหาน เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า เป็น
ข้อปฏิบัติให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์ อีกอย่างหนึ่ง วิปัสสนานั้นก็พึงทราบว่าเป็น
ข้อปฏิบัติให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์ แม้เพราะเป็นไปเพื่อได้มาซึ่งมรรค-
ปัญญา อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์.

คำว่า อภิเจตสิกานํ ความว่า อันอิงอาศัยจิตอันยิ่ง จิตอันประเสริฐ.
คำว่า ทิฏฐธมมสุขวิหารานํ ความว่า อันเป็นเหตุให้ได้มาซึ่งสุขในขณะที่
เฝ้าอัม. คำว่า นิคามลาลิ ความว่า เข้าสมาบัติในขณะที่ต้องการ ๆ. คำว่า
อภิจลลาลิ คือได้ไม่ยาก. คำว่า อกสิธลลาลิ คือได้อย่างไพบูลย์. พระ-
อริยสาวกรูปหนึ่ง สามารถเข้าสมาบัติได้ ในขณะที่ต้องการ. เพราะเป็นผู้
คล่องแคล่ว แต่อีกรูปหนึ่ง ไม่ลำบาก แต่ไม่สามารถข่มธรรมที่เป็นอันตราย
แห่งสมาธิไว้ได้ เธอก็ออกจากสมาบัติไปทันที เพราะตนไม่ปรารธนาไม่สามารถ
ดำรงสมาบัติไว้ได้ โดยเวลาตามที่กำหนดไว้ อริยสาวกนี้ชื่อว่า ได้ยาก ได้
ลำบาก ส่วนอริยสาวกรูปหนึ่ง สามารถเข้าสมาบัติได้ในขณะที่ต้องการ ทั้ง
ไม่ลำบาก ในธรรมที่มีสมาธิบริสุทธิ ก็ข่มใจไว้ได้ เธอสามารถออกจาก
สมาบัติโดยเวลาตามที่กำหนดไว้ได้ อริยสาวกนี้ชื่อว่า ได้โดยไม่ยาก ทั้งชื่อว่า
ได้โดยไม่ลำบาก. ด้วยคำว่า อัย วุจฺจติ มหานาม อริยสาวโก เสโฆ ปาฏิ-
ปโท นี้ พระเถระแสดงว่า คู่ก่อนท่านมหานาม อริยสาวกผู้ปฏิบัติเสขปฏิบัติพา
ท่านเรียกว่า ผู้ประกอบด้วยข้อปฏิบัติ อันเป็นไปเพื่อห้องแห่งวิปัสสนา.

คำว่า **อปฺจุจฺจนฺตตาย** คือ เพราะความเป็นกะเปาะไข่ที่ไม่เสีย. คำว่า **ภพฺโพ อภินิพฺพิทาย** คือ ควรเพื่อกระเทาะออกด้วยอำนาจฉาน. คำว่า **สมฺโพธาย** คือ เพื่ออริยมรรค. ด้วยคำว่า **อนุตฺตรสฺส โยคฺกุขมสฺส** นี้ พระเถระแสดงว่า พระอรหันต์ชื่อว่า ธรรมอันเกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยม เป็นผู้ควรเพื่อบรรลुธรรมนั้น ข้ออุปมาที่ท่านนำมาเพื่อแสดงข้อความในพระสูตรนี้ บัณฑิตพึงทราบ ตามนัยที่ท่านกล่าวไว้ในเจโตฉิลสูตรนั้นแล. ก็การเทียบเคียงข้ออุปมาอันใด มาในเจโตฉิลสูตรนั้น อย่างที่ว่า ความเพียรยิ่งของภิกษุนี้ คือความที่ภิกษุนี้เป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๕ นั้น ก็เหมือนการกระทำกิริยา ๑ อย่างในกะเปาะไข่ของแม่ไก่ นั้น การเทียบเคียงข้ออุปมานั้น บัณฑิตพึงประกอบความอย่างนี้ว่า ความที่ภิกษุนี้ พร้อมด้วยธรรม ๑๕ มีความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลเป็นต้น ก็เหมือนการกระทำกิริยา ๑ อย่าง ในกะเปาะไข่ของแม่ไก่ นั้น แล้วพึงทราบอย่างเดียวกัน เพราะพระบาลีว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้เป็นต้น คำที่เหลือก็เช่นเดียวกับคำที่ท่านกล่าวไว้ในที่ทั้งปวงนั้นและ คำว่า **อิมํ ยเว อนุตฺตรํ อุเปกฺขา สติปาริสฺสฺสํ** ความว่า อันเป็นจุดตกฉานอันสูงสุด ไม่เหมือนกับปฐมฉานเป็นต้น อันนี้. คำว่า **ปรมา อภินิพฺพิทา** คือการทำลายด้วยฉาน ครั้งแรก แม้ในครั้งที่สองเป็นต้น ถิ่นนี้เหมือนกัน ก็ลูกไก่เกิดสองครั้ง คือออกจากท้องแม่ ครั้งหนึ่ง ออกจากกะเปาะไข่ครั้งหนึ่ง, อริยสาวกเกิดสามครั้ง ด้วยวิชาสาม คือ บรรเทาความมืดที่ปกปิดขันธที่เคຍอาศัยในปางก่อน เกิดครั้งที่หนึ่งด้วยปุพเพนิวาสญาณ บรรเทาความมืดที่ปกปิดจุติปฏิสนธิ ของสัตว์ทั้งหลาย แล้วเกิดครั้งที่สองด้วยทิพยักษญาณ บรรเทาความมืดที่ปกปิดสัจจะทั้งสี่ แล้วเกิดครั้งที่สามด้วยอาสวักขญาณ.

คำว่า **อิทํ ปิสฺส โหติ จรณสฺมี** ความว่า แม้อันนี้ก็ย่อมชื่อว่า
จรณะของภิกษุผู้มีศีล ชื่อว่า จรณะมีมากมิใช่ออย่างเดียว ได้แก่ ธรรม ๑๕ มีศีล
เป็นต้น . อธิบายว่า ในธรรม ๑๕ นั้น แมศีลนี้ก็เป็จรณะอย่างหนึ่ง แต่
โดยใจความเฉพาะบท ผู้ใดเที่ยว คือไปสู่ทิศที่ไม่เคยไปด้วยคุณชาตินี้ เหตุ
นั้นคุณชาตินี้ชื่อว่า จรณะ เครื่องเที่ยวไป. ในที่ทุกแห่ง ก็มีนัยนี้. คำว่า
อิทํ ปิสฺส โหติ วิชฺชา ความว่า ปุพเพนิวาสญาณนี้ ย่อมชื่อว่า วิชชา
ของภิกษุนั้น. ชื่อว่า วิชชามีมาก มิใช่ออย่างเดียว ได้แก่ ญาณ ๘ มีวิปัสสนา-
ญาณเป็นต้น . อธิบายว่า ในญาณ ๘ นั้น ญาณแม่นี้ ก็ชื่อว่า วิชชาอย่าง
หนึ่ง แต่โดยใจความเฉพาะบท ผู้ใคร่รู้แจ้งแทงตลอดด้วยคุณชาตินี้ เหตุนั้น
คุณชาตินี้ชื่อว่า วิชชา เครื่องรู้แจ้งแทงตลอด. คำว่า **วิชฺชาสมฺปนฺโน อติปี**
ความว่า ถึงพร้อมด้วยวิชา ๓ เรียกว่า ผู้สมบูรณ์ด้วยวิชชาดังนี้บ้าง. คำว่า
จรณสมฺปนฺโน อติปี ความว่า ถึงพร้อมด้วยธรรม ๑๕ เรียกว่า ผู้สมบูรณ์
ด้วยจรณะดังนี้บ้าง. คำว่า **วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน อติปี** ความว่า ส่วนผู้
ถึงพร้อมด้วยทั้งสองอย่างนั้น เรียกว่า ผู้สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะดังนี้บ้าง.
คำว่า **สทฺถนํกุมาเรน**^๑ คือ เด็กโบราณ ที่ปรากฏชื่อว่า กุมารมาตั้งแต่กาล
ไกลโน้น เล่ากันว่า ในถันมนุษย์สันนังกุมารนั้น ทำมานให้บังเกิดครั้งยังเป็น
เด็กไว้จุ ๕ จุก ฆานก็ไม่เสื่อม ไปบังเกิดในพรหมโลก อัดภาพของเขาน่ารัก
น่าพอใจ เพราะฉะนั้นเขาจึงเที่ยวไปด้วยอัดภาพเช่นนั้น ด้วยเหตุนั้น คน
ทั้งหลายจึงให้สมญานามเขาว่า สันนังกุมาร. คำว่า **ขณตสฺมี** คือ ในหมู่ชน.
อธิบายว่า ในหมู่ประชาชน. คำว่า **เย โคตฺตปฏิสารโ** ความว่า ชนเหล่า
ใดยึดถือโคตร ในชนหมู่นั้นว่าเราเป็นโคตมะ เราเป็นกัสสปะ ในหมู่คนที่
ยึดถือเรื่องโคตรนั้น กษัตริย์ก็เป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก. คำว่า **อนุมตา**

๑. บาติเป็นสันนังกุมาร

ภควตา ความว่า คาทานีเราเทียบเคียงแสดงพร้อมด้วยปัญหาพยากรณ์ของเรา.
ในอัมพกุสสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อตรัสว่า คู่ก่อนอัมพกุสเถระ ถึงเราก็
กล่าวอย่างนี้ว่า

ในหมู่ชนที่ยังยึดถือในเรื่องโคตร
กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐสุด คนที่สมบูรณ์ด้วย
วิชาและจรรยาเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่
เทวดาและมนุษย์.

ก็ทรงอนุมัตติ คือทรงอนุโมทนา. ตามคาทานี คำว่า สาธุ สาธุ
อานนท ความว่า ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่หยังลงสู่ันิทรารมณมา
ตั้งแต่ต้นทรงสดับพระสูตรนี้ ทรงทราบว่ อานนทจับยึดเอาอดเสขปฏิบัติ
จึงเสด็จลุกขึ้นประทับนั่งขัดสมาธิ ได้ประทานสาธุการรับรอง ดังนั้นพระสูตรนี้
ด้วยพระวาจาเพียงเท่านี้ จึงเกิดชื่อว่า เป็นภาษิตของพระชินเจ้า. คำที่เหลือ
ในที่ทุกแห่งตั้นทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาเสขปฏิบัติสูตรที่ ๓

๔. โปตลียสูตร

ว่าด้วยโปตลียคฤหบดี

[๓๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ในอังกูตตราปชนบท ในนิคมของชาวอังกูตตราปะ ชื่อว่าอาปนยะ ครั้งนั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังอาปนนิคม ครั้นเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในอาปนนิคมแล้วภายหลังภัต เสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้ว เสด็จเข้าไปยังไพรสณฑ์แห่งหนึ่ง เพื่อทรงพักกลางวัน เสด็จถึงไพรสณฑ์นั้นแล้ว ประทับนั่งพักกลางวัน ณ โคนไม้ต้นหนึ่ง แม้โปตลียคฤหบดี มี ฟ้านุ่งผ้าห่มสมบุรณ์ ถีอรัม สวมรองเท้า เดินเที่ยวไปมาเป็นการพักผ่อนอยู่ เข้าไปยังไพรสณฑ์นั้นแล้ว ครั้นถึงไพรสณฑ์นั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๓๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะโปตลียคฤหบดีผู้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งว่า ดูก่อนคฤหบดี อาสนะมีอยู่ ถ้าท่านประสงค์เจริญนั่งเถิด. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว โปตลียคฤหบดีโกรธ น้อยใจว่า พระสมณโคดมตรัสเรียกเราด้วยคำว่า คฤหบดี แล้วได้นั่งเสีย. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะโปตลียคฤหบดีเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ดูก่อนคฤหบดี อาสนะมีอยู่ ถ้าท่านประสงค์เจริญนั่งเถิด. โปตลียคฤหบดีโกรธ น้อยใจว่า พระสมณโคดมตรัสเรียกเราด้วยคำว่า คฤหบดี ได้นั่งเสียเป็นครั้งที่ ๒. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะโปตลียคฤหบดีเป็นครั้งที่ ๓ ว่า ดูก่อนคฤหบดี อาสนะมีอยู่ ถ้าท่าน

ประสงค์ เจริญนั้เกิด. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว โปตลียคฤหบดี
โกธ น้อยใจว่า พระสมณโคดมตรัสเรียกเราด้วยคำว่า คฤหบดี แล้วได้
กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคดม พระดำรัสที่พระองค์ตรัสเรียก
ข้าพเจ้าด้วยคำว่า คฤหบดีนั้น ไม่เหมาะ ไม่สมควรเลย.

พ. คุณ่อนคฤหบดี ก็อาการของท่าน เพศของท่าน เครื่องหมายของ
ท่านเหล่านั้น เป็นเหมือนคฤหบดีทั้งนั้น.

โป. จริงเช่นนั้น ท่านพระโคดม ก็แต่ว่าการงานทั้งปวง ข้าพเจ้า
ห้ามเสียแล้ว ไหวหารทั้งปวง ข้าพเจ้าตัดขาดแล้ว.

คุณ่อนคฤหบดี ก็การงานทั้งปวง ท่านห้ามเสียแล้ว ไหวหารทั้งปวง
ท่านตัดขาดแล้วอย่างไรเล่า.

ท่านพระโคดม ขอประทานโอกาส สิ่งใดของข้าพเจ้าที่มี เป็นทรัพย์
กัฏฐี เป็นข้าวเปลือกกัฏฐี เป็นเงินกัฏฐี เป็นทองกัฏฐี สิ่งนั้นทั้งหมด ข้าพเจ้า
มอบให้เป็นมรดกแก่บุตรทั้งหลาย ข้าพเจ้ามิได้สอน มิได้ว่าเขาในสิ่งนั้น ๆ
ข้าพเจ้ามีอาหารและเครื่องนุ่งห่มเป็นอย่างยิ่งอยู่ ท่านพระโคดม การงานทั้งปวง
ข้าพเจ้าห้ามเสียแล้ว ไหวหารทั้งปวง ข้าพเจ้าตัดขาดแล้ว ด้วยประการอย่างนี้
แล.

คุณ่อนคฤหบดี ท่านกล่าวการตัดขาดไวหาร เป็นอย่างหนึ่ง ส่วนการ
ตัดขาดไวหารในวินัยของพระอริยะ เป็นอีกอย่างหนึ่ง.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็การตัดขาดไวหารในวินัยของพระอริยะเป็น
อย่างไรเล่า ดีละ พระองค์ผู้เจริญ การตัดขาดไวหารในวินัยของพระอริยะ มี
อยู่ด้วยประการใด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้าด้วย
ประการนั้นเถิด.

ดูก่อนคฤหบดี ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.
โปตลยคฤหบดีทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

ธรรมเครื่องตัดโฆหาร ๘ ประการ

[๓๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนคฤหบดี ธรรม ๘ ประการนี้ย่อมเป็นไปเพื่อตัดขาดโฆหารในวินัยของพระอริยะ. ๘ ประการเป็นไฉน คือ ปาณาติบาตพึงละได้เพราะอาศัยการไม่มาสัตว์อื่นนาทาน พึงละได้เพราะอาศัยการถือเอาแต่ของที่เขาให้ มุสาวาทพึงละได้เพราะอาศัยวาจาสัตย์ ปิสุณาวาจาพึงละได้เพราะอาศัยวาจาไม่ส่อเสียด ความโลภด้วยสามารถความกำหนดพึงละได้เพราะอาศัยความไม่โลภด้วยสามารถความกำหนด ความโกรธด้วยสามารถแห่งการนิทา พึงละได้เพราะความไม่โกรธ ด้วยสามารถแห่งการนิทา ความคับแค้นด้วยสามารถแห่งความโกรธ พึงละได้เพราะอาศัยความไม่คับแค้นด้วยสามารถความโกรธ ความคูหมิ่นท่าน พึงละได้เพราะอาศัยความไม่คูหมิ่นท่าน ดูก่อนคฤหบดี ธรรม ๘ ประการนี้แล เรากล่าวโดยย่อ ยังมีได้จำแนกโดยพิสดาร ย่อมเป็นไปเพื่อตัดขาดโฆหารในวินัยของพระอริยะ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ธรรม ๘ ประการนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโดยย่อมิได้ทรงจำแนกโดยพิสดาร ย่อมเป็นไปเพื่อตัดขาดโฆหารในวินัยของพระอริยะ ดีละ พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความกรุณา จำแนกธรรม ๘ ประการนี้ โดยพิสดารแก่ข้าพเจ้าเถิด.

ดูก่อนคฤหบดี ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.
โปตลยคฤหบดีทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

[๔๙] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ลูก่อนคฤหบดี ก็คำที่เรากล่าว
ดังนี้ว่า ปาณาติบาตพึงละได้เพราะอาศัยการไม่ฆ่าสัตว์ เรากล่าวเพราะอาศัย
อะไร ลูก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เรา
พึงทำปาณาติบาตเพราะเหตุแห่งสังโยชน์เหล่านี้ เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัด
สังโยชน์เหล่านั้น อนึ่งเราพึงทำปาณาติบาต แม้ตนเองพึงคิดเถียนตนได้เพราะ
ปาณาติบาตเป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้ว พึงคิดเถียนได้ เพราะปาณาติบาต
เป็นปัจจัย. เมื่อตายไปทุกคติเป็นอันหวังได้ เพราะปาณาติบาตเป็นปัจจัย ปาณา-
ติบาตนั้นนั่นแหละ เป็นตัวสังโยชน์ เป็นตัวนิวรรณ์ อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุ
คับแค้นและกระวนกระวายเหล่านี้ พึงเกิดขึ้นเพราะปาณาติบาตเป็นปัจจัย เมื่อ
บุคลลงคเว้นจากปาณาติบาตแล้ว อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวาย
เหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวดังนี้ว่า ปาณาติบาตพึงละได้เพราะอาศัย
การไม่ฆ่าสัตว์ เรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้.

[๕๐] ก็คำที่เรากล่าวดังนี้ว่า อทินนาทานพึงละได้เพราะอาศัยการ
ถือเอาแต่ของที่เขาให้ เรากล่าวเพราะอาศัยอะไร. ลูก่อนคฤหบดี อริยสาวก
ในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราพึงถือเอาของที่เขามิได้ให้ เพราะ
เหตุแห่งสังโยชน์เหล่านี้ เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้น. อนึ่ง
เราพึงถือเอาของที่เขามิได้ให้ แม้ตนเองพึงคิดเถียนตนได้ เพราะอทินนาทาน
เป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้วพึงคิดเถียนได้ เพราะอทินนาทานเป็นปัจจัย.
เมื่อตายไป ทุกคติเป็นอันหวังได้ เพราะอทินนาทานเป็นปัจจัย. อทินนาทานนี้
นั่นแหละ เป็นตัวสังโยชน์ เป็นตัวนิวรรณ์ อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้น
และกระวนกระวายเหล่านี้ พึงเกิดขึ้นเพราะอทินนาทานเป็นปัจจัย เมื่อบุคล
ลงคเว้นจากอทินนาทานแล้ว อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านี้

นั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวดังนี้ว่า อทินนาทานพึงละได้ เพราะอาศัยการถือเอาแต่ของที่เขาให้ เรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้.

[๔๑] ก็คำที่เรากล่าวดังนี้ว่า มุสาวาทพึงละได้ เพราะอาศัยวจาสัตย์ เรากล่าวเพราะอาศัยอะไร ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราพึงกล่าวมุสาเพราะเหตุแห่งสังโยชน์เหล่าใด. เราปฏิบัติเพื่อละเพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้น อนึ่ง เราพึงกล่าวมุสา แม้ตนเองพึงคิดเถยนตนได้เพราะมุสาวาทเป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้วพึงคิดเถยนได้ เพราะมุสาวาทเป็นปัจจัย เมื่อตายไป ทุกคติเป็นอันหวังได้ เพราะมุสาวาทเป็นปัจจัย มุสาวาทนี้นั้นแหละเป็นตัวสังโยชน์ เป็นตัวนิ वर्ณ.. อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใดพึงเกิดขึ้นเพราะมุสาวาทเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลลงคณจากมุสาวาทแล้ว อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวดังนี้ว่า มุสาวาทพึงละได้ เพราะอาศัยวจาสัตย์ เรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้.

[๔๒] ก็คำที่เรากล่าวดังนี้ว่า ปิสุณาวาจาพึงละได้ เพราะอาศัยวจาไม่ส่อเสียด เรากล่าวเพราะอาศัยอะไร. ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราพึงกล่าววาจาส่อเสียด เพราะเหตุแห่งสังโยชน์เหล่าใด เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์ เหล่านั้น อนึ่ง เราพึงกล่าววาจาส่อเสียด แม้ตนเองพึงคิดเถยนตนได้เพราะวาจาส่อเสียดเป็นปัจจัย. วิญญูชนพิจารณาแล้ว พึงคิดเถยนได้เพราะวาจาส่อเสียดเป็นปัจจัย. เมื่อตายไป ทุกคติเป็นอันหวังได้ เพราะวาจาส่อเสียดเป็นปัจจัย ปิสุณาวาจานี้นั้นแหละเป็นตัวสังโยชน์ เป็นตัวนิ वर्ณ. อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใด พึงเกิดขึ้นเพราะวาจาส่อเสียดเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลลงคณจาก

วาจาต่อเสียดแล้ว อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวดังนั้นว่า ปิสุณาวาจาพึงละได้ เพราะอาสยวาจาไม่ต่อเสียด เรากล่าวเพราะอาสยข้อนี้.

[๔๓] ก็คำที่เรากล่าวดังนั้นว่า ความโลภด้วยสามารถความกำหนด พึงละได้ เพราะอาสยความไม่โลภด้วยสามารถความกำหนด เรากล่าวเพราะอาสยอะไร. ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนั้น ว่า เราพึงมีความโลภด้วยสามารถความกำหนด เพราะเหตุแห่งสังโยชน์เหล่าใด เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้น อนึ่ง เราพึงมีความโลภด้วยสามารถความกำหนด แม้ตนเองพึงติเตียนตนได้ เพราะความโลภด้วยสามารถแห่งความกำหนดเป็นปัจจัย. วิญญูชนพิจารณาแล้วพึงติเตียนได้ เพราะความโลภด้วยสามารถแห่งความกำหนดเป็นปัจจัย. เมื่อตายไป ทุกคติเป็นอันหวังได้ เพราะความโลภด้วยสามารถความกำหนดเป็นปัจจัย ความโลภด้วยสามารถความกำหนดนี้นั่นแหละ เป็นตัวสังโยชน์เป็นตัวนิรณ. อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใด พึงเกิดขึ้นเพราะความโลภด้วยสามารถความกำหนดเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลไม่โลภด้วยสามารถความกำหนด อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวดังนั้นว่า ความโลภด้วยสามารถความกำหนด พึงละได้ เพราะอาสยความไม่โลภด้วยสามารถความกำหนด เรากล่าวเพราะอาสยข้อนี้.

[๔๔] ก็คำที่กล่าวดังนั้นว่า ความโกรธด้วยความสามารถแห่งการนินทา พึงละได้ เพราะอาสยความไม่โกรธด้วยสามารถแห่งการนินทา คำนี้เรากล่าวเพราะอาสยอะไร. ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนั้นว่า เราพึงโกรธด้วยสามารถแห่งการนินทา เพราะเหตุแห่งสังโยชน์

เหล่าใด เราปฏิบัติ เพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้น อนึ่ง เราพึงโกรธด้วย
สามารถแห่งการนิทาแม้ตนเองพึงติเตียนตนได้ เพราะความโกรธด้วยสามารถ
แห่งการนิทาเป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้วพึงติเตียนได้ เพราะความโกรธ
ด้วยสามารถแห่งการนิทาเป็นปัจจัย เมื่อตายไป ทุกคติเป็นอันหวังได้ เพราะ
ความโกรธด้วยสามารถแห่งการนิทาเป็นปัจจัย ความโกรธด้วยสามารถแห่ง
การนิทานี้นั้นแหละ เป็นตัวสังโยชน์ เป็นตัวนิวรรณ์ อนึ่ง อาสวะที่เป็น
เหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใด พึงเกิดขึ้น เพราะความโกรธด้วยสามารถ
แห่งการนิทาเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลไม่โกรธด้วยสามารถแห่งการนิทา
อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าว
ดังนั้นว่า ความโกรธด้วยสามารถแห่งการนิทา พึงละได้ เพราะอาศัยความ
ไม่โกรธด้วยสามารถแห่งการนิทา เรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้.

[๔๕] คำที่เรากล่าวดังนั้นว่า ความคับแค้นด้วยสามารถความโกรธ
พึงละได้เพราะอาศัยความไม่คับแค้นด้วยสามารถความโกรธ เรากล่าวเพราะ
อาศัยอะไร ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้
ว่า เราพึงคับแค้นด้วยสามารถความโกรธ เพราะเหตุแห่งสังโยชน์เหล่าใด
เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้น อนึ่ง เราพึงคับแค้นด้วยสามารถ
ความโกรธ แม้ตนเองพึงติเตียนตนได้ เพราะความคับแค้นด้วยสามารถแห่ง
ความโกรธเป็นปัจจัย วิญญูชนพิจารณาแล้ว พึงติเตียนได้ เพราะความคับแค้น
ด้วยสามารถแห่งความโกรธเป็นปัจจัย เมื่อตายไป ทุกคติเป็นอันหวังได้ เพราะ
ความคับแค้นด้วยสามารถแห่งความโกรธเป็นปัจจัย ความคับแค้นด้วยสามารถ
แห่งความโกรธนี้นั้นแหละ เป็นตัวสังโยชน์ เป็นตัวนิวรรณ์ อนึ่ง อาสวะที่
เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่าใด พึงเกิดขึ้น เพราะความคับแค้น

ด้วยสามารถความโกรธเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลไม่คับแค้นด้วยสามารถความโกรธ
อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าว
ดังนั้นว่า ความคับแค้นด้วยสามารถความโกรธพึงละได้ เพราะอาศัยความไม่
คับแค้นด้วยสามารถความโกรธ เรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้.

[๔๖] คำที่เรากล่าวดังนั้นว่า ความดูหมิ่นท่าน พึงละได้ เพราะอาศัย
ความไม่ดูหมิ่นท่าน เรากล่าวเพราะอาศัยอะไร ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกใน
ธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนั้นว่า เราพึงดูหมิ่นท่าน เพราะเหตุแห่ง
สังโยชน์เหล่าใด เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์เหล่านั้น อนึ่ง เราพึงดู
หมิ่นท่าน แม้ตนเองพึงติเตียนตนได้ เพราะความดูหมิ่นท่านเป็นปัจจัย วิญญูชน
พิจารณาแล้วพึงติเตียนตนได้ เพราะความดูหมิ่นท่านเป็นปัจจัย เมื่อตายไป
ทุกติเป็นอันหวังได้ เพราะความดูหมิ่นท่านเป็นปัจจัย ความดูหมิ่นท่านนี้นั้น
แหละ เป็นตัวสังโยชน์ เป็นตัวนิรณัน อนึ่ง อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและ
กระวนกระวายเหล่าใดพึงเกิดขึ้น เพราะความดูหมิ่นท่านเป็นปัจจัย เมื่อบุคคล
ไม่ดูหมิ่นท่าน อาสวะที่เป็นเหตุคับแค้นและกระวนกระวายเหล่านั้น
ย่อมไม่มี คำที่เรากล่าวดังนั้นว่า ความดูหมิ่นท่าน พึงละได้เพราะอาศัยความ
ไม่ดูหมิ่นท่าน เรากล่าวเพราะอาศัยข้อนี้.

ดูก่อนคฤหบดี ธรรม ๘ ประการที่เรากล่าวโดยย่อ ไม่ได้จำแนกโดย
พิสดาร ย่อมเป็นไปเพื่อละ เพื่อตัดขาดโอรสในวินัยของพระอริยะนั้น เหล่า
นี้แล ดูก่อนคฤหบดี แต่เพียงเท่านั้นจะได้ชื่อว่าเป็นการตัดขาดโอรสทั้งสิ้น
ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยประการทั้งปวง ในวินัยของพระอริยะ หามิได้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ก็อย่างไรเล่า จึงจะ
ได้ชื่อว่าเป็นการตัดขาดโอรสทั้งสิ้น ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยประการทั้งปวง ใน

วินัยของพระอริยะ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็การตัดขาดอาหารทั้งสิ้น ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยประการทั้งปวง ในวินัยของพระอริยะ มีด้วยประการใด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้า ด้วยประการนั้นเถิด.

ดูก่อนคฤหบดี ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.
โปตลยคฤหบดีทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

อุปมา ๘ อย่าง

[๔๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า ดูก่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนสุนัขอันความเพื่อยเพราะความหิวเบียดเบียนแล้ว พึงเข้าไปยืนอยู่ใกล้เคียงของนายโคฆาต นายโคฆาตหรือลูกมือของนายโคฆาตผู้ฉลาด พึงโยนร่างกระดูกที่เชือดชำแหละออกจนหมดเนื้อแล้ว เปื้อนแต่เลือดไปยังสุนัขนั้นใด ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สุนัขนั้นแทะร่างกระดูกที่เชือดชำแหละออกจนหมดเนื้อ เปื้อนแต่เลือด จะพึงบำบัดความเพื่อยเพราะความหิวได้บ้างหรือ.

ไม่ได้เลยพระองค์ผู้เจริญ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเป็นร่างกระดูกที่เชือดชำแหละออกจนหมดเนื้อ เปื้อนแต่เลือด และสุนัขนั้นพึงมีแต่ส่วนแห่งความเหน็ดเหนื่อยกับแค้นเท่านั้น.

ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกก็ฉันนั้นแล ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยร่างกระดูก มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษอย่างยิ่ง ครั้นเห็นโทษแห่งกามนี้ตามความเป็นจริงด้วยปัญญอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเว้นขาดซึ่งอุเบกขาที่มีความเป็นต่าง ๆ อาศัยความเป็นต่าง ๆ แล้วเจริญอุเบกขาที่มีความเป็นอารมณ์เดียว

อาศัยความเป็นอารมณ์เดียว อันเป็นที่ดับความถือมั่นโลกามิสโดยประการ
ทั้งปวง หาส่วนเหลือมิได้.

[๔๘] คุณ่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนแรงก็ดี นกตะกรุมก็ดี เขี้ยว
ก็ดี พาขึ้นเนือบินไป แรงทั้งหลาย นกตะกรุมทั้งหลาย หรือเขี้ยวทั้งหลาย
จะพึงโผล่เข้ารุมจิกแย่งขึ้นเนือนั้น จันใด คุณ่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความ
ข้อนั้นเป็นไฉน ถ้าแรง นกตะกรุม หรือเขี้ยวตัวนั้น ไม่รีบปล่อยขึ้นเนื้อ
นั้นเสีย มันจะถึงตาย หรือถึงทุกข์ปางตายเพราะขึ้นเนือนั้นเป็นเหตุ.

อย่างนั้น พระองค์ผู้เจริญ.

คุณ่อนคฤหบดี อริยสาวกก็ฉันนั้นแล ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า
กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยขึ้นเนื้อ มีทุกข์มาก มี
ความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษอย่างยิ่ง ครั้นเห็นโทษแห่งกามนี้ตามความ
เป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเว้นขาดซึ่งอุเบกขาที่มีความเป็น
ต่าง ๆ อาศัยความเป็นต่าง ๆ แล้วเจริญอุเบกขาที่มีความเป็นอารมณ์เดียว
อาศัยความเป็นอารมณ์เดียว อันเป็นที่ดับความถือมั่นโลกามิส โดยประการ
ทั้งปวง หาส่วนเหลือมิได้.

[๔๙] คุณ่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนบุรุษพึงถือคบเพลิงหญาอันไฟ
ติดทั่วแล้ว เดินทวนลมไป จันใด คุณ่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้น
เป็นไฉน ถ้าบุรุษนั้นไม่รีบปล่อยคบเพลิงหญาอันไฟติดทั่วนั้นเสีย คบเพลิง-
หญาอันไฟติดทั่วนั้น พิงหม้อมือ หม้อแขน หรืออวัยวะน้อยใหญ่แห่งใด
แห่งหนึ่งของบุรุษนั้น บุรุษนั้นจะถึงตายหรือถึงทุกข์ปางตาย เพราะคบเพลิง
นั้นเป็นเหตุ.

อย่างนั้น พระองค์ผู้เจริญ.

ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกก็ฉันทันนั้นแล ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยคบเพลิงหญ้า มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษอย่างยิ่ง ครั้นเห็นโทษแห่งกามนี้ตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเว้นขาดซึ่งอุเบกขาที่มีความเป็นต่าง ๆ อาศัยความเป็นต่าง ๆ แล้วเจริญอุเบกขาที่มีความเป็นอารมณ์เดียว อาศัยความเป็นอารมณ์เดียว อันเป็นที่ดับความถือมั่นโลกามิส โดยประการทั้งปวง หาส่วนเหลือมิได้.

[๕๐] ดูก่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง ลึกกว่าชั่วบุรุษหนึ่ง เต็มด้วยถ่านเพลิงอันปราศจากเปลว ปราศจากควัน บุรุษผู้รักชีวิต ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ พึงมา บุรุษมีกำลังสองคนช่วยกันจับแขน บุรุษนั้นข้างละคน นุดเข้าไปยังหลุมถ่านเพลิง ฉันทันดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นจะพื้งน้อมกายเข้าไปด้วยคิดเห็นว่าอย่างนี้ ๆ บ้างหรือ.

ไม่เป็นเช่นนั้น พระองค์ผู้เจริญ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะบุรุษนั้นรู้ว่า เราจักตกลงยังหลุมถ่านเพลิงนี้ จักถึงตาย หรือถึงทุกข์ปางตาย เพราะการตกลงยังหลุมถ่านเพลิงเป็นเหตุ.

ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกก็ฉันทันนั้นแล ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษอย่างยิ่ง ครั้นเห็นโทษแห่งกามนี้ตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเว้นขาดซึ่งอุเบกขาที่มีความเป็นต่าง ๆ อาศัยความเป็นต่าง ๆ แล้วเจริญอุเบกขาที่มีความเป็นอารมณ์เดียว อาศัยความเป็นอารมณ์เดียว อันเป็นที่ดับความถือมั่นโลกามิส โดยประการทั้งปวง หาส่วนเหลือมิได้.

[๕๑] คุณก่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนบุรุษพึงฝันเห็นสวนอันน่ารื่นรมย์ ป่าอันน่ารื่นรมย์ ภาคพื้นอันน่ารื่นรมย์ สระโบกขรณีอันน่ารื่นรมย์ บุรุษนั้นตื่นขึ้นแล้ว ไม่พึงเห็นอะไร จันใด คุณก่อนคฤหบดี อริยสาวกก็ฉันนั้นแล ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยความฝัน มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในการนี้มีโทษอย่างยิ่ง ครั้นเห็นโทษแห่งกามนี้ตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเว้นขาดซึ่งอุเบกขา ที่มีความเป็นต่าง ๆ อาศัยความเป็นต่าง ๆ แล้วเจริญอุเบกขาที่มีความเป็นอารมณ์เดียว อาศัยความเป็นอารมณ์เดียว อันเป็นที่ดับความถือมั่นโลกามิส โดยประการทั้งปวง หาส่วนเหลือมิได้.

[๕๒] คุณก่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนบุรุษพึงยืมโกศสมบัติ คือ แก้วมณี และคุณทลอย่างดีบรรทุกยานไป เขาแวดล้อมด้วยทรัพย์สมบัติที่ตนยืมมา พึงเดินไปภายในตลาด คนเห็นเขาเข้าแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อน ท่านผู้เจริญ บุรุษผู้นี้มีโกศสมบัติหนอ ได้ยินว่าชนทั้งหลายผู้มีโกศสมบัติ ย่อมใช้สอยโกศสมบัติอย่างนี้ ดังนี้ พวกเจ้าของพึงพบบุรุษนั้น ณ ที่ใด ๆ พึงนำเอาของตนคืนไปในที่นั้น ๆ จันใด คุณก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน จะสมควรหรือหนอ เพื่อความที่บุรุษนั้นจะเป็นอย่างอื่นไป.

ไม่เป็นเช่นนั้น พระองค์ผู้เจริญ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเจ้าของย่อมจะนำเอาของตนคืนไปได้.

คุณก่อนคฤหบดี อริยสาวกก็ฉันนั้นแล ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า กาม-
ทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยของยืม มีทุกข์มาก มีความ
คับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษอย่างยิ่ง ครั้นเห็นโทษแห่งกามนี้ตามความเป็น
จริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเว้นขาดซึ่งอุเบกขาที่มีความเป็นต่าง ๆ

อาศัยความเป็นต่าง ๆ แล้วเจริญอุเบกขาที่มีความเป็นอารมณ์เดียว อาศัยความเป็นอารมณ์เดียว อันเป็นที่ตั้งความถึมั่นโลกามิส โดยประการทั้งปวง หาส่วนเหลือมิได้.

[๕๓] ดูก่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนราวป่าใหญ่ ในที่ไม่ไกลบ้าน หรือนิคม ต้นไม้ในราวป่านั้น พึงมีผลรสอร่อย ทั้งมีผลตก แต่ไม่มีผลหล่นลง ณ ภาคพื้นสักผลเดียว บุรุษผู้ต้องการผลไม้ พึงเที่ยวมาเสาะแสวงหาผลไม้ เขาเวะยังราวป่านั้น เห็นต้นไม้อันมีผลรสอร่อย มีผลตกนั้น เขาพึงคิดอย่างนี้ว่า ต้นไม้นี้มีผลรสอร่อย มีผลตก แต่ไม่มีผลหล่นลง ณ ภาคพื้นสักผลเดียว แต่เราไม่รู้เพื่อขึ้นต้นไม้ โฉนหนอ เราพึงขึ้นต้นไม้แล้วกินพ้ออ้ม และห่อพกไปบ้าง เขาขึ้นต้นไม้แล้ว กินจนอ้ม และห่อพกไว้. ลำดับนั้น บุรุษคนที่สองต้องการผลไม้. ถือขวานอันคมเที่ยวมาเสาะแสวงหาผลไม้ เขาเวะยังราวป่านั้นแล้ว เห็นต้นไม้มีผลรสอร่อย มีผลตกนั้น เขาพึงคิดอย่างนี้ว่า ต้นไม้นี้มีผลรสอร่อย มีผลตกแต่ไม่มีผลหล่นลง ณ ภาคพื้นสักผลเดียว และเราก็ไม่รู้เพื่อขึ้นต้นไม้ โฉนหนอเราพึงตัดต้นไม้แต่โคนต้น แล้วกินพ้ออ้ม และห่อพกไปบ้าง เขาพึงตัดต้นไม้แต่โคนต้นจันใด ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษคนโน้นซึ่งขึ้นต้นไม้ก่อนนั้น ถ้าแลเขาไม่รีบลง ต้นไม้นั้นจะพึงล้มลง หักมือหักเท้า หรือหักอวัยวะน้อยใหญ่แห่งใดแห่งหนึ่งของบุรุษนั้น บุรุษนั้นพึงถึงตายหรือถึงทุกข์ปางตาย เพราะต้นไม้ล้มเป็นเหตุ.

เป็นอย่างนั้น พระองค์ผู้เจริญ.

ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกที่ฉันทันแล ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เปรียบด้วยผลไม้ มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษอย่างยิ่ง ครั้นเห็นโทษแห่งกามนี้ตามความเป็นจริง

ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเว้นขาดซึ่งอุเบกขาที่มีความเป็นต่าง ๆ อาศัยความเป็นต่าง ๆ แล้วเจริญอุเบกขาที่มีความเป็นอารมณ์เดียว อาศัยความเป็นอารมณ์เดียว อันเป็นที่ดับความถือมั่นโลกามิส โดยประการทั้งปวงหาส่วนเหลือมิได้.

วิชา ๓

[๕๔] ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกนี้นั้นแล อาศัยอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่านี้ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมากคือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้างว่า ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนั้น โศทรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมากพร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้.

ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกนี้นั้นแล อาศัยอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่านี้แหละ เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยากด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ ล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ติดैनพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึด

ถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วชิ-
สุจริต มโนสุจริต ไม่มีติดैनพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำ
ด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงสุคติโลก
สวรรค์ ดังนี้ เขาย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิว
พรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุ
ของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้.

ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกนี้แล อาศัยอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์
ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่านี้แหละ เธอทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหา
อาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่.

โปตลียคฤหบดีแสดงตนเป็นอุบาสก

[๕๕] ดูก่อนคฤหบดี ด้วยอาการเพียงเท่านั้นแล ชื่อว่าเป็นการตัดขาด
โภหารทั้งสิ้น ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยประการทั้งปวง ในวินัยของพระอริยะ ดู
ก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ท่านเห็นการตัดขาดโภหาร
ทั้งสิ้นทุกสิ่งทุกอย่าง โดยประการทั้งปวง ในวินัยของพระอริยะเห็นปานนั้น
ในตนบ้างหรือหนอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าก็กระไร ๆ อยู่ การตัดขาดโภหารทั้ง
สิ้นทุกสิ่งทุกอย่าง โดยประการทั้งปวง ในวินัยของพระอริยะ อันใด ข้าพเจ้า
ยังห่างไกลจากการตัดขาดโภหารทั้งสิ้น ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยประการทั้งปวง
ในวินัยของพระอริยะ อันนั้น เพราะเมื่อก่อนพวกข้าพเจ้าได้สำคัญพวกอัญญ-
เดียรติย์ ปริพาชกผู้ไม่รู้ทั้งถึง เป็นผู้รู้ทั่วถึง ได้คบหาพวกอัญญเดียรติย์ปริพา-

ชกผู้ไม่รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้อันบุคคลผู้รู้เหตุผลพึงคบหา ได้เตือนพวกอัญญ-
เดียรถีย์ปริพาชกผู้ไม่รู้ทั่วถึงไว้ในฐานะของผู้รู้ทั่วถึง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แต่
พวกข้าพเจ้าได้สำคัญภิกษุทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้ไม่รู้ทั่วถึง ได้คบหาภิกษุ
ทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้อันบุคคลผู้ไม่รู้เหตุผลพึงคบหา ได้ทั้งภิกษุทั้งหลาย
ผู้รู้ทั่วถึงไว้ในฐานะของผู้ไม่รู้ทั่วถึง แต่บัดนี้ พวกข้าพเจ้าจรรู้พวกอัญญเดียรถีย์
ปริพาชกผู้ไม่รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้ไม่รู้ทั่วถึง จักคบหาพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก
ผู้ไม่รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้อันบุคคลผู้ไม่รู้เหตุผลพึงคบหา จักตั้งพวกอัญญเดียรถีย์
ปริพาชกผู้ไม่รู้ทั่วถึงไว้ในฐานะของผู้ไม่รู้ทั่วถึง พวกข้าพเจ้าจรรู้ภิกษุทั้งหลาย
ผู้รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้รู้ทั่วถึง จักคบหาภิกษุทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง ว่าเป็นผู้อันบุคคล
ผู้รู้เหตุผลพึงคบหา จักเตือนภิกษุทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึงไว้ในฐานะของผู้รู้ทั่วถึง
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ยังความรักสมณะในหมู่สมณะ ได้
ยังความเลื่อมใสสมณะในหมู่สมณะ ได้ยังความเคารพสมณะในหมู่สมณะ ให้
เกิดแก่ข้าพเจ้าแล้วหนอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ
เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยคิดว่า ผู้
มีจักขุจักเห็นรูปดังนี้ ฉนใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดยเนก-
ปริยาย ฉนนั่นเหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มี-
พระภาคเจ้า พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
จงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้น
ไป ดังนี้แล.

จบไปตลียสูตรที่ ๔

๔. อรรถกถาโปตลยสูตร

โปตลยสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตัม ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้ว
อย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้นบทว่า อังคุตตราเปสุ ความว่า ชนบทที่ชื่อว่า
อังคุตตราปะนั้น ก็คือแคว้นอังคะนั่นเอง แอ่งน้ำที่อยู่เหนือแม่น้ำมही เรียก
กันว่า อังคุตตราปะก็มี เพราะอยู่ไม่ไกลแอ่งน้ำนั้น.

ถามว่า แอ่งน้ำนั้นอยู่ที่ทิศเหนือแม่น้ำมहीไหน ?

ตอบว่า แม่น้ำมहीสายใหญ่ ในข้อนี้จะแถลงให้แจ่มแจ้งดังต่อไปนี้.

เล่ากันว่า ชมพูทวีปนี้ มีเนื้อที่ประมาณ หหมื่นโยชน์ ในหมื่นโยชน์
นั้น เนื้อที่ประมาณสี่พันโยชน์คลุมด้วยน้ำ นับได้ว่าเป็นทะเล มนุษย์อาศัย
อยู่ในเนื้อที่ประมาณสามพันโยชน์ ภูเขาหิมพานต์ก็ตั้งอยู่ในเนื้อที่ประมาณ
สามพันโยชน์ สูงร้อยห้าโยชน์ ประดับด้วยยอด แปลหมีสี่พันยอดคงงาม
ด้วยแม่น้ำห้าร้อยสาย ไหลอยู่โดยรอบ มีสระใหญ่ตั้งอยู่ ๑ สระ คือ สระ-
อโนดาต สระกรรมมุนทะ สระรณการะ สระฉัททันตะ สระกุณ्डละ สระ
หงสปาตะ สระมันทากินี สระสีหปาตะระ ยาว กว้างและลึกห้าสิบโยชน์ กลม
สองร้อยห้าสิบโยชน์ ในสระทั้ง ๑ นั้น สระอโนดาต ล้อมด้วยภูเขา ๕ ลูก
คือ สุทศนุกูฏ จิตรกูฏ กาฬกูฏ คันธมาทนุกูฏ ไกรลาสกูฏ ในภูเขา ๕ ลูก
นั้น สุทศนุกูฏ เป็นภูเขาทอง สูงสองร้อยโยชน์ ข้างในโค้ง สันฐานเหมือน
ปากกา ตั้งปิดสระนั้นนั้นแล. จิตรกูฏเป็นภูเขารัตนะทั้งหมด กาฬกูฏเป็นภูเขา
แรพลวง คันธมาทนุกูฏ เป็นยอดเขาที่มีพื้นราบเรียบ หนาแน่นไปด้วยคันธ-
ชาติทั้งสิบ คือ ไม้รากหอม ไม้แก่นหอม กระพี้หอม ไม้เปลือกหอม ไม้สะเก็ด

หอม ไม้รสหอม ไม้ใบหอม ไม้ดอกหอม ผลหอม ไม้ลำต้นหอม ดาอาศัยด้วย
โอสถนานาประการ วันอุโบสถข้างแรมจะเรืองแสงเหมือนถ่านไฟคุ. ไกรลาสกุฏ
เป็นภูเขาเงิน ภูเขาทั้งหมดมีส่วนสูง และสัณฐานเสมอกับสุทศนกุฏ ตั้งปิดสระ
นั้นนั่นแล ภูเขาทั้งหมดนั้น ยังอยู่ได้ด้วยอานุภาพเทวดาและนาค แม่น้ำทั้ง
หลาย ย่อมไหลไปที่ภูเขาเหล่านั้น น้ำทั้งหมดนั้นก็ไหลไปสู่สระอโนดาตแห่ง
เดียว. ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์โคจรไปทางใต้บ้าง ทางเหนือบ้าง. ส่งแสง
ไปที่สระนั้นทางหว่างภูเขาไม่โคจรไปตรงๆ ด้วยเหตุนี้นั่นแล สระนั้นจึงเกิด
ชื่อว่า อโนดาต ในสระอโนดาตนั้น ธรรมชาติจัดไว้อย่างดี มีแผ่นมโนศิลา
และหาดล ปราสจากเต่าปลา มีน้ำใสแจ้วดั่งแก้วผลึก มีท่าลงสนาน ซึ่งเป็นที่
ที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตชีณาสพ และเหล่าฤๅษีผู้มีฤทธิ์
ลงสรสนาน ทั้งเหล่าเทวดา และยักษ์มาเล่นน้ำกัน ที่ข้างของสระอโนดาต
นั้นมีปากทางสี่ทาง คือ ปากทางราชสีห์ ปากทางช้าง ปากทางม้า ปากทาง
โคอุสุภะ ซึ่งเป็นทางไหลของแม่น้ำสี่สาย ฝั่งราชสีห์มีมาก อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ
ที่ไหลออกจากปากทางราชสีห์ มีโขลงช้าง ฝูงม้า ฝูงโคอยู่มาก ทางริมฝั่ง
แม่น้ำที่ไหลออกจากปากทางช้างเป็นคัน แม่น้ำที่ไหลออกไปทางทิศตะวันออก
เลี้ยวขวาสระอโนดาตสามเลี้ยว ไม่ข้องแวะกับแม่น้ำอีกสามสาย ไหลผ่านถิ่น
อมนุษย์ทางภูเขาหิมพานต์ ด้านทิศตะวันออก ลงสู่มหาสมุทร ส่วนแม่น้ำที่
ไหลออกทางทิศใต้ เลี้ยวขวาสระอโนดาตนั้นสามเลี้ยว ไหลตรงไปทิศใต้หกลสิบ
โยชน์ ทางหลังแผ่นหินนั่นแล เจาะภูเขาทะลุออก มีกระแสน้ำประมาณ
สามสิบควาตุลล์้อมไว้ ผ่านทางอากาศหกลสิบโยชน์ ไปตกลงบนแผ่นหินชื่อ
ดิยัคคพะ แผ่นหินก็แตกด้วยความแรงของกระแสน้ำ ณ ที่แผ่นหินชื่อดิยัคคพะ
นั้น ก็เกิดสระโบกขรณีชื่อ ดิยัคคพา ประมาณห้าสิบโยชน์ กระแสน้ำฟุ้งที่
ฝั่งสระโบกขรณีทะลุหินไปหกลสิบโยชน์ ต่อนั้น ก็ฟุ้งแผ่นดินทิบไปหกลสิบโยชน์

ทางอุโมงค์ กระแทกดิรัจฉานบรรพตชื่อ วิชณะ ไปเป็นกระแสน้ำห้าสาย เช่นเดียวกับนิ้วมือห้านิ้ว กระแสน้ำนั้นในที่ ๆ เลี้ยวขวาสระอโนดาต ไปสามเลี้ยว เรียกกันว่า **อาวัญคงคา** ในที่ที่ไหลตรงไปหกลีบโยชน์ ทางหลังหิน เรียกกันว่า **กรรมคงคา** ในที่ ๆ ไหลไปหกลีบโยชน์ทางอากาศ เรียกกันว่า **อากาศคงคา** ที่ตั้งอยู่ในอากาศหกลีบโยชน์ที่หลังหินชื่อคิยัคคพะ เรียกกันว่า **คิยัคคพโบกขรณี** ในที่ ๆ พังฟุ้งสระทะลุหินเข้าไปหกลีบโยชน์ เรียกกันว่า **พพลคงคา** ในที่ ๆ ไหลไปหกลีบโยชน์ทางอุโมงค์ เรียกกันว่า **อุมมังคคงคา** ส่วนในที่ ๆ กระแทกดิรัจฉานบรรพต ชื่อวิชณะ แยกเป็นกระแสน้ำห้าสายก็กลายเป็นแม่น้ำทั้งห้า คือ คงคา ยมนา อจิรวดี สรภู มหิ. มหานที ๕ สายเหล่านี้ย่อมเกิดมาแต่หิมวันตบรรพต ด้วยประการฉะนี้. ในมหานที ๕ สายนั้น มหานทีสายที่ ๕ ชื่อมหิ ท่านหมายเอาว่า **มหิมหานที** ในที่นี้ แอ่งน้ำใดอยู่ทางทิศเหนือมหานทีชื่อ **มหิ** นั้น ชนบทนั้นพึงทราบว่าเป็นชื่อ อังคุตตราปะ เพราะอยู่ไม่ไกลแอ่งน้ำนั้น. ในชนบทชื่อ อังคุตตราปะนั้น.

คำว่า **อาปน** นาม ความว่า ได้ยินว่า ในนิคมนั้นมีตลาดที่สำคัญ ๆ แยกได้ถึงสองหมื่นตลาด แม้เพราะเหตุที่นิคมนั้นมีตลาดหนาแน่น จึงถือได้ว่าเป็น อาปน (ตลาด) ส่วนภูมิภาคที่มีเงาที่บิณารัณมัย ริมฝั่งแม่น้ำไม่ไกลนิคมนั้น ชื่อว่า **แนวปามหาวัน** พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ แนวปามหาวันนั้น ด้วยเหตุที่นั่นแล พึงทราบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงกำหนดสถานที่อยู่ ณ แนวปามหาวันนั้น คำว่า **เยนญตโร วณสญโท** **เตนุปสงกมิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงส่งภิกษุสงฆ์ไปยังสถานที่อยู่เสด็จเข้าไปแต่พระองค์เดียว ท่านหมายถึง ไปตลิตถุหบดี จึงกล่าวว่า **โปตลิตถิโยปิ โข คหปติ** คหบดีชื่อมีอย่างนี้ว่า **โปตลิตถะ**. บทว่า **สมุปนฺนนิवास-**

นปารูปโน แปลว่า มีผ้านุ่งผ้าห่ม บริบูรณ์ อธิบายว่า นุ่งผ้าชายยาวผืน
หนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง. บทว่า จตุตฺตปาหนานิ ได้แก่ กั้นร่ม สวมรองเท้า.
บทว่า อาสนานิ ได้แก่ อาสนะ มีตั้งทำไว้เป็นบัลลังก์และตั้งทำด้วยฟาง
เป็นต้น. แท้จริง โดยที่สุดแม้กิ่งไม้หักๆ ก็เรียกว่า อาสนะ ได้ทั้งนั้น. บทว่า
คหปติวาทน แปลว่า ด้วยคำนี้ว่า คฤหบดี. บทว่า สมุทาจรติ แปลว่า
เรียก. คำว่า ภควนฺตุ เอตทโวจ ความว่า ไปตลิกคฤหบดี ไม่อาจรับ
คำว่า คฤหบดี ครั้งที่สามได้ จึงทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ตยิทฺ โภ โคตม
ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า นจฺจนฺน แปลว่า ไม่เหมาะ. คำว่า
นปฺปฏฺฐูปิ แปลว่า ไม่ควร. คำว่า อาการ เป็นต้นทั้งหมด เป็นไวพจน์
ของเหตุ. แท้จริง การนุ่งผ้าชายยาว การไว้ผม ไว้หนวด ไว้เล็บ ชื่อว่า
อาการ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เพศคฤหัสถ์ทั้งหมดนั้นแลกระทำภาวะคฤหัสถ์
ของไปตลิกคฤหบดีให้ปรากฏ อาการเหล่านั้น ท่านเรียกว่า เพศ เพราะตั้ง
อยู่โดยทรวดทรงของคฤหัสถ์ เรียกว่า นิमित เพราะเป็นเครื่องหมายบอกให้
เข้าใจถึงภาวะของคฤหัสถ์. ด้วยคำว่า ยถาคํ คหปติสฺส พระผู้มีพระภาคเจ้า
ย่อมทรงแสดงว่า อาการ เพศ และเครื่องหมาย พึงมีแก่คฤหบดี ฉะนั้น
อาการ เพศ และเครื่องหมายเหล่านั้นก็มีแก่ท่านฉันทัน ด้วยเหตุนี้ เราจึง
เรียกอย่างนี้. ครั้งนั้น ไปตลิกคฤหบดี ไม่ยอมรับคำว่า คฤหบดี ด้วยเหตุ
อันใด เมื่อจะประกาศเหตุอันนั้น จึงทูลว่า ตถา หิ ปน เม ดังนี้เป็นต้น.
คำว่า นิยุยาคํ แปลว่า ทรัพย์มรดกที่ได้รับมอบ. คำว่า อนโนวาทิ ความ
ว่า คนผู้กล่าวสอนโดยนัยเป็นต้นว่า พ่อเอ๋ย พวกเจ้าจงใด จงหวาน จง
ประกอบด้วยการค้าขาย พวกเจ้าจักเป็นอยู่ หรือเลี้ยงลูกเมียได้อย่างไร ดังนี้
ชื่อว่า ผู้กล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่กระทำทั้งสองอย่างนั้น ด้วยเหตุนี้ ไปตลิก-

คฤหบดีจึงแสดงว่า ในเรื่องนั้น ข้าพเจ้าไม่ใช่ผู้กล่าวสอน ไม่ใช่ผู้ว่ากล่าว.
ด้วยคำว่า **ฆาตจุฉาทนปรโม วิหารามิ** ไปตลียคฤหบดี แสดงว่าข้าพเจ้า
กระทำงานเพียงเพื่ออาหาร และเพียงเพื่อเครื่องนุ่งห่ม เป็นอย่างยิ่ง เท่านั้นอยู่
ไม่ปรารถนาก่อนนอกเหนือไปจากนี้ คำว่า **คิทุธิ โลโก ปหาตพฺโพ** ได้แก่ความ
โลก อันเป็นตัวติดข้อง ควรละเสีย. คำว่า **อนินฺทาโรโส** ได้แก่การไม่
นิินทาและไม่กระทบกระทั่ง. คำว่า **นินฺทาโรโส** ได้แก่ การนิินทาและการ
กระทบกระทั่ง. การเรียกชื่อ การบัญญัติชื่อ คำพูด และเจตนาที่ดี ชื่อว่า
โฆหารในบาลีนี้ว่า **โฆหารสมฺมุเจทาย** บรรดาโฆหารเหล่านั้น โฆหารนี้ว่า
ในหมู่มนุษย์ผู้ใดคนหนึ่ง อาศัยการเรียกชื่อว่า คุณ่อนวเสฏฐะ ท่านจงรู้อย่างนี้
ผู้นั้นเป็นพ่อค้ามิใช่พราหมณ์. โฆหารว่า การนับชื่อ การตั้งชื่อ การบัญญัติชื่อ
การเรียกชื่อ นี้ชื่อว่า บัญญัติโฆหาร. โฆหารว่า ย่อมพูด ย่อมไม่ปรามาส
โดยประการนั้น ๆ นี้ชื่อว่า วจนโฆหาร. ในโฆหารว่า อริยโฆหาร ๘ อนริย-
โฆหาร ๘ นี้ชื่อว่า เจตนาโฆหาร. ในที่นี้ท่านหมายถึงเจตนาโฆหารนี้. อีกอย่าง
หนึ่ง จำเดิมตั้งแต่เวลาบวช เจตนาว่าคฤหัสถ์ไม่มี เจตนาว่าสมณะมีอยู่ คำว่า
คฤหัสถ์ ไม่มี คำว่า สมณะ มีอยู่ บัญญัติว่า คฤหัสถ์ ไม่มี บัญญัติว่า
สมณะมีอยู่ การกล่าวเรียกว่า คฤหัสถ์ ไม่มี การกล่าวเรียกว่า สมณะ มีอยู่
เพราะฉะนั้น จึงได้โฆหารแม้ทั้งหมด.

ในคำว่า **เยสํ โข อหํ** **อหํ** โยชนานํ **เหตุ ปาณาติปาตี** นี้ ปาณา-
ติบาตเท่านั้น ชื่อว่า สังโยชน์ จริงอยู่ ผู้ชื่อว่าทำปาณาติบาต ก็เพราะเหตุแห่ง
ปาณาติบาตเท่านั้น คือ เพราะมีปาณาติบาตเป็นปัจจัย แต่ที่ตรัสว่า **เยสํ โข**
อหํ เป็นต้น ก็เพราะปาณาติบาตมีมาก. คำว่า **เตสํ** **อหํ** โยชนานํ แปลว่า
เราปฏิบัติเพื่อละ เพื่อตัดขาดเครื่องผูกพัน คือปาณาติบาตเหล่านั้น. คำว่า

ปหานาย สมุจเจทาย ปฏิปนฺโน ความว่า เราปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่
การละเพื่อประโยชน์แก่การตัดขาด ด้วยศีลสังวรทางกาย กล่าวคือ ไม่ทำ
ปาณาติบาตนี้. คำว่า อตฺตปิ มํ อุปวเทยฺย ความว่า แม้ตนเอง ก็พึงคิด
เราอย่างนี้ว่า เราบวชในศาสนาของผู้ไม่ปลงชีวิตสัตว์แม้แต่แมดค่อมแดง ยัง
ไม่อาจควั่น แม้เพียงจากปาณาติบาตได้ เราบวชทำไม. คำว่า อนุวิจฺจาปี
วิญญู ครเหญฺญู ความว่า วิญญูชน คือบัณฑิต แม้เหล่าอื่น ใคร่ครวญ
คือพินิจพิจารณาแล้วก็พึงคิดเถยอย่างนี้ว่า เขาบวชในศาสนาเห็นปานนี้แล้ว
ยังไม่ควั่นแม้เพียงปาณาติบาต เขาบวชทำไมกัน.

คำว่า เอตเทว โข ปน สํ โยชนํ เอตํ นีวรณํ นี้ แม้จะไม่นับ
เนื่องเข้าในสังโยชน์ ๑๐ นีวรณ ๕ แต่ก็ตรัสด้วยอำนาจเทศนาว่า เป็นเครื่อง
ปิดกั้น ๘ อย่าง เครื่องปิดกั้น ๘ อย่างนั้น ตรัสเรียกว่า สังโยชน์บ้าง นีวรณ
บ้าง ก็เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องผูกไว้ และเพราะอรรถว่า ปกปิดไว้ใน
วิญญะอย่างนี้. คำว่า อาสวํ คือ อวิชชาสวํ อย่างเดียวย่อมเกิดเพราะ
ปาณาติบาตเป็นเหตุ.

คำว่า วิมาตปริพาหา แปลว่า ความคับแค้น และความเร่าร้อน.
ในคํานั้น ทรงถือเอาทุกข์เพราะกิเลส และทุกข์ที่เป็นวิบาก ด้วยศัพท์ว่า
วิมาต. ทรงถือเอาความเร่าร้อนที่เป็นวิบาก ด้วยศัพท์ว่า ปริพาห. บัณฑิต
พึงทราบความในที่ทุกแห่งโดยอุบายอย่างนี้. แต่ความผูกพัน มีดังนี้ พึงประ-
กอบความในวาระทั้งหมดอย่างนี้ว่า ปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่การละ เพื่อประ-
โยชน์แก่การตัดขาด ด้วยศีลสังวรทางกายกล่าวคือ อทินนาทาน (ไม่ลักทรัพย์)
ด้วยศีลสังวรทางวาจา กล่าวคือสัจวาจา (พูดคำจริง) ด้วยศีลสังวรทางวาจา
กล่าวคือปิสุณาวาจา (ไม่พูดส่อเสียด) ด้วยศีลสังวรทางใจ กล่าวคืออกิธโรภะ

(ไม่หมกมุ่นและละโมภ) ด้วยศีลสังวรทางกายและทางวาจา กล่าวคือ อนินทา-
โรสะ (ไม่นินทาและไม่กระทบกระทั่ง) ด้วยศีลสังวรทางใจ กล่าวคือ ความ
ไม่โกรธและคับแค้นใจด้วยศีลสังวรด้วยใจ กล่าวคือ ความไม่ดูหมิ่น

ส่วนในบทเหล่านี้ว่า อุตฺตาปิ มํ อุปเวทยฺย อนุวิจฺจาปิ วิญฺญู

ครุเหญฺญํ พึงประกอบความทุกวาระ อย่างนี้ว่า แม้ตนเองก็พึงติเตียนเราอย่าง
นี้ว่า เราบวชในพระศาสนาที่สอนไม่ให้ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ แม้แต่
เส้นหญ้า ยังไม่อาจดเว้นแม้เพียงอทินนาทานได้ เราบวชทำไม. วิญฺญูชน
แม้ใคร่ครวญแล้ว ก็พึงติเตียนอย่างนี้ว่า คนที่บวชในศาสนาเห็นปานนี้แล้ว ยัง
ไม่อาจดเว้นแม้เพียงแต่อทินนาทานได้ คนนี้บวชทำไม แม้ตนเองก็พึงติเตียน
ตนอย่างนี้ว่า เราบวชในศาสนาที่สอนไม่ให้กระทำความสุภวาท แม้ด้วยมุ่งหวังให้
หัวเราะ หรือหมายจะเล่น บวชในศาสนาที่สอนไม่ให้อาการพุดส่อเสียดโดย
อาการทั้งปวง บวชในศาสนาที่สอนไม่ให้อาการทำความโลภหรือความติดข้องแม้
มีประมาณน้อย บวชในพระศาสนาที่สอนไม่ให้อาการนินทาและกระทบ
กระทั่งผู้อื่น ในเมื่อแม้เขาเอาถ้อยครูดัว บวชในพระศาสนาที่สอนไม่ให้อาการ
ความโกรธและความคับแค้น แม้เมื่อตอและหนามตำเอาเป็นต้น บวชในศาสนา
ที่สอนไม่ให้ถือตัว แม้เพียงสำคัญผิด ก็ยังไม่อาจละแม้ความสำคัญผิดได้ เราบวช
ทำไม วิญฺญูชน แม้ใคร่ครวญก็พึงติเตียนอย่างนี้ว่า คนนี้บวชในพระศาสนา
เห็นปานนี้แล้ว ยังไม่อาจละ (มุสวาท ปิสุณาวาจา คิทธิโลภะ นินทาโรสะ
โกธะ และอุปายาส) ความสำคัญผิดได้ คนนี้บวชทำไม ดังนี้.

ส่วนบทว่า อาสวํ นี้ พึงทราบความเกิดแห่งอาสวะอย่างนี้ คือ
อาสวะ ๓ คือ อาสวะคือกาม อาสวะคือทิฏฐิ อาสวะคืออวิชชา ย่อมเกิด
เพราะอทินนาทานเป็นเหตุ เกิดเพราะมุสวาทเป็นเหตุ และเพราะปิสุณาวาจา

เป็นเหตุ ก็อย่างนั้นเหมือนกัน. ทิฏฐาสวะ และอวิชชาสวะ เกิดเพราะ
กิทธิโลภะเป็นเหตุ อวิชชาอย่างเดียวเกิดเพราะนิทาโรสะเป็นเหตุ เกิดเพราะ
โกธะและอุปายาสเป็นเหตุ ก็เหมือนอย่างนั้น. อาสวะ ๒ คือ ภวาสวะ และ
อวิชชาสวะ เกิดเพราะอติมานะเป็นเหตุ. แต่เพื่อให้จึงนไม่วาระแม้ทั้ง ๘
นี้ วินิจจยสังเขปมีดังนี้. ควรกล่าวว่า เราไม่อาจควเว้นในวาระ ๔ นี้ก่อน
ควรกล่าวว่า เราไม่อาจละ ในวาระเบื้องปลาย. อวิชชาสวะอย่างเดียวเท่านั้น
มีในปาณาติบาต นิทาโรสะ โธระและอุปายาสะ. กามาสวะ ทิฏฐาสวะ
อวิชชาสวะ มีในอนินนาทาน มุสาวาท ปิสุณาวาจา. ทิฏฐาสวะ อวิชชาสวะมี
ในกิทธิโลภะ. ภวาสวะ อวิชชาสวะ มีในอติมานะ. อุปาณาติบาต อนินนาทาน
เป็นศีลทางกาย. อมุสาวาท อปิสุณาวาจา เป็นศีลทางวาจา. ที่เหลือ ๓ เว้น
อนินทาโรสะ เป็นศีลทางใจ. แต่บุคคลย่อมจึงเกิดขุ่นเคืองกันด้วยกายบ้าง
จึงเกิดขุ่นเคืองกันด้วยวาจาบ้าง เพราะฉะนั้น อนินทาโรสะ จึงมีฐานะ ๒
คือ เป็นศีลทางกายบ้าง เป็นศีลทางวาจาบ้าง.

ถามว่า ศีลอะไร ท่านจึงกล่าวไว้ด้วยประมาณเพียงเท่านี้.

ตอบว่า ปาฏิโมกขสังวรศีล. ก็การตัดขาดการตรัสถึงคุณุหัตถ์ด้วย
อำนาจการพิจารณาและการละ พึงทราบว่ ตรัสไว้ สำหรับภิกษุผู้อยู่ใน
ปาฏิโมกขสังวรศีล.

เทศนาโดยพิศดาร มีดังต่อไปนี้. บทว่า ตมนนฺ ทกฺโข พึงทราบ
สัมพันธ์กับบทนี้ว่า อุปจฺจมุเกยฺย^๑ ท่านอธิบายว่า คนฆ่าโค หรือลูกมือ
คนฆ่าโค พึงโยนกระดูกนั้นไปยังสุนัข อธิบายว่า พึงโยนไปใกล้ๆ สุนัข
นั้น. บทว่า อฏฺฐิภฺงฺลํ ร่างกระดูก คือกระดูกอก กระดูกสันหลัง หรือ

๑. บาล สูตรว่า อุปจฺจมุเกยฺย.

กระดูกหัว แท้จริงร่างกระดูกนั้น เรียกกันว่าร่างกระดูกเพราะไม่มีเนื้อ. คำว่า **ตุนิกนุตฺตํ นิกนุตฺตํ** คือ ร่างกระดูกที่เนียนชูดเนื้อออกหมดแล้ว. อธิบายว่า เนื้อสดอันใด มีอยู่ที่กระดูกนั้น ก็ชูดเนื้อนั้นออกหมด มีแต่เพียงกระดูกเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ปราศจากเนื้อ แต่ร่างกระดูกนั้น ยังเปื้อนเลือดอยู่ เพราะเหตุนี้ จึงตรัสว่า **โลหิตมกฺขิตํ** ยังเปื้อนเลือด. คำว่า **พหุทฺถุขา พหุปฺยาสา** ความว่า กามทั้งหลายชื่อว่าทุกข์มาก ก็เพราะมากด้วยทุกข์ทั้งปัจจุบันทั้งภวหน้า. ชื่อว่า มีความคับแค้นมาก ก็เพราะมากด้วยความเศร้าหมองด้วยความคับแค้น. คำว่า **ยายํ อุเบกฺขา นานตฺตํ นานตฺตลิตา** ความว่า อุเบกขาในกามคุณ ๕ นี้ อันใดเรียกว่ามีสภาวะต่าง ๆ กัน ก็ด้วยอำนาจอารมณ์คือกามคุณ ๕ และเรียกว่า **นานตฺตลิตา** ก็เพราะอาศัยอารมณ์เหล่านั้นนั่นแหละ. ภิกษุเว้นขาดอุเบกขานั้นเสีย. คำว่า **เอกตฺตา เอกตฺตลิตา** ได้แก่ อุเบกขาในจตุตถฌาน. แท้จริง อุเบกขาในจตุตถฌานนั้นชื่อว่า มีสภาวะอันเดียว เพราะเกิดขึ้นในอารมณ์อันเดียวทั้งวัน. ชื่อว่า **เอกตฺตลิตา** เพราะอาศัยอารมณ์อันเดียวนั้นนั่นแหละ. คำว่า **ยสฺส สพฺพโส โลกามิสฺสุปาทานา อปริเสสา นิรุชฺชนฺติ** ความว่า อามิส คือกามคุณ ๕ กล่าวคือ โลกามิสอิงอาศัยอุเบกขาอันใด ย่อมดับไปหมดสิ้นไม่หลงเหลือในอุเบกขาจตุตถฌานอันใด. ก็คำว่า **ปญฺจกามคฺคณามิสสา** ได้แก่ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ ซึ่งมีกามคุณเป็นอารมณ์. ก็กามคุณ ๕ นั้นนั่นแหละท่านเรียกว่า อุปาทานก็มี เพราะอรรถว่า ยึดไว้. คำว่า **ตเมวูปกฺขํ ภาวติ** ความว่า ย่อมเจริญในอุเบกขาจตุตถฌาน อันเป็นปฏิปักษ์ต่ออุปาทานที่อาศัยโลกามิสนั้นนั่นแหละ. คำว่า **อุยฺเยยฺย**^๑ แปลว่า ฟังโศดขึ้น. คำว่า

๑. บาลีว่า อุชฺชเยยฺย.

อนุปติตฺวา แปลว่า ติดตาม. คำว่า วิตฺถเจยฺย คือ พึงจิกด้วยจะงอยปาก.
คำว่า วิภะเขยฺย คือ ชี้อขึ้นเนื้อด้วยเล็บให้ตกไป. คำว่า ยานํ โอโรเปยฺย คือ
บรรทุกยานที่เหมาะสมแก่บุรุษ. คำว่า ปวรมณิกุณฺฑลํ คือ แก้วมณีมีค่าสูง และ
คุ้มมืออย่างต่าง ๆ. คำว่า สานิ หรฺนติ คือ ถือเอาสิ่งของ ๆ ตน. คำว่า
สมฺปนฺนผลํ คือ มีผลอร่อย. คำว่า อุปฺปนฺนผลํ คือ ติดผล มีผลตก.
คำว่า อนุตฺตฺรา คือ สูงสุด มีปภัสสร ปราศจากอุปกิเลส คำว่า อารกา
อหิ ภนฺเต ความว่า ข้าพเจ้ายังห่างไกลยิ่งนักเหมือนแผ่นดินกับแผ่นฟ้า และ
เหมือนทะเลกับฝั่งนี้ฝั่งโน้น. คำว่า อนาขานียะ คือ ผู้ไม่รู้เหตุแห่งการตัด
ขาดโอรสของคฤหบดี. คำว่า อาขานียโกชนํ คือ โกชนะที่เหล่าผู้รู้เหตุ
พึงบริโภค. คำว่า อนาขานียโกชนํ คือ โกชนะที่เหล่าผู้ไม่รู้เหตุพึงบริโภค.
คำนอกนั้นในที่ทุกแห่งง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาไปตลยสูตรที่ ๔

๑. ม. ยานํ ภา ปรีเสย.ย.

๕. ชีวกสูตร

ว่าด้วยหมอชีวกโกมารภัจจ์

[๕๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อัมพวันของหมอชีวกโกมารภัจจ์ เขตพระนครราชคฤห์ ครั้นนั้นแล หมอชีวกโกมารภัจจ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าได้ฟังคำนี้มาว่า ชนทั้งหลายย่อมฆ่าสัตว์เจาะจงพระสมณโคดม พระสมณโคดมทรงทราบชื่อนั้นอยู่ ยังเสวยเนื้อที่เขาทำเฉพาะตน อาศัยตนทำ ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนเหล่าใดกล่าวอย่างนี้ว่า ชนทั้งหลายย่อมฆ่าสัตว์เจาะจงพระสมณโคดม พระสมณโคดมทรงทราบชื่อนั้นอยู่ ยังเสวยเนื้อที่เขาทำเฉพาะตน อาศัยตนทำ ดังนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่า กล่าวตรงกับที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส ไม่ชื่อว่ากล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคำอันไม่เป็นจริง ชื่อว่ายินยัธรรมอันสมควรแก่ธรรม การกล่าวและกล่าวตามที่ชอบธรรมจะไม่ถึงข้อติเตียนละหรือ.

เนื้อที่ไม่ควรบริโภค และควรบริโภค ๓ อย่าง

[๕๗] พ. คุณ่อนชีวก ชนใดกล่าวอย่างนี้ว่า ชนทั้งหลายย่อมฆ่าสัตว์เจาะจงพระสมณโคดม พระสมณโคดมทรงทราบชื่อนั้นอยู่ ก็ยังเสวยเนื้อสัตว์ที่เขาทำเฉพาะตน อาศัยตนทำ ดังนี้ ชนเหล่านั้นจะชื่อว่ากล่าวตรงกับที่เรากล่าวหามิได้ ชื่อว่ากล่าวต่อด้วยคำอันไม่เป็นจริง คุณ่อนชีวก เรากล่าว

เนื้อว่าเป็นของไม่ควรบริโภควัตถุ ๓ ประการ คือ เนื้อที่ตนเห็น ๑
เนื้อที่ตนได้ยิน ๑ เนื้อที่ตนรังเกียจ ๑ ดูก่อนซืวก เรากล่าวเนื้อว่าเป็น
ของไม่ควรบริโภควัตถุ ๓ ประการนี้แล. ดูก่อนซืวก เรากล่าวเนื้อว่า เป็น
ของควรบริโภควัตถุ ๓ ประการ คือ เนื้อที่ตนไม่ได้เห็น เนื้อที่ตนไม่ได้
ยิน เนื้อที่ตนไม่ได้รังเกียจ ดูก่อนซืวก เรากล่าวเนื้อว่า เป็นของควรบริโภควัตถุ
๓ ประการนี้แล.

การแผ่เมตตา

[๕๘] ดูก่อนซืวก ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อาศัยบ้านหรือนิคมแห่งใด
แห่งหนึ่งอยู่ เขามีใจประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่
๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไป
ตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่าโดยความมีตนทั่วไปในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วย
เมตตาอันไพศาล ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มี
ความเบียดเบียนอยู่ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี เขาไปหาเธอแล้วนิมนต์ด้วย
ภัต เพื่อให้ฉันในวันรุ่งขึ้น ดูก่อนซืวก เมื่อภิกษุห้วงอยู่ ก็รับนิมนต์ พอ
ล่วงราตรีนั่นไป เวลาเช้า ภิกษุนั้นนั่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์
ของคฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดี แล้วนั่งลงบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้ คฤหบดี
หรือบุตรของคฤหบดีนั้น อังคาสเธอด้วยบิณฑบาตอันประณีต ความดำริว่า
ดีหนอ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้นี้ อังคาสเราอยู่ด้วยบิณฑบาตอันประณีต
ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เธอ แม้ความดำริว่า โอหนอ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้นี้
พึงอังคาสเราด้วยบิณฑบาตอันประณีตเช่นนี้ แม้ต่อไป ดังนี้ ก็ไม่มีแก่เธอ
เธอไม่กำหนด ไม่สยบ ไม่รีบกลืนบิณฑบาตนั้น มีปรกติเห็นโทษ มีปัญญา

เครื่องถอนตน บริโภคอยู่ คู่ก่อนซีก ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉนว่า
ในสมัยนั้น ภิกษุนั้นยอมคิดเพื่อเบียดเบียนตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น หรือ
เพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย บ้างหรือ.

ไม่เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าข้า.

คู่ก่อนซีก สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่าฉันอาหารอันไม่มีโทษมิใช่หรือ.

อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าได้
สดับมาว่า พรหมมีปรกติดูด้วยเมตตา คำนั้นเป็นแต่ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับ
มา คำนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นองค์พยานปรากฏแล้ว ด้วยว่า พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าทรงมีปรกติดูด้วยเมตตา.

คู่ก่อนซีก บุคคลพึงมีความพยายาบท เพราะราคะ โทสะ โมหะใด
ราคะ โทสะ โมหะนั้น ตถาคตละแล้ว มีมูลอันขาดแล้ว เป็นดุจตาลยอด
ด้วน ถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดต่อไปเป็นธรรมดา คู่ก่อนซีก ถ้าเล่าท่าน
กล่าวหมายเอาการละราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้นี้ เราอนุญาตการกล่าวเช่น
นั้นแก่ท่าน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้ากล่าวหมายเอาการละราคะ
โทสะและโมหะ เป็นต้นี้.

การแผ่กรุณา มุทิตา อุเบกขา

[๕๕] คู่ก่อนซีก ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อาศัยบ้านหรือนิคมแห่งใด
แห่งหนึ่งอยู่ เธอมีใจประกอบด้วยกรุณา...มีใจประกอบด้วยมุทิตา...มีใจ
ประกอบด้วยอุเบกขา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็
เหมือนกัน ตามวินัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก

ทัวสัตว์ทุกเหล่าโดยความมืดนทัวไปในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยอุเบกขา อันไพบูลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีเข้าไปหาเธอ แล้วนิมนต์ด้วยภัต เพื่อให้ฉันในวันรุ่งขึ้น ดูก่อนชีวัก เมื่อภิกษุหวังอยู่ ย่อมรับนิมนต์. พอล่วงราตรีนั้นไป เวลาเช้า ภิกษุนั้นนุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์ของคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี แล้วนั่งลงบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้.

คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีนั้น อังคาสเธอด้วยบิณฑบาตอันประณีต ความดำริว่า ดีหนอ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้นี้ อังคาสเราอยู่ด้วยบิณฑบาตอันประณีตดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เธอ แม้ความดำริว่า โอหนอ คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้นี้พึงอังคาสเราด้วยบิณฑบาตอันประณีตนี้ แม้ต่อไป ดังนี้ ก็ไม่มีแก่เธอ เธอไม่กำหนด ไม่สยบ ไม่รับกลืนบิณฑบาตนั้น มีปรกติเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องถอนตน บริโภคอยู่ ดูก่อนชีวัก ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉนว่า ในสมัยนั้นภิกษุย่อมคิดเพื่อเบียดเบียนตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น หรือเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย บ้างหรือ.

ไม่เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าข้า.

ดูก่อนชีวัก สมัยนั้น ภิกษุนั้นเชื่อว่าฉันอาหารอันไม่มีโทษมิใช่หรือ.

อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับมาว่า พรหมมีปรกตอยู่ด้วยอุเบกขา คำนั้นเป็นแต่ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับมา คำนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นองค์พยานปรากฏแล้ว ด้วยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีปรกตอยู่ด้วยอุเบกขา.

ดูก่อนชีวัก บุคคลพึงมีความเบียดเบียน มีความไม่ยินดี มีความกระตบกระทั้งเพราะราคะ โทสะ โมหะใด ราคะ โทสะ โมหะนั้น ตถาคตละ

แล้วมีมูลอันขาดแล้ว เป็นจุตตาลยอดด้วน ถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดต่อไป เป็นธรรมดา คุณอนชีวก ถ้าเล่าท่านกล่าวหมายเอาการละราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้นนี้ เราอนุญาตการกล่าวเช่นนั้นแก่ท่าน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้ากล่าวหมายเอาการละราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้นนี้.

มาสัตว์ทำบุญได้บาปด้วยเหตุ ๕ ประการ

[๖๐] คุณอนชีวก ผู้ใดฆ่าสัตว์เจาะจงตถาคต หรือสาวกตถาคต ผู้ นั้นย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ ผู้ นั้นกล่าว อย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายจงไปฆ่าสัตว์ชื่อโน้นมา ดังนี้ชื่อว่าย่อมประสบบาปมิใช่ บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๑ นี้. สัตว์นั้นเมื่อถูกเขาผูกคอตายมาได้ เสวยทุกข์โทมนัส ชื่อว่า ย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุ ประการที่ ๒ นี้. ผู้ นั้นพูดอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายจงไปฆ่าสัตว์นี้ ชื่อว่าย่อมประสบ บาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๓ นี้. สัตว์นั้นเมื่อเขากำลังฆ่า ย่อมเสวยทุกข์โทมนัส ชื่อว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุ ประการที่ ๔ นี้. ผู้ นั้นย่อมยังตถาคตและสาวกตถาคต ให้ยินดีด้วยเนื้อเป็น อกัปปิยะ ชื่อว่าย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๕ นี้. คุณอนชีวก ผู้ใดฆ่าสัตว์เจาะจงตถาคตหรือสาวกตถาคต ผู้ นั้นย่อมประสบ บาปมิใช่บุญเป็นอันมากด้วยเหตุ ๕ ประการนี้.

[๖๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว หมอชีวกโกมารภัจจ์ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้าอัศจรรย ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ ไม่เคยมี ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายย่อมฉันอาหารอัน

ไม่มีโทษหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของ
ที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืด ด้วยคิด
ว่า ผู้มีจักขุ จักเห็นรูปฉันใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดยอน-
ปริยายฉันนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ ขอถึงพระผู้มี-
พระภาคเจ้า พระธรรม และภิกษุสงฆ์ว่า เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
จงทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้น
ไป ดังนี้แล.

จบชีวกสูตรที่ ๕

๕. อรรถกถาชีวกสูตร

ชีวกสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้ว
อย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น พระบาลีนี้ว่า ตสฺส ชีวกสฺส โกมารภจฺจสฺส
อมฺพวเน ที่ชื่อว่า ชีวก เพราะยังเป็นอยู่ (มีชีวิตอยู่). ที่ชื่อว่า โกมารภจฺจ
เพราะอันพระราชกุมารชুবเลียงไว้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า พระกุมาร (หมายถึง
อภัยราชกุมาร) ตรัสถามว่า นั่นอะไร พนาย ผูกาจึงเคลื่อนกลาด.
พวกราชบุรุษทูลว่า ทารก พระเจ้าค่ะ. ตรัสถามว่า ยังเป็นอยู่หรือ พนาย.
ทูลตอบว่า ยังเป็นอยู่พระเจ้าค่ะ. จึงตรัสสั่งให้นำทารกเข้าวัง มอบให้แม่นม
เลี้ยงดู. คนทั้งหลายจึงตั้งชื่อทารกนั้นว่า ชีวก เพราะยังเป็นอยู่และตั้งสร้อย

ชื่อว่า โกมารภจจ์ เพราะพระราชกุมารให้หุบเลี้ยงไว้ ในพระสูตรนี้มีความสัง-
เขปดังกล่าวมานี้ ส่วนเรื่องโดยพิสดารมาในชีวภัตตวัชณกวินัย แม้คำวินิจฉัย
เรื่องหมอชีวกโกมารภจจ์นั้นท่านก็กล่าวไว้แล้ว ในอรรถกถาพระวินัย ชื่อ**สมันต-
ปาสาทิกา**. หรือชีวกโกมารภจจ์ผู้นี้ ถวายพระโอสถระบายอ่อนๆ ระบายพระ-
กายที่มากไปด้วยโทษของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล เวลา
จบอนุโมทนา ถวายผ้าคู่ที่ได้มาจากแคว้นสิฬิ. คำริว่า เราต้องไปเฝ้าอุปัฏฐาก
พระพุทธองค์ วันละ ๒-๓ ครั้ง พระเวฬุวันนี้ ก็อยู่ใกล้เกินไป สวนมะม่วง
ของเรายังใกล้กว่า อย่าเลย เราจะสร้างวิหารถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า ในสวน
มะม่วงของเรานี้แหละ ดังนั้น จึงให้สร้างที่เรือน กุฏิ และมณฑปเป็นต้น สำ-
หรับพักกลางคืน และพักกลางวัน สร้างพระคันธกุฏิ ที่เหมาะแก่ที่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ในสวนอัมพวันนั้น สร้างกำแพงสี่ไบไม้แดงสูง ๑๘ ศอก ล้อมสวน
อัมพวันไว้ อังคาสเลี้ยงภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขด้วยภัตตาหาร
พร้อมจีวรแล้วหลังทักษิโณทก มอบถวายวิหาร ท่านหมายเอาสวนอัมพวันนั้น
จึงกล่าวว่า **ชีวกสูตร โกมารภจจสูตร อมฺพวน** ดังนี้.

คำว่า **อารกฺขติ** แปลว่า ฆ่า. คำว่า **อุทฺทิสฺส** กตฺ แปลว่า กระทำ
เจาะจง. คำว่า **ปฏิจฺจ กมฺม** แปลว่า กระทำเจาะจงตน. อีกอย่างหนึ่ง คำว่า
ปฏิจฺจ กมฺม นี้เป็นชื่อของนิमितตกรรม. กรรมที่อาศัยตนเป็นเหตุกระทำมี
อยู่ในเนื้อนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงอธิบายว่า กรรมมีอยู่เพราะอาศัยเนื้อ. ลัทธิ
(ความเชื่อถือ) ของคนเหล่านั้นมีอยู่ว่า ผู้ใดบริโภคเนื้อเช่นนั้น (อุทิสฺสมังสะ)
ผู้นั้นก็ต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นด้วย ปาณาตกรรม จึงมีแม้แก่คนนั้น
เหมือนกับฆ่าเอง. คำว่า **ธมฺมสุตฺต จ อนุธมฺม** พุยากโรนฺติ ความว่า
ย่อมกล่าวเหตุตามเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในคำนั้น การบริโภคเนื้อ

โดยส่วน ๓ ชื่อว่า เหตุ การพยากรณ์อย่างนั้นของมหาชนชื่อว่า ตามเหตุ. แต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่เสวยเนื้อที่เขาทำเจาะจง (อุทิสมังสะ) เพราะฉะนั้น
ข้อนั้นไม่ชื่อว่าเหตุ. การกระทำอย่างนั้นของพวกเดียรถีย์ก็ไม่ชื่อว่า ตามเหตุ.
คำว่า สหสมมุติก วาทานุวาท ความว่า การกล่าวหรือการกล่าวตาม
ของพวกท่านมีเหตุ โดยเหตุที่คนอื่น ๆ กล่าวแล้ว เป็นเหตุที่ผู้รู้ทั้งหลายฟัง
ติเตียนวาทะอะไร ๆ เล็กน้อย จะมาถึงหรือหนอ ท่านอธิบายว่า เหตุที่จะฟัง
ติเตียนในวาทะของพวกท่านย่อมไม่มีโดยอาการทั้งหมดหรือ. คำว่า อพฺภา-
จิกฺขณฺติ แปลว่า กล่าวข่ม (ดู). คำว่า จาเนหิ คือ โดยเหตุทั้งหลาย.

บรรดาส่วนทั้ง ๓ มีส่วนที่เห็นแล้วเป็นต้น เห็นเขาฆ่าเนื้อและปลา
แล้วเอามา (ทำอาหาร) ถวายภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า ส่วนที่เห็นแล้ว. ได้ยิน
มาว่า ชื่อว่า ส่วนที่สงสัยมี ๓ อย่าง คือส่วนที่สงสัยว่า ได้เห็นมา ส่วนที่
สงสัยว่า ได้ยินมา ส่วนที่สงสัยอันนอกไปจากทั้งสองอย่างนั้น. ในส่วนที่สงสัย
ทั้ง ๓ นั้น มีวินิจจยรวรต ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายในพระศาสนานี้ เห็นคนทั้งหลายถือดาบ และเห
เป็นต้น กำลังออกไปจากบ้านหรือกำลังเที่ยวอยู่ในป่า แต่วันรุ่งขึ้น เมื่อภิกษุ
เหล่านั้น เข้าไปบิณฑบาตยังบ้านนั้น คนเหล่านั้นก็นำบิณฑบาต (อาหาร) ที่มี
เนื้อปลาถวาย ภิกษุเหล่านั้น ก็สงสัยโดยการเห็นนั้นว่า เนื้อปลาเขาทำมา
เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายหรือหนอ. นี้ชื่อว่าสงสัยโดยเห็น รับอาหารที่
สงสัยโดยการเห็นนั้น ไม่ควร. อาหารใด ภิกษุไม่ได้สงสัยอย่างนั้น รับอาหาร
นั้นก็ควร. ถ้าคนเหล่านั้นถามว่า ท่านเจ้าข้า เหตุไรพระคุณเจ้าจึงไม่รับ
ฟังคำตอบของพวกภิกษุแล้ว ก็กล่าวว่า อาหารนี้ พวกเรา มิได้ทำเพื่อ
ประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายดอก แต่พวกเราทำเพื่อประโยชน์ของตนเองหรือ
เพื่อประโยชน์แก่ข้าราชการเป็นต้นต่างหาก รับอาหารนั้นก็ควร.

ภิกษุทั้งหลายไม่เห็นอย่างนั้นเลย แต่ได้ยินมาว่า เขาว่าคนทั้งหลาย ถูดาฆ่าและแหเป็นคั้น ออกจากบ้านไป หรือเที่ยวไปในป่า รุ่งขึ้น เมื่อภิกษุ เหล่านั้นเข้าไปบิณฑบาตยังบ้านนั้น คนเหล่านั้น ก็นำบิณฑบาตที่มีเนื้อปลา มาถวายภิกษุเหล่านั้น ก็สงสัยโดยการได้ยินนั้นว่า เขาทำเพื่อประโยชน์ แก่ ภิกษุทั้งหลายหรือหนอ. นี้ชื่อว่า สงสัยโดยได้ยินมา. รับอาหารนั้น ไม่ควร. อาหารใด มิได้สงสัยอย่างนั้น รับอาหารนั้นก็ควร. แต่ถ้าคนเหล่านั้นถามว่า ท่านเจ้าข้า เหตุไร พระคุณเจ้า จึงไม่รับ ฟังคำตอบของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ก็กล่าวว่า ท่านเจ้าข้า อาหารนี้ พวกเรามิได้ทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย ดอก แต่พวกเราทำเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง หรือเพื่อประโยชน์แก่พวก ข้าราชการเป็นต้นต่างหาก รับอาหารนั้นก็ควร.

อนึ่ง ภิกษุไม่เห็น ไม่ได้ยินมา เมื่อภิกษุเหล่านั้นเข้าไปบิณฑบาตยัง บ้านนั้นคนทั้งหลายรับบาตรเอาไปตักแต่งบิณฑบาตที่มีเนื้อปลา นำไปถวาย ภิกษุเหล่านั้น ก็สงสัยว่า เขาทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายหรือ นี้ชื่อว่า สงสัยนอกไปจากทั้งสองอย่างนั้น. รับอาหารเมื่อนั้นก็ไม่ควร อาหารใดมิได้สงสัย อย่างนั้นรับอาหารนั้นก็ควร. แล้วถ้าคนเหล่านั้น ถามว่า ท่านเจ้าข้า เหตุไร พระคุณเจ้าจึงไม่รับ ฟังคำตอบของพวกภิกษุแล้ว ก็กล่าวว่า ท่านเจ้าข้า อาหาร นี้ พวกเรามิได้ทำประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายดอก เราทำเพื่อประโยชน์ แก่ตนเอง หรือ เพื่อประโยชน์แก่ข้าราชการเป็นต้นต่างหาก หรือว่า พวกเรา ได้ปวัตตมังสะ (เนื้อที่เขาถืออยู่แล้ว) เป็นของกบปิยะ (ควร) ทั้งนั้น จึงตัก แต่งเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย รับอาหารนั้นก็ควร. ในอาหารที่เขาทำเพื่อ ประโยชน์เป็นเปตกิจ (อุทิศ) สำหรับคนที่ตายไปแล้ว หรือเพื่อประโยชน์แก่ การมงคลเป็นต้นก็เช่นนี้เหมือนกัน. แท้จริงอาหารใด ๆ เขามิได้กระทำเพื่อ

ประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลายก็ได้เคลือบแคลง สงสัยในอาหารอันใด รับอาหารนั้นทุกอย่างก็ควร. แต่ถ้าอาหารเขาทำอุทิสภิกษุทั้งหลายในวัดหนึ่ง ภิกษุเหล่านั้น ไม่รู้ว่าเขาทำเพื่อประโยชน์แก่ตน ภิกษุเหล่านั้นรู้ ภิกษุเหล่าใดรู้ อาหารนั้นก็สมควรแก่ภิกษุเหล่านั้น ควรแก่ภิกษุนอกจากนี้ ภิกษุเหล่านั้นไม่รู้ ภิกษุเหล่านั้นเท่านั้นที่รู้ อาหารนั้นก็สมควรแก่ภิกษุเหล่านั้น ควรแก่ภิกษุเหล่านั้น แม้ภิกษุเหล่านั้นรู้ว่า เขาทำเพื่อประโยชน์แก่พวกเรา แม้ภิกษุเหล่านั้นก็รู้ว่าเขาทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุเหล่านั้น อาหารนั้นก็สมควรแก่ภิกษุทั้งหมด ภิกษุทั้งหมดไม่รู้ ก็ควรแก่ภิกษุทั้งหมดคนนั้นแหละ.

บรรดาสหธรรมิก ๕ รูป อาหารที่เขาทำอุทิสแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ย่อมไม่สมควรแก่สหธรรมิกหมดทุกรูป ก็ถ้าบางคนฆ่าสัตว์เจาะจงภิกษุรูปหนึ่ง แล้วบรรจบาตรเต็มด้วยเนื้อสัตว์นั้นถวาย แม้ภิกษุนั้นก็รู้อยู่ว่า เขาทำเพื่อประโยชน์แก่ตน ครั้นรับแล้ว ก็ถวายแก่ภิกษุรูปอื่น ภิกษุนั้นก็ฉันด้วยความเชื่อถือภิกษุนั้น. ถามว่า ใครเป็นอาบัติ. ตอบว่า ไม่เป็นอาบัติทั้งสองรูป เพราะ ว่า อาหารใด เขาทำเจาะจงแก่เธอ เธอก็ไม่เป็นอาบัติเพราะเธอไม่ฉันอาหารนั้น อีกรูปหนึ่ง (ฉัน) ก็ไม่เป็นอาบัติเพราะไม่รู้ ในการรับกับปิยมังสะ (เนื้อที่สมควรแก่สมณะ) ไม่เป็นอาบัติ. ภิกษุไม่รู้ว่าเป็นอุทิสมังสะ มารู้ภายหลังที่ฉันแล้ว ก็ไม่มีกิจ คือ การแสดงอาบัติ. ส่วนภิกษุไม่รู้ว่า เป็นอกัปปิยมังสะ มารู้ภายหลังฉันแล้ว ต้องแสดงอาบัติ ภิกษุรู้ว่า เป็นอุทิสมังสะแล้วฉันเป็นอาบัติ แม้ภิกษุไม่รู้ว่า เป็นอกัปปิยมังสะ แล้วฉัน ก็เป็นอาบัติทั้งนั้น เพราะฉะนั้นภิกษุผู้กลัวอาบัติ แม้กำหนดรูปเป็นอารมณ์อยู่ ถามแล้ว ค่อยรับมังสะ หรือเธอรับด้วยคิดว่าจักถามแล้วฉัน ในเวลาฉันถามแล้วค่อยฉัน. ถามว่าเพราะอะไร. ตอบว่า เพราะเป็นของที่ได้ยาก จริงอยู่ เนื้อหมีกก็เหมือนกับเนื้อ

หมู แม้เนื้อเสือเหลืองเป็นต้น ก็คล้ายกับเนื้อมฤค เพราะฉะนั้น พระอาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า ถ้ามแล้วค่อยรับจึงควร. คำว่าไม่เห็น คือไม่เห็นเนื้อที่เขาฆ่าแล้วเอามาเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย. คำว่า ไม่ได้ยิน คือไม่ได้ยินว่าเขาฆ่าแล้ว เอามาเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย. คำว่า ไม่สงสัย คือไม่สงสัย ด้วยอำนาจสงสัยว่าเห็นมาเป็นต้น. คำว่า ปริโณคนฺติ วทามิ ความว่า มั่งสะที่บริสุทธฺิด้วยเหตุ ๓ ประการนี้ ชื่อว่าบริสุทธฺิ โดยส่วน ๓ จริงอยู่ การฉนั่มั่งสะที่บริสุทธฺิโดยส่วน ๓ นั้น ก็เช่นเดียวกับฉนักับข้าวและผักดองที่เกิดเองในป่า ภิกษุผู้อยู่ด้วยเมตตา ฉนั่มั่งสะเช่นนั้นย่อมไม่มีโทษ เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า ก็มั่งสะนั้นควรฉนัได้.

บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงความที่ภิกษุผู้อยู่ด้วยเมตตา ไม่มีโทษในการฉนั่มั่งสะเช่นนั้น จึงตรัสว่า อธิ ชีวก ภิกษุ ดังนี้เป็นต้น. ในคํานั้น ถึงพระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงกำหนดแล้วตรัสว่า. ภิกษุ ก็จริง ที่แท้พึงทราบ ว่า ทรงหมายถึง พระองค์นั้นแลจึงตรัสอย่างนี้ จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายถึงพระองค์เท่านั้นใน ๓ อาคตสถาน คือในมหาวัจจโคตตสูตร ในจังกิสูตร และในสูตรนี้. ในอนัณคณสูตร หนหลังที่ว่า ปณฺเฑน ปิณฺหา-ปาเตน ท่านหมายเอาว่า ปิณหาบาทที่มีค่ามากทุกชนิด ชื่อว่าปิณหาบาทอันประณีต แต่ในสูตรนี้. หมายเอามั่งสะที่สุก. คำว่า อคฺธิโต คือ ไม่ตะกรามด้วยความอยาก. คำว่า อมุจฺฉิโต คือ ไม่หมกมุ่นด้วยการหมกมุ่นด้วยความอยาก. คำว่า อนหฺมุณาปนฺโน คือ ไม่ถูกความอยากครอบงำ อธิบายว่าไม่เป็นดังกาที่ต้องการจะม้่าทั้งหมดกลืนลงคอ ด้วยการจิกทีเดียวเท่านั้น. คำว่า อาทินวทฺสวํ คือ เห็นโทษโดยนัยเป็นต้นว่า อาหารนี้ก็ก่อกุ่นอยู่ที่พื้นท้องคินหนึ่ง แล้วก็ออกไปทางปากแผล. (ทวาร) ทั้ง ๕. คำว่า นิสุตฺรณฺปญฺโญ

ปริณุหติ คือกำหนดด้วยปัญญาว่า การบริโภคอาหารก็เพื่อประโยชน์อันนี้ แล้วบริโภค. คำว่า **อดุตพฺยาพาธาย** ว่า **เจเตติ** คือ คิดเพื่อทำทุกข์ แก่ตน. คำว่า **สุตฺติ เม ตํ** คือ เรื่องนั้นเราได้ยินมา พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงว่า แต่ก่อน เรื่องนั้น เราเพียงแต่ได้ยินมาเท่านั้น. คำว่า **สเจ โข เต ชีวก อิถํ สนฺธาย ภาสีตํ** ความว่า คุณก่อนชีวก ห้ามหาพรหมละ พยาบาทเป็นต้น ด้วยวิกขัมภนปหาน ละด้วยอำนาจการข่มไว้ ด้วยเหตุนี้ ห้ามหาพรหมนั้น จึงชื่อว่า อยู่ด้วยเมตตา ถ้าท่านกล่าวหมายถึงข้อนี้ด้วย สมุจเฉทปหานละอย่างเด็ดขาดของเรา เมื่อเป็นเช่นนี้ เราก็อ่อนน้อมค้ำนี้ของท่าน หมอชีวกก็รับ. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงพรรณนาเทศนาให้ยิ่ง ขึ้นไป แม้ด้วยอำนาจพรหมวิหารที่เหลือแก่หมอชีวกนั้น จึงตรัสว่า **อิธ ชีวก ภิกฺขุ** ดังนี้ เป็นต้น คำนอกนั้นมีเนื้อความต้นทั้งนั้น.

อรรถว่า **โย โข ชีวก** นี้เป็นอนุสนธิที่แยกแสดงต่างหาก จริง อยู่ ในฐานะนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปิดประตู ทรงแสดงความเอ็นดูสัตว์ ก็ถ้าคนทั้งหลายถวายบิณฑบาตมีรสอย่างยิ่ง แก่ภิกษุใด ๆ นั้น อย่างนี้แล้ว กลับได้สวรรค์ถึงแสนกัปไปเสีย เขาก็จะพึงทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ทำ ผู้อื่นให้ตายแล้ว ถวายบิณฑบาตมีรสได้ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงปฏิเสธความข้อนั้น จึงตรัสว่า **โย โข ชีวก ตถาคตํ** ดังนี้ เป็นต้น. ในคำนั้น คำว่า **อิมินา ปฺรเมณ ฐานน** ได้แก่ด้วยเหตุที่หนึ่ง ซึ่งเป็น เพียงคำสั่งเท่านั้น อันนี้ก่อน. คำว่า **คลปฺปเวธเคน** ได้แก่สัตว์ที่ถูกเชือก ผูกคอตลากมาหรือสัตว์ที่มีคอถูกผูกคอตลากมา. คำว่า **อารภฺยมาโน** ได้แก่ถูกเขา ทำให้ตาย. คำว่า **อกบฺปิเยน อสุสาเทติ** ความว่า คนที่ให้ภิกษุฉันเนื้อ หมี่ด้วยสำคัญว่า เนื้อหมู ฉันทเนื้อเสียเหลือด้วยสำคัญว่าเนื้อมฤค ก็พูด

เสียดสีว่า ท่านยังถือว่าสมณะหรือ ท่านฉันทักปิยมังสะ. ส่วนคนเหล่าใดรู้ว่า เนื้อหมีเหมือนเนื้อหมู เนื้อเสือเหลืองเหมือนเนื้อมฤค ในยามอาหารหายาก หรือใช้เยียวหาความเจ็บไข้ได้ก็พูดว่า นี่เนื้อหมู นี่เนื้อมฤค ให้ภิกษุฉันทด้วยอชยาศัยเกือกกุล พระผู้มีพระภาคเจ้า มิได้ทรงหมายถึงคนเหล่านั้น ตรัสคำนี้ เพราะคนเหล่านั้นยอมได้บุญเป็นอันมาก บุคคลผู้นี้กล่าวว่า พระเจ้าข้า ข้าพระบาทนี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า ทั้งพระธรรม ทั้งพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ เชื่อว่าเป็นอริยสาวกผู้ประสพผล ผู้รู้คำสั่งสอนเป็นผู้เห็นสัจจะแล้ว ส่วนหมอชีวกหยั่งซึ่งพระธรรมเทศนานี้ เกิดความเลื่อมใส กระทำการชมเชย (สกุติ) ธรรมกถา จึงกล่าวอย่างนี้. คำนอกนี้ในที่ทุกแห่งตื้นทั้งนั้น.

จบอรรถกถาชีวกสูตรที่ ๕

๖. อุปาลิวาทสูตร

ว่าด้วยอุปาลิอุหบดี

[๖๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปาวาริกัมพวัน ใกล้เมือง นาลันทา สมัยนั้น นิครนถ์นาฏบุตรอาศัยอยู่ ณ เมืองนาลันทาพร้อมด้วยบริษัทนิกนถ์เป็นอันมาก ครั้งนั้นแล นิครนถ์ชื่อว่าทิมตปัสสี เทียวบิณฑบาตไปในเมืองนาลันทา เวลาภายหลังภัต กลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงปาวาริกัมพวัน ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทฺธพจน์นี้ กะทิมตปัสสินิครนถ์ ว่า

ดูก่อนทิมตปัสสี อาสนะมีอยู่ถ้าท่านประสงค์ก็จงนั่งเถิด เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ทิมตปัสสินิครนถ์ถือเอาอาสนะตำแหน่งหนึ่งนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

กรรม ๓ ของนิครนถ์นาฏบุตร

[๖๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทฺธพจน์นี้กะทิมตปัสสินิครนถ์ว่า

ดูก่อนทิมตปัสสี ก็นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติกรรม ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม ไว้เท่าไร. ทิมตปัสสินิครนถ์ได้ทูลว่า ท่านพระโคตม นิครนถ์นาฏบุตร จะบัญญัติว่ากรรม ๆ ดังนี้ เป็นอาจิณหามิได้ ท่านพระโคตม นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติว่า ทณฺฑะ ๆ ดังนี้แล เป็นอาจิณ.

พ. ดูก่อนทิมตปัสสี ก็นิครนถ์นาฏบุตรยอมบัญญัติทณฺฑะ ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรมไว้เท่าไร.

ที. ท่านพระโคดม นิครนถ์นาฏบุตรยอมบัญญัติทัศนะในการทำ
บาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรมไว้ ๓ ประการ คือ กายทัศนะ ๑
วจีทัศนะ ๑ มโนทัศนะ ๑.

ดูก่อนตปัสสี ก็กายทัศนะอย่างหนึ่ง วจีทัศนะอย่างหนึ่ง มโนทัศนะ
อย่างหนึ่งหรือ.

ท่านพระโคดม กายทัศนะอย่างหนึ่ง วจีทัศนะอย่างหนึ่ง มโน-
ทัศนะอย่างหนึ่ง.

ดูก่อนตปัสสี ก็บรรดาทัศนะทั้ง ๓ ประการ ที่จำแนกออกแล้วเป็น
ส่วนละอย่างต่างกันเหล่านี้ ทัศนะไหน คือ กายทัศนะ วจีทัศนะ หรือ
มโนทัศนะ ที่นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติว่ามีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรม
ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม.

ท่านพระโคดม บรรดาทัศนะทั้ง ๓ ประการ ที่จำแนกออกแล้วเป็น
ส่วนละอย่างต่างกันเหล่านี้ นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติว่ากายทัศนะมีโทษมากกว่า
ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม จะบัญญัติวจีทัศนะ มโน-
ทัศนะว่ามีโทษมากเหมือนกายทัศนะหาไม่ได้.

ดูก่อนตปัสสี ท่านกล่าวว่ากายทัศนะหรือ.

ท่านพระโคดม ข้าพเจ้ากล่าวว่ากายทัศนะ.

ดูก่อนตปัสสี ท่านกล่าวว่ากายทัศนะหรือ.

ท่านพระโคดม ข้าพเจ้ากล่าวว่ากายทัศนะ.

ดูก่อนตปัสสี ท่านกล่าวว่ากายทัศนะหรือ.

ท่านพระโคดม ข้าพเจ้ากล่าวว่ากายทัศนะ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้ทิมตปัสสีนิครนถ์ ยืนยันในเรื่องที่พูดนี้ถึง
๓ ครั้ง ด้วยประการฉะนี้.

[๖๔] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ทิฆมตปัสสีนิครนถ์ได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม พระองค์เล่าย่อมบัญญัติทัณฑะ ในการเป็นไปแห่งบาปกรรมไว้เท่าไร.

ดูก่อนตปัสสี ตถาคตจะบัญญัติว่า ทัณฑะ ๆ ดังนี้เป็นอาจินหามิได้
ดูก่อนตปัสสี ตถาคตบัญญัติว่า กรรม ๆ ดังนี้เป็นอาจิน.

ท่านพระโคตม ก็พระองค์ย่อมบัญญัติกรรม ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม ไว้เท่าไร.

ดูก่อนตปัสสี เราย่อมบัญญัติกรรม ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรมไว้ ๓ ประการ คือ กายกรรม ๑ วาจกรรม ๑ มโนกรรม ๑.

พระโคตม ก็กายกรรมอย่างหนึ่ง วาจกรรมอย่างหนึ่ง มโนกรรมอย่างหนึ่งมิใช่หรือ.

ดูก่อนตปัสสี กายกรรมอย่างหนึ่ง วาจกรรมอย่างหนึ่ง มโนกรรมอย่างหนึ่ง.

ท่านพระโคตม ก็บรรดากรรมทั้ง ๓ ประการ ที่จำแนกออกแล้วเป็นส่วนละอย่างต่างกันเหล่านี้ กรรมไหน คือ กายกรรม วาจกรรม หรือมโนกรรม ที่พระองค์บัญญัติว่ามีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม.

ดูก่อนตปัสสี บรรดากรรมทั้ง ๓ ประการ ที่จำแนกออกแล้วเป็นส่วนละอย่างต่างกันเหล่านี้ เราบัญญัติมโนกรรมว่ามีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม เราจะบัญญัติกายกรรม วาจกรรมว่า มีโทษมากเหมือนมโนกรรมหามิได้.

ท่านพระโคตม พระองค์ตรัสว่ามโนกรรมหรือ.

ดูก่อนตปัสสี เรากล่าวว่ามโนกรรม.

ท่านพระโคตม พระองค์ตรัสว่ามโนกรรมหรือ.

ดูก่อนตปัสสี เรากล่าวว่ามโนกรรม.

ท่านพระโคตม พระองค์ตรัสว่ามโนกรรมหรือ.

ดูก่อนตปัสสี เรากล่าวว่ามโนกรรม.

ทิมตปัสสีนิครนถ์ให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยืนยันในเรื่องที่ตรัสนี้ถึง
๓ ครั้ง ด้วยประการฉะนี้ แล้วลุกจากอาสนะเข้าไปหานิครนถ์นาฏบุตรถึงที่
อยู่.

[๖๕] ก็สมัยนั้น นิครนถ์นาฏบุตรนั่งอยู่พร้อมด้วยคฤหบดีบริษัท
เป็นอันมากผู้มีความเขลา มีอุบาทถุหบดีเป็นประมุข ได้เห็นทิมตปัสสีนิครนถ์
มาแต่ไกล จึงได้กล่าวกะทิมตปัสสีนิครนถ์ว่า ดูก่อนตปัสสี ดูเถอะ ท่านมา
จากไหน แต่ย้งวันเที่ยวหนอ.

ทิมตปัสสีตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้ามาจากสำนักพระสมณ-
โคตมนี้เอง.

นา. ดูก่อนตปัสสี ก็ท่านได้เจรจาปราศรัยกับพระสมณโคตมเรื่องอะไร
บ้างหรือ.

ที. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้เจรจาปราศรัยกับพระสมณโคตมมา
บ้าง.

ดูก่อนตปัสสี ก็ท่านได้เจรจาปราศรัยกับพระสมณโคตมมาอย่างไร.

ลำดับนั้น ทิมตปัสสีนิครนถ์บอกเรื่องการเจรจาปราศรัยกับพระผู้มี-
พระภาคเจ้าจนหมดสิ้น แก่นิครนถ์นาฏบุตร เมื่อทิมตปัสสีกล่าวอย่างนี้แล้ว

นิกรณัณญาณุตรได้กล่าวกะทิมตปัสสีนิกรณัณว่า ดูก่อนตปัสสี คีละ ๆ ข้อที่
ทิมตปัสสีนิกรณัณพยากรณ์แก่พระสมณโคดม ตรงตามที่สาวกผู้ฟัง ผู้รู้ทั่วถึง
คำสอนของศาสดาโดยชอบ มโนทัศณะอันดำทราวม จะงามอะไรเล่า เมื่อ
เทียบกับกายทัศณะอันยิ่งใหญ่อย่างนี้ โดยที่แท้ กายทัศณะเท่านั้นมีโทษมาก
กว่าในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม วจิตัณณะ มโนทัศณะ
หา มีโทษมากเหมือนกายทัศณะไม่.

[๖๖] เมื่อนิกรณัณญาณุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว อุบาลิกอุทเทสได้กล่าว
กะนิกรณัณญาณุตรว่า ท่านผู้เจริญ ท่านทิมตปัสสีพยากรณ์ดีแล้ว ๆ ข้อที่
ท่านทิมตปัสสีพยากรณ์แก่พระสมณโคดมตรงตามที่สาวกผู้ฟังผู้รู้ทั่วถึงคำสอน
ของศาสดาโดยชอบ มโนทัศณะอันดำทราวมจะงามอะไรเล่า เมื่อเทียบกับกาย
ทัศณะอันยิ่งใหญ่อย่างนี้ โดยที่แท้ กายทัศณะเท่านั้นมีโทษมากกว่า ในการ
ทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม วจิตัณณะ มโนทัศณะ หา มีโทษ
มากเหมือนกายทัศณะไม่ ท่านผู้เจริญ เอาเถะ ข้าพเจ้าจะไป จักยกวาทะ
ในเรื่องที่พูดนี้แก่พระสมณโคดม ถ้าพระสมณโคดมจักยืนยันแก่ข้าพเจ้าเหมือน
อย่างที่ยืนยันกับท่านตปัสสีไซ้ ข้าพเจ้าจักนุดกระชากลากไปมาซึ่งวาทะด้วยวาทะ
กะพระสมณโคดม เหมือนบุรุษมีกำลังพึงจับแกะมีขนยาวที่ขนแล้ว นุดกระ-
ชากลากไปมา ฉะนั้น ข้าพเจ้าจักนุดกระชากลากไปมา ซึ่งวาทะด้วยวาทะกะ
พระสมณโคดมเหมือนบุรุษมีกำลังผู้ทำกรงานโรงสุรา พึงทิ้งกระสอบเครื่อง
ประกอบสุราใหญ่ไว้ในห้วงน้ำลึกแล้ว จับที่มุมนุดกระชากลากไปมา ฉะนั้น
ข้าพเจ้าจักขจัด ขยี้ บด ซึ่งวาทะด้วยวาทะกะพระสมณโคดม เหมือนบุรุษที่มี
กำลัง เป็นนักเลงสุรา พึงจับถ้วยสุราที่หูกถ้วยแล้ว พลิกลง พลิกขึ้น ใส่ไป
ฉะนั้น ข้าพเจ้าจักเล่นดังเล่นล้างเปลือกป่าน กะพระสมณโคดมเหมือนช้างแก่

อายุ ๖๐ ปี ลงไปยังสระลิกเล่ณล้างเปลือกป่านะนั้น ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เอาเถะ ข้าพเจ้าจะไป จักยกวาทะในเรื่องที่พูดนี้แก่พระสมณโคดม.

นา. คุณก่อนคฤหบดี ท่านจงไป จยกวาทะในเรื่องที่พูดนี้แก่พระสมณโคดม คุณก่อนคฤหบดี เราก็ได้ ทิฆมตปัสสีนิครนถ์ก็ได้ ท่านก็ได้ พึงยกวาทะแก่พระสมณโคดม.

[๖๗] เมื่อนิครนถ์นำภูบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว ทิฆมตปัสสีนิครนถ์ได้กล่าวกะนิครนถ์นำภูบุตรว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงยกวาทะแก่พระสมณโคดมนั้น ข้าพเจ้าไม่ชอบใจเลย ด้วยว่า พระสมณโคดมเป็นคนมีมายา ย่อมรู้มายาเป็นเครื่องกลับใจสาวกของพวกอัญญเดียรธีย์.

นา. คุณอนตปัสสี ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดมจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของอุบาลีคฤหบดี เป็นฐานะที่จะมีได้ คุณก่อนคฤหบดี ท่านจงไป จยกวาทะในเรื่องที่พูดนี้แก่พระสมณโคดม เราก็ได้ ทิฆมตปัสสีก็ได้ ท่านก็ได้ พึงยกวาทะแก่พระสมณโคดม.

ทิฆมตปัสสีนิครนถ์ได้กล่าวเตือนนิครนถ์นำภูบุตรเป็นครั้งที่ ๒ ว่าข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงยกวาทะแก่พระสมณโคดมนั้น ข้าพเจ้าไม่ชอบใจเลย ด้วยพระสมณโคดมเป็นคนมีมายา ย่อมรู้มายาเป็นเครื่องกลับใจสาวกของพวกอัญญเดียรธีย์.

นา. คุณอนตปัสสี ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดมจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของอุบาลีคฤหบดี เป็นฐานะที่จะมีได้ คุณก่อนคฤหบดี ท่านจงไป จยกวาทะในเรื่องที่พูดนี้แก่พระสมณโคดม เราก็ได้ ทิฆมตปัสสีก็ได้ ท่านก็ได้ พึงยกวาทะแก่พระสมณโคดม.

ทิมตปัสสีนิครนถ์ได้กล่าวเตือนนิครนถ์นาฏบุตรเป็นครั้งที่ ๓ ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงยกวาทะแก่พระสมณโคดมนั้น ข้าพเจ้าไม่ชอบใจเลย ด้วยพระสมณโคดมเป็นคนมีมายา ย่อมรู้มายาเป็นเครื่องกลับใจสาวกของพวกอัญญเดียรฉิย.

นา. คุณ่อนปัสสี ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดมจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของอุบาลีคฤหบดี เป็นฐานะที่จะมีได้ คุณ่อนคฤหบดี ท่านจงไป จงยกวาทะในเรื่องที่พุดนี้แก่พระสมณะโคดม เราก็ได้ ทิมตปัสสีก็ได้ ท่านก็ได้ พึงยกวาทะแก่พระสมณโคดม.

[๖๘] อุบาลีคฤหบดีรับคำนิครนถ์นาฏบุตรแล้ว ลุกจากยาสนะไหว้ นิครนถ์นาฏบุตร ทำประทักษิณแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงปาวาริกัมพวัน ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทิมตปัสสีนิครนถ์ได้มา ณ ที่นี้หรือ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า คุณ่อนคฤหบดี ทิมตปัสสีนิครนถ์ได้มา ณ ที่นี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระองค์ได้เจรจาปราศรัย เรื่องอะไร ๆ กับทิมตปัสสีนิครนถ์บ้างหรือ.

คุณ่อนคฤหบดี เราได้เจรจาปราศรัยกับทิมตปัสสีนิครนถ์บ้าง

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระองค์ได้เจรจาปราศรัยกับทิมตปัสสีนิครนถ์อย่างไรบ้าง.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบอกเรื่องการเจรจาปราศรัยกับ
ทิมตปัสสีนิครนถ์จนหมดสิ้นแก่อุบาลีคฤหบดี เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
บอกอย่างนี้แล้วอุบาลีคฤหบดีได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ทิมตปัสสีพยากรณ์ดีแล้ว ๆ ข้อที่ทิมตปัสสีพยากรณ์แก่พระผู้มีพระภาค-
เจ้านั้น ตรงตามที่สาวกผู้ฟัง ผู้รู้ทั่วถึงคำสอนของพระศาสดาโดยชอบ มโน-
ทัชชะอันต่ำทรามนั้นจะงามอะไรเล่าเมื่อเทียบกับกายทัชชะนี้ อันยิ่งใหญ่อย่าง
นี้ โดยที่แท้ กายทัชชะเท่านั้นมีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรม ในการ
เป็นไปแห่งบาปกรรม วจีทัชชะ มโนทัชชะหาโทษมากเหมือนกายทัชชะไม่.

ดูก่อนคฤหบดี ถ้าแลท่านจะพึงมันอยู่ในคำสัตย์เจรจากัน เราทั้งสอง
พึงเจรจาปราศรัยกันได้ในเรื่องนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าจักมันอยู่ในคำสัตย์เจรจากัน ขอเราทั้ง
สองจงเจรจาปราศรัยกันในเรื่องนี้เถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงย้อนถามปัญหากกรรม ๓

[๖๕] ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญในความซื่อนั้นเป็นไฉน นิครนถ์
ในโลกนี้เป็นคนอาพาธ มีทุกข์ เป็นไข้หนัก ห้ามน้ำเย็น ดื่มแต่น้ำร้อน เมื่อ
เขาไม่ได้น้ำเย็นจะต้องตาย ดูก่อนคฤหบดี ก็นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติความเกิด
ของนิครนถ์ผู้นั้นไฉนเล่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เทวดาชื่อว่ามโนสัตว์มีอยู่ นิครนถ์นั้นย่อมเกิด
ในเทวดาจำพวกนั้น ซื่อนั้นเพราะเหตุอะไร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะนิครนถ์
ผู้นั้นเป็นผู้มีใจเกาะเกี่ยวทำกาละ.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจงมนสิการ ครั้นแล้ว จงพยากรณ์ คำหลังกับ
คำก่อนก็ดี คำก่อนกับคำหลังก็ดี ของท่านไม่ต่อกันเลย ดูก่อนคฤหบดี ก็ท่าน
กล่าวคำนี้ไว้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะมันอยู่ในคำสัตย์เจรจาต่อกัน
ขอเราทั้งสองจงเจรจาปราศรัยกันในเรื่องนี้เถิด.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ก็จริง ถึงอย่าง
นั้นกายทัศนะเท่านั้นมีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรมในการเป็นไปแห่งบาป
กรรม วิจัณทะ มโนทัณทะ หามีโทษมากเหมือนกายทัศนะไม่.

[๗๐] ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน นิครนถ์
ในโลกนี้พึงเป็นผู้สำรวจด้วยการสังวรโดยส่วน ๔ คือห้ามน้ำทั้งปวง ประกอบ
ด้วยการห้ามบาปทั้งปวง กำจัดบาปด้วยการห้ามบาปทั้งปวง อันการห้ามบาป
ทั้งปวงถูกต้องแล้วเมื่อเขาก้าวไป ถอยหลัง ย่อมถึงการฆ่าสัตว์ตัวเล็ก ๆ เป็น
อันมาก ดูก่อนคฤหบดี ก็นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติวิบากเช่นไรแก่นิครนถ์ผู้นี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นิครนถ์นาฏบุตรมิได้บัญญัติกรรม อันเป็นไป
โดยไม่จงใจว่ามีโทษมากเลย.

ดูก่อนคฤหบดี ก็ถ้าจงใจเล่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เป็นกรรมมีโทษมาก.

ดูก่อนคฤหบดี ก็นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติเจตนาลงในส่วนไหน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติเจตนาลงในส่วนมโน-
ทัณทะ.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจงมนสิการ ครั้นแล้ว จงพยากรณ์ คำหลังกับ
คำก่อนก็ดี คำก่อนกับคำหลังก็ดี ของท่านไม่ต่อกันเลย ดูก่อนคฤหบดี ก็ท่าน
กล่าวคำนี้ไว้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะมันอยู่ในคำสัตย์เจรจากัน ขอ
เราทั้งสองจงเจรจาปราศรัยกันในเรื่องนี้เถิด.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ก็จริง ถึงอย่างนั้น
กายทัศนะเท่านั้นมีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาป
กรรม วิทัศนะ มโนทัศนะ หามีโทษมากเหมือนกายทัศนะไม่.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บ้านนาลันทา
เป็นบ้านมั่งคั่ง เป็นบ้านเจริญ มีชนมาก มีมนุษย์เคลื่อนกล่น.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า บ้านนาลันทา เป็นบ้านมั่งคั่ง เป็นบ้านเจริญ
มีชนมาก มีมนุษย์เคลื่อนกล่น.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในบ้านนาลันทา
พึงมีบุรุษคนหนึ่งเงื้อดาบมา เขาพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักทำสัตว์เท่าที่มีอยู่ใน
บ้านนาลันทา ให้เป็นลานเนื้ออันเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้ออันเดียวกัน โดย
ขณะหนึ่ง โดยครู่หนึ่ง ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษ
นั้นจะสามารถทำสัตว์เท่าที่มีอยู่ในบ้านนาลันทา ให้เป็นลานเนื้อเดียวกัน ให้
เป็นกองเนื้อเดียวกัน โดยขณะหนึ่ง โดยครู่หนึ่งได้หรือ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษ ๑๐ คนก็ดี ๒๐ คนก็ดี ๓๐ คนก็ดี ๔๐ คน
ก็ดี ๕๐ คนก็ดี ไม่สามารถจะทำสัตว์เท่าที่มีอยู่ในบ้านนาลันทา ให้เป็นลาน
เนื้ออันเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้อเดียวกัน โดยขณะหนึ่ง โดยครู่หนึ่งได้ พระ
เจ้าข้า บุรุษผู้ตำทราญคนเดียว จะงามอะไรเล่า.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สมณะหรือพราหมณ์
ผู้มีฤทธิ์ ถึงความเป็นผู้ชำนาญในทางจิต พึงมาในบ้านนาลันทา สมณะหรือ
พราหมณ์นั้น พึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักทำบ้านนาลันทาให้เป็นถ้ำ ด้วยใจ
คิดประทุษร้ายดวงเดียว ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
สมณะหรือพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์ ถึงความเป็นผู้ชำนาญในทางจิตนั้น จะสามารถ
ทำบ้านนาลันทาให้เป็นถ้ำ ด้วยใจประทุษร้ายดวงหนึ่งได้หรือหนอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บ้านนาแล่นทา ๑๐ บ้านก็ดี ๒๐ บ้านก็ดี ๓๐ บ้านก็ดี ๔๐ บ้านก็ดี ๕๐ บ้านก็ดี สมณะหรือพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์ ถึงความเป็นผู้ชำนาญในทางจิตนั้น สามารถจะทำให้เป็นเถาได้ด้วยใจประทุษร้ายดวงหนึ่ง บ้านนาแล่นทาอันตำทราบบ้านเดียวจะงามอะไรเล่า.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจงมนสิการ ครั้นแล้วจงพยากรณ์ คำหลังกับคำก่อนก็ดี คำก่อนกับคำหลังก็ดี ของท่านไม่ต่อกันเลย ดูก่อนคฤหบดี ก็ท่านกล่าวคำนี้ไว้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะมั่นอยู่ในคำสัตย์เจรจากัน ขอเราทั้งสองจงเจรจาปราศรัยกันในเรื่องนี้เถิด.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ก็จริง ถึงอย่างนั้น กายทัศนะเท่านั้นมีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรม ในการเป็นไปแห่งบาปกรรม วิพัตถะ มโนพัตถะ หามีโทษมากเหมือนกายทัศนะไม่.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ป่าทันทกิ ป่ากาลิงคะ ป่าเมฆะ ปามาดังคะ เกิดเป็นป่าไป ท่านได้ฟังมาแล้วหรือ.

อย่างนั้น พระองค์ผู้เจริญ ป่าทันทกิ ป่ากาลิงคะ ป่าเมฆะ ปามาดังคะ เกิดเป็นป่าไป ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้ว.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ป่าทันทกิ ป่ากาลิงคะ ป่าเมฆะ ปามาดังคะ เกิดเป็นป่าไป ท่านได้ฟังมาว่าอย่างไร เกิดเป็นป่าไป เพราะเหตุไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ฟังมาว่า ป่าทันทกิ ป่ากาลิงคะ ป่าเมฆะ ปามาดังคะ เกิดเป็นป่าไปนั้น เพราะใจประทุษร้าย อันพวกเทวดาทำเพื่อฤาษี.

ดูก่อนคฤหบดี ท่านจงมนสิการ ครั้นแล้วจงพยากรณ์ คำหลังกับคำ
ก่อนก็ดี คำก่อนกับคำหลังก็ดี ของท่านไม่ต่อกันเลย ดูก่อนคฤหบดี ก็ท่าน
ได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะมันอยู่ในคำสัตย์เจรากัน
ขอเราทั้งสองเจรจาปราศรัยกันในเรื่องนี้เถิด.

อุบาลีคฤหบดีแสดงตนเป็นอุบาสก

[๑๑] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าชื่นชมยินดีต่อพระผู้มี-
พระภาคเจ้าด้วยข้ออุปมาข้อแรก แต่ข้าพระพุทธเจ้าปรารถนาจะฟังปฏิภาณการ
พยากรณ์ปัญหาอันวิจิตร ของพระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ฉะนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจึง
ยังแกล้งทำเป็นดุจถือตรงกันข้ามอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์
แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหลงขาของทีคว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คน
ที่หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่าผู้มีจักขุจักเห็นรูปดังนี้ ฉันท
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศพระธรรมโดยอเนกปริยายฉะนั้นเหมือนกัน ข้า
แต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้านี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และ
พระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่า
เป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป.

[๑๒] ดูก่อนคฤหบดี ท่านจงใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำ การที่
มนุษย์ผู้มีชื่อเสียงเช่นท่าน ใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำเป็นความดี.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ด้วยเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะข้าพระ-
พุทธเจ้าอย่างนี้ว่า ดูก่อนคฤหบดี ท่านจงใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำ การ
ที่มนุษย์ผู้มีชื่อเสียงเช่นท่านใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำเป็นความดีนี้ ข้าพระ-
พุทธเจ้ายังชื่นชมยินดีต่อพระผู้มีพระภาคเจ้ามากขึ้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

ด้วยว่าพวกอัญญเดียรถีย์ได้เข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวกแล้ว จะพึงยกธงปฏิภาณเที่ยวไปตลอดบ้านนาลันทาทั้งสิ้นซึ่งเหตุจะได้รู้กันว่า อุบาลีคฤหบดี ถึงความเป็นสาวกของพวกเราดังนี้ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะข้าพระพุทธเจ้าอย่างนี้ว่า ดูก่อนคฤหบดี ท่านจงใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำ ด้วยว่ามนุษย์ผู้มีชื่อเสียงเช่นท่าน ใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำเป็นความดี ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้านี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะเป็นครั้งที่ ๒ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

[๗๓] ดูก่อนคฤหบดี ตระกูลของท่านเป็นดุจบ่อน้ำของนิครนถ์มานานแล้ว ท่านพึงสำคัญขณิกขัตตัตถ์ท่านพึงให้แก่นิครนถ์เหล่านั้นผู้เข้าไปถึง.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะข้าพระพุทธเจ้าอย่างนี้ว่า ดูก่อนคฤหบดี ตระกูลของท่านเป็นดุจบ่อน้ำของพวกนิครนถ์มานานแล้ว ท่านพึงสำคัญขณิกขัตตัตถ์ท่านพึงให้แก่นิครนถ์เหล่านั้นผู้เข้าไปถึงนี้ ข้าพระพุทธเจ้ายังชื่นชมยินดีต่อพระผู้มีพระภาคเจ้ามากขึ้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าได้ฟังคำนี้มาว่า พระสมณโคดมตรัสอย่างนี้ว่า ควรให้ทานแก่เราเท่านั้น ไม่ควรให้ทานแก่คนอื่น เหล่าอื่น ควรให้ทานแก่สาวกทั้งหลายของเราเท่านั้น ไม่ควรให้ทานแก่สาวกของผู้อื่น ทานที่บุคคลให้แก่เราเท่านั้นมีผลมาก ทานที่บุคคลให้แก่สาวกของผู้อื่นไม่มีผลมาก แต่ความจริงพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงชักชวนข้าพระพุทธเจ้าในการให้ทาน แม้ในพวกนิครนถ์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็แต่ว่าข้าพระพุทธเจ้าจักทราบกาลอันควรในการให้ทานนี้ ข้าพระพุทธเจ้านี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรมและ

พระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ เป็นครั้งที่ ๓ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

ทรงแสดงอนุพุทธานุภาพ

[๗๔] ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอนุพุทธานุภาพแก่อุบาสกฤหบดี คือ ทรงประกาศทานกถา ศีลกถา สักกกถา โทษแห่งกามอันต่ำทราม เสราห์มอญ อานิสงส์ในเนกขัมมะ เมื่อใดพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทราบอุบาสกฤหบดีว่ามีจิตควรมีจิตอ่อน มีจิตปราศจากนิวรณ์ มีจิตสูง มีจิตผ่องใส เมื่อนั้น จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนา ที่พระพุทธรเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้น แสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากดำ ควรได้รับน้ำย้อมด้วยดี ฉนฺได ธรรมจักขุอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแก่อุบาสกฤหบดีที่อาสนะนั้นเองว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา ฉนฺนั้นเหมือนกัน.

ลำดับนั้น อุบาสกฤหบดีมีธรรมอันเห็นแล้ว มีธรรมอันบรรลุแล้ว มีธรรมอันรู้แจ้งแล้ว มีธรรมอันหยั่งลงมั่นแล้ว ข้ามวิจิกิจฉาแล้ว ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความเป็นผู้แก่แล้วกล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าขอทูลลาไป ณ บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้ามีกิจมาก มีธุระที่จะต้องทำมาก.

ดูก่อนฤหบดี ท่านจงรู้กาลอันสมควร ณ บัดนี้เถิด.

[๗๕] ครั้นนั้นแล อุบาสกฤหบดีชื่นชมยินดีภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้ว

เข้าไปยังนิเวศน์ของตน เรียกนายประตุมว่า คุณอนนายประตुผู้สหาย ตั้งแต่
วันนี้เป็นต้นไปเราปิดประตูแก่พวกนิครนถ์ แก่พวกนางนิครนถ์ และเปิด
ประตูเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าคือ ภิกษุ ภิกษุณี
อุบาสก อุบาสิกา ถ้านิครนถ์คนใดคนหนึ่งมา ท่านพึงว่ากะนิครนถ์คนนั้นอย่าง
นี้ว่า จงหยุดท่านผู้เจริญ อย่าเข้าไปเลย ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป อุบาสกอุบาสิก
เข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดมแล้ว ท่านปิดประตูแก่พวกนิครนถ์ แก่
พวกนางนิครนถ์ ท่านเปิดประตูเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า สาวกของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ท่านผู้เจริญ ถ้าท่านมีความต้อง
การด้วยอาหาร ท่านจงหยุดอยู่ที่นี้แหละ ชนทั้งหลายจักนำมาเพื่อท่านในที่นี้
นายประตุรับคำอุบาสกอุบาสิกแล้ว.

[๗๖] ที่มตปัสสสินครนถ์ได้ฟังข่าวว่า อุบาสกอุบาสิกเข้าถึงความเป็น
สาวกของพระสมณโคดมแล้ว ลำดับนั้น จึงเข้าไปหานิครนถ์นาฏบุตรถึงที่อยู่
ได้กล่าวกะนิครนถ์นาฏบุตรว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้ฟังข่าวนี้มาว่า
อุบาสกอุบาสิกเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดมแล้ว.

นา. คุณอนตปัสสี ข้อที่อุบาสกอุบาสิกจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของ
พระสมณโคดมนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดมจะพึงเข้า
ถึงความเป็นสาวกของอุบาสกอุบาสิกนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

ที่มตปัสสสินครนถ์ได้กล่าวกะนิครนถ์นาฏบุตรเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ข้าแต่
ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้ฟังข่าวนี้มาว่า อุบาสกอุบาสิกเข้าถึงความเป็นสาวกของ
พระสมณโคดมแล้ว.

นา. คุณอนตปัสสี ข้อที่อุบาสกอุบาสิก จะพึงเข้าถึงความเป็นสาวก
ของพระสมณโคดมนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดม จะ
พึงเข้าถึงความเป็นสาวกของอุบาสกอุบาสิกนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

ทิมตปัสสีนิครนถ์ ได้กล่าวกะนิกรณานาฏบุตรเป็นครั้งที่ ๓ ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้ฟังข่าวนี้มาว่า อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดมแล้ว .

นา. คุณ่อนตปัสสี ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม นั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดมจะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของอุบาลีคฤหบดีนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

ที. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เอาเถะ ข้าพเจ้าจะไป เพียงเพื่อจะทราบว่ อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดมแล้ว หรือหาไม่.

นา. คุณ่อนตปัสสี ท่านจงไป จงรู้ว่า อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม หรือหาไม่.

ห้ามพวกเดียรธีย์เข้าบ้าน

[๗๗] ครั้งนั้น ทิมตปัสสีนิครนถ์ จึงเข้าไปยังนิเวศน์ของอุบาลีคฤหบดี นายประดูได้เห็นทิมตปัสสีนิครนถ์มาแต่ไกลเทียว ครั้นแล้วจึงกล่าวว่า จงหยุดเถิดท่านผู้เจริญ อย่าเข้ามาเลย ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดมแล้ว ท่านปิดประตูแก่พวกนิครนถ์ แก่พวกนางนิครนถ์ ปิดประตูเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าและสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ท่านผู้เจริญ ถ้าท่านมีความต้องการอาหาร จงหยุดอยู่ที่นี่แหละ ชนทั้งหลายจักนำมาเพื่อท่าน ณ ที่นี้.

ทิมตปัสสีกล่าวว่า ผู้มีอายุเรายังไม่ต้องการอาหารดอก แล้วกลับจากที่นั้น เข้าไปหานิครนถ์นาฏบุตรถึงที่อยู่ แล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้

เจริญ ข้อที่อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม นั้น เป็นความจริงทีเดียว ข้าพเจ้าไม่ได้คำที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงยกวาทะแก่พระสมณโคดม นั้น ข้าพเจ้าไม่พอใจเลย ด้วยว่า พระสมณโคดม เป็นคนมีมายา ย่อมรู้มายาเป็นเครื่องกลับใจสาวกของพวกอัญญเดียรฉัตร ดังนี้ จากท่าน ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อุบาลีคฤหบดีของท่าน ถูกพระสมณโคดมกลับใจ ด้วยมายาอันเป็นเครื่องกลับใจเสียแล้ว.

นา. คุณอนตปัสสี ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม นั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดม จะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของอุบาลีคฤหบดีนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

ทิมตปัสสีนิครนถ์ ได้กล่าวเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้อที่อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณะโคดม นั้น เป็นความจริงทีเดียว ข้าพเจ้าไม่ได้คำที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า ข้อที่อุบาลีคฤหบดีจะพึงยกวาทะแก่พระสมณโคดม นั้น ข้าพเจ้าไม่พอใจเลย ด้วยว่าพระสมณโคดม เป็นคนมีมายา ย่อมรู้มายาเป็นเครื่องกลับใจสาวกของพวกอัญญเดียรฉัตร ดังนี้ จากท่าน ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อุบาลีคฤหบดีของท่าน ถูกพระสมณโคดมกลับใจ ด้วยมายาอันเป็นเครื่องกลับใจเสียแล้ว.

นา. คุณอนตปัสสี ข้อที่อุบาลีคฤหบดี จะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดม นั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่ข้อที่พระสมณโคดม จะพึงเข้าถึงความเป็นสาวกของอุบาลีคฤหบดีนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ แล้วกล่าวต่อไปว่า เอาเถอะ ตปัสสี เราจะไป เพียงเพื่อจะรู้เองทีเดียวว่า อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดมจริงหรือไม่.

[๗๘] ลำดับนั้น นิครนถ์นาฏบุตร พร้อมด้วยนิครนถ์บริษัทเป็นอันมาก เข้าไปยังนิเวศน์ของอุบาลีคฤหบดี นายประตุได้เห็นนิครนถ์นาฏบุตร มาแต่ไกล ได้กล่าวว่า จงหยุดเถิด ท่านผู้เจริญ อย่าเข้ามา ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป อุบาลีคฤหบดีเข้าถึงความเป็นสาวกของพระสมณโคดมแล้ว ท่านปิดประตูแก่พวกนิครนถ์ แก่พวกนางนิครนถ์แล้ว ท่านเปิดประตูเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าและสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ท่านผู้เจริญ ถ้าท่านต้องการอาหาร จงหยุดอยู่ที่นี้แหละ ชนทั้งหลาย จักนำมาเพื่อท่าน ณ ที่นี้.

นา. นายประตุผู้เป็นสหาย ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเข้าไปหาอุบาลีคฤหบดี แล้วจงกล่าวอย่างนี้ว่า นิครนถ์นาฏบุตร พร้อมด้วยนิครนถ์บริษัทเป็นอันมาก มาเฝ้าอยู่ที่ชุมประตุข้างนอก เขาอยากจะพบท่าน. นายประตุรับคำนิครนถ์นาฏบุตรแล้ว เข้าไปหาอุบาลีคฤหบดี แล้วได้เรียนว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ นิครนถ์นาฏบุตร พร้อมด้วยนิครนถ์บริษัทเป็นอันมาก มาเฝ้าอยู่ที่ชุมประตุข้างนอก เขาอยากจะพบท่าน.

อุ. คู่ก่อนนายประตุเป็นสหาย ถ้าอย่างนั้น ท่านจงปูลาดอาสนะไว้ที่ศาลาประตุกลาง นายประตุรับคำอุบาลีคฤหบดีแล้ว ปูลาดอาสนะไว้ที่ศาลาประตุกลาง แล้วเข้าไปหาอุบาลีคฤหบดี แล้วได้เรียนว่า ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าปูลาดอาสนะไว้ที่ศาลาประตุกลางแล้ว ท่านย่อมสำคัญกาลอันควร ณ บัดนี้. ลำดับนั้นอุบาลีคฤหบดี เข้าไปยังประตุกลาง แล้วนั่งบนอาสนะอันเลิศ ประเสริฐ อุดม และประณีต อันมีอยู่ ณ ที่นั้นเสียเอง แล้วเรียกนายประตุมาว่า นายประตุผู้เป็นสหาย ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเข้าไปหานิครนถ์นาฏบุตร จงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ อุบาลีคฤหบดีกล่าวอย่างนี้ว่า เชิญท่านเข้าไปเถิด ถ้าท่าน

จ้านง. นายประสูริบคำอุบาลีคฤหบดี เข้าไปหานิครนถ์นาฏบุตร แล้วได้กล่าวว่าท่านผู้เจริญ อุบาลีคฤหบดีกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ เชิญท่านเข้าไปเถิด ถ้าท่านจ้านง. ลำดับนั้น นิครนถ์นาฏบุตรพร้อมด้วยนิครนถ์บริษัทเป็นอันมาก เข้าไปยังศาลาประตูกกลาง.

[๓๕] ครั้งนั้นแล ได้ยินว่า แต่ก่อนอุบาลีคฤหบดีเห็นนาฏบุตรมา แต่ไกลเท่าใด แล้วต้อนรับแต่ที่เท่านั้น เอาผ้าห่มกวาดอาสนะที่เลิศ ประเสริฐ อุดม และประณีต อันมีอยู่ ณ ที่นั้น แล้วกำหนดให้นั่ง บัดนี้ ท่านอุบาลีคฤหบดีนั่งบนอาสนะที่เลิศ ประเสริฐ อุดม และประณีต อันมีอยู่ ณ ที่นั้น เสียเอง แล้วได้กล่าวกะนิครนถ์นาฏบุตรว่า ท่านผู้เจริญ อาสนะมีอยู่ ถ้าท่านหวังเชิญนั่งเถิด. เมื่ออุบาลีคฤหบดีกล่าวอย่างนี้แล้ว นิครนถ์นาฏบุตร ได้กล่าวว่า ท่านเป็นข้าเสียแล้วหรือ คฤหบดี ท่านเป็นคนเขลาเสียแล้วหรือ คฤหบดี ท่านกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะไป จักยกวาทะแก่พระสมณโคดม ครั้นไปแล้ว กลับถูกวาทะคุณไม้ข้ออันใหญ่สวมมาแล้วหรือ คุณก่อนคฤหบดี เปรียบเหมือนบุรุษผู้นำอ้นทะไป ถูกควักอ้นทะออก กลับมาฉนใจ คุณก่อนคฤหบดี อนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษนำดวงตาไป ถูกควักดวงตาลกลับมา ฉนใจ คุณก่อนคฤหบดี ท่านก็ฉนนั่นแล กล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะไป จักยกวาทะแก่พระสมณโคดม ครั้นไปแล้ว กลับถูกวาทะคุณไม้ข้ออันใหญ่สวมมาแล้ว ท่านถูกพระสมณโคดมกลับใจ ด้วยมายาเป็นเครื่องกลับใจ เสียแล้วหรือ.

มายาเรื่องกลับใจ

[๔๐] อ. ท่านผู้เจริญ มายาอันเป็นเครื่องกลับใจนี้ดี ท่านผู้เจริญ มายาอันเป็นเครื่องกลับใจนี้งาม ท่านผู้เจริญ ญาณวิเสสผู้เป็นที่รักของข้าพเจ้า

จะพึงกลับใจได้ด้วยมายาเครื่องกลับใจนี้ ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุขแก่ญาติสาโลหิตผู้เป็นที่รักของข้าพเจ้า สิ้นกาลนาน ท่านผู้เจริญ แม้ถ้ากษัตริย์ทั้งปวงจะพึงกลับใจได้ด้วยมายาเครื่องกลับใจนี้ ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่กษัตริย์แม่ทั้งปวง สิ้นกาลนาน ท่านผู้เจริญ แม้ถ้าพราหมณ์ทั้งปวงจะพึงกลับใจได้ด้วยมายาเครื่องกลับใจนี้ ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่พราหมณ์แม่ทั้งปวง สิ้นกาลนาน ท่านผู้เจริญ แม้ถ้าแพศย์ทั้งปวงจะพึงกลับใจด้วยมายาเครื่องกลับใจนี้ ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่แพศย์แม่ทั้งปวง สิ้นกาลนาน ท่านผู้เจริญ แม้ถ้าศูทรทั้งปวงจะพึงกลับใจได้ด้วยมายาเครื่องกลับใจนี้ ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ศูทรแม่ทั้งปวง สิ้นกาลนาน ท่านผู้เจริญ แม้ถ้าโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ จะพึงกลับใจได้ด้วยมายาเครื่องกลับใจนี้ ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่โลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก แก่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ สิ้นกาลนาน ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าจักทำอุปัฏฐากท่าน วิญญูชน บางพวกในโลกนี้ ย่อมรู้ธรรมดาแห่งภยิตได้ แม้ด้วยการเปรียบเทียบ.

[๘๑] ท่านผู้เจริญ เรื่องเคยมีมาแล้ว นางมาณวิกาสาว เป็นภริยาของพราหมณ์แก่ผู้เฒ่าผู้ใหญ่คนหนึ่ง มีครรภ์ใกล้จะคลอด ครั้งนั้น นางมาณวิกาได้ออกมาพบพราหมณ์นั้นว่า ท่านพราหมณ์ ท่านจงไปซื้อลูกวานรจากตลาดมาไว้ จักได้เป็นเพื่อนเล่นของลูกเรา ท่านผู้เจริญ เมื่อนางมาณวิกากล่าวอย่างนี้แล้ว พราหมณ์นั้นได้กล่าวว่า นางผู้เจริญ จงรอนจนกว่าเธอจะคลอดเสียก่อนเถิด ถ้าเธอคลอดลูกชาย จันจักซื้อลูกวานรตัวผู้จากตลาดมาให้เธอ จัก

ได้เป็นเพื่อนเล่นของลูกชายของเธอ แต่ถ้าเธอคลอดลูกเป็นหญิง ฉันจักซื้อลูกวานรตัวเมียจากตลาดมาให้เธอ จักได้เป็นเพื่อนเล่นของลูกหญิงของเธอ.

ท่านผู้เจริญ นางมาณวิกานันได้กล่าวเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ท่านพราหมณ์ ท่านจงไปซื้อลูกวานรจากตลาดมาไว้ จักได้เป็นเพื่อนเล่นของลูกเรา ท่านผู้เจริญ. พราหมณ์ก็ได้กล่าวเป็นครั้งที่ ๒ ว่า นางผู้เจริญ จงรอนกว่าเธอจะคลอดเสียก่อนเถิด ถ้าเธอคลอดลูกเป็นชาย ฉันจักซื้อลูกวานรตัวผู้จากตลาดมาให้เธอ เพื่อจักได้เป็นเพื่อนเล่นของลูกชายของเธอ แต่ถ้าเธอคลอดลูกเป็นผู้หญิง ฉันจักซื้อลูกวานรตัวเมียจากตลาดมาให้เธอ เพื่อจักได้เป็นเพื่อนเล่นของลูกหญิงของเธอ ท่านผู้เจริญ. นางมาณวิกาได้กล่าวเป็นครั้งที่ ๓ ว่า ท่านพราหมณ์ ท่านจงไปซื้อลูกวานรจากตลาดมาไว้ จักได้เป็นเพื่อนเล่นของลูกเรา ท่านผู้เจริญ. ลำดับนั้น พราหมณ์ผู้นั้นกำหนดมาก มีจิตปฏิพัทธ์ในนางมาณวิกานัน จึงซื้อลูกวานรมาจกตลาด แล้วได้กล่าวว่า นางผู้เจริญ ฉันซื้อลูกวานรจากตลาดมาให้เธอแล้ว จักเป็นเพื่อนเล่นของลูกเธอ เมื่อพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว นางมาณวิกานันได้กล่าวว่า ท่านพราหมณ์ ท่านจงไป จงอุ้มลูกวานรตัวนี้เข้าไปหาบุตรช่างซ่อมผู้ชำนาญการซ่อม แล้วจงกล่าวอย่างนี้ว่า แน่ะเพื่อนผู้ชำนาญการซ่อม ฉันอยากจะให้ท่านซ่อมลูกวานรตัวนี้ให้เป็นสัณเฑาะว์ ให้น้ำซ่อมจับดี ทูบแล้ว ทูบอีกให้เกลี้ยงดีทั้งสองข้าง. ลำดับนั้น พราหมณ์นั้นกำหนดมาก มีจิตปฏิพัทธ์ในนางมาณวิกานัน จึงอุ้มลูกวานรเข้าไปหาบุตรช่างซ่อม ผู้ชำนาญการซ่อม แล้วได้กล่าวว่า แน่ะเพื่อนผู้ชำนาญการซ่อม ฉันอยากจะให้ท่านซ่อมลูกวานรนี้ให้เป็นสัณเฑาะว์ ให้น้ำซ่อมจับดี ทูบแล้วทูบอีกให้เกลี้ยงดีทั้งสองข้าง เมื่อพราหมณ์กล่าวอย่างนี้ บุตรช่างซ่อมผู้ชำนาญการซ่อมได้กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ลูกวานรของท่านตัวนี้ ควรแต่จะซ่อมเท่านั้น แต่ไม่ควรจะทูบ ไม่ควรจะขัดสี ฉันใด ท่านผู้เจริญ วาตะของนิกรณัฏฐ์เหล่า ก็ฉันนั้น ควรเป็นที่ยินดีของคน

เขลาเท่านั้น ไม่ควรเป็นที่ยินดี ไม่ควรชักใย ไม่ควรพิจารณาของบัณฑิตทั้งหลาย.

ท่านผู้เจริญ ครั้นสมัยต่อมา พราหมณ์นั้นถือคู่มือใหม่เข้าไปหาบุตรช่างซ่อมผู้ชำนาญการซ่อม แล้วได้กล่าวว่า แน่ะเพื่อนผู้ชำนาญการซ่อม ฉันอยากจะให้ท่านซ่อมคู่มือใหม่นี้ให้เป็นสื่อน้ำซ่อม ให้น้ำซ่อมจับดี ทูบแล้วทูบอีก ให้เกลี้ยงดีทั้งสองข้าง เมื่อพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว บุตรช่างซ่อมผู้ชำนาญการซ่อมได้กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ คู่มือใหม่ของท่านนี้ ควรจะซ่อม ควรจะทูบ ควรจะขัดสีมันใด ท่านผู้เจริญ วาตะของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ควรเป็นที่ยินดีของบัณฑิตทั้งหลายฉันนั้น แต่ไม่ควรชักใย และไม่ควรพิจารณาของคนเขลาทั้งหลาย.

นา. ลูกอ่อนคฤหบดี บริษัทร่วมทั้งพระราชารู้จักท่านอย่างนี้ว่า อุบาลีคฤหบดีเป็นสาวกของนิครนถ์นาถบุตร ดังนี้ เราทั้งหลายจะทรงจำท่านว่าเป็นสาวกของใครเล่า.

อุบาลีคฤหบดีประกาศตนเป็นสาวก

[๘๒] เมื่อนิครนถ์นาถบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว อุบาลีคฤหบดี ลูกจากอาสนะ ทำผ้าห่มเฉียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับแล้วได้กล่าวกะนิครนถ์นาถบุตรว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟังพระคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นนักปราชญ์ ปราศจากโมหะ ทรงทำลายกิเลสเครื่องตรึงใจได้ ทรงชำนาญมาร ไม่มีทุกข์ มีจิตเสมอด้วยดี มีมารยาทอันเจริญ มีพระปัญญาดี ทรงข้ามกิเลสอันปราศจากความเสมอได้ ปราศจากมลทิน.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ไม่มีความสงสัย มีพระทัยดี ทรงคายโลกามิสได้แล้ว ทรงบันเทิง ทรงมีสมณธรรมอันทำสำเร็จแล้ว ทรงเกิดเป็นมนุษย์ มีพระสรีระเป็นที่สุด เป็นนระไม่มีผู้เปรียบได้ ปราศจากธุลี.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ไม่มีความสงสัย ทรงเลียบแหลม ทรงแนะนำสัตว์เป็นสารถิอันประเสริฐ ไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า มีธรรมอันงาม หมดความเคลือบแคลง ทรงนำแสงสว่าง ทรงตัดมานะเสียได้ ทรงมีพระวิริยะ.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้องอาจ ไม่มีใครประมาณได้ พระคุณลึกซึ้ง บรรลุถึงญาณ ทรงทำความเกษม ทรงมีพระญาณ ทรงตั้งอยู่ในธรรม ทรงสำรวมพระองค์ดี ทรงล่วงกิเลสเป็นเครื่องข่อง ผู้พ้นแล้ว.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ประเสริฐ ทรงมีเสนาสนะอันสงัด มีสังโยชนสิ้นแล้ว ผู้พ้นแล้ว ทรงมีพระปัญญาเครื่องคิดอ่าน ทรงมีพระญาณเครื่องรู้ ผู้ลดทอนมานะเสียได้ ปราศจากราคะ ผู้ฝึกแล้ว ผู้ไม่มีธรรมเครื่องหน่วง.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระฤาษีที่ ๗ ผู้ไม่หลงโลก ทรงไถรวินชา เป็นสัตว์ประเสริฐ ทรงล้างกิเลสแล้ว ทรงฉลาด ประสมอักษรให้เป็นบทคาถา ทรงระงับแล้ว มีพระญาณอันรู้แล้ว ทรงให้ธรรมทานก่อนทั้งหมด ทรงสามารถ.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระอริยะ มีพระองค์อบรมแล้ว ทรงบรรลุคุณที่ควรบรรลุ ทรงแสดงอรรถให้พิสดาร ทรงมีสติ ทรงเห็นแจ้ง ไม่ทรงยุบลง ไม่ทรงฟูขึ้น ไม่ทรงหวั่นไหว ทรงบรรลุความเป็นผู้ชำนาญ

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เสด็จไปดี ทรงมีฉันทะ ไม่
ทรงปล่อยจิตไปตาม ทรงบริสุทธิ์ ไม่ทรงสะดุ้ง ปราศจากความกลัว สงัดทั่ว
ทรงบรรลุนิพพานแล้ว ทรงข้ามได้เอง ทรงยังสัตว์อื่นให้ข้ามได้.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สงบแล้ว มีพระปัญญา
กว้างใหญ่เสมอด้วยแผ่นดิน มีพระปัญญาใหญ่หลวง ปราศจากโลภะ ทรงดำ-
เนินปฏิบัติเหมือนพระพุทธเจ้าในปางก่อน เสด็จไปดีแล้ว ไม่มีบุคคลเปรียบ
ไม่มีผู้เสมอเหมือน ทรงแก่กล้าแล้ว ผู้ละเอียดสุขุม.

ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ตัดค้นหาได้ขาด ทรงตื่น
อยู่ ปราศจากคลื่น ผู้ค้นหาและทักขิ ไม่ฉาบหาได้ ผู้ควรรับการบูชา ทรงได้
พระนามว่ายักกะ เป็นอุดมบุคคล มีพระคุณไม่มีใครข่งได้ เป็นผู้ใหญ่ ทรง
ถึงศอยอย่างอุดมยอดเยี่ยม.

[๘๓] นา. คุณอนคฤหบดี ท่านประมวลถ้อยคำสำหรับพรรณนาคุณ
ของพระสมณโคดมไว้แต่เมื่อไร.

อ. คุณอนท่านผู้เจริญ เปรียบเหมือนช่างดอกไม้ หรือดอกไม้ช่างดอกไม้
คนชั้น พึงร้อยกรองดอกไม้ต่าง ๆ กองใหญ่ ให้เป็นพวงมาลาอันวิจิตรได้
ฉันใด พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นก็ฉันนั้น ทรงมีพระคุณควรพรรณนา
เป็นอนันต์ ทรงมีพระคุณควรพรรณนาตั้งหลายร้อย ก็ใครจักไม่ทำการพรรณนา
พระคุณของพระองค์ผู้ควรพรรณนาพระคุณได้เล่า.

ครั้งนั้น เมื่อนิครนถ์นาฏบุตรทนต์การะของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ไม่ได้ โลหิตอันร้อนได้พุ่งออกจากปากในที่นั่นเอง ดังนี้แล.

จบอุปาสิทวาสูตรที่ ๖

๖. อรรถกถาอุปาลิวาสสูตร^๑

อุปาลิวาสสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุต ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้ว
อย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาลนุททยิ ความว่า ณ นครมีชื่ออย่างนี้
ว่า นาลันทา เพราะกระทำการนั้น ให้เป็นโคจรคาม บ้านสำหรับโคจร.
คำว่า ปาวาริกมฺพวเน แปลว่า สวนมะม่วงของทุสสปาวาริกเศรษฐี ได้ยิน
ว่า สวนมะม่วงนั้นเป็นสวนของปาวาริกเศรษฐีนั้น. เศรษฐีนั้นฟังพระธรรม
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเลื่อมใส สร้างวิหารอันประดับด้วยกุฎี ที่เรือน
และมณฑปเป็นต้นในสวนนั้น แล้วมอบถวายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า. วิหาร
นั้นจึงได้ชื่อว่า ปาวาริกัมพวัน เหมือนวิหาร ชื่อว่า ชีวกัมพวันฉะนั้น. อธิบาย
ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปาวาริกัมพวันนั้น.

เศียรถีย์ที่ได้ชื่ออย่างนี้ว่า ทิมตปัสสี เพราะเป็นผู้บำเพ็ญตบะมา
นาน.

คำว่า ปิณฑปาตปฏิกุกนฺโต แปลว่า กลับจากบิณฑบาต. แท้จริง
โวหารว่า บิณฑบาต ไม่มีในลัทธิภายนอกเหมือนในพระพุทธศาสนา. คำว่า
ปลฺลยเปติ แปลว่า แสดงตั้งไว้. ทิมตปัสสีเศียรถีย์ถามตามลัทธินิครนถ์
จึงกล่าวคำนี้ว่า ทณฺฑานิ ปลฺลยเปติ. ในคำนี้ว่า กายทณฺฑํ วจิตฺทณฺฑํ
มโนทณฺฑํ พวกนิครนถ์บัญญัติ ๒ ทณฺฑะเบื้องต้นว่า เล็กน้อย ว่าไม่มีจิต
เขาว่า เมื่อลมพัด กิ่งไม้ก็ไหว น้ำก็กระเพื่อม เพราะกิ่งไม้และน้ำนั้นไม่มี
จิตฉันใด แม้กายทณฺฑะก็ไม่มีจิตฉันนั้น. อนึ่ง เมื่อลมพัดกิ่งไม้มีใบตาล
เป็นต้น จึงมีเสียง น้ำจึงมีเสียง เพราะกิ่งไม้และน้ำนั้นไม่มีจิต ฉันใด แม้

๑. อรรถกถาเป็นอุปาลิสูตร

วจิตฺตทงเกอิมมิจิตฺตํนํ ปวกนิครนถํบญฺญติททงเททังสองนึว่า อิมมิจิตฺตํ
ดํกถาว่ามาจะนึ. บญฺญติว่า แต่จิตเป็นมโนททง. ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาค-
เจ้ามีพระพุทฺธประสงค์จะให้ทิมตปัสสีนิครนถํยัณยัณถ้อยคํานํไว้ จึงตรัสถาม
ว่า ก็ ปน ตปสฺสึ เป็นต้น ในพระบาลีนํถ้อยคํานํแลชื่อว่า กถาวัตถุ
ในคําทึว่า กถาวัตถุสฺมึ อธิบายว่า ทรงให้เขาดั่งอยู่ในถ้อยคํ.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงกระทำอย่างนี้.

ตอบว่า เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่า ทิมตปัสสีนิครนถํ นึ
จักเอาถ้อยคํานึไปบอกนิครนถํใหญ่ผู้เป็นศาสดาของตนและอุบาสิกอุทฺทหคินํงอยู่
ในบริษัทของนิครนถํนํ เขาฟังคํานึแล้ว ก็จักมายกวาทะของเราขึ้นได้ เรา
จักแสดงธรรมแก่เขา เขจักถึงสรณะ ๓ ครั้ง แต่นั้นเราก็จักประกาศสัจจะ ๔
ด้วยอำนาจการประกาศสัจจะ เขาก็จักดำรงอยู่ในโศคาปตติผล. แท้จริง เรา
บำเพ็ญบารมีทั้งหลายก็เพื่อสงเคราะห์บุคคลอื่น ๆ เท่านั้น พระผู้มีพระภาค-
เจ้าทรงเห็นประโยชน์ข้อนี้ จึงได้ทรงกระทำอย่างนี้.

นิครนถํถาม ตาม ลัทธิของ พระพุทฺธเจ้าฟัง กล่าวคํานึ ว่า กมฺมมานิ
ปญฺญเปติ. ในคํานึว่า กายกมฺมํ วจิกมฺมํ มโนกมฺมํ ได้แก่เจตนา ๒๐ คือ
คือเจตนาฝ่ายกามาวจรกุศล ๘ เจตนาฝ่ายอกุศล ๑๒ ที่ถึงการยึดถือ การรับ
การปล่อย และการเคลื่อนไหวในกายทวาร ชื่อว่า กายกรรม. เจตนา ๒๐
นํแล ที่ไม่ถึงการยึดถือเป็นต้นในกายทวาร ที่ให้ถึงการเปล่งวาจาเกิดขึ้นใน
วจิตวาร ชื่อว่า วจิกกรรม. เจตนาฝ่ายกุศลและอกุศล ๒๕ ที่ไม่ถึงความไหว
ในทวารทั้งสองที่เกิดขึ้นในมโนทวารชื่อว่า มโนกรรม.

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อว่าโดยสังเขป กายพุทฺธจิต ๓ ชื่อว่า กายกรรม, วจิ-
พุทฺธจิต ๔ ชื่อว่า วจิกกรรม, มโนพุทฺธจิต ๓ ชื่อว่า มโนกรรม. แต่ในพระสูตรนี้

กรรม ชื่อว่า ฐะ. เจตนา แม้ที่จะถึงในพระสูตรลำดับต่อไป อย่างนี้ว่า
บุญกรรม ๔ เหล่านี้ เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองประกาศแล้ว ชื่อว่า
ฐะ. เจตนาที่เป็นไปในกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ มีประเภทเช่น กรรมดำ
มีวิบากดำ เป็นต้น. แม้ในนิพเทสวารแห่งกรรมนั้น ท่านก็กล่าวเจตนาอัน
ไว้โดยนัยว่า ย่อมปรุงแต่งกายสังขาร พร้อมทั้งความเบียดเบียน ดังนี้ เป็นต้น.
ส่วนเจตนาที่เป็นไปในกายทวาร ท่านหมายเอาว่ากายกรรมในสูตรนี้. เจตนาที่
เป็นไปในวจิตวาร เป็นวจิกรรม. เจตนาที่เป็นไปในมโนทวารเป็นมโนกรรม
เพราะเหตุนี้ จึงกล่าวว่า กรรม ในพระสูตรนี้ชื่อว่า ฐะ, เจตนาในพระ
สูตรลำดับต่อไป ก็ชื่อว่า ฐะ. แท้จริง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติกรรม
ว่ากรรม เหมือนอย่าง แม้เจตนาในพระสูตรนี้แล ก็ชื่อว่า กรรมเหมือน
กัน. สมดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนา
ว่ากรรม เพราะคนคิดแล้วจึงทำกรรม.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร จึงตรัสเรียก เจตนาว่ากรรม.

ตอบว่า เพราะกรรมมีเจตนาเป็นมูล.

ก็ในอกุศลและกุศลทั้งสองนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสกายกรรม
วจิกรรม ที่ถึงอกุศลว่าเป็นใหญ่ ดังนี้ ย่อมไม่ลำบาก ตรัสมโนกรรมฝ่ายกุศล
ว่า เป็นใหญ่ ดังนี้ ก็ไม่ลำบาก จริงอย่างนั้น บุคคลพยายามด้วยกายอย่าง
เดียวกระทำการ ๔ (อนันตริยกรรม) มีมาตุฆาต เป็นต้น ก็ด้วยกายเท่านั้น
บุคคลกระทำการคือ สังฆเภท (ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน) อันจะยังผลให้บุคคล
ตั้งอยู่ในนรกถึงกัปหนึ่ง ก็ด้วยวจิตวาร ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
กายกรรม วจิกรรม ฝ่ายอกุศลว่าเป็นใหญ่ จึงชื่อว่า ไม่ลำบาก. ส่วนเจตนา
ในฆานอย่างเดียวย่อมนำสวรรค์สมบัติมาให้ถึง ๘๔,๐๐๐ กัป เจตนาในมรรค
อย่างเดียวเพิกถอนอกุศลทุกอย่างย่อมถือเอาพระอรหัตได้ ดังนั้น พระผู้มีพระ-

ภาคเจ้าเมื่อตรัสสมโนกรรมฝ่ายกุศลว่าใหญ่ จึงชื่อว่าไม่ลำบาก. แต่ในที่นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสสมโนกรรมฝ่ายอกุศลว่า มีโทษมากจึงตรัสหมายถึงนิยามิจาภิภูติ. ด้วยเหตุนี้แน่แท้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรามองไม่เห็น
ธรรมอย่างหนึ่ง อันอื่นที่มีโทษมาก เหมือน
อย่างมิจาภิภูติเลย กระบวนโทษทั้งหลาย
มิจาภิภูติมีโทษอย่างยิ่ง.

บัดนี้ แม้นิครนถ์ เมื่อจะเดินทางที่พระตถาคตเจ้าทรงดำเนินแล้ว
ถึงมองไม่เห็นความสำเร็จประโยชน์อะไร ก็ทูลถามว่า ก็ ปณาวุโส โคตม
ดังนี้เป็นต้น. คำว่า พาลกิมิยา ความว่า บ้าอันชื่อว่าพาลกคามของอุบาลีคฤหบดี
มีอยู่. คนทั้งหลาย ชีดถือนิครนถ์ผู้ใดมาแต่บ้านนั้น นิครนถ์ผู้นั้นถูกบริษัท
นั้นห้อมล้อมด้วยคิดว่า พวกเราจักเยี่ยมเยียนนิครนถ์ใหญ่ผู้เป็นศาสดาของพวก
เราในหมู่บ้านนี้ไปที่พาลกคามนั้น ท่านหมายถึงพาลกคามนั้น จึงกล่าวว่า พาล-
กิมิยา ปริสาย. อธิบายว่า อันบริษัทผู้อาศัยอยู่ในพาลกคาม. คำว่า อุปาลิ-
ปมุขาย แปลว่า มีอุบาลีคฤหบดีเป็นหัวหน้า. อีกนัยหนึ่งคำว่า พาลกิมิยา
แปลว่า ผู้โง่เขลา อธิบายว่าหนาแน่น. คำว่า อุปาลิปมุขาย ความว่า
ในบริษัทนั้น อุบาลีคฤหบดีท่านนั้นเป็นคนมีปัญญาอยู่หน่อย อุบาลีคฤหบดี
นั้นเป็นประมุข คือหัวหน้าของคนเหล่านั้น แม้เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าว
ว่า อุปาลิปมุขาย. ศัพท์ว่า หนุต เป็นนิบาต ลงในอรรถว่า กล่าว
เชิญ. ศัพท์ว่า จโว แปลว่า ทรม. ศัพท์ว่า โอพาริกสุต แปลว่า
ใหญ่. ศัพท์ว่า อุปนิธาย แปลว่า ยกขึ้นมา ท่านอธิบายไว้ว่า นิครนถ์
แสดงว่า กายทัศนะที่ยกขึ้นมามองเห็นได้อย่างนี้ว่า กายทัศนะนี้หน่อใหญ่

กายทัศนะเป็นใหญ่ มโนทัศนะต่ำ จะงามอะไร จักงามแต่ไหน ไม่งามเลย
แม้เพียงแต่ยกขึ้นมาก็ไม่เพียงพอ.

คำว่า **สาธุ สาธุ ภนฺเต ตปสฺสี** ความว่า อุบัติคฤหบดีเมื่อให้
สาธุการแก่ตปัสสีนิครนถ์ ก็เรียกสาสดานาฏบุตรว่า **ภนฺเต**. บทว่า **น โข เมตฺ**
ภนฺเต รุจฺจต ความว่า ทิฆมตปัสสีนิครนถ์ คัดค้านว่า ท่านเจ้าข้า ข้อนี้
จะให้อุบัติคฤหบดีไปได้ว่าเท่ากับพระสมณโคดมนั้น ไม่ชอบใจข้าพเจ้าเสียเลย.
ศัพท์ว่า **มายาวิ** แปลว่า ผู้ทำกลวง (นักเล่นกล). ศัพท์ว่า **อวฏฺฐนิมาย**
แปลว่า มายาคือการกลบใจ. ศัพท์ว่า **อวฏฺฐเณติ** แปลว่า ลวง ล้อมจับไว้.
คำว่า **คจฺจ ตฺวํ คหปติ** ความว่า เหตุไรนิครนถ์ใหญ่จะส่งอุบัติคฤหบดี
ไปถึง ๓ ครั้ง ส่วนทิฆมตปัสสีนิครนถ์ก็คัดค้านทุกครั้ง ก็เพราะว่า นิครนถ์
ใหญ่ถึงจะอาศัยอยู่นครเดียวกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ไม่เคยเห็นพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า. ด้วยว่า ผู้ใดยอมปฎิญาณตนด้วยวาตะว่า เป็นสาสดา ผู้นั้นยัง
ไม่ละปฎิญาณนั้น ก็ไม่ควรเห็นพระพุทฺธเจ้า เพราะฉะนั้น นิครนถ์นาฏบุตร
นั้น ไม่รู้ถึงสมบัติ คือ การเห็นและภาวะคือกถาที่แสดงนิชยานิกรรมของพระ-
ทศพลเจ้า เพราะไม่เคยได้เห็นพระพุทฺธเจ้า จึงยืนยันจะส่งอุบัติคฤหบดีไป
ถึง ๓ ครั้ง. ส่วนทิฆมตปัสสีนิครนถ์ บางครั้งบางครั้ง เข้าเฝ้าพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ยืนบ้าง นั่งบ้าง ถามปัญหาบ้าง เขารู้ถึงสมบัติคือการเห็นบ้าง ภาวะ
คือกถาแสดงนิชยานิกรรมบ้าง ของพระตถาคตเจ้า. ครั้งนั้น เขาจึงวิตกว่า
อุบัตินี้ เป็นคฤหบดีผู้บัณฑิต ไปสำนักพระสมณโคดมแล้วก็จะพึงเลื่อมใส
เพราะเห็นบ้าง เลื่อมใสเพราะพึงกถาแสดงนิชยานิกรรมบ้าง ดังนั้น อุบัติ
ก็จะไม่พึงกลับมาสำนักของพวกเราอีกเลย. เพราะฉะนั้น เขาจึงคัดค้านถึง ๓

ครั้ง เหมือนกัน. ศัพทว่า อภิเวทตฺวา แปลว่า ไหว้. ความจริง คนทั้งหลาย เห็นพระตถาคตเจ้าแล้ว ทั้งผู้ที่เลื่อมใส ทั้งผู้ที่ไม่เลื่อมใส ส่วนมาก ไหว้กันทั้งนั้น ผู้ไม่ไหว้เป็นส่วนน้อย เพราะเหตุอะไร คนที่เกิดในตระกูลอันสูงยิ่ง แม้ครองเรือนก็ไหว้กันทั้งนั้น. ส่วนคฤหบดีผู้นี้ ไหว้เพราะเป็นคนเลื่อมใส เขาว่าพอเห็นเข้าเท่านั้น ก็เลื่อมใสเสียแล้ว. คำว่า อาตมา นุชฺชวริชฺช แยกสนธิเป็น อาคมา นุ โช อิธ. คำว่า สาธุ สาธุ ภนฺเต ตปสฺส ความว่า อุบาลีคฤหบดี เมื่อจะให้สาธุการแก่ทิมตปัสสีนิครนถ์ ก็เรียกพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ภนฺเต. คำว่า สจฺเจ ปตฺติภฺยา ความว่า ตั้งอยู่ในวิสัยดีไม่สั่นคลอนเหมือนหลักที่ปักลงในกองแกลบ. คำว่า ลียา โน แปลว่า พึงมีแก่พวกเรา. ศัพทว่า อิธ แปลว่า ในโลกนี้. ศัพทว่า อสฺส แปลว่า พึงมี. คำว่า สิทฺธกํ ปฏิภุจฺติโต ความว่า นิครนถ์ห้ามให้น้ำเย็นด้วยเข้าใจว่า มีตัวสัตว์. คำนี้ท่านกล่าวหมายถึงน้ำที่มีตัวสัตว์.

คำว่า มโนสฺสุตฺตา นาม เทวา ความว่า เทพทั้งหลาย ผู้คิด ผู้ข้อง ผู้เกี่ยวข้องแล้วในใจ. คำว่า มโนปฏฺิพนฺโธ ความว่า อุบาลีคฤหบดีแสดงว่า บุคคลผู้ติดพันอยู่ในใจย่อมกระทำกาละ (ตาย) เพราะเหตุนั้น เขาจึงเกิดในเทพเหล่ามนัสสว. แท้จริง โรคที่เกิดแต่จิตจักมีแก่เขา เพราะเหตุนั้น การดื่ม น้ำร้อน หรือน้ำน้ำร้อนเข้าไป เพื่อประโยชน์แก่การล้างมือและเท้าเป็นต้นหรือ เพื่อประโยชน์แก่การรดอาบตนเองและคนอื่น จึงไม่ควรแก่เขาโรคจะกำเริบ. น้ำเย็นจึงควร ระงับโรคได้. ก็นิครนถ์นี้เสพแต่น้ำร้อนเท่านั้น เมื่อไม่ได้น้ำร้อนก็เสพแต่น้ำข้าวและน้ำผักคองแทน เขาต้องการดื่ม และต้องการบริโภคน้ำเย็นนั้นแม้ด้วยจิต เพราะเหตุนั้น มโนทัณฺฑะของเขาจึงแตก เพราะไม่ได้ดื่ม และบริโภคน้ำเย็นนั้น เขาไม่อาจจะกล่าวว่า ข้าพเจ้าจะรักษากายทัณฺฑะและเวทิตณฺฑะ

เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าต้องการดื่ม หรือต้องการบริโภคน้ำเย็น ขอท่านโปรดให้แต่น้ำเย็นเท่านั้นเถิด. กายทัณฑะและวจิตทัณฑะของเขาแม้รักษาไว้อย่างนี้ ก็ไม่สามารถจะชักจูงและปฏิสนธิได้. ส่วนมโนทัณฑะ แม้แตกไปแล้วก็ยังชักจูงและปฏิสนธิได้อยู่แน่นอน ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสกะเขาว่า กายทัณฑะและวจิตทัณฑะ คำ ทราม มีกำลังอ่อน มโนทัณฑะ กำลังใหญ่ แม้อุบาทสนั้นก็คิดว่าเขากำหนดด้วยอำนาจ. คำถามว่า ก็อัสสาสะและปัสสาสะของอสังญีสัตว์ย่อมเป็นไปไม่ได้ แม้ทั้ง ๗ วัน แต่อสังญีสัตว์เหล่านั้นเขาไม่เรียกว่าตาย เพราะเพียงมีแต่ความเป็นไปแห่งสันตติของจิตเท่านั้น เมื่อใดจิตของอสังญีสัตว์เหล่านั้นไม่เป็นไป เมื่อนั้นจึงตาย. จะถึงความเป็นผู้ที่เขาควรกล่าวว่า จนนําสัตว์เหล่านั้นไปเผาเสีย กายทัณฑะ ปราศจากการไป ไม่ขวนขวาย วจิตทัณฑะก็เหมือนกัน แต่สัตว์เหล่านั้นยังจุติบ้าง ปฏิสนธิบ้าง ก็ด้วยจิตอย่างเดียว แม้เพราะเหตุนี้ มโนทัณฑะจึงใหญ่ มโนทัณฑะเท่านั้นชื่อว่าใหญ่ ก็เพราะจิตแม้แตกไปแล้ว ก็ยังชักจูงและปฏิสนธิได้ ส่วนถ้อยคำของนิครนถ์ใหญ่ศาสนาของเรา เป็นถ้อยคำที่ไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์ได้จริง. แต่อุบาลีคฤหบดีนั้นต้องการจะฟังปัญหาปฎิภาณอันวิจิตร ของพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่คล้อยตามเสียก่อน. คำว่า น โข เตสนุริยติ แปลว่า คำของท่านไม่เชื่อมกัน. คำว่า ปุริเมน วา ปจฺฉิมิ ความว่า คำนี้ว่า มโนทัณฑะใหญ่ ณ บัดนี้ กับคำก่อนที่ว่า กายทัณฑะใหญ่ไม่เชื่อมกัน. คำว่า ปจฺฉิเมน วา ปุริมิ ความว่า คำก่อนโน้นกับคำหลังไม่เชื่อมกัน.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำเหตุเป็นอย่างอื่นๆ มาแก่อุบาลีคฤหบดี นั้น จึงตรัสถามว่า ตํ ก็มณฺเฑสิ เป็นต้น . ในคำเหล่านั้นคำว่า จตุยามถํ วร-ถํ วุโธ ความว่า ผู้สำรวจแล้วด้วยความสำรวจ ๔ ส่วน คือไม่ฆ่าสัตว์เอง ไม่

ใช้ให้เขาฆ่าสัตว์ ไม่ชอบใจต่อผู้ฆ่าสัตว์ส่วนหนึ่ง ไม่ลักทรัพย์เอง ไม่ใช้ให้เขาลักทรัพย์ ไม่ชอบใจต่อผู้ลักทรัพย์ส่วนหนึ่ง ไม่พูดเท็จเอง ไม่ใช้ให้เขาพูดเท็จ ไม่ชอบใจต่อผู้พูดเท็จส่วนหนึ่ง ไม่หวังกามคุณเอง ไม่ใช้ให้เขาหวังในกามคุณ ไม่ชอบใจต่อผู้หวังกามคุณส่วนหนึ่ง. ในคำเหล่านั้น คำว่า ภาวิต เขาหมายความว่า กามคุณ ๕. คำว่า สพฺพวาริวิโรโต แปลว่า ห้ามน้ำทั้งหมด อธิบายว่าน้ำเย็นทั้งหมดเขาห้าม. เป็นความจริง นิครนถ์นั้นสำคัญว่ามีตัวสัตว์ในน้ำเย็น เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่ใช้น้ำเย็น. อีกนัยหนึ่ง คำว่า สพฺพวาริวิโรโต หมายความว่า ห้ามบาป ด้วยการเว้นบาปทั้งหมด. คำว่า สพฺพวารุชฺชโรโต หมายความว่า ประกอบด้วยการห้ามบาปทั้งหมด. คำว่า สพฺพวาริชฺชโรโต หมายความว่า กำจัดบาปด้วยการเว้นบาปทั้งหมด. คำว่า สพฺพวาริสุญฺโณ หมายความว่า ถูกต้องด้วยการห้ามบาปทั้งหมด. คำว่า ขุทฺตเก ปาณํ สํ ฆาตํ อาปาเทติ ความว่า ทำสัตว์เล็ก ๆ ให้ถึงฆาต.

เขาว่า นิครนถ์นั้น บัญญัติสัตว์มีอินทรียเดียวว่า ปาณะ (สัตว์มีชีวิต) บัญญัติสัตว์มี ๒ อินทรียว่า ปาณะ บัญญัติแม่ไບไม้แห้ง ไบไม้เก่า ๆ ก้อนกรวด กระเบื้องแตกว่า ปาณะ ทั้งนั้น. ในปาณะเหล่านั้น เขาสำคัญว่าหยาดน้ำน้อย ๆ ก็ใหญ่ ก้อนหินเล็ก ๆ ก็ใหญ่. คำนั้น ท่านกล่าวหมายถึงข้อนั้น. คำว่า กสฺมิมิ ปญฺญเปติ ความว่า บัญญัติไว้ที่ส่วนนั้น คือ ส่วนไหน. มโนทณฺหาทสฺสมิ คือ ในส่วนที่เป็นมโนทณฺหา. อุบาสกนี้เมื่อกล่าวว่า ภนฺเต ก็กำหนดรู้ด้วยตนเองว่า นิครนถ์ใหญ่ของเราบัญญัติกรรมที่ไม่จงใจทำว่ามีโทษน้อย กรรมที่จงใจว่ามีโทษมาก แล้วบัญญัติเจตนาว่า มโนทณฺหา ถ้อยคำของเขา ไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์จริง ส่วนถ้อยคำของพระผู้มีพระ-

๑. บาลีว่า พุฏฺโฐ.

ภาคเจ้า นำสัตว์ออกจากทุกข์ได้จริง. คำว่า **อิทุชา** แปลว่า มั่งคั่ง.
คำว่า **ผิตา** แปลว่า มั่งคั่งเหลือเกิน เหมือนดอกไม้บานสะพรั่งทั้งต้น. บทว่า
อาภินมฺมสุตา แปลว่า เคลื่อนกล่นด้วยผู้คน. บทว่า **ปาณา** ได้แก่
สัตว์ดิรัจฉานมีช้าง ม้า เป็นต้น และมนุษย์มีหญิง ชายและทารกเป็นต้น. บทว่า
เอกมฺ สขลํ ได้แก่ กองเนื้อกองเดียว. บทว่า **ปฺลฺลขํ** เป็นไวพจน์ของคำว่า
เอกมฺ สขลํ นั้นเอง. บทว่า **อิทุธิมา** คือ ผู้ถึงพร้อมด้วยอานุภาพ. บทว่า
เจโตสพฺปตฺโต คือผู้ถึงความชำนาญในจิต. บทว่า **ภสฺมํ กริสฺสามิ**
แปลว่า จักกระทำให้เป็นเถ้า. บทว่า **กิลฺยฺหิ โสภติ เอกา จวา นาลนฺทา**
ความว่า ฤดูหบดินนั้น แม้เมื่อกล่าวคำนี้ก็กำหนดได้ว่า ด้วยกายประโยชน์ แม้
มนุษย์ ๕๐ คน ก็ไม่อาจทำเมืองนาลันทาเมืองเดียวให้เป็นลานเนื้ออันเดียวกัน
ได้ ส่วนผู้มีฤทธิ์คนเดียวก็สามารถทำเมืองนาลันทาให้เป็นเถ้าได้ด้วยความสะดวก
ประทุษร้ายทางใจอย่างเดียวนั่น. ถ้อยคำของนิครนถ์ใหญ่ของเราไม่นำสัตว์ออก
จากทุกข์ ถ้อยคำของพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้นนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้จริง.
คำว่า **อรณฺณํ อรณฺณญฺจํ** ความว่า มิให้เป็นบ้าน คือเป็นป่านั่นเอง
ชื่อว่า เกิดเป็นป่า. คำว่า **อิสฺสินํ มโนปฺโทเสน** ความว่า ด้วยการประทุษร้าย
ทางใจของฤาษีทั้งหลายทำให้พินาศแล้ว. รัฐทั้งหลายเหล่านั้น อันเทวดาผู้ไม่
อดกลั้นความประทุษร้ายทางใจนั้นทำให้พินาศแล้ว ก็ชาวโลกสำคัญว่าผู้มีใจ
ประทุษร้ายทำให้พินาศแล้ว เพื่อประโยชน์แก่ฤาษีทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พึง
ทราบว่ เขาตั้งอยู่ในวาทะของโลกอันนี้ จึงยกวาทะนี้ขึ้นกระทำแล้ว. ในข้อ
นั้นพึงทราบว่ ป่าทักษกก็เป็นต้น กลายเป็นป่าดังต่อไปนี้.

เรื่องป่าทักษก

เมื่อบริษัทของพระสรภังคดาบสโพธิสัตว์แผ่ขยายไพบุลย์แล้ว ดาบส
ชื่อ **กิสฺวจฺฉะ** ศิษย์ของพระโพธิสัตว์ ประสงค์จะอยู่อย่างสงัด จึงละหมู่ไป
อาศัยนครชื่อ **กุมภปุระ** ของพระเจ้าทักษก **แคว้นกาลิงคะ** ต่อจาก

ฝั่งแม่น้ำโคธาวารี เจริญความสงบอยู่ในพระราชอุทยาน เสนาบดีของพระเจ้าทนต์กัณนั้นเป็นอุปัฏฐาก. ครั้งนั้น นางคณิกาคนหนึ่ง ขึ้นรถมีหญิง ๕๐๐ เป็นบริวาร ทำนครให้ดังงามเที่ยวไป. มหาชนมองเห็น ก็ห้อมล้อมนางเที่ยวตามไป จนถนนในพระนครไม่พอ. พระราชาเผยพระแสงประทับยืนเห็นนาง จึงตรัสถามพวกราชบุรุษว่า หญิงผู้นั้นเป็นใคร. พวกราชบุรุษทูลว่า ขอเดชะ หญิงนครโสภณีของพระองค์ พระพุทธเจ้าข้า. ท้าวเธอเกิดริษยา ทรงพระดำริว่า นครที่หญิงผู้นี้ทำให้งาม จักงามได้อย่างไร แล้วตรัสสั่งให้ตัดฐานันดรนั้นเสีย. ตั้งแต่นั้นมา นางคณิกานั้นก็ทำการชมเชยกับคนนั้น ๆ เสาะหาฐานันดรเรื่อยไป วันหนึ่ง เข้าไปยังพระราชอุทยานพบดาบสนั่งบนแผ่นหิน พิงแผ่นหินที่ข้อยลงมา ใกล้ปลายที่จกรม จึงคิดว่า ดาบสผู้นี้สกปรกจริงหนอ นั่งไม่ไหวติง เขี้ยวออกออกมาปิดปาก หนวดเคราปิดอก รักแร้สองข้างขนรุงรัง ครั้งนั้น นางเกิดความเสียใจว่า เราเที่ยวไปด้วยกิจอย่างหนึ่ง ก็มาพบกับคนกาลกัณณี (กาลกัณี) นี้เข้า ท่านทั้งหลายนำน้ำมา เราซักล้างลูกตา ให้เขาเอาน้ำและไม้สีฟันมาแล้ว ก็เที่ยวไม้สีฟัน ถ่มน้ำลายเป็นก้อน ๆ ลงไปบนเนื้อตัวของดาบสนั้น แล้วโยนไม้สีฟันลงบนกลางเชิงผม บ้วนปากตัวเองแล้ว เอน้ำราดบนศีรษะของดาบส คิดว่า เราล้างลูกตาที่เห็นคนกาลกัณณีแล้ว กลีโทยเราก็ตอยเสียแล้ว ก็ออกไปจากพระราชอุทยาน. ในวันนั้นเอง พระราชาทรงขึ้นได้ก็ตรัสถามว่า พ่อมหาจำเริญ หญิงนครโสภณียู้อยู่ไหน. พวกราชบุรุษตอบว่า อยู่ในพระนครนี้เอง พระเจ้าข้า. ตรัสสั่งว่า พวกเจ้าจงให้ฐานันดรเป็นปกติแก่นางอย่างเดิม แล้วทรงสั่งให้คืนฐานันดร. นางอาศัยกรรมที่ทำดีมาก่อน จึงได้ฐานันดร แต่นางเข้าใจไปเสียว่า ได้เพราะถ่มน้ำลายลงที่เนื้อตัวของดาบส. ต่อจากวันนั้นไปเล็กน้อย พระ-

ราชาทรงถอดฐานันดรของพราหมณ์ปุโรหิต เขาจึงไปยังสำนักหญิงนครโสภินี สอบถามว่า น้องหญิง เธอทำอะไรจึงกลับได้ฐานันดร. นางก็กล่าวว่า ท่านพราหมณ์ จะอะไรเสียอีกเล่า ชฎิลขี้โกงคนหนึ่ง เป็นตัวกาลกัณณีที่ไม่ไหวติง อยู่ในพระราชอุทยาน ท่านจงถ่มน้ำลายลงที่ตัวของคาบสนั้น ก็จักได้ฐานันดรอย่างนี้. ปุโรหิตนั้น ก็กล่าวว่า ข้าจักทำอย่างนั้นนะน้องหญิง แล้วก็ไปที่พระราชอุทยานนั้น กระทำอย่างที่ท่านบอกทุกประการแล้วก็ออกจากพระราชอุทยานไป. ในวันนั้นนั่นเอง พระราชาทรงนึกขึ้นได้ก็ตรัสถามว่า พ่อมหาจำเริญ พราหมณ์อยู่ไหน ได้รับคำตอบว่า อยู่ในพระนครนี้เอง พระเจ้าข้า. พระราชาทรงมีพระดำรัสว่า เราไม่ใคร่ควรดูเสียก่อนแล้วทำ พวกเจ้าจงคืนฐานันดรให้เขา แล้วตรัสสั่งให้คืนฐานันดรแก่พราหมณ์นั้น. ถึงพราหมณ์นั้นได้ฐานันดร เพราะกำลังบุญแต่ก่อน ก็เข้าใจไปเสียว่าได้ฐานันดรเพราะถ่มน้ำลายลงที่ตัวของคาบส. ต่อจากวันนั้นไปเล็กน้อย ชนบทชายแดนของพระราชาก็เกิดกบฏ. พระราชาตรัสว่า เราจักไปปราบกบฏชายแดน จึงเสด็จไปพร้อมด้วยกองทัพ ๔ เหล่า พราหมณ์ปุโรหิตจึงไปยืนอยู่เบื้องพระพักตร์ของพระราชา ถวายพระพรว่า **ขยตุ มหาราชา** จงได้ชัยชนะเถิด พระมหาราชเจ้า แล้วทูลถามว่า พระองค์จะเสด็จไปเพื่อชัยชนะ หรือพระมหาราชเจ้า. ตรัสตอบว่า อย่างนั้นซิ พราหมณ์. ทูลว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ชฎิลขี้โกงผู้หนึ่งเป็นคนกาลกัณณี ผู้ไม่ไหวติง พำนักอยู่ในพระราชอุทยาน โปรดทรงถ่มขะพะลงที่ตัวของชฎิลผู้นั้นเถิด พระเจ้าข้า. พระราชาทรงรับคำของพราหมณ์ปุโรหิตนั้น สั่งให้กระทำเหมือนอย่างที่ท่านหญิงคณิกาและพราหมณ์ปุโรหิตนั้นทำทุกอย่าง แล้วตรัสสั่งให้เจ้านายฝ่ายในถ่มขะพะลงที่ตัวของชฎิลขี้โกงนั้น ต่อจากนั้น ทั้งฝ่ายใน ทั้งเจ้าหน้าที่ผู้คุ้มครองฝ่ายในก็กระทำตามอย่างนั้นเหมือนกัน.

ครั้งนั้น พระราชาทรงสั่งให้ตั้งกองรักษาการณ์ไว้ใกล้ประตูพระราช-
อุทยาน แล้วสั่งว่า ผู้ตามเสด็จไม่ถ่มน้ำลายลงที่ตัวดาบสให้ทั่วแล้วออกไปไม่
ได้. คราวนั้น นายพันทายกองทั้งหมดก็นำน้ำลาย ไม้สีฟัน และน้ำบ้วนปาก
เอาไปไว้บนตัวดาบสโดยท่านองนั้นนั่นแล. น้ำลายและไม้สีฟันก็ท่วมทั่วตัว.
เสนาบดี (ผู้อุปัฏฐาก) รู้เรื่องภายหลังเขาหมด ก็ครุ่นคิดว่า เขาว่า คนทั้ง
หลาย ทำร้ายพระผู้มีพระภาคเจ้าศาสดาของเรา ซึ่งเป็นเนื้อนาบุญ เป็นบันได
สวรรค์อย่างนี้ หัวใจก็ร้อนระอุ ต้องหายใจทางปาก จึงรุดไปยังพระราช
อุทยาน เห็นฤๅษีประสพความย่อยยับอย่างนั้น ก็นุ่งห่มครั้ง เอามือทั้งสองกวาด
ไม้สีฟัน ยกขึ้นให้นั่งให้น้ำน้ำมาอาบ สะโลมด้วยยาทุกชนิด และของหอม ๔
ชนิด เช็ดด้วยผ้าละเอียด ยืนประนมมืออยู่ข้างหน้า พูดยังนี้ว่า ท่านผู้เจริญ
พวกมนุษย์ทำไมสมควร อะไรจักมีแก่พวกเขา. ดาบสกล่าวว่า ท่านเสนาบดี
เทวดาแบ่งกันเป็น ๓ พวก พวกหนึ่งกล่าวว่า จักทำพระราชาพระองค์เดียว
ให้พินาศ. พวกหนึ่งกล่าวว่า จักทำพระราชาร่วมด้วยบริษัทธิพินาศ. พวก
หนึ่งกล่าวว่า จักทำแวนแคว้นทั้งหมดของพระราชาให้พินาศ. ก็แลครั้นกล่าว
ดังนี้แล้ว ดาบสมิได้แสดงอาการโกรธแม้แต่น้อย เมื่อจะบอกอุบายสันติแห่งโลก
กล่าวว่า ความผิดมีอยู่. แต่เมื่อรู้แสดงความอ่อนโทษเสีย เหตุการณ์ก็จะเป็นปกติ
อย่างเดิม. เสนาบดีได้นัยแล้ว ก็เข้าไปเฝ้าพระราชา ถวายบังคมแล้วกราบทูล
ว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า พระองค์ทรงพระพุดิพิศในท่านดาบสผู้ไม่ผิด ผู้มี
ฤทธิ์มาก ทรงกระทำการอย่างหนัก ท่านว่า เทวดาแบ่งเป็น ๓ พวก กล่าว
กันอย่างนี้ ทูลเรื่องทั้งหมดแล้วกราบทูลว่า ท่านว่าเมื่อพระองค์ทรงขอมมาเสีย
แล้ว แวนแคว้นก็จะเป็นปกติ ขอพระองค์อย่าทรงทำให้แวนแคว้นพินาศเสีย
เลย ขอพระมหาราชเจ้า โปรดขอมมาท่านดาบสเสียเถิด พระเจ้าข้า. เสนาบดี

กราบทูลถึง ๓ ครั้ง พระราชาก็ไม่ทรงปรารธนาจะขอขมา จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ข้าพเจ้าทราบกำลังของดาบส ดาบสนั่นมิใช่พูดไม่จริง ทั้งก็ไม่โกรธด้วย แต่ท่านพูดอย่างนี้ ก็ด้วยความเอ็นดู อนุเคราะห์สัตว์ ขอได้โปรดขอขมาท่านดาบสนั้นเสียเถิด พระเจ้าข้า. พระราชาก็ทรงยินกรานว่า เราไม่ขอขมา. เสนาบดีจึงกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้น ขอได้โปรดพระราชทานตำแหน่งเสนาบดีแก่คนอื่นเถิด ข้าพเจ้าจักไม่อยู่ในพระราชอาณาเขตของพระองค์ต่อไปละ. พระราชาตรัสว่า ท่านจะไปก็ตามที เราจักได้เสนาบดีของเราใหม่. แต่เนิ่น เสนาบดีก็ไปสำนักดาบส ไขว่แล้วก็กล่าวว่า ข้าพเจ้าปฏิบัติตามคำของท่านแล้ว ท่านเจ้าข้า. ดาบสกล่าวว่า ท่านเสนาบดี คนที่เชื่อฟังจงพาทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งเครื่องใช้ ทั้งทรัพย์ ทั้งสัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้า ออกไปเสียนอกพระราชอาณาเขตภายใน ๗ วัน เทวดาพิโรธหนัก จักเบียดเบียนแค้นแค้นแน่นอน. เสนาบดีก็กระทำตาม พระราชาก็ทรงมัวเมาอย่างเดียว ทรงปราบข้าศึก ทำชนบทชายแดนให้สงบแล้ว ก็เสด็จมาพัก ณ ค่ายฉลองชัย ทรงจัดการพระนครนั้น ๆ แล้ว เสด็จเข้าสู่พระราชนิเวศน์. ครั้งแรกทีเดียว เหล่าเทวดาบันดาลฝนน้ำให้ตกลงมา. มหาชนก็ดีใจว่า ตั้งแต่ทำผิดในชฎิลชีโกงมา พระราชาของเราก็เจริญอย่างเดียว ทรงปราบข้าศึกได้ ในวันเสด็จกลับฝนก็ตกลงมา. ต่อมา เหล่าเทวดาก็บันดาลฝนดอกมะลิตกลงมา มหาชนก็ดีใจยิ่งขึ้นไปอีก ต่อมาเหล่าเทวดาก็บันดาลฝนมาสก ฝนกหาปณะให้ตกลงมา เข้าใจว่าคนทั้งหลายจะออกมาเก็บ จึงบันดาลฝนเครื่องประดับมือประดับเท้าประดับเอว เป็นต้น ให้ตกลงมา มหาชนก็ลงมายังปราสาท ๗ ชั้นทางข้างหลัง ต่างประดับอาภรณ์ ดีใจว่า การถ่มน้ำลายรดชฎิลชีโกง สมควรแท้หนอ ตั้งแต่ถ่มน้ำลายลงบนชฎิลชีโกงนั้น พระราชาของเราก็เจริญ ทรง

ปราบข้าศึกสำเร็จ วันเสด็จกลับฝนยังตกลงมา ต่อนั้น ฝน ๔ อย่าง คือ ฝน
ดอกมะลิ ฝนมาสก ฝนกหาปณะ ฝนเครื่องประดับเอว ก็เกิด เปล่งวาจา
ดีใจอย่างนี้แล้ว ก็อ้อมเียบในกรรมที่พระราชาทรงทำผิด. สมัยนั้น เหล่าเทวดา
ก็บันดาลอาวูรต่างๆ ที่มีคมข้างเดียว สองข้าง เป็นต้น ให้ตกลงมาปาดเชือด
เนื้อมหาชนบนแผ่นดินแข็ง ต่อจากนั้น ก็บันดาลถ่านเพลิงมีสีดังดอกทองกวาว
ปราศจากเถ้าและควัน บันดาลก้อนหินขนาดเรือนยอด บันดาลทรายละเอียด
ที่กอบกำไม่อยู่ให้ตกลงมา ถมพื้นที่สูงขึ้นถึง ๘๐ ศอก. ในแวนแคว้นของ
พระราชามนุษย์ ๓ คน คือ ท่านกิสวัจฉดาบส ท่านเสนาบดี และคนที่ยินดี
เลียงคูมารดา เป็นผู้ไม่มีโรค. ในแหล่งน้ำดื่ม ก็ไม่มีน้ำดื่ม ในแหล่งหญ้า
ก็ไม่มีหญ้า สำหรับสัตว์ดิรัจฉานที่เหลือ ผู้ไม่ได้ร่วมในกรรมนั้น. สัตว์
ดิรัจฉานเหล่านั้น ก็ไปยังแหล่งที่มีน้ำดื่ม มีหญ้า ไม่ทันถึง ๗ วัน ก็พากัน
ไปนอกราชอาณาจักร.

เพราะเหตุนี้ สรรค์กโพธิสัตว์ จึงกล่าวว่า

กิสัญหิ วจุณฺ อวกุริย ทณฺฑกั

อุจฺฉินฺนมุโถ สขโน สรฺกฺโข

กุกฺกุณฺนาเม นิรยมุหิ ปจฺจติ

ตสฺส ผุสฺสิตานิ ปตฺนติ กาเย.

พระเจ้าทัณฑกั ทรงให้ร้ายกิสวัจฉ-
ดาบส ทรงขาดคุณธรรมเบื้องต้น พร้อมทั้ง
มหาชน พร้อมทั้งแวนแคว้น กิตกนรกขุม
กุกกุสะ ถ่านไฟคุโชนก็ตกไปที่พระกายของ
ท้าวเธอ ดังนี้.

พึงทราบว่า ปาทัณฑกั เป็นปาไปดั่งกล่าวมาจะนี้.

เรื่องปากลิงคะ

ดังได้สดับมา ครั้งพระเจ้านาฬิกะทรงราชย์ ณ แคว้นกลิงคะ ดาบส ๕๐๐ รูป ณ ป่าหิมพานต์ ผู้ไม่เคยได้กลิ่นสตรี ทรงหนั่งเสื่อเหลืองชวาและผ้าเปลือกไม้ มีรากไม้ผลไม้ป่าเป็นอาหารอยู่มานาน ประสงค์จะเสพอาหารมีรสเปรี้ยว ก็มักพากันมายังถิ่นมนุษย์ ถึงนครของพระเจ้านาฬิกะ แคว้นกลิงคะตามลำดับ ดาบสเหล่านั้นทรงชวาหนั่งเสื่อเหลืองและผ้าเปลือกไม้แสดงกิริยาอันสงบสมควรแก่เพศนักบวช เข้าไปขออาหารยังนคร. ครั้งพระพุทธเจ้ายังไม่เกิด คนทั้งหลายเห็นดาบสนักบวชก็เลื่อมใส จัดแจงที่นั่งและที่ยืน มีมือถือภาชนะใส่อาหาร นิมนต์ให้นั่งแล้ว จัดอาหารถวาย. เหล่าดาบสบริโภคอาหารเสร็จแล้ว ก็อนุโมทนาคนทั้งหลายได้ฟังแล้ว ก็มีจิตเลื่อมใส ถาว่า พระผู้เจริญทั้งหลายจะไปไหน. ดาบสตอบว่า จะไปตามที่ที่มีความผาสุก. คนเหล่านั้นก็พูดเชิงนิมนต์ว่า พระคุณเจ้าไม่ควรไปที่อื่น อยู่เสียที่พระราชอุทยานเถิด พวกเรากินอาหารเข้าแล้ว จักมาฟังธรรมเถา. เหล่าดาบสก็รับ ไปยังพระราชอุทยาน. ชาวเมืองกินอาหารแล้ว ก็นุ่งผ้าสะอาด ห่มผ้าสะอาด หมายจะฟังธรรมเถาเดินกันไปเป็นหมู่ ๆ มุ่งหน้าไปยังพระราชอุทยาน. พระราชาประทับยืนบนปราสาท ทอดพระเนตรเห็นคนเหล่านั้น กำลังเดินไป จึงตรัสถามเจ้าหน้าที่ผู้รับใช้ว่า พนายทำไม ชาวเมืองเหล่านั้น จึงนุ่งห่มผ้าสะอาด เดินมุ่งหน้าไปยังสวน ที่สวนนั้น เขามีการชุมนุมหรือพ้องรำกันหรือ. เจ้าหน้าที่กราบทูลว่า ไม่มีดอกพระเจ้าข้า พวกเขต้องการจะไปฟังธรรมเถาในสำนักเหล่าดาบส. ตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เราจะไปด้วย บอกให้พวกเขาไปกับเรา. เจ้าหน้าที่ก็ไปบอกแก่คนเหล่านั้นว่า พระราชาก็มีพระราชประสงค์จะเสด็จไป พวกท่านจงแวดล้อมพระราชากันเถิด. โดยปกติ พวกชาวเมืองดีใจกันอยู่แล้ว ครั้นฟังคำนั้น ก็

๑. บาลีเป็นกาลีงคะ

ดีใจยิ่งขึ้นไปว่า พระราชาของเราไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ทูศิล เหล่าดาบส
มีธรรม อาศัยดาบสเหล่านั้น พระราชาจึงตั้งอยู่ในธรรมก็ได้. พระราชาเสด็จ
ออก มีชาวเมืองแวดล้อม เสด็จไปยังพระราชอุทยานทรงปฏิสันถารกับเหล่า
ดาบส แล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง. เหล่าดาบสเห็นพระราชาก็มอบ
หมายให้ดาบสรูปหนึ่งผู้ฉลาด กล่าวธรรมกถาถวายพระราชา ด้วยถ้อยคำ
ละเอียดละไม ดาบสมองดูหมิ่นคน เมื่อจะกล่าวโทษในเวรทั้ง ๕ และอนิสงส์ใน
ศีล ๕ จึงกล่าวโทษในเวรทั้ง ๕ ว่า ไม่ควรฆ่าสัตว์ ไม่ควรลักทรัพย์ ไม่
ควรประพฤติดิฉินในกาม ไม่ควรพูดเท็จ ไม่ควรดื่มน้ำเมา ขึ้นชื่อว่าปาณาติบาต
ย่อมส่งผลให้เกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย อทินนาทาน
เป็นต้นก็เหมือนกัน เมื่อหมกไหม้ในนรกแล้ว มาสู่มนุษยโลก ปาณาติบาต
ก็ส่งผลให้เป็นผู้มีอายุสั้น ด้วยเศษแห่งวิบาก อทินนาทานก็ส่งผลให้เป็นผู้มี
โรคทรพี้น้อย มิฉะฉารก็ส่งผลให้เป็นผู้มีศัตรูมาก มุสาวาทก็ส่งผลให้เป็นผู้
ถูกกล่าวดู (ใส่ความ) มัชชปาณะ (ดื่มน้ำเมา) ก็ส่งผลให้เป็นคนบ้า. แม้
โดยปกติ พระราชาก็เป็นผู้ไม่มีความเชื่อ ไม่เลื่อมใสเป็นผู้ทูลศีล ธรรมคำว่า
สัลลกถา เป็นทุกถา (คำเหลว) สำหรับคนทูลศีล จึงเป็นเสมือนหอกที่มहु เพราะ
ฉะนั้น ท้าวเธอจึงทรงดำริว่า เรามาหมายจะยกย่องดาบสเหล่านี้ แต่ดาบส
เหล่านี้กลับพูดกระทบกระเทือนที่มเทางเราผู้เดียว ท่ามกลางบริษัท ตั้งแต่เรา
มา เราจักกระทำให้สาสมแก่ดาบสเหล่านั้น. เมื่อจบธรรมกถา ท้าวเธอก็
นิมนต์ว่า ท่านอาจารย์ทั้งหลาย พรุ่งนี้ขอได้โปรดรับอาหารที่บ้านโยม แล้ว
เสด็จกลับ. วันรุ่งขึ้นท้าวเธอให้นำไพร่ขนาดใหญ่ ๆ มาแล้วบรรจุคุก (อุจจาระ)
จนเต็มแล้ว เอาใบกล้วยมาผูกปากไหเหล่านั้นไว้ ให้เอาไปตั้งไว้ ณ ที่นั้น ๆ
ใส่น้ำผึ้ง น้ำมันยาง ต้นกากะทิง และหนามจ้าวหนา ๆ เป็นต้น จนเต็มหม้อ

วางไว้หัวบันได ทั้งให้พวกนักมวยร่างใหญ่ผูกสายรัดเอว ถือค้อนคอยตีในที่นั้นแหละ ประทับยืนกล่าวว่า พวกดาบสขี้โกงเบียดเบียนเราขี้นัก ตั้งแต่ดาบสเหล่านั้นลงจากปราสาท พวกเจ้าจงเอาหม้อสาคนามจิ้งไปตีหัวบันได เอาค้อนตีศีรษะ จับคอเหวี่ยงไปที่บันได. ที่เชิงบันไดก็ให้ผูกสุนัขๆ เอาไว้.

ฝ่ายเหล่าดาบสก็คิดว่า พวกเราจักบริโภคอาหารในเรือนหลวง วันพรุ่งนี้ก็สอนซึ่งกันและกันว่า ขึ้นชื่อว่าเรือนหลวง น่าสงสัย น่ามีภัย ธรรมดาบรรพชิตพึงสำรวมในทวารทั้ง ๖ ไม่ควรถืออนิมนต์ในอารมณ์ที่เห็นแล้ว ๆ พึงตั้งเฉพะความสำรวมในจักขุทวาร วันรุ่งขึ้น เหล่าดาบสก็กำหนดรู้เวลาทำอาหาร จึงนุ่งผ้าเปลือกไม้ ห่มหนังเสือเหลืองฉวียงบาข้างหนึ่ง มุ่นชฎา ถือภาชนะใส่อาหาร ขึ้นสู่พระราชนิเวศน์ตามลำดับ พระราชาทรงทราบ ว่า ดาบสขึ้นมาแล้ว ก็ให้นำเอาใบกล้วยออกจากปากไหหลูด กลิ่นเหม็นก็กระทบโพรงจมูกของดาบส ถึงอาการประหนึ่งเขื่อสมองตกลงไป. ดาบสผู้ใหญ่ก็จ้องมองพระราชา พระราชาตรัสว่า มาซิ ท่านผู้เจริญ จงฉัน จงนำไปตามความต้องการ นั้นเป็นของเหมาะแก่พวกท่าน เมื่อวานเรามาหมายจะยกย่องพวกท่าน แต่พวกท่านกลับพุดกระทบเสียดแทงเราผู้เดียว ท่ามกลางบริษัท พวกท่านจงฉันของที่เหมาะแก่พวกท่าน แล้วสั่งให้เอากระบวย ตักคูดไปถวายดาบสผู้ใหญ่ ดาบสก็ได้แต่พุดว่า ซิซิ แล้วก็กลับไป. พระราชาตรัสว่า พวกท่านต้องไปทางนี้ทางเดียว แล้วให้สัตตยานแก่คนทั้งหลาย ให้เอาหม้อ สาคนามจิ้งที่บันได. พวกนักมวยก็เอาค้อนตีศีรษะ จับคอเหวี่ยงไปทำบันได ดาบสแม้รูปเดียว ก็ไม่อาจขึ้นได้ที่บันได. ดาบสทั้งหลายก็กลิ้งลงมาถึงเชิงบันได เมื่อถึงเชิงบันไดแล้ว ผูกสุนัขคิดว่าแผ่นผ้าๆ ก็รุมกันกัดกิน บรรดาดาบสเหล่านั้น แม้รูปใดถูกขึ้นหนีไปได้ รูปนั้นก็ต้องตกลงไปในหลุม ผูกสุนัขก็ตามไปกัดกิน

ดาบสนั้นในหลุมนั้นนั่นแหละ ดังนั้น ร่างกระดูกของดาบสเหล่านั้น จึงไม่
หลงเหลืออยู่เลย. พระราชา ทรงปลงชีวิตดาบส ๕๐๐ รูป ผู้สมบุรณ์ด้วย
ดบะลงด้วยเวลาวันเดียวเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้. ครั้งนั้น เหล่าเทวดา
บันดาลฝน ๕ ชนิด ให้ตกลงมาอีกในแวนแคว้นของพระราชาพระองค์นั้นโดย
นัยก่อนนั้นแล แคว้นของพระราชาพระองค์นั้น ถูกกลบด้วยกองทรายสูงถึง
๖๐ โยชน์ เพราะเหตุนี้ สรรงักโพธิสัตว์ จึงกล่าวว่า

โย สยฺหเต ปพฺพชิตฺ อญฺญยิ°

ธมฺมิ ภณฺเฑ สมนฺเฑ อฏฺฐเก

คณฺหาพิริํ สุนฺหา ปฺรตุถ

สจฺจมฺม ขาทนฺติ วิพฺนุทมานิ .

พระเจ้านาฬิกะพระองค์ใด ทรง
ลงเหล่านักบวชผู้สำรวม ผู้กล่าวธรรม ผู้
สงบ ไม่เบียดเบียนใคร ผู้สันทน้อมรุมกัน
กตกินพระเจ้านาฬิกะพระองค์นั้น ผู้ซึ่ง
กลัวตัวสั่นอยู่ในโลกอื่น.

พึงทราบว่ ปากาลิงคะ เป็นป่าไปด้วยประการฉะนี้.

เรื่องป่ามาตังคะ

ในอดีตกาล ณ นครพาราณสี เศรษฐีผู้มีทรัพย์สมบัติ ๔๐ โกฏิ มี
ธิดาคนหนึ่งชื่อ ทิณฺฐมํคฺลิกา สะสวยน่ารักน่าชม นางเป็นที่ปรารถนาของ
คนเป็นอันมาก เพราะนางเพียบพร้อม ด้วยรูปสมบัติ โภคสมบัติ และกุล

๑. บาลีสร้งกษาคว่า อหฺเจยิ.

สมบัติ ชายใดส่งคนไปสู่ขอนาง นางเห็นชายนั่นแล้ว ก็จะยกเรื่องชาติ
มิละนั้น ก็เรื่องมือ เท้า เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นข้อคำหานี้ กล่าวว่า
ผู้นี้เป็นใคร เกิดไม่ดี ทรวดทรงไม่ดี ดังนี้เป็นต้นแล้ว ก็สั่งให้เชิญเขา
กลับไปเสีย แล้วพูดสั่งว่า ถ้าข้าได้เห็นคนเช่นนี้ พวกเจ้าจงเอาน้ำมา ข้าง
ล้างตา แล้วก็ล้างตา. เพราะเหตุที่นางมีอาการพิศปกติที่เขาเห็น ๆ กัน สั่งให้
เชิญชายไปเสีย ฉะนั้น จึงเกิดเรียกชื่อนางว่า ทิฐฐมังคลิกา ชื่อเดิมหายไป.
วันหนึ่ง นางตั้งใจจะลงเล่นน้ำในแม่น้ำคงคา จึงสั่งให้จัดตกแต่งทำน้ำ บรร-
ทุกของเสื้อผ้าของกินเป็นอันมากเต็มเล่มเกวียน เอาของหอมและดอกไม้เป็นต้น
ไปขึ้นยานปิดมิดชิด มีหมูญาดิเวดล้อมออกจากกฤหาสน์ไป. สมัยนั้น พระ-
มหาวรุษเกิดในกำเนิดคนจัณฑาล อาศัยอยู่ในเรือนที่มุงหลังนอกพระนคร
เขาชื่อว่า มาตังคะ เขาอายุ ๑๖ ปี ต้องการจะเข้าไปในพระนคร ด้วยกิจ
บางอย่าง จึงนุ่งผ้าเก่า สีเขียวผืนหนึ่ง ผูกข้อมือผืนหนึ่ง มือข้างหนึ่งถือ
กระเช้า ข้างหนึ่งถือกระดิ่ง ห้ามคนนั้น ๆ เพื่อให้เขารู้ว่า นายเจ้าข้า โปรด
ระลึกไว้ว่า ข้าเป็นจัณฑาล เจียมเนื้อเจียมตัว นบนอบคนทั้งหลายที่เขา
พบ เข้าไปยังพระนครเดินถนนใหญ่.

นางทิฐฐมังคลิกา ได้ยินเสียงกระดิ่ง ก็มองทางช่องม่าน เห็นนาย
มาตังคะเดินมาแต่ไกล ถามว่านั่นอะไร. คนของนางตอบว่า นายมาตังคะจะ
นาย. นางพูดว่า ข้าทำอะไรไม่ดีไว้หนอ นี่เป็นผลของกรรมอะไร ความ
ย่อหย่อนจึงปรากฏแก่ข้าหนอ ข้ากำลังไปด้วยกิจที่เป็นมงคล กลับได้พบคน
จัณฑาล รังเกียจจนตัวสั่น ถ่มน้ำลายแล้วบอกพี่เลี้ยง ให้รับน้ำน้ำมา ข้างล้าง
ลูกตาที่เห็นคนจัณฑาล บ้วนปากที่เอ่ยชื่อ แล้วก็ล้างตาและปาก ให้กลับรด
ส่งสิ่งของที่เตรียมไว้ไปยังกฤหาสน์ ตัวเองก็ขึ้นไปสู่ปราสาท. พวกนักเลงสุรา

เป็นต้น และเหล่าคนที่บำรุงนางถามกันว่า นางทิฐุมังคลิกาไปไหน จึงไม่มาในเวลานี้ ฟังเรื่องราวแล้วก็เคียดแค้นว่า อาศัยเจ้าจันทาล พวกเราจึงไม่ได้รับรางวัลใหญ่ เช่นสุรา เนื้อ ของหอม ดอกไม้เป็นต้น จงจับเจ้าจันทาล กันเถอะ แล้วเสาะหาจนพบสถานที่ไปตะคอกขู่ว่าจะบั่นทิตผู้ไม่คิดว่า เฮ้ย เข้ามาดังกะ เพราะอาศัยเจ้า พวกข้าจึงไม่ได้รางวัลอันนี้ ๆ ว่าแล้ว ก็จับผม กระชากลี้มลงที่พื้น กระแทกด้วยข้อศอก และก้อนหินเป็นต้น สำคัญว่าตาย จึงพากันจับลากไปทิ้งไว้ที่กองขยะ.

ฝ่ายมหาบุรุษรู้สึกตัว คลำมือเท้าคิดว่า ทุกข์อันนี้ อาศัยใครหนอ จึงเกิด ขึ้นได้ ไม่ใช่อาศัยใครอื่น ต้องอาศัยนางทิฐุมังคลิกาแน่จึงเกิดขึ้น เรา เป็นลูกผู้ชายจักต้องให้นางชบลงแทบเท้าให้ได้ โกรธตัวสั่นอยู่ ไปยังประตูบ้าน ตระกูลของนางทิฐุมังคลิกา นอนที่ลานบ้านด้วยตั้งใจว่า เราได้นางทิฐุมังคลิกาจึงจะลูก เมื่อไม่ได้ก็จะตายเสียที่นี้แน่แหละ. สมัยนั้น ชมพูทวีป มี ประเพณีว่า คนจันทาลโกรธนอนตายใกล้ประตูห้องของผู้ใด คนที่อยู่ในห้อง ของผู้นั้นทั้งหมดต้องตกเป็นจันทาล เมื่อเขาตายกลางเรือน คนที่อยู่ ในเรือนทั้งหมดต้องเป็นจันทาล เมื่อเขาตายที่ประตูเรือน คนที่อยู่ในเรือน ระหว่างสองข้าง ต้องเป็นจันทาล เมื่อเขาตายที่ลานบ้าน คนที่อยู่ในเรือน ทั้ง ๑๔ หลัง ข้างโน้น ๗ ข้างนี้ ๗ ทั้งหมดต้องตกเป็นจันทาล แต่พระโพธิสัตว์ นอนที่ลานบ้าน คนทั้งหลายจึงบอกแก่เศรษฐีว่า นายขอรับ นายมาดังกะนอน ที่ลานบ้านของนาย. เศรษฐีพูดว่า ไปซิพนาย เพราะเหตุอะไรกัน พวกเจ้า จงให้ทรัพย์มันมาสกหนึ่ง ให้มันลุกไป. คนเหล่านั้นออกไปบอกว่า ลูกขึ้นรับ มาสกนี้ ลูกขึ้นไปเสีย. นายมาดังกะบอกว่า ข้าไม่ได้นอนเพื่อต้องการมาสก แต่ข้านอนเพื่อต้องการนางทิฐุมังคลิกา. คนทั้งหลายถาม นางทิฐุมังคลิกา

มีโทษอะไรหรือ. เขาตอบว่า พวกท่านมองไม่เห็นโทษอะไร ๆ ของนางดอก
ข้าไม่มีความผิด พวกคนของนางทำข้าย้อยยับ ข้าได้นางจึงจะถูก เมื่อไม่ได้ก็ไม่
ถูก. คนเหล่านั้น จึงพากันไปบอกเศรษฐี เศรษฐีรู้โทษของธิดา จึงส่งคนไป
พร้อมกับบอกว่า พวกเจ้าจงไปให้มันหาปณะหนึ่ง. นายมาตังคะนั้นก็บอกว่า
ข้าไม่ปรารถนาหาปณะ แต่ปรารถนานางคนเดียว. เศรษฐีและภริยาได้ฟังก็
ได้แต่สังเวชว่า ธิดาที่เป็นที่รักของเรามีคนเดียว ก็มาทำลายประเพณีเสีย แม้
เด็กอื่นก็ไม่มี จึงบอกคนทั้งหลายว่า ไปซิ พ่อคุณ เดี่ยวใคร ๆ จะปลิดชีวิต
มันเสียหรอก เมื่อมันตาย เราทุกคนก็จะฉิบหายกัน พวกเจ้าจงอารักขามันไว้
แล้วก็ห้อมล้อมจัดแจงอารักขา ส่งข้าวต้มข้าวสวยทรัพย์ไปให้ ถึงอย่างนั้นนาย
มาตังคะนั้นก็ปฏิเสธทุกอย่าง เวลาที่ล่วงไปวันหนึ่ง สอง-สาม-สี่-ห้าวัน คน
ที่อยู่เรือนแห่งละ ๘ ต่อจากเรือนนั้น ๆ ก็ลุกขึ้นพูดว่า พวกเราไม่อาจจะกลาย
เป็นจันฑาล เพราะพวกท่านได้ พวกท่านอย่าทำให้เราฉิบหายกันเลย จงให้
ทักขุมังคลิกา แล้วให้นายมาตังคะลุกขึ้น. เศรษฐีและภริยานั้นก็ส่งทรัพย์ไปให้
เขาร้อยหนึ่งบ้าง พันหนึ่งบ้าง แสนหนึ่งบ้าง นายมาตังคะนั้นก็ปฏิเสธอย่าง
เดียว หกวันก็ล่วงไปอย่างนี้ ถึงวันที่เจ็ด คนที่อยู่ในเรือนทั้ง ๑๔ สองข้าง
ก็ประชุมกันอีกว่า เราไม่อาจกลายเป็นจันฑาลทั้งที่พวกท่านก็ไม่ต้องการ เรา
จักให้ทักขุมังคลิกาแก่นายมาตังคะนั้นละ. มารดาบิดาของนางเพียบด้วยความ
โศกศัลย์ ถึงกับแน่นิ่งล้มลงบนที่นอน.

คนที่อยู่ในเรือนทั้ง ๑๔ หลัง สองข้าง ก็พากันขึ้นปราสาท เปลื้อง
เครื่องประดับทุกอย่างของนาง ประหนึ่งเก็บกิ่งทองกวาวที่ดอกบานแล้ว เอา
เล็บทำแสดแล้วผูกผมไว้ ให้นุ่งผ้าเขียวเก่า ๆ ผูกขึ้นผ้าเขียวเก่า ๆ ไว้ที่มีมือ
ให้ประดับคัมพูคิบุกไว้ที่หูสองข้าง มอบกระเช้าใบตาล ให้หลังจากปราสาท จับ

แขนทั้งสองข้างไว้ ไปมอบให้มหาบุรุษพร้อมกับกล่าวว่า จงพาสามีของเจ้าไป
ทักขมังกลิกาเป็นเด็กหญิงสุขุมลชาติ ไม่เคยยกของหนักที่ว่าแม่แต่ดอกบัวขาบ
ก็หนักเสียเหลือเกิน ก็พูดว่า ลูกขึ้นชื่อนาย ไปกันเถอะ. พระโพธิสัตว์ก็นอน
เฉยพูดว่าเราไม่ลูก. นางย้อนถามว่า จะให้พูดว่าอะไรเล่า. นายมาดั่งคะก็สอนว่า
เจ้าจงพูดกะเราว่า ท่านมาดั่งคะจงลุกขึ้นซิ เจ้านาย. นางก็พูดอย่างนั้น. นาย
มาดั่งคะบอกว่า พวกคนของเจ้าไซ้ใหม่ ทำให้เราไม่สามารถลุกขึ้น เจ้าจับแขน
เราลุกให้ลุกขึ้นซิ. นางก็กระทำตาม พระโพธิสัตว์ทำที่ว่าลูก แต่ก็กลิ้งล้มลง
ไปที่พื้น ร้องลั่นว่า แม่มหาจำเริญทักขมังกลิกา ใช้ผู้คนทุบจนยับเยินก่อน
แล้ว บัดนี้ตัวเองยังจะทุบอีก. นางพูดว่า ข้าจะทำอย่างไรเล่าเจ้านาย. จงจับ
สองมือลุกให้ลุกขึ้น. นางลุกให้ลุกขึ้นได้แล้ว พูดว่าเราไปกันเถอะนาย. พระ-
โพธิสัตว์กล่าวว่า ธรรมดาว่า สัตว์ดิรัจฉานมีอยู่ในป่า นี่เราเป็นมนุษย์ ข้าถูก
คนของเจ้าทุบบอบซ้ำ ไม่สามารถเดินไปด้วยเท้าได้ เจ้าจงเอาหลังแบกข้าไป.
นางก็น้อมตัวลงก้มหลังให้ พระโพธิสัตว์ก็ขึ้นหลัง นางพาไปยังประตูเมืองด้าน
ตะวันออก แล้วถามว่า ที่อยู่ของนายอยู่ที่นี้หรือ. เขาตอบว่า ที่ประตูเมือง
ด้านตะวันออก พวกลูกจันฑาลอยู่ไม่ได้ดอก. เขาไม่บอกที่อยู่ของตน ให้
นางแบกไปยังทุกประตู. ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เขาคิดว่า เรา
จะทำมานะนางที่ขึ้นถึงยอดภพให้ลดลงให้ลดลงให้จงได้. มหาชนกระทำการแซ่ซ้องก็-
ก้องว่า นอกจากคนเช่นท่าน ไม่มีคนอื่นที่จะทำลายมานะของนางได้. ถึง
ประตูเมืองด้านตะวันตก นางถามว่า ที่อยู่ของนายอยู่ที่นี้หรือนาย. เขากลับ
ย้อนถามว่า นั่นที่ไหน. นางตอบว่า ประตูเมืองด้านตะวันตกนาย. เขา
บอกว่า ออกทางประตูเมืองด้านตะวันตกแล้ว มองเห็นเรือนมุงหนั ง ก็ไป
เถอะ. นางเดินไปถึงแล้วก็ถามว่า เรือนมุงหนั งหลังนี้เป็นที่อยู่ของนายหรือ.
เขาตอบว่า จ๊ะ แล้วก็ลงจากหลังนางเดินเข้าไปยังเรือนมุงหนั ง. พระโพธิสัตว์

ผู้เป็นปราชญ์แสวงหาพระสัพพัญญุตญาณอยู่ในเรือนหลังนั้น ๗-๘ วัน มิได้ทำการระคนด้วยชาติ (สมสู่) ไม่วันเหล่านั้น. เขาคิดแล้วคิดอีกว่าถ้าธิดาของสกุลใหญ่อาศัยเราจะไม่ประสบยศ (เกียรติ, อีสริยะ บริวาร) ยิ่งใหญ่ เราอยู่ในสำนักพระพุทธเจ้าถึง ๒๔ พระองค์ ก็ยังไม่สามารถทำกิจคืออภิเษกพระราชาทั้งหลายในสกุลชมพูทวีป ด้วยน้ำชำระเท้าของนางได้ ต่อแต่นั้นก็ดำริว่า เราอยู่ท่ามกลางเรือน (เป็นคฤหัสถ์) คงไม่สามารถ แต่บวชแล้วจึงจักสามารถ แล้วก็เรียกนางสั่งว่า เจ้าทิกฐมังคลิกา แต่ก่อน ข้าอยู่คนเดียว ทำงานบ้าง ก็พอเลี้ยงชีวิตอยู่ได้ แต่เดี๋ยวนี้ข้ามีภริยา ไม่ทำงาน ไม่อาจจะมีชีวิตอยู่ได้ เจ้าอย่ากระสันไปเลยจนกว่าข้าจะกลับมา พระโพธิสัตว์เข้าไปป่า เก็บเอาผ้าเปื้อน ๆ ที่ป่าช้าเป็นต้น มาทำผ้านุ่งผ้าห่ม บวชเป็นสมณะเที่ยวไปคนเดียว ได้ความสดกาย บริกรรมกสิณ ทำสมาบัติ ๘ และอภิญญา ๕ ให้เกิดแล้วดำริว่า บัดนี้ เราอาจเป็นที่พึงอาศัยของนางทิกฐมังคลิกาได้ จึงเดินมุ่งหน้าไปยังกรุงพาราณสี ห่มจีวรเที่ยวภิกขาจาร เดินตรงไปยังเรือนของนางทิกฐมังคลิกา.

นางเห็นพระโพธิสัตว์ยืนอยู่ใกล้ประตู จำไม่ได้ก็บอกว่า โปรดไปข้างหน้าเถิดเจ้าข้า นี่ที่อยู่ของพวกคนจันฑาล พระโพธิสัตว์ก็ยืนอยู่ในที่นั้นนั่นแหละ นางดูแล้วดูอีก ก็จำได้ เอามือทูกอก ร้องลั่นลั่นลงใกล้ ๆ เฝ้า กล่าวว่า นายถ้านายยังมีจิตใจอยู่เช่นนี้ เหตุไรนายจึงทำข้าให้เสื่อมจากยศใหญ่ ทำข้าให้ขาดที่พึ่ง แล้วก็คร่ำครวญไปต่าง ๆ เช็ดตาสองข้างลุกขึ้น รับภาชนะอาหารนิมนต์ให้เข้าไปนั่งภายในเรือนถวยาอาหาร. พระมหาบุรุษฉันแล้วก็กล่าวว่า ทิกฐมังคลิกาเจ้าอย่าโศกเศร้า อย่าคร่ำครวญไปเลย เราสามารถทำให้กิจคือ การอภิเษกพระราชาทั้งหลายในสกุลชมพูทวีป ด้วยน้ำชำระเท้าของเจ้า แต่เจ้าต้องทำตามคำของเราอย่างหนึ่ง เจ้าจงเข้าไปยังพระนคร ป่าวประกาศไปให้ทั่วพระนครว่า

สามีของข้าไม่ใช่จันทาล แต่เป็นท้าวมหาพรหม เมื่อพระโพธิสัตว์กล่าวอย่างนั้นแล้วนางทิฐุมังคลิกาก็พูดว่า นายแม่โดยปกติ ข้าก็ถึงความย่อยยับ เพราะโทษแห่งปากจึงไม่อาจจะพูดได้. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ก็เมื่อเรายังอยู่ในเรือน เจ้าเคยได้ยินคำพูดเหลวไหลหรือ เราไม่พูดเหลวไหลแม้ในครั้งนั้น บัดนี้เราบวชแล้ว จะพูดเหลวไหลได้อย่างไร เราเชื่อว่าเป็นบุรุษ พูดแต่คำจริง แล้วกล่าวต่อไปว่า วันนี้เป็นวัน ๘ คำแห่งปิกษ์เจ้าจงป่าวประกาศว่า ในวันอุโบสถล่วงไป ๗ วัน นับแต่วันนี้ ท้าวมหาพรหมสามีของข้า จักทำลายวงพระจันทร์ แล้วมายังสำนักของข้า ครั้นกล่าวแล้วก็หลีกไป. นางเชื่อ ว่าเริงยินดี กล้าหาญ เข้าไปยังพระนคร ในเวลาเช้าเย็นป่าวประกาศอย่างนั้น คนทั้งหลายก็ปรบมือหัวเราะ เย้ยหยันว่า ดูเอาเถิด นางทิฐุมังคลิกาของพวกเรา ทำลูกจันทาลให้เป็นท้าวมหาพรหม. แม้วันรุ่งขึ้น นางก็เข้าไปเช้าเย็น ป่าวประกาศอย่างนั้นนั้นแหละว่า บัดนี้ ล่วงไป ๑ วัน ๒ วัน ๓ วัน วัน ๔ วัน ๖ วัน บัดนี้ ท้าวมหาพรหมสามีของข้า จักทำลายวงพระจันทร์ มายังสำนักของข้า. พราหมณ์ทั้งหลายคิดกันว่า นางทิฐุมังคลิกานี้กล้าหาญเกินตัวพูดออกไป บางคราวน่าจะมิจะเป็นอย่างนั้นก็ได้ มาเถิดเราจักจัดแจงที่อยู่ของนางทิฐุมังคลิกา แล้วช่วยกันแผ้วถางไปรอบๆ ถายนอกเรือนมุงหนัง ไรยทรายไว้ แม้นางก็เข้าไปยังพระนครแต่เช้าในวันอุโบสถ ป่าวประกาศว่า ได้ยินว่าวันนี้ สามีของข้าจักมา. พราหมณ์ทั้งหลายก็คิดกันว่า นางทิฐุมังคลิกานี้ช่างไม่ไกลเลย ได้ยินว่าวันนี้ ท้าวมหาพรหมจักมา พวกเราช่วยจัดแจงที่อยู่กันเถอะ แล้วก็ปิดกวาดเรือนมุงหนังให้สะอาด ทำพื้นที่ให้เขียวชะอุ่ม แวดล้อมด้วยผ้าไหมๆ ลาดบัลลังก์ที่สมควรขนาดใหญ่ ระบายเพดานผ้าไว้งามบน ห้อยของหอมและพวงดอกไม้ เมื่อพราหมณ์เหล่านั้นกำลังจัดแจงอยู่ ดวงอาทิตย์ก็ตก.

พอดวงจันทร์ขึ้นพระมหารุชก็เข้าป่าทกฉานและอภิญญา ออกจาก
อภิญญาแล้วก็บริกรรม ด้วยจิตฝ่ายกามาวจร เนรมิตอรรถภาพพรหมประมาณ
๑๒ โยชน์ ด้วยจิตที่ประกอบด้วยฤทธิ์ เหาะขึ้นสู่เวหาส เข้าไปภายในจันทร-
วิมาน ทำลายวงพระจันทร์ ซึ่งกำลังลอยขึ้นจากชายป่า ละจันทรวิมาน
แล้ว ก็อยู่ข้างหน้า อธิษฐานว่า ขอมหาชนจงเห็นเรา มหาชนเห็นแล้ว
ก็กล่าวว่า ผู้เจริญทั้งหลาย คำของนางทิฐฐมังกลิกาเป็นจริง ท้าวมหา-
พรหมเสด็จมา พวกเราจักบูชาท่าน แล้วถือเอาของหอมและพวงดอกไม้ยื่น
ล้อมเรือนของนางทิฐฐมังกลิกาไว้. พระมหารุชเหาะเวียนไปรอบ ๆ กรุง
พาราณสี ๗ ครั้งเหนือศีรยะ รู้ว่ามหาชนเห็นแล้วละอรรถภาพประมาณ ๑๒ โยชน์
เสีย แล้วเนรมิตอรรถภาพเท่าคนธรรมดา เมื่อมหาชนกำลังดูอยู่ ก็เข้ายังเรือน
มุงหนัง. มหาชนเห็นแล้วก็พูดว่า ท้าวมหาพรหมของพวกเราเสด็จมาแล้ว
พวกเจ้าจงนำม่านมา วงนิเวศน์ไว้ด้วยม่านขนาดใหญ่ยื่นล้อมไว้ แม้พระมหา-
รุชก็นั่งกลางที่นอนอันมีสิริ นางทิฐฐมังกลิการู้ก็ยืนอยู่ใกล้ ๆ. ครั้งนั้น พระ-
มหารุชก็ถามนางว่า คุณก่อน ทิฐฐมังกลิกา เจ้ามีระดูหรือ. นางตอบว่า จะ
นาย. พระมหารุชกล่าวว่า เจ้าจงรับบุตรที่เราให้ไว้ แล้วเอาปลายนิ้วมือ
แตะบริเวณท้อง. ด้วยการแตะท้องเท่านั้น นางก็ตั้งครรภ์. พระมหารุช
กล่าวว่า คุณก่อนทิฐฐมังกลิกา ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ น้ำชำระเท้าของเจ้า จัก
เป็นน้ำอภิเษกพระราชาทั้งหลายในสกลชมพูทวีป เจ้าจงยืนขึ้น ดังนี้แล้วเนรมิต
อรรถภาพพรหม เมื่อมหาชนกำลังดูอยู่ก็ออกจากเรือนเหาะขึ้นสู่เวหาส เข้าไปยัง
วงพระจันทร์นั้นแล. ตั้งแต่ก่อนที่ นางได้ชื่อว่า พรหมปชาบดี ชื่อว่าผู้ที่
จะได้น้ำสำหรับล้างเท้าไม่มี. พวกพราหมณ์ปรึกษากันว่าพวกเราจักเชิญพรหม-
ปชาบดีให้เข้าไปอยู่ภายในพระนคร ห้ามไปด้วยวาทอง ไม่ให้คนที่มิชาติ

ไม่บริสุทธิ์ ๗ ชั่วโมงพอ. พรหมณ์ผู้มีชาติและมณต์ ๑๖ คน หามไป. คนที่เหลือนูชาด้วยของหอม และดอกไม้เป็นต้น เข้าไปสู่พระนคร ประภาษกันว่า ผู้เจริญทั้งหลาย พรหมปชาบดี ไม่อาจอยู่ในเรือนที่ตนเคยอยู่มาได้แล้ว พวกเราจักหาที่ดินสร้างเรือนแก่นาง นางจงอยู่ที่มณฑป ที่พวกเรากำลังสร้างอยู่ ดังนี้ แล้วจัดให้นางอยู่ที่มณฑป. ตั้งแต่นั้นมา คนทั้งหลายได้แต่ยืนอยู่พอเห็นนาง ผู้ต้องการไหว้ก็ต้องให้กหาปณะหนึ่งจึงจะไหว้ได้, ผู้ต้องการไหว้ในที่รอบ ๆ พอได้ยินเสียง ต้องให้ร้อยกหาปณะ จึงไหว้ได้, ผู้ต้องการไหว้ในที่ใกล้ ซึ่งเป็นที่ได้ยินเสียงพูดตามปกติ ต้องให้ห้าร้อยกหาปณะ จึงไหว้ได้ ผู้ต้องการวางศิระที่เท้าแล้วไหว้ ต้องให้หนึ่งพันกหาปณะ, ผู้ปรารถนาชำระเท้า ต้องให้หมื่นกหาปณะ จึงได้. นางมาแต่ ภายนอกพระนครจนถึงมณฑปภายในพระนคร ได้ทรัพย์ประมาณร้อยโกฏิ. สกทชมพูทวีปก็เลื่องลือกัน. พระราชาทั้งปวงคิดว่า เราจักทำการอภิเษกด้วยน้ำชำระเท้าของพรหมปชาบดี ทรงส่งทรัพย์ไปเสนกหาปณะจึงได้น้ำมา. นางกำลังอยู่ในมณฑปนั้นแล ก็คลอดบุตรออกมา กุมารที่อาศัยพระมหามารูษ ได้มาก็ผ่องใส ถึงพร้อมด้วยลักษณะ. สกทชมพูทวีป ก็โกลาหลเป็นอันเดียวกันว่า บุตรของท้าวมหาพรหมเกิดแล้ว ทรัพย์ที่ได้มาแต่คนนั้น ๆ ก็ประมาณพันโกฏิ ด้วยประสงค์ว่าจะเป็นค่า จิรมณี (คือค่าน้ำนม) ของกุมาร แม้นิเวศน์ (ที่อยู่) ก็สำเร็จด้วยทรัพย์มีประมาณเพียงเท่านั้น. คนทั้งหลายประภาษกันว่า พวกเราจักขนานนามของกุมาร แล้วตกแต่งนิเวศน์ให้กุมารสงวนด้วยน้ำหอม ประดับประดาแล้ว ก็ขนานนามว่า มณฑปยะ เพราะเกิดในมณฑป กุมารจำเริญมาด้วยความสุข ก็ถึงวัยเล่าเรียนศิลปะ ปราชญ์ผู้รู้ศิลปในสกทชมพูทวีปก็มายังสำนักของกุมาร ให้กุมารศึกษาศิลป กุมารเฉลียว

ฉลาดมีปัญญา ก็เล่าเรียนศิลปะที่สดับ ๆ มาแล้วได้เหมือนร้อยแก้วมุกดาจะนั้น ศิลปะที่เล่าเรียน ๆ ไว้แล้ว ก็ทรงจำไว้ประหนึ่งน้ำมันที่ใส่ในหม้อทองจะนั้น ตราบจนปริยัติคล่องปาก เพราะเหตุนั้น ปริยัติที่ชื่อว่าไม่เล่าเรียนไม่มี. พราหมณ์ทั้งหลายก็ห้อมล้อมกุมารนั้น เทียวไป แมื่กุมารนั้นก็เป็นผู้ที่พราหมณ์ เลี้ยงดูแล้ว. พราหมณ์แปดหมื่นคน รับนิยบถัดในเรือน แม้เรือนช่องกุมารนั้น ก็ใหญ่โต มีซุ้มประตูถึง ๘ ซุ้ม. ทรัพย์ที่ชาวชมพูทวีปส่งให้ในวันมงคลใน เรือนก็ตกประมาณแสนโกฏิ.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ระบุนว่า กุมารประมาทหรือไม่ประมาทหนอ ก็ทราบ เรื่องราวของกุมารนั้นตลอด ดำริว่า กุมารที่เกิดแล้ว พราหมณ์เลี้ยงไว้ ทาน ที่ให้ในเขตใดมีผลมาก เขายังไม่รู้ถึงเขตนั้น เราจะไปทรมานเขา แล้วก็ห่ม จีวรถือนาฬิกาสีอาหาร คิดว่าซุ้มประตูทั้งหลายคับแคบนัก เราไม่อาจเข้าไป ทางซุ้มประตูได้ จึงมาทางอากาศ ลง ณ น่านอากาศ ในที่ ๆ พวกพราหมณ์ ๘๐,๐๐๐ คน บริโภคอาหาร แม้มันหาพยกุมารก็ให้คนจับทัพพีทองอังคาสตน โดยสั่งว่าพวกเจ้าจงให้กับข้าวดรณนี้ ให้ข้าวดรณนี้ ครั้นเห็นพระโพธิสัตว์ก็โกรธ ประหนึ่งงูพิษถูกตีด้วยท่อนไม้ จึงกล่าวคาถานี้ว่า.

กูโต นุ อากัจฉติ ทุมุมวาสิ

โอคฺคฺคฺค โป สฺปิสาจโกว

สจฺการโจถึ ปฏฺิมุญจ กณฺเฐ

โก เร ตฺว โหสิ อทกฺขิณฺเญโย.

เจ้าหนุ่มผัวเก่าๆ เชิญใจ รูปร่างดัง

ปีศาจคลุกฝุ่น คล่องผ้าที่ได้มาในกองขยะ

ไว้ที่คอ เฮ้ย...เจ้าเป็นใคร เจ้าไม่ใช่ทักขิ

ไณยบุคคลนี้.

พระโพธิสัตว์ไม่โกรธ จึงกล่าวสอนเขาว่า

อนัน ตวยิทำ ปกตํ ยสสุติ
ตํ ขชฺชเร ญฺญชฺชเร ปิยฺยเร จ
ชานาติ มํ ตวํ ปรทตฺตูปชีวี
อตุตฺตัญฺญูปินฺนํ ลภตํ สปาโก.

ข้าวที่ท่านจัดไว้สำหรับพวกมียศ พวก
มียศย่อมเคี้ยวย่อมกินข้าวนั้นและดื่มน้ำนั้น.
ท่านย่อมรู้จักเรา ผู้ซึ่งเลี้ยงชีวิตด้วยทานที่
คนอื่นให้ คนจันทาล ควรจะได้อาหารที่
คนลูกจันทาลยื่นยื่นให้.

มัททพยกุมารนั้น เมื่อแสดงว่า ข้าวนี้ไม่ได้จัดไว้ สำหรับคนเช่นท่าน
จึงกล่าวว่า

อนัน มมยิทำ ปกตํ พฺราหฺมณํ
อตุตฺตตุติยา สทฺทหโต มมยิทำ
อเปหิ เอตุโต กิมิชฺชกฺขิตฺติ
น มาทิสสา ตฺยฺยห ททฺนติ ชมฺม.

ข้าวนี้เราจัดไว้สำหรับพราหมณ์ทั้งหลาย
ข้าวนี้เราผู้มีศรัทธา จัดไว้ เพื่อประโยชน์
ของตนเอง จงออกไปเสียจากที่นี่ ยังคง
ยืนอยู่ในที่นี้ทำไมเล่า คนอย่างเราไม่ให้ทาน
แก่เจ้าดอก คนถ้อย.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เพื่อแสดงว่า ธรรมดาว่าท่านควรให้แก่ผู้ใด
ผู้หนึ่ง ทั้งที่มีคุณธรรมทั้งที่ไม่มีคุณธรรม เหมือนอย่างว่า พืชที่เขาปลูกลง
ในที่ลุ่มก็ดี ที่ดอนก็ดี อาศัยรสดินและรสน้ำ ย่อมงอกออกผล ฉนั้นใด ท่าน
ที่ชื่อว่า ไร่ผลย่อมไม่มีฉนั้นนั้น ท่านที่ให้แก่ผู้มีคุณธรรม ย่อมมีผลมากเหมือน
พืชที่หว่านลงในเนื้อที่นาดีฉนั้นนั้น จึงกล่าวคานีว่า

เถล จ นินฺเน จ วปฺนฺติ พืช

อนุปฺเขตฺเต ผลมาสมานา

เอตาย สทฺธาย ททาหิ ทานํ

อปฺเปว อารายเย ทกฺขิณฺณเย.

คนทั้งหลายผู้หวังผล ย่อมหว่านพืช

ลงในเนื้อที่นาดอน นาหลุ่ม และนาไม่หลุ่ม

ไม่ดอนฉนั้นใด ท่านจงให้ทานด้วยศรัทธา

นั้น ฉนั้นนั้น ทำไฉน จะพึงได้ผู้ที่ควร

รับทาน.

ครั้งนั้น กุมารโกธธจัต ตะคอกคนรักษาประตูเป็นต้นว่า ใครให้
เจ้าคนหัวโล้นนี้เข้ามา แล้วกล่าวคานีว่า

เขตฺตานิ มยุหํ วิทิตานิ โลเก

เยสุวาทํ พิชานิ ปติฏฺฐเปมิ

เย พฺราหฺมณา ชาติมนฺตุปฺปนา

ตานีธ เขตฺตานิ สุเปสฺถานิ.

เนื้อหาที่จะปลูกพืชในโลก เรารู้แล้ว
พราหมณ์เหล่าใดสมบุรณ์ด้วยชาติและมนต์
พราหมณ์เหล่านั้นคือเนื้อหาในที่นี้ มีศีล
เป็นที่รักทั้งนั้น ดังนี้.

แล้วสั่งว่า พวกเจ้าจงไปย้เจ้าคนถ้อยผู้นี้ด้วยไม้ ลากเขาที่ค่อให้ออกไปข้างนอกให้
พ้นชุ่มประศุ ทั้ง ๗ ชุ่ม. ครั้นนั้น พระมหาบุรุษจึงกล่าวกะมัณฑพยกุมารนั้นว่า

คิริ นเขน ขนลธิ อโย ทนุเตกิ ขาทล
ชาตเวทํ ปทลลธิ โย อีสึ ปรีภาสล.
เจ้าผู้ใดบริภาษฤษี เจ้าผู้นั้นก็เหมือน
ขุดขุ่นเขาด้วยเล็บ เคี้ยวเหล็กด้วยฟัน กลืน
ไฟลงไปในลำคอฉะนั้น.

ครั้นกล่าวดังนั้นแล้ว ดำริว่า ถ้ากุมารนี้จะพึงให้เราจับที่มือที่เท้า ก็
จะทำทุกข์ให้เกิดขึ้น จะพึงประสบสิ่งที่มีโทษบุญเป็นอันมาก แล้วก็เหาะขึ้นสู่
เวหาส เพราะความเอ็นดูสัตว์ ไปลงที่ระหว่างถนน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ เมื่อจะทรงประกาศ
ความข้อนั้นจึงตรัสคากานี้ว่า

อิทํ วตฺวา มาตงฺโค อีสึ สจฺจปรกุกโม
อนตฺลิกขสฺสุมี ปกุกามิ พุราหฺมณานํ อุทิกขตํ .
มาตังคฤษี ผู้มีสัจจะเป็นเบื้องหน้า ครั้น
กล่าวคำนี้แล้ว ก็หลีกไปในอากาศ ต่อหน้า
พราหมณ์ผู้มองดูอยู่ ดังนี้.

ทันใดนั้นนั่นเอง ท้าวเทวราชผู้เป็นหัวหน้าแห่งเหล่าเทวดาผู้รักษา
พระนคร ก็ปิดคอมันตพยกุมาร. หน้าของเขาก็หันไปอยู่ข้างหลัง ตาก็กลับ
น้ำลายไหลยืดทางปากตัวก็แข็ง ดังถูกหลาวเสียบฉะนั้น เหล่ายักษ์ที่เป็นข้า
จำนวน ๘๐,๐๐๐ คน ก็กระทำแก่พราหมณ์ ๘๐,๐๐๐ คนอย่างนั้นเหมือนกัน
คนทั้งหลาย ก็รีบไปบอกแก่พรหมปชาบดี นางริบรุดมาเห็นอาการอันแปลก
นั้นแล้ว ก็กล่าวอย่างนี้ว่า

อาเวจิตํ ปิฎฺฐิจิโต อุตฺตมจฺงค์

พาหิ ปสาเรติ อกฺขมฺมเนยฺย

เสตานิ อกฺขิณี ยถา มตฺตสฺส

โก เม อิมํ ปุตุตฺตมกาสิ เอวํ .

หัวถูกปิดไปอยู่ข้างหลัง เหยียดแขน

ไปทำอะไรก็ไม่ได้ ลูกตาก็ขาวเหมือนคน

ตาย ใครทำแก่บุตรนี้ของเราอย่างนี้.

คนทั้งหลายก็บอกแก่นางว่า

อิธาคมา สมฺโภณ ทุมฺมวาสี

โอคฺคฺชลฺลโก ปิ สุปฺปิสาจโกว

สงฺการโงถํ ปริมุญฺจ กณฺเฑ

โส เต อิมํ ปุตุตฺตมกาสิ เอวํ .

สมณะนุ่งผ้าเก่าเชยจใจ รูปร่างดังปีศาจ

คลุกฝุ่น คล้องผ้าที่เก็บมาแต่กองขยะไว้ที่

คอ มาที่นี้ สมณะนั้น ทำแก่บุตรของท่าน

อย่างนี้.

นางได้ฟังแล้วก็รู้ซัดว่า เจ้านายผู้ให้ยศแก่เรารู้ว่า บุตรประมาท คง
จักมาเพื่ออนุเคราะห์ต่อบุตรนั้น จึงถามคนบำรุงเลี้ยงว่า

กตมัม ทิสฺส อคมา ฐริปฺปญฺโญ

อกุขาถ เม มาณวา เอตมตฺถํ

คณฺหฺวาน ตํ ปฏิกฺขมฺม อจฺจยํ

อปฺเปว นํ ปุตุตฺถ ลภฺมฺหิ ชีวิตํ .

ผู้มีปัญญาดังแผ่นดิน ไปทางทิศ

ไหน มาณพทั้งหลาย พวกเจ้าจงบอกความ

นี้แก่เรา เราจะไปขอขมาโทษท่าน ทำไฉน

บุตรของเราจะพึงได้ชีวิต.

คนเหล่านั้น ก็บอกว่า

เวหาสยํ อคมา ฐริปฺปญฺโญ

ปถทฺฐโน ปณฺณรเสว จนฺโท

อถาปิ โส ปุริมฺ ทิสฺส อคฺคณฺนิ

สจฺจปฺปฏฺญฺโญ อิติ สาธุรูปํ .

ท่านผู้มีปัญญาดังแผ่นดิน เหาะไป

ในเวหาส ไปได้ตลอด เหมือนดวงจันทร์

วันเพ็ญ ทั้งท่านก็ไปทางทิศตะวันออก

ท่านเป็นฤๅษี ปฏิญญาในสัจจะ เป็นคนดี.

แม้พระมหาบุรุษก็อธิษฐานว่า ตั้งแต่สถานที่ลงระหว่างถนน รอยเท้า
ของเราอย่าหายไปด้วยอำนาจของช้างม้าเป็นต้นเลย ทิฏฐมังคลิกาคนเดียว
จงเห็นเรา คนอื่นอย่าเห็น แล้วออกเที่ยวขออาหาร รับข้าวสุกคฤกพอประทัง

ชีวิต นั่งบริโภคที่ศาลาพักคนเดินทาง วางอาหารที่เหลือบริโภคน้อยหนึ่งไว้ในภาชนะใส่อาหารนั้นแล. แม้นางทิฐฐมั่งคลีกา ลงจากปราสาทเดินไปตามระหว่างถนน พบรอยเท้าก็รู้ว่า นี้อย่างเท้าของเจ้านาย ที่ให้ยศเรา ก็เดินไปตามรอยเท้า (พบแล้ว) ไหว้แล้วกล่าวว่า ท่านเจ้าข้า ขอท่านโปรดยกโทษผิด ที่ทาสของเจ้านายทำไว้ให้ข้าด้วยเถิด ก็ท่านชื่อว่า ไม่อยู่ในอำนาจของความโกรธ โปรดให้ชีวิตแก่บุตรของข้าด้วยเถิด แล้วก็กล่าวเป็นคาถาว่า

อาเวจิตํ ปิณฺธุโต อุตฺตมมฺกํ

พาหิ ปสาเรติ อกฺขมฺมเนยฺยํ

เสตานิ อกฺขิณี ยถา มตฺตสฺส

โก เม อิมํ ปุตุตฺตมกาสี เอว .

หวัก็ถูกบิดไปอยู่ข้างหลัง เหยียดแขน

ไปทำอะไรก็ได้ ลูกตาทั้งสองก็ขาว

เหมือนคนตาย ใครทำแก่บุตรนี้ของข้า

อย่างนี้.

พระมหานรุษกล่าวว่า เราไม่ทำอย่างนั้นดอก แต่เมื่อเหล่าญาติภัยและเทวดาผู้เคารพในนักบวช เห็นผู้เบียดเบียนนักบวช จักทำก็ได้กระมัง. นางกล่าวว่า ท่านเจ้าข้า ท่านคงไม่มีใจคิดประทุษร้ายสิ้นเชิง คงเป็นพวกเทวดาทำแน่ พวกเทวดาขอขมาง่ายไหม ข้าจะปฏิบัติอย่างไรเล่า ท่านเจ้าข้า. พระมหานรุษกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นเราจะบอกยาแก่เจ้า อาหารที่เหลือเรากินยังมีอยู่ในภาชนะใส่อาหารของเรา เจ้าจงเทน้ำน้อยหนึ่งลงในภาชนะนั้น แล้วถือเอาหน่อหนึ่งใส่ปากบุตรของเจ้า ส่วนที่เหลือเอาลงคนในภาชนะนั้นแล้วเอาใส่ปากพวกพราหมณ์แปดหมื่นคน. นางก็รับคำว่า จะทำตาม ถืออาหารไหว้

พระมหามารุสแล้ว ก็ไปทำตามที่ตั้ง พออาหารถูกใส่ลงในปาก ท้าวเทวราช ผู้เป็นหัวหน้ารู้ว่า เมื่อเจ้านายทำยาเสียเอง พวกเราก็ไม่อาจทำอะไรได้ แล้ว ก็ปล่อยกุมาร กุมารนั้นกลืนอาหารแล้ว ก็มีอาการเป็นปกติเหมือนไม่เคยทุกข์ อะไร ๆ เลย. ครั้งนั้น มารดาก็กล่าวกะกุมารนั้นว่า พ่อเอ๋ย เจ้าจงดูอาการ อันแปลกของพวกพราหมณ์ประจำตระกูลของเจ้า ที่ปราศจากหิริโอตตปละนี่สิ เป็นสมณะไม่จะเป็นอย่างนี้เลย เจ้าให้พวกสมณะฉันเสียสิ พ่อ. ต่อหน้านาง ก็ให้คนอาหารส่วนที่เหลือลงในภาชนะน้ำให้ใส่ลงในปากพราหมณ์ทั้งหลาย เหล่ายักษ์ก็ปล่อยทันที แล้วหนีไป พวกพราหมณ์ก็กลืนอาหารแล้ว ก็ลุกขึ้น ถามว่า เอาอะไรใส่ปากพวกเรา. นางตอบว่า อาหารเดนของมาตังคฤยิ. พราหมณ์เหล่านั้น ไม่แสดงความเสมอภาคว่า พวกเราถูกบังคับให้กินอาหาร เดนของคนจัณฑาล ไม่เป็นพราหมณ์แล้ว บัดนี้ พราหมณ์เหล่านี้ ไม่ใช่ พราหมณ์บริสุทธิ์ แต่นั่น จึงพากันหนีออกจากที่นั่น ไปยังแคว้นเมฆมะ รำพึงว่า พวกเราเชื่อว่า พราหมณ์ผู้ต้องหวาดสะดุ้ง (หลังหว่า) ในนครของ พระเจ้าเมฆมะ. ดังนี้แล้ว ก็บริโภคอยู่แต่ในกรุงราชคฤห์.

สมัยนั้น พระโพธิสัตว์ เทียวกระทำการข่มคนชั่ว ทรมาณคนถือ มานะอยู่. ครั้งนั้นดาบสรูปหนึ่งชื่อ ชาติมันตะ เข้าใจตนเองว่า ไม่มีใคร เสมอเรา ไม่ยอมแม้แต่จะเข้าใจคนอื่น ๆ พระโพธิสัตว์พบดาบสนั้น อาศัย อยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ก็เดินไปในที่นั้น ด้วยหมายจะข่มมานะของดาบสนั้น. ชาติมันตดาบสจึงถามว่า พ่อมหาจำเริญ เป็นชาติอะไร. พระโพธิสัตว์ตอบ ว่า ข้าเป็นชาติจัณฑาล ท่านอาจารย์. ดาบสก็ตะเพิดว่า ไป ไป เจ้าจัณฑาล จงอยู่เสียทางใต้แม่น้ำคงคา อย่าทำน้ำทางเหนือแม่น้ำคงคาให้เป็นเดนเลย.

พระโพธิสัตว์ก็ตอบรับว่า ดิละ ท่านอาจารย์ ข้าจักอยู่ในที่ท่านบอก แล้วก็ไปอยู่ทางใต้แม่น้ำคงคา อริยฐานว่า น้ำของแม่น้ำคงคาจงไหลทวนกระแส. เข้าตรู ชาติมันตดาบสก็ลงไปยังแม่น้ำคงคา บ้วนปากล้างหน้า ชำระชฎา (ผมที่มวยไว้) พระโพธิสัตว์นั้นเคี้ยวไม้สีฟัน ถ่มเขพะเป็นก้อน ๆ ลงในแม่น้ำ ไม้สีฟันและเขพะที่ถ่มก็ลอยไปที่ดาบสนั้น พระโพธิสัตว์อริยฐานว่า ไม้สีฟัน และเขพะนั้น อย่าคิดในทีอื่น ให้ติดอยู่ที่ชฎาของดาบสนั้นผู้เดียว ทั้งเขพะ ทั้งไม้สีฟันก็ติดอยู่ที่ชฎาของดาบสนั้นเท่านั้น. ดาบสก็เดือดร้อนรำคาญใจว่า การกระทำนี้ ต้องเป็นของเจ้าจันฑาลแน่ จึงเดินไปถามว่า พ่อมหาจำเริญ จันฑาล น้ำของแม่น้ำคงคานี้ เจ้าทำให้มันไหลทวนกระแสหรือ. ขอรับ ท่านอาจารย์. ถ้าอย่างนั้น เจ้าอย่าอยู่ทางใต้แม่น้ำคงคาเลย จงอยู่เสียทางเหนือ แม่น้ำคงคาเถอะ. พระโพธิสัตว์ก็รับคำว่า ขอรับ ท่านอาจารย์ ข้าจักอยู่ในที่ตามที่ท่านบอก แล้วก็อยู่ ณ ที่นั้น คลายฤทธิ์เสีย น้ำก็ไหลตามปกติ ดาบสก็ประสบความสำเร็จยับยั้งนั้นอีก จึงไปถามพระโพธิสัตว์ว่า พ่อมหาจำเริญจันฑาล น้ำของแม่น้ำคงคานี้ เจ้าทำให้มันไหลทวนกระแส บางครั้งก็ทำให้มันไหลตามกระแสหรือ. ขอรับ ท่านอาจารย์. ดาบสจึงสาปว่า เจ้าไม่ให้นักบวชผู้อยู่เป็นปกติสุข อยู่โดยสะดวกเลย ศีรษะของเจ้าจักแตกออก ๗ เลี่ยง ในวันที่ครบ ๗ นับแต่วันนี้ไป. ดิละ ท่านอาจารย์ ส่วนข้าก็ไม่ให้ดวงอาทิตย์ขึ้น. ครั้งนั้น มหาสัตว์คิดว่า คำสาปแข่ง จักตกลงเบื้องบนของดาบสนั้นเท่านั้น เราจำต้องรักษาดาบสนั้นไว้. วันรุ่งขึ้น ก็ไม่ให้ดวงอาทิตย์ขึ้นด้วยฤทธิ์ เพราะเอ็นดูสัตว์ ธรรมชาติวิสัยของผู้มีฤทธิ์เป็นอินไตย (ไม่ควรคิด) ตั้งแต่นั้นมา ก็ไม่ปรากฏว่า ดวงอาทิตย์ขึ้น ก็กำหนดกลางคืนกลางวันกันไม่ได้ ไม่มีผู้ประกอบ การงาน เช่น ทำนา ค้าขายเป็นต้น คนทั้งหลายก็ประสบอันตราย ด้วยไม่

รู้ว่า นี่ยักษ์บันดาล หรือภูตผี เทวดา นาค ครุฑ บันดาล คิดกันว่า จะควรทำอะไรกันหนอ ปรีกกกันว่า ธรรมดาว่า ราชสกุลมีปัญญามาก จะไม่อาจคิดถึงประโยชน์ของโลกหรือ มาพวกเราไปราชสกุลกันเถิด แล้วก็พากันไปยังราชสกุลร้องทุกข์.

พระราชสาส์นแล้วแม้จะทรงกลัว ก็ทำเป็นไม่กลัว ตรัสว่า อย่ากลัวกันไปเลย พ่อเอ๋ย ดาบสชื่อชาติมันตะอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา คงจะรู้เหตุอันนั้น เราจักไปถามท่านให้หายสงสัย พอ ๒-๓ วัน ก็เสด็จพร้อมด้วยพวกคนผู้บำเพ็ญประโยชน์เข้าไปหาดาบส ได้รับปฏิสันถารแล้ว ก็ตรัสถามเรื่องนั้น. ดาบสก็ทูลว่า ถวายพระพร มหาบพิตร มีจันฑาลอยู่คนหนึ่ง เขาทำน้ำของแม่น้ำคงคานี้บางครั้งก็ให้ไหลตามกระแส บางครั้งก็ให้ไหลทวนกระแส คำอะไร ๆ ที่อาตมากล่าวเพื่อประโยชน์นั้น ก็มีอยู่ ขอได้โปรดตรัสถามจันฑาลคนนั้น เขาคงจะรู้. พระราชาเสด็จไปยังสำนักของมามังคฤณี ตรัสถามว่า ท่านผู้เจริญ ท่านไม่ให้ดวงอาทิตย์ขึ้นหรือ. ถวายพระพร มหาบพิตร. เพราะเหตุไรเล่า เจ้าข้า. เพราะชาติมันตะดาบสสถาปนาแข่งอาตมาภาพผู้ไม่ผิดอาตมาภาพจักให้ดวงอาทิตย์ขึ้น ก็ต่อเมื่อชาติมันตะดาบสนั้น มาไหว้อาตมาภาพขอขมาแล้ว ถวายพระพร. พระราชาก็เสด็จไปตรัสชวนว่า มาเถิดท่านอาจารย์ ขอขมาดาบสเสีย. ทูลว่า มหาบพิตร อาตมาไม่ไหว้จันฑาลดอก. ตรัสว่า อย่าทำอย่างนี้ซิ ท่านอาจารย์ โปรดเห็นแก่หน้าชาวแคว้นเถิด. ชาติมันตะดาบสนั้น ก็ปฏิเสธอย่างนั้นอีก. พระราชาก็เสด็จเข้าไปหาพระโพธิสัตว์ตรัสว่า ท่านอาจารย์ ท่านชาติมันตะดาบสไม่ปรารถนาขอขมานี้. พระโพธิสัตว์ทูลว่า เมื่อชาติมันตะดาบสไม่ขอขมา อาตมาภาพก็ไม่ปล่อยดวงอาทิตย์. พระราชาทรงดำริว่า ชาติมันตะดาบสผู้นี้ไม่ยอมขอขมามามังคฤณีนี้ เมื่อชาติมันตะดาบสไม่

ขอขมาก็ไม่ยอมปล่อยดวงอาทิตย์ ประโยชน์อะไรแก่พวกเรา ด้วยคาบสนั้น เรา
จักเห็นแก่ชาวโลก แล้วตรัสสั่งคนทั้งหลายว่า ท่านผู้เจริญ พวกท่านจงไป
จับมือเท้าชาติมันตคาบสนั้น มายังสำนักของคาบส (มาตังคฤมิ) ให้นำชาติ-
มันตคาบสนั้นมาแล้ว ให้หมอบแทบเท้าของมาตังคฤมิ ตรัสว่า โปรดเอ็นดูชาว
แคว้นแคว้นขอขมามาตังคฤมินั้นเสีย. พระโพธิสัตว์ทูลว่า อาตมาภาพคงโทษ
กะผู้ขอขมา ก็แต่ว่าคำสาปของชาติมันตคาบสนั้น ก็จักตกบนศีรษะของชาติ-
มันตคาบสนั้นนั่นเอง เมื่ออาตมาปล่อยดวงอาทิตย์แล้ว แสงของดวงอาทิตย์
จักตกบนศีรษะของชาติมันตคาบสนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น ศีรษะของคาบสนั้น
จักแตกออก ๗ เลี่ยง ขอคาบสนั้นอย่าประสบความสำเร็จยับยั้งนั้นเสีย มาเถิดท่าน
จักลงน้ำประมาณเพียงคอ จงวางก้อนดินเหนียวขนาดใหญ่ไว้บนศีรษะ เราจัก
ปล่อยดวงอาทิตย์ แสงของดวงอาทิตย์ตกต้องที่ก้อนดินเหนียว จักทำลายก้อนดิน
เหนียวนั้นแตกเป็น ๗ เลี่ยง. เมื่อคาบสนั้นทิ้งก้อนดินเหนียวเสีย แล้วดำน้ำไป
โผล่ขึ้นทางทำอื่น ท่านทั้งหลายจงบอกคาบสนั้นดังนี้ คาบสนั้นจักมีความสวัสดิ-
ปลอดภัย. คนทั้งหลายก็รับคำว่า จักทำอย่างนั้น แล้วก็ทำตามสั่งทุกประการ.
ความสวัสดิก็มีแก่คาบสนั้นนั่นเอง เหมือนอย่างนั้น. ตั้งแต่นั้นมา ชาติมันต-
คาบสนั้นก็ได้คิดว่า จินตนาว่าชาติไม่เป็นเหตุ คุณภายในของเหล่านักบวชต่าง
หากเป็นเหตุ ก็ละมานะความถือชาติและโคตร ไม่มัวเมาอีกเลย. ดังนั้น เมื่อ
ชาติมันตคาบสถูกทรมานแล้ว มหาชนก็รู้ถึงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ เกิด
โกลาหลเอิกเกริกเป็นการใหญ่ พระราชาตรัสวอนขอให้พระโพธิสัตว์ไปยัง
พระนครของพระองค์. พระโพธิสัตว์ก็ถวายปณิญารับคำขอ ดำริว่า จัก
ทรมานพราหมณ์แปดหมื่นคนนั้น และจักเปลื้องปณิญา แล้วไปยังพระนคร
ของพระเจ้าเมชณะ.

พราหมณ์ทั้งหลาย เห็นพระโพธิสัตว์เท่านั้น ก็ปรึกษากันว่า ท่าน
ผู้เจริญ นิมิต्तอะไรผู้โน้นแหละมาแล้ว บัดนี้จักทำให้พวกเราให้ปรากฏ (เปิดโปง)
ว่า พวกเราทั้งหมดนี้กินเดนไม่เป็นพราหมณ์แล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกเราก็
จักอยู่แม้ในที่นี้ไม่ได้ จักข้ามันก่อนละ แล้วพากันไปเฝ้าพระราชาทูลว่า ขอ
ถวายพระพร ขอมหาบพิตรโปรดอย่าทรงสำคัญนักบวชจันทรกาลผู้นี้ว่าเป็นคนดี
เลย นักบวชจันทรกาลผู้นี้รู้มนต์หนัก จับแผ่นดินทำให้เป็นอากาศก็ได้ จับ
อากาศทำให้เป็นแผ่นดินก็ได้ จับที่ไกลทำให้ใกล้ก็ได้ จับที่ใกล้ทำให้ไกลก็ได้
กลับแมงคกาทำให้ไหลขึ้นก็ได้ เมื่อปรารถนาอาจพลิกแผ่นดินก็ได้ ทำอันตราย
พระชนมชีพก็ได้ หรือว่าขึ้นชื่อว่า จิตของคนอื่นไม่อาจยึดไว้ได้ตลอดเวลา
นักบวชจันทรกาลผู้นี้ เมื่อได้สิ่งที่พึงในนครนี้ ก็จะพึงทำแม้ราชสมบัติของมหา-
บพิตรให้พินาศก็ได้ ทำอันตรายพระชนมชีพก็ได้ ตัดขาดพระราชาวงศ์ก็ได้
ขอมหาบพิตรโปรดเชื่อคำของพวกอาตมาเถิด จะฆ่าเขาเสียได้ในวันนี้ก็ควร
ขอถวายพระพร. ขึ้นชื่อว่าพระราชาทั้งหลาย ย่อมมีปรปักษ์ ดังนั้น ท้าวเธอ
จึงตกลงพระทัย ด้วยอำนาจถ้อยคำของพราหมณ์เหล่านั้น. ฝ่ายพระโพธิสัตว์
เที่ยวขออาหารไปในพระนคร เดินไปยังพระราชอุทยาน ปราศจากความสงสัย
เพราะเป็นผู้ไม่มีความผิด นั่งบนแผ่นศิลาอันเป็นมงคล. สติระลึกไม่ได้เลย
ในเวลาเพียงครู่เดียว เพราะญาณที่สามารถระลึกได้ ๘๐ กัป คือ อดีต ๔๐ กัป
อนาคต ๔๐ กัป ระลึกไม่ได้. พระราชาไม่ให้คนอื่นล่วงรู้เสด็จไปด้วยพระองค์
เอง ทรงเอาพระแสงดาบฟันพระมหาบุรุษ ซึ่งนั่งเผลอตั้ว เพราะระลึกไม่ได้
ขาด ๒ ท่อน. ฝนคือพืชโลหะที่ ๘ ฝนคือโคถนตมที่ ๙ ก็ตกลงในแวนแคว้น
ของพระราชาพระองค์นั้น ฝน ๙ ชนิดตกลงในแวนแคว้นของพระราชาแม่
พระองค์นี้ด้วยประการฉะนี้. พระราชาพระองค์นั้นพร้อมทั้งบริวาร ก็บังเกิด
ในมหานรก.

ด้วยเหตุนี้ สักกกิจบัณฑิต จึงกล่าวว่า

อุปหัจจ มนํ เมชฺโณ มาตงฺกสฺมึ ยสฺสตีเน

สปริสฺสฺโซ อฺจุณฺโณ เมชฺฌารณฺณํ ตทา อหุ.

พระเจ้าเมชณะพร้อมทั้งบริษัททรงขาด

คุณธรรม ทรงกระทบพระทัย ในเพราะ

มาตังคะฤๅษีผู้มีเกียรติยศ ป่าชื่อว่าเมชณะ

จึงได้มีมาแต่ครั้งนั้น.

พึงทราบว่าเป็นป่าเมชณะกลายเป็นป่าไปด้วยประการฉะนี้. แต่ป่าเมชณะ
นั้น ท่านเรียกว่า ปามาตังคะ เพราะอำนาจของฤๅษีชื่อมาตังคะ.

บทว่า ปญฺหาปฏฺฐาณานิ คือปัญหาพยากรณ์. บทว่า ปจฺจนิกาทพฺพ
ความว่า สำคัญว่า ควรทำให้เป็นข้าศึก คือเป็นเสมือนว่าถือว่าเป็นฝ่ายตรงข้าม.
บทว่า อนฺวิจฺจนํ ท่านอธิบายว่า จงกระทำให้เป็นข้อที่พึงพิจารณา คือ
ใคร่ครวญแล้วจึงทำ. คำว่า สาธุ โหติ แปลว่า เป็นการดี. พระผู้มีพระภาค-
เจ้าทรงแสดงว่า ก็เมื่อคนเช่นท่านพบเรา ถึงเราว่าเป็นสรณะ ครั้นพบนิครนถ์
แล้วก็ถึงนิครนถ์เป็นสรณะ คำครหาที่ข่มจะเกิดขึ้นได้ว่า อุบาสีผู้ไปถึงทุกคนที่
คนพบเห็นนั้นแลเป็นสรณะหรือ เพราะฉะนั้น การใคร่ครวญเสียก่อนแล้วทำ
จึงเป็นการดีสำหรับคนเช่นท่าน. คำว่า ปญฺญํ ปริหเรยฺย ความว่า เขาว่า
พวกนิครนถ์เหล่านั้น ได้สาวกเห็นปานนั้นแล้ว ก็ยกธง (ไอ้อวด) เทียวปาว
ประกาศว่า พระราชา อำมาตย์ของพระราชา หรือ เศรษฐีชื่อโน้น ๆ เป็น
สาวก ถึงเราเป็นสรณะ.

ถามว่า เพราะเหตุไร.

ตอบว่า เพราะว่า ความที่พวกเราเป็นใหญ่ จักปรากฏชัดแจ้ง ด้วยวิธีการอย่างนี้ และเพราะว่า ถ้าเขาจะพึงเกิดวิปปฏิสารเคื้อดร้อนรำคาญว่า เราถึงสรณะด้วยเหตุอะไร หรือเขาก็จะบรรเทาความเคื้อดร้อนรำคาญเมื่อนั้นว่า คนเหล่านั้นทั้งหมดส่วนมาก รู้ถึงความที่ตนมีการถึงสรณะแล้ว มาบัดนี้ ไม่กลับเป็นทุกข์ ในการที่จะถอนคนกลับไป. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า ปญฺจกัมม ปรีหเรยฺยํ ดังนี้.

คำว่า **โอปานญัตติ** แปลว่า ตั้งอยู่เหนือบ่อน้ำที่จัดไว้. คำว่า **กุล** คือ นิเวศน์ของท่าน. คำว่า **ทาดพุพ** **มณฺเฑยฺยาสิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงโอวาทว่า เห็นคน ๑๐ คนบ้าง ๒๐ คนบ้าง ๖๐ คนบ้าง ผู้มาแล้ว อย่างพูดว่าไม่มี ให้เกิด อย่าตัดไทยธรรมสำหรับนิครนถ์เหล่านี้ ด้วยเพียงเหตุที่ถึงเราเป็นสรณะ ณ บัดนี้ แท้จริง ควรให้แก่พวกเขาที่มาถึงแล้ว โดยแท้. คำว่า **สุตเมตติ** **ภนฺเต** ความว่า อุบาลีภคฺยหตฺติทุลลามาว่า ทรงได้ยินมาจากไหน พระเจ้าข้า. ตรัสตอบว่า จากสำนักของนิครนถ์ทั้งหลาย เขานิครนถ์เหล่านั้น ประกาศในเรือนของสกุลทั้งหลายอย่างนี้ว่า พวกเรากล่าวว่า ควรให้แก่คนใดคนหนึ่งที่มาถึงแล้ว ส่วนพระสมณโคดมกล่าวว่า ควรให้ท่านแก่เราเท่านั้น ๆ ล ๆ ท่านที่ให้แก่สาวกพวกอื่นไม่มีผลมากมาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอาคำนั้น จึงตรัสว่า อโย คหปติ สุตเมตติ ดังนี้.

คำว่า **อนุพุพุกถ** คือ কথাที่กล่าวตามลำดับอย่างนี้คือ สิลลำดับจากท่าน สวรรค์ลำดับจากศีลโทษของกามทั้งหลายลำดับจากสวรรค์. ในอนุพุพุกถานั้น คำว่า **ทานกถ** คือ ถิ่นที่ประกอบด้วยคุณ คือ ทาน เป็นต้นอย่างนี้ว่า ธรรมดาว่า ชื่อว่าทานนี้ เป็นเหตุแห่งสุขทั้งหลาย, เป็นมูลรากของสมบัติทั้งหลาย เป็นที่ตั้งแห่งโลกสมบัติทั้งหลาย, เป็นที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้าของ

คนที่เดินทางไม่เรียบ ที่พึงพา ที่ตั้ง ที่ห่วงเหนียว ที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป
ที่ไปเบื้องหน้า เช่นกับทาน ไม่มีในโลกนี้และโลกอื่น. ด้วยว่า ทานนี้เป็น
เช่นกับสิงหาสน์ (ที่นั่งรูปสิงห์) ทำด้วยรัตนนะ เพราะอรรถว่า เป็นที่พึงพา.
เป็นเช่นกับแผ่นดินผืนใหญ่ เพราะอรรถว่าเป็นที่ตั้ง. เป็นเช่นเดียวกับเชือกโยง
เพราะอรรถว่า เป็นที่ห่วงเหนียว. แท้จริง ทานนี้ เป็นประคองนาวา เพราะ
อรรถว่า ข้ามทุกขได้. เป็นประคองผู้องอาจในสงคราม เพราะอรรถว่า โล่งใจ
เป็นประคองพระนครที่ปรับปรุงดีแล้ว เพราะอรรถว่า ป้องกันภัยได้. เป็นประ
คองปทุม เพราะอรรถว่า อันมลทินคือความตะหนี่เป็นต้นไม่ซึมเข้าไป. เป็น
ประคองอัครี เพราะอรรถว่า เฝ้ามลทินเหล่านั้น. เป็นประคองจุพิษ เพราะอรรถ
ว่า ต้องนั่งไกล ๆ. เป็นประคองราชสีห์ เพราะอรรถว่า ไม่หวาดกลัว. เป็น
ประคองช้าง เพราะอรรถว่ามีกำลัง. เป็นประคองพญาโคเผือก เพราะอรรถว่า
สมมติกันว่าเป็นมิ่งมงคลยิ่ง. เป็นประคองพญาม้าที่ชื่อลาหก เพราะอรรถว่า.
ให้ไปถึงแผ่นดินอันเกษม (ปลอดภัย). ธรรมดาว่า ทานนั้นเป็นทางที่เราดำ
เนินแล้ว เป็นวงศ์ของเราเท่านั้น เป็นมหายัญของเวลามพราหมณ์ เป็นมหายัญ
ของมหาโควินทศาสดา เป็นมหายัญของพระเจ้ามหาสุทศนจอมจักรพรรดิ เป็น
มหายัญของพระเวสสันดร เป็นมหายัญเป็นอนึ่ง ที่เราผู้บำเพ็ญบารมี ๑๐ ทัศ
บำเพ็ญมาพร้อมแล้ว เป็นทานที่เรา สมัยที่เป็นกระต่าย ขอมทอดตัว
ลงในกองเพลิงที่ลุกโชน ยึดจิตใจของพวกยาจกที่มาถึงแล้วได้ แท้จริง ทาน
ย่อมให้สัคคสมบัติในโลก ให้มารสมบัติ ให้พรหมสมบัติ ให้จักรพรรดิสมบัติ
ให้สาวกบารมีญาณ ปิงเจกโพธิญาณ อภิสัมโพธิญาณ ก็บุคคลเมื่อให้ทาน ย่อม
อาจสมาทานศีลได้ เพราะเหตุนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสศีลเถาไว้ในลำดับ
จากทานนั้น. คำว่า **ศีลเถ** คือ กถาที่ประกอบด้วยคุณคือศีล เป็นต้น อย่าง

นี้ว่า ธรรมดาว่าศีลนี้ เป็นที่พึงพา ที่ตั้ง ที่หวังเหนี่ยว ที่ป้องกัน ที่เร้น
ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้า ธรรมดาว่า ศีลนี้เป็นวงศ์ของเรา เราบำเพ็ญศีลบริบูรณ์
ในอรรถาทั้งหลายไม่มีที่สุด คือ ครั้งเป็นพญานาคชื่อ **สังขปาละ** ครั้งเป็น
พญานาคชื่อ **ภุริทัตตะ** ครั้งเป็นพญานาคชื่อ **จัมเปยยะ** ครั้งเป็นพญานาค
ชื่อ **สีลวะ** ครั้งเป็นพญาช้างผู้เลี้ยงมารดา ครั้งเป็นพญาช้างชื่อ **ฉัททันตะ**
แท้จริงที่พึงอาศัยแห่งสมบัติทั้งหลายในโลกนี้และโลกอื่น เช่นกับศีล ที่ตั้ง ที่
หวังเหนี่ยว ที่ป้องกัน ที่เร้น ที่ไป ที่ไปเบื้องหน้าเช่นกับศีลไม่มี เครื่อง
ประดับเช่นกับเครื่องประดับคือศีลไม่มี ดอกไม้เช่นกับดอกไม้คือศีลไม่มี กลิ่น
เช่นกับกลิ่นคือศีลไม่มี โลกแม้ทั้งเทวโลกมองดูผู้ประดับด้วยเครื่องประดับคือ
ศีล ผู้มีดอกไม้คือศีลเป็นเครื่องประดับ ผู้อันกลิ่นคือศีลซึมซาบแล้ว ย่อมไม่
รู้สึกอึด เพื่อจะทรงแสดงว่า กิเลสคลออาศัยศีลนี้ ย่อมได้สวรรค์นี้ดังนี้ จึง
ตรัสสักกกาล่าดับจากศีลนั้น. คำว่า **สกุคคถ์** ได้แก่ กถาที่ประกอบด้วยคุณ
คือสวรรค์เป็นต้น อย่างนี้ว่า ธรรมดาว่า สวรรค์นี้ น่าปรารถนา น่าใคร่
น่าพอใจ ในสวรรค์นั้น มีการเล่นเป็นนิตย์ ได้สมบัติทั้งหลายเป็นนิตย์
เทวดาชั้นจาตุมหาราชเสวยทิพย์สุขทิพย์สมบัติ ๕ โภกียปี ชันดาวดึงส์ ๓ โภกียปี
และ ๖ โภกียปี. พระโอรสของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้กำลังตรัสถึงสวรรค์สมบัติ
ก็ไม่มีเพียงพอ สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้เป็นต้นว่า คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เราจะพึงกล่าวสักกกาล่าด้วยปริยายเป็นอเนก ดังนี้. พระผู้มี-
พระภาคเจ้า เมื่อทรงประเล้าประโลมด้วยสักกกาล่าอย่างนี้แล้ว เป็นประดุจทรง
ประดับช้างแล้ว ตัดวงของช้างนั้นเสียอีก ทรงแสดงว่าสวรรค์แม่นี้ ไม่เที่ยง
ไม่ยั่งยืน ไม่ควรทำความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสวรรค์นั้น จึงตรัส
โทษ ความเลวทราม ความเศร้าหมอง ของกามทั้งหลายโดยนัยเป็นต้นว่า

กามทั้งหลาย มีรสอร่อยน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก โทษในกาม เหล่านั้นมียิ่งขึ้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า **อาทินโว** แปลว่า โทษ. คำว่า **โอกาโร** แปลว่า คำ ทรม. คำว่า **สงฺกิลโส** คือ ความเศร้าหมองในสังสารวัฏของสัตว์ทั้งหลาย เพราะกามเหล่านั้น เหมือนที่ตรัสว่า ผู้เจริญ สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองหนอ. พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงชู้ด้วยโทษของกามอย่างนี้แล้ว จึงทรงประกาศอานิสงส์ในเนกขัมมะ การหลีกออกจากกาม. คำว่า **กลฺลจิตฺตํ** คือจิตไม่เสีย. คำว่า **สามุกฺกํ ติกา** คือ ที่ทรงยกขึ้นเอง คือที่ทรงยกขึ้น ถือเอาด้วยพระองค์เอง อธิบายว่า ที่ทรงเห็นด้วยพระสยัมภูญาณไม่ทั่วไปแก่ผู้อื่น. ถามว่า นั่นคืออะไร. ตอบว่า คืออริยสังเทศนา. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค. คำว่า **วิรัช วิตมฺลํ** ความว่า ที่ชื่อว่า ปราศจากธุลี เพราะไม่มีธุลีคือราคะเป็นต้น ที่ชื่อว่าปราศจากมลทิน เพราะปราศจากมลทินคือราคะเป็นต้น. คำว่า **ธมฺมจกฺขุ** นี้เป็นชื่อของมรรค ๓ ในพรหมายูสูตร ข้างหน้าและอัสวกขยญาณในจุลลราหุโลวาทสูตร. ส่วนในที่นี้ ทรงประสงค์เอาโสดาปัตติมรรค. เพื่อทรงแสดงอาการเกิดขึ้นของธรรมจักษุนั้น จึงตรัสว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมดับไปเป็นธรรมดา. ก็ธรรมจักษุนั้น ทำนิโรธให้เป็นอารมณ์แล้ว แหงตลอดสังขตธรรมทั้งปวง ด้วยอำนาจกิจนั้นแลเกิดขึ้น. อริยสังขธรรมอันผู้นั้นเห็นแล้ว เหตุนี้ผู้นั้นชื่อว่า มีธรรมอันเห็นแล้ว. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. ความสงสัยอันผู้นั้นข้ามเสียแล้ว เหตุนี้ ผู้นั้นชื่อว่า มีความสงสัยอันข้ามเสียแล้ว. คำกล่าวว่า อย่างไร ของผู้นั้น ไปปราศแล้ว เหตุนี้ ผู้นั้น ชื่อว่ามีคำกล่าวว่าอย่างไรไปปราศแล้ว. ผู้นั้นถึงแล้วซึ่งความแกล้วกล้า เหตุนี้ผู้นั้นชื่อว่าถึงความแกล้วกล้า. ผู้นั้นไม่มีผู้อื่นเป็น

ปัจจัยในคำสอนของพระศาสดา คือ ไม่เป็นไปในคำสอนของพระศาสดานั้น ด้วยการเชื่อผู้อื่น เหตุนั้น ผู้นั้นชื่อว่า ผู้ไม่มีผู้อื่นเป็นปัจจัย. อุบาลี คฤหบดีรับเอาด้วยจิต เพลิดเพลินแล้ว สรรเสริญด้วยวาจา บันเทิงใจแล้ว. คำว่า อวารามิ แปลว่า กั้น ปิด. คำว่า อนาวณฺฏ ได้แก่ ไม่ห้าม คือ เปิดประตูแล้ว.

คำว่า อสุสฺสิ โข ทิฆฏปสฺสึ ความว่า ได้ยินว่า ทิฆฏปสฺสึ นิครนถ์นั้น ตั้งแต่อุบาลีคฤหบดีนั้นไปแล้ว ก็เที่ยวเงี้ยวพียงว่า คฤหบดีผู้บัณฑิต กับพระสมณโคดมผู้ถึงพร้อมด้วยทศนะมีถ้อยคำนำสัตว์ออกจากทุกข์ จักเสื่อมใส แม้เพราะเหตุอุบาลีบัณฑิตนั้น จักเสื่อมใสเพราะธรรมกถา ครั้นเสื่อมใสได้แล้ว จักถึงสรณะเพราะเหตุนี้ หรือ ไม่ถึงสรณะเพราะเหตุนี้ ก่อนหนอ. เพราะฉะนั้น ทิฆฏปสฺสึนิครนถ์ได้ฟังเป็นครั้งแรกทีเดียว. คำว่า เตนฺหิ สมฺม ความว่า ทิฆฏปสฺสึนิครนถ์ ถูกความเศร้าใจอย่างแรงครอบงำ แม้ได้ยินคำว่า จงหยุดอยู่ที่นั่นนั่นแล แต่กำหนดใจความไม่ได้ จึงเจรจา กับคนเฝ้าประตูอยู่นั้นแหละ คำว่า มขุณฺณมัยํ ทวารศาลายํ ความว่า เรือนหลังใดมี ๙ ชุมประตู ชุมประตูที่ ๔ ของเรือนหลังนั้น นับแต่ชุมประตู ในทั้งหมด ชื่อว่า ศาลาใกล้ประตูกลาง เรือนหลังใดมี ๕ ชุมประตู ชุมประตูที่ ๓ ของเรือนหลังนั้น ชื่อว่าศาลาใกล้ประตูกลาง เรือนหลังใดมี ๓ ชุมประตู ชุมประตูที่ ๒ ของเรือนหลังนั้น ชื่อว่า ศาลาใกล้ประตูกลาง ส่วนเรือน ที่มีชุมประตูเดียว ชุมที่อาศัยสามงกตทรงกลาง ชื่อว่า ศาลาใกล้ประตูกลาง แต่เรือนของอุบาลีคฤหบดีนั้น มีชุมประตู ๙ ชุม. ท่านกล่าวว่า ๕ ชุมก็มี. คำทั้งหมด มีคำว่า อคฺคํ เป็นต้น เป็นไวยากรณ์ของกันและกัน. ในคำว่า ยํ สฺสํ นี้ คำว่า ยํ หมายถึงนาฏบุตรใด. คำว่า สฺสํ เป็นเพียง

นิบาต. คำว่า **ปริศนเหตุว** ความว่า เอาผ้าห่มผืนนั้นนั่นแหละคลุมท้องไว้.
คำว่า **นิสัทาเปติ** ความว่า เชิญให้นั่งว่า ค่อยๆ อาจารย์ ค่อยๆ อาจารย์.
ประหนึ่งวางหมอนน้ำมันขนาดใหญ่ ฉะนั้น คำว่า **ทตฺโตสิ** ความว่า
ท่านเกิดโง่ไปแล้วหรือ. คำว่า **ปฏิมุกโก** ความว่า ใส่ที่ศีรษะไว้
(สวม). คำว่า **อนุททการโก** เป็นต้น แม้เป็นคำหยาบ ชิมปัสสินีครนถ์
ก็กำหนดไม่ได้ว่า พุคคำนี้หยาบ ก็พุดออกไป เพราะเกิดความเศร้าใจอย่างแรง
เพราะเหตุอุบาสิกกลายเป็นอื่น. คำว่า **ภทฺทิกา ภนฺเต อวญฺญนี** ความว่า
นิครนถ์พุดหมายถึงมายานั่นแล อุบาสิบรรลุโสดาปัตติมรรค เหนงตลอดด้วย
ตนเอง. คำว่า **เตนหิ** นี่เป็นเพียงศัพท์นิบาต ความว่า ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้า
จักทำคำเปรียบเทียบกับท่าน. อีกอย่างหนึ่ง เป็นคำบอกเหตุ. ท่านอธิบายว่า
คำสั่งสอนของพวกท่าน มิใช่ธรรมนำสัตว์ออกจากทุกข์ ด้วยเหตุอันใดข้าพเจ้า
จักทำคำเปรียบเทียบกับท่าน ด้วยเหตุนั้น. คำว่า **อุปวิญญา** แปลว่า ไกล
เวลาตลอด. คำว่า **มกฺกญฺจาปกั** แปลว่า ลูกลิง. คำว่า **วิกิณฺตุว**
อานเห ความว่า จงให้มูลคำนำมา (ชื่อมา). แท้จริง ในท้องตลาด พ่อค้า
แม่ค้า ย่อมขายของเล่นสำหรับลิง ทั้งที่มีวิญญาณ ทั้งที่ไม่มีวิญญาณ ภริยา
สาวของพราหมณ์แก่นั้น พุดหมายถึงของเล่นนั้น. คำว่า **รชิตํ** ความว่า เรา
ต้องการของนี้ที่เขาเอาสีย้อม ย้อมได้ด้วยสีเหลืองหนาๆ ให้. คำว่า **อาโกญฺญิต-**
ปฺปจาโกญฺญิตํ ความว่า ที่เขาทาบกลับไปกลับมาบ่อยๆ. คำว่า **อุภโต ภาค-**
วิมฺภุญฺ ความว่า ที่มีผิวอันเขาขัดเกลี้ยงเกลาทั้งสองข้างแล้วด้วยไม้ไผ่, มณี
และหิน. คำว่า **รจฺจกฺขโม หิ โข** ความว่า ของเล่นทั้งที่มีวิญญาณ ทั้งที่ไม่มี
วิญญาณ ย่อมดูดีสีย้อม เพราะฉะนั้นจึงกล่าวอย่างนี้. คำว่า **โน อาโกญฺญนฺกขโม**
ความว่า เมื่อของเล่นมีวิญญาณ เขาเอาวางลงที่แผ่นกระดานสำหรับทาบ ทาบ

ที่ท้องก่อน ท้องก็แตก จี๋ก็ไหลออก ทูบที่หัว หัวก็แตก มันสมองก็ไหลออก ของเล่นที่ไม่มีวิญญาณ ก็แตกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย เพราะฉะนั้น จึงกล่าวอย่างนี้. คำว่า **วิมขุชนกฺขโม** ความว่า ของเล่นที่มีวิญญาณ ที่เขาขัดด้วยมณีและหิน ก็ไร้ขนไร้ผิว ของเล่นที่ไม่มีวิญญาณ ก็แตกละเอียด จึงกล่าวอย่างนี้. คำว่า **รฺกฺกฺขโม** **หิ โข พาลานํ** ความว่า ผู้ควรแก่การข่ม ข่มให้เกิดเพียงรำคาญ เป็นที่รักของเหล่าคนเขลา มีความรู้ทราบบ้างวาทะของนิครนถ์ก็ดี กลามรรคอื่น ๆ ที่ไร้ประโยชน์เช่นเรื่องการตฤทธ และรามายณะเป็นต้นก็ดี ไม่เป็นที่รักของเหล่าบัณฑิตเลย. คำว่า **โน อนุโยคฺกฺขโม** **โน วิมขุชนกฺขโม** ความว่า ไม่ทนการประกอบตาม หรือการพิจารณาข่มว่างเปล่า เหมือนฝัดเกลบหาข้าวสาร และเหมือนหาแก่นไม้ในต้นกล้วย. คำว่า **รฺกฺกฺขโม** **เจว ปญฺหิตานํ** ความว่า แท้จริง ถิ่นที่อาศัยด้วยอริยสัจ ๔ ข่มเป็นที่รักของเหล่าบัณฑิต พังอยู่ถึงร้อยปี ก็ไม่รู้สึกอึด. เพราะฉะนั้น จึงกล่าวอย่างนี้. ก็พุทธรวณะ ข่มลึกซึ่งอย่างเดียวเหมือนมหาสมุทร โดยประการที่ยังลงได้ เพราะเหตุที่นั้นอุบาลีคฤหบดีจึงกล่าวว่า **อนุโยคฺกฺขโม จ วิมขุชนกฺขโม จ**. คำว่า **สุณฺหา** ความว่า อุบาลีคฤหบดีเริ่มกล่าวพระคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระศาสดาพระองค์ใด โปรดจงฟังพระคุณทั้งหลาย ของพระศาสดาพระองค์นั้น.

บัณฑิตเรียกว่า **ธีระ** ในบทว่า **ธีรสฺส**. พึงทราบความสัมพันธ์ในบททั้งปวงอย่างนี้ว่า ปัญญา ความรอบรู้ ฯลฯ ความเห็นชอบอันใด ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าผู้ทรงประกอบด้วยปัญญาอันนั้น ผู้ทรงเป็นบัณฑิตฉลาดในธาตุอายตนะ ปฏิจจสมุปบาท ฐานะและอฐานะ พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็นพระศาสดาของข้าพเจ้า. คำว่า **ปภินฺนจิลฺลสฺส** แปลว่า ผู้มี

กิเลสจุดตะปูตรึงใจอันทำลายได้แล้ว. สภาวะเหล่านี้ ชะแล้ว ชะอยู่ จัก
ชนะซึ่งปญฺชนทั้งปวง เหตุนี้ สภาวะเหล่านั้น ชื่อว่าผู้ชนะ. ถามว่า สภาวะ
เหล่านั้นคืออะไร ตอบว่า คือ มัจจุมาร กิเลสมาร และเทพปุตตมาร มาร
ผู้ชนะเหล่านั้น อันพระพุทฺธเจ้าพระองคฺ้นั้นทรงชนะแล้ว เพราะเหตุนี้ พระ-
พุทฺธเจ้าพระองคฺ้นั้น จึงชื่อว่า ผู้มีมารอันทรงชนะแล้ว คือพระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้มีการผู้ชนะอันทรงชนะแล้วพระองคฺ้นั้น. คำว่า อนิมฺมสฺส แปลว่า ผู้ไม่มี
ทุกข์ ทั้งทุกข์ที่เกิดจากกิเลส ทั้งทุกข์ที่เป็นวิบาก. คำว่า สุตมจิตฺตสฺส คือ
ผู้มีจิตสมาธิเสมอด้วยดีในพระเทวทศ ช้างชื่อ ธนปาลกะ พระองคฺฤลิมาล และ
พระราหุลเถระเป็นต้น. คำว่า พุทฺธสีลสฺส แปลว่า ผู้มีอาจาระ ความ
ประพฤติอันเจริญแล้ว. คำว่า สาธุปญฺญสฺส แปลว่า ผู้มีปัญญาดี. คำว่า
วิสมนุสฺส แปลว่า ผู้ข้ามที่อันไม่สมาธิเสมอมิราคะเป็นต้น ยืนหยัดอยู่
แล้ว. คำว่า วิมลสฺส แปลว่า ผู้มีมลทิน มิราคะเป็นต้น ไปปราศจาก
แล้ว. คำว่า ตฺถสฺส แปลว่า ผู้มีจิตยินดีแล้ว. คำว่า วนฺตโลกามิสฺส
คือผู้มีการคุณอันคายเสียแล้ว. คำว่า มุทิตสฺส คือ ผู้พลอยยินดีแล้ว ด้วย
อำนาจวิหารธรรม คือ มุทิตา. อีกอย่างหนึ่ง คำนี้ อุบาลีคฤหบดี กล่าวซ้ำ
นั่นเอง. เป็นความจริง อุบาลีคฤหบดีกล่าวพระคุณแม้อย่างเดียวอยู่บ่อย ๆ
โดยความเลื่อมใสแน่นแฉ. คำว่า กตสมณสฺส แปลว่า ผู้มีคุณเครื่องเป็น
สมณะอันทรงกระทำแล้ว อธิบายว่า ทรงบรรลุมิตรของสมณธรรม. คำว่า
มนุสฺส แปลว่า ผู้เป็นสัตว์ผู้หนึ่ง ด้วยอำนาจโหหารโลก. อุบาลีคฤหบดี
กล่าวซ้ำอีกว่า ผู้เป็นนระ (คน) เมื่อเขากล่าวโดยประการอื่น พระคุณ ๑๐
ประการ กล่าวด้วยคาถาหนึ่ง ๆ ย่อมไม่พอ. คำว่า เวณยิกสฺส แปลว่า ผู้
นำของสัตว์ทั้งหลาย. คำว่า รุจิรธมฺมสฺส แปลว่า ผู้มีธรรมสะอาด. คำว่า

ปภาสกุสฺส แปลว่า ผู้กระทำแสงสว่าง. คำว่า **วีรสุส** คือ ถึงพร้อมด้วยความเพียร. คำว่า **นิสสุส** คือบรรดาโค ชั้นอุสกะ ชั้นวสกะเป็นโคชั้นนิสกะ ด้วยอรรถว่า ไม่มีผู้เทียบได้ในที่ทั้งปวง. คำว่า **คมุภีรสุส** แปลว่า ทรงมีพระคุณลึกซึ้งหรือผู้ทรงลึกซึ้งด้วยพระคุณทั้งหลาย. คำว่า **โมนปุตฺตสุส** คือผู้บรรลุนุญ. **ญาณ** ความรู้ ชื่อว่า เวท ในคำว่า **เวทสุส**. ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยความรู้ที่เรียกว่าเวทนั้น. คำว่า **ธมฺมภูจฺจสุส** แปลว่า ผู้ตั้งอยู่ในธรรม. คำว่า **ธ** วุตฺตสุส ผู้มีตนสำรวมแล้ว คือ ผู้มีตนอันปิดแล้ว. คำว่า **นาคสุส** แปลว่า ผู้ประเสริฐ ด้วยเหตุ ๔ ประการ. คำว่า **ปนฺตเสนสุส** แปลว่า ผู้มีที่นอนและที่นั่งอันสงัด. คำว่า **ปฏินนฺตกุสฺส** แปลว่า ผู้เพียบพร้อมด้วยปัญญา ตอบโต้พระเวท. ความรู้เรียกว่า โมนะ ในคำว่า **โมนสุส** ทรงเพียบพร้อมด้วยความรู้นั้น หรือผู้มีกิเลสอันขจัดได้แล้ว. คำว่า **ทนฺตสุส** คือผู้หมดพยศ. คำว่า **อิสฺสิตฺตมสุส** คือ ทรงเป็นอุษิณฺท์ที่ ๗ นับต่อจากอุษิณฺท์ ๖ พระองค์ มีวิปัสสีอุษิณฺท์เป็นต้น. คำว่า **พฺรหฺมสฺสฺสสุส** แปลว่า ผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ. คำว่า **นหาคกุสฺส** แปลว่า ผู้มีกิเลสอันล้างแล้ว. คำว่า **ปทกฺกณฺสุส** คือผู้ฉลาดในการรวบรวมอักษรทั้งหลายแล้วเอามาทำบทคาถา (ร้อยกรอง). คำว่า **วิทฺตเวทสุส** แปลว่า ผู้มีญาณอันรู้แจ้ง. คำว่า **ปฺรินุทฺทสุส** แปลว่า ผู้ประทานธรรมทานก่อนผู้อื่นทั้งหมด. คำว่า **สกุสฺส** แปลว่า ผู้สามารถ. คำว่า **ปตฺติปตฺตสุส** แปลว่า ผู้บรรลุนุญที่ควรบรรลु. คำว่า **เวยฺยากรณฺสุส** แปลว่า ผู้แสดงเนื้อความได้กว้างขวาง. ความจริง บทว่า **พฺยาถตฺตุนฺนาเมตํ** ไม่มี. ความของบททั้งปวงพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว. คำว่า **วิปสฺสฺสิสุส** แปลว่า ผู้ทรงเห็นแจ้ง. คำว่า **อนภินฺตสุส** แปลว่า มิใช่ผู้สาธยายมนต์. คำว่า

๑. บาลี อุปาลิวาทสูตร เป็น ปทกสุส.

โน **อปตตสฺส** หมายถึงผู้ไม่อินตาม ไม่เดินตาม คือมีจิตไม่ไปตามกิเลส
ทั้งหลาย. คำว่า **อสตฺตสฺส** คือไม่ข้อง. แผ่นดินเรียกว่า **ฐริ** ในคำว่า
ฐริปถสฺส อธิบายว่า ผู้เพียบพร้อมด้วยปัญญาอันไพบูรณ์ใหญ่ กว้าง เสมอ
แผ่นดินนั้น. คำว่า **มหาปถสฺส** คือเพียบพร้อมด้วยปัญญาอันใหญ่. คำว่า
อนุปตฺตสฺส คือผู้อันเครื่องฉาบทา คือ ตัณหาและทิฏฐิ ไม่ฉาบทาแล้ว.
คำว่า **อาหุเนยฺยสฺส** คือผู้ควรรับของบูชา. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระ
นามว่า ยักขะ ในคำว่า **ยกฺขสฺส** ก็เพราะอรรถว่า ทรงแสดงอานุภาพได้
หรือเพราะอรรถว่า อันใคร ๆ มองไม่เห็น (ไม่ปรากฏพระองค์). เพราะเหตุ
นั้นอุบาลีคฤหบดีจึงกล่าวว่า **ยกฺขสฺส**. คำว่า **มโหโต** แปลว่า ใหญ่ คำว่า
ตสฺส สาวโกมุหมสุมิ ความว่า ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระศาสดา ผู้มี
พระคุณมีประการดั่งนั้น พระองค์นั้น ปฏิสัมภีตา ปัญญาแตกฉานของอุบาสก
มาถึงด้วยโศคาปิตติมรรคนั้นแล.

ดังนั้น อุบาลีคฤหบดี ดำรงอยู่ในวิสัยแห่งปัญญาแตกฉานแล้ว เมื่อ
จะกล่าวพระคุณของพระทศพลในการละกิเลสร้อยบท จึงวิชันหาความของปัญหา
ที่ว่า ท่านคฤหบดี พวกเรา (พวกนิครนถ์นาฏบุตร) จะทรงจำตัวท่านว่าเป็น
สาวกของใคร. คำว่า **กทา สญฺญพฺพา** แปลว่า รวบรวมไว้เมื่อไร ได้ยินว่า
นิครนถ์นาฏบุตรนั้น คิดอย่างนี้ว่า อุบาลีคฤหบดีนี้ไปสำนักพระสมณโคดมมา
เดี๋ยวนี้เอง เขารวบรวมคุณเหล่านั้นไว้ตั้งแต่เมื่อไรกัน เพราะฉะนั้น นิครนถ์
นาฏบุตรจึงกล่าวอย่างนี้. คำว่า **วิจิตฺตมถํ** **คณฺเญยฺย** ความว่า นายช่าง
ทำดอกไม้ หรือลูกมีอนาช่างทำดอกไม้ ฟังร้อยระเบียบดอกไม้อันวิจิตร ต่าง
โดยเป็นระเบียบดอกไม้ มีขั้วเดียวกันเป็นต้น ด้วยความเป็นคนขยันเองบ้าง
ด้วยความที่ดอกไม้ทั้งหลายมีสีต่าง ๆ กันบ้าง. ในคำว่า **เอวเมว โย ภนฺเต**

นี้ พึงเห็นการรวบรวมการพรรณนาพระคุณมีประการต่าง ๆ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่าขุนเขาสิเนรุ เหมือนกองดอกไม้กองใหญ่ ในบรรดาดอกไม้ทั้งหลายนานาชนิด. อุบาลีคฤหบดีเปรียบเหมือนนายช่างทำดอกไม้ผู้ฉลาด การร้อยกรองพระคุณอันวิจิตรของพระตถาคตเจ้าของคฤหบดี เปรียบเหมือนการร้อยกรองระเบียบดอกไม้อันวิจิตรของนายช่างทำดอกไม้.

คำว่า อุณฺหิ โลหิตํ มุขโต อุกุณฺณํ ความว่า นิครนถ์นาฏบุตรนั้น ทนคู่ศักระของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ ก็คิดมากกว่า ตั้งแต่พຼ່ງนี้ เราก็พาคณะ ๕๐-๖๐ คน เข้าไปบ้านเขา บริโภคอาหารไม่ได้ หม้อข้าวของเราแตกเสียแล้ว. ครั้งนั้น นิครนถ์นาฏบุตรนั้น ก็เกิดความโศกอย่างแรง เพราะการแปรเปลี่ยนของผู้ทำนุบำรุง. ความจริงสัตว์เหล่านี้ คิดเพื่อตนอย่างเดียว. เมื่อความโศกนั้น เกิดแก่นิครนถ์นาฏบุตรนั้นแล้ว ความร้อนภายในก็มี โลหิตก็ละลาย. โลหิตนั้นถูกกองลมใหญ่พัดดันขึ้นก็พลຼ່งออกจากปาก ประมาณบาตรหนึ่ง เหมือนน้ำข้อมที่ไต่ลงในหม้อ. ก็สัตว์จำนวนน้อย ส้ารอกโลหิตที่คั่งออกแล้ว ยังอาจมีชีวิตอยู่ได้. นิครนถ์ถูกเข้า (เข้าอ่อน) ล้มลงในที่นั้นนั่นเอง. พนักงานคานหาม ก็นำนิครนถ์นาฏบุตรนั้นออกนอกพระนครพาไปด้วยคันหาม ๕ คน พลันมาถึงนครปาวา. ต่อมาไม่นานนัก นิครนถ์นาฏบุตรก็ทำกาละ (ตาย) ณ นครปาวา. พระธรรมเทศนาในพระสูตรนี้ ก็สำเร็จลงด้วยอำนาจบุคคลผู้เป็นอุกมฤตัญญุแล

จบอรรถกถาอุปาลิวาสสูตรที่ ๖

๗. กุกกุโรวาทสูตร

ว่าด้วยปุณณโกลิยบุตรและเสนียอเจละ

[๘๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ในโกลิยชนบท ทรงทำ
นิคมของชาวโกลิยะ ชื่อว่าหลัททวสนะให้เป็นโคจรคาม ครั้นนั้นปุณณโก-
ลิยบุตรผู้ประพฤติวัตรดั่งโค และเสนียอเจละ ผู้ประพฤติวัตรดั่งสุนัข เข้า
ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วปุณณโกลิยบุตรผู้ประพฤติวัตรดั่ง
โค ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ฝ่ายเสนีย-
อเจละผู้ประพฤติวัตรดั่งสุนัข ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการ
ปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ก็อุยเจียจุสุนัขแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้าง
หนึ่ง ปุณณโกลิยบุตรผู้ประพฤติวัตรดั่งโค ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เสนียอเจละนี้ ประพฤติวัตรดั่งสุนัข ทำกรรมยากที่ผู้อื่น
จะทำได้ บริโภคโภชนาที่วางไว้ ณ พื้นดิน เขาสมათานกุกกุรวัตรนนั้นอย่าง
บริบูรณ์ สิ้นกาลนาน คติของเขาจะเป็นอย่างไร ภพหน้าของเขาจะเป็นอย่างไร.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้ามว่า อย่าเลย ปุณณะ จงงดข้อนี้เสียเถิด
อย่าถามเราถึงข้อนี้เลย. ปุณณโกลิยบุตรผู้ประพฤติวัตรดั่งโค ได้ทูลถามพระผู้-
มีพระภาคเจ้าเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เสนียอเจละ ประพฤติ
วัตรดั่งสุนัข ทำกรรมยากที่ผู้อื่นจะทำได้ บริโภคโภชนาที่วางไว้ ณ พื้นดิน
เขาสมათานกุกกุรวัตรนนั้นอย่างบริบูรณ์ สิ้นกาลนาน คติของเขาจะเป็นอย่างไร
ภพหน้าของเขาจะเป็นอย่างไร. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้ามว่า อย่าเลย ปุณณะ
จงงดข้อนี้เสียเถิด อย่าถามเราถึงข้อนี้เลย. ปุณณโกลิยบุตร ผู้ประพฤติวัตร

ดังโค ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นครั้งที่ ๓ ว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เสนิยเจละ พระพฤติวัตรดังสุนัข ทำกรรมยากที่ผู้อื่นจะทำได้ บริโภคโภชนะ ที่วางไว้ ณ พื้นดิน เขาสมათานุกุกรวัตรนั้นอย่างบริบูรณ์สิ้นกาลนาน คติของ เขาจักเป็นอย่างไร ภพหน้าของเขาจักเป็นอย่างไร.

[๘๕] พ. คุณ่อนุปุณณะ เราไม่ได้จากท่านเป็นแน่ซึ่งคำนี้ว่า อย่าเลยปุณณะ จงงดข้อนั้นเสียเถิด อย่าถามเราถึงข้อนั้นเลย ดังนี้ แต่เราจัก พยากรณ์แก่ท่าน คุณ่อนุปุณณะ บุคคลบางคนในโลกนี้บำเพ็ญกุกรวัตร บำเพ็ญปกติของสุนัข บำเพ็ญกิริยาอาการของสุนัขให้บริบูรณ์ ไม่ขาดสาย ครั้น แล้วเมื่อตายไป เขาย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของสุนัข อนึ่ง ถ้าเขามีความ เห็นอย่างนี้ว่า เราจักเป็นเทวดาหรือเทพองค์ในองค์หนึ่ง ด้วยศีล วัตร ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้ ความเห็นของเขานั้นเป็นความเห็นผิด คุณ่อนุปุณณะ เรา กล่าวคติของผู้เห็นผิดว่ามี ๒ อย่าง คือ นรกหรือกัมมัตถ์วัตริจจานอย่างใด อย่างหนึ่ง คุณ่อนุปุณณะ กุกรวัตรเมื่อถึงพร้อม ย่อมนำเข้าถึงความ เป็น สหายของสุนัข เมื่อวิบัติย่อมนำเข้าถึงนรก ด้วยประการฉะนี้. เมื่อพระผู้มี- พระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว เสนิยเจละผู้ประพฤติวัตรดังสุนัข ร้องไห้ น้ำตา ไหล.

คติของผู้ประพฤติวัตรดังโค

[๘๖] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะปุณณโกถิบุตรผู้ ประพฤติวัตรดังโคว่า คุณ่อนุปุณณะ เราไม่ได้คำนี้จากท่านว่า อย่าเลยปุณณะ จงงดข้อนั้นเสียเถิด อย่าถามเราถึงข้อนั้นเลย ดังนี้. เสนิยเจละทูลว่า ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้ามิได้ร้องไห้ถึงการพยากรณ์นั้น ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า

ตรัสกะข้าพเจ้า แม้ข้าพเจ้าได้สมาทานกุกกุวัตรนี้อย่างบริบูรณ์มาช้านานแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปุณณโกสิยบุตร ประพฤติวัตรดังโค เขาสมาทานโควัตรนั้นอย่างบริบูรณ์มาช้านาน คติของเขาจะเป็นอย่างไร ภพหน้าของเขาจะเป็นอย่างไร.

พ. อย่าเลย เสนิยะ จงดื้อนั่นเสียเถิด อย่าถามเราถึงข้อนั้นเลย.

เสนิยะขอเจละทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นครั้งที่ ๒...เป็นครั้งที่ ๓ ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปุณณโกสิยบุตรนี้ ประพฤติวัตรดังโค เขาสมาทานโควัตรนั้นอย่างบริบูรณ์มาช้านาน คติของเขาจะเป็นอย่างไร ภพหน้าของเขาจะเป็นอย่างไร.

พ. คุณก่อนเสนิยะ เราไม่ได้จากท่านเป็นแน่ซึ่งคำนี้ว่า อย่าเลยเสนิยะ จงดื้อนั่นเสียเถิด อย่าถามเราถึงข้อนั้นเลย ดังนี้ แต่เราจักพยากรณ์แก่ท่าน คุณก่อนเสนิยะ บุคคลบางคนในโลกนี้ บำเพ็ญโควัตร บำเพ็ญปกติของโค บำเพ็ญกิริยาอาการของโคอย่างบริบูรณ์ ไม่ขาดสาย ครั้นแล้วเมื่อตายไปย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของโค อนึ่ง ถ้าเขามีความเห็นอย่างนี้ว่า เราจักเป็นเทวดา หรือเทพองค์ใดองค์หนึ่ง ด้วยศีล วัตร ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้ ความเห็นของเขานั้นเป็นความเห็นผิด คุณก่อนเสนิยะ เรากล่าวคติของผู้เห็นผิดว่ามี ๒ อย่าง คือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานอย่างใดอย่างหนึ่ง คุณก่อนเสนิยะ โควัตรเมื่อถึงพร้อม ย่อมนำเข้าถึงความเป็นสหายของโค เมื่อวิบัติย่อมนำเข้าถึงนรก ด้วยประการฉะนี้. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ปุณณโกสิยบุตร ผู้ประพฤติวัตรดังโค ร้องไห้ น้ำตาไหล.

[๘๙] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะเสนิยะขอเจละ ผู้ประพฤติวัตรดังสุนัขว่า คุณก่อนเสนิยะ เราไม่ได้คำนี้จากท่านว่า อย่าเลยเสนิยะ จงดื้อ

ข้อนั้นเสียเถิด อย่าถามเราถึงข้อนั้นเลย ดังนี้ ปุณณโกสิยบุตรทูลว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้ร้องไห้ถึงการพยากรณ์นั้น ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสกะข้าพเจ้า แม้ข้าพเจ้าสมาทานโควัตรนี้อย่างบริบูรณ์มาช้านาน ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงสามารถแสดงธรรมโดยประการที่ให้ข้าพเจ้าพึงละโควัตรนี้ได้
และเสนียขอเจละผู้ประพฤติวัตรดังสุนัข พึงละถูกกรวัตรนั้นได้.

ดูก่อนปุณณะ ถ้ากระนั้น ท่านจงฟัง จมมนสิการให้ดี เราจักกล่าว
ปุณณโกสิยบุตร ผู้ประพฤติวัตรดังโค ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

กรรมดำกรรมาว ๔

[๘๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า ดูก่อนปุณณะ
กรรม ๔ ประการนี้ เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้
ตาม ๔ ประการนั้นเป็นไฉน ดูก่อนปุณณะ กรรมดำมีวิบากดำมีอยู่ กรรม
ขาวมีวิบากขาวมีอยู่ กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาวมีอยู่ กรรมไม่
ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมมีอยู่.

ดูก่อนปุณณะ ก็กรรมดำมีวิบากดำ เป็นไฉน ดูก่อนปุณณะ
บุคคลบางคนในโลกนี้ ประมวลกายสังขาร อันมีความทุกข์ ประมวลวจีสังขาร
อันมีความทุกข์ ประมวลมโนสังขาร อันมีความทุกข์ ครั้นแล้ว เขาย่อมเข้า
ถึงโลกอันมีความทุกข์ ย่อมถูกต้องเขาผู้เข้าถึงโลกอันมีทุกข์ เขาอันผัสสะ
ประกอบด้วยทุกข์ถูกต้อง ย่อมเสวยเวทนาอันประกอบด้วยทุกข์ อันเป็นทุกข์
โดยส่วนเดียว คุจสัตวันรก ฉะนั้น ดูก่อนปุณณะ เพราะกรรมที่มีดังนี้แล
ความอุปบัติของสัตว์จึงมี สัตว์ทำกรรมใดไว้ ย่อมเข้าถึงเพราะกรรมนั้น ผัสสะ

ย่อมถูกต้องเขาผู้เข้าถึงแล้ว คุณก่อนปฐมนะ แม้เพราะอย่างนี้ เราจึงกล่าวว่า สัตว์มีกรรมเป็นทายาท ข้อนี้ เรากล่าวว่า กรรมดำมีวิบากดำ.

คุณก่อนปฐมนะ ก็กรรมขาว มีวิบากขาว เป็นไหน คุณก่อนปฐมนะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ประมวลกายสังขาร อันไม่มีความทุกข์ ประมวลวจีสังขาร อันไม่มีความทุกข์ ประมวลมโนสังขาร อันไม่มีความทุกข์ ครั้นแล้ว เขาย่อมเข้าถึงโลกอันไม่มีความทุกข์ ผัสสะอันไม่มีความทุกข์ ย่อมถูกต้องเขาผู้เข้าถึงโลกอันไม่มีความทุกข์ เขาอันผัสสะไม่มีความทุกข์ถูกต้องแล้ว ย่อมเสวยเวทนาอันไม่มีความทุกข์ เป็นสุขโดยส่วนเดียว คุณเทพชั้นสุกสิณหาจะนั้น คุณก่อนปฐมนะ เพราะกรรมที่มีดังนี้แล ความอุปบัติของสัตว์จึงมี สัตว์ทำกรรมใดไว้ ย่อมเข้าถึงเพราะกรรมนั้น ผัสสะย่อมถูกต้องเขาผู้เข้าถึงแล้ว คุณก่อนปฐมนะ แม้เพราะอย่างนี้ เราจึงกล่าวว่า สัตว์มีกรรมเป็นทายาท ข้อนี้ เรากล่าวว่า กรรมขาวมีวิบากขาว.

คุณก่อนปฐมนะ ก็กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว เป็นไหน คุณก่อนปฐมนะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ประมวลกายสังขาร อันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ประมวลวจีสังขาร อันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ประมวลมโนสังขาร อันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ครั้นแล้ว เขาย่อมเข้าถึงโลกอันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ผัสสะอันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ย่อมถูกต้องเขาผู้เข้าถึงโลก อันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง เขาอันผัสสะที่มีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้างถูกต้องแล้ว ย่อมเสวยเวทนาอันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง มีทั้งสุขและทุกข์ระคนกัน คุณพวกมนุษย์ เทพบางเหล่าและสัตว์วินิบาตบางเหล่าจะนั้น คุณก่อนปฐมนะ เพราะกรรมที่มีดังนี้แล ความอุปบัติของสัตว์จึงมี สัตว์ทำกรรมใดไว้ ย่อมเข้าถึงเพราะกรรมนั้น ผัสสะย่อมถูกต้องเขาผู้เข้าถึง

แล้ว คุณก่อนปฐมนะ แม้เพราะอย่างนี้ เราจึงกล่าวว่า สัตว์มีกรรมเป็นทายาท
ข้อนี้เรากล่าวว่า กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว.

คุณก่อนปฐมนะ ก็กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อม
เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมนั้นเป็นไหน คุณก่อนปฐมนะ บรรดากรรม ๓
ประการนั้น เจตนาเพื่อละกรรมดำ มีวิบากดำ เจตนาเพื่อละกรรมขาว มี
วิบากขาว เจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาวนั้นเสีย ข้อนี้
เรากล่าวว่า กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความ
สิ้นกรรม คุณก่อนปฐมนะ กรรม ๔ ประการนี้แล เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญา
อันยิ่งเองแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตาม.

ปฐมนโกถียบุตรแสดงคนเป็นอุบาสก

[๘๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ปฐมนโกถียบุตรผู้
พระพฤติวัตรดังโค ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์
แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่
คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่าผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้
ฉันใด พระโคตมผู้เจริญ ทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยายฉันนั้นเหมือนกัน
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรมและ
พระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็น
อุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ทั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

เสนียอเจละขอบรรพชาอุปสมบท

เสนียอเจละ ผู้ประพฤติวัตรดังสุนัขได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้
เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระ-

องค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ ฉันทใด พระโคตมผู้เจริญ ทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยายกันนั้น เหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

พ. คุณ่อนเสนียะ ผู้ใดเคยเป็นอัญญเดียรถีย์ หวังการบรรพชาอุปสมบทในธรรมวินัยนี้ ผู้นั้นต้องอยู่ปริวาส ๔ เดือนก่อน ต่อล่วง ๔ เดือน ภิกษุทั้งหลาย มีจิตอันอัญญเดียรถีย์ให้ยินดีแล้ว จึงจะให้บรรพชาอุปสมบทเพื่อความเป็นภิกษุ ก็แต่ว่า เราทราบความต่างแห่งบุคคลในข้อนี้.

ตติยปริวาส

[๕๐] เส. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าผู้เคยเป็นอัญญเดียรถีย์มาก่อน หวังการบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ ต้องอยู่ปริวาส ๔ เดือนก่อน ต่อล่วง ๔ เดือน ภิกษุผู้มีจิตอันอัญญเดียรถีย์ให้ยินดีแล้วจึงให้บรรพชาอุปสมบทเพื่อความเป็นภิกษุไซ้ ข้าพระองค์จักอยู่ปริวาสถึง ๔ ปี ต่อล่วง ๔ ปี ภิกษุทั้งหลายมีจิตอันข้าพระองค์ให้ยินดีแล้ว จึงให้ข้าพระองค์บรรพชาอุปสมบทเพื่อความเป็นภิกษุเถิด.

เสนียะเจตมหาราชผู้ประพฤติกุศลวัตร ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เมื่อท่านเสนียะอุปสมบทแล้วไม่นาน หลีกออกไปอยู่แต่ผู้เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีคนส่งไปอยู่ ไม่นานนัก ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ ไม่มีธรรมอันยิ่งกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้มีความต้อง

การ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ใน
ปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ
ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ท่านพระเสนียะได้เป็นพระ-
อรหันตรูปหนึ่ง ในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้แล.

จบกุกกุโรวาทสูตรที่ ๗

๗. อรรถกถากุกกุโรวาทสูตร °

กุกกุโรวาทสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้ฟังมา
แล้วอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โกลิเยสุ คือชนบทที่มีชื่อนี้.
โกลิเยนั้นเป็นชนบทหนึ่ง เรียกกันอย่างนี้ก็เพราะว่าเป็นถิ่นที่อยู่ของเหล่าพระ-
ราชกุมารฝ่ายโกลิวงศ์ซึ่งดำรงอยู่ ณ นครโกลิเย ในชนบทชื่อ โกลิเย นั้น.
คำว่า หลิททวสนํ ความว่า คนทั้งหลายนุ่งห่มผ้าสีเหลือง เล่นนักขัตฤกษ์
ในคราวสร้างนิคมนั้น สิ้นสุดการเล่นนักขัตฤกษ์แล้ว พวกเขาก็ก่อขึ้นนิคมขนาน
นามว่า หลิททวสนะ. อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำหลิททวสนะ
นิคมนั้นให้เป็นโคจรคาม ประทับอยู่. ก็ที่อยู่ในหลิททวสนนิคมนั้น ยังไม่ได้
กำหนดกันไว้ก็จริงอยู่ ถึงอย่างนั้นก็พึงทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ
อยู่ ณ เสนาสนะอันสมควรแก่พระพุทธรูปทั้งหลาย. คำว่า โควตติโก ความว่า
ผู้สมาทานโควัตร การพระพฤติอย่างโค คือตั้งเขาทั้งสองเขabenศีรษะ ผูกหาง

๑. อรรถกถาเรียก กุกกุโรวาทสูตร.

เที่ยวเที่ยวหาญ้ำกับเหล่าโค. คำว่า **อเจโล** แปลว่า เปลือย ไม่มีผ้า. คำว่า **เสนियो** เป็นชื่อของเขา. คำว่า **กุกกุรวตฺติโก** ความว่า ผู้สมათานกุกกุรวตฺร การประพุดอย่างสุนัข ทำกิริยาของสุนัขทุกอย่าง. ปุณณะ กับ เสนิยะ ทั้งสองนั้น. เป็นสหายเล่นเล่นด้วยกันมา. คำว่า **กุกกุโรว** **ปฺลิกฺกุญฺจิตฺวา** ความว่า ขึ้นชื่อว่าสุนัข เมื่อนั่งไถ่ๆ นาย เอาเท้าทั้งสองข้างตะกุกที่พื้นนั่งเห่าเสียงสุนัข เสนิยะ คิดว่า แม้เราจักกระทำดุจกิริยาแห่งสุนัข ครั้นกล่าวพักทายปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็เอาเท้าทั้งสองข้างตะกุกพื้น สลัดศีรษะ ทำเสียงกุก นั่งคู้มือและเท้าเหมือนสุนัข. คำว่า **ณมายิ** **นิกฺกุญฺจิตฺวา** แปลว่า ที่เขาวางไว้ที่พื้นดิน. คำว่า **สมตฺตํ** **สมาทินฺนํ** แปลว่า ที่ยึดอย่างบริบูรณ์. คำว่า **กา คติ** คือผลสำเร็จเป็นอย่างไร. คำว่า **โก อภิสมฺปฺรายโน** หมายถึงภายภาคหน้า คือบังเกิดในที่ไหน. คำว่า **อลิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงห้ามถึง ๓ ครั้ง ด้วยทรงพระดำริว่า สิ่งที่ไม่น่ารักจักมีแก่เขา. คำว่า **กุกกุรวตฺตํ** คือการถือเอาอาภักกิริยาของสุนัข. คำว่า **ภาเวติ** แปลว่า ทำให้เจริญ. คำว่า **ปริปฺปฺณณํ** คือไม่พรั่ง. คำว่า **อพฺพุทฺทิกฺกณณํ** คือไม่ว่างเว้น. คำว่า **กุกกุรฺลลํ** คือความประพุดของสุนัข. คำว่า **กุกกุรฺจิตฺตํ** คือ เกิดความคิดอย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้ เราจักกระทำการที่สุนัขทั้งหลายพึงกระทำ. คำว่า **กุกกุรฺกปฺปํ** ความว่า อาการเดินของเหล่าสุนัขมีอยู่ อาการที่เห็นสุนัขเหล่าอื่นแล้วแยกเขี้ยวเดินไป อาการนี้ชื่อว่า อาการของสุนัข. เขาทำอาการของสุนัขนั้นให้ปรากฏ. ในคำว่า **อิมินาหิ** **ลีเลน** เป็นต้น ความว่า ข้าพระองค์จักเป็นเทวดาหรือเทวดาองค์หนึ่งด้วยความประพุด ด้วยการสมათานวัตร ด้วยการประพุดตบะที่ทำให้ยากหรือด้วยพรหมจรรย์คือการเว้นเมถุนนี้. คำว่า **เทโว** คือบรรดาเทวดาทั้งหลาย มีท้าวสักกะ ท้าวสุยามะ เป็นต้น เป็นเทวดาองค์ใด

องค์หนึ่ง. คำว่า เทวณฺตโร คือบรรดาเทวดาเหล่านั้นเป็นเทวดาองค์ใด
องค์หนึ่งในฐานะที่ ๒ ที่ ๓ เป็นต้น. คำว่า มิจฺฉาทิฏฺฐิ ความว่า ความ
เห็นนั้นของเขา ชื่อว่ามิจฉาทิฏฐิ เพราะการยึดถือทางที่มีไขทางไปสู่เทวโลกว่า
เป็นทางไปสู่เทวโลก. คำว่า อณฺตโร คติ วทามิ ความว่า ก็คติของเขา
เป็นอันไปจากนรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานไม่มี เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าจึงตรัสอย่างนี้. คำว่า สมฺปชฺชมานํ คือกุกกุรวัตรที่เขาปฏิบัติอยู่ ไม่
เจือด้วยทิฏฐิ. คำว่า นาหิ ภนฺเต เอตํ โรทามิ ยํ มํ ภนฺเต ภควาเอวมาห
ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำพยากรณ์อันใดกะ
ข้าพเจ้าอย่างนี้ ข้าพระองค์มิได้ร้องไห้ มิได้คร่ำครวญ มิได้ทอดถอนถึงคำ
พยากรณ์อันนั้น ของพระผู้มีพระภาคเจ้าดอก. บัณฑิตพึงทราบความข้อนั้น
ด้วยอำนาจกรรมของตนเอง ด้วยประการฉะนี้. ไม่พึงทราบความด้วยอาการ
เพียงน้ำตาไหล. ก็ในข้อนี้ มีการประกอบความดังนี้ว่า

มตฺตา วา อมฺมา โรทนต์ โย วา ชีวํ น ทิสฺสตี

ชีวนฺตํ อมฺมํ ปสฺสณฺตี กสฺมา มํ อมฺมํ โรทสฺสี.

แม่จ๋า คนทั้งหลาย เขาร้องไห้ถึง

แต่คนที่ตายแล้ว หรือคนที่ยังเป็นอยู่แต่ไม่

พบกัน เมื่อแม่เห็นฉันยังเป็นอยู่เหตุไร แม่

จึงร้องไห้ถึงฉันเล่า แม่จ๋า...(คำของสาธุ

สามเณร)

คำว่า อปีจ เม อิทํ ภนฺเต ความว่า นายเสนียะ กราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อนึ่งเล่ากุกกุรวัตรนี้ ข้าพเจ้าสมาทานมาเป็นเวลาชว
นาน แม้เมื่อปฏิบัติกุกกุรวัตรนั้น ก็ไม่มีความเจริญ เมื่อปฏิบัติศีลก็ไม่มี

ความเสื่อม (จัญไร) กรรมที่ข้าพเจ้ากระทำมาเป็นเวลาเพียงนี้ก็เกิดเป็นโมฆะ (ไม่มีผล) เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าเมื่อพิจารณาเห็น ความวิบัติของตัวเอง จึงร้องให้ พระเจ้าข้า. คำว่า โควตุดิ เป็นต้น ก็พึงทราบตามนัยที่กล่าวมาแล้วในอุกกุรวัตตรเป็นอาทินั้นแล. คำว่า **ควากปโป** แยกสนธิเป็น **โคอาคปโป** แปลว่า อาการของโค. คำที่เหลือก็เป็นเช่นเดียวกับคำที่กล่าวมาแล้วในอาการของสุนัขนั้นแหละ เห็นเหล่าสุนัขตัวอื่น ๆ แล้วแยกเขี้ยวเดินไปในอุกกุรวัตตรนั้น ฉันทิ ก็พึงทราบอาการที่โคเห็นโคตัวอื่น ๆ แล้วยกหูทั้งสองเดินไปในโควัตตรนี้ก็ฉันทิ. คำนอกนั้นก็เหมือนกันนั้นแหละ.

คำว่า **จตุตทารีมานิ ปุณฺณ กมฺมานิ** ความว่า เหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปรารภพระธรรมเทศนานี้. ก็เพราะเทศนานี้มาด้วยอำนาจการกระทำความบางอย่าง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกรรม ๔ หมวดนี้แล้ว การกระทำของคนเหล่านี้จักปรากฏ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปรารภเทศานี้. อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงทราบว่าคนทั้งสองนี้จักเข้าใจกรรม ๔ หมวดที่กำลังทรงแสดงนี้เท่านั้น ต่อนั้น คนหนึ่งจักถึงสรณะ คนหนึ่งจักบวชแล้วบรรลุพระอรหัต ดังนั้น เทศานี้เท่านั้นเป็นสัปปายะของพวกเขา จึงทรงปรารภเทศานี้. บรรดาบทเหล่านั้นบทว่า **กณฺหิ** แปลว่า ดำ ได้แก่กรรมที่เป็นอกุศลกรรมบถ ๑๐. บทว่า **กณฺหวิปากํ** คือมีวิบากดำ เพราะทำให้บังเกิดในอบาย. บทว่า **สุกฺกํ** แปลว่า ขาว ได้แก่กรรมที่เป็นกุศลกรรมบถ ๑๐. บทว่า **สุกฺกวิปากํ** คือมีวิบากขาว เพราะทำให้บังเกิดในสวรรค์. บทว่า **กณฺหสุกฺกํ** คือกรรมที่ละกัน. บทว่า **กณฺหสุกฺกวิปากํ** คือมีสุขและทุกข์เป็นวิบาก. แท้จริง บุคคลทำกรรมละกันแล้ว เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในตำแหน่งช้างมึงมกล เป็นต้น ด้วยอกุศลกรรม ก็เสวยสุขใน

ปวัตติกาลด้วยกุศลกรรม. แม้เขาเกิดในราชตระกูล ด้วยกุศลกรรม ก็เสวย
ทุกข์ในปวัตติกาลด้วยอกุศลกรรม. กรรมคือเจตนาในมรรค ๔ อันกระทำให้
สิ้นกรรมทรงประสงค์เอาว่า กรรมไม่ดำไม่ขาว. ก็ชื่อว่า กรรมนั้นพึงเป็นกรรม
ดำไฉริ์ ก็จะพึงให้วิบากดำ. ว่าเป็นกรรมขาวไฉริ์ ก็จะพึงให้วิบากขาว.
ส่วนเจตนากรรมในมรรค ๔ ตรัสว่า ไม่ดำไม่ขาว ก็เพราะมีวิบากไม่ดำไม่ขาว
เหตุไม่ให้วิบากทั้งสอง. ความในอุเทศเท่านั้นก่อน.

ส่วนในนิเทศพึงทราบความดังต่อไปนี้. บทว่า **สพฺพยาปชฺฌ** แปลว่า
มีทุกข์. ในกายสังขารเป็นต้น. อกุศลเจตนา ๑๒ ที่ถึงความไหวด้วยอำนาจการ
จับถือเป็นต้น. ในกายทวาร ชื่อว่า กายสังขารมีทุกข์. อกุศลเจตนา ๑๒
นั้นนั่นแล ที่ทำให้การเปล่งคำเป็นไปได้ด้วยอำนาจการเคลื่อนไหวลูกยาง
ในวจิตทวาร ชื่อว่า **วจีสังขาร**. อกุศลเจตนา ที่ยังไม่ถึงความไหวทั้งสองที่
เป็นไปในมโนทวาร สำหรับคนที่กำลังคิดอยู่ลับ ๆ ชื่อว่า **มโนสังขาร**. ดังนั้น
อกุศลเจตนาเท่านั้น ที่ต่างโดยเป็นกายทุจริตเป็นต้นในทวารแม้ทั้งสาม พึง
ทราบว่า **สังขาร**.

แท้จริง ในพระสูตรนี้ เจตนา ชื่อว่า **ฐระ**. ในอุปาสิ (วาท) สูตร
เจตนา ชื่อว่า **กรรม**. บทว่า **อภิสงฺขริตฺวา** คือ ชักมา. อธิบายว่า ประ-
มวลมา. บทว่า **สพฺพยาปชฺฌ** **โลภ** คือเข้าถึงโลกที่มีทุกข์. บทว่า **สพฺพยา-**
ปชฺฌ **ผสฺสา ผุสฺสนฺติ** คือผัสสะที่มีทุกข์เป็นวิบาก ย่อมถูกต้อง. คำว่า
เอกนฺตทุกฺข ได้แก่ ทุกข์หาระหว่างมิได้. คำว่า **ญฺตา** เป็นปัญจมีวิภัติ ลง
ในอรรถว่า เหตุ. ความเข้าถึง (อุปบัติ) ของสัตว์ที่เกิดแล้ว ย่อมมีเพราะ
กรรมที่มีแล้ว. ท่านอธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมทำกรรมที่มีแล้วอย่างไร ความ
เข้าถึงของสัตว์เหล่านั้น ย่อมมีด้วยอำนาจกรรมที่มีส่วนเสมอกัน กับกรรมที่

มีแล้วอย่างไร. ด้วยเหตุที่นั่นแหละ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า สัตว์ทำกรรมอันใดไว้ ย่อมเข้าถึงเพราะกรรมอันนั้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เตน ความว่า สัตว์ทั้งหลาย พระองค์ตรัสว่า เหมือนเกิดเพราะกรรม แต่เชื่อว่าการอุปบัติ ย่อมมีเพราะวิบาก ก็เพราะกรรมเป็นเหตุแห่งวิบาก ฉะนั้นสัตว์ย่อมเกิดเพราะกรรมอันเป็นมูลเหตุนี้. บทว่า ผสฺสา ผุสฺสนฺติ ความว่า สัตว์ทั้งหลายบังเกิดเพราะผลของกรรมอันใด ผัสสะย่อมถูกต้องผลของกรรมอันนั้น. บทว่า กมฺมทายาทา คือ ทายาทของกรรม, เรากล่าวกรรมนั้นแหละว่าเป็นทายาท คือเป็นมรดกของสัตว์เหล่านี้.

บทว่า อพฺยาปชฺฌํ แปลว่า ไม่มีทุกข์. ในวาระนี้ (นิทเทสวาร) เจตนาฝ่ายกามาวจรกุศล ๘ ที่เข้าไปในกายทวาร ชื่อว่า กายสังขาร. เจตนาฝ่ายกามาวจรกุศล ๘ นั้นนั่นแหละ ที่เข้าไปในวจีทวาร ชื่อว่า วจีสังขาร. เจตนาฝ่ายกามาวจรกุศล ๘ ที่เข้าไปในมโนทวาร และเจตนาในฉานเบื้องต่ำ ๓ ชื่อว่า อัพฺยาปชฌมโนสังขาร.

ถามว่า เจตนาในฉาน จงยกไว้ก่อน ทำไมกามาวจรจึงชื่อว่า อัพฺยาปชฌมโนสังขาร.

ตอบว่า อัพฺยาปชฌมโนสังขาร ย่อมเกิดได้ในขณะเข้ากสิณ และขณะเสพกสิณเนื่อง ๆ เจตนาฝ่ายกามาวจรต่อกับเจตนาปฐมฉาน เจตนาในจตุตถฉาน ต่อกับเจตนาในตติยฉาน. ดังนั้น กุศลเจตนาต่างโดยกายสุจริต เป็นต้นเท่านั้น แม้ในทวารทั้งสาม ฟังทราบทั่ว สังขาร. วาระที่สามก็ฟังทราบด้วยอำนาจที่คละกันทั้งสองอย่าง. ในคำว่า เสยฺยถาปี มนุสฺสา เป็นต้น ฟังทราบทั่ว สำหรับพวกมนุษย์ก่อน ปรากฏว่าบางครั้งก็สุข บางคราวก็ทุกข์

ส่วนในเหล่าเทวดาทั้งหลาย เหล่าภุมมเทวดา ในเหล่าวินิปาติกสัตว์ทั้งหลาย เหล่าเวมานิกเปรต บางครั้งก็สุข บางครั้งก็ทุกข์. สุขย่อมเกิดได้แม้ในเหล่าสัตว์ดิรัจฉานเช่นช้างเป็นต้น. บทว่า ตตฺร แปลว่า ในกรรมทั้ง ๓ นั้น.

บทว่า ตสฺส ปหานาย ยา เจตนา ความว่า เจตนาในมรรค ก็เพื่อประโยชน์แก่การละกรรมนั้น. แต่ถึงกรรมแล้วชื่อว่า ธรรมอย่างอื่นที่ขาวกว่าเจตนาในมรรคไม่มี. ฝ่ายอกุศลเจตนา ๑๐ ถึงกรรม ๔ หมวดนี้แล้ว ชื่อว่า ดำ. กุศลเจตนาที่เป็นไปในภูมิ ๓ ชื่อว่า ขาว. มรรคเจตนามาแล้วว่า ไม่ดำไม่ขาว. นายเสนียะนั้นคิดว่า ตัวเราเหมือนจะเปลี่ยนความคิดว่า เราประกอบตัวไว้ในฝ่ายธรรมที่ไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์มาเป็นเวลานานแล้วหนอ ทำคนให้ลำบากเปล่า จักอาบน้ำที่ริมฝั่งแม่น้ำที่แห้ง เป็นเหมือนคนปักหลักลงในแกลบไม่ทำประโยชน์อะไร ๆ ให้สำเร็จเลย เอาเถิด เราจะประกอบตัวไว้ในความเพียรดังนี้แล้ว จึงกล่าวคำนี้ว่า **ลเภยฺยาหํ ภนฺเต.**

ครั้งนั้น ดิตถิปริวาส (การอยู่อบรมสำหรับเดียรฉิย) อันใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วในชั้นธกวินัยว่า ผู้เคยเป็นอัญญเดียรฉิย ตั้งอยู่ในภูมิของสามเณรแล้วสมาทานอยู่ปริวาส โดยนัยว่า ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้ามีชื่อนี้เคยเป็นอัญญเดียรฉิย ประสงค์จะอุปสมบทในธรรมวินัยนี้ ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้านั้นขอปริวาส ๔ เดือนกะสงฆ์ ดังนี้ เป็นต้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอาดิตถิปริวาสนั้น จึงตรัสเป็นต้นว่า โย โข เสนีย อญฺญตฺตฺถิปฺปฺพุทฺโธ ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปพฺพชฺช** ตรัสด้วยอำนาจความที่ทรงมีพระวาจาอ่อนหวาน. แม้ที่จริงเสนียะนั้นไม่อยู่ปริวาสก็ได้บรรพชา. แต่เขาต้องการอุปสมบทบำเพ็ญวัตร ๘ ประการ มีการเข้าบ้าน เป็นต้น พึงอยู่ปริวาส เกินกาลกำหนด. บทว่า อารทฺธจิตฺตา คือมีจิตยินดีแล้วด้วยการบำเพ็ญวัตร ๘ ประการ. นี้

เป็นความย่อในเรื่องอดีตยปริวาสนั้น. ส่วนความพิสดารของอดีตยปริวาสนั้น
พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้ว ในกาปิพพัชชาขันธกะ คัมภีร์อรรถกถาวินัย
ชื่อสมันตปาสาทิกา. คำว่า **อปีจ เมตุล** แยกสนธิว่า **อปีจ เม เอตุล**. คำว่า
บุคฺคฺลเวมฺมุตฺตตา วิทิตา คือรู้ความที่บุคคลเป็นต่าง ๆ กัน. พระผู้มีพระภาค-
เจ้าทรงแสดงว่า คำนี้ปรากฏแก่เราว่า บุคคลนี้ควรอยู่ปรินิพพาน บุคคลนี้ไม่ควร
อยู่ปรินิพพาน. ต่อจากนั้น เสนิยะคิดว่า โอ พระพุทธศาสนาน่าอัศจรรย์จริง
ที่คนขัดสีทุบอย่างนี้แล้ว ก็ยึดเอาแต่ที่ควร ที่ไม่ควรก็ทิ้งไป. ต่อแต่นั้น
เขาก็เกิดอุตสาหะในการบรรพชาว่าดีกว่า จึงกราบทูลว่า **สเจ โข ภนฺเต** ดังนี้.
ครานั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความที่เขามีฉันทะแรงกล้า ทรงดำริ
ว่า เสนิยะไม่ควรอยู่ปรินิพพาน. จึงตรัสเรียกภิกษุรูปหนึ่งมาว่า ภิกษุ เธอไปให้
เสนิยะอาบน้มาแล้วให้บรรพชา แล้วนำตัวมา. ภิกษุนั้นก็กระทำอย่างนั้น ให้
เขาบรรพชาแล้วนำมายังสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ
นั่งกลางหมู่สงฆ์ ให้เขาอุปสมบทแล้ว. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เสนิย-
นิครนถ์ผู้ถือกุฎกูรวัตร ก็ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า.
บทว่า **อจิรฺอุปสมฺปนฺโน** แปลว่า อุปสมบทแล้วไม่นาน. บทว่า **วูปกฺกุโง**
คือปลีกกายและจิต ออกจากวัตถุทางและกิเลสทาง. บทว่า **อปฺปมตฺโต** คือ
ผู้ไม่ละสติในกัมมัฏฐาน. บทว่า **อาตาปี** คือผู้มีคุณเครื่องเผากิเลส ด้วย
คุณเครื่องเผากิเลสคือความเพียร ที่นับได้ว่าเป็นไปทางกายและทางจิต. บทว่า
ปหิตตฺโต คือผู้มีตนอันส่งไป มีอรรถาพอันสละแล้ว เพราะเป็นผู้ไม่เยื่อใย
ในร่างกายและชีวิต. คำว่า **ยสฺสตุถาย** แยกสนธิว่า **ยสฺส อตุถาย**. บทว่า
กฺกุลปฺปฺตฺตา คือ บุตรผู้มีมรรยาทและสกุล. บทว่า **สมฺมุเทว** คือ โดยเหตุ
โดยการณ. คำว่า **ตทฺหนฺตฺตริ** แยกสนธิว่า **ตํ อหนฺตฺตริ**. บทว่า **พฺรหฺม-**

จริยปริโยสานํ คือ อรหัตผลอันเป็นที่สุดแห่งมรรคพรหมจรรย์. จริงแล้ว
กุกฺกนฺตฺรํทั้งหลาย ย่อมบวชเพื่อประโยชน์แก่มรรคพรหมจรรย์นั้น. สองบทว่า
ทิจฺจุเรว ฐมฺเม คือ ในอรรถาพนี้แล. บทว่า สยํ อภิญญา สจุจิกฺขวา
คือ กระทำให้ประจักษ์ด้วยปัญญา ด้วยตัวเอง. อธิบายว่า ผู้ไม่มีผู้อื่นเป็น
ปัจจัย (ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น). บทว่า อูปสมฺบุรุษ วิหาสิ คือ บรรลุแล้ว
ให้ถึงพร้อมแล้วอยู่. ผู้อยู่อย่างนี้แล รู้ยิ่งว่า ชาติสิ้นแล้ว ฯลฯ. พระผู้มี-
พระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงปัจจุเวกขณภูมิ (ญาณ) แก่เสนียะนั้นอย่างนี้แล้ว
เพื่อทรงให้เทศนาจบลงด้วยขอดคือพระอรหัต ท่านจึงกล่าวว่า ก็ท่านเสนียะเป็น
พระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลายบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
อญฺญตโร คือ องค์หนึ่ง. บทว่า อรหตํ คือ แห่งพระอรหันต์ทั้งหลาย ใน
ข้อนี้มีอธิบายดังนี้ว่า บรรดาพระอรหันต์สาวกทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ท่านเสนียะเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง. คำที่เหลือในที่ทุกแห่งคืบทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถากุกฺกโรวาทสูตรที่ ๗

๘. อภัยราชกุมารสูตร

ว่าด้วยอภัยราชกุมาร

[๕๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน เขตพระนครราชคฤห์ ครั้นนั้น พระราชกุมารพระนามว่า อภัย เสด็จเข้าไปหานิครนถ์นาฏบุตรถึงที่อยู่ ทรงอภิวัตินิครนถ์นาฏบุตรแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๕๒] นิครนถ์นาฏบุตรได้ทูลอภัยราชกุมารว่า ไปเกิด พระราชกุมาร เจริญพระองค์ทรงยกวาทีแก่พระสมณโคดม เมื่อพระองค์ทรงยกวาทีแก่พระสมณโคดมอย่างนี้แล้ว กิตติศัพท์อันงามของพระองค์จักกระปือไปว่า อภัยราชกุมาร ทรงยกวาทีแก่พระสมณโคดมผู้มีฤทธิ์ มีอานุภาพมากอย่างนี้.

อภัยราชกุมารตรัสถามว่า ท่านผู้เจริญ ก็ข้าพเจ้าจะยกวาทีแก่พระสมณโคดม ผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากอย่างนี้ ได้อย่างไร.

นิครนถ์นาฏบุตรทูลว่า ไปเกิด พระราชกุมาร เจริญพระองค์เสด็จเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมถึงที่ประทับ แล้วจงทูลถามพระสมณโคดมอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระตถาคตจะพึงตรัสพระวาจาอันไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่นบ้างหรือไม่ ถ้าพระสมณโคดมถูกถามอย่างนี้แล้ว จะทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า ดูก่อนราชกุมาร ตถาคตพึงกล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ดังนี้ไซ้ พระองค์พึงทูลพระสมณโคดมอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเป็นอย่างนั้น การกระทำของพระองค์จะต่างอะไรจากปุถุชนเล่า เพราะแม้ปุถุชนก็พึงกล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ถ้า

พระสมณโคดมถูกถามอย่างนี้แล้ว จะทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า คุณ่อนราชกุมาร ตถาคตไม่พึงกล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ดังนี้ไซ้ พระองค์พึงทูลพระสมณโคดมอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเป็นอย่าง นั้น อย่างไรพระองค์จึงทรงพยากรณ์พระเทวทัตว่า เทวทัตจักเกิดในอบาย จักเกิดในนรก ตั้งอยู่สืบกับหนึ่ง เป็นผู้อันใครๆ เขียวยาไม่ได้ ดังนี้ เพราะ พระวาจาของพระองค์นั้น พระเทวทัตโกรธ เสียใจ คุณ่อนพระราชากุมาร พระสมณโคดมถูกพระองค์ทูลถามปัญหาสองเงื่อนนี้แล้ว จะไม่อาจกลืนเข้า ไม่ อาจคายออกได้เลย เปรียบเหมือนกะจับเหล็กที่ติดอยู่ในคอของบุรุษ บุรุษนั้น จะไม่อาจกลืนเข้า ไม่อาจคายออกได้ ฉนใด คุณ่อนราชกุมาร พระสมณ- โคดมก็ฉนนั้น ถูกพระองค์ทูลถามปัญหาสองเงื่อนนี้แล้วจะไม่อาจกลืนเข้า ไม่ อาจคายออกได้เลย.

อภัยราชกุมารรับคำนิครนถ์นาฏบุตรแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ ทรง อภิวัตินิครนถ์นาฏบุตร ทรงทำประทักษิณแล้วเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ- ภาคว่าเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควร ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ทรงแหงนคูดุพระอาทิตย์ทรงพระดำริว่า วันนี้มิใช่ กาลจะยกวาทะแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า วันพรุ่งนี้เถิด เราจักยกวาทะแก่พระผู้ มีพระภาคเจ้าในนิเวศน์ของเราดังนี้แล้ว จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระองค์เป็นที่ ๔ จงทรงรับ ภัตตาหารของหม่อมฉัน เพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับ ด้วยคุณิภาพ ลำดับนั้น อภัยราชกุมารทรงทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรับแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ประทัก- ษิณแล้ว เสด็จหลีกไป ครั้นนั้น พอล่วงราตรีนั้นไป เวลาเช้า พระผู้มี-

พระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของอภัยราชกุมารประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้ ลำดับนั้น อภัยราชกุมารทรงอ้างศาสพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยขาทนียโกชนียะอันประณีต ให้อ้อมหน้าเพียงพอด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยเสร็จ ทรงชักพระหัตถ์จากบาตรแล้ว อภัยราชกุมารทรงถืออาสนะต่ำอันหนึ่ง ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

วาทะที่ไม่เป็นที่รัก

[๕๓] อภัยราชกุมารประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระตถาคตจะพึงตรัสพระวาทะอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของคนอื่นบ้างหรือหนอ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนราชกุมาร ในปัญหาข้อนี้ จะวิสัชนาโดยส่วนเดียวมิได้.

อ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะปัญหาข้อนี้ พวกนิครนถ์ได้ฉิบหายแล้ว.

พ. ดูก่อนราชกุมาร เหตุไฉนพระองค์จึงตรัสอย่างนี้เล่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะปัญหาข้อนี้ พวกนิครนถ์ได้ฉิบหายแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส หม่อมฉันเข้าไปหานิครนถ์นาฏบุตรถึงที่อยู่ อภิวัตแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง นิครนถ์นาฏบุตรได้บอกว่า ไปเกิด พระราชกุมาร เชิญพระองค์เสด็จไปยกวาทะแก่พระสมณโคดมเถิด เมื่อพระองค์ยกวาทะแก่พระสมณโคดมอย่างนี้ กิตติศัพท์อันงามของพระองค์จักกระปือไปว่า อภัยราชกุมารยกวาทะแก่พระสมณโคดม ผู้มีฤทธิ์มาก

มีอานุภาพมากอย่างนี้ เมื่อนิครนถ์นาฏบุตรกล่าวอย่างนี้ หม่อมฉันได้ถามว่า ท่านผู้เจริญ ก็ข้าพเจ้าจะยกวาทะแก่พระสมณโคดมผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากอย่างนี้ได้อย่างไร. นิครนถ์นาฏบุตรตอบว่า ไปเถิด พระราชกุมาร เจริญ พระองค์เสด็จเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมถึงที่ประทับ แล้วจึงทูลถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระตถาคตจะพึงตรัสพระวาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่นบ้างหรือไม่ ถ้าพระสมณโคดมถูกพระองค์ทูลถามอย่างนี้แล้ว จะทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า ดูก่อนราชกุมาร ตถาคตพึงกล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ดังนี้ไซ้ พระองค์พึงทูลพระสมณโคดมอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเป็นอย่างนั้น การกระทำของพระองค์จะต่างอะไรจากปุถุชนเล่า เพราะแม้ปุถุชนก็กล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น แต่ถ้าพระสมณโคดมถูกพระองค์ทูลถามอย่างนี้แล้ว จะทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า ดูก่อนราชกุมาร ตถาคตไม่พึงกล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ดังนี้ไซ้ พระองค์พึงทูลพระสมณโคดมอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเป็นอย่างนั้น อย่างไรพระองค์จึงทรงพยากรณ์ เทวทัตว่า เทวทัตจักเกิดในอบาย จักเกิดในนรก ตั้งอยู่สิ้นกัปหนึ่ง เป็นผู้อันใคร ๆ เยียวยาไม่ได้ ดังนี้ เพราะพระวาจาของพระองค์นั้น พระเทวทัตโกรธ เสียใจ ดูก่อนพระราชกุมาร พระสมณโคดมถูกพระองค์ทูลถามปัญหาสองเงื่อนไขแล้ว จะไม่อาจกลืนเข้า ไม่อาจคายออกได้เลย เปรียบเหมือนกะจับเหล็กติดอยู่ในคอกของบุรุษ บุรุษนั้นจะไม่อาจกลืนเข้า ไม่อาจคายออกได้ ฉันทิด ดูก่อนราชกุมาร พระสมณโคดมก็ฉันทันนั้น ถูกพระองค์ทูลถามปัญหาสองเงื่อนไขแล้ว จะไม่อาจกลืนเข้า ไม่อาจคายออกได้เลย.

วาจาที่ประกอบด้วยประโยชน์

[๕๔] สมัยนั้นแล เด็กอ่อนได้แต่นอน นิ่งอยู่บนตักของอภัยราชกุมาร ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะอภัยราชกุมารว่า ลูกอ่อนราชกุมาร ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ถ้ากุมารนี้อาศัยความเปลอของพระองค์ หรือของหญิงที่เลี้ยง ฟังน้ำไม้อีก่อนกรวดมาใส่ในปาก พระองค์จะพึงทำเด็กนั้นอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจะพื้งนำออกเสีย ถ้าหม่อมฉันไม่อาจจะนำออกได้แต่ที่แรก หม่อมฉันก็จะเอามือซ้ายประคองศีรษะแล้วนิ้วมือขวากัดไม้หรือก่อนกรวดแม้พร้อมด้วยเลือดออกเสีย ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะหม่อมฉันมีความเอ็นดูในกุมาร.

ลูกอ่อนราชกุมาร ตลาคตก็ฉันทันเหมือนกัน ย่อมรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคตไม่กล่าววาจานั้น อนึ่ง ตลาคตย่อมรู้วาจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจาไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคตไม่กล่าววาจานั้น อนึ่ง ตลาคตย่อมรู้วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ในข้อนั้น ตลาคตย่อมรู้กาลที่จะพยากรณ์ว่าจานั้น ตลาคตย่อมรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคตไม่กล่าววาจานั้น.

ตลาคตย่อมรู้วาจาที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคตไม่กล่าววาจานั้น อนึ่ง ตลาคตย่อมรู้วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ในข้อนั้น ตลาคตย่อมรู้กาลที่จะพยากรณ์ว่าจานั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะตลาคตมีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย.

พุทธปฐก

[๕๕] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กษัตริย์ผู้บัณฑิตก็ดี พราหมณ์ผู้บัณฑิตก็ดี คฤหบดีผู้บัณฑิตก็ดี สมณะผู้บัณฑิตก็ดี ผูกปัญหาแล้วเข้ามาเฝ้าทูลถาม พระตถาคต การพยากรณ์ปัญหาของบัณฑิตเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสด้วยพระหฤทัยไว้ก่อนว่า บัณฑิตทั้งหลายจักเข้ามาเฝ้าเราแล้วทูลถามอย่างนี้ เราอันบัณฑิตเหล่านั้นทูลถามอย่างนี้แล้ว จักพยากรณ์อย่างนี้ หรือว่าพยากรณ์นั้นมาปรากฏแจ่มแจ้งจะพระตถาคตโดยทันที.

ดูก่อนราชกุมาร ถ้าอย่างนั้น ในข้อนี้ อาตมภาพจักกลับถามพระองค์บ้าง ข้อนี้ควรแก่พระองค์อย่างใด พระองค์พึงพยากรณ์ข้อนั้นอย่างนั้น ดูก่อนราชกุมาร พระองค์จะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พระองค์เป็นผู้ฉลาดในส่วนน้อยใหญ่ของรถหรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า หม่อมฉันเป็นผู้ฉลาดในส่วนน้อยใหญ่ของรถ.

พ. ดูก่อนราชกุมาร พระองค์จะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ชนทั้งหลายเข้าไปเฝ้าพระองค์แล้วพึงทูลถามอย่างนี้ว่า ส่วนน้อยใหญ่ของรถอันนี้ ชื่ออะไรการพยากรณ์ปัญหาของชนเหล่านั้น พระองค์ตรัสด้วยใจไว้ก่อนว่า ชนทั้งหลายเข้ามาหาเราแล้ว จักถามอย่างนี้ เราอันชนเหล่านั้นถามอย่างนี้ จักพยากรณ์อย่างนี้ หรือว่าการพยากรณ์นั้นพึงแจ่มแจ้งจะพระองค์โดยทันที.

อ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะหม่อมฉันเป็นทหารรถ รู้จักดี ฉลาดในส่วนน้อยใหญ่ของรถ ส่วนน้อยใหญ่ของรถทั้งหมดหม่อมฉันทราบดีแล้ว ฉะนั้นการพยากรณ์ปัญหานั้น แจ่มแจ้งจะหม่อมฉันโดยทันทีทีเดียว.

ฉนั้นเหมือนกันแล ราชกุมาร กษัตริย์ผู้บัณฑิตก็ดีพราหมณ์ผู้บัณฑิตก็ดี คฤหบดีผู้บัณฑิตก็ดี สมณะผู้บัณฑิตก็ดี ผูกปัญหาแล้วจักเข้ามาถามตถาคต

การพยากรณ์ปัญหานี้ ย่อมแจ่มแจ้งจะตกาศโดยทันที ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะความที่ธรรมชาตุนั้น ตกาศแทงตลอดดีแล้ว การพยากรณ์ปัญหานี้ จึงแจ่มแจ้งจะตกาศโดยทันที.

อภัยราชกุมารแสดงตนเป็นอุบาสก

[๕๖] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อภัยราชกุมารได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคลลหงายของทีคว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ ฉันทิ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย ฉันทินั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำ หม่อมฉัน ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ดังนี้แล.

จบอภัยราชกุมารสูตรที่ ๘

๘. อรรถกถาอภัยราชกุมารสูตร^๑

อภัยราชกุมารสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้วอย่างนี้.

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อภยะ เป็นพระนามของพระราชกุมารพระองค์นั้น. คำว่า ราชกุมาร คือเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร.

๑. อรรถกถาเรียก อภัยสูตร.

บพว่า วาท์ อาโรเปหิ คือ จงยกโทษในวาทะ. คำว่า เนรยโก แปลว่า ผู้บังเกิดในนรก. คำว่า กปฺปญฺโธ แปลว่า ตั้งอยู่ตลอดกัป. คำว่า อเตกจิโธ คือแม้พระพุทธเจ้าพ้นพระองค์ก็ไม่อาจแก้ไขได้. คำว่า โอคุคิลิตฺตุ คือ พระตถาคต เมื่อไม่อาจกล่าวแก้ปัญหาสองเงื่อนไขได้ ก็ไม่อาจคาย คือ นำออกข้างนอกได้. คำว่า อุกุคิลิตฺตุ คือเมื่อไม่อาจให้นำโทษแห่งคำถาม (ปัญหา) ออกไปเสีย ก็ไม่อาจกลืน คือเอาเข้าไปข้างในได้. คำว่า เอว ภาณเต ความว่า ได้ยินว่า นิครนถ์คิดว่า พระสมณโคดมทำลายสาวกของเราแล้วรับเอาไว้เอง เอาเถิด เราจะแต่งปัญหาข้อหนึ่ง ซึ่งพระสมณโคดมถูกถามแล้วจะต้องนั่งกระโหย่งไม่สามารถลุกได้. นิครนถ์นั้น รับอาหารมาจากวังของอภัยราชกุมารแล้ว จันโภชนะอันโอชะ แต่งปัญหาไว้เป็นอันมาก คิดว่า พระสมณโคดมเห็นโทษ อันนี้ในปัญหานี้ในข้อนั้นก็เห็นเสียแล้วละการทั้งปวงเสีย ได้ครุ่นคิดปัญหานี้ในสมองถึง ๔ เดือน. ครั้งนั้นนิครนถ์คิดว่า พระสมณโคดม ไม่อาจให้โทษ ในการถามหรือตอบปัญหานี้ได้ ปัญหานี้ชื่อ โอวัฏฏิกสสาระ (คือปัญหาวนเวียน) ใครหนอจะรับผูกวาทะแก่พระสมณโคดมได้. ต่อแต่นั้น ก็ตกลงใจว่า อภัยราชกุมารเป็นบัณฑิต เขาก็สามารถ เหตุฉะนั้น เราจะให้อภัยราชกุมารเรียนปัญหานั้นแล้วให้อภัยราชกุมารเรียน. อภัยราชกุมารนั้น มีอริยาศัขชอบยกวาทะ จึงรับคำนิครนถ์นั้น ตรัสว่า อย่างนั้นสิ ท่านอาจารย์. ทรงเข้าพระทัยว่า ปัญหานี้อาจารย์แต่งใช้เวลา ๔ เดือน เมื่อรับเอาปัญหานี้ไปให้พระสมณโคดมตอบ เวลาคงไม่พอ จึงทรงดำริอย่างนี้ว่า วันนี้ไม่เหมาะ.

คำว่า โสทานิ แยกสนธิว่า เสว ทานิ. บพว่า อตฺตจตุตฺตโธ ความว่า เหตุไร อภัยราชกุมาร จึงไม่นิมนต์ภิกษุทั้งหลายให้มากรูป. ได้ยินว่า อภัยราชกุมารนั้น ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่อภิกษุมารูปนั่งกันแล้ว พระผู้-

มีพระภาคเจ้า จะทรงชักพระสูตรอื่น เหตุอื่น หรือเรื่องทำนองนั้นอย่างอื่น มาแสดงแก่เรา ซึ่งถวายเป็นนิทานน้อย กำลังพูดอยู่ เมื่อเป็นดังนี้ ก็จักมีแต่ การทะเลาะการร่นววยเท่านั้น แม้อย่างนั้น เราจักนิมนต์แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์เดียว ก็จักเกิดการติเตียนเราว่า อภัยราชกุมารนี้ ช่างตระหนี่ ทั้งที่ เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเที่ยวบิณฑบาตพร้อมด้วยภิกษุหรือรูปบ้าง พันรูป บ้างทุก ๆ วัน ก็ยังนิมนต์แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์เดียว ก็โทษอย่างนั้น จักไม่มี. จึงนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นองค์ที่ ๔ กับภิกษุอื่นอีก ๓ รูป. คำว่า น เขวตุล ราชกุมาร เอกิ เสน ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส ว่า คุณก่อนราชกุมาร ในเรื่องนี้ จะไม่มีการตอบปัญหา โดยเงื่อนไขเดียว. อธิบายว่า ก็ตถาคตจะฟังกล่าวก็ดี ไม่ฟังกล่าวก็ดี ซึ่งวาจาเห็นปานนั้น ตถาคต เห็นประโยชน์โดยปัจจัยแห่งภายิต จึงกล่าว ไม่เห็นประโยชน์ก็ไม่กล่าว. ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงย่อปัญหาที่นิครนถ์แต่งมา ๔ เดือน ด้วยพระ คำรัสคำเดียวเท่านั้น ประหนึ่งอสันนิบาตฟาดยอดบรรพต ฉะนั้น.

สองบทว่า อนสุตฺถุ นิคฺคธา แปลว่า นิครนถ์ทั้งหลายฉิบหายแล้ว.

บทว่า อญฺเฏ นิสินฺโน โหติ คือ นั่งบนพระเพลา. แท้จริง นักพูดโดย เลศทั้งหลาย ตั้งวาตะขึ้นมานั่งจับของบางอย่าง เช่นผลไม้ หรือดอกไม้ หรือคัมภีร์ เมื่อตนชนะก็ทับถมผู้อื่น. เมื่อตนแพ้ก็แสดงกิริยาซัดสาย (แก้ ขวย) ประหนึ่งกินผลไม้ ประหนึ่งดมดอกไม้ ประหนึ่งอ่านคัมภีร์ ฉะนั้น. ส่วนอภัยราชกุมารนี้ ทรงดำริว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเข้าสงครามย่ำยี วาตะของผู้อื่น ถ้าเราชนะก็ดีไป ถ้าไม่ชนะก็หยิกเค็ดให้ร้อง ต่อนั้นเราก็จัก พูดว่า คุณิ ท่านผู้เจริญ เด็กนี้ร้อง ลูกขึ้นก่อน ภายหลังค่อยรู้กัน เพราะ ฉะนั้น จึงทรงพาเด็กมาประทับนั่ง. ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นนักพูดประ-

เสร็จกว่าอภัยราชกุมารพ้นเท่าแสนเท่า ทรงพระพุทธานุญาตว่า จักทรงทำเด็กนี้
แหละให้เป็นข้ออุปมา ทำลายวาตะของอภัยราชกุมารนั้นเสีย จึงตรัสว่า
ก็ มณฺเฑสิ ราชกุมาร เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มุข อหเรยฺย แปลว่า ตั้งไว้ในปาก.
คำว่า อหเรยฺยสุตาหิ แก่เป็น อุปเนยฺย อสุต อหิ . บทว่า อาทิกเนว
แปลว่า ด้วยประโยคแรกเท่านั้น. บทว่า อญฺติ แปลว่า มีใจความไม่เป็น
จริง. บทว่า อตฺตจฺฉิ แปลว่า ไม่เปล่าประโยชน์. บทว่า อนตฺตสญฺหิตฺตํ
แปลว่า ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่อาศัยความเจริญ. บทว่า อปฺปิยา
อมหาปา แปลว่า ไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจ. พึงทราบความในที่ทุกแห่ง โดย
นัยนี้แล. บรรดาว่าจาสองฝายนั้น ในฝายวาจาไม่เป็นที่รัก วาจาแรกที่เป็น
ไป คู่คนที่ไม่ใช่โจรว่าโจร คู่คนที่ไม่ใช่ทาสว่าทาส คู่คนที่ไม่ใช่ผู้ประกอบ
กรรมชั่วว่า คนประกอบกรรมชั่ว ตลาคดไม่กล่าววานั้น วาจาที่สองเป็นไป
ด้วยอำนาจวาจาที่ผู้เป็นโจรเท่านั้นว่า ผู้นี้โจร ดังนี้ เป็นต้น ตลาคดไม่
กล่าววาจาเมื่อนั้น บัดนี้พึงทราบวาจาที่สาม คือวาจาที่กล่าวด้วยมุ่งประโยชน์
เป็นเบื้องต้น ด้วยมุ่งธรรมเป็นเบื้องต้น ด้วยมุ่งสั่งสอนเป็นเบื้องต้นแก่
มหาชนอย่างนี้ว่า เพราะความที่ท่านไม่ได้ทำบุญไว้ ท่านจึงยากจน มีผิว-
พรรณทราม มีอำนาจน้อย แม้ดำรงอยู่ในโลกนี้แล้วก็ยังไม่ทำบุญอีก ใน
อติภาพที่สอง ท่านจะพ้นจากอบาย ๔ ได้อย่างไร. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
กาลญฺญ ตลาคโต ความว่า ตลาคตเป็นผู้รู้กาล เพื่อประโยชน์แก่การ
พยากรณ์ว่าวานั้น ในการพยากรณ์ที่สามนั้น อธิบายว่า ตลาคตรู้กาลที่ถือ
เอาของที่ควรถือกาลที่ยอมรับของมหาชนแล้วจึงพยากรณ์ ในฝายวาจาเป็นที่รัก
วาจาแรกชื่อว่า ถ้อยคำที่ไม่ควรตั้งไว้ ถ้อยคำที่ไม่ควรตั้งไว้นั้นพึงทราบอย่างนี้.

ดังได้อินมา ชายแก่ชาวบ้านคนหนึ่งมายังพระนคร ค้มเหล้าอยู่ใน
โรงเหล้า พวกนักเลงเหล้าเป็นอันมากต้องการจะลวงแก่ จึงยื่นใกล้ที่ค้ม
เหล้า แล้วก็ค้มเหล้ากับแก่ คิดในใจว่า จะเอาทั้งฝ้านุ่งผ้าห่มของชายแก่คนนี้
ทั้งสิ่งของในมือให้หมด จึงทำดิกาสัญญากันว่าเราจะเล่าเรื่องที่ประจักษ์แก่ตน
คนละเรื่อง ผู้ใดพูดว่าไม่จริงหรือไม่เชื่อเรื่องที่พูด เราจะเอาผู้นั้นไปเป็นทาส.
จึงถามชายแก่คนนั้นว่า ถูกใจไหมละ พ่อลุง. ชายแก่ตอบว่า ตกลงพ่อหนุ่ม.

นักเลงเหล้าคนหนึ่งจึงเล่าว่า พ่อมหาจำริญ เมื่อข้าอยู่ในท้องแม่ข้า
แม่แพ้ท้องอยากจะกินลูกมะขวิด แม่หาคนนำลูกมะขวิดมาไม่ได้ จึงส่งข้าไป
ข้าขึ้นต้นไม้ไม่ได้ก็จับเท้าตัวเองโยนขึ้นไปบนต้นไม้เหมือนกับโยนก้อน แล้ว
ก็ไต่จากกิ่งโน้นมาถึงนี้เก็บลูกมะขวิด แต่แล้วก็เกิดลงไม่ได้ ต้องกลับไปบ้าน
เอาบันไดมาพาดจึงลงได้ แล้วไปหาแม่ให้ลูกมะขวิดแก่แม่ แต่ว่าเจ้าลูกมะขวิด
เหล่านั้นมันใหญ่โตขนาดค่อม แต่นั่น แม่ข้าก็นั่งบนที่นั่งอันหนึ่ง กินลูกมะขวิด
เข้าไปตั้ง ๖๐ ลูกถ้วน ในจำนวนลูกมะขวิดที่ข้านำมาด้วยสะเอวข้างเดียว ลูก
มะขวิดที่เหลือ ๆ ก็เป็นของเด็กของคนแก่ในบ้าน ของตระกูล เรือนของเรา
ขนาด ๑๖ สอก. ขนสิ่งของเครื่องใช้ที่เหลือออกไป ลูกมะขวิดก็เต็มไปด้วยจนถึง
หลังคา ส่วนที่เกินไปจากหลังคา ก็กองไว้ใกล้ประตูเรือน มันสูง ๘๐ สอก
เหมือนภูเขาเลากา ท่านผู้เจริญ เชื่อเรื่องเช่นนี้ไหม.

ชายแก่ชาวบ้านนั่งนิ่ง ถูกพวกนักเลงถาม เมื่อจบเรื่องก็ตอบว่า มัน
เป็นได้เช่นนั้น พ่อหนุ่ม แว่นแคว้นออกใหญ่โต ข้าเชื่อซิ เพราะแว่นแคว้น
มันใหญ่. เมื่อเหล่านักเลงเหล้าที่เหลือเล่าเรื่องที่ปราศจากเหตุผลร้าย ๆ กัน
เหมือนที่นักเลงเหล้าคนนั้นเล่าแล้ว ชายแก่ชาวบ้านก็บอกว่า ฟังข้าข้างพ่อหนุ่ม
ตระกูลของพวกเขาเจ้ายังไม่ใหญ่ดอก ตระกูลของข้าสิใหญ่จริง ๆ ไร่ของข้าก็ใหญ่

กว่าไร่ไหน ๆ กลางไร่ฝ่ายที่เนื้อที่หลายร้อยกรีสัน มีดินฝ่ายต้นหนึ่งสูงถึง ๘๐
ศอก ขนาดใหญ่ มันมีกิ่งอยู่ ๕ กิ่ง ทั้ง ๕ กิ่งนั้น กิ่งอื่น ๆ ไม่ติดลูก กิ่ง
ที่อยู่ด้านทิศตะวันออกมีอยู่ลูกเดียว ลูกโตเท่าคุ่มขนาดใหญ่ ลูกนั้นมี ๖ พู
ฝักฝ้าย ๖ ฝัก ก็ผลออกในพูทั้ง ๖ นั้น ข้าจึงให้เขาแต่งหนด แล้วอาบน้ำ
ชะโลมตัวเองแล้วก็ไปไร่ ขึ้นดูดอกฝ้ายเหล่านั้นผลิแตกออกแล้ว จึงยื่นมือเข้า
ไปจับ เจ้าฝักฝ้ายเหล่านั้นมีเรียวแรงกลายเป็นทาสไป เจ้าพวกทาสเหล่านั้น
ก็ผละหนีเข้าไปทีละคน ข้าไม่พบทาสเหล่านั้นจนบัดนี้ วันนี้ข้าพบพวกเจ้าแล้ว.
กระนั้นชื่อว่า เจ้าชื่อนันทะ เจ้าชื่อปุลณะ เจ้าชื่อวิทมนานะ เจ้าชื่อฉัตตะ
เจ้าชื่อมังคละ เจ้าชื่อเหฏฐิยะ แล้วก็ลูกขึ้นจับพวกนักเลงเหล่านี้ที่ผมจับแล้ว
ยื่นขึ้น นักเลงเหล่านั้นไม่สามารถแม้แต่จะปฏิเสธว่า พวกข้าไม่ใช่ทาส.
ครั้งนั้น ชายแก่ชาวบ้านคนนั้น ก็ว่าตัวนักเลงเหล่านั้นไปขึ้นโรงศาล ยก
ลักษณะทาสขึ้นฟ้อง ทำให้เขาให้ตกเป็นทาสใช้สอยไปตลอดชีวิต. ตลาคดไม่
กล่าวถ้อยคำเห็นปานละนี้.

วาทที่สอง เป็นเถนวาท (วาทของขโมย) สำหรับคนอื่นมีประการ
ต่าง ๆ เพราะเห็นแก่อำมิส หรือเพราะอำนาจความอยากดื่มเหล้าเป็นต้น และ
เป็นศิรัจฉานกถา ที่เป็นไปโดยนัยว่า เรื่องโจร เรื่องพระราชา เป็นต้น
ตลาคดไม่กล่าววาทเช่นนั้น. วาทที่สามเป็นกถาที่อิงอาศัยอริยสัจ ซึ่งเหล่า
บัณฑิตพึงแม้นร้อยปีก็ไม่รู้สีกอ้ม. ดังนั้น ตลาคดจึงไม่กล่าววาทจริงทั้งที่ไม่เป็น
ที่รัก ทั้งที่เป็นที่รัก กล่าวแต่วาทที่สาม. ไม่ให้เวลาที่ควรจะกล่าววาทที่สาม
ล่วงเลยไป. พึงทราบวาทว่า ข้ออุปมาด้วยเรื่องเด็กหนุ่มอันมาแล้วแต่หนหลัง.
ในที่นั้นหมายเอาวาทที่ไม่น่ารักวาทที่สาม. คำว่า อูทาหุ ฐานโสเวตฺ ความ
ว่า อภัยราชกุมารทูลถามว่า หรือว่าข้อนั้นปรากฏแก่พระตลาคดเจ้าในทันที

ทันใด ด้วยพระญาณที่เกิดขึ้นแล้วลับพลัน. คำว่า **ปญญาโต** แปลว่า เขา
รู้แล้ว เขารู้กันทั่วแล้ว ปรากฏแล้ว. คำว่า **ธมฺมชาตุ** หมายถึงสภาวะแห่ง
ธรรม คำนี้เป็นชื่อของพระสัพพัญญุตญาณ. แท้จริง พระสัพพัญญุตญาณนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตลอดด้วยดีแล้ว คือ อยู่ในพระหัตถ์ของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าแล้ว เพราะฉะนั้น พระองค์ทรงประสงค์ข้อใด ๆ ข้อนั้น ๆ ทั้งหมด
ก็แจ่มแจ้งลับพลันทันที. คำที่เหลือในที่ทุกแห่งตื้นตื้นนั้น ก็พระธรรมเทศนา
นี้จบลงด้วยอำนาจแห่งเวไนยบุคคลแล

จบอรรถกถาอภยราชกุมารสูตรที่ ๘

๕. พหุเวทนิยสูตร

ว่าด้วยช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ

[๕๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เชตวันาราม ของอนาถ-
บิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ครั้งนั้น นายช่างไม้ชื่อ **ปัญจกังคะ**
เข้าไปหาท่านพระอุทายี นมัสการแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

กล่าวด้วยเวทนา

[๕๘] นายช่างไม้ชื่อ**ปัญจกังคะ** นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้ว
ได้กล่าวกะท่านพระอุทายีว่า ท่านพระอุทายี พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนา
ไว้เท่าไร ท่านพระอุทายีตอบว่า คุณก่อนคฤหบดี พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนา
ไว้ ๓ ประการ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ อทุกขมสุขเวทนา ๑ คุณก่อน
คฤหบดี พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนาไว้ ๓ ประการนี้แล.

ป. ข้าแต่ท่านพระอุทายี พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๓
ประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนาไว้ ๒ ประการ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกข-
เวทนา ๑ เพราะอทุกขมสุขเวทนาพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในสุขอันสงบ อัน
ประณีตแล้ว.

ท่านพระอุทายีได้กล่าวเป็นครั้งที่ ๒ ว่า คุณก่อนคฤหบดี พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๒ ประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนาไว้ ๓
ประการ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ อทุกขมสุขเวทนา ๑ คุณก่อนคฤหบดี
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนาไว้ ๓ ประการนี้แล.

นายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะก็ได้กล่าวยืนยันคำเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ข้าแต่ท่าน
พระอุทายี พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๓ ประการ พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าตรัสเวทนาไว้ ๒ ประการ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ เพราะ
อทุกขมสุขเวทนา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในสุขอันสงบ อันประณีตแล้ว.

ท่านพระอุทายีได้กล่าวเป็นครั้งที่ ๓ ว่า คุณก่อนคฤหบดี พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๒ ประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนาไว้ ๓
ประการ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ อทุกขมสุขเวทนา ๑ คุณก่อนคฤหบดี
พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเวทนาไว้ ๓ ประการนี้แล.

นางช่างไม้ชื่อปัญจกังคะได้กล่าวเป็นครั้งที่ ๓ ว่า ท่านพระอุทายี พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๓ ประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนา
ไว้ ๒ ประการ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ เพราะอทุกขมสุขเวทนา พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ในสุขอันสงบ อันประณีตแล้ว.

ท่านพระอุทายีไม่สามารถจะให้นายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะยินยอมได้ นาย
ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะก็ไม่สามารถจะให้ท่านพระอุทายียินยอมได้.

[๕๕] ท่านพระอนนทได้สดับถ้อยคำเจรจาของท่านพระอุทายีกับนาย
ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคม
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลถ้อยคำเจรจา
ของท่านพระอุทายีกับนายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะทั้งหมดแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า
เมื่อท่านพระอนนทกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อน
อนนท นายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะไม่ยอมตามบรรยายอันมีอยู่ของพระอุทายี
และพระอุทายีก็ไม่ยอมตามบรรยายอันมีอยู่ของนายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ คุณก่อน

อานนท์ แม้เวทนา ๒ เราได้กล่าวแล้วโดยปริยาย ถึงเวทนา ๓ เวทนา ๔ เวทนา ๕ เวทนา ๖ เวทนา ๑๘ เวทนา ๓๖ เวทนา ๑๐๘ เราก็กล่าวแล้วโดยปริยาย
คู่ก่อนอานนท์ ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยปริยายอย่างนี้แล ผู้ใดไม่รู้ตามด้วย
ดี ไม่สำคัญตามด้วยดี ไม่ยินดีตามด้วยดี ซึ่งคำที่กล่าวดี พุคฺคี ของกันและ
กัน ในธรรมที่เราแสดงโดยปริยายอย่างนี้แล้ว ผู้นั้นจะได้ผลอันนี้ คือ จัก
บาดหมาง ทะเลาะวิวาท ทิ่มแทงกันและกันด้วยหอกคือปากอยู่ คู่ก่อนอานนท์
ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยปริยายอย่างนี้ผู้ใดรู้ตามด้วยดี สำคัญตามด้วยดี ยินดี
ตามด้วยดี ซึ่งคำที่กล่าวดี พุคฺคี ของกันและกัน ในธรรมที่เราแสดงโดยปริ-
ยายอย่างนี้แล้ว ผู้นั้นจะได้ผลอันนี้ คือ จักพร้อมเพรียง บันเทิง ไม่วิวาท
กัน เป็นเหมือนน้ำนมระคนกับน้ำ แลคู่กันด้วยสายตาเป็นที่อยู่.

กามคุณ ๕

[๑๐๐] คู่ก่อนอานนท์ กามคุณ ๕ นี้เป็นโชน คือ รูปอันจะพึงรู้
ด้วยจักขุ อันสัตว์ปรารถนา ใคร่ พอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้ง
แห่งความกำหนัด เสี่ยงอันจะพึงรู้โดยโสตะ...กลิ่นอันจะพึงรู้ด้วยฆานะ...รส
อันจะพึงรู้ด้วยชีวา... โผฏฐัพพะอันจะพึงรู้ด้วยกาย อันสัตว์ปรารถนา ใคร่
พอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด คู่ก่อนอานนท์
นี้แลกามคุณ ๕ สุขโสมนัสอันโดยอ้อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ นี้ สุขและ
โสมนัสนี้ เรากล่าวว่ากามสุข.

สุขในรูปฌานและอรุฌาน

[๑๐๑] คู่ก่อนอานนท์ เราไม่ยอมรับรู้ถ้อยคำของผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า
สัตว์ทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัส มีกามสุขนี้เป็นอย่างยิ่ง ข้อนี้นี้เพราะเหตุไร
เพราะสุขอื่นที่ดียิ่งกว่า และประณีตกว่าสุขนี้ยังมีอยู่.

ดูก่อนอานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นไหน ดูก่อน
อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจจากกุศลธรรมบรรลุปฐมฌาน
มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ นี่แล อานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่า
และประณีตกว่าสุขนี้ เราไม่ยอมรับรู้ถ้อยคำของผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งหลาย
ย่อมเสวยสุขโสมนัส มีกามสุขนี้เป็นอย่างยิ่ง ซ้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสุขอื่น
ที่ดียิ่งกว่า และประณีตกว่าสุขนี้ยังมีอยู่.

ดูก่อนอานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นไหน ดูก่อน
อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุตติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน
เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและ
สุขเกิดแต่สมาธิอยู่ นี่แล อานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้ เรา
ไม่ยอมรับรู้ถ้อยคำของผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัส มี
กามสุขนี้เป็นอย่างยิ่ง ซ้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีต
กว่าสุขนี้ยังมีอยู่.

ดูก่อนอานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นไหน ดูก่อน
อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะและเสวยสุขด้วยน้ำมันกาย
เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้
เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข นี่แล อานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีต
กว่าสุขนี้ เราไม่ยอมรับรู้ถ้อยคำของผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเสวยสุข
โสมนัสมีกามสุขนี้เป็นอย่างยิ่ง ซ้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและ
ประณีตกว่าสุขนี้ ยังมีอยู่.

ดูก่อนอานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นไหน ดูก่อน
อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุตตตฌาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุข

ละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่
นี้แลอานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้ เราไม่ยอมรับรู้ถ้อยคำของ
ผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัส มีกามสุขนี้เป็นอย่างยิ่ง ข้อ
นั้นเพราะเหตุไร เพราะสุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้ยังมีอยู่.

ดูก่อนอานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นโณ ดูก่อน
อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุดุอาภาสานัญญาตนตามด้วยมนสิการว่า
อากาศไม่มีที่สุด เพราะล่วงรูปสัญญาได้โดยประการทั้งปวง เพราะดับปฐิ-
มสัญญาได้ เพราะไม่มนสิการนาคตสัญญาอยู่ นี้แล อานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่า
และประณีตกว่าสุขนี้.

ดูก่อนอานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นโณ ดูก่อน
อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุวิญญาณัญญาตนตามด้วยมนสิการว่า วิญ-
ญาณไม่มีที่สุด เพราะล่วงอาภาสานัญญาตนะได้โดยประการทั้งปวงอยู่ นี้แล
อานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้.

ดูก่อนอานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นโณ ดูก่อน
อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุดุอาภิจัญญาตนตามด้วยมนสิการว่า อะไรๆ
ก็ไม่มีเพราะล่วงวิญญาณัญญาตนะได้โดยประการทั้งปวงอยู่ นี้แล อานนท์
สุขอื่นอันดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้.

ดูก่อนอานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นโณ ดูก่อน
อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุนวสัณฐานาสัณญาตนตาม เพราะล่วง
อาภิจัญญาตนะได้โดยประการทั้งปวงอยู่ นี้แล อานนท์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่า
และประณีตกว่าสุขนี้.

[๑๐๒] คุณก่อนอนนทฺ์ เราไม่ยอมรับรู้ถ้อยคำของผู้กล่าวอย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัส มีกามสุขนี้เป็นอย่างยิ่ง ข้อนั้นเพราะเหตุไร คุณก่อนอนนทฺ์ เพราะสุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้ ยังมีอยู่.

คุณก่อนอนนทฺ์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้เป็นโณ คุณก่อนอนนทฺ์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุสัญญาเวทิตนโรธ เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนะได้โดยประการทั้งปวงอยู่ นี้แล อนนทฺ์ สุขอื่นที่ดียิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนี้.

คุณก่อนอนนทฺ์ ข้อที่อัญญเดียรถีย์ปริพาชกจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมตรัสสัญญาเวทิตนโรธไว้แล้ว แต่บัญญัติลงในสุข ข้อนี้นั้นจะเป็นโณเล่า ข้อนี้นั้นเป็นอย่างไรเล่า ดังนี้ เป็นฐานะที่จะมีได้ คุณก่อนอนนทฺ์ อัญญเดียรถีย์ปริพาชกผู้มีวาตะอย่างนี้ ท่านควรจะกล่าวตอบว่า คุณก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงหมายสุขเวทนาอย่างเดียว แล้วบัญญัติไว้ในสุขหามิได้ แต่บุคคลได้สุขในที่ใด ๆ พระตถาคตย่อมบัญญัติที่นั่น ๆ ไว้ในสุข.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระพุทฺพจน์นี้แล้ว ท่านพระอนนทฺ์ชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบพหุเวทนิยสูตรที่ ๕

๕. อรรถกถาพหุเวทนิสูตร

พหุเวทนิสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมมุ เสตฺ ข่าพเจ้าได้ฟังมาแล้วอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น คำว่า ปญจกังคะ ในคำว่า ปญจกุงฺโกตฺถปติ เป็นชื่อของนายช่างไม้ นั่น. เขารู้กันทั่วไปว่า ปญจกังคะ ก็เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยเครื่องมือ ๕ อย่าง กล่าวคือ มีด ขวาน เลื่อย ค้อน และสายบรรทัด. คำว่า นายช่างไม้ คือเป็นหัวหน้าช่างไม้. คำว่า อุทายี คือท่านพระอุทายีเถระผู้เป็นบัณฑิต. คำว่า ปริยาย แปลว่า เหตุ. คำว่า เทวปानนุท แยกสนธิว่า เทวปิ อานนุท. คำว่า ปริยาเยน คือ ด้วยเหตุ.

ก็บรรดาเวทนาเหล่านั้น ฟังทราบว่ามี ๒ คือ เวทนาที่เป็นไปทางกาย และเป็นไปทางใจ. มี ๓ มีสุขเวทนาเป็นต้น. ว่าโดยอินทรีมี ๕ มีสุขินทรีเป็นต้น. ว่าโดยทวารมี ๖ มีจักขุสัมผัสสชาเวทนาเป็นต้น. ว่าโดยอุปวิจาร์มี ๑๘ เป็นต้นว่า เห็นรูปด้วยจักขุแล้วก็ควรพิจารณารูป ที่เป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ดังนี้. มี ๓๖ อย่างนี้คือ โสมนัสที่อาศัยเรือน ๖ โสมนัสที่อาศัยเนกขัมมะ ๖ โสมนัสที่อาศัยเนกขัมมะ ๖ โสมนัสที่อาศัยเรือน ๖ อุเบกขาที่อาศัยเรือน ๖ อุเบกขาที่อาศัยเนกขัมมะ ๖. ฟังทราบว่ามีเวทนาเหล่านั้น คืออดีต ๓๖ อนาคต ๓๖ ปัจจุบัน ๓๖ รวมเป็น ๑๐๘.

พระวาทว่า ปญจ โข อิมเ อานนุท กามคฺฉนํ นี้เป็นอนุสนธิแยกคนละส่วน แท้จริง พระผู้มีพระภาคเจ้า มิใช่ทรงบัญญัติเวทนาดังต้นเพียง ๒ เท่านั้น ยังตรัสเวทนาแม้เพียง ๑ ไว้โดยปริยายก็มี เมื่อจะทรงแสดงเวทนานั้น

จึงทรงเริ่มเทศนา^{นี้} เพื่อสนับสนุนวาทะของนายช่างไม้ที่ชื่อปัญจกังคะ. คำว่า
อภิกุณฺหตฺตริ แปลว่า ดีกว่า. คำว่า ปณฺีตฺตริ แปลว่า สมควรกว่า. ใน
เวทนาเหล่านั้นนั้นแลตรัสเรียกว่า อทุกขมสุขเวทนา ตั้งแต่ตฺตถณฺาน. อทุก-
ขมสุขเวทนาเมื่อนั้น ตรัสเรียกว่า สุข เพราะอรรถว่า สงบ และเพราะ
อรรถว่า ประณีต. โสมนัสที่อาศัยเรือน ๖ ตรัสเรียกว่า สุข. นิโรธ ชื่อว่า
สุข โดยเป็นสุขที่ไม่มีผู้เสวย. แท้จริง สุขที่เกิดด้วยอำนาจกามคุณ ๕ และด้วย
อำนาจสมาบัติ ๘ ชื่อว่า สุขที่มีผู้เสวย. นิโรธ จึงชื่อว่า สุขที่ไม่มีผู้เสวย.
ดังนั้น ไม่ว่าสุขที่มีผู้เสวยก็ตาม สุขที่ไม่มีผู้เสวยก็ตาม ก็จัดว่าสุขอย่างหนึ่งนั้น
เอง เพราะอรรถว่าเป็นสุข กล่าวคือภาวะที่ไม่มีทุกข์. คำว่า ยตฺถ ยตฺถ แปล
ว่า ในที่ใด ๆ. คำว่า สุขํ อุปลพฺภติ ความว่า ย่อมเกิดสุขที่มีผู้เสวยบ้าง
สุขที่ไม่มีผู้เสวยบ้าง. คำว่า ตถาคตยํมบฺบญฺญติสุขํนั้น ๆ ไว้ในสุข คือ
ตถาคตยํมบฺบญฺญติภาวะที่ไม่มีทุกข์ทั้งหมดนั้นไว้ในสุขอย่างเดียว. ในพระสูตร
นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำนิโรธสมาบัติให้เป็นประธาน แล้วจบเทศนาลง
ด้วยขยอธรรม คือ พระอรหัต ด้วยอำนาจเวไนยบุคคล ดังนี้.

จบอรรถกถาพหุเวทนียสูตรที่ ๕

๑๐. อปัณณกสูตร

ว่าด้วยพราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านศาลา

[๑๐๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก เสด็จถึงพราหมณคานนามว่าศาลา ของชนชาวโกศล พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านศาลาได้สดับข่าวว่า พระสมณโคดมสากยบุตร ผู้เจริญ เสด็จออกผนวชจากศากยสกุล เสด็จจาริกมาในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก เสด็จถึงบ้านศาลาแล้ว ก็กิตติศัพท์อันงามแห่งพระโคดมผู้เจริญนั้น ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปได้ ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ ทั้งเทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลาย เห็นปานนี้ ย่อมเป็นความดี.

ครั้งนั้น พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านศาลาพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ บางพวกถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึง

กันไปแล้ว นั้ ฅ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกประนมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ แล้วนั้ ฅ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกประกาศชื่อและโคตรในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั้ ฅ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกนั้ ฅ อยู่ ฅ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

อปัณณกรรม

[๑๐๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะพราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านศาลาผู้นั้ ฅ เรียบร้อยแล้วว่า ฅ ก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ศาสตาคณใดคนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ชอบใจของท่านทั้งหลาย เป็นที่ให้ท่านทั้งหลายได้ศรัทธาอันมีเหตุ มีอยู่หรือ.

พราหมณ์และคฤหบดีกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ศาสตาคณใดคนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ชอบใจของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นที่ให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ศรัทธาอันมีเหตุ หามิได้.

ฅ ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย เมื่อท่านทั้งหลายยังไม่ได้ศาสตาคณที่ชอบใจ พึงสมทานอปัณณกรรมนี้แล้วประพฤติ ด้วยว่าอปัณณกรรมที่ท่านทั้งหลายสมทานให้บริบูรณ์แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ท่านทั้งหลายสิ้นกาลนาน ฅ ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ก็อปัณณกรรมนั้นเป็นไฉน.

วาทะที่เป็นข้าศึกกัน

[๑๐๕] ฅ ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาทะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล การบวสรวงไม่มีผล การบูชาไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มี โลก

นี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี อุปาติกสัตว์ไม่มี สมณพราหมณ์
ที่ไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญอัน
ยิ่งเอง แล้วประกาศให้รู้ทั่ว ไม่มีในโลก.

ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาทะ
เป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้น เขากล่าวอย่างนี้ว่า ท่านที่ให้
แล้วมีผล การบวสฺรวงมีผล การบูชามีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่สัตว์ทำชั่ว
ทำดีมีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามี บิดามี อุปาติกสัตว์มี สมณพราหมณ์
ที่ไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญอัน
ยิ่งเองแล้ว ประกาศให้รู้ทั่ว มีอยู่ในโลก ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย
ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สมณพราหมณ์เหล่านี้ มีวาทะเป็น
ข้าศึกโดยตรงต่อกันและกันมิใช่หรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

[๑๐๖] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บรรดาสมณพราหมณ์
สองพวกนั้น สมณพราหมณ์ที่มีวาทะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ท่านที่ให้
แล้วไม่มีผล การบวสฺรวงไม่มีผล การบูชาไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่
สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี
อุปาติกสัตว์ไม่มี สมณพราหมณ์ที่ไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ ทำโลกนี้
และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้รู้ทั่ว ไม่มีในโลก
ดังนี้ เป็นอันหวังข้อนี้ได้ คือจักเว้นกุศลธรรม ๓ ประการนี้ คือกายสุจริต
วจีสุจริต มโนสุจริต จักสมათานอกุศลธรรม ๓ ประการนี้ คือ กายทุจริต
วจีทุจริต มโนทุจริต แล้วประพฤติ ข้อนั้นเพราะเหตุไร. เพราะท่านสมณพรา-
หมณ์เหล่านั้นไม่เห็นโทษ ความดำทราญ ความเศร้าหมองแห่งอกุศลธรรม

ไม่เห็นอนิสงส์ในเนกขัมมะ อันเป็นฝ่ายขาวแห่งกุศลธรรม ก็โลกหน้ามีอยู่จริง
ความเห็นของผู้เห็นว่า โลกหน้าไม่มี ความเห็นของเขานั้นเป็นมิจฉาทิฎฐิ ก็
โลกหน้ามีอยู่จริง แต่เขาดำริว่า โลกหน้าไม่มี ความดำริของเขานั้นเป็น
มิจฉาสังกัปปะ ก็โลกหน้ามีอยู่จริง แต่เขากล่าววาทว่า โลกหน้าไม่มี วาท
ของเขานั้นเป็นมิจฉาวาทา ก็โลกหน้ามีอยู่จริง เขากล่าวว่า โลกหน้าไม่มี ผู้
นี้ยอมทำตนเป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ผู้รู้แจ้งโลกหน้า ก็โลกหน้ามีอยู่จริง เขา
ยังผู้อื่นให้เข้าใจว่า โลกหน้าไม่มี การให้ผู้อื่นเข้าใจของเขานี้เป็นการให้เข้าใจ
ผิดโดยไม่ชอบธรรม เขายังยกตนและข่มผู้อื่น ด้วยการให้ผู้อื่นเข้าใจผิด
โดยไม่ชอบธรรมนั้นด้วย เขาละคุณคือเป็นคนมีศีลแล้วก่อนเที่ยว ตั้งไว้เฉพาะ
แต่โทษ คือความเป็นคนทุศีลไว้ ด้วยประการฉะนี้ อกุศลธรรมอันลามก
เป็นอนอกเหล่านี้ คือ มิจฉาทิฎฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาทา ความเป็น
ข้าศึกต่อพระอริยะ การให้ผู้อื่นเข้าใจผิดโดยไม่ชอบธรรม การยกตน การ
ข่มผู้อื่น ย่อมมี เพราะมิจฉาทิฎฐิเป็นปัจจัย ด้วยประการฉะนี้.

อปณณกรรมที่ถือไว้ชั่ว

[๑๐๗] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณ-
พราหมณ์เหล่านั้น บุรุษผู้รู้แจ้งยอมเห็นตระหนักชัดว่า ถ้าโลกหน้าไม่มี เมื่อ
เป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักทำตนให้สวัสดีได้ ถ้าโลกหน้า
มี เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักเข้าถึงอบาย ทุกคติ
วินิบาต นรก อนึ่ง โลกหน้าอย่าได้มีจริง คำของท่านสมณพราหมณ์เหล่า
นั้นจึงเป็นคำจริง เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านบุรุษบุคคลนี้ เป็นผู้อันวิญญูชน
ติเตียนได้ในปัจจุบันว่า เป็นบุรุษบุคคลทุศีล เป็นมิจฉาทิฎฐิ เป็นนัตถิกวาตะ

ถ้าโลกหน้ามีจริง ความยึดถือของท่านบุรุษบุคคลนี้ ปราศในโลกทั้งสอง คือ
ในปัจจุบัน ภูฏวิญญชนคติเตยน เมื่อตายไป จักเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต
นรก ด้วยประการฉะนี้ อปัณณกรรมนี้ ที่ผู้นั้นถือไว้ชั่ว สมทานชั่ว
ย่อมแผ่ไปโดยส่วนเดียว ย่อมละเหตุแห่งกุศลเสีย ด้วยประการฉะนี้.

[๑๐๘] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณ-
พราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใด มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้
ว่า ท่านที่บุคคลให้แล้วมีผล ฯลฯ สมณพราหมณ์ที่ไปโดยชอบ ปฏิบัติชอบ
ทำโลกนี้และโลกหน้าให้ขัดแย้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศให้รู้ทั่ว มี
อยู่ในโลก สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นอันหวังข้อมิได้ คือจักเว้นอกุศลธรรม
ทั้ง ๓ คือ กายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต จักสมทานกุศลธรรมทั้ง ๓ คือ
กายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต แล้วประพฤติ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะ
ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้นเห็นโทษความต่ำทราม ความเศร้าหมอง แห่ง
อกุศลธรรม เห็นอานิสงส์ในเนกขัมมะ อันเป็นฝ่ายขาวแห่งกุศลธรรม ก็โลก
หน้ามีอยู่จริง ความเห็นของผู้นั้นว่า โลกหน้ามีอยู่ ความเห็นของเขานั้นเป็น
ความเห็นชอบ ก็โลกหน้ามีจริง เขาดำริว่า โลกหน้ามีจริง ความดำริของ
เขานั้นเป็นความดำริชอบ ก็โลกหน้ามีจริง เขากล่าวว่า โลกหน้ามีจริง วาจา
ของเขานั้นเป็นวาจาชอบ ก็โลกหน้ามีจริง เขากล่าวว่า โลกหน้ามีจริง ชื่อว่า
ไม่ทำตนเป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ ผู้รู้แจ้งโลกหน้า ก็โลกหน้ามีจริง เขาให้
ผู้อื่นเข้าใจว่า โลกหน้ามีจริง การให้ผู้อื่นเข้าใจของเขานั้น เป็นการให้ผู้อื่น
เข้าใจโดยสัทธรรม และเขาย่อมไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่นด้วยการทำให้ผู้อื่นเข้าใจ
โดยสัทธรรมนั้นด้วย เขาละโทษคือความเป็นคนทุศีล ตั้งไว้เฉพาะแต่คุณคือ
ความเป็นคนมีศีลไว้ก่อนเทียว ด้วยประการฉะนี้ กุศลธรรมเป็นอเนกเหล่านี้

คือสัมมาทิฐิ. สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา ความไม่เป็นข้าศึกต่อพระอรียะ
การให้ผู้อื่น เข้าใจโดยสัทธรรม การไม่ยกตน การไม่ข่มผู้อื่น ย่อมมี
เพราะสัมมาทิฐิเป็นปัจจัย ด้วยประการฉะนี้.

อปัณณกรรมที่บุคคลถือไว้ดี

[๑๐๕] คุณ่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณ-
พราหมณ์เหล่านั้น บุรุษผู้รู้แจ้ง ย่อมเห็นตระหนักชัดว่า ถ้าโลกหน้ามีอยู่จริง
เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์
อนึ่ง โลกหน้าอย่าได้มีจริง คำของท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้นจึงเป็นคำจริง
เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านบุรุษบุคคลนี้ ก็เป็นผู้อันวิญญูชนสรรเสริญในปัจจุบัน
ว่า เป็นบุรุษบุคคลมีศีล มีสัมมาทิฐิ เป็นอตถิกวาทะ ถ้าโลกหน้ามีจริง
ความยึดถือของท่านบุรุษบุคคลนี้ อย่างนี้ เป็นความมีชัยในโลกทั้งสอง คือใน
ปัจจุบัน วิญญูชนสรรเสริญ เมื่อตายไป จักเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ด้วย
ประการฉะนี้ อปัณณกรรมที่ผู้นั้นถือไว้ดี สมาทานดีนี้ ย่อมแผ่ไปโดยส่วน
สอง ย่อมละเหตุแห่งอกุศลเสีย ด้วยประการฉะนี้.

วาทะเป็นข้าศึกกัน

[๑๑๐] คุณ่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวก
หนึ่ง มีวาทะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำเอง หรือใช้ให้ผู้อื่น
ทำ ตัดเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นตัด เฝ้าผลาญเองหรือใช้ให้ผู้อื่นเฝ้าผลาญ. ทำ
สัตว์ให้เศร้าโศกเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้เศร้าโศก ทำสัตว์ให้ลำบากเอง
หรือใช้ผู้อื่นทำสัตว์ให้ลำบาก ทำสัตว์ให้คืนรนเองหรือให้ผู้อื่นทำสัตว์ให้คืนรน

ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ลักทรัพย์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ลัก ตัดช่อง ปล้นใหญ่ ทำการปล้นเรือนหลังเดียว ชุมนอยู่ในทางเปลี่ยว คบหาภรรยาของผู้อื่น พุดเท็จ บาปที่บุคคลทำอยู่ ย่อมไม่ถือว่าเป็นอันทำ แม้หากผู้ใดพึงทำสัตว์ในแผ่นดินนี้ ให้เป็นลานเนื้อแห่งเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้อกองเดียวกัน ด้วยจักรมีคมโคยรอบ เช่นคมมีดโกน บาปซึ่งมีการทำสัตว์ให้เป็นลานเนื้อแห่งเดียวกันเป็นเหตุย่อมไม่มี ไม่มีบาปมาถึง แม้บุคคลจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้ตัด เฝ้าผลาญของหรือใช้ผู้อื่นให้เฝ้าผลาญ บาปซึ่งมีการฆ่าสัตว์เป็นต้นเป็นเหตุย่อมไม่มี ไม่มีบาปมาถึง ถึงแม้บุคคลพึงไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้ทานเองหรือใช้ให้ผู้อื่นให้บูชาเองหรือใช้ผู้อื่นให้บูชา บุญอันมีการให้ทานเป็นต้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มี บุญย่อมไม่มีมาถึง บุญย่อมไม่มี บุญย่อมไม่มีมาถึง เพราะการให้ เพราะการข่มใจ เพราะความสำรวม เพราะกล่าวคำสัตย์ ดูก่อนพราหมณ์และภคฺชบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาตะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้น เขากล่าวอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำ ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้ตัด เฝ้าผลาญเองหรือใช้ผู้อื่นให้เฝ้าผลาญ ทำสัตว์ให้เสวราโศกเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้เสวราโศก ทำสัตว์ให้ลำบากเองหรือให้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้ลำบาก ทำสัตว์ให้คืนรนเอง หรือให้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้คืนรน ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ลักทรัพย์เองหรือใช้ให้ผู้อื่นลักทรัพย์ ตัดช่องปล้นใหญ่ ทำการปล้นเรือนหลังเดียว ชุมนอยู่ในทางเปลี่ยว คบหาภรรยาของผู้อื่น พุดเท็จ บาปที่บุคคลทำอยู่ ย่อมถือว่าเป็นอันทำ แม้หากผู้ใดพึงทำสัตว์ในแผ่นดินนี้ให้เป็นลานเนื้อแห่งเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้อกองเดียวกัน ด้วยจักรมีคมโคยรอบ เช่นคมมีดโกน บาปซึ่งมีการทำสัตว์ให้เป็นลานเนื้อ

แห่งเดียวกันเป็นเหตุย่อมมี บาปย่อมมีมาถึง ถึงแม้บุคคลนั้นจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้ตัด เฝ้าผลาญเองหรือใช้ผู้อื่นให้เฝ้าผลาญ บาปซึ่งมีการฆ่าสัตว์เป็นต้นเป็นเหตุ ย่อมมี บาปย่อมมีมาถึง ถึงแม้บุคคลพึงไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้ทานเองหรือใช้ผู้อื่นให้ให้ บูชาเองหรือใช้ให้ผู้อื่นบูชา บุญอันมีการให้ทานเป็นต้นเป็นเหตุ ย่อมมี บุญย่อมมีมาถึง บุญย่อมมี บุญย่อมมีมาถึง เพราะการให้ทาน เพราะการฝึกฝน เพราะความสํารวม เพราะกล่าวคำสัตย์ ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สมณพราหมณ์เหล่านี้ มีวาตะเป็นข้าศึกแก่กันและกันโดยตรงมิใช่หรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ความเห็นที่เป็นข้าศึกต่อพระอริยะ

[๑๑๑] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณะ-พราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์ผู้มีวาตะอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำ ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้ตัด เฝ้าผลาญเองหรือให้ผู้อื่นให้เฝ้าผลาญ ทำสัตว์ให้เสรำโสเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้เสรำโส ทำสัตว์ให้ล่าปากเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้ล่าปาก ทำสัตว์ให้คั่นรนเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้คั่นรน ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ลักทรัพย์เอง หรือใช้ผู้อื่นให้ลัก ตัดช่อง ปล้นใหญ่ ทำการปล้นในเรือนหลังเดียว ชุ่มอยู่ในทางเปลี่ยว คบหาภรรยาของผู้อื่น พุดเท็จ บาปที่บุคคลทำอยู่ ย่อมไม่เชื่อว่าเป็นอันทำ ถึงหากผู้ใดพึงทำสัตว์ในแผ่นดินนี้ให้เป็นลานเนื้อแห่งเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้อกองเดียวกัน ด้วยจักรมีคมโดยรอบเช่นคมมีดโกน บาปซึ่งมีการทำสัตว์ให้เป็น

ลานเนื้อแห่งเดียวกันเป็นเหตุย่อมไม่มี ไม่มีบาปมาถึง ถึงแม้บุคคลจะไปยัง
ฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้
ตัด เผลาผลาญเองหรือใช้ผู้อื่นให้เผลาผลาญ บาปซึ่งมีการฆ่าสัตว์เป็นต้นเป็น
เหตุ ย่อมไม่มี ไม่มีบาปมาถึง ถึงแม้บุคคลพึงไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา
ให้ทานเองหรือใช้ให้ผู้อื่นให้ บูชาเองหรือใช้ผู้อื่นให้บูชา บุญอันมีการให้ทาน
เป็นต้นเป็นเหตุย่อมไม่มี บุญย่อมไม่มีมาถึง บุญย่อมไม่มี บุญไม่มีมาถึง
เพราะการให้ เพราะการข่มใจ เพราะความสำรวม เพราะกล่าวคำสัตย์ ดังนี้
สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นอันหวังข้อนี้ได้คือ จักเว้นกุศลธรรม ๓ ประการนี้
คือ กายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต จักสมათานอกุศลธรรม ๓ ประการนี้
คือ กายทุจริต วชิทุจริต มโนทุจริต แล้วประพฤติ ข้อนั้นเพราะเหตุไร
เพราะท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้นไม่เห็นโทษ ความดำทรม ความเศร้าหมอง
แห่งอกุศลธรรม ไม่เห็นอันสงสยในเนกขัมมะ อันเป็นธรรมฝ่ายขวาแห่งกุศล
ธรรม ก็ความทำมีอยู่ แต่ผู้นั้นมีความเห็นว่า ความทำไม่มี ความเห็นของ
เขานั้นเป็นความเห็นผิด ก็ความทำมีอยู่ ผู้นั้นดำริว่าความทำไม่มี ความดำริ
ของเขานั้น เป็นความดำริผิด ก็ความทำมีอยู่ ผู้นั้นกล่าววาทาว่าความทำไม่มี
วาทาของเขานั้นเป็นมิจจวาทา ก็ความทำมีอยู่ ผู้นั้นกล่าวว่าความทำไม่มี
ผู้นี้ย่อมทำตนให้เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ ผู้มีวาทะว่า กรรมที่บุคคลทำอยู่
เป็นอันทำ ก็ความทำมีอยู่ ผู้นั้นให้บุคคลอื่นสำคัญผิดว่าความทำไม่มี การที่
ให้ผู้อื่นสำคัญผิดของเขานั้น เป็นการให้ผู้อื่นสำคัญผิดโดยไม่ชอบธรรม และ
เพราะการที่ให้ผู้อื่นสำคัญผิดโดยไม่ชอบธรรมนั้น เขาย่อมขกตน ข่มผู้อื่น เขา
ละคุณคือความเป็นผู้มีศีล ตั้งไว้แต่โทษคือความเป็นผู้ทุศีลขึ้นก่อนทีเดียว
ด้วยประการฉะนี้ ส่วนอกุศลธรรมอันลามกเป็นอนอกเหล่านี้ คือ ความเห็นผิด

ความดำริผิด วาจาผิด ความเป็นข้าศึกต่อพระอรียะ กิริยาที่ให้ผู้อื่นสำคัญผิด โดยไม่ชอบธรรม การขกตน การข่มผู้อื่น ข่มมี เพราะมิจนาทฎฐิเป็นปัจจัย ด้วยประการฉะนี้.

อปัณณกรรมที่ถือไว้ชั่ว

[๑๑๒] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น บุรุษผู้รู้แจ้งย่อมเห็นตระหนักชัดว่า ถ้าแลความทำไม่มีเมื่อเป็นอย่างนี้ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักทำตนให้เป็นผู้มีความสวัสดิได้ ถ้าแลความทำมีอยู่ เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก อนึ่ง ความทำอย่าได้มีจริง คำของท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้นจึงเป็นคำจริง เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านบุรุษบุคคลนี้ ย่อมถูกวิญญูชนติเตียนได้ในปัจจุบันว่า เป็นบุรุษบุคคลทุศีล มีความเห็นผิด มีวาทะว่ากรรมที่บุคคลทำอยู่ไม่เป็นอันทำ ถ้าแลความทำมีอยู่จริง ความยึดถือของท่านบุรุษบุคคลนี้ อย่างนี้ เป็นความปราชัยในโลกทั้งสอง คือในปัจจุบัน วิญญูชนติเตียน เมื่อตายไป จักเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก อปัณณกรรมนี้ที่บุคคลถือไว้ชั่ว สมทานชัวย่างนี้ย่อมแผ่ไปโดยส่วนเดียว ย่อมละเหตุแห่งกุศลเสีย.

ความเห็นที่ไม่เป็นข้าศึกต่อพระอรียะ

[๑๑๓] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์ผู้มีวาทะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำ ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้ตัด เฝ้าผลาญเอง หรือใช้ผู้อื่นให้เฝ้าผลาญ ทำสัตว์ให้เศร้าโศกเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำสัตว์ให้

เสว้าโสภ ทำสัตว์ให้ลำบากเองหรือใช้ผู้อื่นทำสัตว์ให้ลำบาก ทำสัตว์ให้ดิ้นรนเองหรือใช้ผู้อื่นทำสัตว์ให้ดิ้นรน ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ลักทรัพย์ ตัดช่อง ปล้นใหญ่ ทำการปล้นในเรือนหลังเดียว ชุมนอยู่ในทางเปลี่ยว คบหาภรรยาของผู้อื่น พุดเท็จ บาบที่บุคคลทำอยู่ ย่อมเชื่อว่าเป็นอันทำ แม้หากผู้ใดฟังทำสัตว์ในแผ่นดินนี้ ให้เป็นลานเนื้อแห่งเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้อ กองเดียวกัน ด้วยจักรมีคมโดยรอบเช่นคมมีดโกน บาบอันมีกรรมทำสัตว์ให้เป็นลานเนื้อแห่งเดียวกันเป็นเหตุ ย่อมมี บาบย่อมมีมาถึง แม้ถ้าบุคคลจะไปยัง ฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าสัตว์เองหรือใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ตัดเองหรือใช้ผู้อื่นให้ตัด เฆพาผลาญเองหรือใช้ผู้อื่นให้เฆพาผลาญ บาบอันมีการฆ่าสัตว์เป็นต้นเป็นเหตุ ย่อมมี บาบย่อมมีมาถึง ถ้าแม้บุคคลจะพึงไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้ทานเองหรือใช้ให้ผู้อื่นให้ บูชาเองหรือใช้ผู้อื่นให้บูชา บุญอันมีการให้ทานเป็นต้นเป็นเหตุ ย่อมมี. บุญย่อมมีมาถึง บุญย่อมมี บุญย่อมมีมาถึง เพราะการให้ เพราะการข่มใจ เพราะความส้ารวม เพราะกล่าวคำสัตย์ ดังนี้ สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นอันหวังข้อนี้ คือ จักเว้นอกุศลธรรม ๓ ประการนี้ คือ กายทุจริต วาจาทุจริต มโนทุจริต จักสมาทานกุศลธรรม ๓ ประการนี้ คือ กายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต แล้วประพฤติ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมเห็นโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งอกุศลธรรม ย่อมเห็นอานิสงส์ในเนกขัมมะ อันเป็นธรรมฝ่ายขาว แห่งกุศลธรรม. ก็ความทำมียู่จริง และเขามีความเห็นว่ ความทำมียู่ ความเห็นของเขานั้นเป็นความเห็นชอบ. ความทำมียู่จริง ผู้นั้นดำริว่า ความทำมียู่ ความดำริของเขานั้นเป็นความดำริชอบ. ก็ความทำมียู่จริง ผู้นั้นกล่าววาจาว่า ความทำมียู่ วาจาของเขานั้นเป็นวาจาชอบ. ก็ความทำมียู่จริง ผู้นั้นกล่าวว่า ความทำมียู่ ผู้นี้ย่อมไม่ทำตนให้เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ผู้มีวาตะว่า

กรรมที่บุคคลทำอยู่เป็นอันทำ. ก็ความทำมีอยู่จริง ผู้หนึ่งให้ผู้อื่นสำคัญว่าความทำมีอยู่ การที่ให้ผู้อื่นสำคัญของเขานั้น เป็นกิริยาที่ให้สำคัญโดยชอบธรรม และเพราะการที่ให้ผู้อื่นสำคัญโดยชอบธรรมนั้น เขาย่อมไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น เขาละโทษาถือความเป็นผู้ทุศีลก่อนทีเดียว ตั้งไว้แต่คุณคือความเป็นผู้มีศีล ด้วยประการฉะนี้. และกุศลธรรมเป็นอนेกเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ ความไม่เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ การที่ให้ผู้อื่นสำคัญโดยธรรม การไม่ยกตน การไม่ข่มผู้อื่น ย่อมมี เพราะสัมมาทิฐิเป็นปัจจัย ด้วยประการฉะนี้.

อปัณณกรรมที่ถือไว้ดี

[๑๑๔] ดูก่อนพราหมณ์ และคฤหบดี ทั้ง หลาย ในลัทธิ ของ สมณพราหมณ์เหล่านั้น บุรุษผู้รู้แจ้งย่อมเห็นตระหนักชัดว่า ถ้าแลความทำมีอยู่จริง ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ หากความทำอย่างใดมี คำของท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น จงเป็นคำจริง และเมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านบุรุษบุคคลนี้ ย่อมเป็นผู้อันวิญญูชนสรรเสริญในปัจจุบันว่า เป็นบุรุษบุคคลมีศีล มีความเห็นชอบ มีวาตะว่า กรรมที่บุคคลทำอยู่เป็นอันทำ ดังนี้. ถ้าแลความทำมีอยู่จริง ความยึดถือของท่านบุรุษบุคคลนี้เป็นอย่างนี้เป็นความชนะในโลกทั้ง ๒ คือ ในปัจจุบันวิญญูชนสรรเสริญ เมื่อตายไป จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์. อปัณณกรรมที่บุคคลนั้นถือดี สมาทานดี อย่างนี้ ย่อมแผ่ไปโดยส่วน ๒ ย่อมละเหตุแห่งอกุศลเสีย.

วาตะที่เป็นข้าศึกกัน

[๑๑๕] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เหตุไม่มี ปัจจัยไม่มี เพื่อความ

เศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ย่อมเศร้าหมอง
เอง เหตุไม่มี ปัจจัยไม่มี เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย
ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ย่อมบริสุทธิ์เอง กำลังไม่มี ความเพียรไม่มี เรี่ยวแรง
ของบุรุษไม่มี ความบากบั่นของบุรุษไม่มี สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูต
ทั้งปวง ชีวะทั้งปวง ไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร เป็นแต่แปร-
ปรวนไปโดยเคราะห์กรรม ความเกิด และตามภาวะ ย่อมเสวยสุขและทุกข์ใน
อภิชชาติทั้ง ๖^๑ เท่านั้น.

ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง มี
วาทะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้น เขากล่าวอย่างนี้ว่า เหตุมี
ปัจจัยมี เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัย
จึงเศร้าหมอง เหตุมี ปัจจัยมี เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์
ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัย จึงบริสุทธิ์ กำลังมีอยู่ ความเพียรมีอยู่ เรี่ยวแรง
ของบุรุษมีอยู่ ความบากบั่นของบุรุษมีอยู่ สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูต
ทั้งปวง ชีวะทั้งปวง มีอำนาจ มีกำลัง มีความเพียร แปรปรวนไปโดยเคราะห์
กรรม ความเกิด และตามภาวะ ย่อมเสวยสุขและทุกข์ในอภิชชาติทั้ง ๖ เท่านั้น
ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
สมณพราหมณ์เหล่านี้มีวาทะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อกันและกันมิใช่หรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ความเห็นที่เป็นข้าศึกต่อพระอริยะ

[๑๑๖] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณ-
พราหมณ์นั้น สมณพราหมณ์ผู้มีวาทะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เหตุไม่มี

๑. อภิชชาติ ๖ คือ กัณหาภิชชาติ นีลาภิชชาติ โลหิตาภิชชาติ หลัททาภิชชาติ สุกกาภิชชาติ ปฐม-
สูกกาภิชชาติ.

ปัจจัยไม่มี เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ย่อมเศร้าหมองเอง เหตุไม่มี ปัจจัยไม่มี เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ย่อมบริสุทธิ์เอง กำลังไม่มี ความเพียรไม่มี เรี่ยวแรงของบุรุษไม่มี ความบากบั่นของบุรุษไม่มี สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูตทั้งปวง ชีวะทั้งปวง ไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มี ความเพียร แปรปรวนไปโดยเคราะห์กรรม ความเกิด และตามภาวะ ย่อม เสวยสุข และทุกข์ในภิกขาติทั้ง ๖ เท่านั้น สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นอันหวังข้อนี้ คือ จักเว้นกุศลธรรม ๑ ประการนี้ คือ กายสุจริต วิสุจริต มโนสุจริต จักสมทานอกุศลธรรม ๑ ประการนี้ คือ กายทุจริต วิทุจริต มโนทุจริต แล้วประพฤติ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ไม่เห็นโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกุศลธรรม ไม่เห็นอานิสงส์ในเนกขัมมะอันเป็นธรรมฝ่ายขาวแห่งกุศลธรรม ก็เหตุมีอยู่จริง แต่ผู้นั้นมีความเห็นว่า เหตุไม่มี ความเห็นของเขานั้นเป็นความเห็นผิด ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้นั้นดำริว่าเหตุไม่มี ความดำริของเขานั้นเป็นดำริผิด ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้นั้นกล่าววาทาว่า เหตุไม่มี วาทาของเขานั้นเป็นวาทาผิด. ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้นั้นกล่าวว่าเหตุไม่มี ผู้นี้ย่อมทำตนให้เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ ผู้กล่าวเหตุ. ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้นั้นให้ผู้อื่นสำคัญผิดว่าเหตุไม่มี การให้ผู้อื่น สำคัญของเขานั้น เป็นกิริยาที่ให้สำคัญโดยไม่ชอบธรรม และเพราะการที่ให้ผู้อื่นสำคัญโดยไม่ชอบธรรมนั้น เขาย่อมยกตน ข่มผู้อื่น เขาละคุณคือความเป็นผู้มีศีลแต่ก่อนทีเดียวก่ ตั้งไว้แต่โทษ คือความเป็นผู้ทุศีลขึ้นตั้งไว้ ด้วยประการ ฉะนี้ อกุศลธรรมอันลามกเป็นอนेกเหล่านี้ คือ ความเห็นผิด ความดำริผิด วาทาผิด ความเป็นข้าศึกต่อพระอริยะ การที่ให้ผู้อื่นสำคัญโดยไม่ชอบธรรม

การยกตน การข่มผู้อื่น ย่อมมี เพราะมีจกาทิฏฐิเป็นปัจจัย ด้วยประการ
ฉะนี้.

อปัณณกรรมที่ถือไว้ชั่ว

[๑๑๗] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณ-
พราหมณ์นั้น บุรุษผู้รู้แจ้ง ย่อมเห็นตระหนักชัดว่า ถ้าแล้วเหตุไม่มี เมื่อ
เป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักทำตนให้มีความสุขได้ดี ถ้า
เหตุมีอยู่จริง เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จักเข้าถึงอบาย
ทุกคติ วินิบาต นรก อนึ่ง หากเหตุอย่างมีจริง คำของท่านสมณพราหมณ์นั้น
จึงเป็นคำจริง ก็เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านบุรุษบุคคลนี้ อันวิญญูชนพึงติเตียน
ได้ในปัจจุบันว่า เป็นบุรุษบุคคลทุศีล มีความเห็นผิด มีวาตะว่าหาเหตุมิได้
ถ้าแล้วเหตุมีอยู่จริง ความยึดถือของท่านบุรุษบุคคลนี้ อย่างนี้ เป็นความ
ปราชัยในโลกทั้งสอง คือ ในปัจจุบันวิญญูชนติเตียน เมื่อตายไป จักเข้าถึง
อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก อปัณณกรรมนี้ ที่บุคคลนั้นถือชั่ว สมาทาน
ชั่ว อย่างนี้ ย่อมแผ่ไปโดยส่วนเดียว ย่อมละเหตุแห่งกุศลเสีย.

ความเห็นที่เป็นข้าศึกต่อพระอริยะ

[๑๑๘] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณ-
พราหมณ์นั้น สมณพราหมณ์ผู้มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เหตุมี
ปัจจัยมี เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัย
ย่อมเศร้าหมองเอง เหตุมี ปัจจัยมี เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์
ทั้งหลายมีเหตุ มีปัจจัย ย่อมบริสุทธิ์เอง กำลังมีอยู่ ความเพียรมีอยู่ เรี่ยว-

แรงของบุรุษมีอยู่ ความบากบั่นของบุรุษมีอยู่ สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง
ภูตทั้งปวง จีวะทั้งปวง มีอำนาจ มีกำลัง มีความเพียร แปรปรวนไปโดยเคราะห์
กรรมความเกิดและตามภาวะ ย่อมเสวยสุขและทุกข์ในอภิสชาติทั้ง ๖ เท่านั้น
สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นอันหวังข้อนี้ได้ คือ จักเว้นอกุศลกรรม ๓ ประการ
นี้ คือกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต จักสมาทานกุศลกรรม ๓ ประการนี้
คือกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต แล้วประพฤติ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะ
ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมเห็นโทษ ความดำทรม ความเศร้าหมอง
ของอกุศลกรรม ย่อมเห็นอานิสงส์ในเนกขัมมะ อันเป็นธรรมฝ่ายขาว แห่ง
กุศลกรรม. ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้้นั้นมีความเห็นว่า เหตุมี ความเห็นของเขานั้น
เป็นความเห็นชอบ. ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้้นั้นดำริว่า เหตุมี ความดำริของเขานั้น
เป็นความดำริชอบ. ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้้นั้นกล่าววาทว่า เหตุมี วาทาของเข
านั้นเป็นวาทาชอบ. ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้้นั้นกล่าวว่า เหตุมี ผู้้นั้นยอมไม่ทำตนให้
เป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ผู้มีวาทะว่า เหตุมี. ก็เหตุมีอยู่จริง ผู้้นั้นให้ผู้อื่น
สำคัญว่ามีเหตุ การที่ให้อื่นสำคัญของเขานั้น เป็นการที่ให้สำคัญโดยชอบ
ธรรม และเพราะการที่ให้อื่นสำคัญโดยชอบธรรมนั้น เขาย่อมไม่ยกตน
ย่อมไม่ข่มผู้อื่น เขาละโทษ คือความเป็นผู้ทุศีลก่อนทีเดียว ตั้งไว้เฉพาะแต่
ความเป็นผู้มีศีล ด้วยประการฉะนี้. กุศลกรรมเป็นอนेกเหล่านี้ คือ ความ
เห็นชอบ ความดำริชอบ วาทาชอบ ความไม่เป็นข้าศึกต่อพระอริยะ การที่
ให้อื่นสำคัญโดยชอบธรรม การไม่ยกตน การไม่ข่มผู้อื่น ย่อมมี เพราะ
สัมมาทิฐิเป็นปัจจัย ด้วยประการฉะนี้.

อปัณณกรรมที่ถือไว้ดี

[๑๑๕] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์นั้น บุรุษผู้เป็นวิญญูชนย่อมเห็นตระหนักชัดว่า ถ้าเหตุมีอยู่จริง เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านบุรุษบุคคลนี้ เมื่อตายไป จะเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ก็ถ้าเหตุอย่าได้มีจริง วาจาของท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้นจึงเป็นคำสัจย์ ก็เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านบุรุษบุคคลนี้ ย่อมเป็นผู้อันวิญญูชนสรรเสริญในปัจจุบันว่า เป็นบุรุษบุคคลผู้มีศีล มีความเห็นชอบ มีวาตะว่ามีเหตุ และถ้าเหตุมีอยู่จริง ความยึดถือของท่านบุรุษบุคคลนี้ อย่างนี้เป็นความชนะในโลกทั้งสองคือในปัจจุบัน ย่อมเป็นผู้อันวิญญูชนสรรเสริญ เมื่อตายไป จักเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ อปัณณกรรมนี้ ที่บุคคลนั้นยึดถือดี สมาทานดี อย่างนี้ย่อมแผ่ไปโดยส่วน ๒ ย่อมละเหตุแห่งอกุศลเสีย.

วาตะว่าอรูปพรหมไม่มี

[๑๒๐] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า อรูปพรหมย่อมไม่มีด้วยอาการทั้งปวง. สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาตะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณพราหมณ์พวกนั้น เขากล่าวอย่างนี้ว่า อรูปพรหมมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวง ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สมณพราหมณ์เหล่านี้มีวาตะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อกันและกันมิใช่หรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์นั้น บุรุษผู้เป็นวิญญูชนย่อมเห็นตระหนักดังนี้ว่า ข้อที่ว่าท่านสมณพราหมณ์มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า อรูปพรหมไม่มีด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ เรา

ไม่เห็น แม้ข้อที่ว่า ท่านสมณพราหมณ์ มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า อรูปพรหมมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ เราไม่รู้ ส่วนเราเองเล่า เมื่อไม่รู้ เมื่อไม่เห็น จะพึงถือเอาโดยส่วนเดียวแล้วกล่าวว่า สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้ ข้อนั้นพึงเป็นการสมควรแก่เราหามิได้ ถ้าคำของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า อรูปพรหมไม่มีด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ เป็นคำจริง ข้อที่เราจักเกิดขึ้นในเหล่าเทวดาที่มีรูป สำเร็จด้วยใจ ซึ่งไม่เป็นความผิด นี่เป็นฐานะที่จะมิได้. ถ้าคำของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า อรูปพรหมมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ เป็นคำจริง ข้อที่เราจักเกิดขึ้นในเหล่าเทวดาที่ไม่มีรูปสำเร็จด้วยสัญญา ซึ่งไม่เป็นความผิด นี่เป็นฐานะที่จะมิได้. อนึ่งการถือท่อนไม้ การถือศัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การกล่าวว่ามึงๆ การกล่าวส่อเสียด และมุสาวาท ซึ่งมีรูปเป็นเหตุ ย่อมปรากฏ แต่ข้อนี้ย่อมไม่มีในอรูปพรหมด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ บุรุษผู้เป็นวิญญูนั้น ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมปฏิบัติเพื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิทแห่งรูปอย่างเดียว.

วาตะว่าความดังแห่งภพไม่มี

[๑๒๑] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ความดับสนิทแห่งภพ ไม่มีด้วยอาการทั้งปวง สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง มีวาตะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อสมณพราหมณ์เหล่านั้น เขากล่าวอย่างนี้ว่า ความดับสนิทแห่งภพมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวง. ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สมณพราหมณ์เหล่านี้ มีวาตะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อกันและกัน มิใช่หรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ในลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น บุรุษผู้เป็นวิญญูย่อมเห็นตระหนักรู้ว่า ข้อที่ท่านสมณพราหมณ์มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ความคับสนิทแห่งภพไม่มีด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ เราไม่เห็นแม้ข้อที่ท่านสมณพราหมณ์มีวาตะอย่างนี้ว่า ความคับสนิทแห่งภพมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ สิ่งนี้เราไม่รู้ ส่วนเราเองเล่า เมื่อไม่รู้ เมื่อไม่เห็น จะพึงถือเอาโดยส่วนเดียว แล้วกล่าวว่า สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่าดังนี้ ข้อนั้น พึงเป็นการสมควรแก่เราหาได้ ถ้าคำของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ความคับสนิทแห่งภพไม่มีด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ เป็นคำจริง ข้อที่เราจักเกิดขึ้นในเหล่าเทวดาที่ไม่มีรูป สำเร็จด้วยสัญญา ซึ่งไม่เป็นความคิด นี่เป็นฐานะที่มีได้ อนึ่ง ถ้าคำของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ความคับสนิทแห่งภพมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวง ดังนี้ เป็นคำจริง ข้อที่เราจักปรินิพพานในปัจจุบันนี้ เป็นฐานะที่จะมีได้ ความเห็นของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ความคับสนิทแห่งภพไม่มีด้วยอาการทั้งปวงนี้ ไกลต่อธรรมเป็นไปกับด้วยความกำหนด ไกลต่อธรรมเครื่องประกอบสัตว์ไว้ ไกลต่อธรรมเครื่องเพลิดเพลิน ไกลต่อธรรมเครื่องสยบ ไกลต่อธรรมเครื่องถ่มส่วน ส่วนความเห็นของท่านสมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้ว่า ความคับสนิทแห่งภพมีอยู่ด้วยอาการทั้งปวงนี้ ไกลต่อธรรมอันไม่เป็นไป กับด้วยราคะ ไกลต่อธรรมอันมิใช่ธรรมประกอบสัตว์ไว้ ไกลต่อธรรมอันมิใช่เครื่องเพลิดเพลิน ไกลต่อธรรมอันมิใช่เครื่องสยบ ไกลต่อธรรมอันไม่เป็นเครื่องยึดมั่น บุรุษผู้เป็นวิญญูนั้น ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมปฏิบัติเพื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความคับสนิทแห่งภพเท่านั้น.

บุคคล ๔ จำพวก

[๑๒๒] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้มีอยู่หาได้อยู่ในโลก. ๔ จำพวกเป็นไหน คือ

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน.

๒. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบการชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

๓. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อนและประกอบการชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนและประกอบการชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

๔. บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อนและไม่ประกอบการชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนและไม่ประกอบการชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนนั้น ไม่มีความหิว ดับสนธิ เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันเทียว.

[๑๒๓] ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อนเป็นไหน.

ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนเปลือย ทอดทิ้งมารยาท เลิxmมือ เขาเชิญให้มารับภิกษาก็ไม่มา เขาเชิญให้หยุดก็ไม่หยุด ไม่ยินดีภิกษาที่เขานำมาให้ ไม่ยินดีภิกษาที่เขาทำเฉพาะ ไม่ยินดีภิกษาที่เขานิมนต์ ไม่รับภิกษาปากหม้อ ไม่รับภิกษาจากปากกระเช้า ไม่รับภิกษาพร้อม

ธรณีประตุ ไม่รับภิกษาคร่อมท่อนไม้ ไม่รับภิกษาคร่อมเสา ไม่รับภิกษาของ
คน ๒ คนที่กำลังบริโภคนอยู่ ไม่รับภิกษาของหญิงมีครรภ์ ไม่รับภิกษาของหญิง
ผู้กำลังให้ลูกดูดนม ไม่รับภิกษาของหญิงผู้คลอดเกลี้ยงบุตร ไม่รับภิกษาที่นัดแนะ
กันทำไว้ ไม่รับภิกษาในที่ที่เขาเลี้ยงสุนัข ไม่รับภิกษาในที่ที่มีแมลงวันไต่ตอม
เป็นกลุ่ม ไม่รับปลา ไม่รับเนื้อ ไม่ดื่มสุรา ไม่ดื่มเมรัย ไม่ดื่มน้ำหมักดอง
เขาได้รับภิกษาที่เรือนหลังเดียว เขียวยาอัทธภาพด้วยข้าวคำเดียวบ้าง รับภิกษาที่
เรือน ๒ หลัง เขียวยาอัทธภาพด้วยข้าว ๒ คำบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๓ หลัง
เขียวยาอัทธภาพด้วยข้าว ๓ คำบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๔ หลัง เขียวยาอัทธภาพ
ด้วยข้าว ๔ คำบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๕ หลัง เขียวยาอัทธภาพด้วยข้าว ๕ คำบ้าง
รับภิกษาที่เรือน ๖ หลัง เขียวยาอัทธภาพด้วยข้าว ๖ คำบ้าง รับภิกษาที่เรือน
๗ หลัง เขียวยาอัทธภาพด้วยข้าว ๗ คำบ้าง เขียวยาอัทธภาพด้วยภิกษาในถาด
น้อยใบเดียวบ้าง ๒ ใบบ้าง ๓ ใบบ้าง ๔ ใบบ้าง ๕ ใบบ้าง ๖ ใบบ้าง ๗ ใบบ้าง
กินอาหารที่เก็บค้างไว้วันหนึ่งบ้าง ๒ วันบ้าง ๓ วันบ้าง ๔ วันบ้าง ๕ วันบ้าง
๖ วันบ้าง ๗ วันบ้าง เป็นผู้ประกอบความชวนชวนในการบริโภคภิกษาที่เวียน
มาตลอดถึงเดือนแม้เช่นนี้ด้วยประการฉะนี้ เขาเป็นผู้มีผัดดองเป็นภักขาบ้าง
มีข้าวฟ่างเป็นภักขาบ้าง มีลูกเดือยเป็นภักขาบ้าง มีกากข้าวเป็นภักขาบ้าง มี
สาหร่ายเป็นภักขาบ้าง มีรำเป็นภักขาบ้าง มีข้าวตังเป็นภักขาบ้าง มีข้าวใหม่
เป็นภักขาบ้าง มีหญ้าเป็นภักขาบ้าง มีโคมัยเป็นภักขาบ้าง มีเหง้าและผลไม้
ในป่าเป็นอาหาร บริโภคผลไม้หล่น เขียวยาอัทธภาพ.

เขาทรงผ้าปานบ้าง ผ้าแกมกันบ้าง ผ้าห่อศพบ้าง ผ้าบังสกลบ้าง ผ้า
เปลือกไม้บ้าง หนังสือบ้าง หนังสือทั้งเล่มบ้าง ผ้าคากรองบ้าง ผ้าเปลือกปอ
กรองบ้าง ผ้าผลไม้กรองบ้าง ผ้ากัมพลทำด้วยผมนคนบ้าง ผ้ากัมพลทำด้วยขน

สัตว์บ้าง ฝ่าทำด้วยขนปีกนกเค้าบ้าง เป็นผู้ถอนผมและหนวด คือประกอบ การชวนชวายในการถอนผมและหนวดบ้าง เป็นผู้ยื่น คือห้ามอาสนะ เป็นผู้ กระโหย่ง คือประกอบความเพียรในการกระโหย่ง [คือเดินกระโหย่งเหยียบพื้น ไม่เต็มเท้าบ้าง] เป็นผู้นอนบนหนาม คือสำเร็จการนอนบนหนามบ้าง เป็นผู้ อาบน้ำวันละ ๓ ครั้ง คือประกอบการชวนชวายในการลงน้ำบ้าง เป็นผู้ประกอบ การชวนชวายในการทำลายให้เดือดร้อนเร่าร้อนหลายอย่างเห็นปานนี้อยู่ คุก่อน พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลนี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบการชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน.

คุก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือด ร้อนประกอบการชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อนเป็นไฉน.

คุก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ แม่แพะ เลี้ยงชีวิต แม่สุกรเลี้ยงชีวิต แม่คนเลี้ยงชีวิต แม่เนื้อเลี้ยงชีวิต เป็นคนเหี้ยม โหด เป็นคนฆ่าปลา เป็นโจร เป็นคนฆ่าโจร เป็นคนปลกครองเรือนจำ หรือ บุคคลเหล่านี้บางพวกเป็นผู้ทำทำงานอันตราย คุก่อนพราหมณ์และคฤหบดี ทั้งหลาย บุคคลนี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบการชวนชวาย ในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

คุก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน และประกอบการชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน และประกอบการชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อนเป็นไฉน.

คุก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็น พระราชามหากษัตริย์ ผู้ได้มรรคาภิเษกแล้วก็ดี เป็นพราหมณ์มหาศาลก็ดี พระราชาหรือพราหมณ์นั้นโปรดให้ทำโรงที่บูชาญขึ้นใหม่ทางด้านบูรพาแห่ง

พระนคร แล้วทรงจำเริญพระเกศาและมัสสุ ทรงนุ่งหนังเสือทั้งเล็บ ทรงทาพระกายด้วยเนยใสและน้ำมันงา ทรงเกาพระปฤษฎางค์ด้วยเขามฤค เข้าไปยังโรงบูชาัญญใหม่ พร้อมด้วยพระมเหสีและพราหมณ์ปุโรหิต บรรทมบนพื้นดินอันมิได้ลาดด้วยเครื่องลาด ทาด้วยโคลมัยสค น้ำมันในเท้าที่หนึ่ง แห่งโคนแม่ลูกอ่อนตัวเดียวมีเท่าใด พระราชาทรงเยียวยาอัศภาพด้วยน้ำมันเท่านั้น น้ำมันในเท้าที่ ๒ มีเท่าใดพระมเหสีทรงเยียวยาอัศภาพด้วยน้ำมันเท่านั้น น้ำมันในเท้าที่ ๓ มีเท่าใดพราหมณ์ปุโรหิตยอมเยียวยาอัศภาพด้วยน้ำมันเท่านั้น น้ำมันในเท้าที่ ๔ มีเท่าใดกัณฐาไฟด้วยน้ำมันเท่านั้น ลูกโคเยียวยาอัศภาพด้วยน้ำมันที่เหลือ พระราชาหรือพราหมณ์นั้นตรัสอย่างนี้ว่า เพื่อต้องการบูชาัญญ จงฆ่าโคผู้ประมาณเท่านี้ จงฆ่าโคเมียประมาณเท่านี้ ลูกโคผู้ประมาณเท่านี้ ลูกโคเมียประมาณเท่านี้ แพะประมาณเท่านี้ แกะประมาณเท่านี้ ม้าประมาณเท่านี้ จงตัดต้นไม้ประมาณเท่านี้ เพื่อต้องการทำเป็นเสาัญญ จงเกี่ยวหญ้าประมาณเท่านี้ เพื่อต้องการลาดพื้น ชนเหล่าใดที่เป็นทาสก็ดี เป็นคนใช้ก็ดี เป็นกรรมกรก็ดี ของพระราชาหรือพราหมณ์นั้น ชนเหล่านั้นถูกอาชญาคุกคาม ถูกภัยคุกคาม มีน้ำตานองหน้า ร้องให้ทำการงานตามกำหนด ลูกอ่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลนี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน และประกอบการชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน และประกอบการชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

ลูกอ่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ก็บุคคลไม่เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อนและไม่ประกอบการชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนและไม่ประกอบการชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่

ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีความหิว ดับสนธิ เป็นผู้
เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันเทียว เป็นโณ.

คู่ก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย พระตถาคตเสด็จอุบัติในโลกนี้
 เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชา และจรณะ เสด็จ
 ไปดี ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดา
 ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม
 พระตถาคตพระองค์นั้นทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก
 ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์แล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้ง
 สมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น
 งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อม
 ทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง คฤหบดี บุตรคฤหบดีหรือผู้เกิดเฉพาะ
 ในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ย่อมฟังธรรมนั้น ครั้นฟังแล้ว ได้ศรัทธาในพระ-
 ตถาคต เมื่อได้ศรัทธาแล้ว ย่อมเห็นตระหนักรว่า ฆราวาสคับแคบ เป็นทาง
 มาแห่งธุลี บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติ
 พรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวดูจะสังขจัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้า
 กระไร เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกบวชเป็นบรรพชิต
 สมัยต่อมา เขาละกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ ละเครื่องอาภรณ์น้อยใหญ่ ปลงผม
 และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกบวชเป็นบรรพชิต.

เขาวางอย่างนี้แล้ว ถึงพร้อมด้วยลัทธิและอาชีพเสมอด้วยภิกษุทั้งหลาย

๑. ละการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ วางศัสตรา มีความละอาย มีความ
เอ็นดู มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่.

๒. ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับแต่ของที่เขาให้
ต้องการแต่ของที่เขาให้ ไม่ประพฤตินเป็นขโมย เป็นผู้สะอาดอยู่.

๓. ละกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประ-
พฤติห่างไกล เว้นจากเมถุนอันเป็นกิจของชาวบ้าน.

๔. ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริง ดำรงคำ-
สัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักฐาน ควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลก.

๕. ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้วไม่ไป
บอกข้างโน้น เพื่อให้คนหมุ่นี้แตกร้างกัน หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไม่มาบอก
ข้างนี้ เพื่อให้คนหมุ่โน้นแตกร้างกัน สมานคนที่แตกร้างกันแล้วบ้าง ส่งเสริม
คนที่พร้อมเพรียงกันแล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อม-
เพรียงกัน เพลิดเพลินในคนผู้พร้อมพร้อมกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้คนพร้อม-
เพรียงกัน.

๖. ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษ เพราะ
หู ชวนให้รัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ.

๗. ละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ พูดถูกกาล พูดแต่คำที่
เป็นจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดแต่คำที่มีหลักฐาน มีที่
อ้าง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์โดยกาลอันควร.

๘. เธอเว้นขาดจากการพรากฟิชคามและภุคคาม.

๙. เธอฉันหนเดียว เว้นการฉันในราตรี งดจากการฉันในเวลา
วิกาล.

๑๐. เธอเว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการ
เล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล.

๑๑. เธอเว้นขาดจากการทัดทรง ประดับและตกแต่งร่างกายด้วย
ดอกไม้ไม้ของหอมและเครื่องประเทืองผิว อันเป็นฐานแห่งการแต่งตัว.
๑๒. เธอเว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่.
๑๓. เธอเว้นขาดจากการรับทองและเงิน.
๑๔. เธอเว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ.
๑๕. เธอเว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ.
๑๖. เธอเว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี.
๑๗. เธอเว้นขาดจากการรับทาสีและทาส.
๑๘. เธอเว้นขาดจากการรับแพะและแกะ.
๑๙. เธอเว้นขาดจากการรับไก่และสุกร.
๒๐. เธอเว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา.
๒๑. เธอเว้นขาดจากการรับไร่นาและที่ดิน.
๒๒. เธอเว้นขาดจากการประกอบพุทธรูปและการรับใช้.
๒๓. เธอเว้นขาดจากการซื้อและการขาย.
๒๔. เธอเว้นขาดจากการถือโก่งด้วยดาซัง การโก่งด้วยของปลอม
และการโก่งด้วยเครื่องดวงวัด.
๒๕. เธอเว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง.
๒๖. เธอเว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจองจำ การตีชิง การ
ปล้นและกรรโชก.

เธอเป็นผู้สันโดษด้วยจิรวเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็น
เครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง นกมีปีกจะบินไป
ทางทิศภาคใด ๆ ก็มีแต่ปีกของตัวเป็นภาระบินไปจันใด ภิกษุก็ฉันนั้นแล

เป็นผู้สันโดษด้วยจิรวเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหาร
ท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง.

ภิกษุ นั้นประกอบด้วยศีลชั้นธัมมเป็นอริยะนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันปราศ-
จากโทษในภายใน เธอเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ถืออนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ
เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุมนทรีย์ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศล
ธรรมอันลามก คืออกิขฌาและโหมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษากุศลมนทรีย์
ชื่อว่าถึงความสำรวมในจักขุมนทรีย์ เธอฟังเสียงด้วยโสตะ...คมกลืนด้วยฆานะ...
ลิ้มรสด้วยชีวา...ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยการ...รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว
ไม่ถืออนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมนทรีย์ที่เมื่อไม่
สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออกิขฌาและโหมนัสครอบงำ
นั้น ชื่อว่ารักษามนทรีย์ ชื่อว่าถึงความสำรวมในมนทรีย์ ภิกษุประกอบ
ด้วยอินทรีย์สังวรอันเป็นอริยะเช่นนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันไม่ระคนด้วยกิเลสใน
ภายใน.

ภิกษุ นั้นย่อมทำความรู้สึกตัว ในการก้าวไป ในการถอยกลับ ใน
การแล ในการเหลียว ในการคู้เข้า ในการเหยียดออก ในการทรงสังฆาฏิ
บาตรและจีวร ในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม ในการถ่ายอุจจาระ
ปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การ
ตื่น การพูด การนิ่ง.

ภิกษุ นั้นประกอบด้วยศีลชั้นธัมม อินทรีย์สังวร สติและสัมปชัญญะ อัน
เป็นอริยะเช่นนี้แล้ว ย่อมเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา
ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชุกชี ที่แจ้ง ลอมฟาง ในกาลภายหลังภัต เธอกลับ
จากบิณฑบาตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอละ

ความเพ่งเล็งในโลก มีใจปราศจากความเพ่งเล็งอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์
จากความเพ่งเล็ง ละความประทุษร้ายคือพยาบาท ไม่คิดพยาบาท มีความ
กรุณาหวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประ-
ทุษร้ายคือพยาบาทได้ ละถิ่นมิตฺตะแล้ว เป็นผู้ปราศจากถิ่นมิตฺตะ มีความ
กำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก
ถิ่นมิตฺตะ ละอุทฺธจกุกกัจจะแล้ว เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ ณ ภายในอยู่
ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทฺธจกุกกัจจะ ละวิจิกิจฉาแล้ว เป็นผู้ข้ามวิจิกิจฉา
ไม่มีความเคลือบแคลงในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก
วิจิกิจฉา.

ภิกษุ นั้นละนิรวณ ๕ เหล่านี้ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งใจ อันทำ
ปัญญาให้ทຸຣพลได้แล้ว สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน
มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ บรรลุตติยฌาน มีความผ่องใส
แห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตก
วิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และ
เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลาย
สรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข บรรลุดุจตุตถฌาน
ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุข ละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้
มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่.

ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศ-
จากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้ม-
น้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก
คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง

สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง
ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง
ตลอดวิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้างว่า ในภพ
โน้น เรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่าง
นั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจะติดจากภพ
นั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้นเราก็มียุขอย่างนั้น มีโคตรอย่าง
นั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ
มีกำหนดอายุเพียงนั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ไม่มาเกิดในภพนี้ เธอย่อม
ระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการ
ฉะนี้.

ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก
อุปกิเลส อ่อน ควระแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มมน้อม
จิตไปเพื่อรู้จิตและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลัง
อุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วย
ทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่องจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม
ว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต ดิเตยฺยนพระอริยเจ้า
เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะ
กายแตก เขาเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต
วิจิสุจริต มโนสุจริต ไม่ดิเตยฺยนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ
ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขา
เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ดังนี้ เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว
ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอัน

บริษัทผู้ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้.

ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริษัทผู้ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่ออาสวัชยญาณ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์-สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา นี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มี.

ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลนี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบกรณขวนขวายในการทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบกรณขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันเทียว.

พราหมณ์และคฤหบดีแสดงตนเป็นอุบาสก

[๑๒๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายชาวบ้านสาละได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภามิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภามิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ ฉันทิ พระโคตม

ผู้เจริญทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย ฉะนั้นเหมือนกัน ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายนี้ ขอลือท่านพระโคตม พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะของท่านพระโคตมจงทรงจำข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายว่า เป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ดังนี้แล.

จบอปัณณกสูตรที่ ๑๐

จบคหปติวรรคที่ ๑

๑๐. อรรถกถาอปัณณกสูตร

อปัณณกสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตัม ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้วอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จาริกัม คือ จาริกไป ไม่รีบด่วน. เหตุไรท่านจึงกล่าวว่า อตุลฺลิ ปน โว คหปตโย. ดังได้สดับมา บ้านนั้นตั้งอยู่ใกล้ปากคง เหล่าสมณพราหมณ์ประเภทต่าง ๆ เดินทางมาตลอดวัน ย่อมเข้าไปหมู่บ้านนั้น เพื่อพักอาศัยในเวลาเย็นบ้าง เช้าบ้าง ชาวบ้านทั้งหลายก็ลาดเตียง ตั้ง ถวายสมณพราหมณ์เหล่านั้น ล้างเท้า ทาเท้า ถวายน้ำดื่มอันสมควร. วันรุ่งขึ้น ก็นิมนต์ถวายทาน. สมณพราหมณ์เหล่านั้น ก็มีจิตผ่องใสสนทนากับชาวบ้านเหล่านั้น พุคอย่างนี้ว่า ลูกก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ทรยศอะไร ๆ ที่ท่านทั้งหลายยึดถือไว้ มีอยู่หรือ? ชาวบ้านก็ตอบว่า ไม่มีหรอกท่านเจ้าข้า. สมณพราหมณ์ก็พูดว่า ท่านคฤหบดีทั้งหลาย เว้นทรยศเสีย โลกก็ดำเนินไปไม่ได้ พวกท่านชอบใจทรยศอย่างหนึ่ง เห็นสมควรรับไว้ ก็ควร. พวกท่านจงถือทรยศอย่างหนึ่งว่า โลกเที่ยง ดังนี้ก็พากันหลีกไป.

วันต่อ ๆ มา สมณพราหมณ์เหล่าอื่นก็มา แล้วก็ถามเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ. ชาวบ้านเหล่านั้น ก็ตอบสมณพราหมณ์นั้นว่า ขอรับ เจ้าข้า แล้วก็บอกว่า วันก่อน ๆ เหล่าสมณพราหมณ์เช่นเดียวกับพวกท่าน มาบอกให้เราเถื่อ ทรสนะว่า โลกเที่ยง ดังนี้ก็ไป. สมณพราหมณ์เหล่านั้นก็ว่า พวกนั้นมัน โง่ จะรู้อะไร โลกนี้ขาดสูญต่างหาก พวกท่านจงเถื่อทรสนะว่า ขาดสูญ ให้ ชาวบ้านเหล่านั้นเถื่อทรสนะว่า ขาดสูญ อย่างนี้ แล้วก็หลีกไป. โดย ทำนองนี้ สมณพราหมณ์ทั้งหลายก็ให้เถื่อทักขุ ๖๒ อย่างนี้ คือ พวกหนึ่งให้ เถื่อทักขุว่า โลกเที่ยงบางอย่าง พวกหนึ่งให้เถื่อทักขุว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มี ที่สุด พวกหนึ่งให้เถื่อทักขุคืนได้ ไม่ตายตัว. แต่ว่าชาวบ้านเหล่านั้น ไม่อาจ ตั้งอยู่ในทักขุแม้สักอย่างเดียวได้. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จไปภายหลัง สมณพราหมณ์ทั้งหมด. ครั้นถาม เพื่อประโยชน์ของชาวบ้านเหล่านั้น จึง ครัสว่า **อตุลิต ปน โข คหปตโย** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาการวตี แปลว่า มีการณ์ มีเหตุ. บทว่า **อปณฺณโก** แปลว่า ไม่ผิด ไม่ถึงทางสองแพร่ง ยึดถือได้โดยส่วนเดียว.

มิจจาทักขุ ความเห็นผิดอันมีวัตถุ ๑๐ มีว่า **นตุลิต ทินฺนํ** คือ ทานที่ ให้แล้ว ไม่มีผลดังนี้ เป็นต้น ท่านกล่าวไว้พิศดารแล้วในสาเลชยสูตร ในหน หลัง สัมมาทักขุ ความเห็นชอบที่เป็นข้าศึกต่อความเห็นผิดนั้น ก็เหมือนกัน. บทว่า **เนกขมฺเม อานิสฺสํ** ความว่า อานิสฺสอันใด ในความที่คนเหล่านั้น ออกจากอกุศล และฝ่ายธรรมชาติ ฝ่ายธรรมชาติอันใด คนเหล่านั้น ย่อมไม่ เห็นอานิสฺสและธรรมชาติฝ่ายชาวนั้น. บทว่า **อสทฺฐมฺมปณฺณํ ตฺวติ** แปลว่า การบัญญัติธรรมอันไม่จริง. บทว่า **อตุตฺตานํ อุกฺกํ เสติ** ความว่า ยกตนว่า เว้นเราเสีย คนอื่นใครเล่า ยังจะสามารถนำให้คนอื่น ๆ ยึดถือทรสนะของ

๑ บาลีข้อ ๑๐๖. ว่า **อสทฺฐมฺมสยฺยตฺตติ**

คนได้. บทว่า **ปริ วมฺเภติ** ความว่า เชียคนอื่นไว้เบื้องหลังอย่างนี้ว่า ใน
ชนทั้งหลายจำนวนถึงเท่านี้ แม้สักคนหนึ่ง ก็ไม่สามารถทำคนอื่น ๆ ให้ยึดถือ
พรตนะของคนได้. คำว่า **ปฺพุเพว โข ปน** ความว่า เมื่อคนยึดถือความ
เห็นมาก่อนนั้นแล ก็เป็นอันละความเป็นผู้มีศีลอันดีเสีย ปรากฏชัดแต่ความ
เป็นผู้ทุศีล. คำว่า **เอวมสฺสเม** ความว่า ธรรม ๘ อย่าง มีมิจฉาทิฏฐิ
เป็นต้นเหล่านี้ ย่อมมีแก่เขาอย่างนี้. แต่ธรรมฝ่ายบาปอกุศลเป็นอนек ที่มี
มิจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัยเหล่านั้นนั้นแล ชื่อว่าเกิดขึ้นด้วยอำนาจการเกิดขึ้นแล้ว ๆ
เล่า ๆ.

บทว่า **ตตฺร** แปลว่า นั้น คือในลัทธิทั้งหลายของสมณพราหมณ์
เหล่านั้น. บทว่า **กสิคฺคาโห** แปลว่า ถือเอาความพ่ายแพ้. บทว่า **ทฺสฺสมตฺโต**
ทฺสฺสมาทินฺโน แปลว่า ถือเอาชั่ว ถือเอาผิด. บทว่า **เอกํ สํ ผริตฺวา**
ติฏฺฐติ ความว่า แผ่ขยายวาทะของตนนั้นแลไปข้างหนึ่ง ส่วนหนึ่งตั้งอยู่.
ถ้าเมื่อถืออย่างนี้ว่า โลกอื่นไม่มี ก็จะนำมาซึ่งสวัสดิภาพ. บทว่า **ริณฺจติ**^๑
แปลว่า ย่อมละ. **สทฺธมฺมปณฺณตฺติ** ความว่า บัญญัติธรรมที่เป็นจริง.
กสิคฺคาโห ความว่า ความมีชัย. บทว่า **สฺสฺสมตฺโต** **สฺสมาทินฺโน** แปลว่า
ถือเอาดี จับต้องดี. บทว่า **อฺภยํ สํ ผริตฺวา** **ติฏฺฐติ** ความว่า แผ่ขยายวาทะของ
ตนและวาทะของผู้อื่นไปสองข้าง สองส่วนตั้งอยู่. ถ้าเมื่อถืออยู่อย่างนี้ว่า โลก
อื่นไม่มี ก็จะนำมาซึ่งสวัสดิภาพเทียว พึงทราบความในปัญหาส่วนเดียวและ
สองส่วน แม้ของฝ่ายอื่นก็โดยนัยนี้. บทว่า **กโรโต** คือกระทำด้วยมือของ
ตน.๖ บทว่า **การยโต** คือใช้ให้คนอื่นกระทำ. บทว่า **จินฺทโต** คือตัดมือ
เป็นต้นของคนอื่น ๆ. บทว่า **ปจฺโต** คือเบียดเบียนหรือคุกคามเขาด้วยของ
ร้อน (ไฟ) บทว่า **โสจยโต** คือกระทำเองก็ดีใช้ให้ผู้อื่นกระทำก็ดี ซึ่งความ

๑. บาลีว่า สจฺจวฺชฺเชน. ๒. บางแห่งเป็น ริณฺจติ

โสภะสร้าแก่คนอื่นด้วยการลักทรัพย์เป็นต้น. บทว่า **กิลมยโต** คือลำบาก
เองก็ดี ทำให้คนอื่นลำบากก็ดี ด้วยการตัดอาหาร และกักขังในเรือนจำเป็นต้น.
บทว่า **ผนุโต ผนุทาปยโต** คือคืนรนเองก็ดี ทำผู้อื่นให้คืนรนก็ดี ใน
เวลามัดคนอื่นซึ่งกำลังคืนรน. บทว่า **ปาณมตปาตยโต** คือ ฆ่าเองก็ดี
ใช้ผู้อื่นฆ่าก็ดี ซึ่งสัตว์มีชีวิต. พึงทราบความในที่ทุกแห่ง โดยการทำเองและ
ใช้ให้คนอื่นทำ โดยนัยที่กล่าวมานี้. บทว่า **สนธิ** คือ ตัดช่อง (ช่องเขา).
นิลโลปี คือ ปล้นสดมภ์. บทว่า **เอภาคาริกิ** คือ ล้อมเรือนหลังเดียว
เท่านั้น ปล้น. บทว่า **ปริปนุเถ ติฏฐโต** คือ ยืนดักที่หนทางเพื่อชิงทรัพย์
ของคนเดินทาง. บทว่า **กโรโต น กรียติ ปาปี** ความว่า บาปของคนที่ไม่
แม้กระทำได้ด้วยเข้าใจว่า เราทำบาปอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่าไม่กระทำบาป
ไม่มี ก็สัตว์ทั้งหลายย่อมเข้าใจอย่างนี้ว่า เรากระทำ. บทว่า **ขุรปริยญเตน**
คือ ปลายคม. บทว่า **เอกิ มํ สขลํ** คือ กองเนื้อกองหนึ่ง. บทว่า **ปุลุข**
เป็นไวกุณฐ์ของคำว่า **เอกิ มํ สขลํ** นั้นแล. บทว่า **ตโตนิทานิ** แปลว่า
มีเหตุจากการกระทำให้เป็นกองเนื้อกองหนึ่งนั้น. เหล่าคนทางฝั่งใต้เป็นพวก
กักขฬะ ทารุณ ท่านหมายเอาคนเหล่านั้น จึงกล่าวว่า **หนนุโต** เป็นต้น.
เหล่าคนทางฝั่งเหนือ มีศรัทธา เลื่อมใสนับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นของเรา
พระธรรมว่าเป็นของเรา พระสงฆ์ว่าเป็นของเรา ท่านหมายเอาคนเหล่านั้น
จึงกล่าวว่า **ททญโต** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยชนุโต** คือกระทำการบูชาใหญ่. บทว่า
ทเมน คือด้วยการฝึกลิขิต คือ อุโบสถกรรม. บทว่า **ธํ ยเมน** คือ ด้วย
การสำรวมในศีล. บทว่า **สจฺจวาเจน** คือด้วยกล่าวคำสัตย์. **การมา** อธิบาย
ว่า ความเป็นไปชื่อว่า **อาคม**. สมณพราหมณ์บางพวกปฏิเสธการทำบาปและ

บุญทั้งหลาย แม้โดยประการทั้งปวง. แม้ในฝ่ายธรรมชาติ (ฝ่ายดี) ก็พึงทราบ
ความโดยนัยที่กล่าวแล้ว. คำที่เหลือในฝ่ายคตินั้น ก็เหมือนคำที่กล่าวมาแล้ว
ในวาระก่อน. ในคำว่า นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย นี้ ปัจจยเป็นคำไวพจน์
ของเหตุ. สมณพราหมณ์บางพวกย่อมปฏิเสธปัจจยแห่งความเศร้าหมอง มีกาย
ทุจริตเป็นต้น ปัจจยแห่งความหมดจดมีกายสุจริตเป็นต้น ที่มีอยู่ แม้ด้วยเหตุ
และปัจจยทั้งสอง

บทว่า นตฺถิ พลํ นตฺถิ วิริยํ นตฺถิ ปุริสสุตาโม นตฺถิ

ปุริสปรกฺกโม ความว่า กำลังก็ดี ความเพียรก็ดี เรี่ยวแรงของบุรุษก็ดี ความ
บากบั่นของบุรุษก็ดี ชื่อว่า อันบุรุษพึงทำ เพื่อความเศร้าหมองหรือเพื่อความ
หมดจดของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มี. สมณพราหมณ์บางพวกแสดงถึงสัตว์ทั้งหลายมี
อูฐ โค และแพะเป็นต้นไม่ให้เหลือ ด้วยคำว่า สพฺเพ สตุตา. กล่าวโดยอำนาจ
คำเป็นต้นว่า สัตว์มีชีวิตอินทรีย์เดียว สัตว์มีชีวิตสองอินทรีย์ ด้วยคำว่า สพฺเพ
ปาณา กล่าวหมายถึงสัตว์มีปาณะทั้งสิ้น. สมณพราหมณ์บางพวก กล่าวหมายถึง
ถึงสัตว์ผู้แสวงหากพเกิด ในฟองไข่และในมดลูกด้วยคำว่า สพฺเพ ภูตา.
กล่าวหมายถึงัญชาติมิข้าวสาลี ข้าวเหนียว ข้าวละมานเป็นต้น ด้วยคำว่า
สพฺเพ จีวา. ด้วยว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีความเข้าใจว่า ในัญชาตติ
เหล่านั้น มีชีวะ เพราะงอกได้. คำว่า อวสา อพฺลา อวิริยา ความว่า
เหล่านั้นไม่มีอำนาจ กำลัง หรือความเพียรเป็นของตน. ในคำว่า นิยติสฺสค-
ติภาวปริณตา นี้ การประสพเคราะห์กรรม ชื่อว่า นิยติ ความไปในที่
นั้น ๆ แห่งอกิชาติทั้ง ๖ ชื่อว่า สกฺคติ ความข่มขู่กัน. สภาพนั้นชื่อว่า
ภาว สมณพราหมณ์บางพวกแสดงว่าสัตว์ทั้งปวง แปรปรวนไป คือ ถึงความ
เป็นประการต่าง ๆ ก็เพราะการประสพเคราะห์กรรม เพราะความข่มขู่กันและ
เพราะสภาวะด้วยประการฉะนี้ สมณพราหมณ์บางพวก ย่อมแสดงว่าสภาวะใด

พึงอย่างใด สภาวะนั้นก็ย่อมมีอย่างนั้น. สภาวใดไม่มี สภาวะนั้น ก็ไม่มี ด้วย. คำว่า **นเสววาภิชาติสู** ความว่า สมณพราหมณ์บางพวกแสดงว่า สัตว์ทั้งปวงตั้งอยู่ในอภิชาติ ๖ เท่านั้น จึงเสวยสุขและทุกข์ได้ ภูมิแห่งสุขและทุกข์อื่นไม่มี.

ในคำว่า **นเสววาภิชาติสู** นั้น ชื่อว่า อภิชาติ ๖ คือ กัณหาภิชาติ (อภิชาติดำ) นีลาภิชาติ (อภิชาติเขียว) โลหิตาภิชาติ (อภิชาติแดง) หลัททาภิชาติ (อภิชาติเหลือง) สุกกาภิชาติ (อภิชาติขาว) ปรมสุกกาภิชาติ (อภิชาติขาวอย่างยิ่ง). บรรดาอภิชาติ ๖ นั้น คนฆ่านก คนฆ่าหมู พราน คนฆ่าปลา โจร คนฆ่าโจร ก็หรือว่า คนที่มีงานหยาบช้าบางพวกแม้เหล่าอื่น นี้ชื่อว่า **กัณหาภิชาติ**. สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวว่า พวกภิกษุชื่อว่า **นีลาภิชาติ**. สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีลัทธิอย่างนี้ว่า เขาว่าภิกษุเหล่านั้นใส่หนามลงในปัจจัย ๔ กิน ภิกษุจึงชื่อว่า **ประพตักัณฏกวัตร**. อีกนัยหนึ่ง สมณพราหมณ์ บางพวกกล่าวว่า บรรพชิตพวกหนึ่งชื่อว่า ประพตักัณฏกวัตรนั้นเทียว. จริงอยู่ แม้คำว่า สมณะ ผู้ประพตักัณฏกวัตร ก็เป็นลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น.

สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวว่า พวกนิครนถ์ผู้ชอบเพื่อลัทธิของตน ฝ่ายเดียวชื่อว่า **โลหิตาภิชาติ**. เขาว่า นิครนถ์เหล่านั้นยังขาวกว่าสองพวกก่อน. สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวว่า คฤหัสถ์สาวกของชีเปลือย ชื่อว่า **หลัททาภิชาติ** ดังนั้น สาวกของชีเปลือยจึงตั้งคนที่ให้ปัจจัยแก่ตนเป็นใหญ่ แมกว่านิครนถ์ทั้งหลาย. สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวว่า นันทะ วัจฉะ สังกัจจะ นี้ชื่อว่า **สุกกาภิชาติ**. เขาว่า คนเหล่านั้น ยังขาวกว่าสี่พวกก่อน. สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวว่า ส่วนอาชีวก ชื่อว่า **ปรมสุกกาภิชาติ**. เขาว่า อาชีวกเหล่านั้น ขาวกว่าทุกพวก. สมณพราหมณ์เหล่านั้น มีลัทธิอย่างนี้ว่า บรรดาอภิชาติ ๖ นั้น สัตว์ทั้งปวง มีคนฆ่านกเป็นต้นก่อน. พวกสมณศากยบุตรยังบริสุทธิ์

กว่าคนฆ่ากันเป็นต้นนั้น พวกนิครนถ์ยังบริสุทธกว่า พวกสมณสากยบุตรนั้น. สาวกของอาชีวกยังบริสุทธกว่าพวกนิครนถ์นั้น. นันทะเป็นต้น ยังบริสุทธกว่า พวกสาวกของอาชีวก อาชีวกยังบริสุทธกว่านันทะเป็นต้นนั้น. พึงทราบฝ่าย ขาว โดยนัยตรงกันข้ามกับที่กล่าวมาแล้ว. คำที่เหล่าแม่ในที่นี้ก็เช่นเดียวกับที่ กล่าวไว้แล้วในวาระก่อน.

ก็บรรดาภิกษุทั้ง ๓ นี้ นัตถิกิภิกษุ ห้ามวิบาก อภิริยภิกษุ ห้ามกรรม อเหตุกภิกษุ ห้ามแม่ทั้งสอง (คือทั้งกรรมและวิบาก) ในกรรมและบาปทั้งสอง นั้น วาตะที่แม่ห้ามกรรม ก็เป็นอันห้ามวิบากด้วย วาตะที่แม่ห้ามวิบาก ก็เป็น อันห้ามกรรมด้วย ดังนั้น โดยอรรถ วาตะเหล่านั้น แม่ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็น อเหตุกวาตะ อภิริยวาตะและนัตถิวาตะ ย่อมห้ามกรรมและวิบากทั้งสอง. ก็คน เหล่าใดถือลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น นั่งท่องพิจารณาในที่พักกลางคืน และกลางวัน มิจนาสติของคนเหล่านั้นย่อมตั้งมั่นในอารมณ์นั้นว่า ทานที่ให้ แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล บาปของคนที่ทำแล้วไม่เป็นอันทำ เหตุไม่มี ปัจจยไม่มี จิตก็มีอารมณ์อันเดียว ชวนะทั้งหลายก็เล่นไป. ในชวนะที่หนึ่ง ยัง พอแก้ไขได้. ในชวนะที่สองเป็นต้นก็เหมือนกัน. ในชวนะที่เจ็ด แม้พระ- พุทธเจ้าทั้งหลายก็แก้ไขไม่ได้ เป็นผู้ไม่หวนกลับเช่นเดียวกับอริฏฐะและ กัณฏกภิกษุ ในชวนะเหล่านั้นบางคนก็หยั่งลงทรศนะเดียวบ้าง บางคน สองทรศนะบ้าง บางคนสามทรศนะบ้าง เมื่อเขาหยั่งลงทรศนะหนึ่ง สองสามทรศนะก็เป็นอันหยั่งลงแล้ว เขาก็เป็นมิจนาภิกษุ ชนิดดังที่เดียว ห้าม ทางสวรรค์ ทางพระนิพพาน ไม่ควรไปสวรรค์ ในอันดับแห่งอัทธานั้น จะป่วยกล่าวไปไปถึงพระนิพพาน. สัตว์นี้เป็นผู้เฝ้าแผ่นดิน ชื่อว่า เป็นตอ แห่งวัฏฏะ.

ถามว่า ก็มิฉะทิฏฐิตัวนี้ ตั้งอยู่ในอรรถภาพเดียวเท่านั้น หรือใน
อรรถภาพอื่นด้วย. ตอบว่า ตั้งอยู่ในอรรถภาพเดียวเท่านั้น. แต่ถ้าเขายังชอบใจ
ทิฏฐินั้น ๆ อยู่ในระหว่างภพด้วยอำนาจการเสพบ่อย ๆ คนเช่นนั้น โดยมาก
ก็ออกไปจากภพไม่ได้.

ตสุมา อกลฺยาณชนํ อาสีวสมีวรคํ
อารกา ปริวชเชยฺย ญฺติกาโม วิจกฺขโณ
เพราะฉะนั้น ผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์
ต้องการความเจริญ พึงงดเว้นคนไม่ดี ที่
เป็นดังงูพิษ เสียให้ห่างไกล.

บทว่า นตฺถิ สพฺพโส อารูปา ความว่า ชื่อว่า ฝ่ายอรูปพรหมโลก
ย่อมไม่มีโดยอาการทั้งปวง. บทว่า มโนมยา คือ สำเร็จด้วยจิตอันประกอบ
ด้วยฌาน. บทว่า สลฺลภามยา คือ สำเร็จด้วยสัญญาโดยสัญญาในอรูปฌาน.
บทว่า รูปานํ ยเว นิพฺพิตาย วิจารณ์าย ปฏิปนฺโน โหติ ความว่าผู้
นี้เป็นผู้ได้ก็มี เป็นผู้ตรีกก็มี. ผู้ได้รูปาวจรฌาน ชื่อว่า ผู้ได้. ผู้ได้รูปาวจรฌาน
นั้น ไม่มีความสงสัยในรูปาวจรฌาน ยังมีความสงสัยในโลกฝ่ายอรูปาวจรอยู่.
ผู้ได้ฌานนั้น ย่อมปฏิบัติอย่างนั้น ด้วยเข้าใจว่า เราฟังผู้กล่าวว่า อรูปพรหม
ทั้งหลายมีอยู่ก็มี ผู้กล่าวว่า ไม่มีก็มี แต่เราไม่รู้ว่ามี หรือ ไม่มี เราจึงทำ
จุดตถุตาให้เป็นปทัฏฐานแล้ว ทำรูปาวจรฌานให้เกิด ถ้าอรูปพรหมทั้งหลาย
มีอยู่เราจักบังเกิดในอรูปพรหมนั้น ถ้าไม่มี เราก็จักบังเกิดในโลกฝ่ายรูปาวจร-
พรหม ธรรมอันไม่ผิดของเรา จักเป็นธรรมไม่ผิด ไม่พลาด ด้วยการปฏิบัติ
อย่างนี้. ส่วนผู้ตรีกผู้ไม่ได้ฌาน แม้เขาจะไม่มี ความสงสัยในรูปฌาน แต่ก็ยังมี
ความสงสัยในโลกฝ่ายอรูปพรหม. ผู้ตรีกนั้น ย่อมปฏิบัติอย่างนั้น ด้วยเข้าใจว่า

เราฟังผู้กล่าวอุปพรหมทั้งหลายว่าไม่มีก็มี ผู้กล่าวว่า มีก็มี แต่เราไม่รู้ว่ามี หรือไม่มี เราจึงทำกรรมในกสิณ ยังจตุตถฌานให้เกิดแล้ว ทำจตุตถฌาน นั้นให้เป็นปทัฏฐาน จักยังอุปาวจรฌานให้เกิด ถ้าอุปพรหมทั้งหลายมีอยู่ เราก็จักบังเกิดในอุปพรหมนั้น ถ้าไม่มี เราก็จักบังเกิดในโลกฝ่ายอุปาวจรพรหม ธรรมอันไม่ผิด จักเป็นธรรมไม่ผิด ไม่พลาดด้วยการปฏิบัติอย่างนี้ นี่แหละ. บทว่า ภวนิโรธ คือพระนิพพาน. บทว่า สราคาย สนฺติเก คือใกล้ความยินดีในวิญญู ด้วยอำนาจความกำหนด. บทว่า ตํ โยคาย คือ ใกล้ความประกอบตนไว้ ด้วยต้นหาความทะยานอยาก. บทว่า อภินนุทนาย คือใกล้ความเพลิดเพลนด้วยอำนาจค้นหาและทวิญญู. บทว่า ปฏิปนฺโน โหติ ความว่า แม้ผู้นี้ เป็นผู้ได้ก็มี เป็นผู้ตรีกก็มี. ผู้ได้สมาบัติ ๘ ชื่อว่า ผู้ได้. ผู้ได้สมาบัติ ๘ นั้น ไม่มีความสงสัยในอุปพรหม ยังมีความสงสัยในพระนิพพาน. เขาปฏิบัติอย่างนี้ด้วยเข้าใจว่า เราฟังเขาพูดว่านิโรธมีก็มี ไม่มีก็มี เราไม่รู้เอง เราจึงทำสมาบัติให้เป็นบาทแล้วเจริญวิปัสสนา ถ้านิโรธจักมี ไชริ์ เราก็จักบรรลุพระอรหัตตปรินิพพาน ถ้าไม่มี เราก็จักบังเกิดในอุปพรหม ส่วนผู้ตรีกไม่ได้แม้แค่สมาบัติสักอย่างหนึ่ง. แต่เขาก็ไม่มีความสงสัยในอุปพรหม ยังมีความสงสัยในภวนิโรธ (พระนิพพาน) อยู่. เขาปฏิบัติอย่างนี้ ด้วยเข้าใจว่า เราฟังเขาพูดว่า นิโรธมีก็มี ไม่มีก็มี เราไม่รู้เอง เราจึงกระทำการกรรมในกสิณ แล้วทำสมาบัติ ๘ ให้เกิด เจริญวิปัสสนา มีสมาบัติเป็นปทัฏฐาน ถ้านิโรธจักมีไชริ์ เราจักบรรลุพระอรหัตตปรินิพพาน ถ้าไม่มี เราก็จักบังเกิดในอุปพรหม.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ในพระสูตรนั้น คำว่า ทานที่ ให้แล้วมีผล ดังนี้เป็นต้นเป็นคำไม่ผิด ก็แล้วไปเถิด ส่วนคำว่า ทานที่ให้

แล้วไม่มีผล ดังนี้เป็นต้น ไม่ผิด ด้วยอย่างไรเล่า. ตอบว่า ด้วยอำนาจความ
ยึดถือกัน. จริงอยู่ คำเหล่านั้น ที่เกิดเชื่อว่า ไม่ผิด ก็เพราะเขายึดถือไว้
อย่างนี้ว่า. ไม่ผิด ไม่ผิด. ศัพท์ว่า จตุตาโรเม นี้ แยกกันคนละส่วน แต่
ข้อความเชื่อมโยงกัน. บุคคล ๕ จำพวกเหล่านี้คือ นัตถิกวาทะ อภิริยวาทะ
อเหตุกวาทะและ ๒ จำพวกที่มีวาทะอย่างนี้ว่า อรูปพรหมไม่มี นิโรธไม่มี
บุคคล ๓ จำพวกหลังเท่านั้นมีอยู่ บุคคล ๕ จำพวกมีอรรถิกวาทะเป็นต้น บุคคล
จำพวกที่ ๔ จำพวกเดียวเท่านั้น. เพื่อจะทรงแสดงความข้อนี้. พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าจึงทรงเริ่มเทศนา. โดยอรรถ คำทั้งหมด ในวาทะนั้นตั้งขึ้นทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาอปัณณกสูตรที่ ๑๐

จบคหปติวรรคที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กัณทรกสูตร	๒. อัญญกนาครสูตร
๓. เสขปฏิปทาสูตร	๔. โปตลียสูตร
๕. ชีวกสูตร	๖. อุปาติวาทสูตร
๗. กุกกุโรวาทสูตร	๘. อภยราชกุมารสูตร
๙. พหุเวทนียสูตร	๑๐. อปัณณกสูตร

๒. ภิกขุวรรค

๑. จูพราหุโลวาทสูตร

ทรงโอวาทพระราหุล

[๑๒๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน เขตพระนครราชคฤห์ ก็สมัยนั้นแล ท่านพระราหุลอยู่ ณ ปราสาทชื่อว่า อัมพลัญญิกา ครั้งนั้น เวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เรือนอยู่แล้ว เสด็จเข้าไปยังอัมพลัญญิกา ปราสาทที่ท่านพระราหุลอยู่ ท่านพระราหุลได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกล จึงปูลาดอาสนะและตั้งน้ำสำหรับล้างพระบาทไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ แล้วทรงล้างพระบาท ท่านพระราหุลถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๑๒๖] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเหลือน้ำไว้ในภาชนะน้ำน้อยหนึ่งแล้วตรัสกะท่านพระราหุลว่า ดูก่อนราหุล เธอเห็นน้ำเหลือน้อยหนึ่งอยู่ในภาชนะน้ำนี้หรือ.

ท่านพระราหุลกราบทูลว่า เห็นพระเจ้าข้า.

ดูก่อนราหุล สมณธรรมของบุคคลผู้ไม่มีความละเอียดในการกล่าวมุสา ทั้งรู้ก็มิ่น้อยเหมือนกันฉะนั้น.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่าเหลือน้อยหนึ่งนั้นเสียแล้ว ตรัสกะท่านพระราหุลว่า ดูก่อนราหุล เธอเห็นน้ำน้อยหนึ่งที่เราเพเสียแล้วหรือ.

รา. เห็น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนราหุล สมณธรรมของบุคคลผู้ไม่มีความละเอียดในการกล่าว
มุสาทั้งรู้อยู่ ก็เป็นของที่เขาทิ้งเสียแล้ว เหมือนกันจะนั้น.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคว่ำภาชนะน้ำนั้น แล้วตรัสกะท่าน
พระราหุลว่า คุณก่อนราหุล เธอเห็นภาชนะน้ำที่คว่ำนี้หรือ.

รา. เห็น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนราหุล สมณธรรมของบุคคลผู้ไม่มีความละเอียดในการกล่าว
มุสาทั้งรู้อยู่ ก็เป็นของที่เขาคว่ำเสียแล้วเหมือนกันจะนั้น.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหงายภาชนะน้ำนั้นขึ้น แล้วตรัสกะ
ท่านพระราหุลว่า คุณก่อนราหุล เธอเห็นภาชนะน้ำอันวางแปลานี้หรือ.

รา. เห็น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนราหุล สมณธรรมของบุคคลผู้ไม่มีความละเอียดในการกล่าว
มุสาทั้งรู้อยู่ ก็เป็นของว่างเปล่าเหมือนกันจะนั้น.

[๑๒๗] พ. คุณก่อนราหุล เปรียบเหมือนช้างคันฉัดมึงองงาม เป็น
พาหนะที่เจริญยิ่งนัก มีกำเนิดดี เคยเข้าสงคราม ช้างนั้นเข้าสงครามแล้ว
ย่อมทำกรรมด้วยเท้าหน้าทั้งสองข้าง ด้วยเท้าหลังทั้งสองข้าง ด้วยกายเบื้อง
หน้าข้าง ด้วยกายเบื้องหลังข้าง ด้วยศีรษะข้าง ด้วยหูทั้งสองข้าง ด้วยงา
ทั้งสองข้าง ด้วยหางข้าง ย่อมรักษาไว้แต่ดวงเท่านั้น เพราะการที่ช้างรักษา
แต่ดวงนั้น ความรู้ช้างจึงมีความดำริอย่างนี้ว่า ช้างคันนี้แลมึงอันองงาม
เป็นพาหนะที่เจริญยิ่งนัก มีกำเนิดดีเคยเข้าสงคราม เข้าสงครามแล้ว ย่อมทำ
กรรมด้วยเท้าหน้าทั้งสองข้าง ด้วยเท้าหลังทั้งสองข้าง ด้วยกายเบื้องหน้าข้าง
ด้วยการเบื้องหน้าข้าง ด้วยศีรษะข้าง ด้วยหูทั้งสองข้าง ด้วยงาทั้งสองข้าง

ด้วยหางบ้าง ย่อมรักษาไว้แต่ดวงเท่านั้น ชีวิตชื่อว่าอันข้างต้นยังไม่ยอมสละ
แล คุณก่อนราहुล เมื่อใดแลข้างต้นมีงอันงอนงามเป็นพาหนะที่เจริญยิ่งนัก มี
กำเนิดดี เคยเข้าสงครามแล้ว ย่อมทำกรรมด้วยเท้าหน้าทั้งสองข้าง ด้วยเท้า
หลังทั้งสองข้าง ด้วยกายเบื้องหน้าบ้าง ด้วยกายเบื้องหลังบ้าง ด้วยศีรษะบ้าง
ด้วยหูทั้งสองข้าง ด้วยงาทั้งสองข้าง ด้วยหางบ้าง ด้วยวงบ้าง เพราะการที่
ข้างทำกรรมด้วยวงนั้น ความขี้ขางจึงมีความดำริอย่างนี้ว่า ก็ข้างต้นนี้แลมีง
อันงอนงาม เป็นพาหนะที่เจริญยิ่งนัก มีกำเนิดดีเคยเข้าสงคราม เข้าสงคราม
แล้ว ย่อมทำกรรมด้วยเท้าหน้าทั้งสองข้าง ด้วยเท้าหลังทั้งสองข้าง ด้วยกาย
เบื้องหน้าบ้าง ด้วยกายเบื้องหลังบ้าง ด้วยศีรษะบ้าง ด้วยหูทั้งสองข้าง ด้วย
งาทั้งสองข้าง ด้วยหางบ้าง ด้วยวงบ้าง ชีวิตชื่อว่าอันข้างต้นยอมสละแล้ว
บัดนี้ไม่มีอะไรที่ข้างต้นจะพึงทำไม่ได้ ฉันทใด คุณก่อนราहुล เรากล่าวว่าบุคคล
ผู้ไม่มีความระอายในการกล่าวมุสาทั้งที่รู้อยู่ ที่จะไม่ทำบาปกรรมเมื่อน้อยหนึ่ง
ไม่มี ฉันทนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุฉันทนั้นแหละ ราहुล เธอพึงศึกษาว่า เราจัก
ไม่กล่าวมุสา แม้เพราะหวัหระกันเล่น คุณก่อนราहुล เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล.

[๑๒๘] คุณก่อนราहुล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน แวนมี
ประโยชน์อย่างไร.

มีประโยชน์สำหรับสองคุณ พระเจ้าข้า.

ฉันทนั้นเหมือนกันแล ราहुล บุคคลควรพิจารณาเสียก่อน แล้วจึงทำ
กรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ.

กรรม ๓

[๑๒๙] คุณก่อนราहुล เธอปรารถนาจะทำกรรมใดด้วยกาย กายกรรม
นั้นเธอพึงพิจารณาเสียก่อนว่า เราปรารถนาจะทำกรรมนี้ใดด้วยกาย กายกรรม

ของเรานี้พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียด
เบียนทั้งตนทั้งผู้อื่นบ้าง กายกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็น
วิบากกระมังหนอ คุณ่อนราहुล ถ้าเมื่อเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เรา
ปรารถนาจะทำความใดด้วยกาย กายกรรมของเรานี้ พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียน
ตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น เพื่อเบียดเบียนทั้งตนทั้งผู้อื่น กายกรรมนี้เป็น
อกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ กรรมเห็นปานนี้ เธอไม่
พึงทำด้วยกายโดยส่วนเดียว แต่ถ้าเมื่อเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า เรา
ปรารถนาจะทำความใดด้วยกาย กายกรรมของเรานี้ไม่พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียน
ตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น เพื่อเบียดเบียนทั้งตนทั้งผู้อื่น กายกรรมนี้เป็นกุศล
มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ กายกรรมเห็นปานนั้น เธอพึงทำด้วย
กาย แม้เมื่อเธอกำลังทำความด้วยกาย เธอก็พึงพิจารณากายกรรมนั้นแหละว่า
เรากำลังทำความใดด้วยกาย กายกรรมของเรานี้ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน
บ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง กาย-
กรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากกระมังหนอ ถ้าเมื่อเธอ
พิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราทำความใดด้วยกาย กายกรรมของเรานี้ ย่อม
เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียน
ทั้งตนและผู้อื่นบ้าง กายกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก
ดังนี้ไซ้ เธอพึงเลิกกายกรรมเห็นปานนั้นเสีย แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้
อย่างนี้ว่า เราทำความใดด้วยกาย กายกรรมของเรานี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อ
เบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น
บ้าง กายกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึง
เพิ่มกายกรรมเห็นปานนั้น คุณ่อนราहुล แม้เธอทำความด้วยกายแล้ว เธอก็

พึงพิจารณากรรมนั้นแหละว่า เราได้ทำแล้วซึ่งกรรมใดด้วยกาย กรรม
ของเรานี้ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อ
เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง กรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์
เป็นวิบากกระมังหนอ ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราได้ทำแล้วซึ่ง
กรรมใด กรรมของเรานี้ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียด
เบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง กรรมนี้เป็นอกุศล
มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ กรรมเห็นปานนั้น เธอพึง
แสดง เปิดเผย ทำให้ตื่น ในพระศาสนาหรือในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย
ผู้วิญญู แล้วพึงตำรวมต่อไป แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่พึงรู้อย่างนี้ว่า เราได้ทำ
แล้วซึ่งกรรมใดด้วยกาย กรรมของเรานี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน
บ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง กรรม
นี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงมีปิตและปราโมทย์
ศึกษาในกุศลธรรมทั้งกลางวันและกลางคืนอยู่ด้วยกรรมนั้นแหละ.

[๑๓๐] ดูก่อนราหุล เธอปรารธนาจะทำการใดด้วยวาจา เธอพึง
พิจารณาวิกรรมนั้นเสียก่อนว่า เราปรารธนาจะทำการใดด้วยวาจา วิกรรม
ของเรานี้พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อ
เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง วิกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์
เป็นวิบากกระมังหนอ ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราปรารธนาจะทำ
กรรมใดด้วยวาจา วิกรรมของเรานี้ พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อ
เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง วิกรรมนี้เป็น
อกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ วิกรรมเห็นปานนั้น
เธอไม่ควรทำโดยส่วนเดียว แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราปรารธนา

จะทำการมใดด้วยวาจา วัจกรรมของเรานี้ไม่พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนคนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งคนและผู้อื่นบ้าง วัจกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นผลดังนี้ไซ้ วัจกรรมเห็นปานนั้น เธอควรทำ คุณก่อนราहुล แม้เมื่อเธอกำลังทำการมด้วยวาจา เธอก็พึงพิจารณา วัจกรรมนั้นแหละว่า เราทำอยู่ซึ่งกรรมใดด้วยวาจา วัจกรรมของเรานี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งคนและผู้อื่นบ้าง วัจกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก กระมังหนอ ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราทำอยู่ซึ่งกรรมใดด้วยวาจา วัจกรรมของเรานี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น และเพื่อเบียดเบียนทั้งคนและผู้อื่น วัจกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงเลิกวัจกรรมเห็นปานนั้นเสีย แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราทำอยู่ซึ่งกรรมใดด้วยวาจา วัจกรรมของเรานี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง และเพื่อเบียดเบียนทั้งคนและผู้อื่นบ้าง วัจกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงเพิ่มวัจกรรมเห็นปานนั้น คุณก่อนราहुล แม้เธอทำการมด้วยวาจาแล้ว เธอก็พึงพิจารณาวัจกรรมนั้นแหละว่า เราได้ทำแล้วซึ่งกรรมใดด้วยวาจา วัจกรรมของเรานี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งคนและผู้อื่นบ้าง วัจกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากกระมังหนอ ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราได้ทำแล้วซึ่งกรรมใดด้วยวาจา วัจกรรมของเรานี้ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งคนและผู้อื่นบ้าง วัจกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ วัจกรรมเห็นปานนั้น เธอพึงแสดง

เปิดเผย ทำให้ตื่นในพระศาสนา หรือในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้วิญญู
ครั้นแล้วพึงสำรวจต่อไป แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราได้ทำแล้ว
ซึ่งกรรมใดด้วยวาจา วิกรรมของเรานี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง
เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง วิกรรมนี้เป็น
กุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้เร เธอพึงมีปีติและปราโมทย์
ศึกษาในกุศลธรรมทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยวิกรรมนั้นแหละ.

[๑๓๑] ดูก่อนราหู เธอปรารภจะทำการใดด้วยใจ เธอพึง
พิจารณาโมกกรรมนั้นเสียก่อนว่า เราปรารภจะทำการใดด้วยใจ โมกกรรม
ของเรานี้ พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อ
เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง โมกกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มี
ทุกข์เป็นวิบากกระมังหนอ ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราปรารภ
จะทำการใดด้วยใจ โมกกรรมของเรานี้ พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง
เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง โมกกรรมนี้เป็น
อกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้เร โมกกรรมเห็นปานนี้
เธอไม่ควรทำโดยส่วนตัวเดียว แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราปรารภ
จะทำการใดด้วยใจ โมกกรรมเองเรานี้ ไม่พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง
เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง โมกกรรมนี้เป็น
กุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้เร โมกกรรมเห็นปานนั้น เธอ
ควรทำ ดูก่อนราหู แม้เมื่อเธอกำลังทำการใดด้วยใจ เธอก็พึงพิจารณา
โมกกรรมนั้นแหละว่า เราทำอยู่ซึ่งกรรมใดด้วยใจ โมกกรรมของเรานี้ ย่อม
เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตน
และผู้อื่นบ้าง โมกกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก

กระมังหนอ ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราทำอยู่ซึ่งกรรมใดด้วยใจ มโนกรรมของเรานี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง มโนกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงเลิกมโนกรรมเห็นปานนั้นเสีย แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราทำอยู่ซึ่งกรรมใดด้วยใจ มโนกรรมของเรานี้ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง มโนกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงเพิ่มมโนกรรมเห็นปานนั้น ดูก่อนราहुล แม้เธอทำกรรมใดด้วยใจแล้ว เธอก็พึงพิจารณากรรมนั้นแหละว่า เราได้ทำกรรมใดด้วยใจแล้ว มโนกรรมของเรานี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง มโนกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากกระมังหนอ ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราทำได้แล้วซึ่งกรรมใดด้วยใจ มโนกรรมของเรานี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง มโนกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงกระดาก ละอาย เกลียดในมโนกรรมเห็นปานนั้น ครั้นแล้วพึงสำรวจต่อไป แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราได้ทำแล้วซึ่งกรรมใดด้วยใจ มโนกรรมของเรานี้ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง มโนกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงมีปิติและปราโมทย์ ศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยมโนกรรมนั้นแหละ.

[๑๓๒] คุณ่อนราहुล สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีต-
กาล ได้ชำระกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมแล้ว สมณะหรือพราหมณ์ทั้ง
หมดนั้น พิจารณาๆ อย่างนี้นั่นเอง แล้วจึงชำระกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม
แม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคตกาล จักชำระกายกรรม
วจีกรรม มโนกรรม สมณะหรือพราหมณ์ทั้งหมดนั้น ก็จักพิจารณาๆ อย่าง
นี้นั่นเอง แล้วจึงชำระกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ถึงสมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบัน กำลังชำระกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมอยู่
สมณะหรือพราหมณ์ทั้งหมดนั้น ก็พิจารณาๆ อย่างนี้นั่นเอง แล้วจึงชำระ
กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เพราะเหตุนี้แหละ ราहुล เธอพึงศึกษาว่า
เราจักพิจารณาๆ แล้วจึงชำระกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม คุณ่อนราहुล
เธอพึงศึกษาอย่างนี้แหละ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระสุตตันต์แล้ว ท่านพระราहुลมีใจยินดี
ชื่นชมพระภายีของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบจุฬารากุโลวาทสูตรที่ ๑

อรรถกถาภิกขุวรรค

๑. อรรถกถาอัมพลัญจิการากุโลวาทสูตร^๑

อัมพลัญจิการากุโลวาทสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุตํ ข้าพเจ้า
ได้สดับมาแล้วอย่างนี้.

ในบทเหล่านั้น บทว่า อมฺพลญฺจิกายํ วิหริติ ท่านพระราहुลอยู่ ณ
ปราสาทชื่อว่า อัมพลัญจิกา คือ เมื่อเขาสร้างย่อส่วนของเรือนตั้งไว้ท้าย

๑. บาลีเป็น จุฬารากุโลวาทสูตร

พระเวฬุวันวิหาร เพื่อเป็นที่อยู่ของผู้ต้องการความสงบ พระราหูลเจริญปริเวก
อยู่ ณ ปราสาทอันมีชื่อนี้ว่า อัมพลัญญิกา. ชื่อว่า หนามข้อมแหลม
ตั้งแต่เกิด. แม้ท่านพระราหูนี้ก็เหมือนอย่างนั้น เจริญปวีเวกอยู่ ณ ที่นั้น
ครั้งเป็นสามเณรมีพระชนม์ ๗ พรรษา. บทว่า ปฏิสลลانا วุฏฺฐิโต
พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เรือน คือ เสด็จออกจากผลสมาบัติ. บทว่า
อาสนํ คือ ณ ที่นี้ก็มีอาสนะที่ปลูกไว้เป็นปรกติดูอยู่แล้ว พระราหูก็ยังปิด
อาสนะนั้นตั้งไว้. บทว่า อุทกาทาเน คือ ภาชนะใส่น้ำ. ปาฐะว่า อุทกาธาน
บ้าง.

บทว่า อายสฺมุนฺโต ราหุล อามนฺเตติ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
เรียกท่านพระราหู คือ ตรัสเรียกเพื่อประทานโอวาท. จริงอยู่ พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาไว้มากแก่พระราหูเถระ. พระองค์ตรัส
สามเณรปัญหาแก่พระเถระไว้เช่นกัน. อนึ่ง พระองค์ตรัสราหูสังยุต มหา-
ราหูโลวาทสูตร จุลราหูโลวาทสูตร รวมทั้งอัมพลัญญิกะราหูโลวาทสูตรนี้เข้า
ด้วยกัน.

จริงอยู่ ท่านพระราหูนี้ เมื่อพระชนม์ ๗ พรรษา ทรงจับชายจีวร
ทูลขอมรดกแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระสมณะ ขอได้ทรงประทาน
มรดกแก่ข้าพระองค์เถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมอบให้แก่พระธรรมเสนาบดี
สารีบุตรเถระบวชให้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริว่า ชื่อว่า เด็กหนุ่มข้อมพุด
ถ้อยคำที่ควรและไม่ควร เราจะให้โอวาทแก่ราหู ดังนี้แล้วตรัสเรียกพระราหู
เถระ มีพระพุทธรูปดำรัสว่า ดูก่อนราหู ชื่อว่า สามเณรไม่ควรกล่าวติรัจฉาน
กถา. เธอเมื่อจะกล่าว ควรกล่าวกถาเห็นปานนี้ คือ คำถาม ๑๐ ข้อ การแก้

๕๕ ข้อ ปัญหา ๑ อุเทศ ๑ ไวยากรณ์ ๑ ปัญหา ๒ ฯลฯ ปัญหา ๑๐
อุเทศ ๑๐ ไวยากรณ์ ๑๐ อันพระพุทเจ้าทั้งปวงไม่ทรงละแล้ว. พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสสามเณรปัญหานี้ว่า เอกนุนาม ก็ อะไรชื่อว่า ๑ สัพเพ
สตุตา อาหารภูจิติกา สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร ฯลฯ
ทส นาม ก็ อะไรชื่อว่า ๑๐ ทสหุเคหิ สมนุนาโคโต อรหติ วุจจติ
ผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๐ เรากล่าวว่าเป็นอรหันต์. พระพุทของค์ทรงดำริต่อไป
ว่า ชื่อว่า เด็กหนุ่มย่อมกล่าวเท็จด้วยคำน่ารัก ย่อมกล่าวสิ่งที่ไม่เห็นว่า เรา
ได้เห็นแล้ว กล่าวสิ่งที่เห็นว่า เราไม่เห็น เราจะให้โอวาทแก่ราหุลนั้น แม้
แลดูด้วยตา ก็เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย จึงทรงแสดงอุปมาด้วยภาชนะใส่น้ำ ๔ ก่อน
จากนั้นทรงแสดงอุปมาด้วยช้าง ๒ จากนั้นทรงแสดงอุปมาด้วยแวน ๑ แล้ว
จึงตรัสพระสูตรนี้. ทรงแสดงการเวียนค้นหาในปัจฉิม ๔ การละนันทราคะใน
กามคุณ ๕ และความที่อุปนิสัยแห่งกัลยาณมิตรเป็นคุณยิ่งใหญ่ แล้วจึงตรัส
ราหุลสูตร. เพื่อทรงแสดงว่า ไม่ควรทำนันทราคะในภพทั้งหลาย ในที่ที่มา
แล้ว ๆ จึงตรัสราหุลสังยุต. เพื่อทรงแสดงว่า ไม่ควรทำนันทราคะ
อันอาศัยเรือน อาศัยอศภพว่า เรงาม วรรณะของเราพอองใส. แล้วจึงตรัส
สมหาราหุโลวาตสูตร. ในสมหาราหุโลวาตสูตรนั้น ไม่ควรกล่าวว่า ราหุลสูตร
ท่านกล่าวไว้แล้วในกาลนี้. เพราะราหุลสูตรนั้นท่านกล่าวด้วยโอวาทเนื่อง ๆ.
ท่านตรัสราหุลสังยุต ตั้งแต่พระราหุลมีพระชนม์ได้ ๗ พรรษาจนถึงเป็น
ภิกษุยังไม่มีพรรษา. ท่านตรัสสมหาราหุโลวาตสูตรในเมื่อพระราหุลเป็นสามเณร
มีพระชนม์ ๑๘ พรรษา ท่านตรัสจุลลราหุโลวาตสูตรในเมื่อพระราหุลเป็น
ภิกษุได้ครึ่งพรรษา. ท่านตรัสกุมารกปัญหา และอัมพลักขิกราหุโลวาตสูตรนี้
ในเมื่อพระราหุลเป็นสามเณรมีพระชนม์ ๗ พรรษา.

ในพระสูตรเหล่านั้น ท่านตรัสราหุโลวาทสูตร เพื่อโอวาทเนื่องๆ
ตรัสราหุลสังขต เพื่อถือเอาห้องวิปัสสนาของพระเถระ ตรัสมหาราหุโลวาทสูตร
เพื่อกำจัดฉันทราคะที่อาศัยเรือน ตรัสจุลลราหุโลวาทสูตร เพื่อยึดเอาพระ-
อรหัต ในเวลาที่ธรรมเจริญด้วยวิมุตติ ๑๕ ของพระเถระแก่กล้าแล้ว. พระราหุล-
เถระหมายถึงพระสูตรนี้ เมื่อจะสรรเสริญพระคุณของพระตถาคตในท่ามกลาง
ภิกษุสงฆ์ จึงกล่าวคานี้ว่า.

กิกิวั พิชฺ รุกเขยฺย จมริ วาลมุตฺตมํ

นิปโก สีสสมฺปนฺโน มมํ รุกฺขิ ตถาคโต

พระตถาคตผู้มีพระปัญญาเฉลียวฉลาด

ทรงสมบูรณ์ด้วยศีล ทรงรักษาเราเหมือน

นกต้อยตีวิด พึ่งรักษาพืชพันธุ์ เหมือน

เนื้อจามรีรักษาขนหางสูงสุดฉะนั้น.

ท่านตรัสตามเนรปัญหา เพื่อละด้อยคำอันไม่ควรตรัส ในอัมพลัญจิก-
ราหุโลวาทสูตรนี้ เพื่อมิให้ทำสัมปชานมุสาวาท (พูดเท็จทั้งๆ ที่รู้อยู่).

ในบทเหล่านั้น บทว่า ปสฺสลิ โน แก่เป็น ปสฺสนิ นฺ กือ เธอ
เห็นหรือหนอ. บทว่า ปริตุตฺตํ คือหน้อยหนึ่ง. บทว่า สามณฺณํ คือ สมณธรรม.
บทว่า นิรุกฺขชิตฺวา คือคว่ำ. บทว่า อุกฺกชิตฺวา คือหงาย. บทว่า
เสยฺยถาปี ราหุล รณฺโณ นาโค ลูกอ่อนราหุล เหมือนข้างต้นของพระราช
ท่านกล่าวอุปมานี้ เพื่อแสดงความเปรียบเทียบของผู้ไม่มีสังวรในการกล่าวเท็จ
ทั้งรู้อยู่.

ในบทเหล่านั้น บทว่า อีสาทนฺโต มีงอันงอนงาม คือ มีงเช่นกับ
งอนไถ. บทว่า อुरुพฺพหฺวา เป็นพาหนะที่เจริญยิ่ง คือน่าขี่. บทว่า อภิชาโต

คือ มีกำเนิดดี สมบูรณ์ด้วยชาติ. บทว่า **สงคามาวจโร** คือ เคยเข้าสงคราม.
บทว่า **กมุมฺม โกรติ** ย่อมทำกรรม คือ ประหารข้าศึกที่เข้ามาแล้ว ๆ ให้
ล้มลง. อนึ่ง พึงทราบความในบทมีอาทิว่า ด้วยกายเบื้องหน้า ดังนี้ คือ
ยังชุ่มแผ่นกระดานและกำแพงโล้นให้ล้มลงด้วยกายเบื้องหน้าก่อน. ด้วยกาย
เบื้องหลังก็เหมือนกัน. กำหนดกรรมด้วยศิริষะแล้วกลับแลดูด้วยคิดว่า เราจัก
ย่ำยีประเทศนี้. ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นก็ทำลายสิ่งตั้งร้อยตั้งพันให้ออกเป็นสองส่วน
ชื่อว่าทำกรรมด้วยศิริষะ การประหารลูกศรที่มาแล้ว ๆ ให้ตกไปด้วยหูก ชื่อว่า
ทำกรรมด้วยหูก. การตีเมฆเท้าช้างเข้าศึก ม้าเข้าศึก กองช้าง กองม้า และ
พลเดินเท้าเป็นต้น ชื่อว่าทำกรรมด้วยงา. การตัดทำลายด้วยไม้ยาวหรือด้วย
สากเหล็กที่ผูกไว้ที่หาง ชื่อว่าทำกรรมด้วยหาง. บทว่า **รกุขเตว โสณฺท**
ย่อมรักษาไว้แต่ดวงเท่านั้น คือ ใส่ดวงไว้ในปากรักษาไว้. บทว่า **ตตฺถ** คือ
ในการที่ช้างรักษางวงนั้น. บทว่า **อปฺริจฺจตุตฺถ** คือ ไม่ยอมสละ ถึงจะเห็น
ผู้อื่นชนะและเราแพ้.

บทว่า **โสณฺทายปิ กมุมฺม โกรติ** ย่อมทำกรรมแม้ด้วยงวง คือ
จับค้อนเหล็ก หรือสากไม้ตะเคียน แล้วย่ำยีที่ประมาณ ๑๘ สอกได้โดยรอบ
บทว่า **ปฺริจฺจตุตฺถ** ยอมเสียสละแล้ว คือ บัดนี้ไม่กลัวแต่อะไร ๆ อีกแล้ว
ในกองทัพช้างเป็นต้น ย่อมเห็นชัยชนะของเรา.

บทว่า **นาหนตฺตสฺส กิณฺณิ ปาป** บุคคลผู้ไม่มีความละอายในการ
กล่าวเท็จทั้งที่รู้อยู่ ที่จะไม่ทำบาปกรรมแม้หน่อยหนึ่งไม่มี ความว่า บุคคลนั้น
จะไม่พึงทำกรรมน้อยหนึ่งในการล่วงอาบัติทุกกฎเป็นต้น หรือในกรรมมีมาตุ-
ฆาตเป็นต้นไม่มี บทว่า **ตสฺมา ติห เต** ความว่า เพราะผู้กล่าวเท็จทั้งที่
รู้อยู่จะไม่ทำบาปไม่มี ฉะนั้นเธอพึงศึกษาว่า เราจักไม่กล่าวเท็จแม้เพราะหิวเรา
แม้เพราะใครจะเล่น.

บทว่า **ปจฺจเวกฺขณศฺตฺโต** คือ มีประโยชน์สำหรับสองดู. อธิบายว่า มีประโยชน์สองดูโทษที่ไพบรณะ. บทว่า **ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา** คือ ตรวจดูแล้ว ตรวจดูอีก. บทว่า **สสฺสํ น กรณีย** คือ ไม่พึงทำโดยส่วนเดียวเท่านั้น. บทว่า **ปฏิสฺสํ หเรยฺยาสี** พึงเลิก คือ พึงกลับอย่าพึงทำ. บทว่า **อนฺุปทฺทฺเชยฺยาสี** พึงเพิ่ม คือพึงให้เกิดขึ้น พึงกำจุนไว้ พึงทำบ่อย ๆ. บทว่า **อโหฺรตฺตานุสฺสึกฺขิตา** คือศึกษาทั้งกลางคืนทั้งกลางวัน. บทว่า **อณฺุญฺญิตพฺพ** พึงกระดาก คือ พึงระอา พึงบีบคั้น. บทว่า **หฺรยิตพฺพ** คือพึงละอาย. บทว่า **ขิณฺุจฺฉิตพฺพ** พึงเกลียด คือ พึงให้เกิดความเกลียดชังเห็นคุณค่า. อนึ่ง เพราะมโนกรรมมิใช่วัตถุแห่งเทศนาอันควรแสดงไว้ในที่นี้ เพราะเหตุนี้ท่านจึงไม่กล่าวไว้. ก็ในฐานะอย่างไรเล่า จึงควรชำระกายกรรมและวจีกรรม. ในฐานะอย่างไรจึงควรชำระมโนกรรม. การชำระกายกรรมและวจีกรรม ในเวลาก่อนอาหารครั้งหนึ่งก่อน เมื่อฉันอาหารแล้วควรนั่งในที่พักกลางวันพิจารณาว่า ตั้งแต่อรุณขึ้นจนถึงนั่งในที่นี้ กายกรรม หรือวจีกรรมอันไม่ควรแก่ผู้อื่นในระหว่างนี้ มีอยู่แก่เราหรือไม่หนอ. หากรู้ว่ามี ควรแสดงข้อที่ควรแสดง ควรทำให้แจ้งข้อที่ควรทำให้แจ้ง. หากไม่มี ควรมียปีติปราโมทย์. อนึ่ง การชำระมโนกรรม ในที่แสวงหาบิณฑบาตครั้งหนึ่ง, ชำระอย่างไร. ควรชำระว่า วันนี้ความพอใจก็ดี ความกำหนดก็ดี ความคับแค้นก็ดี ในรูปเป็นต้นในที่แสวงหาบิณฑบาตมีอยู่หรือไม่หนอ. หากมี ควรตั้งจิตว่าเราจักไม่ทำอย่างนี้อีก. หากไม่มี ควรมียปีติปราโมทย์.

บทว่า **สมณ** วา **พฺรหฺมณ** วา ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจก-
พุทธเจ้า หรือ พระสาวกของพระตถาคต. บทว่า **ตสฺมา ติทฺถ** ความว่า เพราะสมณพราหมณ์ทั้งหลาย แม้ในอดีตก็ชำระแล้วอย่างนี้ แม้ในอนาคตก็จัก

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 277

ชำระอย่างนี้ แม้ในปัจจุบันก็ยอมชำระอย่างนี้ ฉะนั้นแม่พวกเธอ เมื่อศึกษาตามสมณพราหมณ์เหล่านั้น ก็พึงศึกษาอย่างนี้. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังพระธรรมเทศนานี้ให้จบลงด้วยสามารถแห่งบุคคลที่ควรแนะนำ คุณเทวดาผู้วิเศษถือเอาขอดแห่งกองรัตนะอันตั้งขึ้นจนถึงภวักคพรหม ด้วยกองแห่งแก้วมณีที่ประกอบกัน.

จบอรรถกถาอัมพลัญจิกราหุโลวาทสูตรที่ ๑

๒. มหาราหุโลวาทสูตร

ทรงโอวาทพระราหุล

[๑๓๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ครั้นนั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าครองอันตราวาสกแล้ว ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังนครสาวัตถี เวลาเช้า แม้ท่านพระราหุลก็ครองอันตราวาสก แล้วถือบาตรและจีวรตามพระผู้มีพระภาคเจ้าไป ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงผินพักตร์ไปรับสั่งกะท่านพระราหุลว่า ดูก่อนราหุล รูปร่างใดอย่างหนึ่งเป็นอดีต เป็นอนาคตและเป็นปัจจุบัน เป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี หยาบก็ดี ละเอียดก็ดี เลวก็ดี ประณีตก็ดี อยู่ในที่ไกลก็ดี อยู่ในที่ใกล้ก็ดี รูปทั้งปวงนี้ เธอพึงเห็น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั้น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา ดังนี้.

พระราหุลทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า รูปเท่านั้นหรือ ข้าแต่พระสุคตเจ้า รูปเท่านั้นหรือ.

พ. ดูก่อนราหุล ทั้งรูป ทั้งเวทนา ทั้งสัญญา ทั้งสังขาร ทั้งวิญญาณ.

[๑๓๔] ครั้นนั้น ท่านพระราหุลคิดว่า วันนี้ ใครหนออันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงโอวาท ด้วยโอวาทในที่เฉพาะพระพักตร์แล้วจักเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตเล่า ดังนี้แล้ว กลับจากที่นั้นแล้วนั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ณ โคนไม้ แห่งหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรได้เห็นท่านพระราหุลผู้นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ณ โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง แล้ว

บอกกะท่านพระราหุลว่า ลูกก่อนราหุล ท่านจงเจริญอานาปานสติเถิด ด้วยว่า
อานาปานสติภาวนาที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์
มาก. ครั้งนั้น เวลาเย็น ท่านพระราหุลออกจากที่เรือนแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วน
ข้างหนึ่ง แล้วได้ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อานาปานสติ
อันบุคคลเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงจะมีผลมาก มีอานิสงส์
มาก.

ธาตุ ๕

[๑๓๕] ลูกก่อนราหุล รูปร่างใดอย่างหนึ่ง เป็นภายใน อาศัยตน
เป็นของหยาบ มีลักษณะแข็งแ้ง อณุกรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ ผม
ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ใจ หทัย ตับ พังผืด
ไต ม้าม ปอด ไข้อยู่ ไข่น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
อย่างอื่นเป็นภายใน อาศัยตน เป็นของหยาบ มีลักษณะแข็งแ้ง อณุกรม
และกิเลสเข้าไปยึดมั่น อาศัยตน เป็นของหยาบ มีลักษณะแข็งแ้ง อณุกรม
ก็ดี เป็นภายนอกก็ดี อันใด ปฐวิธาคู่นั้น ก็เป็นปฐวิธาคูเหมือนกัน ปฐวิธาคู
นั้นเธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เรา
ไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตนของเรา ดังนี้ เพราะบุคคลเห็นปฐวิธาคูนั้น ด้วย
ปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในปฐวิธาคู จิตย่อมคลาย
กำหนดในปฐวิธาคู.

[๑๓๖] ลูกก่อนราหุล ก็อาโปธาคูเป็นโณ อาโปธาคูเป็นภายในก็มี
เป็นภายนอกก็มี ก็อาโปธาคูที่เป็นภายในเป็นโณ สิ่งใดเป็นภายใน อาศัยตน
เป็นอาโป มีลักษณะเอิบอาบ อณุกรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ ดี เสลด

หนอง เลือด เหงื่อ มันทัน น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างอื่น เป็นภายใน อาศัยตน เป็นอาโป มีลักษณะเอิบอาบ อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น นี่เราเรียกว่าอาโปธาตุเป็นภายใน ก็อาโปธาตุ เป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี อันใด อาโปธาตุนั้น เธอพึงเห็นด้วยปัญญา อันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั้น นั่นไม่ใช่ตน ของเรา ดังนี้ เพราะบุคคลเห็นอาโปธาตุนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริง อย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในอาโปธาตุ จิตย่อมคลายกำหนดในอาโปธาตุ.

[๑๓๗] ดูก่อนราहुล ก็เตโชธาตุเป็นไฉน เตโชธาตุเป็นภายในก็มี เป็นภายนอกก็มี ก็เตโชธาตุที่เป็นภายในเป็นไฉน สิ่งใดเป็นภายใน อาศัย ตน เป็นเตโช มีลักษณะร้อน อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ ไฟที่ยัง ภายให้อบอุ่น ไฟที่ยังกายให้ทรุดโทรม ไฟที่ยังกายให้กระวนกระวาย และ ไฟที่เผาอาหารที่กิน ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลุ่ม ให้ย่อยไปโดยชอบ หรือสิ่งใดสิ่ง หนึ่งอย่างอื่น เป็นภายใน อาศัยตน เป็นเตโช มีลักษณะร้อน อันกรรม และกิเลสเข้าไปยึดมั่น นี่เราเรียกว่าเตโชธาตุ เป็นภายใน. ก็เตโชธาตุเป็น ภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี อันใด เตโชธาตุนั้นเป็นเตโชธาตุเหมือนกัน เตโชธาตุนั้น เธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั้น นั่นไม่ใช่ตนของเรา ดังนี้ เพราะบุคคลเห็นเตโช- ธาตุนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในเตโชธาตุ จิตย่อมคลายกำหนดในเตโชธาตุ.

[๑๓๘] ดูก่อนราहुล วาโยธาตุเป็นไฉน วาโยธาตุเป็นภายในก็มี เป็นภายนอกก็มี ก็วาโยธาตุเป็นภายในเป็นไฉน สิ่งใดเป็นภายใน อาศัยตน เป็นวาโย มีลักษณะพัดไปมา อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ ลมพัด

ขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้ ลมแล่นไปตามอวัยวะ
น้อยใหญ่ ลมหายใจ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างอื่น เป็นภายใน อาศัยตน
เป็นวาโย พัดไปมา อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น นี่เราเรียกว่า วาโยธาตุ
เป็นภายใน ก็วาโยธาตุเป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี อันใด วาโยธาตุนั้น
เป็นวาโยธาตุเหมือนกัน วาโยธาตุนั้น เธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็น
จริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตนของเรา ดังนี้
เพราะบุคคลเห็นวาโยธาตุนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อม
เบื่อหน่ายในวาโยธาตุ จิตย่อมคลายกำหนดในวาโยธาตุ.

[๑๓๕] ดูก่อนราหูล ก็อากาศธาตุเป็นไฉน อากาศธาตุเป็นภายใน
ก็มี เป็นภายนอกก็มี อากาศธาตุที่เป็นภายในเป็นไฉน สิ่งใดเป็นภายใน
อาศัยตน เป็นอากาศ มีลักษณะว่าง อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น คือ
ช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องคอสำหรับกลืนอาหารที่กิน ที่ดื่ม ที่เคี้ยว
ที่ลิ้ม ช่องท้องสำหรับเก็บอาหารที่กิน ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้ม และช่องสำหรับ
ถ่ายอาหารที่กิน ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้ม ออกเบื้องล่าง หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่าง
อื่น เป็นภายใน อาศัยตน เป็นอากาศ มีลักษณะว่าง ไม่ทึบ มีลักษณะ
ไม่ทึบ เป็นช่อง มีลักษณะเป็นช่อง อันเนื้อและเลือดไม่ถูกต้อง เป็นภายใน
อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึดมั่น นี่เราเรียกว่าอากาศธาตุ เป็นภายใน ก็อากาศ
ธาตุเป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี อันใด อากาศธาตุนั้น เป็นอากาศธาตุ
เหมือนกัน อากาศธาตุนั้น เธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้
ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตนของเรา ดังนี้ เพราะบุคคล
เห็นอากาศธาตุนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่าย
ในอากาศธาตุ จิตย่อมคลายกำหนดในอากาศธาตุ.

ภavanaเสมอด้วยธาตุ ๕

[๑๔๐] คุณ่อนราหุล เธอจงเจริญภavana เสมอด้วยแผ่นดินเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญภavana เสมอด้วยแผ่นดินอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ คุณ่อนราหุล เปรียบเหมือนคนทั้งหลายทั้งของสะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง กูถบ้าง มูตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง เลือดบ้าง ลงที่แผ่นดิน แผ่นดินจะอึดอัดหรือระอา หรือเกลียดด้วยของนั้นก็หาไม่ ฉันทใด เธอจงเจริญภavana เสมอด้วยแผ่นดินฉันทนั้นแล เพราะเมื่อเธอเจริญภavana เสมอด้วยแผ่นดินอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้.

[๑๔๑] คุณ่อนราหุล เธอจงเจริญภavana เสมอด้วยน้ำเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญภavana เสมอด้วยน้ำอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ คุณ่อนราหุล เปรียบเหมือนคนทั้งหลายทั้งของสะอาดบ้าง ของไม่สะอาดบ้าง กูถบ้าง มูตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง เลือดบ้าง ลงในน้ำ น้ำจะอึดอัดหรือระอา หรือเกลียดด้วยของนั้นก็หาไม่ ฉันทใด เธอจงเจริญภavana เสมอด้วยน้ำ ฉันทนั้นแล เพราะเมื่อเธอเจริญภavana เสมอด้วยน้ำอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้.

[๑๔๒] คุณ่อนราหุล เธอจงเจริญภavana เสมอด้วยไฟเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญภavana เสมอด้วยไฟอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ คุณ่อนราหุล เปรียบเหมือนไฟย่อมเผาของสะอาดบ้าง ของไม่สะอาดบ้าง กูถบ้าง มูตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง เลือดบ้าง ไฟจะอึดอัดหรือระอา หรือเกลียดของนั้นก็หาไม่ ฉันทใด เธอจง

เจริญภวานาเสมอด้วยไฟ ฉะนั้นแล เพราะเมื่อเธอเจริญภวานาเสมอด้วยไฟ อยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้.

[๑๔๓] ดูก่อนราहुล เธอจงเจริญภวานาเสมอด้วยลมเกิด เพราะ เมื่อเธอเจริญภวานาเสมอด้วยลมอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตของเธอได้ ดูก่อนราहुล เปรียบเหมือนลมย่อม พัดต้องของสะอาดบ้าง ของไม่สะอาดบ้าง ภูผบ้าง มุตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง เลือดบ้าง ลมจะพัดพัดหรือระอา หรือเกลียดด้วยของนั้นก็หา ไม่ ฉนใด เธอจงเจริญภวานาเสมอด้วยลม ฉะนั้นแล เพราะเมื่อเธอเจริญ ภวานาเสมอด้วยลมอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้.

[๑๔๔] ดูก่อนราहुล เธอจงเจริญภวานาเสมอด้วยอากาศเกิด เพราะ เมื่อเธอเจริญภวานาเสมอด้วยอากาศอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้ ดูก่อนราहुล เปรียบเหมือนอากาศไม่ตั้ง อยู่ในที่ไหน ๆ ฉนใด เธอจงเจริญภวานาเสมอด้วยอากาศ ฉะนั้นแล เพราะ เมื่อเธอเจริญภวานาเสมอด้วยอากาศอยู่ ผัสสะอันเป็นที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เกิดขึ้นแล้ว จักไม่ครอบงำจิตได้.

การเจริญภวานาธรรม ๖ อย่าง

[๑๔๕] ดูก่อนราहुล เธอจงเจริญเมตตากาวนาเกิด เพราะเมื่อเธอ เจริญเมตตากาวนาอยู่ จักละพยาบาทได้ เธอจงเจริญกรุณากาวนาเกิด เพราะ เมื่อเธอเจริญกรุณากาวนาอยู่ จักละวิหิงสาได้ เธอจงเจริญมุทิตากาวนาเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญมุทิตากาวนาอยู่ จักละอริได้ เธอจงเจริญอุเบกขากาวนา

เกิด เพราะเมื่อเธอเจริญอุเบกขากาวนาอยู่ จักละปฏิมะได้ เธอจงเจริญ
อสุภกาวนาเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญอสุภกาวนาอยู่ จักละราคะได้ เธอจงเจริญ
อนิจจสัญญาภาวนาเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญอนิจจสัญญาภาวนาอยู่ จักละ
อัสสมิมานะได้.

อานาปานสติภาวนา

[๑๔๖] ดูก่อนราหุล เธอจงเจริญอานาปานสติภาวนาเกิด เพราะ
อานาปานสติที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผล มีอานิสงส์ใหญ่
ก็อานาปานสติอันบุคคลเจริญอย่างไร ทำให้มากอย่างไร จึงมีผลใหญ่ มี
อานิสงส์ใหญ่ ดูก่อนราหุล ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็ดี อยู่ในโคนไม้
ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอ
มีสติหายใจออก มีสติหายใจเข้า เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า หายใจออก
ยาว เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า หายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัด
ว่า หายใจออกสั้น เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า หายใจเข้าสั้น ย่อมสำเนียงกว่า
จักกำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักกำหนดรู้กองลม
ทั้งปวงหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จักระงับกายสังขารหายใจออก ย่อม
สำเนียงกว่า จักระงับกายสังขารหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จักกำหนดรู้ปิติ
หายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักกำหนดรู้ปิติหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า
จักกำหนดรู้สุขหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักกำหนดรู้สุขหายใจเข้า ย่อม
สำเนียงกว่า จักกำหนดรู้จิตสังขารหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักกำหนด
รู้จิตสังขารหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จักระงับจิตสังขารหายใจออก ย่อม
สำเนียงกว่า จักระงับจิตสังขารหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จักกำหนดรู้จิต

หายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักกำหนดรู้จิตหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า
จักทำจิตให้ร่าเริงหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักทำจิตให้ร่าเริงหายใจเข้า
ย่อมสำเนียงกว่า จักดำรงจิตมั่นหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักดำรงจิตมั่น
หายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จักเปลื้องจิตหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จัก
เปลื้องจิตหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จักพิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยง
หายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักพิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยงหายใจเข้า
ย่อมสำเนียงกว่า จักพิจารณาธรรมอันปราศจากราคะหายใจออก ย่อมสำเนียง
กว่า จักพิจารณาธรรมอันปราศจากราคะหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จัก
พิจารณาธรรมเป็นที่ดับสนิทหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักพิจารณาธรรม
เป็นที่ดับสนิทหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า จักพิจารณาธรรมเป็นที่สละคืน
หายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า จักพิจารณาธรรมเป็นที่สละคืนหายใจเข้า คุณก่อน
ราहुล อานาปานสติที่บุคคลเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมมี
ผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ คุณก่อนราहुล เมื่ออานาปานสติอันบุคคลเจริญแล้ว
อย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ลมอัสสาสะ ปัสสาสะ อันมีในภายหลัง อัน
บุคคลผู้เจริญอานาปานสติทราบชัดแล้ว ย่อมดับไป จะเป็นอันบุคคลผู้เจริญ
อานาปานสติไม่ทราบชัดแล้ว ดับไปหาไม่ได้ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระสูตรนี้แล้ว ท่านพระราहुลมีใจยินดี
ชื่นชมพระภิกษุของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบมหาราहुโลวาทสูตรที่ ๒

๒. อรรถกถามหาราหุโลวาทสูตร

มหาราหุโลวาทสูตรมีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับ
มาอย่างนี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า ปิฎฺฉิโต ปิฎฺฉิโต อนุพนฺธิ พระราหุลได้ตาม
พระผู้มีพระภาคเจ้าไป ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ ความว่า พระราหุลไม่ละสายตา
ตามไปเบื้องพระปฤษฎางค์ไม่ขาดระยะด้วยการตามไปทุกอิริยาบถ. ครั้งนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงย่างพระบาทไปข้างหน้าด้วยความมุงงาม. พระราหุลเถระ
เดินตามเสด็จพระทศพลไป ณ ที่นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปท่ามกลางป่าไม้
สาละมีดอกบานสะพรั่ง ทรงรุ่งเรื่องคู้ข้างตัวประเสริฐคมมันออกไปเพื่อหยั่ง
ลงสู่สมรภูมิ. พระราหุลก็ท้าวรุ่งเรื่องคู้ลูกข้างตามไปข้างหลังข้างตัวประเสริฐ.
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรุ่งเรื่องคู้ไกรสรสีหราชออกจากากำแก้วไปแสวงหา
อาหารในเวลาเย็น. พระราหุลก็ท้าวรุ่งเรื่องคู้ละกสีหะออกติดตามสีหมฤคราช.
พระผู้มีพระภาคเจ้าคู้พญาเสือโคร่งมีกำลังที่เขี้ยวออกจากไพร่สนทน์มณีบรรพต
อันมีสง่า. พระราหุลก็ท้าวคู้ลูกพญาเสือโคร่งติดตามพญาเสือโคร่ง. พระผู้มี
พระภาคเจ้าคู้พญาครุฑออกจากสระสิมพลี. พระราหุลก็ท้าวคู้ลูกพญาครุฑ
ตามไปข้างหลังพญาครุฑ. พระผู้มีพระภาคเจ้าคู้พญาหงส์ทองบินร่อนไปบน
ท้องฟ้าจากภูเขาคิตตภูฏ. พระราหุลก็ท้าวคู้ลูกหงส์บินร่อนตามพญาหงส์.
พระผู้มีพระภาคเจ้าคู้มหานาวาทองเคลื่อนลงสู่สระใหญ่. พระราหุลก็ท้าวคู้
เรือลำเล็กผูกติดข้างหลังแล่นตามเรือทอง. พระผู้มีพระภาคเจ้าคู้พระเจ้า
จักรพรรดิเสด็จไปบนท้องฟ้าด้วยอานุภาพจักรแก้ว. พระราหุลก็ท้าวคู้
ปริณายกแก้วติดตามพระเจ้าจักรพรรดิ. พระผู้มีพระภาคเจ้าคู้ดวงดาวลอยบน

ท้องฟ้าซึ่งปราศจากฝน. พระราหูลัททหะจุจดาวประกายพริบบริสุทรีลอยไปตามดาวอธิปติ. แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้พระราหูลัททหะก็ทรงอุบัติในราชวงศ์โอกกาการาชสีบเธอพระวงศ์จากพระเจ้ามหาสมมต. แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้พระราหูลัททหะก็ทรงอุบัติในตระกูลกษัตริย์มีพระชาติบริสุทรี เช่นกับ น้านมที่ไล่ไว้ในสังข์. แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้พระราหูลัททหะก็ทรงสละราชสมบัติออกทรงผนวช. พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าประดับด้วยมหาปฐิสลักษณะ ๓๒ ประการ แม้ของพระราหูลัททหะก็เป็นที่น่ายกอย่างยิ่ง จุจชุ่มประดูแก้วอันตั้งขึ้นในเทพนครและจุจดอกไม้สวรรค์บานแผ่ไปในที่ทั้งปวง.

ด้วยประการฉะนี้ แม้ทั้งสองพระองค์สมบูรณ์ด้วยอภินิหาร เป็นราชบรรพชิตเป็นกษัตริย์สุขุมลชาติ มีพระฉวีจุจทองคำสมบูรณ์ด้วยลักษณะ เสด็จดำเนินไปทางเดียวกัน รุ่งเรืองจุจครอบงำสรี แห้งสรีของจันทรจันทรจันทรทั้งสอง สุริยมณฑลทั้งสอง ท้าวสักกะ ท้าวสุยามะ ท้าวสันตสุติตะ ปณนิมิตวสวัตติ และมหาพรหมเป็นต้นทั้งสองซึ่งไปตามลำดับ. ในขณะนั้นท่านพระราหูเสด็จไป ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแลดูพระตถาคตตั้งแต่พื้นพระบาทจนถึงปลายพระเกศา. ท่านพระราหูนั้นทอดพระเนตรเห็นความงดงามของเทพพระพุทธรเจ้าของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงดำริว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีพระสรีระวิจิตรด้วยมหาปฐิสลักษณะ ๓๒ ประการงดงาม ได้เป็นจุจเสด็จไปท่ามกลางผองทองคำอันกระจัดกระจาย เพราะแวดล้อมด้วยพระรัศมีวาหนึ่ง จุจกนกบรรพตอันแวดล้อมด้วยสายฟ้า จุจทองคำมีคำวิจิตรด้วยรัตนอันจุจคร่ำด้วยยนต์ แม้ทรงห่มคลุมด้วยผ้าบังสกุลจีวรสีแดง ก็ทรงงามจุจภูเขาทองอันปกคลุมด้วยผ้ากัมพลแดง จุจทองคำมีคำประดับด้วยสายแก้วประพาฬ จุจเจดีย์ทองคำที่เขามูชาด้วยผงชาด จุจเสาทองฉาบด้วยน้ำครึ่ง จุจดวงจันทร์วันเพ็ญ โพล่ขึ้นในขณะนั้นไปในระหว่างฝนสีแดง. สิริสมบัติของอรรถภาพที่ได้เตรียมไว้

ด้วยอานุภาพแห่งสมมติสภารมี. จากนั้นพระราหุลเถระก็ตรวจดูตนบ้าง ทรง
ดำริว่า แม้เรากำลัง หากพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงครองความเป็นพระเจ้า
จักรพรรดิในมหาทวีปทั้ง ๔ ได้ทรงประทานตำแหน่งปริมาณแก่เรา เมื่อเป็น
เช่นนั้น ภาคพื้นชมพูทวีปจักงามยิ่งนัก จึงเกิดฉันทราคะอันอาศัยเรือน
เพราะอาศัยอัฐภาพ

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดำเนินไปเบื้องหน้าก็ทรงดำริว่า บัดนี้
ราหุลมีร่างกายสมบูรณ์ด้วยผิวเนื้อและโลหิตแล้ว. เป็นเวลาที่จิตพุ่งเข้าไปใน
รูปารมณ์เป็นต้นอันน่ากำหนด. ราหุลยังกาลให้ล่วงไปเพราะเป็นผู้มักมากหรือ
หนอ. ครั้นแล้วพร้อมกับทรงคำนึงได้ทรงเห็นจิตอุปบาทของราหุลนั้น จูจเห็น
ปลาในน้ำใสและจูจเห็นเงาหน้าในพื้นที่กระจกอันบริสุทธิ์. ก็ครั้นทรงเห็นแล้ว
ได้ทรงทำพระอริยาศัยาว่า ราหุลนี้เป็นโอรสของเรา เดินตามหลังเรา มาเกิด
ฉันทราคะอันอาศัยเรือนเพราะอาศัยอัฐภาพว่า เรางาม ผิวพรรณของเราผ่อง
ใส. ราหุลเล่นไปในที่มีใช้น้ำดำเนิน ไปนอกทาง เทียวไปในโคจร ไปยังทิศ
ที่ไม่ควรไปจุจคนเดินทางหลงทิศ. อนึ่งกิเลสของราหุลนี้เติบโตขึ้นในภายใน
ย่อมไม่เห็นแม้ประโยชน์ตน แม้ประโยชน์ผู้อื่น แม้ประโยชน์ทั้งสองตามความ
เป็นจริง. จากนั้นจักถือปฏิบัติในนรกบ้าง ในกำเนิดเดียรัจฉานบ้าง ในปิตติ-
วิสัยบ้าง ในกรรมมารดาอันคับแคบบ้าง เพราะเหตุนี้จักตกไปในสังสาร-
วัฏอันไม่รู้เบื้องต้นที่สุด. เพราะ

ความโลภนี้ยังความพินาศให้เกิด

ความโลภยังจิตให้กำเริบ กัณฑ์เกิดแต่ภายใน

ชนย่อมไม่รู้ถึงกัณฑ์นั้น คนโลภย่อมไม่รู้

อรรถ คนโลภย่อมไม่เห็นธรรม ความมืด

ต่อย่อมมีในกาลที่ความโลภครองจำน.

เราไม่ควรเพิกเฉยราหูนี้เหมือนอย่างเรือลำใหญ่เต็มไปด้วยรัตนะมากมายบรรจุน้ำไปในระหว่างกระดานแตก นายเรือไม่ควรเพิกเฉยแม้เพียงครู่เดียวละนั้น. เราจักข่มราหูนั้นตราบเท่าที่กิเลสนี้ยังไม่ทำให้ศีลรัตนะเป็นต้นในภายในของราหูนั้นพินาศไปเสียก่อน. ในฐานะเห็นปานนี้ เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมทรงเหลือขุคฺคฺพญาช้าง. เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงประทับยืนหมุนพระวรกายทั้งสิ้น คุปปฏิมาทองหมุกกลับตรัสเรียกพระราหูภักทะ. พระอนนทเถระหมายถึงพระราหูภักทะนั้นจึงกล่าวคำมโหฬารว่า **อโห โห อโห** ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคืนพระพักตร์ ดังนี้.

ในบทเหล่านั้นบทมโหฬารว่า **อโห โห อโห** รูปอย่างใดอย่างหนึ่งพิสดารแล้วในชั้นนทีเทศในวิสุทฺธิมรรคโดยอาการทั้งปวง. บทมโหฬารว่า **เนติ มม** นั้นไม่ใช่ของเรา ท่านกล่าวไว้แล้วในมหาหัตถิปโทปมสูตร.

เพราะเหตุไร พระราหูจึงทูลถามว่า **รูปเมว นุโห อโห** ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า รูปเท่านั้นหรือพระเจ้าข้า. นัยว่าพระราหูนั้นเกิดขึ้นขึ้นเพราะสติว่า รูปทั้งปวงนั้นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นมัน มันไม่ใช่ตัวตนของเรา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เธอพึงเห็นรูปทั้งปวงอย่างนี้ด้วยวิปัสสนาปัญญาในเวทนาเป็นต้นจะพึงปฏิบัติอย่างไรหนอ. เพราะฉะนั้นพระราหูตั้งอยู่ในนัยนั้นจึงทูลถาม. จริงอยู่ท่านพระราหูนี้เป็นผู้ฉลาดในนัย เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าสิ่งนี้ไม่ควรทำ ย่อมแทงตลอดแม้ตั้งร้อยนัยพันนัยว่า สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ. แม้เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สิ่งนี้ควรทำก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

จริงอยู่ ท่านพระราหุลนี้เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา เกลี้ยทรายประมาณ
บาตรหนึ่งในบริเวณพระคันธกุฏีแต่เช้าตรู่ด้วยคิดว่า วันนี้เราจะได้รับโอวาท
ประมาณเท่านี้ ได้การตักเตือนประมาณเท่านี้ จากสำนักของพระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้า จากสำนักของพระอุปัชฌาย์. แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะทรงตั้งพระ-
ราหุลไว้ในเขตทักกะ จึงทรงตั้งให้เป็นผู้เลิศในการศึกษาว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
บรรดาภิกษุสาวกของเราผู้ใคร่ต่อการศึกษา ราหุลเป็นผู้เลิศของภิกษุเหล่านั้น.

แม้ท่านพระราหุลนั้นก็ได้อ่านสือสี่หาบท ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์อย่าง
นั้นเหมือนกันว่า

พระธรรมราชาผู้เป็นพระชนกของเรา
ทรงตั้งเราไว้ในเขตทักกะเฉพาะหน้าภิกษุ
สงฆ์ เพื่อความรู้ยิ่งสิ่งทั้งปวงนี้. พระธรรม
ราชาทรงยกย่องเราว่าเป็นผู้เลิศของภิกษุทั้ง
หลายผู้ใคร่การศึกษา และของภิกษุทั้งหลาย
ผู้บวชด้วยศรัทธา. พระธรรมราชาผู้ประ-
เสริฐ ผู้เป็นพระสหาย เป็นพระชนกของ
เรา และพระสารีบุตรผู้รักษาศรัทธา ผู้มีความ
อิมใจ เป็นพระอุปัชฌาย์ของเรา ทั้งหมด
เป็นคำสอนของพระชินเจ้า.

ลำดับนั้น เพราะไม่พึงเห็นแต่รูปอย่างเดียวเท่านั้น แม้เวทนาเป็นต้น
ก็พึงเห็นอย่างนั้น ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสแก่พระราหุลว่า รูป ปี
ราหุล เป็นอาทิ. บทว่า โกนุชฺช ตักบทว่า โก นุ อชฺช วันนี้ใครหนอ
นัยว่า พระเถระได้มีปริวิตกว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรามิได้ตรัสกถาโดย

ปริยายว่า ชื่อว่าสมณะพึงรู้ฉันทราคะอาศัยอัธภาพแล้วไม่พึงตริกถึงวิตกเห็นปานนี้. มิได้ทรงส่งทูตไปว่า คุณก่อนภิกษุ เธอจงไป จงบอกราहुลว่า ท่านอย่าตริกถึงวิตกเห็นปานนี้อีกเลย ตั้งเราไว้เฉพาะหน้าแล้วทรงประทานสุกโตวาทเฉพาะหน้าคุณจับโจรพร้อมด้วยภณทะที่จัก. ชื่อว่าสุกโตวาทหาได้ยากโดยอสงไขยกัป. ใครหนอเป็นผู้มีชาติแห่งบัณฑิต วิญญูชนได้รับโอวาทเฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้าเห็นปานนี้แล้ว วันนี้จักเข้าไปยังบ้านเพื่อบิณฑบาต.

ลำดับนั้น ท่านพระราहुลสละอาหารกิจและกลับจากที่อันผู้อยู่ ณ ที่นั้นได้รับโอวาทแล้ว นั่ง ณ โคนไม้ต้นหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าแม่มองเห็นท่านพระราहुลกลับ ก็มีได้ตรัสอย่างนี้ว่า คุณก่อนราहुล เป็นเวลาภิกขาจารของเราเธออย่ากลับเลย เพราะเหตุไร. นัยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นได้มีพระดำริว่า วันนี้ราहुลพึงบริโภคอมตโภชนะคือกายกตาสติก่อน.

บทว่า อทุทสา โข อายสุมา สาริปุตุโต ท่านพระสารีบุตรได้เห็นแล้วแล คือเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปแล้วท่านพระสารีบุตรไปภายหลังได้เห็นแล้ว. ได้ยินว่า เมื่อท่านพระสารีบุตรอยู่รูปเดียว ก็มีวัตรอย่างหนึ่ง. เมื่ออยู่กับพระผู้มีพระภาคเจ้าก็มีวัตรอย่างหนึ่ง. ในกาลใดพระอัครสาวกทั้งสองอยู่ตามลำพัง. ในกาลนั้นท่านทั้งสองกวาดเสนาสนะแต่เช้าตรู่ชำระร่างกาย นั่งเข้าสมาบัติ แล้วไปศึกษาตามความชอบใจของตน ๆ. อนึ่ง พระเถระทั้งสองเมื่ออยู่กับพระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทำอย่างนั้น. ในกาลนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าแวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จไปศึกษาจากรก่อน. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปแล้ว พระเถระออกจากเสนาสนะของตน ดำริว่า ในที่ที่ภิกษุอยู่กันมาก ๆ ภิกษุทั้งหมดสามารถจะทำให้ล้อมใส หรือไม่สามารถ จึงไปในที่นั้น ๆ แล้วกวาดที่ที่ยังมิได้กวาด. หากว่า หยากเหยียงไม่ได้ทิ้ง ก็เอาทิ้งเสีย. เมื่อยังไม่

มีหมอน้ำดื่ม ในที่ที่ควรตั้งน้ำดื่มไว้ก็ตั้งหมอน้ำดื่มไว้. ไปเยี่ยมภิกษุไข้แล้วถามว่า อาวุโส ผมจะนำอะไรมาถวายท่าน. ท่านต้องการอะไร. ไปหาภิกษุหนุ่มที่ยังไม่ได้พรรษาแล้วสอนว่า อาวุโสทั้งหลาย ขอท่านจงยินดียังเกิด. จงอย่าเบื่อหน่ายพระพุทธศาสนาอันมีสาระในการปฏิบัติเลย. ครั้นทำอย่างนี้แล้วก็ไปภิกษาจารภายหลังภิกษุทั้งหมด. เหมือนอย่างว่า พระเจ้าจักรพรรดิ มีพระประสงค์จะเสด็จไป ณ ที่ไหน ๆ ทรงแวดล้อมด้วยเสนาเสด็จไปก่อน. ปริณายกแก้วจัดกองทัพออกไปภายหลัง จันใด พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นจักรพรรดิแห่งพระสัทธรรมก็ฉันนั้นทรงแวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จออกไปก่อน พระธรรมเสนาบดีผู้เป็นปริณายกแก้ว ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทำกิจนี้เสร็จแล้ว จึงออกไปภายหลังภิกษุทั้งหมด. พระเถระนั้นออกไปอย่างนี้แล้วในวันนั้นได้เห็นพระราหุลภักทะนั่ง ณ โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า **ปจฺจา คจฺจนฺโต อทุทฺส** ท่านพระสารีบุตรไปภายหลังได้เห็นแล้ว.

เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่านพระสารีบุตรจึงชักชวนในอานาปานสติเล่า. เพราะสมควรแก่การนั่ง. ได้ยินว่า พระเถระมิได้นึกถึงว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรูปกรรมฐานแก่พระราหุลนั้นแล้ว คิดว่า กรรมฐานนี้สมควรแก่การนั่งนี้ของพระราหุลนั้น โดยอาการที่พระราหุลนี้นั่งติดอยู่กับอาสนะอันไม่ไหวติงจึงกล่าวอย่างนี้.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **อานาปานสติ** ท่านพระสารีบุตรแสดงว่า ท่านจงกำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออกแล้วยังฉาน หมวด ๔ หมวด ๕ ให้เกิดในอานาปานสตินั้น แล้วเจริญวิปัสสนา ถือเอาพระอรหัต. บทว่า **มพฺผลา โหติ** มีผลมาก. มีผลมากอย่างไร. ภิกษุในศาสนานี้ ขวนขวายอานาปานสติ

นั่งเหนืออาสนะหนึ่ง ยังอาสวะทั้งหมดให้สิ้นไปแล้วบรรลุพระอรหัต. เมื่อไม่สามารถอย่างนั้นก็เป็น สมสัสสี (สิ้นชีวิตพร้อมทั้งสิ้นกิเลส) ในเวลาตาย. เมื่อไม่สามารถอย่างนั้น ก็บังเกิดในเทวโลก ครั้นฟังธรรมของเทพบุตรผู้เป็นธรรมกถึกแล้วได้บรรลุพระอรหัต. พลาดไปจากนั้นเมื่อยังไม่เกิดพุทธุปบาทกาล ย่อมทำให้แจ้งปัจเจกโพธิ. เมื่อยังไม่ทำให้แจ้งปัจเจกโพธินั้น ย่อมเป็น จิปปาภิญญา (รู้ได้เร็ว) เฉพาะพระพักตร์พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย ดุจพระพาหิยเถระเป็นต้นฉะนั้น ย่อมมีผลมากด้วยประการฉะนี้. บทว่า มหานิสฺสฺสา เป็นไฉนของบทว่า มหปฺปผลา. แม้ข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสไว้ว่า

อานาปานสุตติ ยสุตฺต ปริปุณฺณา สุภาวิตา
อนุพุทฺธปริจิตา ยถา พุทฺธธเน เทลิตา
โสมนํ โลกํ ปกาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺตึมา.

ผู้ใดเจริญอานาปานสติให้บริบูรณ์ สะสมไว้โดยลำดับ เหมือนอย่างທີ່พระพุทธรเจ้าทรงแสดงไว้ ผู้นั้นย่อมทำโลกให้สว่างไสว
ดุจพระจันทร์พ้นจากเมฆหมอกฉะนั้น.

พระเถระ เมื่อเห็นความที่อานาปานสติมีผลมากนี้ จึงได้ชักชวนสัทธวิहारิกในอานาปานสตินั้น. ด้วยประการฉะนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบอกรูปกรรมฐาน พระเถระบอกอานาปานสติ เพราะเหตุนี้ แม้ทั้งสองท่านบอกกรรมฐานแล้วก็ไป. พระราหุลภิกษุเป็นผู้ถูกทักไว้ในวิหารนั้นแหละ พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ทรงรู้ว่าพระราหุลภิกษุถูกทักไว้ ไม่ทรงรับขานนี้ยะ โภชนียะด้วยพระองค์เองแล้วก็ได้เสด็จไป. มิได้ทรงส่งในมือของพระอานนทเถระ มิได้ทรงให้สัญญาแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลมหาราชและอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นต้น.

เพราะชนเหล่านั้นได้เพียงสัญญาที่จะพืงนำของใส่หามมา. แม้พระสารีบุตรเถระก็มีได้ทำอะไร ๆ อย่างเดียวกับพระผู้มีพระภาคเจ้าฉันนั้น.

พระราหุลเถระอดอาหาร ขาดกัถ. แต่ท่านพระราหุลนั้น แม้จิตก็มีได้เกิดขึ้นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าแม่ทรงทราบที่เราออกจากวิหาร ทรงรับบิณฑบาตที่พระองค์ได้แล้วด้วยพระองค์เองก็มีได้เสด็จมา. มิได้ทรงส่งไปในมือของผู้อื่น. มิได้ทรงให้สัญญาแก่นุชย์ทั้งหลาย. แม้พระอุปัชฌาย์ของเรารู้ว่าเราถูกทิ้งไว้ ก็มีได้ทำอะไร ๆ อย่างนั้นเลย. ความเข้อยหรือความคูหมิ่น เพราะการทํานั้นเป็นปัจจัยจักมีแต่ไหน. อนึ่ง พระราหุลมนสิการเป็นลำดับถึงกรรมฐานที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบอก แมื่ก่อนกัถ แมื่ภายหลังกัถว่า รูปไม่เที่ยงอย่างนี้ เป็นทุกข์แม้อย่างนี้ เป็นอสุกะแม้อย่างนี้ เป็นอนัตตาแม้อย่างนี้. ดูผู้ปรารถนาอยากได้ไฟในเวลาเย็นจึงคิดว่า พระอุปัชฌาย์บอกเราว่า ท่านจงเจริญอานาปานสติ เราจักเชื่อท่าน. เพราะผู้ไม่เชื่ออาจารย์และอุปัชฌาย์ ชื่อว่าเป็นผู้ว่ายาก. เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า ความบีบคั้นอันหยาบคายว่าเพราะการเกิดขึ้นแห่งการติเตียนว่า พระราหุลเป็นผู้ว่ายาก ไม่กระทำตามคำของอุปัชฌาย์ดังนี้ ย่อมไม่มี.

พระราหุลประสงค์จะทูลถามถึงวิธีของภวานาจึงได้ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า. เพื่อแสดงความนั้น พระอานนท์เถระจึงกล่าวบทมีอาทิว่า **อถ โข** **อายสุมา ราหุโล** ดังนี้. ในบทเหล่านั้นบทว่า **ปฐิสสุลลانا** จากที่เร้น คือ จากความเป็นผู้เดียว. คำว่า **ยิ ภิกขุจิ ราหุล** ความว่า เพราะเหตุไรพระราหุลทูลถามถึงอานาปานสติ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสรูปกรรมฐานเล่า. ตอบว่า เพื่อละฉันทราคะในรูป. นัยว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงมีพระดำริว่า ฉันทราคะเกิดขึ้นแก่พระราหุล เพราะอาศัยยถัตภาพ. แมื่ในหนหลังพระองค์ก็ได้ตรัสรูปกรรมฐานไว้โดยย่อแก่พระราหุลนั้น, บัดนี้เราจักจำแนกไม่ปรุงแต่งอรรถภาพโดยอาการ

๔๐ แล้วยังฉันทราคะอาศัยอรรถาพจน์นั้นอันยังไม่เกิดเป็นธรรมดาให้เกิดแก่ราหู
นั้น. เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไรจึงทำอากาศธาตุให้พิสดารเล่า. เพื่อแสดง
อุปาทารูป. เพราะท่านกล่าวถึงมหาภูตรูป ๔ ไว้แล้วในหนหลัง. ไม่ได้กล่าวถึง
อุปาทารูป. ฉะนั้นเพื่อแสดงอุปาทารูปนั้นโดยมุขนี้ จึงยังอากาศธาตุให้พิสดาร.
อีกอย่างหนึ่งแม้ปริจจินรูป (รูปที่กำหนดไว้) ก็มาปรากฏด้วยอากาศภายใน.

เพื่อความปรากฏแจ่มแจ้งของรูปที่กำ-
หนดไว้ด้วยอากาศ เท่าที่ประดับไว้ พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นนายก จึงทรงประกาศ
รูปนั้น.

บทที่ควรกล่าวในธาตุ ๔ ในสูตรนี้และสูตรก่อน ได้กล่าวไว้แล้วใน
มหาหัตถิปโทปมสูตร.

พึงทราบวินิจฉัยในอากาศธาตุดังต่อไปนี้. บทว่า **อากาศตัม** มีลักษณะ
ว่าง คือ เป็นสภาวะธรรม. บทว่า **อุปาทินัน** อันกรรมและกิเลสเข้าไปยึด
มัน ความว่า ยึดมันถ้อมมันก่อครัดตั้งอยู่ในสรีระ. บทว่า **กณฺณณิทฺทํ** คือ
ช่องหู ไม่สัมผัสด้วยเนื้อและเลือด. แม้ในบทว่า **นาสจุณิทฺทํ** ช่องจมูกเป็น
ตันก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **เยน จ** คือโดยช่องใด. บทว่า **อชฺโณหรติ**
ย่อมกลืนให้เข้าไปภายใน. บทนี้ท่านกล่าวหมายถึงที่ที่เป็นช่อง ๑ คือ ๔ นิ้ว
ของมนุษย์ทั้งหลายตั้งแต่โคนลิ้นถึงพื้นท้อง. บทว่า **ยตุถ จ** คือในโอกาสใด.
บทว่า **ตํ ติฏฺฐติ** คือตั้งอยู่. บทนี้ท่านกล่าวหมายถึงพื้นท้องใหญ่ อันเป็นดังผ้า
กรองน้ำผืนใหญ่ของมนุษย์ทั้งหลาย. บทว่า **อโรภาคํ** **นิกฺขมติ** คือถ่ายออก
เบื้องล่าง. บทนี้ท่านกล่าวหมายถึง ใสใหญ่ ใสหนึ่งประมาณ ๑๒ สอกในที่
๒๑ แห่ง. ด้วยบทนี้ว่า **ยํ วา ปน อณฺณํ ปิ** หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างอื่น ท่าน

แสดงถึงอากาศอัน. ไปในระหว่างหทัยและเนื้อเป็นต้น และอันตั้งอยู่โดยความเป็นขุมขน. คำที่เหลือในบทนี้พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วในปฐวีธาตุเป็นต้น.

บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสบอกถึงลักษณะแห่งความเป็นผู้คงที่ แก่พระราหุลนั้นจึงตรัสบทมีอาทิว่า **ปฐวีสมํ** เสมอด้วยแผ่นดิน. บุคคลผู้ไม่กำหนด ไม่ประทุษร้ายในอารมณ์อันน่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา ชื่อว่า **ตาทีบุคคล** (ผู้คงที่) ในบทว่า **มณฑปามณฑปา** นี้พึงทราบความดังต่อไปนี้. ผัสสะสัมปยุตด้วยจิตสหระศด้วยโลกะ ๘ ชื่อว่า **มณฑปา** เป็นที่ชอบใจ. ผัสสะสัมปยุตด้วยโทมนัสจิต ๒ ชื่อว่า **อมณฑปา** ไม่เป็นที่ชอบใจ. บทว่า **จิตฺตํ น ปริยาทาย ฐสฺสทฺตํ** ผัสสะจักไม่ครอบงำจิตตั้งอยู่ได้ ความว่า ผัสสะเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้วจักไม่สามารถครอบงำจิตของท่าน คุณจะทำให้ผู้นั้นกำมือได้. จันทราจะจักไม่เกิดเพราะอาศัยอัศัภาพอีกว่า เรางาม ผิวพรรณของเราผ่องใสดังนี้. คุณนั้นแหละชื่อว่า **อถกคฺคํ** ในบทมีอาทิว่า **อถกคฺคํ** . ในบททั้งปวงก็อย่างนี้.

บทว่า **น กถฺลจฺจ ปตฺติญฺจโร** เหมือนอากาศไม่ตั้งอยู่ในที่ไหน ๆ คือ ไม่ตั้งอยู่แม้ในที่เดียวมีในแผ่นดินภูเขาและต้นไม้เป็นต้น. ผิดว่า อากาศพึงตั้งอยู่บนแผ่นดินเมื่อแผ่นดินทำลายก็จะพังทำลายไปด้วยกัน. เมื่อภูเขาพังก็จะพังไปด้วยกัน. เมื่อต้นไม้หักก็จะหักไปด้วยกันเท่านั้น.

เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปรารภ ว่า **เมตฺตํ ราหุล**. เพื่อแสดงเหตุแห่งความเป็นผู้คงที่. เพราะทรงแสดงเหตุแห่งความเป็นผู้คงที่ไว้แล้วในหนหลัง. ใคร ๆ ไม่สามารถเพื่อเจริญ เพราะมิใช่เหตุว่า เราเป็นผู้คงที่. ใคร ๆ มิใช่ชื่อว่าเป็นผู้คงที่ด้วยเหตุเหล่านี้ว่า เราเป็นผู้ขวนขวายในตระกูลสูง เป็นพหูสูต เป็นผู้มีลาภ. พระราชมหาอำมาตย์ของพระราชาเป็นต้น

ย่อมคบเรา. เราเป็นผู้คงที่ก็หามิได้. แต่เป็นผู้คงที่ด้วยการเจริญเมตตาเป็นต้น เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงปรารภเทศนานี้เพื่อแสดงเหตุแห่งความเป็นผู้คงที่.

ในบทเหล่านั้นบทว่า ภาวยโต เจริญ คือ ยิ่งอุปจารภาวนาหรือ อธิปนาภาวนาให้ถึง. บทว่า โย พยาปาโท พยาบาท คือ จักละความโกรธ ในสัตว์ได้. บทว่า วิหเสา ความเบียดเบียน คือ เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ด้วยฝ่ามือเป็นต้น. บทว่า อรติ ความไม่ยินดี คือ ความเป็นผู้เบื่อหน่าย ในเสนาสนะเป็นสังค และในธรรมเป็นอริกุตล. บทว่า ปฏฺธิโฆ ความขุ่นเคือง คือ กิเลสเป็นเครื่องให้เดือดร้อนในทุกๆ แห่ง. บทว่า อสุภํ ไม่งาม คือ เจริญอุปจาระและอธิปนาในซากศพที่พองอืดเป็นต้น. บทว่า อุทฺธมตกา ซากศพพองอืด อสุภภาวนานี้ท่านกล่าวไว้โดยพิสดารแล้วในวิสุทธิมรรค. บทว่า ราโค ได้แก่ ราคะประกอบด้วยกามคุณ ๕. บทว่า อนิจฺจสณฺณํ อนิจจสัญญาภาวนา คือ สัญญาอันเกิดพร้อมกับอนิจจานุปัสสนา หรือวิปัสสนา นั้นแหละ. แม้ความไม่มีสัญญาท่านก็กล่าวว่า สัญญา ด้วยหัวข้อแห่งสัญญา. บทว่า อสุมินาโน ถือว่าเรามีอยู่ คือ มีมานะว่า เรามีอยู่ในรูปเป็นต้น. บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะยังปัญหาที่พระเถระถามให้พิสดารจึงกล่าวบท มีอาทิว่า อานาปานสฺสติ ดังนี้. ธรรมฐานนี้ ธรรมฐานภาวนา และอรรธ แห่งบาฬี พร้อมด้วยอานิสงสัถกา ท่านกล่าวไว้พิสดารแล้วในอนุสสติเนทสใน วิสุทธิมรรคโดยอาการครบถ้วนทุกประการ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจบพระ ธรรมเทศนานี้ด้วยสามารถแห่งบุคคลผู้ฟังแนะนำนั้นแหละ ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถามหาราหุโลวาตสูตรที่ ๒

๓. จูฬมาลุงกยโธวาทสูตร

ทรงโธวาทพระมาลุงกยบุตร

[๑๔๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ครั้นนั้น ท่านพระมาลุงกยบุตรไปในที่ลับ เร้นอยู่ เกิดความดำริแห่งจิตอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ ทรงด ทรงห้ามทักขิเหล่านี คือ โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ชีพอย่างหนึ่ง สรีระอย่างหนึ่ง สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี ไม่ใช่ ข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ทักขิเหล่านี้นั้นแก่เรานั้น เราไม่ชอบใจ ไม่ควรแก่เรา เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วทูลถามเนื้อความนั้น ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงพยากรณ์แก่เรา ฯลฯ เราจักประพาศพิพรมจรรยในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจักไม่ทรงพยากรณ์ ฯลฯ เราจักจลาสิกขามาเป็นคฤหัสถ์.

พระมาลุงกยบุตรบอกความปริวิตก

[๑๔๘] ครั้นนั้น เวลาเย็น ท่านพระมาลุงกยบุตรออกจากที่เร้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส เมื่อข้าพระองค์ไปในที่ลับเร้นอยู่

เกิดความดำริแห่งจิตอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ ทรงด
ทรงห้ามทักขิณเหล่านี้ คือ โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด
ชีพอันนั้น สรีระก่อนนั้น ชีพอย่างหนึ่ง สรีระอย่างหนึ่ง สัตว์เบื้องหน้าแต่
ตายไปมีอยู่ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี
ไม่มีอยู่ก็มี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ ข้อที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ทักขิณเหล่านั้นแก่เรานั้น เราไม่ชอบใจ ไม่ควรแก่
เรา เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถามเนื้อความนั้น ถ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้าจักทรงพยากรณ์ ฯลฯ เราก็จักประพฤติประหมักรับในพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจักไม่ทรงพยากรณ์ ฯลฯ เราก็จักลาสิกขามาเป็น
คฤหัสถ์ ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่โลกเที่ยง ของทรงพยากรณ์แก่
ข้าพระองค์เกิดว่าโลกเที่ยง ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่ โลกไม่เที่ยง
ของทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่าโลกไม่เที่ยง ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่
ทรงทราบว่โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง เมื่อไม่ทรงรู้ไม่ทรงเห็น ก็ขอจงตรัสบอก
ตรงๆเกิดว่า เราไม่รู้ เราไม่เห็น ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่โลกมี
ที่สุด ของทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่า โลกมีที่สุด ถ้าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าทรงทราบว่ โลกไม่มีที่สุด ของทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่า
โลกไม่มีที่สุด ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงทราบว่โลกมีที่สุดหรือโลกไม่มีที่
สุด เมื่อไม่ทรงรู้ ไม่ทรงเห็น ก็ขอจงตรัสบอกตรงๆเกิดว่า เราไม่รู้ เราไม่
เห็น ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่ ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ของ
ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่า ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ถ้าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าทรงทราบว่ ชีพอย่างหนึ่ง สรีระอย่างหนึ่ง ของทรงพยากรณ์แก่
ข้าพระองค์เกิดว่า ชีพอย่างหนึ่ง สรีระอย่างหนึ่ง ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่

ทรงทราบว่า ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น หรือว่า ชีพอย่างหนึ่ง สรีระอย่างหนึ่ง เมื่อไม่ทรงรู้ ไม่ทรงเห็น ก็ของตรัสบอกตรงๆ เกิดว่า เราไม่รู้ ไม่เห็น ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ ของทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ ของทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงทราบว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ หรือว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ เมื่อไม่ทรงรู้ ไม่ทรงเห็น ก็ของตรัสบอกตรงๆ เกิดว่า เราไม่รู้ เราไม่เห็น ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี ของทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ ของทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์เกิดว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงทราบว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี หรือว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ เมื่อไม่ทรงรู้ ไม่ทรงเห็น ก็ของตรัสบอกตรงๆ เกิดว่า เราไม่รู้ เราไม่เห็น.

[๑๔๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนมาลุงกยบุตร เราได้พูดไว้อย่างนี้กะเธอหรือว่า เธอจงมาประพาศพิพรหมจรรย์ในเราเถิด เราจักพยากรณ์ทักขิ ๑๐ แก่เธอ ฯ ล ฯ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ก็หรือว่า ท่านได้พูดไว้กะเราอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักพระพาศพิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์ ฯ ล ฯ

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ดูก่อนมาตุลกายบุตร ได้ยินว่า เรามิได้พูดไว้กะเธอครั้งนี้ว่า เธอจงมา
ประพาศิพรหมจรรย์ในเราเถิด เราจักพยากรณ์แก่เธอ ฯ ล ฯ ได้ยินว่า แม้
เธอก็มิได้พูดไว้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักประพาศิพรหมจรรย์
ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า จักทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์
 ฯ ล ฯ ดูก่อนโมฆบุรุษ เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอเป็นอะไร^๑ จะมาทวงกะใครเล่า.

เปรียบเทียบที่ถูกลูกศร

[๑๕๐] ดูก่อนมาตุลกายบุตร บุคคลใดและจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าจักไม่ทรงพยากรณ์แก่เรา ฯ ล ฯ เพียงใด เราจักไม่ประพาศิ
พรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเพียงนั้น ตถาคตไม่พึงพยากรณ์เช่นนั้นเลย
และบุคคลนั้นพึงทำกาละไปโดยแท้ ดูก่อนมาตุลกายบุตร เปรียบเหมือนบุรุษ
ต้องศรอันอาบยาพิษที่ฉาบทาไว้หนา มิตร อมาตย์ ญาติสาโลหิตของบุรุษนั้น
พึงไปหานายแพทย์ผู้ชำนาญในการผ่าตัดมาผ่า บุรุษผู้ต้องศรนั้นพึงกล่าวอย่าง
นี้ว่า เรายังไม่รู้จักบุรุษผู้ยิงเรานั้นว่า เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือ
ศูทร... มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้... สูงดำหรือปานกลาง... ดำขาว
หรือผิวสองสี... อยู่บ้าน นิคม หรือนครโน้น เพียงใด เราจักไม่นำลูกศร
นี้ออกเพียงนั้น บุรุษผู้ต้องศรนั้นพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เรายังไม่รู้จักธนูที่ใช้ยิง
เรานั้นว่าเป็นชนิดมีเล่งหรือเกาทัณฑ์... สายที่ยิงเรานั้นเป็นลายทำด้วยปอผิว
ไม้ไผ่ เอ็น ป่านหรือเชือกไหม่ ลูกธนูที่ยิงเรานั้น ทำด้วยไม้ที่เกิดเองหรือไม้
ปลูก หางเกาทัณฑ์ที่ยิงเรานั้น เขาเสียบด้วยขนปีกนกแข็งแรง นกตะกรุม เขี้ยว

๑. ไม่ใช่ผู้ขอร้อง หรือผู้ถูกขอร้อง.

นกงู หรือนกชื่อว่า สิลิหนุ [คางหย่อน]... เกาทัณฑ์นั้นเขาพันด้วย
เอ็นวัว ควาย ต่างหรือลิง... ลูกธนูที่ยิงเรานั้น เป็นชนิดอะไร ดังนี้
เพียงใด เราจักไม่นำลูกศรนี้ออกเพียงนั้น คุณก่อนมาลูงกยบุตร บุรุษนั้นพึงรู้
ข้อนั้นไม่ได้เลย โดยที่แท้ บุรุษนั้นพึงทำกาละไป จันใด คุณก่อนมาลูงกยบุตร
บุคคลใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าจักไม่ทรงพยากรณ์ทักขิ ๑๐
นั้น ๆ ล ๆ แก่เราเพียงใด เราจักไม่พระพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า
เพียงนั้น ข้อนั้นตถาคตไม่พยากรณ์เลย โดยที่แท้ บุคคลนั้นพึงทำกาละไป
จันนั้น.

[๑๕๑] คุณก่อนมาลูงกยบุตร เมื่อมีทักขิว่า โลกเที่ยง ดังนี้ จักได้
มีการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์หรือ ก็ไม่ใช่อย่างนั้น.

คุณก่อนมาลูงกยบุตร เมื่อมีทักขิว่า โลกไม่เที่ยง ดังนี้ จักไม่มีการ
อยู่ประพฤติพรหมจรรย์หรือ แม้อย่างนั้นก็ไม่ใช่.

คุณก่อนมาลูงกยบุตร เมื่อยังมีทักขิว่า โลกเที่ยง หรือว่า โลกไม่เที่ยง
อยู่ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ก็
คงที่อยู่ทีเดียว เราจึงบัญญัติความเพิกถอนชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ
ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสในปัจจุบัน คุณก่อนมาลูงกยบุตร เมื่อมีทักขิว่า
โลกมีที่สุด ดังนี้ จักได้มีการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์หรือ ก็ไม่ใช่อย่างนั้น.

คุณก่อนมาลูงกยบุตร เมื่อมีทักขิว่า โลกไม่มีที่สุด ดังนี้ จักได้มีการ
อยู่ประพฤติพรหมจรรย์หรือ แม้อย่างนั้นก็ไม่ใช่.

คุณก่อนมาลูงกยบุตร เมื่อยังมีทักขิว่า โลกมีที่สุด หรือว่า โลกไม่มี
ที่สุดอยู่ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ก็คง
มีอยู่ทีเดียว เราจึงบัญญัติความเพิกถอนชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ

ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสในปัจจุบัน คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อมีทักขิณีว่า จิพ
ก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ จักได้มีการอยู่ประพาศพรหมจรรย์หรือ ก็ไม่
ใช้อย่างนั้น.

คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อมีทักขิณีว่า จิพก็อย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง
ดังนี้ จักได้มีการอยู่ประพาศพรหมจรรย์หรือ แม้อย่างนั้นก็ไม่ใช่.

คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อยังมีทักขิณีว่า จิพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น หรือ
ว่าจิพอย่างหนึ่ง สรีระอย่างหนึ่งอยู่ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์
โทมนัส และอุปายาส ก็คงมีอยู่ทีเดียว เราจึงบัญญัติความเพิกถอนชาติ
ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ในปัจจุบัน
คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อมีทักขิณีว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ ดังนี้ จักได้มี
การอยู่ประพาศพรหมจรรย์หรือ ก็มิใช้อย่างนั้น.

คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อมีทักขิณีว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่
ดังนี้ จักได้มีการอยู่ประพาศพรหมจรรย์หรือ แม้อย่างนั้นก็ไม่ใช่.

คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อยังมีทักขิณีว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่
หรือว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ
ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ก็คงมีอยู่ทีเดียว เราจึงบัญญัติความเพิกถอน
ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสในปัจจุบัน
คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อมีทักขิณีว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี
ดังนี้ จักได้มีการอยู่ประพาศพรหมจรรย์หรือ ก็ไม่ใช้อย่างนั้น.

คุณ่อมมาลุงกยบุตร เมื่อมีทักขิณีว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ ก็
มิใช่ไม่มีอยู่ก็มีใช่ ดังนี้ จักได้มีการอยู่ประพาศพรหมจรรย์หรือ แม้อย่างนั้น
ก็ไม่ใช่.

ดูก่อนมาลุงกยบุตร เมื่อยังมีทิวฏฐิว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี หรือว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ ดังนี้ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ก็คงมีอยู่ที่เดียว เราจึงบัญญัติความเพิกถอน ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสในปัจจุบัน.

ปัญหาที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์และไม่ทรงพยากรณ์

[๑๕๒] ดูก่อนมาลุงกยบุตร เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลาย จง ทรงจำปัญหาที่เราไม่พยากรณ์ โดยความเป็นปัญหาที่เราไม่พยากรณ์ และจง ทรงจำปัญหาที่เราพยากรณ์ โดยความเป็นปัญหาที่เราพยากรณ์เกิด ดูก่อน มาลุงกยบุตร อะไรเล่าที่ไม่พยากรณ์ ดูก่อนมาลุงกยบุตร ทิวฏฐิว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ชีพอย่าง หนึ่ง สรีระอย่างหนึ่ง สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไป ไม่มีอยู่ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตาย ไปมีอยู่ก็หาไม่ได้ ไม่มีอยู่ก็หาไม่ได้ดังนี้ เราไม่พยากรณ์ ดูก่อนมาลุงกยบุตร ก็เพราะเหตุไร ข้อนั้นเราจึงไม่พยากรณ์ เพราะข้อนั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อความ คลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เหตุนี้เราจึงไม่พยากรณ์ข้อนั้น ดูก่อนมาลุงกยบุตร อะไรเล่า ที่เราพยากรณ์ ดูก่อนมาลุงกยบุตร ความเห็นว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดังนี้ เราพยากรณ์ ก็เพราะ เหตุไร เราจึงพยากรณ์ข้อนั้น เพราะข้อนั้น ประกอบด้วยประโยชน์ เป็น

เบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เหตุนั้นเราจึงพยากรณ์ข้อนั้น เพราะเหตุนั้นแหละ เธอทั้งหลายจงทรงจำปัญหาที่เราไม่พยากรณ์ โดยความเป็นปัญหาที่เราไม่พยากรณ์ และจงทรงจำปัญหาที่เราพยากรณ์ โดยความเป็นปัญหาที่เราพยากรณ์เถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระสูตรนี้แล้ว ท่านพระมาลुकยบุตร ยินดีชื่นชมพระภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบอุพมาลुकยโอวาทสูตรที่ ๓

๓. อรรถกถาอุพมาลुकยโอวาทสูตร°

อุพมาลुकยโอวาทสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุตํ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า มาลुकยปุตตสฺส พระเถระมีชื่ออย่างนี้. บทว่า. จปีตานิ ปฏิกฺขิตฺตานิ ทรงงดทรงห้ามคือพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงงดทรงห้ามอย่างนี้ว่าทักขิทั้งหลายไม่ควรพยากรณ์. บทว่า ตถาคโต คือสัตว์. บทว่า ตมฺมุเน น รุจฺจติ คือการไม่พยากรณ์นั้นไม่ชอบใจแก่เรา. บทว่า สกฺขํ ปจฺจุกฺขาย เราจะลาสิกขา. บทว่า โก สนฺโต กํ ปจฺจาจิกฺขสิ เธอเป็นอะไร จะมาทวงกะใครเล่า ความว่า ผู้ขอพึงทวงกะผู้ยืม หรือผู้ยืมควรทวงกะผู้ขอ ท่านมิใช่ผู้ขอ มิใช่ผู้ยืม บัดนี้ท่านเป็นอะไร จะมาทวงกะใครเล่า. บทว่า วิทฺโธ อสฺส บุรุษถูกแทงด้วยศร คือถูกข้าศึกแทงเอา. บทว่า คาพฺหฺเลปนฺน

๑. อรรถกถาเรียก มาลुकยสูตร.

คือด้วยสรันอาบยาพิษที่ฉาบทาไว้หนา. บทว่า ภิสกุกฺกํ คือแพทย์ผู้ชำนาญ.
บทว่า สลุลกตฺตํ คือทำการผ่าตัดเย็บบาดแผล. บทว่า อกฺกสฺส แปลว่า ปอ
คือ เอาปอทำสายธนู. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า อกฺกสฺส ทำด้วยปอ. บทว่า
สณฺจสฺส คือผิวไม้ไผ่. ชนทั้งหลายทำป่านและเยื่อไม้ด้วยปอนั่นเอง. ด้วย
เหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ยทิ วา มรฺวาย ยทิ วา จิรปณฺณโน ด้วยป่านหรือ
เยื่อไม้ดังนี้. บทว่า คจฺฉํ ไม้ที่เกิดเองคือเกิดที่หลิบบึงเขาหรือสาหร่ายน้ำ. บทว่า
โรปิํ ไม้ปลูก คือไม้ปลูกที่งอกงามทำเป็นสร. บทว่า สิลฺลหนฺโน เป็น
ชื่อของนกที่มีชื่อว่า สิลฺลหนฺ. บทว่า โรรฺวรสฺส ได้แก่ ต่าง. บทว่า
สมฺมทาสฺส ได้แก่ ลิง. บทว่า เอว โน ไม่ใช่อย่างนั้น ความว่า เมื่อทักขิ
มีอยู่อย่างนั้นก็ไม่ใช่. บทว่า อตุเลว ชาติ ชาตียังมีอยู่ คือเมื่อมีทักขิอย่าง
นั้นการอยู่พรหมจรรย์ย่อมไม่มี. แต่ชาตียังมีอยู่. อนึ่งท่านแสดงถึงชราและ
มรณะเป็นต้นด้วย. บทว่า เยสาหิ ตตฺตบฺทเป็น เยสํ อหิ . บทว่า นิฆาตํ ความ
เพิกถอน คือเข้าไปกำจัดให้พินาศ. อธิบายว่า เพราะสาวกทั้งหลายของเรา
เบื่อหน่ายในชราและมรณะเป็นต้นเหล่านั้น จึงบรรลุนิพพานในศาสนานี้แหละ.
บทว่า ตสฺมาติห ความว่า เพราะฉะนั้นแหละ ข้อนี้เราไม่พยากรณ์เลย เรา
พยากรณ์อริยสัจ ๔ เท่านั้น.

บทว่า นเหตํ มาลฺงกฺยปฺปุตฺต อตุตฺตสฺสฺสํ คุก่อนมาลฺงกยบุตร
ข้อนี้ไม่ประกอบด้วยประโยชน์เลย คือทักขินี้ก็ดีพยากรณ์นี้ก็ดี มิได้อาศัยเหตุ
เลย. บทว่า น อาทิพฺรหฺมจฺริยํ ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์คือแม่เพียง
เบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ก็ไม่มี แม่เพียงคิดในส่วนเบื้องต้นก็ไม่มี. ในบทว่า
น นิพฺพิตาย ไม่เป็นไปเพื่อความหน่ายเป็นต้นมีความดังต่อไปนี้ ไม่เป็นไป
เพื่อความหน่ายในวัฏฏะ เพื่อความคลายกำหนด เพื่อดับวัฏฏะ เพื่อสงบราคะ

เป็นต้น เพื่รู้อย่างซึ่งธรรมที่ควรรู้อย่าง เพื่อตรัสรู้มรรค ๔ หรือเพื่อให้แจ้ง
นิพพานอันเป็นอสังขธรรม. บทว่า เอตฺถุหิ คือ การพยากรณ์อริยสัจ ๔ นี้.
บทว่า อาทิพฺรหฺมจฺริยา คือเป็นเบื้องหน้าเป็นพื้นฐานของพรหมจรรย์. บทที่
เหลือพึงทราบโดยนัยตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงจบ
พระธรรมเทศนาเมื่อนี้ด้วยสามารถบุคคลที่ควรแนะนำได้.

จบอรรถกถาจุฬงกยโอวาทสูตรที่ ๓

๔. มหามาลุงกยโรวาทสูตร

โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕

[๑๕๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับพระดำรัสพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายยังจำโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ที่เราแสดงแล้วได้หรือไม่. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระมาลุงกยบุตรได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ยังจำได้ซึ่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว.

ดูก่อนมาลุงกยบุตร ก็เธอจำโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ที่เราแสดงแล้วว่าอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ยังจำได้ซึ่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ยังจำได้ซึ่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วอย่างนี้.

[๑๕๔] ดูก่อนมาลุงกยบุตร เธอจำโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เหล่านี้ที่เราแสดงแล้วอย่างนี้แก่ใครหนอ ดูก่อนมาลุงกยบุตร นักบวช พวกอัญญเดียรธีย์จักได้เถียง ด้วยคำได้เถียงอันเปรียบด้วยเด็กนี้ได้ มิใช่หรือว่า แม้แต่ความคิดว่า กายของตน ดังนี้ ย่อมมีแก่เด็กกุมารอ่อนผู้ยังนอนหงายอยู่ ก็

สัฏกายทิฏฐิจักเกิดขึ้นแก่เด็กนั้นแต่ที่ไหน. ส่วนสัฏกายทิฏฐิอันเป็นอนุสัยเท่านั้น ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น แม้แต่ความคิดว่า ธรรมทั้งหลาย ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เด็กกุมารอ่อนผู้ยังนอนหงายอยู่ ก็ความสงสัยในธรรมทั้งหลาย จักเกิดขึ้นแก่เด็กนั้นแต่ที่ไหน. ส่วนวิจิกิจฉาอันเป็นอนุสัยเท่านั้น ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น. แม้แต่ความคิดว่า สัตว์ทั้งหลาย ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เด็กกุมารอ่อนผู้ยังนอนหงายอยู่ สัตว์พตปรามาสนในสัตว์ทั้งหลาย จักเกิดขึ้นแก่เด็กนั้นแต่ที่ไหน. ส่วนสัตว์พตปรามาสนอันเป็นอนุสัยเท่านั้น ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น. แม้แต่ความคิดว่า กามทั้งหลาย ดังนี้ย่อมไม่มีแก่เด็กกุมารอ่อนผู้ยังนอนหงายอยู่ ก็กามฉันทะในกามทั้งหลายจักเกิดขึ้นแก่เด็กนั้นที่ไหน. ส่วนการราคะอันเป็นอนุสัยเท่านั้น ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น. แม้แต่ความคิดว่า สัตว์ทั้งหลายดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เด็กกุมารอ่อนผู้ยังนอนหงายอยู่ ก็ความพยาบาทในสัตว์ทั้งหลายจักเกิดขึ้นแก่เด็กนั้นที่ไหน. ส่วนพยาบาทอันเป็นอนุสัยเท่านั้น ย่อมนอนตามแก่เด็กนั้น. คุณ่อมมาลุงกยบุตร นักบวช พวกอัญญเดียรธีย์จักได้เถียง ด้วยคำได้เถียงอันเปรียบด้วยเด็กอ่อนนี้ได้มิใช่หรือ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เวลานี้เป็นกาลสมควร ข้าแต่พระสุคต เวลานี้เป็นกาลสมควรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพึงทรงแสดงโอรัมภาคยสังโยชน์ ๕ ภิกษุทั้งหลายได้ฟังต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจักทรงจำไว้.

คุณ่อมอานนท์ ถ้ากระนั้น เธอจงฟัง จงมนสิการให้ดี เราจักกล่าว. ท่านพระอานนท์ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อุบายเครื่องละสังโยชน์

[๑๕๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนอนนทฺ์ ปุณฺณในโลกลี้
นี้ ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้
รับแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่เห็นสัตว์บุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตว์บุรุษ
ไม่ได้รับแนะนำในธรรมของสัตว์บุรุษ มีจิตอันสํกกายทณฺฐิกลุ่มรุมแล้ว อัน
สํกกายทณฺฐิครอบงำแล้วอยู่ และเมื่อสํกกายทณฺฐิเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่รู้อุบาย
เป็นเครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง สํกกายทณฺฐินั้น ก็เป็นของมีกำลัง
อันปุณฺณนั้นบรรเทาไม่ได้แล้ว ชื่อว่าโอรัมภาคิยสังโยชน์. ปุณฺณนั้นมีจิตอัน
วิจิกิจฉากลุ่มรุมแล้ว อันวิจิกิจฉาครอบงำแล้วอยู่ และเมื่อวิจิกิจฉาเกิดขึ้นแล้ว
ย่อมไม่รู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง วิจิกิจฉานั้นก็เป็น
ของมีกำลังอันปุณฺณนั้นบรรเทาไม่ได้แล้ว ชื่อว่าเป็นโอรัมภาคิยสังโยชน์. ปุณฺณ
นั้นมีจิตอันสํลัพฺพตปฺปมาสกลุ่มรุมแล้ว อันสํลัพฺพตปฺปมาสครอบงำแล้วอยู่
และเมื่อสํลัพฺพตปฺปมาสเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่รู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้
ตามความเป็นจริง สํลัพฺพตปฺปมาสนั้น ก็เป็นของมีกำลัง อันปุณฺณบรรเทา
ไม่ได้แล้วชื่อว่าเป็นโอรัมภาคิยสังโยชน์. ปุณฺณนั้นมีจิตอันกามราคะกลุ่มรุมแล้ว
อันกามราคะครอบงำ และเมื่อกามราคะเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่รู้อุบายเป็นเครื่อง
สลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง กามราคะนั้นก็เป็นของมีกำลัง อันปุณฺณนั้น
บรรเทาไม่ได้แล้ว ชื่อว่าเป็นโอรัมภาคิยสังโยชน์. ปุณฺณนั้นมีจิตอันพยาบาท
กลุ่มรุมแล้ว อันพยาบาทครอบงำแล้วอยู่ และเมื่อพยาบาทเกิดขึ้นแล้ว ย่อม
ไม่รู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง พยาบาทนั้นก็เป็นของมี
กำลังอันปุณฺณนั้นบรรเทาไม่ได้แล้ว ชื่อว่าเป็นโอรัมภาคิยสังโยชน์

ดูก่อนอานนทฺ์ ส่วนอริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ได้เห็นพระอริยะเป็นผู้
ฉลาดในธรรมของพระอริยะได้รับแนะนำในธรรมของพระอริยะดีแล้ว ได้เห็น
สัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับแนะนำในธรรมของสัตบุรุษดีแล้ว
มีจิตอันสักกายทิฎฐิคลุมรุมไม่ได้ อันสักกายทิฎฐิครอบงำไม่ได้อยู่ และเมื่อสัก-
กายทิฎฐิเกิดขึ้นแล้ว ย่อมรู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง
สักกายทิฎฐิพร้อมทั้งอนุสัย อันอริยสาวกนั้นย่อมละได้ อริยสาวกนั้นมีจิตอัน
วิจิกิจฉาคลุมรุมไม่ได้ อันวิจิกิจฉาครอบงำไม่ได้อยู่ และเมื่อวิจิกิจฉาเกิดขึ้น
แล้ว ย่อมรู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง วิจิกิจฉาพร้อมทั้ง
อนุสัยอันอริยสาวกนั้นย่อมละได้ อริยสาวกนั้น มีจิตอันสัลลพตปรามาสคลุมรุมไม่
ได้ อันสัลลพตปรามาสย่อมครอบงำไม่ได้อยู่ และเมื่อสัลลพตปรามาสเกิดขึ้นแล้ว
ย่อมรู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้ตามเป็นจริง สัลลพตปรามาสพร้อมทั้ง
อนุสัยอันอริยสาวกนั้นย่อมละได้ อริยสาวกนั้นมีจิตอันกามราคะคลุมรุมไม่ได้
อันกามราคะครอบงำไม่ได้อยู่ และเมื่อกามราคะเกิดขึ้นแล้ว ย่อมรู้อุบายเป็น
เครื่องสลัดออกเสียได้ตามความเป็นจริง กามราคะพร้อมทั้งอนุสัย อันอริยสาวก
นั้นย่อมละได้ อริยสาวกนั้นมีจิตอันพยาบาทคลุมรุมไม่ได้ อันพยาบาทครอบงำ
ไม่ได้อยู่ และเมื่อพยาบาทเกิดขึ้นแล้ว ย่อมรู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกเสียได้
ตามความเป็นจริง พยาบาทพร้อมทั้งอนุสัย อันอริยสาวกนั้นย่อมละได้.

มรรคปฏิปทาเครื่องละสังโยชน์

[๑๕๖] ดูก่อนอานนทฺ์ ข้อที่ว่า บุคคลจักไม่อาศัยมรรคปฏิปทาที่
เป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ แล้วจักรู้ จักเห็น หรือจักละ โอรัมภา-
คิยสังโยชน์ ๕ ได้นั้น ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ดูก่อนอานนทฺ์ เปรียบเหมือน

ข้อที่ว่า ไม่ถูกเปลือกไม่ตากกะพี้ของต้นไม้ใหญ่ที่ยืนต้น มีแก่น แล้วจักตากแก่นนั้น ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ฉนฺได ข้อที่ว่า บุคคลจักไม่อาศัยมรรคปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ แล้ว จักรู้ จักเห็น หรือจักละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ได้นั้น ก็ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ฉนฺนํ.

ดูก่อนอานนท ข้อที่ว่า บุคคลอาศัยมรรคปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ แล้ว จักรู้ จักเห็น และจักละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ นั้นได้ เป็นฐานะที่จะมีได้ ดูก่อนอานนท เปรียบเหมือนข้อที่ว่าตากเปลือกตากกะพี้ของต้นไม้ใหญ่ที่ยืนต้น มีแก่น แล้วจึงตากแก่นนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ฉนฺได ข้อที่ว่า บุคคลอาศัยมรรคปฏิบัติ อันเป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ แล้ว จักรู้ จักเห็น หรือจักละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ได้นั้น ก็ เป็นฐานะที่จะมีได้ ฉนฺนํ.

ดูก่อนอานนท เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคา น้ำเต็มเปี่ยมเสมอขอบฝั่ง กากัมลงคัมได้ ครั้งนั้น บุรุษผู้มีกำลังน้อย พึงมาด้วยหวังว่า เราจักว่าตัดขวางกระแสน้ำแห่งแม่น้ำคงคานี้ไปให้ถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ ดังนี้ เขาไม่อาจจะว่าตัดขวางกระแสน้ำแห่งแม่น้ำคงคา ไปให้ถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ได้ ฉนฺได ดูก่อนอานนท จิตของบางคน ไม่เล่นไป ไม่เลื่อมใส ในธรรมที่เราแสดง เพื่อดับสักกายทิฎฐิ ย่อมไม่ตั้งมั่น ไม่หลุดพ้น ฉนฺนํเหมือนกัน บุรุษผู้มีกำลังน้อยนั้น ฉนฺได พึงเห็นบุคคลเหล่านั้น ฉนฺนํเหมือนกัน ดูก่อนอานนท เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคา น้ำเต็มเปี่ยมเสมอขอบฝั่ง กากัมลงคัมได้ ครั้งนั้นบุรุษมีกำลัง พึงมาด้วยหวังว่า เราจักว่าตัดขวางกระแสน้ำแห่งแม่น้ำคงคานี้ ไปให้ถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ ดังนี้ เขาอาจจะว่าตัดขวางกระแสน้ำแห่งแม่น้ำคงคา ไปให้ถึงฝั่งโดยสวัสดิ์ได้ ฉนฺได ดูก่อนอานนท เมื่อธรรมอันผู้แสดง ๆ อยู่แก่ผู้ใดผู้หนึ่งเพื่อ

ดับสัฏกายทิฏฐิ. จิตของผู้นั้นแล่นไป เลื่อมใส มั่นคง ย่อมหลุดพ้น จันนั้น
เหมือนกันแล บุรุษมีกำลังนั้นจันใด พึงเห็นบุคคลเหล่านั้น จันนั้นเหมือน
กัน.

รูปฌาน ๔

[๑๕๗] ดูก่อนอานนท มรรคปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสัง-
โยชน์ ๕ เป็นไฉน ดูก่อนอานนท ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจ
จากอกุศลธรรมเพราะอุปธิวิเวก เพราะละอกุศลธรรมได้ เพราะระงับความ
คร้านกายได้โดยประการทั้งปวง บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและ
สุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เธอพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ รูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ ซึ่งมีอยู่ในภายในสมาบัตินั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังห้วงน้ำ เป็นดังลูกศร เป็นความลำบาก เป็นไข้
เป็นอื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นของสูญ เป็นของมิใช่ตัวตน เธอย่อมเปลื้อง
จิตจากธรรมเหล่านั้นแล้ว ย่อมโน้มจิตไปในอมตาคว่าธรรมชาตินี้สงบ ธรรม
ชาตินี้ประณีต คือ ธรรมเป็นที่สงบสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดคืนอุปธิทั้งปวง
เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา เป็นที่สิ้นกำหนด เป็นที่ดับสนิท เป็นที่ดับกิเลส และ
กองทุกข์ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในวิปัสสนา อันมีไตรลักษณ์เป็นอารมณ์นั้น ย่อมบรรลุ
ธรรม เป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้ายังไม่บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่ง
อาสวะทั้งหลาย ย่อมเป็นโอปปาติกะ° จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับ
จากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะความยินดี ความเพลิดเพลินในธรรมนั้น และ
เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ดูก่อนอานนท มรรคเมื่อนี้แล
ปฏิบัติเมื่อนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕.

๑. พระอนาคามี

ดูก่อนอานนทฺ์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุลหิตยฆาน มีความ
ผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะ
วิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่.

ดูก่อนอานนทฺ์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุมิอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่
และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุลหิตยฆานที่พระอริยะทั้งหลาย
สรรเสริญว่า ผู้ใดฆานนี้ เป็นผู้มิอุเบกขา มีปีติ อยู่เป็นสุข.

ดูก่อนอานนทฺ์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุลจตุตถฆาน ไม่มีทุกข์
ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มิอุเบกขา
เป็นเหตุให้สติบริสุทธอยู่.

อรุพฆาน ๔

[๑๕๔] ดูก่อนอานนทฺ์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุลอากาศานัญญ-
ายตนฆาน ด้วยปริกรรมว่า อากาศไม่มีที่สุด เพราะก้าวล่วงรูปสัญญา เพราะ
ดับปฐมิสัญญา และเพราะไม่มนสิการนันทตตัญญาโดยประการทั้งปวง.

ดูก่อนอานนทฺ์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุลวิญญาณัญญายตนฆาน
ด้วยปริกรรมว่า วิญญาณไม่มีที่สุด เพราะก้าวล่วงอากาศานัญญายตนฆานโดย
ประการทั้งปวง.

ดูก่อนอานนทฺ์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุลอาภิญญายตนฆาน
ด้วยปริกรรมว่า อะไร ๆ ก็ไม่มี เพราะก้าวล่วงวิญญาณัญญายตนฆานโดยประการ
ทั้งปวง.

[๑๕๕] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้ามรรคนี้ ปฏิปทานี้ ย่อมเป็นไป
เพื่อละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ เมื่อเป็นอย่างนั้น เพราะเหตุไร ภิกษุบางพวก
ในพระศาสนานี้ จึงเป็นเจโตวิมุตติ บางพวกเป็นปัญญาวิมุตติเล่า.

ดูก่อนอานนท์ ในเรื่องนี้ เรากล่าวความต่างกันแห่งอินทรีย์ ของ
ภิกษุเหล่านั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระสูตรนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดี
ชื่นชมพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบมหามาลุงกยโรวาทสูตรที่ ๔

๔. อรรถถกมหามาลุงกยโรวาทสูตร

มหามาลุงกยโรวาทสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้า
ได้สดับมาอย่างนี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า โอรมภาคิยานิ คือ สังโยชนอันเป็นไปใน
ส่วนเบื้องต่ำ ยังสัตว์ให้เป็นไป คือ เกิดในกามภพ. บทว่า ส โชนานิ คือ
เครื่องผูก. บทว่า กสฺส โข นาม แก่ใครหนอ คือ เธอจำโอรัมภาคิย-
สังโยชนที่เราแสดงแก่ใคร คือ แก่เทวดา หรือแก่นมนุษย์. เธอผู้เดียวเท่านั้น
ได้ฟัง ใคร ๆ อื่นมิได้ฟังหรือ. บทว่า อนุเสติ ย่อมนอนตาม คือชื่อว่า
ย่อมนอนตามเพราะยังละไม่ได้. ชื่อว่า สังโยชน คือ การนอนตาม. อนึ่ง
ในบทนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงสังโยชน. แม้พระเถระก็พยากรณ์สังโยชน
เท่านั้น. แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกโทษในวาทะของใคร.
เพราะเหตุไร จึงทรงยกโทษพระเถระนั้นเล่า. เพราะพระเถระถือลัทธิอย่างนั้น.
เพราะนี้เป็นลัทธิของพระเถระนั้น. พระเถระเป็นผู้ชื่อว่าประกอบด้วยกิเลสใน
ขณะประพฤตินั้นเอง. ไม่ประกอบในขณะนอกนี้. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าจึงทรงยกโทษแก่พระเถระนั้น.

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ดำริว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเริ่ม

พระธรรมเทศนาโดยธรรมคาของพระองค์ว่า เราจักแสดงธรรมแก่ภิกษุสงฆ์. ภิกษุแม้ไม่ฉลาดนี้ก็กล่าวต่อพระธรรมเทศนานั้น ช่างเถิดเราจะทูลวิงวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วให้ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย. ท่านพระอานนท์ได้ทำอย่างนั้นแล้ว. เพื่อแสดงความนั้น ท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า เอวํ วุตตะ อายสุมา อานนุโท เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า.

ในบทเหล่านั้นบทว่า สกกายทิฏฐิปริยญาติเตน มีจิตอันสักระบายทิฏฐิ กลุ่มรวมแล้ว คือ อันสักระบายทิฏฐิยึดไว้ ครอบงำแล้ว. บทว่า สกกายทิฏฐิ-ปุเรเตน อันสักระบายทิฏฐิครอบงำแล้ว คือ อันสักระบายทิฏฐิตามไปแล้ว. บทว่า นิสุตฺตํ อุบายเป็นเครื่องสลัดออก ได้แก่ นิพพานๆ ชื่อว่า อุบายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งทิฏฐิ. ไม่รู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกนั้น ตามความเป็นจริง. บทว่า อปฺปปฏิวินิตา คือ อันปุถุชนบรรเทาไม่ได้แล้ว นำออกไปไม่ได้แล้ว. บทว่า โอรัมภาคิยสํ โยชนํ ได้แก่ สังโยชนเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ธรรมฝ่ายขวามีอรรถง่ายทั้งนั้น.

อนึ่ง ในสูตรนี้เพราะบาลีว่า สาธุสยา ปหิยติ สักกายทิฏฐิพร้อมด้วยอนุสัย อันพระอริยบุคคลละได้แล้ว อาจารย์บางพวกกล่าวว่า สังโยชนเป็นอย่างหนึ่ง อนุสัยเป็นอย่างหนึ่ง. เหมือนเมื่อกล่าวว่า ภัตพร้อมด้วยกับ. กับข้าวเป็นอย่างอื่นจากภัตฉันใด. ลัทธิของอาจารย์เหล่านั้นว่า อนุสัยพึงเป็นอย่างอื่นจากสักกายทิฏฐิอันกลุ่มรวม เพราะบาลีว่า สาธุสยา พร้อมด้วยอนุสัยก็ฉันนั้น. อาจารย์เหล่านั้นปฏิเสธด้วยบทมีอาทิว่า สลีสํ ปารุเปตฺวา คฺลุม ตลอคสิริষะ. เพราะคน อื่นไปจากสิริষะย่อมไม่มี.

ถ้าเช่นนั้นพึงมีคำถามว่า ศิว่า สังโยชน์เป็นอย่างนั้น อนุสัยไม่เป็น
อย่างนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกพระเถระ อุปมาด้วยเคน
หนุมก็เป็นการปรารมภ์ที่ไม่ดีนะซิ. มิใช่ยกขึ้นไม่ดี. เพราะบทนี้ว่า เอว
ลทฺธิกตฺตา เพราะมีลัทธินี้ กล่าวพิสดารแล้ว. ฉะนั้น กิเลสนั้นชื่อว่า
สังโยชน์ เพราะเป็นเครื่องผูก ชื่อว่า อนุสัย เพราะละไม่ได้. เพราะเหตุนี้
พึงทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ **สาธุสยา ปหิยติ** สักกายทิฏฐิ
พร้อมด้วยอนุสัยอันพระอริยบุคคลละได้. หมายเอาความนี้.

ในบทมีอาทิว่า **ตจฺ เจตฺวา** ถากเปลือก บทนี้แสดงความเปรียบ
เทียบ. พึงเห็นว่าสมบัติดูการถากเปลือก. พึงเห็นวิปัสสนาดูการถากกระพี้.
พึงเห็นมรรคดูการถากแก่น. อนึ่ง ปฏิปทาเจ็ดด้วยโลกียะและโลกุตระนั้น
แหละจึงควร.

บทว่า **เอวเมเต ทฏฺฐพฺพา** คือ พึงเห็นบุคคลเห็นปานนั้น ฉะนั้น.
บทว่า **อุปธิวิเวกา** คือ เพราะอุปธิวิเวก. ด้วยบทนี้ท่านกล่าวถึงความสังัด
จากกามคุณ ๕. ด้วยบทนี้ว่า **อกุสลํ ฆมฺมานํ ปหานา** เพราะละ
อกุศลธรรมได้ ท่านกล่าวถึงการละนิรณ. ด้วยบทนี้ว่า **กายทฏฺฐสุตฺตํ**
ปฏฺธิปฺสทฺธิยา ท่านกล่าวถึงการระงับความคร้านกาย. บทว่า **วิวิจฺเจว**
กามเห สังัดจากกาม คือ เป็นผู้เว้นจากกามด้วยอุปธิวิเวก. บทว่า **วิวิจฺ**
อกุสเลหิ สังัดจากอกุศล คือ เป็นผู้เว้นจากอกุศล ด้วยการละอกุศลธรรมและ
ด้วยการระงับความคร้าน.

บทว่า **ยเทว ตตฺถ โหติ** คือ ธรรมชาติมีรูปเป็นต้น อันตั้งอยู่
ในสมบัติ ย่อมมีในภายในสมบัตินั้นและในขณะแห่งสมบัติ. บทว่า **เต**
ฆมฺเม ได้แก่ ธรรมเหล่านั้นมีรูปเป็นต้น ดังกล่าวแล้วโดยนัยมีอาทิว่า **รูปคตํ**

คือ รูป. บทว่า **อนิจฺจโต** โดยความเป็นของไม่เที่ยง คือ โดยความเป็นของเที่ยงหาไม่ได้. บทว่า **ทุกฺขโต** โดยความเป็นทุกข์ คือ โดยความเป็นสุขหาไม่ได้.

พึงทราบความในบทมีอาทิว่า **โรคโต** ดังต่อไปนี้ ชื่อว่า โดยความเป็นโรค เพราะอรรถว่าเจ็บป่วย. ชื่อว่า โดยเป็นดังหัวฝี เพราะอรรถว่ามีโทษในภายใน. ชื่อว่า โดยเป็นดังลูกศร เพราะอรรถว่าเข้าไปเสียบแทง และเพราะอรรถว่าให้เกิดทุกข์. ชื่อว่า โดยเป็นความลำบาก เพราะอรรถว่าเป็นทุกข์. ชื่อว่า โดยเป็นไข้ เพราะอรรถว่าเป็นโรค. ชื่อว่า โดยเป็นอื่น เพราะอรรถว่าไม่เป็นของตน. ชื่อว่า โดยเป็นของทรุดโทรม เพราะอรรถว่าสลายไป. ชื่อว่า โดยเป็นของสูญ เพราะอรรถว่ามีใช้สัต์. ชื่อว่า โดยเป็นของมีใช้สัต์ตน เพราะอรรถว่าไม่เป็นสัต์ตน.

ในบทเหล่านั้น ท่านกล่าวถึงอนิจจลักษณะด้วย ๒ บทคือ **อนิจฺจโต** **ปฺลิตโต** โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นของทรุดโทรม. ท่านกล่าวถึงทุกขลักษณะด้วย ๖ บทมีอาทิคือ **ทุกฺขโต** โดยความเป็นทุกข์. ท่านกล่าวถึงอนัตตลักษณะด้วย ๓ บทว่า **ปรโต** **สุญฺญโต** **อนตฺตโต** โดยความเป็นอื่น โดยความเป็นของสูญ โดยความไม่เป็นสัต์ตน. บทว่า **โส เตหิ รมฺเมหิ** เธอย่อมเปลื้องจิตจากกรรมเหล่านั้น ความว่า เธอย่อมเปลื้องจิตจากกรรม คือ จันท์ ๕ ในภายในสมาบัติที่ยกขึ้นสู่พระไตรลักษณ์อันตนเห็นแล้วเหล่านั้นอย่างนี้. บทว่า **จิตฺตํ ปฏฺฐาเปตฺติ** เปลื้องจิต คือ ปล่อยจินาจิตออกไป. บทว่า **อุปสํ หรติ** น้อมจิตไป คือ น้อมจิตไปในอมตราชูอันเป็นอสังขตะอย่างนี้ว่า วิปัสสนาจิตเป็นความดับอันสงบด้วยการฟัง การสรรเสริญ การเรียน การบัญญัติ. ย่อมไม่กล่าวอย่างนี้ว่า โรคจิตเป็นความสงบ เป็น

ความประณีตด้วยการทำนิพพานให้เป็นอารมณ์. อนึ่ง มีอธิบายว่า เมื่อแทงตลอดธรรมชาตินั้นโดยอาการนี้ ย่อมโน้มจิตไปในอมตชาตุนั้น.

บทว่า โส ตตุถ จิโต คือ เธอตั้งอยู่ในวิปัสสนาอันมีไตรลักษณ์เป็นอารมณ์นั้น. บทว่า อาสุวณํ ขยํ ปาปุณฺณํติ ย่อมบรรลुธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย คือ เจริญมรรค ๔ โดยลำดับแล้วจึงบรรลु. บทว่า เตเนว ฐมฺมราเคน เพราะความยินดีในธรรมนั้น คือ เพราะความพอใจยินดีในธรรมคือสมณะและวิปัสสนา. จริยังอยู่ เมื่อสามารถถือเอาความพอใจและความยินดีในสมณะและวิปัสสนาโดยประการทั้งปวง ย่อมบรรลुพระอรหัต. เมื่อไม่สามารถย่อมเป็นพระอนาคามี.

บทว่า ยเทว ตตุถ โหติ เวทนาคตํ คือ เวทนาย่อมมีในสมาบัติ นั้น ในบทนี้ท่านไม่ถือเอารูป. เพราะเหตุไร. เพราะล่วงเลยไปแล้ว. จริยังอยู่ ภิกษุนี้เข้าถึงรูปาวจรฌานในหนหลัง แล้วก้าวล่วงรูป เป็นผู้เข้าถึงอรุปาวจรสมาบัติ เพราะเหตุนี้ รูปจึงก้าวล่วงไปด้วยอำนาจสมณะ ครั้นพิจารณารูปในหนหลังแล้ว ก้าวล่วงรูปนั้น ในบัดนี้ย่อมพิจารณาอรุป เพราะเหตุนี้ รูปจึงก้าวล่วงไปด้วยอำนาจวิปัสสนา แต่ในอรุปย่อมไม่มีรูป แม้โดยประการทั้งปวง เพราะเหตุนี้ แม้ท่านหมายถึงอรุปนั้น ในที่นี้ก็ไม่ถือเอารูป. ไม่ถือเอาโดยชอบ.

บทว่า อถ ภิกฺขุจฺรหิ เมื่อเป็นอย่างนั้น เพราะเหตุไร. พระอานนทํ ทูลถามว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามว่า เพราะอะไร. พระเถระมิได้มีความสงสัยในข้อนี้ว่า ชุระคือความเป็นผู้มีจิตมีอารมณ์เดียว ย่อมมีแก่ภิกษุผู้ไปด้วยอำนาจแห่งสมณะ ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นเจโควิมุต ชุระคือปัญญาย่อมมีแก่ภิกษุผู้ไปด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา. ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นปัญญาวิมุต. พระเถระทูล

ถามว่า ภิกษุนี้เป็นบุรุษควรฝึกทั้งนั้น แต่เมื่อภิกษุทั้งหลายไปด้วยอำนาจสมณะรูปหนึ่งเป็นเจโตวิมุต. แม้เมื่อไปด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา รูปหนึ่งชื่อว่าเป็นปัญญาวิมุต รูปหนึ่งเป็นเจโตวิมุต. อะไรเป็นเหตุในข้อนี้. บทว่า อินุทริย-เวมตฺตตํ วทามิ คือ เรากล่าวความต่างกันแห่งอินทริย์. ท่านอธิบายว่า คู่ก่อนอาณนที เธอบำเพ็ญบารมี ๑๐ แล้วยังไม่บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ. เพราะเหตุนั้น พระสัพพัญญุตญาณนั้นจึงไม่ปรากฏแก่เธอ. แต่เราแทงตลอดแล้ว. ด้วยเหตุนี้ พระสัพพัญญุตญาณนั้นจึงปรากฏ แก่เรา. ความต่างแห่งอินทริย์เป็นเหตุในข้อนี้แหละ. เพราะเมื่อภิกษุทั้งหลายไปด้วยอำนาจแห่งสมณะ ฐานะคือความเป็นผู้มีจิตดวงเดียว จึงมีแก่ภิกษุรูปหนึ่ง. ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นเจโตวิมุต. ฐานะคือปัญญาย่อมมีแก่ภิกษุรูปหนึ่ง. ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นปัญญาวิมุต. อนึ่ง เมื่อภิกษุทั้งหลายไปด้วยอำนาจวิปัสสนา ฐานะคือปัญญาย่อมมีแก่ภิกษุรูปหนึ่ง ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นปัญญาวิมุต. ฐานะคือความเป็นผู้มีจิตดวงเดียว ย่อมมีแก่ภิกษุรูปหนึ่ง. ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นเจโตวิมุต. พระอัครสาวกทั้งสอง บรรลุพระอรหัตด้วยฐานะ คือ สมณะและวิปัสสนา. ในท่านทั้งสองนั้นพระธรรมเสนาบดีเป็นปัญญาวิมุต. พระมหาโมคคัลลานเถระเป็นเจโตวิมุต. พึงทราบถึงความต่างแห่งอินทริย์เป็นเหตุในข้อนี้ ด้วยประการฉะนี้. บทที่เหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้น ฉะนี้แล.

จบอรรถกถาหามาลุงกยโอวาทสูตรที่ ๔

๕. กัททาฬสูตร

คุณแห่งการฉันอาหารคนเดียว

[๑๖๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับพระดำรัส พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราฉันอาหารในเวลาก่อนภัตครั้งเดียว เมื่อเราฉันอาหารในเวลาภัตครั้งเดียว ย่อมรู้สึกรู้คุณ คือ ความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กายเบา มีกำลัง และอยู่สำราญ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เธอทั้งหลายจงมา จงฉันอาหารในเวลาก่อนภัตครั้งเดียว จักรู้สึกรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กายเบา มีกำลัง และอยู่สำราญ.

พระกัททาฬฉันอาหารคนเดียวไม่ได้

[๑๖๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระกัททาฬได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่สามารถจะฉันอาหารในเวลาก่อนภัตครั้งเดียวได้ เพราะเมื่อข้าพระองค์ฉันอาหารในเวลาก่อนภัตครั้งเดียว จะพึงมีความรำคาญ ความเค็ดร้อน.

ดูก่อนภัตทาฬ ถ้าอย่างนั้น เธอรับนิมนต์ ณ ที่ใดแล้ว พึงฉัน ณ ที่นั้นเสียส่วนหนึ่ง แล้วนำส่วนหนึ่งมาฉันอีกก็ได้ เมื่อเธอฉันได้ แม้อย่างนี้ ก็จักยังชีวิตให้เป็นไปได้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่สามารถจะฉันทันแม้วด้วยอาการอย่างนั้นได้ เพราะเมื่อข้าพระองค์ฉันทันแม้วด้วยอาการอย่างนั้น จะพึงมีความรำคาญ ความเดือดร้อน ครั้งนั้นแล ท่านพระภัททาลิประกาศความไม่อดสาหะขึ้นแล้ว ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังจะทรงบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์สมานทานอยู่ซึ่งสิกขา ครั้งนั้นแล ท่านพระภัททาลิไม่ได้ให้ตนประสบพระพักตร์ พระผู้มีพระภาคเจ้าตลอดไตรมาสทั้งหมด เหมือนภิกษุอื่นผู้ไม่ทำความบริบูรณ์ในสิกขาในพระศาสนาของพระศาสดาฉะนั้น.

พระภัททาลิขอมาพระพุทธรเจ้า

[๑๖๒] ก็สมัยนั้นแล ภิกษุมากด้วยกันช่วยกันทำจิวรกรรมสำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้า ตั้งใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ามีจิวรสำเร็จแล้ว จักเสด็จเที่ยวจาริกไปโดยล่วงไตรมาส ครั้งนั้น ท่านพระภัททาลิเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นถึงที่อยู่ โดยปราศรัยกับภิกษุเหล่านั้น ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นได้กล่าวว่า คุณก่อนภัททาลิผู้มีอายุ จิวรกรรมนี้แล ภิกษุทั้งหลายช่วยกันทำสำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยตั้งใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ามีจิวรสำเร็จแล้ว จักเสด็จเที่ยวจาริกไปโดยล่วงไตรมาส คุณก่อนภัททาลิผู้มีอายุ เราขอเตือนท่าน ท่านจงมนสิการความผิดนี้ให้คิดเถิด ความกระทำที่ยากกว่าอย่าได้มีแก่ท่านในภายหลังเลย.

ท่านพระภัททาลิรับคำของภิกษุเหล่านั้น แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โทษได้ครอบงำข้าพระองค์ผู้เป็นคนพาล เป็นคนหลงไม่ฉลาด ซึ่งได้ประกาศความไม่อดสาหะขึ้นแล้ว ในเมื่อ

พระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังทรงบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์สมทานอยู่ซึ่งสิกขา ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงรับโทษของข้าพระองค์นั้น โดยความเป็นโทษ เพื่อความสำรวมต่อไปเถิด.

[๑๖๑] ดูก่อนภัททาลิ เราขอเตือน โทษได้ครอบงำเธอผู้เป็นคนพาลเป็นคนหลง ไม่ฉลาด ซึ่งได้ประกาศความไม่อุตสาหะแล้ว ในเมื่อเรากำลังจะบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์สมทานอยู่ซึ่งสิกขา ดูก่อนภัททาลิ แม้เหตุที่เธอต้องแทงตลอดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระนครสาวัตถี แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงทราบเราว่า ภิกษุชื่อภัททาลิไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดาดังนี้ เหตุแม้นี้แล เธอก็มิได้แทงตลอดแล้ว ดูก่อนภัททาลิ เหตุที่เธอต้องแทงตลอดว่า ภิกษุมาร่วมด้วยกันเข้าจำพรรษาอยู่ในพระนครสาวัตถี แม้ภิกษุเหล่านั้นจักรู้เราว่า ภิกษุชื่อภัททาลิ ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดาดังนี้ เหตุแม้นี้แล เธอก็มิได้แทงตลอดแล้ว ดูก่อนภัททาลิ เหตุที่เธอต้องแทงตลอดว่า ภิกษุณีมาร่วมด้วยกันเข้าจำพรรษาอยู่ในพระนครสาวัตถี แม้ภิกษุณีเหล่านั้นจักรู้เราว่า ภิกษุชื่อภัททาลิ ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดาดังนี้ เหตุแม้นี้แล เธอก็มิได้แทงตลอดมาแล้ว ดูก่อนภัททาลิ เหตุที่เธอต้องแทงตลอดว่า อุบาสกร่วมด้วยกันอาศัยอยู่ในพระนครสาวัตถี แม้อุบาสกเหล่านั้นจักรู้เราว่า ภิกษุชื่อภัททาลิไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดาดังนี้ เหตุแม้นี้แล เธอก็มิได้แทงตลอดแล้ว ดูก่อนภัททาลิ เหตุที่เธอต้องแทงตลอดว่า อุบาสิการ่วมด้วยกันอาศัยอยู่ในพระนครสาวัตถี แม้อุบาสิกาเหล่านั้นจักรู้เราว่า ภิกษุชื่อภัททาลิไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดาดังนี้ เหตุแม้นี้แล เธอก็มิได้แทงตลอดว่าสมณพราหมณ์ต่างลัทธิมาร่วมด้วยกันเข้าอยู่กาลฝนในพระนครสาวัตถี

แม้สมณพราหมณ์เหล่านั้นจักรู้เราว่า ภิกษุชื่อภัททาลี สาวกของพระสมณโคดม เป็นพระเถระองค์หนึ่ง ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขา ในศาสนาของพระศาสดา ดังนี้ เหตุแม้นี้แล เธอก็มิได้แทงตลอดแล้ว.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โทษได้ครอบงำข้าพระองค์ ผู้เป็นคนพาล เป็นคนหลง ไม่ฉลาด ซึ่งได้ประกาศความไม่อดสาหะขึ้นแล้ว ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังทรงบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์สมทานอยู่ซึ่งสิกขา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงรับโทษของข้าพระองค์นั้น โดยความเป็นโทษ เพื่อความสำรวมต่อไปเถิด.

[๑๖๔] ดูก่อนภัททาลี เราขอเตือน โทษครอบงำเธอผู้เป็นคนพาล เป็นคนหลง ไม่ฉลาด ซึ่งได้ประกาศความอดสาหะขึ้นแล้ว ในเมื่อเรากำลังจะบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์กำลังสมทานอยู่ซึ่งสิกขา ดูก่อนภัททาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นอริยบุคคลชื่ออุกโตภาควิมุต เราพึงกล่าวกะภิกษุอย่างนี้ว่า มาเถิดภิกษุ เราจะก้าวไปในหล่มดังนี้ ภิกษุนั้นพึงก้าวไป หรือพืงน้อมกายไปด้วยอาการอื่น หรือพึงกล่าวปฏิเสธบ้างหรือ.

ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

ดูก่อนภัททาลี เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นอริยบุคคลชื่อปัญญาวิมุต เป็นอริยบุคคลชื่อกายสักขี เป็นอริยบุคคลชื่อทวิจูปัตตะ เป็นอริยบุคคลชื่อสัทธาวิมุต เป็นอริยบุคคลชื่อธรรมานุสารี เป็นอริยบุคคลชื่อสัทธานุสารี เราพึงกล่าวกะภิกษุอย่างนี้ว่า มาเถิดภิกษุ เราจะก้าวไปในหล่มดังนี้ ภิกษุนั้น พึงก้าวไป หรือพืงน้อมกายไปด้วยอาการอื่น หรือพึงกล่าวปฏิเสธบ้างหรือ.

ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

ดูก่อนภททาลิ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในสมัยนั้น เธอเป็นพระอริยบุคคลชื่อว่าอุกโกฏกาควิมุต ปัญญาวิมุต กายสักกิ ทิฏฐิปัตตะ สัทธาวิมุต ธรรมานุสาริ หรือสัทธานุสาริ บ้างหรือหนอ.

มิได้เป็นเลย พระเจ้าข้า.

ดูก่อนภททาลิ ในสมัยนั้น เธอยังเป็นคนว่าง คนเปล่า คนคิดมิใช่ หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โทษได้ครอบงำ ข้าพระองค์ผู้เป็นคนพาล เป็นคนหลง ไม่ฉลาด ซึ่งได้ประกาศความไม่อุตสาหะขึ้นแล้ว ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังทรงบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์กำลังสมาทานอยู่ซึ่งสิกขา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงรับโทษของข้าพระองค์นั้นโดยความเป็นโทษ เพื่อความสำรวมต่อไปเถิด.

[๑๖๕] ดูก่อนภททาลิ เราขอเตือน โทษได้ครอบงำเธอผู้เป็นคนพาล เป็นคนหลง ไม่ฉลาด ซึ่งได้ประกาศความไม่อุตสาหะขึ้นแล้วบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์กำลังสมาทานอยู่ซึ่งสิกขา แต่เพราะเธอเห็นโทษโดยความเป็นโทษ แล้วทำคินตามธรรม เราจึงรับโทษของเธอนั้น ข้อที่บุคคลเห็นโทษโดยความเป็นโทษแล้ว ทำคินตามธรรม ถึงความสำรวมต่อไป นี่เป็นความเจริญในวินัยของพระอริยะ.

ผู้ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขา

[๑๖๖] ดูก่อนภททาลิ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา เธอมีความดำริอย่างนี้ว่า ถ้ากระไร เราพึงเสพเสนาสนะอันสงัด คือป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ

ที่แจ้ง ลอมฟางเกิด บางทีเราพึงทำให้แจ้งซึ่งคุณวิเศษ คือความรู้ความเห็น
ของพระอริยะผู้สามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้ดังนี้ เธอเสพเสนาสนะอันสงัด
คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง เมื่อ
เธอหลีกออกอยู่ด้วยประการนั้น พระศาสดาก็ทรงติเตียนได้ เพื่อนพรหมจรรย์
ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วก็ติเตียนได้ เทวดาก็ติเตียนได้ แม้ตนเองก็ติเตียน
ตนได้ เธออันพระศาสดาติเตียนบ้าง เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายติเตียนบ้าง
เทวดาติเตียนบ้าง ตนเองติเตียนตนบ้าง ก็ไม่ทำให้แจ้งซึ่งคุณวิเศษคือความรู้
ความเห็นของพระอริยะผู้สามารถ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้ ข้อนั้นเพราะ
เหตุไร คู่ก่อนภัททลิก ข้อนั้นเป็นเพราะภิกษุไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาใน
ศาสนาของพระศาสดา

ผู้ทำให้บริบูรณ์ในสิกขา

[๑๖๗] คู่ก่อนภัททลิก ส่วนภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้
กระทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา เธอมีความดำริอย่างนี้ว่า
ถ้ากระไรเราพึงเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า
ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง บางทีเราพึงทำให้แจ้งซึ่งคุณวิเศษ คือความรู้ความ
เห็นของพระอริยะผู้สามารถ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้ ดังนี้ เธอเสพเสนา-
สนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอม
ฟาง เมื่อเธอหลีกออกอยู่ด้วยประการนั้น แม้พระศาสดาก็ไม่ทรงติเตียน แม้
เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วก็ไม่ติเตียน แม้เทวดาก็ไม่
ติเตียน แม้ตนเองก็ติเตียนตนไม่ได้ เธอแม้อันพระศาสดาไม่ทรงติเตียน แม้
เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายไม่ติเตียน แม้เทวดาไม่ติเตียน แม้ตนเองติเตียน

คนไม่ได้ ย่อมทำให้แจ้งชัดซึ่งคุณวิเศษ คือความรู้ความเห็นของพระอริยะผู้
สามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์.

ภิกษุนั้นสังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน ศาสดา
ไม่ทรงดิเตียน แม้เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายไม่ดิเตียน แม้เทวดาไม่ดิเตียน
แม้ตนเองดิเตียนคนไม่ได้ ย่อมทำให้แจ้งชัดซึ่งคุณวิเศษมีความรู้ความเห็น
ของพระอริยะผู้สามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์.

ภิกษุนั้นสังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก
มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ข้อนั้นเพราะเหตุไร ดูก่อนภัททาลิ ข้อ
นั้นเป็นเพราะภิกษุทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา

ดูก่อนภัททาลิ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใส
แห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์
สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ข้อนั้นเพราะเหตุไร ดูก่อนภัททาลิ ข้อ
นั้นเป็นเพราะภิกษุทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา.

ดูก่อนภัททาลิ อีกประการหนึ่ง ภิกษุมิอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ
เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยะทั้งหลาย
สรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มิอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ข้อนั้นเพราะ
เหตุไร ดูก่อนภัททาลิ ข้อนั้นเป็นเพราะภิกษุทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนา
ของพระศาสดา.

ดูก่อนภัททาลิ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์
ไม่มีสุขเพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มิอุเบกขาเป็น
เหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ข้อนั้นเพราะเหตุไร ดูก่อนภัททาลิ ข้อนั้นเป็นเพราะ
ภิกษุทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา.

ญาณ ๓

[๑๖๘] ภิกษุหนึ่งเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน วรรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อม โน้มโน้มจิตไปเพื่ออุปเพนิวาสานุสสติญาณ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็น อันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบ ชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์ก็เป็นอันมาก บ้าง ตลอดวิวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันบ้างว่า ใน ภพโน้น เรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหาร อย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจาก ภพนั้นแล้วได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตร อย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อม ระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการ ฉะนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร ดูก่อนภัททาลิ ข้อนั้นเป็นเพราะภิกษุทำให้บริบูรณ์ ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา.

ภิกษุหนึ่งเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก อุปกิเลส อ่อน วรรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อม โน้มโน้มจิต ไปเพื่อรู้จติและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลัง อุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วย ทิพยจักขุอันบริสุทธิ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตาม กรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วาจิทุจริต มโนทุจริต ติดैन

พระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วาจิสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้าเป็นสัมมาทิฎฐิ. ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ. เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ดังนี้ เขาย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ไปได้ ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมด้วยประการฉะนี้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร คุณก่อนกัถทาติ ชื่อนั้นเป็นเพราะภิกษุทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในพระศาสนาของพระศาสดา.

ภิกษุนั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่ออาสวักขณญาณ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกขสมุทัย นี่ทุกขนิโรธ นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี่อาสวะ นี่อาสวสมุทัย นี่อาสวนิโรธ นี่อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้น ครั้นเมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำตามเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี ชื่อนั้นเพราะเหตุไร คุณก่อนกัถทาติ ชื่อนั้นเป็นเพราะภิกษุทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของพระศาสดา.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระกัถทาติได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัย สำหรับภิกษุทั้งหลายจะข้ามแล้วข้ามเล่าซึ่งภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้แล้วทำเป็นเหตุ ก็อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัย สำหรับภิกษุทั้งหลายจะไม่ข้ามแล้วข้ามเล่าซึ่งภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้แล้วทำเป็นเหตุ.

การระงับอธิกรณ์

[๑๖๕] คุณ่อนภททาติ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ต้องอาบัติเนื่อง ๆ เป็นผู้มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ก็ยังฝ่าฝืนประพฤติดังอื่นด้วยอาการอื่น นำเอาถ้อยคำในภายนอกมากลบเกลื่อน ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่อ่อนน้อม ให้ปรากฏ ไม่ประพฤติโดยชอบ ไม่ทำตนให้ตก ไม่ประพฤติถอนตนออก ไม่กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ คุณ่อนภททาติ ในเหตุที่ภิกษุเป็นผู้ว่ายากนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงมีวาจาอย่างนี้ว่า คุณ่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้เป็นผู้ต้องอาบัติเนื่อง ๆ เป็นผู้มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ก็ยังฝ่าฝืนประพฤติดังอื่นด้วยอาการอื่น นำเอาถ้อยคำในภายนอกมากลบเกลื่อน ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่อ่อนน้อมให้ปรากฏ ไม่ประพฤติโดยชอบ ไม่ทำตนให้ตก ไม่ประพฤติถอนตนออก ไม่กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ ดีละหนอ ขอท่านผู้มีอายุทั้งหลายจงพิจารณาโทษของภิกษุนี้ โดยประการที่อธิกรณ์นี้ไม่พึงระงับโดยเร็วฉะนั้นเถิด ด้วยประการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายจึงพิจารณาโทษของภิกษุนั้น โดยประการที่อธิกรณ์นี้จะไม่ระงับโดยเร็วฉะนั้น.

คุณ่อนภททาติ ส่วนภิกษุบางรูปไม่ธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ต้องอาบัติเนื่อง ๆ เป็นผู้มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ย่อมไม่ฝ่าฝืนประพฤติดังอื่นด้วยอาการอื่น ไม่นำเอาถ้อยคำในภายนอกมากลบเกลื่อน ไม่ทำความโกรธความขัดเคือง และความอ่อนน้อม ให้ปรากฏ ประพฤติชอบ ทำตนให้ตก ประพฤติถอนตนออก กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ คุณ่อนภททาติ ในเหตุที่ภิกษุเป็นผู้ว่าง่ายนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงมีวาจาอย่าง

นี้ว่า ลูกของท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้เป็นผู้ต้องอาบัติเนื่องๆ เป็นผู้มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ย่อมไม่ประพฤติฝ่าฝืนอย่างอื่น ด้วยอาการอื่น ไม่นำถ้อยคำในภายนอกมากลบบกลื่อน ไม่ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่อ่อนน้อม ให้ปรากฏ ประพฤติชอบ ทำนุให้ตก ประพฤติถอนตนออก กล่าวว่ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ คีละหนอของท่านผู้มีอายุทั้งหลาย จงพิจารณาโทษของภิกษุนี้ โดยประการที่อธิกรณ์นี้ จะพึงระงับโดยเร็วจะนั้นเกิด ด้วยประการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายย่อมพิจารณาโทษของภิกษุนั้น โดยประการที่อธิกรณ์นี้จะระงับได้โดยเร็วจะนั้น.

[๑๓๐] ลูกอนภททาภิ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ต้องอาบัติเป็นบางครั้ง ไม่มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ก็ยังฝ่าฝืนประพฤต้อย่างอื่นด้วยอาการอื่น นำเอาถ้อยคำในภายนอกมากลบบกลื่อน ทำความโกรธ ความขัดเคืองและความไม่อ่อนน้อม ให้ปรากฏ ไม่ประพฤติชอบ ไม่ทำนุให้ตก ไม่ประพฤติถอนตนออก ไม่กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ ในเหตุที่ภิกษุเป็นผู้ว่ายานั้น ภิกษุทั้งหลายจึงมีวาจาอย่างนี้ว่า ลูกของท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้ต้องอาบัติเป็นบางครั้ง ไม่มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ก็ยังฝ่าฝืนประพฤต้อย่างอื่นด้วยอาการอื่น นำเอาถ้อยคำในภายนอกมากลบบกลื่อน ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่อ่อนน้อม ให้ปรากฏ ไม่ประพฤติโดยชอบ ไม่ทำนุให้ตก ไม่ประพฤติถอนตนออก ไม่กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ คีละหนอของท่านผู้มีอายุทั้งหลาย จงพิจารณาโทษของภิกษุนี้ โดยประการที่อธิกรณ์จะไม่พึงระงับโดยเร็วจะนั้นเกิด ด้วยประการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายจึงพิจารณาโทษของภิกษุนั้น โดยประการที่อธิกรณ์จะไม่ระงับโดยเร็วจะนั้น.

ดูก่อนภททาธิ ส่วนภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ต้องอาบัติเป็นบางครั้ง ไม่มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ย่อมไม่ฝ่าฝืน ประพฤติอย่างอื่นด้วยอาการอย่างอื่น ไม่นำถ้อยคำในภายนอกมากลบบเลื้อน ไม่ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่อ่อนน้อม ให้ปรากฏ ประพฤติชอบ ทำนให้ตก ประพฤติถอนตนออก กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ ดูก่อนภททาธิ ในเหตุที่ภิกษุเป็นผู้ว่าง่ายนั้น ภิกษุทั้งหลาย จึงมีวาจาอย่างนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้ต้องอาบัติเป็นบางครั้ง ไม่มากด้วยอาบัติ เธออันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ย่อมไม่ประพฤติฝ่าฝืนอย่างอื่นด้วยอาการอื่น ไม่นำถ้อยคำในภายนอกมากลบบเลื้อน ไม่ทำความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่อ่อนน้อม ให้ปรากฏ ประพฤติชอบ ทำนให้ตก ประพฤติถอนตนออก กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์ ดิถีเสนอ ขอท่านผู้มีอายุทั้งหลายจงพิจารณาโทษของภิกษุนี้ โดยประการที่อิทธิภณนี้พึงระงับได้โดยเร็วฉะนั้นเถิด ด้วยประการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายจึงพิจารณาโทษของภิกษุนั้น โดยประการที่อิทธิภณนี้พึงระงับได้โดยเร็วฉะนั้น.

[๑๗๑] ดูก่อนภททาธิ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ นำชีวิตไปด้วยศรัทธาพอประมาณ ด้วยความรักพอประมาณ ดูก่อนภททาธิ ในเหตุที่ภิกษุเป็นผู้นำชีวิตไปด้วยศรัทธาพอประมาณ ด้วยความรักพอประมาณนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงมีวาจาอย่างนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้ นำชีวิตไปด้วยศรัทธาพอประมาณ ด้วยความรักพอประมาณ ถ้าเราทั้งหลายจักข่มแล้วข่มเล่า ซึ่งภิกษุนี้แล้วให้ทำเหตุ ด้วยความตั้งใจว่า ศรัทธาพอประมาณ ความรักพอประมาณ ของเธอนั้น อย่าเสื่อมไปจากเธอเลย ดูก่อนภททาธิ เปรียบเหมือนชนผู้เป็นมิตรอำมาตย์ญาติสาชโลหิตของบุรุษผู้มีนัยน์ตาข้างเดียว พึงรักษา

นัยน์ตาข้างเดียวนั้นไว้ ด้วยความตั้งใจว่า นัยน์ตาข้างเดียวของเขานั้น อย่าได้เสื่อมไปจากเขาเลย ฉันทใด คุณก่อนภททาติ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ก็ฉันทนั้น นำชีวิตไปด้วยความศรัทธาพอประมาณ ด้วยความรักพอประมาณ ในเหตุที่ภิกษุเป็นผู้นำชีวิตไปด้วยความศรัทธาพอประมาณ ด้วยความรักพอประมาณ นั้น ภิกษุทั้งหลายจึงเงาจาอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุนี้ นำชีวิตไปด้วยความศรัทธาพอประมาณ ด้วยความรักพอประมาณ ถ้าเราทั้งหลายจักข่มแล้วข่มเล่าซึ่งภิกษุนี้แล้วให้ทำเหตุ ด้วยความตั้งใจว่า ศรัทธาพอประมาณ ความรักพอประมาณ ของเธออย่าได้เสื่อมไปจากเธอเลย คุณก่อนภททาติ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัย สำหรับภิกษุทั้งหลายที่จะข่มแล้วข่มเล่าซึ่งภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้แล้วให้ทำเหตุ อนึ่ง นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัย สำหรับภิกษุทั้งหลายที่จะข่มแล้วข่มเล่าซึ่งภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้แล้วให้ทำเหตุ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่เมื่อก่อน ได้มีสิกขาบทน้อยนักเที่ยว แต่ภิกษุดำรงอยู่ในอหัตผลเป็นอันมาก และอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่เดี๋ยวนี้ ได้มีสิกขาบทเป็นอันมาก แต่ภิกษุดำรงอยู่ในอหัตผลน้อยนัก.

อาสวัฏฐานิยธรรม

[๑๗๒] คุณก่อนภททาติ ข้อนี้นี้เป็นจริงอย่างนั้น เมื่อสัตว์ทั้งหลาย กำลังเสื่อม พระสัทธรรมกำลังอันตรธาน สิกขาบทมีอยู่มากมาย แต่ภิกษุดำรงอยู่ในอหัตผลน้อยนัก พระศาสดายังไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย ตราบเท่าที่อาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่ายังไม่ปรากฏในสงฆ์ ในธรรมวินัยนี้ ต่อเมื่อใด อาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่าปรากฏขึ้นในสงฆ์ ในธรรมวินัยนี้ เมื่อนั้น พระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัด

อาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น อาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่ายังไม่ปรากฏในสงฆ์
ในธรรมวินัยนี้ ตราบเท่าที่สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นหมู่ใหญ่ ต่อเมื่อใด สงฆ์
ถึงความเป็นหมู่ใหญ่ เมื่อนั้น อาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่าจึงจะปรากฏในสงฆ์
ในธรรมวินัยนี้ ครั้งนั้น พระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย
เพื่อกำจัดอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น อาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่ายังไม่ปรากฏ
ในสงฆ์ ในธรรมวินัยนี้ ตราบเท่าที่สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ....
ยังไม่ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยยศ... ยังไม่ถึงความเป็นพหูสูต... ยังไม่ถึงความ
เป็นรัตตัญญู ต่อเมื่อใด สงฆ์ถึงความเป็นรัตตัญญู เมื่อนั้น อาสวัฏฐานิย-
ธรรมบางเหล่าจึงปรากฏในสงฆ์ ในธรรมวินัยนี้ ครั้งนั้นพระศาสดาจึงทรง
บัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น.

[๑๗๑] ดูก่อนภททาลิ ณ สมัยที่เราแสดงธรรมปริยายเปรียบด้วย
อาชาไนยหนุ่ม แก่เธอทั้งหลาย ณ สมัยนั้น เธอทั้งหลายได้มีอยู่น้อย เธอยัง
ระลึกถึงธรรมปริยายนั้นได้ออยู่หรือ.

ข้าพระองค์ระลึกถึงธรรมปริยายข้อนั้นไม่ได้ พระเจ้าข้า.

ดูก่อนภททาลิ ในการระลึกไม่ได้นั้น เธออาศัยอะไรเป็นเหตุเล่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะข้าพระองค์นั้นมิได้ทำให้บริสุทธิในสิกขา
ในศาสนาของพระศาสดา เป็นเวลานานเป็นแน่ พระเจ้าข้า.

ดูก่อนภททาลิ ความเป็นผู้ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขานี้ จะเป็นเหตุ
เป็นปัจจัย หามิได้ แต่เรากำหนดใจด้วยใจ รู้เขอมานานแล้วว่า โมฆบุรุษ
นี้ เมื่อเราแสดงธรรมอยู่ ไม่ต้องการ ไม่ใส่ใจ ไม่รวบรวมด้วยใจทั้งปวง
ไม่เจียไสตกลงฟังธรรม แต่ที่เราจักแสดงธรรมปริยายเปรียบด้วยม้าอาชาไนย
หนุ่มแก่เธอ เธอจงฟังธรรมนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว. ท่านพระภททาลิ
ทูลรับพระดำรัสพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ธรรม ๑๐ ประการ

[๑๓๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภททาถิ เปรียบเหมือน นายสารถิฝึกม้าคนขยัน ได้ม้าอาชาไนยตัวงามมาแล้ว ครั้งแรกทีเดียว ฝึกให้รู้เหตุในการไต่บังเหียน เมื่อนายสารถิฝึกให้มันรู้เหตุในการไต่บังเหียน ความประพฤติเป็นข้าศึก การพยศ การคั่นรบนางอย่างบางประการยังมีอยู่ที่เดียว เหมือนของม้าที่นายสารถิฝึกให้รู้เหตุที่ยังไม่เคยฝึก ฉะนั้น มันจะสงบลงได้ในการพยศนั้น เพราะนายสารถิฝึกให้รู้เนื่อง ๆ เพราะนายสารถิฝึกให้รู้โดยลำดับ ในการที่ม้าอาชาไนยตัวงามสงบลงได้ในการพยศนั้น เพราะนายสารถิฝึกให้รู้เนื่อง ๆ เพราะนายสารถิฝึกให้รู้โดยลำดับ นายสารถิฝึกม้า จึงฝึกให้มันรู้เหตุยิ่งขึ้นไป ในการเทียมเอก เมื่อนายสารถิฝึกให้มันรู้เหตุในการเทียมเอก ความประพฤติเป็นข้าศึก การพยศ การคั่นรบนางอย่างบางประการยังมีอยู่ที่เดียว เหมือนของม้าที่นายสารถิฝึกให้รู้ให้รู้เหตุที่ยังไม่เคยฝึก ฉะนั้น มันจะสงบลงได้ ในการพยศนั้น เพราะนายสารถิฝึกให้รู้เนื่อง ๆ เพราะนายสารถิฝึกให้รู้โดยลำดับ ในการที่ม้าอาชาไนยตัวงามสงบลงได้ ในการพยศนั้น เพราะนายสารถิฝึกให้รู้เนื่อง ๆ เพราะนายสารถิฝึกให้รู้โดยลำดับ นายสารถิฝึกม้า จึงฝึกให้มันรู้เหตุยิ่งขึ้นไป ในการก้าวย่าง^๑ ในการวิ่งเป็นวงกลม^๒ ในการจรดทืบ^๓ ในการวิ่ง ในประโยชน์ต่อเสียงร้อง ในการฝึกไม่ให้ตื่นตกใจ เพราะเสียงกึกก้องต่าง ๆ ในการเป็นม้ามัคคุที่พระราชาพึงรู้ ในวงศ์พญาม้า ในความว่องไวชั้นเยี่ยม ในการเป็นม้าชั้นเยี่ยม ในการเป็นม้าควรแก้คำอ่อนหวานชั้นเยี่ยม เมื่อนายสารถิฝึกให้มันรู้เหตุ ในการว่องไวชั้นเยี่ยม ในการเป็นม้าชั้นเยี่ยม ในการเป็นม้าควรแก้คำอ่อนหวานชั้นเยี่ยม ความประพฤติ

๑. ในการยกและวางเท้าทั้ง ๔ ครั้งเดียวกัน ๒. ในการสามารถให้คั่นงับบนหลัง เก็บอาวุธที่ตกภาคพื้นได้ ๓. ในการประสงค์จะให้เดินเบา ไม่ให้ข้าศึกได้ยินเสียงฝีเท้า.

เป็นข้าศึก การพยศ การดิ้นรนบางอย่างบางประการ ยังมีอยู่ที่เดียว เหมือน
ของม้าที่นายสารถิฝึกให้รู้เหตุที่ยังไม่เคยฝึก ฉะนั้น มันย่อมสงบลงได้ในการ
พยศนั้น. เพราะนายสารถิฝึกให้รู้เนื่อง ๆ เพราะนายสารถิฝึกให้รู้โดยลำดับ
ในการที่ม้าอาชาไนยตัวงามสงบลงได้ในการพยศนั้น เพราะนายสารถิฝึกให้รู้
เนื่อง ๆ เพราะนายสารถิฝึกให้รู้โดยลำดับ สารถิผู้ฝึกม้าย่อมเพิ่มให้ซึ่งเหตุ
เป็นที่ตั้งแห่งคุณและเหตุเป็นที่ตั้งแห่งพละยิ่งขึ้นไป ดูก่อนภททาลิ ม้าอาชาไนย
ตัวงาม ประกอบด้วยองค์ ๑๐ ประการนี้แล ย่อมเป็นพาหนะควรแก่พระราชา
เป็นพาหนะสำหรับใช้สอยของพระราชา นับได้ว่าเป็นองค์ของพระราชา ฉนั้นใด
ดูก่อนภททาลิ ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ก็ฉนั้นนั้น ย่อมเป็นผู้
ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา เป็นผู้ควร
อัญชลีกรรม เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญยิ่งกว่า ธรรม ๑๐ ประการเป็น
ไฉน ดูก่อนภททาลิ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ
สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ
สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติ อันเป็นของพระอเสขะ
ดูก่อนภททาลิ ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควร
ของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา เป็นผู้ควรแก่
อัญชลีกรรม เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระสูตรนี้แล้ว ท่านพระภททาลิชื่นชมยินดี
พระภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบภททาลิสสูตรที่ ๕

๕. อรรถกถาภัททาฬสูตร

ภัททาฬสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมมุเม สุตัม ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่าง

ในบทเหล่านั้นบทว่า เอกาสนโภชนัม ได้แก่ ฉันทอาหารในเวลาก่อน
ภัตตนาเดียว ความว่าอาหารที่ควรฉัน. บทมีอาทิว่า อปฺปาพาทตัม ความเป็น
ผู้มีอาพาธน้อยกล่าวไว้พิสดารแล้วในกถาโจปมสูตร. บทว่า น อุตฺตสหามิ คือ
ไม่สามารถ. บทว่า ลียา กุกฺกัจฉ ลียา วิปฺปฏิสาริ พึงมีความรำคาญ พึง
มีความเดือดร้อน ความว่า เมื่อนั้นอย่างนี้จะพึงมีความเดือดร้อนรำคาญแก่เรา
ว่า เราจักสามารถพระพุทธิพรหมจรรย์ได้ตลอดชีวิตหรือไม่หนอ. บทว่า
เอกเทถส์ ภุณฺขิตฺวา พึงฉันส่วนหนึ่ง ความว่า ได้ฉันว่าพระเถระแต่ก่อนเมื่อ
ทายกใส่อาหารลงในบาตรแล้วถวายเนยใส ฉันทเนยใสร้อนน้อยหนึ่งแล้ว
ล้างมือนำส่วนที่เหลือไปภายนอก นั่งฉันในที่ร่มไม้และน้ำสบาย. พระศาสดา
ตรัสหมายถึงอย่างนั้น. แต่ท่านพระภัททาฬคิดว่า หากภิกษุฉันอาหารที่ทายก
ถวายเต็มบาตรคราวเดียวแล้วลงบาตรนำอาหารที่ได้เติมด้วยข้าวสุกไปในภาย
นอกแล้วพึงฉันในที่ร่มไม้และน้ำสบาย. พึงควรอย่างนี้. นอกไปจากนี้ใคร
เล่าจะสามารถ. เพราะฉะนั้นท่านพระภัททาฬจึงทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ข้าพระองค์ไม่สามารถฉันอาหารแม้อย่างนี้ได้.

ได้ยินว่า ในอดีตท่านพระภัททาฬนี้เกิดในกำเนิดกา ในชาติเป็นลำดับ
มา. ธรรมดา กาทิ้งหลายเป็นสัตว์ที่หิวบ่อย. เพราะฉะนั้นพระเถระจึงชื่อว่า
เป็นผู้หิว. ก็เมื่อพระเถระนั้นโอดครวญอยู่พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงข่มทับถม
พระเถระนั้นแล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุใดพึงเคี้ยวก็ดี พึงบริโภครากก็ดี ซึ่ง

ของเกี้ยวของบริโกล ในเวลาวิกาล ต้องอาบัติปาจิตตีย์. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ครั้งนั้นแล ท่านพระภัททาลิประกาศความไม่อดสาหะขึ้นแล้วในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังทรงบัญญัติสิกขาบท ในเมื่อภิกษุสงฆ์สมทานอยู่ซึ่งสิกขา. บทว่า ยถา ตีความว่า ท่านพระภัททาลิไม่ได้ให้เหมือนภิกษุอื่นผู้ไม่ทำความบริบูรณ์ในสิกขา แม้อยู่ในวัดเดียวกันก็ไม่พึงให้ตนประสบพระพักตร์พระศาสดา. ไม่ไปอุปฐากพระผู้มีพระภาคเจ้า. ไม่ไปยังที่แสดงธรรม. ไม่ไปโรงตรึก ไม่ปฏิบัติเพียงภิกขาจารครั้งเดียว. ไม่ยืนแม้ที่ประตูของตระกูลที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง. หากพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปยังที่อยู่ของพระภัททาลินั้น. พระภัททาลิรู้ก่อนก็ไปเสียในที่อื่น. นัยว่าท่านพระภัททาลินี้เป็นกุลบุตรบวชด้วยศรัทธามีศีลบริสุทธิ์. ด้วยเหตุนี้วิตกอย่างอื่นมิได้มีแก่ท่านพระภัททาลินั้น. ได้มีวิตกนี้เท่านั้นว่า เราคัดค้านการบัญญัติสิกขาบทของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะเหตุแห่งท้อง. เราทำกรรมไม่สมควร. เพราะฉะนั้น ท่านพระภัททาลิแม้อยู่ในวัดเดียวกันก็ไม่ได้ให้ตนประสบพระพักตร์พระศาสดา.

บทว่า จีวรกมฺม โกรหนฺติ ภิกษุทั้งหลายทำจีวรกรรม ความว่าพวกมนุษย์ได้ถวายผ้าสาฎกทำจีวรแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า. ภิกษุทั้งหลายจึงถือเอาจีวรสาฎกนั้นทำจีวร. บทว่า เอตฺ เตสํ ความผิดนี้ ความว่าท่านจงมนสิการโอกาสนี้ ความผิดนี้คือเหตุที่ท่านคัดค้านการบัญญัติสิกขาบทของพระศาสดาให้ดี. บทว่า ทุกฺกตรฺร การทำที่ยากกว่า ความว่า พวกภิกษุถามภิกษุทั้งหลายผู้อยู่จำพรรษาแล้วหลีกออกไปตามทิศว่า ท่านทั้งหลายอยู่ ณ ที่ไหน. เมื่อภิกษุทั้งหลายบอกว่าอยู่ ณ พระเชตวัน . ภิกษุเหล่านั้นก็จะเป็นผู้ถามว่า อาวุโสทั้งหลาย ในภายในพรรษานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสชาดกอะไร. ตรัสพระสูตรอะไร.

ทรงบัญญัติสิกขาบทอะไร. ภิกษุทั้งหลายจับบอกว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติวิกาลโภชนสิกขาบท. แต่พระเถระรูปหนึ่งชื่อว่าภัททาไลได้คัดค้าน. ภิกษุทั้งหลายได้ฟังดังนั้นจึงพากันกล่าวว่า ธรรมดาแม้เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทมิใช่เหตุอันไม่ควรคัดค้าน. ภิกษุทั้งหลายสำคัญว่าความผิดของท่านนี้ปรากฏในระหว่างมหาชนอย่างนี้ จักถึงความเป็นผู้ทำคืนได้ยากจึงกล่าวอย่างนี้. อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุแม่เหล้าอื่นครั้นออกพรรษาแล้วจักพากันไปเฝ้าพระศาสดา. เมื่อเป็นเช่นนั้นท่านจักประชุมสงฆ์ด้วยกล่าวว่า อาวุโสทั้งหลายเมื่อผมยังพระศาสดาให้ทรงยกโทษในความผิดนี้ขอพวกท่านจงเป็นเพื่อนผมด้วยเถิด. อาคันตุกภิกษุทั้งหลาย ณ ที่นั้นจักถามว่า อาวุโส ภิกษุนี้ทำอะไรเล่า. ครั้นพวกอาคันตุกภิกษุฟังความนั้นแล้วจักกล่าวว่า ภิกษุทำกรรมหนัก. กรรมนี้ไม่สมควรเลยที่ภิกษุจักคัดค้านพระทศพล. ภิกษุทั้งหลายแม้สำคัญอยู่ว่า ความผิดของท่านนี้ปรากฏในระหว่างมหาชนแม้อย่างนี้ จักถึงความเป็นผู้ทำคืนได้ยากจึงกล่าวอย่างนี้.

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นออกพรรษาแล้วจักทรงหลีกไปจาริก. เมื่อเป็นเช่นนั้นท่านจักประชุมสงฆ์เพื่อขอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกโทษในที่ที่เสด็จไปแล้ว. ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในทิศ ณ ที่นั้นจักถามว่า อาวุโสทั้งหลายภิกษุนี้ทำกรรมอะไรไว้ ๆ ล ๆ แม้สำคัญอยู่ว่าความผิดนี้จักถึงความเป็นผู้ทำคืนได้ยากจึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **เอตทโวจ** ท่านพระภัททาไลได้กล่าวคำนั้นความว่า ท่านพระภัททาไลแม้สำคัญว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าจักยกโทษแก่เรา ได้กล่าวคำนี้มีอาทิว่า **อจุจโย ม ภนุเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โทษได้ครอบงำข้าพระองค์ดังนี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า อจฺจโย คือ โทย. บทว่า มํ อจฺจมา ได้
ครอบงำข้าพระองค์คือโทยได้ล่วงล้ำครอบงำข้าพระองค์เป็นไปแล้ว. บทว่า
ปฏิกุณฺหาตุ คือขอจงทรงยกโทย. บทว่า อายตี สํ วราย เพื่อความสำรวม
ต่อไป คือเพื่อต้องการความสำรวมในอนาคต เพื่อไม่ทำความผิดความพลั้ง-
พลาดเห็นปานนี้อีก. บทว่า ตคฺช คือโดยแน่นอน. บทว่า ยถาธมฺมํ ปฏิกโรติ
เธอทำคืนตามชอบธรรม คือ เธอดำรงอยู่ในธรรมอย่างใดจงทำอย่างนั้น.
อธิบายว่า ให้ยกโทย. บทว่า ตนฺเต มยฺ ปฏิกุณฺหาตุมิ อจฺจโย โทยของ
ท่านนั้น. บทว่า วุฑฺฒิ เหาสา ภทฺทาลิ อริยสฺส วินเย ความว่า คุณก่อน
ภทฺทาลิ นี้เชื่อว่าเป็นความเจริญในวินัยของพระอริยเจ้า คือในศาสนาของพระ-
ผู้มีพระภาคพุทธเจ้า. การเห็นโทยโดยความเป็นโทยแล้วทำคืนตามสมควรแก่
ธรรมแล้วถึงความสำรวมต่อไปเป็นอย่างไร. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ภิกษุ
ใดทำเทศนาให้เป็นบุคลาธิษฐาน เห็นโทยโดยความเป็นโทย แล้วทำคืนตาม
สมควรแก่ธรรม ภิกษุนั้นชื่อว่าย่อมถึงความสำรวมต่อไป.

บทว่า สมโยปิ โข เต ภทฺทาลิ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า
คุณก่อนภทฺทาลิ แม้เหตุหนึ่งอันควรที่เธอพึงแทงตลอดมิอยู่. เธอก็มิได้แทง
ตลอด มิได้กำหนดไว้.

พึงทราบวินิจฉัยในบทมีอาทิว่า อุกโตภาควิมุตฺโต พระอริยบุคคล
ชื่อว่า อุกโตภาควิมุตเป็นต้น ดังต่อไปนี้. บุคคลทั้งหลายผู้มีความพร้อมเพรียง
ด้วยมรรคในขณะจิตหนึ่ง ๒ จำพวกคือ พระอริยบุคคลชื่อธรรมานุสาริ ๑
พระอริยบุคคลชื่อสัทธานุสาริ ๑. การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงให้พระอริย-
บุคคล ๗ จำพวกเหล่านี้ทำตามคำสั่งก็ไม่ควร. เพราะเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงออกคำสั่งแล้ว พระอริยบุคคลเหล่านั้นก็ไม่ควรเพื่อทำอย่างนั้น. อนึ่งเพื่อ

แสดงเวลาที่พระอริยบุคคลทั้งหลายเป็นผู้ว่าง่ายด้วยการกำหนดมิใช่ฐานะและเพื่อแสดงเวลาที่พระภัททาภิเษกระเป็นผู้ว่าง่าย พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสบทนี้.

เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปรารภเทศนาว่า **อปี นุ ตว**
ตสฺมี สมเย อุกโตภาควิมุตโต ในสมัยนั้นเธอเป็นพระอริยบุคคลชื่อว่า
อุกโตภาควิมุต บ้างหรือหนอ. เพื่อชมพระภัททาภิ. ในบทนี้มีอธิบายดังต่อไปนี้
นี้ว่า ดูก่อนภัททาภิ พระอริยบุคคล ๗ จำพวกเหล่านี้เป็นทักษิณบุคคลใน
โลกเป็นเจ้าของในศาสนาของเรา เมื่อเราบัญญัติสิกขาบท เมื่อมีเหตุอันควรที่
พระอริยบุคคลจะพึงคัดค้าน การคัดค้านของพระอริยบุคคลเหล่านั้นจึงควร. แต่
เธอเป็นคนภายนอกจากศาสนาของเรา เมื่อเราบัญญัติสิกขาบท เธอไม่ควร
คัดค้าน. บทว่า **วิตุโต ตฺวฺจฺโ** เธอเป็นคนว่างคนเปล่า คือ พระภัททาภิเป็น
คนว่างคนเปล่าเพราะไม่มีอริยคุณในภายใน ไม่มีอะไรๆ ในคำพูดเป็นอิสระ.

บทว่า **สตฺถาปี อุปวตฺติ** แม้พระศาสดาก็ทรงติเตียนได้ ความว่า
ภิกษุผู้อยู่วัดโน้นเป็นสัทธิวิหาริกของพระเถระรูปโน้น ภิกษุผู้นี้เป็นอันเตวาสิก
ของพระเถระรูปโน้น เข้าไปสู่ป่าเพื่อยังโลกุตตรธรรมให้เกิด แล้วทรงติเตียน
อย่างนี้ว่าเพราะเหตุไรภิกษุไม่ทำให้บริบูรณ์ในสิกขาในศาสนาของเรา ด้วยการ
อยู่ป่าของภิกษุนั้น. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน. โดยที่แท้เทศาไมติ-
เตียนอย่างเดียว ยังแสดงอารมณ์น่ากลัวแล้วทำให้หนีไปอีกด้วย. บทว่า **อตฺตาปี**
อตฺตานํ แม้ตนก็ติเตียนตน ความว่า เมื่อภิกษุนึกถึงศีล ฐานะอันเศร้าหมอง
ย่อมปรากฏ. จิตย่อมแล่นไป grunnฐานย่อมไม่ติด. ภิกษุนั้นมีความรำคาญ
ว่าประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ป่าของภิกษุเช่นเรา ลุกหนีไป. บทว่า **อตฺตาปี**
อุปวตฺติ แม้ตนเองก็ติเตียนตนได้ คือตนเองติเตียนแม้ด้วยตน.
ปาฐะเป็นอย่างนี้แหละ พึงทราบธรรมฝ่ายขาวโดยนัยตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบทมีอาทิว่า โส วิวิจเจว กามะหิ ภิกขุโน

สังคจกาม เพื่อแสดงบทว่า เอว สจฺจิกโรติ ภิกขุยอมทำให้แจ้งอย่างนี้.
บทว่า ปวฺยห ปวฺยห การณํ การณติ ภิกขุทั้งหลายข่มแล้วข่มเล่าแล้วทำให้
เป็นเหตุ คือ ข่มโทษแม้มีประมาณน้อยแล้วทำบ่อย ๆ. บทว่า โน ตถา ไม่ข่ม
อย่างนั้น คือไม่ข่มความผิดแม้ใหญ่เหมือนภิกขุคนอื่นแล้วทำเป็นเหตุ.

ได้ยินว่า ภิกขุโนกล่าววว่า คู่ก่อนภททาลิผู้มีอายุ ท่านอย่าคิดไปเลย
ชื่อว่ากรรมเห็นปานนี้ย่อมมี ท่านจงมาขอให้พระศาสดาทรงยกโทษเถิด แล้วส่ง
ภิกขุรูปหนึ่งจากหมู่ภิกขุให้เรียกพระภททาลิมหาตน หวังการอนุเคราะห์จาก
สำนักของพระศาสดาอย่างนี้ว่า คู่ก่อนภททาลิ เธออย่าคิดไปเลย กรรมเห็น
ปานนี้ย่อมมี. จากนั้น ท่านพระภททาลิคิดว่า แม้ภิกขุสงฆ์ แม้พระศาสดา
ก็ได้ปลอบเราเลยแล้วจึงกล่าวอย่างนี้.

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทรงแสดงว่า แม้ภิกขุสงฆ์ แม้พระ-
ศาสดาก็อ้อมที่สั่งสอนและสอนผู้ที่ควรสั่งสอน มิได้ทรงสั่งสอนและสอนนอก
ไปจากนี้จึงตรัสบทมีอาทิว่า อิธ ภทฺทาลิ เอกจฺโจ คู่ก่อนภททาลิ ภิกขุบางรูป
ในธรรมวินัยนี้. ในบทเหล่านั้นบทมีอาทิว่า อญฺเณนญฺญํ อย่างอื่นด้วยอาการ
อย่างอื่น ท่านกล่าวพิสดารแล้วในอนุमानสูตร. บทว่า น สมฺมา วตฺตติ ไม่
ประพฤติโดยชอบ คือไม่ประพฤติในวัตรโดยชอบ. บทว่า น โลมํ วตฺตติ
ไม่ทำจนให้ตก ได้แก่ไม่ประพฤติในอนุโลมวัตรคือถือเอาช้อย่อนชน. บทว่า น
นิตุถาริ วตฺตติ ไม่ประพฤติถอนตนออก คือไม่ประพฤติในวัตรคือการถอน
ตนออก ไม่พอใจรีบด่วนเพื่อออกจากอาบัติ. บทว่า ตตฺร คือในเหตุแห่ง
การว่ายากนั้น. บทว่า อภิญฺหาปตฺติโก คือเป็นผู้ต้องอาบัติเนื่อง ๆ. บทว่า
อาปตฺติพฺหุโล เป็นผู้มากด้วยอาบัติ. คือเวลาต้องอาบัติมีมาก เวลาบริสุทธิ์

ไม่ต้องอาบัติมีน้อย. บทว่า **น จิปปเมว รูปสมติ** คือ อธิกรณ์ไม่ระงับเร็ว เป็นผู้นอนหลับนาน.

พระวินัยธรทั้งหลายกล่าวกะภิกษุผู้มาในเวลาอ้างเท้าว่า อาวุโส จงไปได้เวลาปฏิบัติแล้ว. กล่าวกะภิกษุผู้รู้เวลามาแล้วอีกมีอาทิว่า อาวุโส จงไปได้เวลากวาดวัดแล้ว ได้เวลาสอนสามเณรเป็นต้นแล้ว. ได้เวลาอาบน้ำของเราแล้ว. ได้เวลาอุปัฏฐากพระเถระแล้ว. ได้เวลาล้างหน้าแล้ว. แล้วส่งภิกษุผู้มาในตอนกลางวันบ้าง ในตอนกลางคืนบ้างไป. เมื่อภิกษुकล่าวว่า ท่านขอรับจักมีโอกาสในเวลาไหนอีก, จึงกล่าวคำมีอาทิว่า อาวุโส จงไปเถิด. ท่านย่อมรู้ถึงฐานะนี้. พระเถระผู้เป็นวินัยธร รูปโน้นจะคืบน้ำมัน. รูปโน้นจะให้การสวน. (สวนทวาร) เพราะเหตุไรท่านจึงรีบร้อนนักเล่า. แล้วนอนหลับนานต่อไป. บทว่า **จิปปเมว รูปสมติ** อธิกรณ์ย่อมระงับเร็ว. คือ ระงับเร็ว ไม่นอนหลับนาน.

ภิกษุทั้งหลายผู้มีความขวนขวายกล่าวว่า อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุรูปนี้เป็นผู้ว่าง่าย. ชื่อว่าภิกษุผู้อยู่ในชนบท ย่อมไม่มีความผาสุก มีการอยู่ การขึ้น และการนั่งเป็นต้น ในเสนาสนะทำยบ้าน. แม้ภิกขาจารก็ลำบาก. อธิกรณ์ของภิกษุรูปนั้นระงับได้เร็ว แล้วประชุมกันให้ภิกษุนั้นออกจากอาบัติ ให้ตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์.

บทว่า **อาธิจฺจปตฺติโก** คือ ภิกษุเป็นผู้ต้องอาบัติเป็นบางครั้ง. ภิกษุนั้นแม้เป็นผู้มีความละเอียด เรียบร้อยก็จริง. แต่เพราะภิกษุนั้นเป็นผู้ว่าง่ายภิกษุทั้งหลายจึงต้องปฏิบัติอย่างนั้น.

บทว่า **สพฺพชามตฺตเคน วหติ เปมฺมตฺตเคน** ภิกษุบางรูปนำชีวิตไปด้วยศรัทธาพอประมาณ ด้วยความรักพอประมาณ ความว่า ภิกษุบางรูป

ยังชีวิตให้เป็นไปในอาจารย์และอุปัชฌาย์ทั้งหลาย ด้วยศรัทธาเกี่ยวกับครอบครัวมีประมาณน้อย ด้วยความรักเกี่ยวกับครอบครัวมีประมาณน้อย. ชื่อว่า บรรพชา นี่เชื่อกับถือเอาปฏิสนธิ. ภิกษุบวชใหม่ยังไม่รู้คุณของบรรพชา ยังชีวิตให้เป็นไปด้วยความรักพอประมาณในอาจารย์และอุปัชฌาย์. เพราะฉะนั้น ควรสงเคราะห์ ควรอนุเคราะห์ ภิกษุเห็นปานนี้. เพราะภิกษุทั้งหลายครั้งได้ สงเคราะห์ แม้มีประมาณน้อย แล้วตั้งอยู่ในบรรพชา จักเป็นมหาสมณะสำเร็จ อภิญญา. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความข้อนี้ไว้ว่า พระศาสดาย่อมทรง สั่งสอนผู้ที่ควรสั่งสอน ด้วยกถาบรรคประมาณเท่านั้น. นอกนี้ไม่ทรงสั่งสอน. บทว่า **อญฺญา สณฺหิสุ** คือ ภิกษุดำรงอยู่ในอหัตผล.

บทว่า **สตุเตสุ หายมานesu** เมื่อสัตว์ทั้งหลายกำลังเสื่อม คือ เมื่อ การปฏิบัติเสื่อม สัตว์ก็ชื่อว่า เสื่อม. บทว่า **สทฺธมฺเม อนฺตรธานาน** เมื่อพระสัทธรรมกำลังอันตรธาน คือ เมื่อปฏิบัติสัทธรรม กำลังอันตรธาน. จริงอยู่ เมื่อไม่มีสัตว์ผู้บำเพ็ญการปฏิบัติ แม้ปฏิบัติสัทธรรม ก็ชื่อว่าอันตรธาน. บทว่า **อาสวญฺจนินา** คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะทั้งหลาย. อธิบายว่า อาสวะทั้งหลายมีการติดยึดผู้อื่น ความเดือดร้อน การฆ่า และการจองจำ เป็นต้น และเป็นความพิเศษแห่งทุกข์ในอบาย ย่อมตั้งอยู่ในธรรมเหล่าใด. เพราะฉะนั้น เหตุนี้ย่อมมีแก่ธรรมเหล่านั้น. ในบทนี้โยชนาแก้ไขว่า วิตีกมฺมฺม (ธรรมคือความก้าวล่วง) อันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะเหล่านั้น ยัง ไม่ปรากฏในสงฆ์เพียงใด. พระศาสดายังไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพียงนั้น. บทว่า **ยโต จ โข ภทฺทาลิ** พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งทรงแสดง อกาละอย่างนี้แล้ว จึงทรงแสดงถึงกาลต่อไป ตรัสคำมีอาทิว่า **ยโต จ โข ภทฺทาลิ** ในบทเหล่านั้นบทว่า **ยโต** คือ ในกาลใด. บทที่เหลือพึงทราบ

โดยท่านเองเดียวกันดังได้กล่าวแล้วนั้นแหละ. อีกอย่างหนึ่ง ความสังเขปในบทนี้มีดังนี้. ในกาลใดวิติกกมโทษอันนับว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะปรากฏในสงฆ์. ในกาลนั้น พระศาสดาจึงทรงบัญญัติแก่สาวกทั้งหลาย. เพราะเหตุไร. เพราะเพื่อกำจัดวิติกกมโทษ อันได้แก่ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะเหล่านั้นนั้นแหละ. พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นตรัสถึงอภิสวาทแห่งกาลบัญญัติสิกขาบท อันยังไม่เกิดธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะอย่างนี้ และกาละอันเกิดขึ้นแห่งธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ แล้วบัดนี้ เพื่อทรงแสดงถึงกาละอันยังไม่เกิดธรรมเหล่านั้น และกาละอันเกิดธรรมเหล่านั้น จึงตรัสคำมีอาทิว่า น ตาว ภทฺทาลิ อิธกฺขุเจ คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบางเหล่า ยังไม่ปรากฏในสงฆ์ในธรรมวินัยนี้.

ในบทเหล่านั้นนับว่า **มหุตฺติ** คือ ความเป็นใหญ่. จริงอยู่ สงฆ์เป็นผู้ถึงความใหญ่ด้วยอำนาจแห่งพระนวกะ พระมัชฌิมะ และพระเถระทั้งหลาย เพียงใด. เสนาสนะย่อมมีธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบางเหล่า ยังไม่เกิดขึ้นในศาสนา เพียงนั้น. แต่เมื่อสงฆ์ถึงความใหญ่ ธรรมเหล่านั้นจึงเกิดขึ้น. เมื่อเป็นดังนั้นพระศาสดาย่อมทรงบัญญัติสิกขาบท. เมื่อสงฆ์ถึงความใหญ่ พึงทราบสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้โดยนัยนี้ว่า ภิกษุนอนร่วมกับอนุปสัมบันเกิน ๒-๓ ราตรีขึ้นไป ต้องปาจิตตีย์. ภิกษุณียังภิกษุผู้ยังไม่มีการบรรพชาให้ลูกออกไป เป็นปาจิตตีย์. ภิกษุณียังภิกษุหนึ่งพรรษา สองพรรษา ให้ลูกไป เป็นปาจิตตีย์.

บทว่า **ลาภคฺค** คือ ความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ. จริงอยู่ สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ เพียงใด. ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะยังไม่เกิดขึ้น เพราะอาศัยลาภเพียงนั้น. แต่เมื่อสงฆ์ถึงแล้ว ธรรมเหล่านั้นจึงเกิด. เมื่อเป็นเช่นนั้นพระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุให้ของเคี้ยวของฉันแก่เจลก

ก็ดี แก่ปริพาชกก็ดี แก่ปริพาชิกาก็ดี ด้วยมือตนเองต้องปาจิตติย์. เพราะเมื่อสงฆ์ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้. บทว่า **ยสฺสคํ** คือ ความเป็นผู้เลิศด้วยยศ. จริงอยู่ สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยยศเพียงใด. ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะยังไม่เกิดขึ้นเพราะอาศัยยศเพียงนั้น. แต่เมื่อสงฆ์ถึงแล้วธรรมเหล่านั้นจึงเกิดขึ้น. เมื่อเป็นเช่นนั้น พระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุคัมมนำมาต้องปาจิตติย์. เพราะเมื่อสงฆ์ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยยศ พระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้. บทว่า **พาหุสจฺจํ** คือ ความเป็นพหุสูต. จริงอยู่ สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นพหุสูตเพียงใด. ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะจึงยังไม่เกิดเพียงนั้น. แต่เมื่อสงฆ์ถึงความเป็นพหุสูต บุคคลทั้งหลายเล่าเรียนนิกาย ๑ บ้าง ๒ นิกายบ้าง ๕ นิกายบ้าง เกลาโดยไม่แยกคาย เทียบเคียงรสด้วยรส แล้วแสดงคำสอนของพระศาสดา นอกธรรมนอกวินัย. เมื่อเป็นเช่นนั้นพระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทโดยนัยมีอาทิว่า ภิกษุพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เรารู้ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วอย่างนั้น ๆ ล ฯ แม้สมณูเทศก็พึงกล่าวอย่างนั้น.

พึงทราบความในบทนี้ว่า **รตฺตณฺณุตฺตปฺปคฺโค** ถึงความเป็นผู้รู้ราตรี. ชื่อว่า **รตฺตณฺณ** เพราะอรรถว่า รู้ราตรี. คือ รู้ราตรีนานตั้งแต่วันที่ดินบวช. อธิบายว่า บวชนาน. ความเป็นแห่งผู้รู้ราตรี ชื่อว่า **รตฺตณฺณุตฺ** ในบทนี้พึงทราบว่า เมื่อสงฆ์ถึงความเป็นผู้รู้ราตรี พระศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทปรารภท่านอุปเสนวังคันตบุตร เพราะท่านอุปเสนวังคันตบุตรนั้นเห็นภิกษุทั้งหลาย มีพรรษาหย่อน ๑๐ ให้อุปสมบท ตนมีพรรษาเดียวให้สัททวิหาริกบวช. เมื่อเป็นเช่นนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุมิพรรษาหย่อน ๑๐ ไม่ควรให้กุลบุตรบวช. ภิกษุ

ให้กุลบุตรบวชต้องอาบัติทุกกฏ. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระบัญญัติสิกขาบท
อย่างนี้ ภิกษุเหล่าไม่ฉลาด ให้กุลบุตรบวชอีกด้วยคิดว่าเรามีพรรษา ๑๐ แล้ว
เรามีพรรษา ๑๐ แล้ว. เมื่อเป็นเช่นนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบัญญัติ
สิกขาบทแม่อื่นอีกว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่า ไม่ฉลาด ไม่ควรให้
กุลบุตรบวช ภิกษุให้กุลบุตรบวช ต้องอาบัติทุกกฏ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
ผู้ฉลาด ผู้สามารถมีพรรษา ๑๐ หรือมีพรรษาย่อนกว่า ๑๐ เรานุญาต
ให้บวชกุลบุตรได้. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ๒ ข้อ ในเวลา
ที่ส่งผลถึงความเป็นผู้รู้ราตรี ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า อาชาเนยฺยสุตฺตปมฺม ธรรมปริยายํ เทเสถี คือ เราแสดง
ธรรมปริยายเปรียบด้วยอาชาในยหนุ่ม. บทว่า ตตฺถ คือ ในการระลึกไม่
ได้นั้น. บทว่า น โข ภทฺทาลิ เอสว เหตุ คือ ความเป็นผู้ไม่ทำให้
บริบูรณ์ในสิกขานี้ จะเป็นเหตุหาได้.

บทว่า มุขธาเน การณํ การติ ฝึกให้รู้เหตุในการใส่บังเหียน
คือ ฝึกให้รู้เหตุ เพื่อยกคอให้ดีในการใส่บังเหียนเป็นต้นที่ปาก. ด้วยบทนี้
อาทิวา วิสฺฐายิกานิ ประพฤติเป็นข้าศึก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงความ
ประพฤติพยส. บทนี้ทั้งหมดเป็นไวพจน์ของกันและกัน. บทว่า ตสฺมี จาเน
ในฐานะนั้น คือ ในการประพฤติพยสนั้น. บทว่า ปรีนิพฺพายติ สงบ คือ
หมดพยส. อธิบายว่า ละความพยสนั้นได้. บทว่า ยุธาธาเน ในการเทียม
แอก คือ ในการวางแอกเพื่อประคองแอกให้ดี. บทว่า อนุกฺกเม ในการ
ก้าวย่าง คือ ในการยกและการวางเท้าทั้ง ๔ ครั้งเดียวกัน. ย่อมยืนในหลุม
ถือดาบตัดเท้าม้าของข้าศึกที่กำลังเดินมาอยู่ ในสมัยนั้น ม้านั้นจักยกเท้าแม่ทั้ง ๔
ครั้งเดียวกัน เพราะเหตุนี้ คนฝึกม้าจึงฝึกให้รู้เหตุนี้ด้วยวิธีผูกเชือก. บทว่า

มณฑาเล ในการวิ่งเป็นวงกลม คือ ฝึกให้รู้เหตุในการวิ่งเป็นวงกลม เพื่อทำ
โดยอาการที่ผู้นั่งบนหลังสามารถเก็บอาวุธที่ตกบนแผ่นดินได้. บทว่า **ชุกรกเส**
ในการจรดกีบ คือ ในการเอาปลายกีบจรดแผ่นดิน. เพราะในเวลาวิ่งไปใน
กลางคืน เพื่อมิให้ข้าศึกได้ยินเสียงเท้า จึงให้สัญญาในที่แห่งหนึ่งแล้วให้ศึกษา
การเดินด้วยปลายกีบ. ท่านกล่าวบทนี้หมายถึงมิให้ข้าศึกได้ยินเสียงเท่านั้น.
บทว่า **ธาวะ** ในการวิ่ง คือ ในการเป็นพาหนะเร็วไว. บาลีว่า **ธาวะ** ก็มีฝึกให้รู้
เหตุนี้. เพื่อหนีในเมื่อตนแพ้ และเพื่อติดตามจับข้าศึกที่หนี. บทว่า **รวตุเล**
ในประโยชน์ต่อเสียงร้อง คือ เพื่อประโยชน์แก่การร้อง. เพราะในการรบ เมื่อ
ช้างเผือกเสียงร้อง ม้าคะนอง รถบุกทำลาย หรือทหารโห่ร้องยินดี เพื่อมิให้กลัว
เสียงร้องนั้น แล้วให้เข้าไปหาข้าศึก จึงฝึกให้รู้เหตุนี้. บทว่า **ราชकुณ** ใน
การเป็นมามีคุณที่พระราชารู้. ได้ยินว่า พระราชากุฏกัณฐะได้มีม้าชื่อว่า
คุพพาณะ. พระราชาเสด็จออกทางประตูด้านทิศปราจีน เสด็จถึงฝั่งกัมพปท
ด้วยทรงพระดำริว่า เราจักไปเจดีย์บรรพต. ม้ายืนใกล้ฝั่งไม่ปรารถนาจะข้าม
น้ำไป. พระราชาตรัสเรียกคนฝึกม้ามาแล้วตรัสว่า โอ ม้าที่เจ้าฝึกไม่ปรารถนา
จะข้ามน้ำ. คนฝึกม้ากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ น้าอัศจรรย์ ม้านี้ข้าพระองค์
ฝึกดีแล้ว. ม้าอาจคิดว่า หากเราจักข้ามน้ำ หางก็จักเปียก เมื่อหางเปียกน้ำ
จะพึงเปียกที่พระวรกายของพระราชา เพราะเหตุนี้ ม้าจึงไม่ข้ามเพราะเกรง
ว่าน้ำจะเปียกที่พระวรกายของพระองค์ ด้วยอาการอย่างนี้. ขอพระองค์โปรด
ให้จับหางม้าไว้เถิดพระเจ้าข้า. พระราชาได้ทรงให้ทำอย่างนั้น. ม้ารีบข้ามไป
ถึงฝั่ง. คนฝึกม้าฝึกให้รู้เหตุนี้เพื่อต้องการอย่างนั้น. บทว่า **ราชวเส** ใน
วงศ์พญาม้า จริงอยู่ วงศ์ของพญาม้านั้นมีอธิบายว่า แม้ร่างกายจะถูกแทง
ทำลายไป ด้วยการประหารเห็นปานนั้น ก็ไม่ทำให้คนขี่ม้าตกไปในหมู่ข้าศึก

ยอมนำออกไปภายนอกได้. ฝึกให้รู้เหตุเพื่อประโยชน์นั้น. บทว่า อุตฺตเม
ขเว ในความว่องไวชั้นเยี่ยม คือ ในการถึงพร้อมด้วยกำลัง อธิบายว่า
ฝึกให้รู้เหตุโดยอาการที่มีกำลังชั้นเยี่ยม. บทว่า อุตฺตเม หย ในความเป็น
ม้าชั้นเยี่ยม อธิบายว่า ฝึกให้รู้เหตุโดยอาการที่เป็นม้าชั้นเยี่ยม. ในบทนั้น
ตามปรกติม้าชั้นเยี่ยมย่อมควรแก่เหตุแห่งความเป็นม้าชั้นเยี่ยม. ม้าอื่นไม่ควร.
ม้าย่อมปฏิบัติ ความมีกำลังชั้นเยี่ยมอย่างนี้ด้วยเหตุเป็นม้าชั้นเยี่ยม. ม้าอื่นย่อม
ไม่ปฏิบัติ ความมีกำลังชั้นเยี่ยม.

ในม้าชั้นเยี่ยมนั้น มีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้. ได้ยินว่าพระราชองค์หนึ่ง
ได้ลูกม้าสินธพไว้ตัวหนึ่ง แต่ไม่ทรงทราบว่าเป็นม้าสินธพ จึงได้ทรงให้คนฝึก
ม้า เอาม้านี้ไปฝึก. แม้คนฝึกม้าก็ไม่รู้ว่ามันเป็นม้าสินธพ จึงนำถั่วเหลือง
ไปให้ลูกม้ากิน. ลูกม้าก็ไม่กินเพราะไม่สมควรแก่ตน. คนฝึกม้าไม่สามารถฝึกม้า
นั้น ได้จึงทูลพระราชว่า ข้าแต่พระมหาราช ม้านี้เป็นม้าโกง พระเจ้าข้า แล้ว
ปล่อยไป. วันหนึ่งภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง เคยเป็นคนฝึกม้า ผู้ถือสิ่งของของอุปัชฌาย์
ไปเห็นม้านั้นเที่ยวไปบนหลังกู จึงเรียนอุปัชฌาย์ว่า ท่านขอรับ ลูกม้าสินธพหา
ค่ามิได้ หากพระราชาทรงทราบพึงทำลูกม้านั้นให้เป็นม้ามงคล. พระเถระกล่าว
ว่า นี่คุณ พระราชาเป็นมิจลาทิฎฐิ ถ้ากระไร พึงทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
เธอจงไปทูลพระราชเถิด. ภิกษุหนุ่มไปทูลพระราชว่า มหาบพิตร มีลูกม้า
สินธพหาค่ามิได้อยู่ตัวหนึ่ง. พระราชาตรัสถามว่าพระคุณเจ้าเห็นหรือ, ภิกษุ
หนุ่มถวายพระพรว่า เห็นมหาบพิตร. ตรัสถามว่า ได้อะไรจึงจะควร. ถวาย
พระพรว่า ควรได้พระกระยาหารที่มหาบพิตรเสวยในภาชนะทองที่ใส่เครื่อง
เสวยของมหาบพิตร รสเครื่องดื่มของมหาบพิตร กลิ่นหอมดอกไม้ของ
มหาบพิตร ถวายพระพร. พระราชารับสั่งให้ให้ทุกอย่าง. ภิกษุหนุ่มได้ให้คนถือ
นำไป. ม้าสดกลั่นคิดว่า ผู้ฝึกม้ารู้คุณของเราเห็นจะพอมิจึงขกศีรษะขึ้นแลดูอยู่.

ภิกษุหนุ่มเดินไปคิดนิ้วมือกล่าวว่า กินอาหารเถิด. ม้าเดินตรงมากินอาหารใน
ถาดทอง. คัมน้ำมีรส.

ลำดับนั้นภิกษุหนุ่มเอากลิ่นหอมลูบไล้ม้าแล้วประดับเครื่องประดับของ
พระราชชาติคิดว่า จงไปข้างหน้าเถิด. ม้าเดินไปข้างหน้าภิกษุหนุ่ม
ได้ขึ้นในที่ของม้ามงคล. ภิกษุหนุ่มถวายพระพรว่า ขอถวายพระพร ลูกม้านี้หา
ค่ามิได้. ขอมหาบพิตรโปรดให้คนฝึกม้าประคบประหม่อม้านั้นโดยท่านองคีสัก
๒-๓ วันเถิด แล้วก็ออกไป.

ครั้นล่วงไป ๒-๓ วัน ภิกษุหนุ่มมาทูลถามว่า ขอถวายพระพร มหา
บพิตรจะทรงดู อานุภาพของม้าหรือ. ตรัสว่า ดิฉันอาจารย์. เราขึ้นที่ไหนจึงจะเห็น
เล่า. ถวายพระพรว่า ขอมหาบพิตรเสด็จไปยังพระอุทยานเถิด. พระราชารับสั่งให้
จับม้าไป. ภิกษุหนุ่มคิดนิ้วมือให้สัญญาแก่ม้าว่า เจ้าจงวิ่งไปรอบต้นไม้ต้นหนึ่ง.
ม้าวิ่งไปรอบต้นไม้แล้วก็มา. พระราชามีได้ทรงเห็นม้าวิ่งไปวิ่งมา. ภิกษุหนุ่ม
ทูลถามว่า มหาบพิตรทรงเห็นหรือ. ตรัสว่า ไม่เห็นเลยพระคุณเจ้า. ภิกษุหนุ่ม
ทูลว่า ขอมหาบพิตรวางไม้เครื่องหมายปักต้นไม้ต้นหนึ่งไว้แล้วคิดนิ้วมือ
กล่าวว่า เจ้าจงคาบไม้เครื่องหมายนั้นมา. ม้าวิ่งไปคาบไม้นั้นมา ทูลถามว่า
มหาบพิตรทรงเห็นหรือ. ตรัสว่า ไม่เห็นเลยพระคุณเจ้า. ภิกษุหนุ่มคิดนิ้วมือ
อีกกล่าวว่า เจ้าจงวิ่งไปรอบ ๆ จนสุดกำแพงพระอุทยานมาเถิด. ม้าได้ทำอย่าง
นั้น. ทูลถามว่า มหาบพิตรทรงเห็นหรือ. ตรัสว่า ไม่เห็นเลยพระคุณเจ้า.
ภิกษุหนุ่มให้นำผ้ากัมพลสีแดงมาแล้วให้ผู้ที่เฝ้าม้า ได้ให้สัญญาเหมือนอย่าง
นั้น. ม้ากระโดดวิ่งไปจนสุดกำแพง. ได้ปรากฏ ณ สุดกำแพงพระอุทยานจุ
เปลวลูกไฟที่บุรุษมีกำลังแฉ่ง. ม้าไปยืนอยู่ ณ ที่ใกล้. ทูลถามว่า มหาบพิตร
ทรงเห็นหรือ. ตรัสว่า เห็นแล้วพระคุณเจ้า. ภิกษุได้ให้สัญญาว่า เจ้าจงวิ่ง
ไปรอบ ๆ จนสุดกำแพงสระมณฑลโบกขรณี. ม้าได้วิ่งไปรอบ ๆ จนสุดกำแพง

สระมกคโปกขรณิ. ภิกขุหนุ่มได้ให้สัญญาอีกว่า เจ้าจงหยั่งลงสู่สระโปกขรณิ แล้ววิ่งไปบนใบบัวทั้งหมด. มิได้มีแม้แต่ใบหนึ่งที่ไม่ได้เหยียบก็ดี ฉีกขาดหักหักก็ดี. ทูลถามว่า มหาบพิตรทรงเห็นหรือ. ตรัสว่า เห็นแล้วพระคุณเจ้า. ภิกขุหนุ่มคิดนิ้วมือแล้ว ขึ้นฝ่ามือออกไป. ม้าเร็วจุลคมได้กระโดดไปยืนบนฝ่ามือ. ทูลถามว่า มหาบพิตรทรงเห็นหรือ. ตรัสว่า เห็นแล้วพระคุณเจ้า. ม้าชั้นเยี่ยมอย่างนี้ย่อมปฏิบัติกำลังชั้นเยี่ยม ด้วยเหตุอันยอดเยี่ยมอย่างนี้.

บทว่า อุตฺตเม สาขเลฺย ในการเป็นม้าควรแก้คำอ่อนหวานชั้นเยี่ยม. ความว่า ควรฝึกเหตุแห่งการเป็นม้าชั้นเยี่ยมด้วยวาจาอ่อนหวานว่า คุณก่อนพ่อม้าเจ้าอย่าคิดไปเลย. เจ้าจักเป็นม้ามงคลของพระราชา, เจ้าจักได้อาหารมีพระกระยาหารเครื่องเสวยของพระราชาเป็นต้น. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า อุตฺตเม สาขเลฺย ดังนี้. บทว่า ราชโกลุโกล คือ เป็นพาหนะสำหรับใช้สอยของพระราชา. บทว่า รมฺโณ อญฺญุตฺตว สงฺขํ จจฺจนติ นับได้ว่าเป็นองค์ของพระราชา ความว่าพระราชาเสด็จไปในที่ไหน ๆ ไปไม่ทอดทิ้งคู่มือและเท้าเพราะฉะนั้นจึงนับว่าเป็นองค์. หรือเป็นองค์หนึ่งในองค์แห่งเสนา ๔ เหล่า. บทว่า อสฺสกุขาย สัมมาทิฏฺฐิยา สัมมาทิฏฺฐิอันเป็นของพระอเสขะคือ สัมมาทิฏฺฐิอันเป็นอรหัตผล. แม้สัมมาสังกัปปะเป็นต้นก็สัมปยุตด้วยอรหัตผลนั้น. สัมมาญาณเป็น สัมมาทิฏฺฐิดังกล่าวแล้วในก่อน. อนึ่ง ธรรมที่เหลือเว้นองค์แห่งผล ๘ พึงทราบว่าเป็นวิมุตติ. บทที่เหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้น.

เทศนานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถือเอาด้วยธรรมเป็นยอดแห่งพระอรหัต แล้วจบลงด้วยสามารถแห่งอุคคมฤตัญญบุคคล ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาภิกขุสวดที่ ๕

๖. ลกุทโกปมสูตร

พระอุทายี

[๑๗๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในอังกูตตราปชนบท มี
นิคมของชาวอังกูตตราปะชืออาปนะเป็นโคจรคาม ครั้นนั้น เวลาเช้าพระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงนุ่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังอาปน-
นิคม ครั้นเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในอาปนนิคมแล้ว เวลาปัจฉากัตกกลับจาก
บิณฑบาตแล้วเสด็จเข้าไปยังไพรสณฑ์แห่งหนึ่ง เพื่อประทับพักกลางวันที่โคน
ต้นไม้แห่งหนึ่งเวลาเช้าวันนั้น แม้ท่านพระอุทายีก็นุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวร
เข้าไปบิณฑบาตยังอาปนนิคม ครั้นเที่ยวบิณฑบาตในอาปนนิคมแล้ว เวลา
ปัจฉากัตกกลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปยังไพรสณฑ์นั้น เพื่อพักกลางวัน ครั้น
ถึงไพรสณฑ์นั้นแล้ว นั่งพักกลางวันที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง ครั้นนั้น เมื่อท่าน
พระอุทายีอยู่ในที่ลับ เร้นอยู่ เกิดความดำริแห่งจิตอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงนำธรรมอันเป็นเหตุแห่งทุกข์เป็นอันมากของเราทั้งหลายออกไปได้หนอ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำธรรมอันเป็นเหตุแห่งสุขเป็นอันมากเข้ามาให้แก่เรา
ทั้งหลายหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากของเราทั้งหลาย
ออกไปได้หนอ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากเข้ามาให้แก่
เราทั้งหลายหนอ ลำดับนั้นเวลาเย็น ท่านพระอุทายีออกจากที่เร้นแล้ว เข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง
ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

[๑๗๖] ท่านพระอุทายีนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูล
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส เมื่อข้า
พระองค์อยู่ในที่ลับ เร้นอยู่ ได้เกิดความดำริแห่งจิตอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าทรงนำธรรมอันเป็นเหตุแห่งทุกข์เป็นอันมากของเราทั้งหลายออกไปได้
หนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำธรรมอันเป็นเหตุแห่งสุขเป็นอันมากเข้ามาให้
แก่เราทั้งหลายหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากของเรา
ทั้งหลายออกไปได้หนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากเข้ามา
ให้แก่เราทั้งหลายหนอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเมื่อก่อน ข้าพระองค์เคยฉันได้ทั้งเวลาเย็น
ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาลในกลางวัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้มีสมัยหนึ่ง
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย เราขอ
เตือน เธอทั้งหลายจงละการฉันโภชนะในเวลาวิกาลในเวลากลางวันนั้นเสียเถิด
ดังนี้ ข้าพระองค์นั้นมีความน้อยใจ มีความเสียใจ คฤหบดีทั้งหลายผู้มีศรัทธา
จะให้ของควรเคี้ยวของควรบริโภคนั้นประณีต ในเวลาวิกาลในกลางวัน แก่เรา
ทั้งหลาย แม้อันใด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละ แม้อันนั้นของเราทั้งหลาย
เสียแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายนั้น เมื่อเห็นกะความรัก
ความเคารพ ความละเอียด และความเกรงกลัว ในพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงละ
การฉันโภชนะในเวลาวิกาลในกลางวันนั้นเสีย ด้วยประการอย่างนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายนั้นย่อมฉันในเวลาเย็น และ
เวลาเช้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้มีสมัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุ
ทั้งหลายมาว่า ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือน เธอทั้งหลายจงละเว้นการฉัน

โกชนะในเวลาวิกาลในราตรีนั้นเสียเถิด ดังนี้ ข้าพระองค์นั้นมีความน้อยใจ มีความเสียใจว่า ความที่ภักตทั้งหลายเป็นของปรุงประณีตกว่าอันใด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละอันนั้นของเราทั้งหลายเสียแล้ว พระสุคตตรัสการละอันนั้นของเราทั้งหลายเสียแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องเคยมีมาแล้ว บุรุษคนใดได้ของสมควรจะแกงมาในกลางวัน จึงบอกกริยาอย่างนี้ว่า เอาเถิด จงเก็บสิ่งนี้ไว้ เราทั้งหมดเที่ยว จักบริโภคพร้อมกันในเวลาเย็น อะไร ๆ ทั้งหมดที่สำหรับจะปรุง ย่อมมีรสในเวลากลางวัน กลางวันมีรสน้อย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายนั้นเห็นกะความรัก ความเคารพ ความละเอียด และความเกรงกลัวในพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงพากันละการบริโภคโกชนะในเวลาวิกาลในราตรีนั้นเสีย ด้วยประการอย่างนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องเคยมีมาแล้ว ภิกษุทั้งหลายเที่ยวไปบิณฑบาตในเวลามืดค่ำ ย่อมเข้าไปในบ่อน้ำคร่ำบ้าง ลงไปในหลุมโสโครกบ้าง บุคเข้าไปยังป่าหนามบ้าง เหยียบขึ้นไปบนแม่โคกำลังหลับบ้าง พบกับโจรผู้ทำโจรกรรมแล้วบ้าง ยังไม่ได้ทำโจรกรรมบ้าง มาตุคามย่อมชักชวนภิกษุเหล่านั้นด้วยอสังฆกรรมบ้าง.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องเคยมีมาแล้ว ข้าพระองค์เที่ยวบิณฑบาตในเวลามืดค่ำ หญิงคนหนึ่งล้างภาชนะอยู่ ได้เห็นข้าพระองค์โดยแสงฟ้าแลบ แล้วตกใจกลัวร้องเสียงดังว่า ความไม่เจริญได้มีแก่เราแล้ว ปีศาจจะมากินเราหนอ. เมื่อหญิงนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ข้าพระองค์ได้พูดกะหญิงนั้นว่า ไม่ใช่ปีศาจดกน่องหญิง เป็นภิกษุขึ้นเพื่อบิณฑบาต ดังนี้ หญิงนั้นกล่าวว่า บิดาของภิกษุตายเสียแล้ว มารดาของภิกษุตายเสียแล้ว คู่ก่อนภิกษุ ท่านเอามีดสำหรับเชือดโคที่คมเชือดต้องเสียยังจะดีกว่า การที่ท่านเที่ยวบิณฑบาต

ในเวลาที่มีเหตุเพราะเหตุแห่งท้องเช่นนั้น ไม่ดีเลย ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ระลึกถึงเรื่องนั้นอยู่ มีความคิดอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำธรรมอันเป็นเหตุแห่งทุกข์เป็นอันมากของเราทั้งหลายออกไปเสียได้หนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำธรรมอันเป็นเหตุแห่งสุขเป็นอันมากเข้ามาให้แก่เราทั้งหลายหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากของเราทั้งหลายออกไปเสียได้หนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำกุศลธรรมเป็นอันมากเข้ามาให้แก่เราทั้งหลายหนอ.

อุปมาด้วยนางนกุลไถ

[๑๗๗] ก้อย่างนั้นแลอุทายี โมฆบุรุษบางพวกในธรรมวินัยนี้ เมื่อเรากล่าวว่า จงละโทษสิ่งนี้เสียเถิด เขากลับกล่าวอย่างนี้ว่า ทำไมจะต้องว่ากล่าวเพราะเหตุแห่งโทษเพียงเล็กน้อยนี้เล่า พระสมณะนี้ช่างขัดเกลาหนักไป เขาจึงไม่ละโทษนั้นด้วย ไม่เข้าไปตั้งความขำเกรงในเราด้วย คุณก่อนอุทายี อนึ่ง โทษเพียงเล็กน้อยของภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่ในลิกขานัน ข่อมเป็นเครื่องผูกอันมีกำลัง มั่น แน่นแฟ้น ไม่เปื่อย เป็นเหมือนท่อนไม้ใหญ่ คุณก่อนอุทายี เปรียบเหมือนนางนกุลไถ ถ้าผูกไว้ด้วยเครื่องผูกคือเถาวัลย์ห้วด้วน ข่อมรอเวลาที่จะฆ่าหรือเวลาที่จะถูกมัดหรือเวลาตาย ในที่นั้นเอง ฉันทิ คุณก่อนอุทายี ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เครื่องดักคือเถาวัลย์ห้วด้วนสำหรับเขาใช้ดักนางนกุลไถ ซึ่งมันรอเวลาที่จะถูกฆ่า หรือเวลาที่จะถูกมัด หรือเวลาตายนั้น เป็นเครื่องผูกไม่มีกำลัง บอบบาง เปื่อย ไม่มีแก่น ดังนี้ ผู้นั้นเมื่อกล่าว ชื่อว่าพึงกล่าวโดยชอบหรือหนอ.

ไม่ชอบ พระเจ้าข้า เครื่องดักคือเถาวัลย์ห้วด้วนสำหรับเขาใช้ดักนางนกุลไถ ซึ่งมันรอเวลาที่จะถูกฆ่า หรือเวลาที่จะถูกมัด หรือเวลาตายในที่

นั่นนั่นแล เป็นเครื่องผูกมิกำลัง มัน แน่นแฟ้น ไม่เปื่อย เป็นเหมือน
ท่อนไม้ใหญ่ พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทากิ โมฆบุรุษบางพวกในธรรมวินัยนี้ ก็ฉันทัน เมื่อเรา
กล่าวว่าจงละโทษนี้เสียเถิด เขากลับกล่าวอย่างนี้ว่า ทำไมจะต้องว่ากล่าวเพราะ
เหตุแห่งโทษเพียงเล็กน้อยนี้เล่า พระสมณะนี้ช่างขัดเกลาหนักไป เขาจึงไม่
ละโทษนั้นด้วย ไม่เข้าไปตั้งความยำเกรงในเราด้วย ดูก่อนอุทากิ อนึ่ง โทษ
เพียงเล็กน้อยของภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่ในสิกขานั้น เป็นเครื่องผูกมิกำลัง มัน
แน่นแฟ้น ไม่เปื่อย เป็นเหมือนท่อนไม้ใหญ่.

อุปมาด้วยช้างคัน

[๑๗๘] ดูก่อนอุทากิ ส่วนกุลบุตรบางพวกในธรรมวินัยนี้ เมื่อเรา
กล่าวว่า จงละโทษนี้เสียเถิด เขากลับกล่าวอย่างนี้ว่า ก็ทำไมจะต้องว่ากล่าวเพราะ
เหตุแห่งโทษเล็กน้อยเพียงที่ควรละนี้ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสให้เราทั้งหลาย
ละ ซึ่งพระสุคตตรัสให้เราทั้งหลายสละกันแล้ว เขาย่อมละโทษนั้นด้วย เข้า
ไปตั้งความยำเกรงในเราด้วย อนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเหล่าใดผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุ
ทั้งหลายเหล่านั้นละโทษนั้นแล้ว มีความขวนขวายน้อย มีขนดก เยียวยาชีวิต
ด้วยของที่ผู้อื่นให้ มีใจเป็นคุ่มถุกอยู่ โทษเพียงเล็กน้อยของภิกษุเหล่านั้น
ย่อมเป็นเครื่องผูกไม่มีกำลัง บอบบาง เปื่อย ไม่มีแก่นสาร ดูก่อนอุทากิ
เปรียบเหมือนช้างคัน มีงาอันงอนงาม เป็นราชพาหนะอันประเสริฐ เคยเข้า
สงคราม ควบคู่ช้างผูกด้วยเชือกเป็นเครื่องผูกอันมัน พอเอี้ยวกายไปหน่อยหนึ่ง
ก็ทำเครื่องผูกนั้นให้ขาดหมด ทำลายหมด แล้วหลีกไปได้ตามปรารถนา ฉันทัน
ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ช้างคันนั้น มีงาอันงอนงาม เป็นราชพาหนะอัน
ประเสริฐเคยเข้าสงคราม ควบคู่ช้างผูกเชือกเป็นเครื่องผูกอันมันเหล่าใด พอ

เอี้ยวกายไปหน่อยหนึ่ง ก็ทำเครื่องผูกเหล่านั้นให้ขาดหมด แล้ว
หลีกไปได้ตามปรารถนา เครื่องผูกที่เขาผูกข้างคั่นนั้น เป็นเครื่องผูกมีกำลัง
มัน แน่นแฟ้น ไม่เปื่อย เป็นเหมือนท่อนไม้ใหญ่ ดังนี้ ผู้นั้นเมื่อกล่าว
ชื่อว่าพึงกล่าวโดยชอบหรือหนอ.

ไม่ชอบ พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้างคั่นนั้น มีงาน
งอนงามเป็นราชพาหนะอันประเสริฐ เคยเข้าสงคราม เขาผูกด้วยเชือกเป็น
เครื่องผูกมันพอเอี้ยวกายไปหน่อยหนึ่ง ก็ทำเครื่องผูกเหล่านั้นให้ขาดหมด
ทำลายหมดแล้วหลีกไปได้ตามความปรารถนา เครื่องผูกข้างคั่น เป็นเครื่อง
ผูกไม่มีกำลัง บอบบาง เปื่อย ไม่มีแก่นสาร พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี กุลบุตรบางพวกในธรรมวินัยนี้ ก็ฉันทัน เมื่อเรากล่าว
ว่าจละโทษนี้เสียเถิด เขากลับกล่าวอย่างนี้ว่า ทำไมจะต้องว่ากล่าวเพราะโทษ
เพียงเล็กน้อยที่ควรละนี้ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสให้เราทั้งหลายละ ซึ่งพระ-
พุทธตรัสให้เราทั้งหลายละคืนด้วยเล่า ดังนี้ เขาละโทษนั้นด้วย เข้าไป
ตั้งความขำเกรงในเราด้วย อนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเหล่าใดผู้ใคร่ในศึกษา ภิกษุ
ทั้งหลายเหล่านั้นละโทษนั้นแล้วเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย มีขนตก เยียวยา
ชีวิตด้วยของที่ผู้อื่นให้ มีใจเป็นคุ่มถุกอยู่ ดูก่อนอุทายี โทษเพียงเล็กน้อยที่
ควรละของภิกษุเหล่านั้น เป็นเครื่องผูกไม่มีกำลัง เปื่อย ไม่มีแก่นสาร.

อุปมาด้วยคนจน

[๑๗๕] ดูก่อนอุทายี เปรียบเหมือนบุรุษคนจน ไม่มีอะไรเป็นของ
ตนไม่ใช่คนมั่งคั่ง เขามีเรือนเล็ก ๆ หลังหนึ่ง มีเครื่องมุงบังและเครื่องผูก
หลุดลุ่ยต้องคอยไถ่กา มีรูปไม่งาม มีเครื่ออันหนึ่ง หลุดลุ่ย มีรูปไม่งาม มี
ข้าวเปลือกและพืชสำหรับหว่านประจำปีหม้อหนึ่ง ไม่ใช่เป็นพันธุ์อย่างดี มี

ภรรยาคนหนึ่งไม่สวย เขาเห็นภิกษุผู้อยู่ในอาราม มีมือและเท้าล้างดีแล้ว จัน
โกษณะอันเจริญใจ นั่งอยู่ในที่อันร่มเย็น ประกอบในอธิจิต เขาพึงมีความ
คำรืออย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ ความเป็นสมณะเป็นสุขหนอ คุณก่อนท่าน
ผู้เจริญ ความเป็นสมณะไม่มีโรคหนอ เราควรจะปลงผมและหนวดแล้วนุ่งห่ม
ผ้ากาสาเยะออกบวชเป็นบรรพชิตบ้างหนอ แต่เขาไม่อาจละเรือนเล็กหลังหนึ่ง
มีเครื่องมุงบังและเครื่องผูกอันหลุดลุ่ย ที่ต้องคอยไล่กา มีรูปไม่งาม มีเคร
อันหนึ่งที่หลุดลุ่ย ไม่งาม ละเครอันหนึ่งที่หลุดลุ่ย มีรูปไม่งาม ละข้าวเปลือก
และพืชสำหรับหว่านประจำปีหม้อหนึ่ง ไม่ใช่พันธุ์อย่างดี และภรรยาคนหนึ่ง
ไม่สวย แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกบวชเป็นบรรพชิตได้
จันใด คุณก่อนอุทายี ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษนั้นถูกเขาผูกด้วยเครื่องผูก
เหล่านั้น ไม่อาจละเรือนเล็ก ๆ หลังหนึ่ง ซึ่งมีเครื่องมุงบังและเครื่องผูก
หลุดลุ่ย ที่ต้องคอยไล่กา มีรูปไม่งาม ละเครอันหนึ่งที่หลุดลุ่ย ไม่งาม ละ
ข้าวเปลือกและพืชสำหรับหว่านประจำปีหม้อหนึ่ง ไม่ใช่พันธุ์อย่างดี ละภรรยา
คนหนึ่ง ไม่สวย แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะออกบวชเป็น
บรรพชิตได้ ก็เครื่องผูกของเขานั้นเป็นเครื่องผูกไม่มีกำลัง บอบบาง เปื่อย
ไม่มีแก่นสาร ดังนี้ ผู้นั้นเมื่อกล่าว ชื่อว่า พึงกล่าวโดยชอบหรือหนอ.

ไม่ชอบ พระเจ้าข้า บุรุษนั้นถูกเขาผูกด้วยเครื่องผูกเหล่าใด แล้ว
ไม่อาจละเรือนเล็ก ๆ หลังหนึ่ง มีเครื่องมุงบังและเครื่องผูกอันหลุดลุ่ย ที่ต้อง
คอยไล่กา มีรูปไม่งาม ละเครอันหนึ่งที่หลุดลุ่ย ไม่งาม ละข้าวเปลือกและ
พืชสำหรับหว่านประจำปีหม้อหนึ่ง ไม่ใช่พันธุ์อย่างดี ละภรรยาคนหนึ่ง ไม่
สวย แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะออกบวชเป็นบรรพชิตได้ เครื่อง
ผูกของเขานั้นเป็นเครื่องผูกมีกำลัง มั่น แน่นแฟ้น ไม่เปื่อย เป็นเหมือน
ท่อนไม้ใหญ่ พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี โมฆบุรุษบางพวกในธรรมวินัยนี้ก็ฉันทันเหมือนกัน เมื่อเรากล่าวว่า จงละโทษนี้เสียเถิด เขากลับกล่าวอย่างนี้ว่า ก็ทำไมจะต้องว่ากล่าวเพราะเหตุแห่งโทษเพียงเล็กน้อยนี้ด้วยเล่า พระสมณะนี้ช่างขัดเกลาหนักไป เขาไม่ละโทษนั้นด้วย ไม่เข้าไปตั้งความขำเกรงในเราด้วย ดูก่อนอุทายี อนึ่งโทษเพียงเล็กน้อยของภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่ในสิกขานั้น ย่อมเป็นเครื่องผูกมิกำลัง มัน แน่นแฟ้น ไม่เปื่อย เป็นเหมือนท่อนไม้ใหญ่.

อุปมาด้วยคนมั่งมี

[๑๘๐] ดูก่อนอุทายี เปรียบเหมือนคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโกะมาก สะสมทองหลายร้อยแท่ง สะสมข้าวเปลือก นา ที่ดิน ภรรยา ทาส ทาสี ไว้เป็นอันมาก เขาเห็นภิกษุผู้อยู่ในอาราม มีมือและเท้าล้างดีแล้ว ฉันทโชนะอันเจริญใจ นั่งอยู่ในที่อันร่มเย็น ประกอบในอริจิต เขาพึงมีความดำริอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ความเป็นสมณะเป็นสุขหนอ ท่านผู้เจริญ ความเป็นสมณะไม่มีโรคหนอ เราควรจะปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะออกบวชเป็นบรรพชิตบ้างหนอ เขาอาจละทองหลายร้อยแท่ง สะสมข้าวเปลือก นา ที่ดิน ภรรยา ทาส ทาสี เป็นอันมาก แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกบวชเป็นบรรพชิตได้ ฉันทใด ดูก่อนอุทายี ผู้ใดพึงกล่าวว่า เครื่องผูกที่เป็นเครื่องผูกคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี ซึ่งเขาอาจละทองหลายร้อยแท่ง สะสมข้าวเปลือก นา ที่ดิน ภรรยา ทาส ทาสี เป็นอันมาก แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกบวชเป็นบรรพชิตนั้น เป็นเครื่องผูกมิกำลัง มัน แน่นแฟ้น ไม่เปื่อย เป็นเหมือนท่อนไม้ใหญ่ ดังนี้ ผู้นั้นเมื่อก้าว ชื่อว่าพึงกล่าวโดยชอบที่หรือหนอ.

ไม่ชอบ พระเจ้าข้า เครื่องผูกที่เป็นเครื่องผูกคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี
ซึ่งอาจจะทองหลายร้อยแท่ง ละข้าวเปลือก นา ที่ดิน ภรรยา ทาส ทาสี
เป็นอันมาก แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกบวชเป็นบรรพชิต
นั้นเป็นเครื่องผูกไม่มีกำลัง บอบบาง เปื่อย ไม่มีแก่นสาร พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี กุลบุตรบางพวกในธรรมวินัยนี้ ก็ฉันทันเหมือนกัน เมื่อ
เรากล่าวว่า จงละโทษนี้เสียเถิด เขากลับกล่าวอย่างนี้ว่า ก็ทำไมจะต้องว่า
กล่าวเพราะเหตุแห่งโทษเพียงเล็กน้อยซึ่งควรละนี้ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
ให้เราทั้งหลายละ ที่พระสุคตตรัสให้เราทั้งหลายสละคืนด้วยเล่า กุลบุตรเหล่า
นั้นย่อมละโทษนั้นด้วย เข้าไปตั้งความขำเกรงในเราด้วย ภิกษุทั้งหลาย
เหล่าใดผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นละโทษนั้นแล้ว เป็นผู้มีความ
ขวนขวายน้อย มีขนตก เยียวชีวิตด้วยของที่ผู้อื่นให้ มีใจเป็นจุมถกอยู่
ดูก่อนอุทายี โทษเพียงเล็กน้อยของภิกษุเหล่านั้น เป็นเครื่องผูกไม่มีกำลัง
บอบบาง เปื่อย ไม่มีแก่นสาร.

บุคคล ๔ จำพวก

[๑๘๑] ดูก่อนอุทายี บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔
จำพวกเป็นไฉน ดูก่อนอุทายี บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละ
อุปธิ เพื่อสละคืนอุปธิ แต่ความดำริที่เล่นไป อันประกอบด้วยอุปธิ ยัง
ครอบงำผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสละคืนอุปธินั้นได้อยู่ ผู้นั้นยังรับเอาความ
ดำรินั้นไว้ ไม่ละ ไม่บรรเทา ไม่ทำให้สิ้นสุด ไม่ให้ถึงความไม่มี เราเรียก
บุคคลนี้แล้ว ผู้นั้นกิเลสประกอบไว้ ไม่ใช่ผู้นั้นกิเลสคลายแล้ว ข้อนั้นเพราะ
เหตุไร เพราะความที่อินทรีย์เป็นของต่างกันในบุคคลนี้ เราารู้แล้ว.

ดูก่อนอุทายี ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสลละกีนอุปธิ ความดำริที่เล่นไป อันประกอบด้วยอุปธิ ยังครอบงำผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสลละกีนอุปธินั้นได้อยู่ แต่ผู้นั้นไม่รับเอาความดำริเหล่านั้นไว้ ละได้ บรรเทาได้ ทำให้สิ้นสุดได้ ให้ถึงความไม่มีได้ แม้บุคคลผู้นี้ เราก็กกล่าวว่า ผู้นั้นกิเลสประกอบไว้ ไม่ใช่ผู้นั้นกิเลสคลายแล้ว ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะความที่อินทรีย์เป็นของต่างกันในบุคคลนี้ เรารู้อยู่แล้ว.

ดูก่อนอุทายี บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสลละกีนอุปธิ ความดำริที่เล่นไป อันประกอบด้วยอุปธิ ยังครอบงำผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสลละกีนอุปธินั้นได้อยู่ เพราะความหลงลืมแห่งสติในบางครั้ง บางคราว ความดำริที่เล่นไป อันประกอบด้วยอุปธิ ยังครอบงำผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสลละกีนอุปธินั้นได้อยู่ ความบังเกิดแห่งสติเข้าไป ที่จริงเขาละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ซึ่งความดำรินั้นจับพลัน.

ดูก่อนอุทายี เปรียบเหมือนบุรุษเอาหยาดน้ำสองหยาด หรือสามหยาด หยดลงในกะทะเหล็กอันร้อนอยู่ตลอดวัน หยาดน้ำตกลงเข้าไป ความจริงหยาดน้ำถึงความสิ้นไปแห่งไปนั้นเร็วกว่า ฉันทใด ดูก่อนอุทายี บุคคลบางคนในโลกนี้ ก็ฉันทนั้น เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสลละกีนอุปธิ ความดำริที่เล่นไป อันประกอบด้วยอุปธิ ยังครอบงำผู้ปฏิบัติเพื่อละอุปธิ เพื่อสลละกีนอุปธินั้นได้อยู่ เพราะความหลงลืมแห่งสติในบางครั้ง บางคราว ความบังเกิดแห่งสติเข้าไป ที่จริงเขาละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ซึ่งความดำรินั้นจับพลัน ถึงบุคคลนี้เราก็กกล่าวว่า ผู้นั้นกิเลสประกอบไว้ ไม่ใช่ผู้นั้นกิเลสคลายแล้ว ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะความที่อินทรีย์เป็นของต่างกันในบุคคลนี้ เรารู้อยู่แล้ว.

ดูก่อนอุทายี ก็บุคคลบางคนในโลกนี้ รู้ว่าเบญจขันธ์อันชื่อว่าอุปธิ เป็นมูลแห่งทุกข์ ครั้นรู้ดังนี้แล้ว เป็นผู้ไม่มีอุปธิ แล้วน้อมจิตไปในนิพพาน เป็นที่สิ้นอุปธิ บุคคลนี้เรากล่าวว่า ผู้อันกิเลสคลายแล้ว มิใช่ผู้อันกิเลสประกอบไว้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะความที่อินทรีย์เป็นของต่างกันในบุคคลนี้ เรา รู้แล้ว ดูก่อนอุทายี บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก.

ว่าด้วยกามคุณ 5

[๑๘๒] ดูก่อนอุทายี กามคุณห้าเหล่านี้ กามคุณห้าเป็นโชน คือ รูปอันพึงรู้แจ้งด้วยจักขุที่สัตว์ปรารถนารักใคร่ชอบใจ เป็นสิ่งที่น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด เสี่ยงอันพึงรู้แจ้งด้วยโสตะ ... กลิ่นอันพึงรู้แจ้งด้วยฆานะ ... รสอันพึงรู้แจ้งด้วยชีวาหา... โผฏฐัพพะอันพึงรู้แจ้งด้วย กาย ที่สัตว์ปรารถนารักใคร่ชอบใจ เป็นสิ่งที่น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด กามคุณห้านี้แล.

ดูก่อนอุทายี ความสุขโสมนัสที่เกิดเพราะอาศัยกามคุณห้านี้ เรากล่าวว่าความสุข ความสุขไม่สะอาด ความสุขของปุถุชน ไม่ใช่สุขของพระอริยะ อันบุคคลไม่ควรเสพ ไม่ควรให้เกิดมี ไม่ควรทำให้มาก ควรกลัวแต่สุขนั้น.

ฉาน ๔

[๑๘๓] ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฉาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ บรรลุตติยฉาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ มี

อุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข บรรลุดุคตฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขา เป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ฌานทั้งสี่นี้เรากล่าวว่า ความสุขเกิดแต่ความออกจากกาม ความสุขเกิดแต่ความสังข ความสุขเกิดแต่ความสงบ ความสุขเกิดแต่ความสัมโพธิ อัมบุคคัลลวเรสพ ควรให้เกิดมี ควรทำให้มาก ไม่ควรกลัวแต่สุขนั้น ดังนี้.

[๑๘๔] คุก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังขจากกาม สังขจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ คุก่อนอุทายี ปฐมฌานเรากล่าวว่ายังหวั่นไหว ก็ในปฐมฌานนั้น ยังมีอะไรหวั่นไหว ข้อที่วิตกและวิจารณ์ยังไม่ดับในปฐมฌานนี้ เป็นความหวั่นไหวในปฐมฌานนั้น คุก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุตติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ คุก่อนอุทายี แม้ตติยฌานนี้ เราก็ก้าวว่ายังหวั่นไหว ก็ในตติยฌานนั้น ยังมีอะไรหวั่นไหว ข้อที่ปีติและสุขยังไม่ดับในตติยฌานนี้ เป็นความหวั่นไหวในตติยฌานนั้น คุก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุดุคตฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข.

คุก่อนอุทายี แม้ตติยฌานนี้ เราก็ก้าวว่ายังหวั่นไหว ก็ในตติยฌานนั้น ยังมีอะไรหวั่นไหว ข้อที่อุเบกขาและสุขยังไม่ดับในตติยฌานนี้ เป็นความหวั่นไหวในตติยฌานนั้น คุก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุดุคตฌาน

อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุข ละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ จตุตถมานนี้ เรากล่าวว่า ไม่หวนไหว.

การละรูปฌานและอรุณฌาน

[๑๘๕] ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังคจากกาม สังคจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ ปฐมฌานนี้ เรากล่าวว่า ไม่ควรทำความอาลัย เธอทั้งหลายจงละเสีย จงก้าวล่วงเสีย ก็อะไรเล่าเป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงปฐมฌานนั้น ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุตุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ นี่เป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงปฐมฌานนั้น ดูก่อนอุทายี แม้ทุติยฌานนี้ เราก็ก้าวล่วงว่า ไม่ควรทำความอาลัย เธอทั้งหลายจงละเสีย จงก้าวล่วงเสีย ก็อะไรเล่าเป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงทุติยฌานนั้น.

ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้มานี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข นี่เป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงตติยฌานนั้น ดูก่อนอุทายี แม้ตติยฌานนี้เราก็ก้าวล่วงว่า ไม่ควรทำความอาลัย เธอทั้งหลายจงละเสีย จงก้าวล่วงเสีย ก็อะไรเล่าเป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงตติยฌานนั้น ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลुจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ นี่เป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงตติยฌานนั้น.

ดูก่อนอุทายี แม้จตุตถมานนี้เราก็ก้าวล่วงว่า ไม่ควรทำความอาลัย เธอทั้งหลายจงละเสีย จงก้าวล่วงเสีย ก็อะไรเล่าเป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงจตุตถ-

ฉณานันฺ คุณ่อนอุทายี ภิกขุในธรรมวินัยนี้ บรรลุอากาศาณญายตนฉณาน ด้วยปริกรรมว่า อากาศไม่มีที่สุด เพราะล่วงรูปสัญญาได้โดยประการทั้งปวง เพราะดับปฏิกัมมสัญญาได้ เพราะไม่มนสิการนาคตสัญญาอยู่ นี้เป็นธรรมเครื่อง ก้าวล่วงจตุตถฉณานันฺ.

คุณ่อนอุทายี แม้อากาศาณญายตนฉณานันฺ เราก็กล่าวว่า ไม่ควร ทำความอาลัย เธอทั้งหลายจงละเสีย จงก้าวล่วงเสีย ก็อะไรเล่าเป็นธรรม เครื่องก้าวล่วงอากาศาณญายตนฉณานันฺ คุณ่อนอุทายี ภิกขุในธรรมวินัยนี้ บรรลิวินญาณญายตนฉณาน ด้วยปริกรรมว่า วินญาณไม่มีที่สุด เพราะล่วง อากาศาณญายตนฉณานได้ โดยประการทั้งปวงอยู่ นี้เป็นธรรมเครื่องก้าวล่วง อากาศาณญายตนฉณานันฺ คุณ่อนอุทายี แม้วินญาณญายตนฉณานันฺ เราก็ กล่าวว่า ไม่ควรทำความอาลัย เธอทั้งหลายจงละเสีย จงก้าวล่วงเสีย ก็อะไร เล่าเป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงวินญาณญายตนฉณานันฺ.

คุณ่อนอุทายี ภิกขุในธรรมวินัยนี้ บรรลุอาภิกขุญญายตนฉณาน ด้วย ปริกรรมว่า อะไร ๆ ก็ไม่มี เพราะล่วงวินญาณญายตนฉณานได้โดยประการ ทั้งปวงอยู่ นี้เป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงวินญาณญายตนฉณานันฺ แม้อาภิกขุญญา ยตนฉณานันฺ เราก็กล่าวว่า ไม่ควรทำความอาลัย เธอทั้งหลายจงละเสีย จงก้าว ล่วงเสีย ก็อะไรเล่าเป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงอาภิกขุญญายตนฉณานันฺ คุณ่อน อุทายี ภิกขุในธรรมวินัยนี้ บรรลุนิวาสัญญานาสัญญายตนฉณาน เพราะล่วง อาภิกขุญญายตนฉณานได้โดยประการทั้งปวงอยู่ นี้เป็นธรรมเครื่องก้าวล่วง อาภิกขุญญายตนฉณานันฺ แม้นิวาสัญญานาสัญญายตนฉณานันฺ เราก็กล่าวว่า ไม่ควรทำความอาลัย เธอทั้งหลายจงละเสีย จงก้าวล่วงเสีย ก็อะไรเล่าเป็น ธรรมเครื่องก้าวล่วงนิวาสัญญานาสัญญายตนฉณานันฺ คุณ่อนอุทายี ที่ภิกขุใน

ธรรมวินัยนี้ บรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธ เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน
ได้โดยประการทั้งปวงอยู่ นี่เป็นธรรมเครื่องก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายตน-
ฌานนั้น เรากล่าวการละกระทั้งเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ด้วยประการ
ดังนี้แล คู่ก่อนอุทาสี เธอเห็นหรือหนอซึ่งสังโยชน์ละเอียดก็ดี หยาบก็คือนั้น
ที่เรามิได้กล่าวถึงการละนั้น.

อุ. ไม่เห็นเลย พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระสูตรนี้แล้ว ท่านพระอุทาสียินดีชื่นชม
พระภายีตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบลหุกโกปมสูตรที่ ๖

๖. อรรถกถาลหุกโกปมสูตร^๑

ลหุกโกปมสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เยน โส วนสนฺโนฯ เข้าไปยัง
ไพรสณฑ์นั้น ความว่า พระมหาอุทาสีเถระนี้ เข้าไปบิณฑบาตกับพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าแล้วหลีกออกไปพร้อมกับพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น. เพราะฉะนั้นพึงทราบ
ว่า พระมหาอุทาสีเถระเข้าไปยังไพรสณฑ์ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพึงเสด็จเข้าไป.
บทว่า อปฺหตุตา คือนำออกไป. บทว่า อุปฺหตุตา คือนำเข้าไป. บทว่า
ปฏิสลฺลนา วุฏฺฐิตฺถ ท่านพระมหาอุทาสีเถระออกจากที่เร้น คือออกจาก
ผลสมาบัติ. บทว่า ยํ ภควา ในสมัยใดพระผู้มีพระภาคเจ้า. บทว่า อิงฺฆ

๑. บาลีว่า ลหุกโกปมสูตร

เป็นนิบาต ลงในความบังคับ. บทว่า **อญฺญตฺตํ** ความที่จิตเป็นอย่างอื่น.
เราไม่ได้โกชนะอันประณีตเห็นปานนี้ เพราะอาศัยพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น. จักยังชีวิตให้เป็นไปได้อย่างไร ด้วยประการฉะนี้พึงทราบว่ เพราะอาศัย
ลากคือโกชนะอันประณีต จึงได้เป็นอยู่ได้.

ด้วยบทว่า **ภูตปุพฺพํ** เรื่องเคยมีมาแล้วนี้ พระอุทายีเถระแสดงความ
ที่โกชนะเป็นของประณีตในเวลากลางคืน. บทว่า **สุเปยฺยํ** ของควรจะแวงได้
แก่ปลา เนื้อและหนังไม้เป็นต้น ควรนำไปแวง. บทว่า **สมคฺคา ภูณฺชิสุตฺตาม**
เราจักบริโภคร่วมกันคือบริโภคร่วมกัน. บทว่า **สงฺขติโย** คือของเคี้ยว
สำหรับจะปรุงบริโภค. บทว่า **สพฺพทา ตา รตฺติ** คือ ของเคี้ยวสำหรับปรุง
บริโภคทั้งหมดเหล่านั้น ย่อมมีรสในเวลากลางคืน. แต่กลางวันมีรสน้อยนิด
หน่อย. เพราะกลางวันมนุษย์ทั้งหลายยังชีวิตให้เป็นไปด้วยข้าวยาสูบและข้าวต้ม
เป็นต้น กลางคืนย่อมบริโภคตามส่วนที่ถึง ตามสติ ตามความประณีต. ด้วย
บทว่า **ภูตปุพฺพํ** นี้อีก ท่านพระอุทายีเถระแสดงถึงโทษในการบริโภคในกลาง
คืนและเวลาวิกาล.

ในบทเหล่านั้นบทว่า **อนุชการตฺมิสสาย** ได้แก่ ในเวลามืดมาก. บทว่า
มาณเวหิ ได้แก่ พวกโจร. บทว่า **กตกมฺเมหิ** คือทำโจรกรรม. ได้ยินว่า
โจรเหล่านั้นทำโจรกรรมฆ่ามนุษย์แล้ว ถือเอาโลหิตในลำคอเป็นต้น เพื่อต้อง
การนำกรรมที่สำเร็จเพราะได้บงสรวงเทวดาไว้เข้าไปแก้บน. โจรเหล่านั้น
สำคัญว่า เมื่อมนุษย์อื่นถูกฆ่า ก็จักเกิดโกลาหล. ชื่อว่า ผู้แสวงหาบรรพชิตย่อม
ไม่มี จึงจับภิกษุทั้งหลายฆ่า. ท่านกล่าวบทนั้นหมายถึงความข้อนี. บทว่า
อกตกมฺเมหิ ยังไม่ทำโจรกรรม คือ ประสงค์จะทำพิธีกรรมก่อนเพื่อให้สำเร็จ
การงานในเวลาจากดงเข้าสู่บ้าน.

บทว่า **อสุทฺถมฺเมน นิมนฺเตติ** มาตุคามย่อมเชื่อเชิญด้วยอสุทฺถมฺเมน คือ เชื่อเชิญด้วยเมถุนธรรมว่า ข้าแต่ภิกษุ ท่านจงมาเถิด. วันนี้ท่านจักฉันในที่นี้แหละ จักอยู่ในที่นี้ตลอดคืนหนึ่งแล้วเสวยสมบัติ พรุ่งนี้จึงค่อยไป.

ด้วยบทว่า **ภูตปุพฺพ** นี้ก็ ท่านพระอุทายีเถระกล่าวถึงเหตุที่เห็นด้วยตนเอง. บทว่า **วิขฺขณฺตริกฺข** โดยแสงฟ้าแลบคือโดยขณะที่สายฟ้าส่องแสง. บทว่า **วิสุตฺตมกาลี** คือร้องเสียงดัง. บทว่า **อญฺมเม** ความว่า คำว่า ญ ได้แก่ ความเจริญ คำว่า อญ ได้แก่ ความเสื่อม. อธิบายว่า ความพินาศได้มีแก่เรา. บทว่า **ปีสาโจ วต มํ** คือ ปีศาจจะมากินเรา.

พึงทราบความในบทนี้ว่า **อาตุมารี มาตุมารี** ดังต่อไปนี้. บทว่า **อาตุ** ได้แก่ บิดา. บทว่า **มาตุ** ได้แก่ มารดา. ท่านอธิบายว่า บิดาหรือมารดาของภิกษุใดยังมีอยู่ มารดาบิดาเกิดความเอ็นดูภิกษุนั้นว่า เป็นบุตรของเราแล้วให้ของเคี้ยวของฉันอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้นอนในที่แห่งหนึ่ง ภิกษุนั้นจะไม่เที่ยววิณฺหาบตในกลางคืนอย่างนี้เลย. แต่มารดาบิดาของท่านคงจะตายเสียแล้ว ท่านจึงเที่ยวไปอย่างนี้.

บทว่า **เอเมว ปน** ก็อย่างนั้นแล คือ โมฆบุรุษทั้งหลายไม่เห็นอานิสงส์ไร ๆ อย่างนั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงติเตียนจึงตรัสว่า **เอวมาหํ ส** เขากลับมากล่าวโดยไม่มีเหตุอย่างนี้. ในบทเหล่านั้นบทว่า **อาหํ ส** คือ ย่อมกล่าว. บทว่า **กิ ปนิมฺสฺส** คือ ทำไมจึงต้องว่ากล่าวเพราะเหตุแห่งโทษเพียงเล็กน้อยนี้เล่า. ควรทำเป็นดูไม่เห็นไม่ได้ยินมิใช่หรือ. บทว่า **โอรฺมตฺตกสฺส** คือ พอประมาณ. บทว่า **อริสฺสฺสเลขเตวายิ** พระสมณะนี้ช่างขัดเกลาหนักไป คือ พระสมณะนี้ย่อมขัดเกลาเกินไป คือ ทำความพยายามหนักไป ดูจืดม่นเย็นชาน ดูตัดสายก้านบัวด้วยเลื่อย. บทว่า **สิกฺขากามา** ผู้ใคร่ในการศึกษา

คือ ผู้ใคร่การศึกษา ดูพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นต้นฉะนั้น. ไม่เข้าไปตั้งความขำเกรงในท่านเหล่านั้น. โมฆบุรุษเหล่านั้นมีความคิดอย่างนี้ว่าหากภิกษุเหล่านี้ฟังกล่าวว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์จงนำโทษเพียงเล็กน้อยออกไป. ทำไมพระศาสดาไม่ทรงนำออกไป. อนึ่ง ครั้นภิกษุทั้งหลายไม่กล่าวอย่างนี้แน่แท้แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมได้ความอดสาหะอย่างยิ่งว่า

เอว ภควา สาธุ ภควา สาธุ ภควา ปญฺญเปถ ภควา ความว่าข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า อย่างนี้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นความดี ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นความดี ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์ทรงบัญญัติเถิด. เพราะฉะนั้น โมฆบุรุษทั้งหลายชื่อว่า ไม่เข้าไปตั้งความขำเกรงในภิกษุเหล่านั้น.

บทว่า เสด คือ แห่งโมฆบุรุษบางพวกเหล่านั้น. บทว่า ตํ คือ ควรละโทษเพียงเล็กน้อยนั้น. บทว่า. ฐูล กพฺงฺคโร เหมือนท่อนไม้ใหญ่ คือ เหมือนไม้ใหญ่ผูกไว้ที่คอ. บทว่า ลกฺขิกา° สกฺขิกา คือ นางนกมูลไถ. นัยว่านางนกมูลไถนั้นร้อง ๑๐๐ ครั้ง ฟ้อน ๑๐๐ ครั้ง หาอาหารคราวเดียว. คนเลี้ยงโคเป็นต้นเห็นนางนกมูลไถนั้นบินจากอากาศขึ้นอยู่บนพื้นดินจึงเอาเถาวัลย์หัวด้วนผูกไว้เพื่อจะเล่นอย่างเลี้ยงลูกสัตว์. ท่านกล่าวอุปมานี้หมายถึงการผูกนั้น. บทว่า อาคมเตติ ย่อมรอกคือย่อมถึง. บทว่า ตณฺหิ ตลิสสา คือ การผูกด้วยเถาวัลย์หัวด้วนนั้น ชื่อว่าเป็นเครื่องผูกมัดมีกำลัง เพราะนางนกมูลไถมีร่างกายเล็กและมีกำลังน้อย เชือกโยคาบมะพร้าวก็ยังใหญ่ขาดได้ยาก.

บทว่า เสด ชื่อว่าเครื่องผูกมัดมีกำลังเพราะโมฆบุรุษมีศรัทธาอ่อนและเพราะมีปัญหาอ่อน แม้โทษเพียงวัตถุแห่งอาบัติทุกกฏ ก็เป็นของใหญ่ละได้ยาก ดูวัตถุแห่งปาราชิกฉะนั้น.

๑. บาลีเป็น ลกฺขิกา.

พึงทราบความในธรรมฝ่ายขวาดังต่อไปนี้. บทว่า **ปหาตพุสส**

พึงละ ความว่า มีข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ควรตรัสเพราะเหตุแห่งโทษเพียงเล็กน้อยที่ควรละนี้ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสให้เราละ. อธิบายว่า แม้ทราบพระประสงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้แล้ว ก็ควรละมิใช่หรือ. บทว่า

อโปโปตฺตฤกกา มีความขวนขวายน้อย คือไม่มีความขวนขวายเลย. บทว่า

ปนฺนโลมา มีขนตก คือ ไม่มีขนขึ้น เพราะกลัวจะพึงละโทษเพียงเล็กน้อย

นั้น. บทว่า **ปรทวุตฺตา** คือ ความเป็นอยู่ด้วยของผู้อื่นให้ อธิบายว่า

เลี้ยงชีวิตด้วยของที่ได้จากผู้อื่น. บทว่า **มิกฺขุเตน เจตสา วิหรนฺติ** มีใจ

เป็นคจุมฤคอยู่ คือ เป็นผู้ตั้งอยู่ในฝ่ายแห่งความไม่หวังอยู่. จริงอยู่มฤคได้รับการ

การประหารแล้วไม่คิดว่า เราจักไปยังที่อยู่ของมนุษย์แล้วจักได้ยาหรือน้ำมันใส่แผล ครั้นได้รับการประหารแล้วจึงเข้าไปยังป่าที่มีไช้บ้าน ทำที่ถูกประหารไว้

เบื้องหลังแล้วนอน ครั้นสบายดีก็ลุกไป. มฤคทั้งหลายตั้งอยู่ในฝ่ายแห่งความไม่

หวังอย่างนี้. ท่านกล่าวว่า **มิกฺขุเตน เจตสา วิหรนฺติ** มีใจเป็นคจุมฤคอยู่หมายถึง

ถึงข้อนี้. บทว่า **ตมฺหิ ตสฺส** คือการผูกด้วยเชือกนั้น ชื่อว่าเป็นเครื่องผูก

บอบบาง เพราะพญาช้างนั้นมีกายใหญ่มีกำลังมาก จึงเป็นเครื่องผูกที่ขาดได้ง่าย

คุณเถาวัลย์หัวค้อนฉะนั้น. บทว่า **เตลฺลํ ตํ** คือ โทษเพียงเล็กน้อยของภิกษุ

เหล่านั้นเป็นโทษที่ละได้ง่าย เพราะกุลบุตรทั้งหลายมีศรัทธามากมีปัญญามาก

แม้วัตถุแห่งปาราชิกอันเป็นของใหญ่ก็ละได้ง่าย คุณเพียงวัตถุแห่งอาบัติทุกกฏ

ฉะนั้น.

บทว่า **ทลิตฺโต** คนจน คือ เป็นผู้ประกอบด้วยความขัดสน บทว่า

อสุตฺโก คือ ไม่มีอะไรเป็นของตน. บทว่า **อนาพฺหิโย** คือไม่ใช่คนมั่งคั่ง.

บทว่า **อการิกํ** มีเรือนหลังเล็ก. บทว่า **โอรุคฺคฺวิคฺคํ** มีเครื่องมุง

และเครื่องผูกหลุดลุ่ย คือ มีเครื่องมุงบังหลุดจากหลังคาลงมาเกี่ยวอยู่ที่ฝา

หลุดจากฝ่าลงมากองที่พื้น. บพว่า กากาติปายี ต้องคอยไล่กา คือ ในเวลานั่งข้างในด้วยคิดว่าจักบริโภคะอะไร ๆ ชื่อว่ากิจด้วยประตุไม่มีต่างหาก. แต่นั่นฝูงกาที่จะเข้าไปรุมล้อม แต่กากล้า ในเวลาหนึ่ก็จะหนีออกไปซึ่งๆ หน้า. บพว่า น **ปรมรูป** มีทรงไม่งาม คือ มีทรงไม่งามเหมือนเรือนของผู้มีบุญ. บพว่า กโพิกามีแคร่อันหนึ่ง. บพว่า โอลุคฺคฺวิลุคฺคา หลุดลุ่ย คือ จะพังมิพังแหล่. บพว่า **ธณฺณสมวาปก** คือ ข้าวเปลือกและพืชสำหรับหว่าน. ในบพนั้น ข้าวชื่อว่า **ธณฺณ** พืชมีพืชน้ำเต้า พืชผักเป็นต้นชื่อว่า **สมวาปก**. บพว่า น **ปรมรูป** ไม่ใช่เป็นพันธุ์อย่างดี คือพืชบริสุทธิ์มีพืชข้าวสาเล่มีกลิ่นหอมเป็นต้น ไม่ใช่พันธุ์อย่างดีเหมือนของคนมีบุญทั้งหลาย. บพว่า **ชายิกา** ภรรยา คือ ภรรยาจัดสน. บพว่า น **ปรมรูปา** มีรูปไม่งาม คือน่าเกลียดมีก้นห้อยเหมือนกระเช้า คุงปีศาจท้องพลุ่ย. บพว่า **สามณฺณ** คือ ความเป็นสมณะ. บพว่า **โส** **วตฺสฺส** **โยหิ** คือเราควรจะปลงผมและหนวดออกบวช. บพว่า **โส** น **สกุณฺณยุย** เขาไม่อาจ คือ แม้เขาคิดแล้วยังนี้ก็กลับไปเรือนใคร่ครองว่า ชื่อว่า บรรพชา หนัก ยากที่จะทำได้ ยากที่จะเข้าถึงได้ แม้เที่ยวไปบิณฑบาตใน ๗ บ้านบ้าง ๘ บ้านบ้างก็ต้องกลับมาล้างบาตร เราไม่อาจเป็นอย่างนี้ได้ จึงกลับมาอีก อยู่บ้านเรามากว่า ทักษัมภาระของหญ้าและเถาวัลย์ก็เก็บรวมทำผ้าไว้ได้. บรรพชาจะทำอะไรได้. ที่นั่นเรือนหลังเล็กของเขานั้นก็ปรากฏดูเขวชยันตปราสาท. ต่อแต่นั้นเขาแลดูแคร่ของเขาแล้วคิดว่า เมื่อเราไปแล้วชนทั้งหลายจะไม่ซ่อมแคร่นี้จักทำเป็นเตาไฟ เราควรจะได้ไม้ไผ่ทำแคร่อีก. เราจักทำอะไรกับการบวช. ที่นั่นแคร่ของเขานั้นปรากฏดูเป็นที่นอนอันมีสิริ. จากนั้นเขาแลดูหม้อใส่ข้าวเปลือกแล้วคิดว่า เมื่อเราไปแล้ว หญิงแม่เรือนนี้จักบริโภคะข้าวเปลือกนี้กับชายนั่น. เราควรกลับมาให้ความเป็นไปของชีวิตใหม่. เราจักทำ

อะไรกับการบวช. ที่นั่น หม้อข้าวเปลือกของเขานั้นปรากฏจุยง ๑,๒๕๐ หลัง จากนั้นเขาแลดูภรรยาแล้วคิดว่า เมื่อเราไปแล้ว คนเลี้ยงช้างก็ดี คนเลี้ยงม้า ก็ดีคนใดคนหนึ่งจักเกี่ยวภรรยานี้. เราควรจะกลับมาได้หญิงหุงอาหารอีก. เรา จักทำอะไรกับการบวช. ที่นั่นภรรยาของเขานั้นปรากฏจุยงเทวีรูปงาม. ท่านหมายถึงข้อนี้จึงกล่าวบทมีอาทิว่า โส น สกุกุณเยยฺย เขาไม่สามารถดังนี้.

บทว่า นิภุชฌณัน คือ ทองร้อยแท่ง. บทว่า จโย สะสม คือ ทำการสะสมสืบต่อกันมา. บทว่า ธนุญณณัน คือ ข้าวเปลือกร้อยเกวียน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงถึงอะไรในบทนี้ว่า จตุตถาโร เม อุทายิ ปุคฺคลา. คู่ก่อนอุทายิบุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้. บุคคลเหล่านั้นละอุปธินั้นใน ภายหลัง. และบุคคลเหล่านั้นไม่ละอุปธินั้น เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงทั้งผู้ละและผู้ไม่ละด้วยสามารถเป็นหมวดหมู่. มิได้ทรงจำแนกเฉพาะ ตัว.

บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทรงแสดงว่า บุคคลผู้ทิ้งอุปธิที่ยังละไม่ได้แล้ว กระทำให้เป็นอภัพพาริก มีอยู่ ๔ จำพวกเหมือนบุคคลไปเพื่อต้องการ ทัพสัมภาระ (อุปกรณ์การสร้าง) จึงตัดต้นไม้ตามลำดับ แล้วกลับมาอีก ตัดต้นไม้ที่คดทิ้ง ถือเอาแต่ไม้ที่สมควรจะพึงนำไปประกอบการทำงานได้เท่านั้น ฉะนั้น จึงทรงปรารภเทศนา. บทว่า อุปธิปปหานาย เพื่อละอุปธิ ได้แก่เพื่อละอุปธิเหล่านี้คือ ขันรูปธิ กิเลสอุปธิ อภิสังขารรูปธิ กามคุณูปธิ. บทว่า อุปธิปฺปฺลิสฺส ยุตฺตา อันประกอบด้วยอุปธิ คือเล่นไปในอุปธิ.

ในบทว่า สรฺสฺสฺกปฺปา นี้มีความดังต่อไปนี้. ชื่อว่า สรา เพราะ อรรถว่า เล่นไป วิ่งไป. ชื่อว่า สรฺกปฺปา เพราะอรรถว่าคำริ. เอาความว่า ความคำริที่เล่นไป. แม้ด้วยบททั้งสองนี้ ท่านกล่าวถึงวิคกนั้นเอง. บทว่า

สมุทธารนฺติ คือ ครอบงำ ประพฤติท่วมทับ. บทว่า สํ ยุตฺโต คือ ประกอบด้วยกิเลสทั้งหลาย. บทว่า อินฺทฺริยเวมฺมตฺตตา คือความต่างแห่งอินทรีย์. บทว่า กทาจิ กรหจิ บางครั้งบางครั้ง คือ ล่วงไปๆ ในเวลานานมาก. บทว่า สติสมฺโมสา คือเพราะความหลงลืมแห่งสติ. บทว่า นิปาโต คือตกลงไปในกระทะเหล็ก. ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นท่านแสดง ๓ หมวด คือ ยังละไม่ได้ ๑ ละได้เร็ว ๑.

ใน ๓ หมวดนั้น ชน ๔ จำพวก ชื่อว่าละไม่ได้. ๔ จำพวก ชื่อว่าละได้เร็ว. ในบุคคลเหล่านั้น ชน ๔ จำพวกเหล่านี้ คือ ปุณฺชน ๑ พระโศดาบัน ๑ พระสกทาคามี ๑ พระอนาคามี ๑ ชื่อว่ายังละไม่ได้. ปุณฺชนเป็นต้นยังละไม่ได้ จงยกไว้. พระอนาคามียังละไม่ได้เป็นอย่างไร. เพราะพระอนาคามีเมื่อนั้นก็ยังยินดีว่า โอ สุข โอ สุข ตราบเท่าที่ยังมีความอยากได้ในภพของเทวดาอยู่. ฉะนั้นจึงชื่อว่ายังละไม่ได้. ส่วนชน ๔ จำพวกเหล่านี้ชื่อว่าละได้. พระโศดาบันเป็นต้น ละได้ จงยกไว้ก่อน. ปุณฺชนละได้อย่างไร. เพราะปุณฺชนผู้เจริญวิปัสสนาทำความสังเวชว่า เมื่อกิเลสเกิดขึ้นทันทีทันใด เพราะความหลงลืมแห่งสติ กิเลสเกิดขึ้นแล้วแก้ภิกขุเช่นเรา ดังนี้จึงระคองความเพียรเจริญวิปัสสนา ถอนกิเลสด้วยมรรค. ปุณฺชนนั้นชื่อว่าละได้ด้วยประการฉะนี้. ชน ๔ จำพวกเหล่านั้น ชื่อว่าละได้โดยเร็ว. ท่านถือเอาตติยวาระในสูตรเหล่านี้ คือ ในสูตรนี้ ในมหาหัตถิปโทปมสูตร ในอินทริยภาวนาสสูตรโดยแท้. แม้ปัญหาก็จึงทราบที่ท่านกล่าวไว้แล้วในทุติยวาระนั้นแหละ. เบญจจันท์ ชื่อว่า อุปธิ ในบทนี้ว่า อุปธิ ทุกฺขสฺส มฺหํ เบญจจันท์อันชื่อว่าอุปธิเป็นมูลแห่งทุกข์. ครั้นรู้ว่าอุปธินั้นเป็นมูลแห่งทุกข์ดังนี้แล้ว เป็นผู้ไม่มี

อุปธิด้วยกิเลสอุปธิ. อธิบายว่าไม่มีรกชัญญ ไม่มีตัณหา. บทว่า **อุปธิสงฺขเย**
วิมุตฺโต น้อมจิตไปในนิพพานอันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิ คือน้อมจิตไปใน
นิพพาน อันเป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหาจากอาารมณฺ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นยังบุคคล ๔ ประเภทให้พิสดารอย่างนี้แล้ว บัด
นี้เพื่อทรงแสดงว่าบุคคลใดละได้ บุคคลนั้นชื่อว่าละกิเลสประมาณเท่านั้นได้.
บุคคลใดยังละไม่ได้ แม้บุคคลนั้นก็ชื่อว่ายังละกิเลสประมาณเท่านี้ไม่ได้ จึง
ตรัสบทมีอาทิว่า **ปญฺจ โข อิมเ อูทฺถิ กามคฺฉา** คุก่อนอุทฺถิ กามคฺฉ ๕
เหล่านี้แล. ในบทเหล่านั้นบทว่า **มิพฺพหฺสฺซํ** คือความสุขไม่สะอาด. บทว่า
อนริยสฺสํ ไม่ใช่สุขของพระอริยะ คือสุขอันพระอริยะไม่เสพ. บทว่า **ภยิตพฺพ**
ควรกลัวแต่การได้รับความสุขนี้บ้าง แต่วิบากบ้าง. บทว่า **เนกขมมสฺสํ**
คือความสุขอันเกิดแต่การออกจากกาม. บทว่า **ปวิเวกสฺสํ** ความสุขเกิดแต่
ความสังัดจากหมู่บ้าง จากกิเลสบ้าง. บทว่า **อุปสมมสฺสํ** ความสุขเกิดแต่ความ
สงบ คือความสุขเพื่อประโยชน์แก่ความสงบจากราคะเป็นต้น. บทว่า
สมุโพธิสฺสํ คือความสุขเกิดแต่ความตรัสรู้พร้อม คือความสุขเพื่อประโยชน์แก่
ความเกิดแห่งความตรัสรู้พร้อมกล่าวคือมรรค. บทว่า **น ภยิตพฺพ** ไม่พึงกลัว
คือไม่พึงกลัวแต่การได้สุขนี้บ้าง แต่วิบากบ้าง. ความสุขนี้ควรให้เกิดมี.

บทว่า **อญฺชิตสฺมี วทามิ** ปฐมฉานเรากล่าวว่ายังหวั่นไหว คือเรา
กล่าวว่า หวั่นไหว ยุ่งยาก คับคั่ง. บทว่า **กิลฺลจ ตตฺถ อญฺชิตสฺมี** คือปฐม-
ฉานนั้นยังมีอะไรหวั่นไหว. บทว่า **อิทํ ตตฺถ อญฺชิตสฺมี** นี่เป็นความหวั่นไหว
ในปฐมฉานนั้น คือวิตกวิจารณ์ยังไม่ดับ นี่เป็นความหวั่นไหวในปฐมฉานนั้น.
แม้ในทุติยฉานและตติยฉานก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า **อนญฺชิตสฺมี วทามิ** จตุตถฉานนี้เรากล่าวว่าไม่หวั่นไหว
คือ จตุตถฉานนี้เรากล่าวว่าไม่หวั่นไหว ไม่ยุ่งยาก ไม่คับคั่ง.

บทว่า อนลนฺติ วทามิ คือเรากล่าวว่าไม่ควรทำความอาลัย. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า ไม่ควรให้ความอาลัยในค้นหาเกิดขึ้นในฉณานนี้. อีกอย่างหนึ่ง เรากล่าวว่าไม่ควรทำความตกลงใจว่า ไม่พอ ไม่มีที่สิ้นสุด เพียงเท่านั้นจึงจะพอ. บทว่า เนวสญฺญานาสญฺญาตฺนสฺสปี คือ เรากล่าว การละสมาบัติอันสงบแล้วแม้เห็นปานนี้. บทว่า อญฺฺ วา อญฺฺ วา สํโชนํ ละเอียดก็ดี หยาบก็ดี ได้แก่สังโชนเล็กก็ดี ใหญ่ก็ดี คือมีโทษน้อยก็ดี มีโทษมากก็ดี. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น.

อนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจบเทศนา ด้วยธรรมเป็นยอดคือพระอรหันต์ ด้วยสามารถบุคคลที่ควรแนะนำได้ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาสุกโกปมสูตรที่ ๖

๗. จาตุมสูตร

เรื่องพระอัครคันตุะพูดเสียงดัง

[๑๘๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อามลกีวัน ใกล้บ้าน
จาตุมา ก็สมัยนั้น ภิกษุประมาณห้าร้อยรูป มีพระสารีบุตรและพระโมค-
คัลลานะเป็นหัวหน้าไปถึงจาตุมคาม เพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ภิกษุอัคร-
คันตุะเหล่านั้น ปราศรัยกับภิกษุเจ้าถิ่น จัดเสนาสนะ เกือบบาตรและจีวร เป็นผู้มี
เสียงสูง มีเสียงดัง. ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกท่านพระอานนท์
มาว่า คุณก่อนอานนท์ ผู้ที่เสียงสูงเสียงดังนั้น เป็นใคร ราวกะชาวประมงแข่ง
ปลากัน.

ท่านพระอานนท์ กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุประมาณ
ห้าร้อยนั้น มีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นหัวหน้า มาถึงจาตุมคาม
เพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุผู้อัครคันตุะเหล่านั้น ปราศรัยกับภิกษุเจ้าถิ่น
จัดเสนาสนะเกือบบาตรและจีวรอยู่ เป็นผู้มีเสียงสูง มีเสียงดัง.

คุณก่อนอานนท์ ถ้าเช่นนั้น เธอจงไปเรียกพวกภิกษุมาตามคำของเรา
ว่าพระศาสดาตรัสเรียกท่านทั้งหลาย ท่านพระอานนท์ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้ว จึงเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นถึงที่พัก ได้กล่าวกะภิกษุเหล่านั้นว่า พระศาสดา
ตรัสเรียกท่านทั้งหลาย. ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระอานนท์แล้ว เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่
ควรส่วนข้างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า คุณก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย พวกเธอมีเสียงสูง มีเสียงดังราวกะชาวประมงแข่งปลากัน เพราะเหตุอะไรหนอ.

พวกภิกษุเหล่านั้นทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุประมาณห้าร้อยนั้น มีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นหัวหน้า มาถึงจาตุมาเพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุผู้อำคันตุกะเหล่านั้นนั้น ปราศรัยกับภิกษุเจ้าถิ่นจัดเสนาสนะเก็บบาตรและจีวรอยู่ จึงมีเสียงสูง เสียงดัง พระเจ้าข้า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงพากันไป เราประณามพวกเธอ พวกเธอไม่ควรอยู่ในสำนักเรา ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้ว เก็บอาสนะ ถือบาตรและจีวรหลีกไปแล้ว.

[๑๘๗] ก็สมัยนั้น พวกเจ้าศากยะชาวเมืองจาตุมาประชุมกันอยู่ที่เรือนรับแขก ด้วยกรณีะบางอย่าง ได้เห็นภิกษุเหล่านั้นมาแต่ไกล ครั้นแล้ว จึงเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นจนถึงที่ใกล้ ได้กล่าวกะภิกษุเหล่านั้นว่า คุณเถิดท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะพากันไปไหนเล่า.

ภ. ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุสงฆ์ถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประณามแล้ว.

ศ. ข้าแต่ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น ขอท่านทั้งหลายจงนั่งอยู่ครู่หนึ่ง แม้โชน ข้าพเจ้าทั้งหลายพึงอาจให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเลื่อมใสได้ ภิกษุเหล่านั้นรับคำพวกเจ้าศากยะชาวเมืองจาตุมาแล้ว ลำดับนั้น พวกศากยะชาวเมืองจาตุมาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงชี้ชมกะภิกษุสงฆ์เถิด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า

จรงรับสั่งกะภิกษุสงฆ์เกิด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในบัดนี้ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
จงทรงอนุเคราะห์ภิกษุสงฆ์ เหมือนที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุเคราะห์ในกาล
ก่อนเกิด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในภิกษุสงฆ์หมู่ นี้ ภิกษุทั้งหลายที่ยังเป็น
ผู้ใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ มีอยู่ เมื่อภิกษุเหล่านั้นไม่ได้
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า จะพึงมีความน้อยใจ มีความแปรปรวนไป ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนเมื่อพืชที่ยังอ่อน ไม่ได้ น้ำ จะพึงเป็นอย่างอื่น
จะพึงแปรไป ฉนใด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในภิกษุสงฆ์หมู่ นี้ ภิกษุ
ทั้งหลายที่ยังเป็นผู้ใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ มีอยู่ เมื่อภิกษุเหล่านั้น
ไม่ได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ฉนนั้น จะพึงมีความน้อยใจ มีความ
แปรปรวนไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนเมื่อลูกโคอ่อนไม่เห็นแม่ จะพึงเป็น
อย่างอื่น จะพึงแปรไปฉนใด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในภิกษุสงฆ์หมู่ นี้ ภิกษุ
ทั้งหลายที่ยังเป็นผู้ใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ มีอยู่ ภิกษุ
เหล่านั้นไม่ได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ฉนนั้น จะพึงมีความน้อยใจ มีความ
แปรปรวนไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงชื่นชมกะ
ภิกษุสงฆ์เกิด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จรงรับสั่งกะภิกษุสงฆ์เกิด ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ในบัดนี้ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุเคราะห์ภิกษุสงฆ์ เหมือนที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุเคราะห์ภิกษุสงฆ์ในกาลก่อนเกิด.

พรหมอาราธนาพระพุทธเจ้า

[๑๘๘] ครั้งนั้นแล ท้าวสหัมบดีพรหมทราบพระพุทธดำริแห่งพระทัย
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยใจของตนแล้ว หายไปในพรหมโลก มาปรากฏ
ตรงพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า เหมือนบุรุษมีกำลัง เขยียดแขนที่คู้ออก
หรือคู้แขนที่เขยียดเข้า ฉะนั้น ครั้นแล้ว ทำฝ่าห่มเฉียงบ่าข้างหนึ่ง ประนม

อัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงชี้แจงขมกะภิกขุสงฆ์เถิด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงรับสั่งขมกะภิกขุสงฆ์เถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในบัดนี้ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงอนุเคราะห์ภิกขุสงฆ์ เหมือนที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุเคราะห์ภิกขุสงฆ์ในกาลก่อนเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในภิกขุสงฆ์หมู่ นี้ ภิกขุทั้งหลายยังเป็นผู้ใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ มีอยู่เมื่อภิกขุเหล่านั้นไม่ได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า จะพึงมีความน้อยใจ มีความแปรปรวนไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนพืชที่ยังอ่อนไม่ได้ น้ำ จะพึงเป็นอย่างอื่น จะพึงแปรไป ฉนฺได ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในภิกขุสงฆ์หมู่ นี้ ภิกขุทั้งหลายที่ยังเป็นผู้ใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ มีอยู่ เมื่อภิกขุเหล่านั้นไม่ได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ฉนฺตนั้น จะพึงมีความน้อยใจ มีความแปรปรวนไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเสมือนเมื่อลูกโคอ่อนไม่เห็นแม่ จะพึงเป็นอย่างอื่น จะพึงแปรไป ฉนฺได ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในภิกขุสงฆ์หมู่ นี้ ภิกขุทั้งหลายที่ยังเป็นผู้ใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ มีอยู่ เมื่อภิกขุเหล่านั้นไม่ได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ฉนฺตนั้น จะพึงมีความน้อยใจ มีความแปรปรวนไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงชี้แจงขมกะภิกขุสงฆ์เถิด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงรับสั่งขมกะภิกขุสงฆ์เถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงอนุเคราะห์ภิกขุสงฆ์ เหมือนที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุเคราะห์ภิกขุสงฆ์ในกาลก่อนเถิด. เจ้าศากยะชาวเมืองจาตุมาและท้าวสหัมบดีพรหม ได้สามารถทูลให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเลื่อมใส ด้วยคำวิงวอนเปรียบด้วยข้าวกล้าอ่อน และด้วยคำวิงวอนเปรียบด้วยลูกโคอ่อน ฉะนี้แล.

พระอัครคันตุกะเข้าเฝ้า

[๑๘๕] ครั้นนั้นแล ท่านพระมหาโมคคัลลานะ จึงเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงลุกขึ้นเถิด จงถือเอาบาตรและจีวรเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าอันเจ้าศากยะชาวเมืองจาตุมา และท้าวสหัมบดีพรหมทรงให้เลื่อมใสแล้ว ด้วยคำวิงวอนเปรียบด้วยข้าวกล้าอ่อน และด้วยคำวิงวอนเปรียบด้วยลูกโคอ่อน ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระมหาโมคคัลลานะแล้ว จึงลุกจากอาสนะ ถือบาตรและจีวร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้รับสั่งกับท่านพระสารีบุตรผู้หนึ่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งว่า คุณก่อนสารีบุตร เมื่อเราประณามภิกษุสงฆ์แล้ว จิตของเธอได้มีอย่างไร.

ท่านพระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประณามภิกษุสงฆ์แล้ว จิตของข้าพระองค์ได้มีอย่างนี้ว่า บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงมีความขวนขวายน้อย ประกอบตามธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรมอยู่ แม้เราทั้งหลายก็จักมีความขวนขวายน้อย ประกอบตามธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรมอยู่ในบัดนี้.

คุณก่อนสารีบุตร เธอจงรอก่อน คุณก่อนสารีบุตร เธอจงรอก่อน คุณก่อนสารีบุตร เธออย่าพึงให้จิตเห็นปานนี้เกิดขึ้นอีกเลย.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกท่านพระมหาโมคคัลลานะมาว่า คุณก่อนโมคคัลลานะ เมื่อเราประณามภิกษุสงฆ์แล้ว จิตของเธอได้มีอย่างไร.

ท่านพระมหาโมคคัลลานะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประณามภิกษุสงฆ์แล้ว จิตของข้าพระองค์ได้มีอย่างนี้ว่า

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงมีความชวนชวนน้อย ประกอบตามธรรม เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรมอยู่ เราและท่านพระสารีบุตร จักช่วยกัน ปกครองภิกษุสงฆ์ในบัดนี้.

ดีละ โมคคัลลานะ ความจริงเราหรือสารีบุตรและโมคคัลลานะเท่านั้น พึงปกครองภิกษุสงฆ์.

ภิกขุ ๔ อย่าง

[๑๕๐] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกขุ ๔ อย่างนี้ เมื่อบุคคลกำลังลงน้ำ พึงหวังได้ ภิกขุ ๔
อย่างเป็นไฉน คือ ภิกขุแต่กลิ่น ๑ ภิกขุแต่จระเข้ ๑ ภิกขุแต่น้ำวน ๑
ภิกขุแต่ปลาร้าย ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกขุ ๔ อย่างนี้แล เมื่อบุคคลกำลัง
ลงน้ำ พึงหวังได้ ฉันทใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกขุ ๔ อย่างนี้ก็ฉันทนั้น เมื่อ
บุคคลบางคนในโลกนี้ ออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยนี้พึงหวังได้ ภิกขุ ๔
อย่างเป็นไฉน คือ ภิกขุแต่กลิ่น ภิกขุแต่จระเข้ ภิกขุแต่น้ำวน ภิกขุแต่ปลาร้าย.

[๑๕๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกขุแต่กลิ่นเป็นไฉน ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนในโลกนี้มีศรัทธาออกบวชเป็นบรรพชิต ด้วย
คิดว่า เราเป็นผู้อันชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส
อุปายาส ครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ท่วมทับ
แล้ว ทำไฉน การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ จะพึงปรากฏได้ เพื่อน
พรหมจรรย์ทั้งหลาย ย่อมตักเตือนสั่งสอนกุลบุตรนั้น ผู้บวชแล้วอย่างนั้นว่า
ท่านพึงก้าวไปอย่างนี้ ท่านพึงถอยกลับอย่างนี้ ท่านพึงแลอย่างนี้ ท่านพึง

เหลียวอย่างนี้ ท่านพึงรู้เข้าอย่างนี้ ท่านพึงเหยียดออกอย่างนี้ ท่านพึงทรง
สังขาริ บาตรและจีวรอย่างนี้ กุลบุตรนั้นย่อมมีความดำริอย่างนี้ว่า เมื่อก่อน
เราเป็นคฤหัสถ์ ย่อมตักเตือนบ้าง สั่งสอนบ้าง ซึ่งคนอื่น ก็ภิกษุเหล่านี้
เพียงคราวบุตรคราวหลานของเรา ยังมาสำคัญการที่จะพึงตักเตือนพร่ำสอนเรา
เขาจึงบอกคืนสิกขาสึกไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้นี้เรากล่าวว่า กลัว
แต่ภัยแต่กลิ่น แล้วบอกคืนสิกขาสึกไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่าภัยแต่
กลิ่นนี้ เป็นชื่อของความคับใจด้วยสามารถความโกรธ.

[๑๕๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภัยแต่จะเข้เป็นไฉน ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนในโลกนี้ มีศรัทธาออกบวชเป็นบรรพชิต ด้วย
คิดว่า เราเป็นผู้อันชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส
อุปายาสครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ท่วมทับแล้ว
ทำใจน การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงปรากฏได้ เพื่อนพรหมจรรย์
ทั้งหลาย ย่อมตักเตือนสั่งสอนกุลบุตร ผู้บวชแล้วอย่างนั้นว่า สิ่งนี้ท่านควร
เกี่ยวกิน สิ่งนี้ท่านไม่ควรเกี่ยวกิน สิ่งนี้ท่านควรฉัน สิ่งนี้ท่านไม่ควรฉัน
สิ่งนี้ท่านควรลุ่ม สิ่งนี้ท่านไม่ควรลุ่ม สิ่งนี้ท่านควรค่อม สิ่งนี้ท่านไม่ควรค่อม
สิ่งเป็นกบปียะท่านควรเกี่ยวกิน สิ่งเป็นอกบปียะท่านไม่ควรเกี่ยวกิน สิ่งเป็น
กบปียะท่านควรฉัน สิ่งเป็นอกบปียะท่านไม่ควรฉัน สิ่งเป็นกบปียะท่านควร
ลุ่ม สิ่งเป็นอกบปียะท่านไม่ควรลุ่ม สิ่งเป็นกบปียะท่านควรค่อม สิ่งเป็นอกบปียะ
ท่านไม่ควรค่อม ท่านควรเกี่ยวกินในกาล ท่านไม่ควรเกี่ยวกินในวิกาล ท่าน
ควรฉันในกาล ท่านไม่ควรฉันในวิกาล ท่านควรลุ่มในกาล ท่านไม่ควรลุ่ม
ในวิกาล ท่านควรค่อมในกาล ท่านไม่ควรค่อมในวิกาล ดังนี้ กุลบุตรนั้น
ย่อมมีความดำริอย่างนี้ว่า เมื่อก่อนเราเป็นคฤหัสถ์ ปรารถนาจะเกี่ยวกินสิ่งใด
ก็เกี่ยวกินสิ่งนั้นได้ ไม่ปรารถนาจะเกี่ยวกินสิ่งใด ก็ไม่เกี่ยวกินสิ่งนั้นได้

ปรารธนาจะบริโภคสิ่งใด ก็บริโภคสิ่งนั้นได้ ไม่ปรารธนาจะบริโภคสิ่งใด ก็
ไม่บริโภคสิ่งนั้นได้ ปรารธนาจะลิ้มสิ่งใด ก็ลิ้มสิ่งนั้นได้ ไม่ปรารธนาจะลิ้ม
สิ่งใด ก็ไม่ลิ้มสิ่งนั้นได้ ปรารธนาจะดื่มสิ่งใด ก็ดื่มสิ่งนั้นได้ ไม่ปรารธนา
จะดื่มสิ่งใด ก็ไม่ดื่มสิ่งนั้นได้ จะเที่ยวกินสิ่งเป็นกับปิยะก็ได้ จะเที่ยวกินสิ่ง
เป็นนอกกับปิยะก็ได้ จะบริโภคสิ่งเป็นกับปิยะก็ได้ จะบริโภคสิ่งเป็นนอกกับปิยะก็ได้
จะลิ้มสิ่งเป็นกับปิยะก็ได้ จะลิ้มสิ่งเป็นนอกกับปิยะก็ได้ จะดื่มสิ่งเป็นกับปิยะก็ได้
จะดื่มสิ่งเป็นนอกกับปิยะก็ได้ จะเที่ยวกินในกาลก็ได้ จะเที่ยวกินในวิกาลก็ได้
จะบริโภคในกาลก็ได้ จะบริโภคในวิกาลก็ได้ จะลิ้มในกาลก็ได้ จะลิ้มใน
วิกาลก็ได้ จะดื่มในกาลก็ได้ จะดื่มในวิกาลก็ได้ ก็คฤหบดีทั้งหลาย ผู้มีศรัทธา
ย่อมให้ของควรเลี้ยง ของควรบริโภคอันประณีตในวิกาลเวลากลางวัน อันใด
แก่เราทั้งหลาย ชะรอยภิกษุเหล่านั้น จะทำการห้ามปากในสิ่งนั้นเสีย ดังนี้
เขาจึงบอกคืนสิกขาสิกขาไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้นี้เรากล่าวว่า กลัว
แต่ภัยแต่จะเข้ บอกคืนสิกขาสิกขาไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่าภัยแต่
จะเข้ นี้ เป็นชื่อของความเป็นผู้เห็นแก่ท้อง.

[๑๕๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภัยแต่น้ำวนเป็นไฉน คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนในโลกนี้ มีศรัทธาออกบวชเป็นบรรพชิต ด้วย
คิดว่า เราเป็นผู้อันชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส
ครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ท่วมทับแล้ว ทำไฉน
การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ จะพึงปรากฏได้ เขาบวชแล้วอย่างนี้ เวลา
เข้านุ่งสบงแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังบ้านหรือนิคม ไม่รักษา
กาย ไม่รักษาวาจา ไม่ดำรงสติ ไม่สำรวมอินทรีย์เลย เขาเห็นคฤหบดีหรือ
บุตรคฤหบดี ผู้เอบอ้อมพร้อมพรั่งบำเรออยู่ด้วยการคุดหน้า ในบ้านหรือนิคมนั้น
เขามีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่อก่อนเราเป็นคฤหัสถ์ เป็นผู้เอบอ้อมพร้อมพรั่งบำเรอ

อยู่ด้วยคามคุณห้า สมบัติก็อยู่ในสกุล เราสามารถจะบริโภคนสมบัติและทำบุญได้ ดังนี้ เขาจึงบอกคืนสิกขาสึกไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้นี้เรากล่าวว่า ผู้กลัวแต่ภัยแต่น้ำวน บอกคืนสิกขาสึกไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่าภัยแต่น้ำวนนี้ เป็นชื่อแห่งคามคุณห้า.

[๑๕๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภัยแต่ปลาร้ายเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนในโลกนี้ มีศรัทธาออกบวชเป็นบรรพชิต ด้วยคิดว่า เราเป็นผู้อนาถา ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ท่วมทับแล้ว ทำไฉน การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ จะพึงปรากฏได้ เขาบวชแล้วอย่างนี้ เวลาเช้ารุ่งสางแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังบ้านหรือนิคม ไม่รักษากาย ไม่รักษาวาจา ไม่ดำรงสติ ไม่สำรวมอินทรีย์เลย เขาย่อมเห็นมาตุคามผู้นุ่งผ้าไม่ดี หรือห่มผ้าไม่ดี ในบ้านหรือนิคมนั้น เพราะเหตุมาตุคามผู้นุ่งผ้าไม่ดี หรือห่มผ้าไม่ดี ความกำหนด ย่อมตามกำจัดจิตของกุลบุตรนั้น เขามีจิตอันความกำหนดตามกำจัดแล้ว จึงบอกคืนสิกขาสึกไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้นี้เรากล่าวว่า กลัวแต่ภัยแต่ปลาร้าย บอกคืนสิกขาสึกไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่าภัยแต่ปลาร้าย นี้เป็นชื่อแห่งมาตุคาม.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัย ๔ อย่างนี้แล เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้ ออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยนี้ พึงหวังได้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วแล.

๗. อรรถกถาจาคุมสูตร

จาคมสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จาคมาย คือใกล้บ้านจามา. บทว่า
ปลุจมุตตานิ ภิกขุสถานิ คือ ภิกขุบวชไม่นานประมาณ ๕๐๐ รูป. นัยว่า
พระเถระทั้งสองคิดว่า กุลบุตรเหล่านี้ บวชแล้ว ไม่เคยเห็นพระทศพลเลย เรา
จักให้ภิกษุเหล่านี้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า. ภิกษุเหล่านี้ฟังธรรมในสำนักของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จักตั้งอยู่ตามอุปนิสัยของตน. เพราะฉะนั้น พระเถระ
ทั้งสองจึงพาภิกษุเหล่านั้นมา. บทว่า สมุโหมทมานา ปราศรัยกัน คือ ภิกษุ
ทั้งหลาย กล่าวคำต้อนรับเป็นต้นว่า อาวุโส สบายดีหรือ. บทว่า เสนาสนานิ
ปลุณฺหาปยมานา จัดเสนาสนะ คือ กวาดคูที่อยู่ของอาจารย์และอุปัชฌาย์ของ
ตน ๆ แล้วเปิดประตูหน้าต่าง นำ เติงคังและเสื่อลำแพนเป็นต้น ออกปิด
กวาดคั้งไว้ในที่ตามลำดับ. บทว่า ปตฺตจิวฺรานิ ปฏิสาสมยมานา เก็บบาตร
และจีวร คือ คอยบอกกล่าวถึงสมณบริจารอย่างนี้ว่า ท่านขอรับ ท่านจงวาง
บาตรนี้ จีวรนี้ ถาดนี้ คนโทน้ำนี้ ไม้ถ่อนี้. บทว่า อุจฺจาสุทฺธา มหาสุทฺธา
เสียงสูงเสียงดัง คือ ทำเสียงเอะอะเอ็ดตะโรเพราะขึ้นเสียงสูง เพราะแผดเสียง
ดัง. บทว่า เภวญฺญา มญฺเญ มจฺฉิ วิโลเปนฺติ ราวกะชาวประมงแย่ง
ปลากัน คือหมู่ชนประชุมกันในที่ที่ชาวประมงวางกระจาดไล่ปลาไว้กล่าวว่า
ท่านจงไล่ปลาในตัวหนึ่ง จงให้ปลาที่เชือดตัวหนึ่ง แล้วส่งเสียงเอ็ดตะโรลั่นว่า
คนนั้นท่านให้ตัวใหญ่ ที่ฉันให้ตัวเล็ก ดังนี้. ท่านกล่าวดังนี้หมายถึงการที่ภิกษุ
เถียงกันนั้น. เมื่อวางตาข่ายเพื่อจะจับปลา ชาวประมงและคนอื่น ๆ ในที่นั้นส่ง
เสียงดังว่า ปลาเข้าไปแล้ว โดยปลายังไม่เข้าไป จับได้ปลาแล้ว โดยยังจับปลา

ไม่ได้. ท่านกล่าวดังนี้หมายถึงการที่ชาวประมงส่งเสียงดังนั้น. บทว่า **ปณามมิ** เราประณาม คือ ขับไล่ออกไป. บทว่า **น โว มม สนฺติเก วตฺตพฺพ** พวกเธอไม่ควรอยู่ในสำนักเรา. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า พวกเธอมาถึงที่อยู่ของพระพุทธเจ้าเช่นเราแล้วยังทำเสียงดังถึงอย่างนี้ เมื่อพวกเธออยู่ตามลำพังของตน ๆ จักทำความสมควรได้อย่างไร. พวกเช่นท่านไม่มีกิจที่จะอยู่ในสำนักของเรา. บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุแม้รูปหนึ่งก็ไม่อาจพูดว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์อย่าทรงประณามพวกข้าพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุเพียงเสียงดังเลยพระเจ้าข้า หรือคำใด ๆ อื่น.

ภิกษุทั้งหมดรับพระพุทธดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว กราบทูลว่า อย่างนั้นพระพุทธเจ้าข้า แล้วก็พากันออกไป. อนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นได้มีความหวังว่า เราจักเฝ้าพระศาสดา จักฟังพระธรรมกถา จักอยู่ในสำนักของพระศาสดา ดังนี้ จึงได้มา. แต่ครั้งมาเฝ้าพระศาสดาผู้เป็นพระบรมครูเห็นปานนี้แล้ว ยังทำเสียงดัง เป็นความผิดของพวกเรา จึงถูกประณาม. เราไม่ได้เพื่อจะอยู่ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า. ไม่ได้เพื่อจะเห็นพระสรีระสีดงทอง. ไม่ได้เพื่อจะฟังธรรมด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะดังนี้. ภิกษุเหล่านั้นมีความโหม่นสออย่างแรง จึงพากันหนีไป.

บทว่า **เตนฺอุปสงฺกมียสฺส** เสด็จเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น คือ นัยว่า เจ้าสากยะเหล่านั้น แม้ในเวลาทีภิกษุมากั้ประทับนั่งอยู่ ณ ที่นั้น ทรงเห็นภิกษุทั้งหลาย. เจ้าสากยะทั้งหลายได้มีพระวิตก จึงทรงดำริว่า เพราะอะไรหนอ ภิกษุเหล่านี้เข้าไปแล้วจึงพากันกลับ เราจักรู้เหตุนี้. จึงเสด็จเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น. บทว่า **หนฺน** เป็นนิบาตลงในอรรถแห่งคำพูด. บทว่า **กหิ ปน ตุมฺเห** พระคุณเจ้าทั้งหลายจะไปไหนกัน คือ พระคุณเจ้าทั้งหลายมาประเดี๋ยวเดียวจะ

พากันไปไหนอีก อันตรายใดๆ เกิดแก่พระคุณเจ้าหรือ หรือว่าเกิดแก่พระทศพล
ก็ภิกษุเหล่านั้นแม้จะไม่ปกปิดด้วยคำอย่างนี้ว่า ถวายพระพร อาตมาทั้งหลาย
มาเพื่อเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า บัดนี้พวกอาตมาได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว
จะกลับไปที่อยู่ของตนๆ ก็จริง แต่ไม่ได้ทำเสนอยเห็นปานนี้ได้ ทูลตามความ
เป็นจริงแล้วกล่าวว่า ถวายพระพร ภิกษุสงฆ์ถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประณาม
ดังนี้. อนึ่ง พระราชาเหล่านั้นทรงชวนขวยในพระศาสนา. เพราะฉะนั้นจึงทรง
ดำริว่า เมื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป กับพระอัครสาวกทั้งสองไปกันหมด บาทมูลของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทำลาย. เราจักทำให้ภิกษุเหล่านี้กลับให้จงได้ ครั้นทรง
ดำริอย่างนี้แล้วจึงตรัสคำมีอาทิว่า **เตนหายสุมนฺโต** ถ้าเช่นนั้นขอพระคุณเจ้า
ทั้งหลายอยู่ครู่หนึ่ง. บรรดาภิกษุแม้เหล่านั้นไม่มีภิกษุแม้แต่รูปเดียวที่จะเดือด
ร้อนใจว่าเราถูกประณามด้วยเหตุเพียงทำเสียดัง. เราบวชแล้วไม่สามารถจะดำ-
รงชีวิตอยู่ได้. แต่ภิกษุทั้งหมดรับพระคำรัสพร้อมกัน. บทว่า **อภินนฺตฺ** คือ
ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารณาการมาของภิกษุสงฆ์ ขอจงชื่นชมเกิด. บทว่า
อภวตฺ คือ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยพระกรุณารับสั่งว่า ขอภิกษุสงฆ์
จงมาเกิด. บทว่า **อนุคฺคหิตฺ** ขอทรงอนุเคราะห์ คือ ทรงอนุเคราะห์ด้วย
อามิสและธรรม. บทว่า **อญฺญตฺ** คือ ฟังถึงความน้อยใจว่าเราไม่ได้เห็น
พระทศพล. บทว่า **วิปริณาโม** มีความแปรปรวน คือ เมื่อภิกษุสึกด้วยความ
น้อยใจฟังถึงความแปรปรวน. บทว่า **วิชานํ ตฺรณํ** เหมือนพืชที่ยังอ่อน
คือ ข้าวกล้าอ่อน. บทว่า **สียา อญฺญตฺ** ฟังเป็นอย่างอื่น คือ พืชที่
ยังอ่อนเมื่อไม่ได้ให้น้ำในเวลาที่ดินครวให้น้ำ ฟังถึงความเป็นอย่างอื่นเพราะความ
เหี่ยว. ฟังแปรปรวนเพราะถึงความแห้งเหี่ยว. ลูกวัชฺชูปยอมเพราะหิวจนชื่อว่า
ถึงความเป็นอย่างอื่น. ลูกวัชฺชูปยอมตาย ชื่อว่า ความแปรปรวน. บทว่า

ปสาทิโต ภควา พระผู้มีพระภาคเจ้าอันเจ้าศากยะและท้าวสหัมบดีพรหมทรงให้เลื่อมใสแล้ว. นัยว่าพระเถระนั่งอยู่ ณ ที่นั้น ได้เห็นพรหมมาด้วยทิพยจักขุ ได้ยินเสียงทูลวิงวอนด้วยทิพโสต. ได้ทราบความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเลื่อมใสแล้วด้วยเจโตปริยญาณ. เพราะฉะนั้นการส่งภิกษุใด ๆ ไปจะไม่เป็นที่สบายแก่ภิกษุผู้ถูกเรียกจึงตั้งใจว่า เราจักไปจนกว่าพระศาสดาจะไม่ทรงส่งไป จึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **อปโปสสุกโก** เป็นผู้มีมีความขวนขวายน้อย คือเป็นผู้ไม่ขวนขวายในกิจอย่างอื่น. บทว่า **ทิกฺขุชฺชมฺมสุขวิหารี** ธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิกขุธรรม. พระผู้มีพระภาคเจ้าคงจะทรงขวนขวายธรรมเป็นเครื่องอยู่คือผลสมาบัติ มีพระประสงค์จะประทับอยู่. บัดนี้พระองค์จักประทับอยู่ตามชอบใจ พระมหาโมคคัลลานเถระจึงกล่าวว่า จิตของข้าพระองค์ได้เป็นอย่างนี้. บทว่า **มยมปิทานิ** คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราสั่งสอนผู้อื่นไปออกจากกิฬาร. ประโยชน์อะไรด้วยโอวาทของผู้อื่นแก่เรา. บัดนี้แม้เราก็จักอยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิกขุธรรม. พระเถระผิดในฐานะนี้มีได้รู้ว่าเป็นภาระของตน. เพราะภิกษุสงฆ์นี้เป็นภาระของพระมหาเถระแม่ทั้งสอง. ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงห้ามพระสารีบุตรนั้น จึงตรัสบทมีอาทิว่า **อาคเมहि** เธอจงรอก่อน. ส่วนพระมหาโมคคัลลานเถระได้ทราบว่าเป็นภาระของตน. ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงประทานสาธุการแก่พระมหาโมคคัลลานเถระนั้น.

บทว่า **จตุตทารีมานิ ภิกฺขเว** ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัย ๔ อย่างนี้ เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปรารภขึ้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภเทศนานี้ขึ้น เพื่อทรงแสดงว่าในศาสนานี้มีภัยอยู่ ๔ อย่าง. ผู้ใดไม่กลัวภัยเหล่านั้น ผู้นั้นสามารถดำรงอยู่ในศาสนานี้ได้ ส่วนพวกอื่นนอกนี้ไม่สามารถ.

ในบทเหล่านั้นบทว่า อุทโกโรหนเต คือ เมื่อบุคคลกำลังลงน้ำ.

บทว่า กุมภิลภย์ ได้แก่ ภัยแต่จระเข้. บทว่า สตุฏภย์ ได้แก่ ภัยแต่ปลา
ร้าย. บทว่า อุมมิภย์ ภัยแต่คลื่นนี้ เป็นชื่อของความโกรธและความแค้น.
เหมือนอย่างว่าบุคคลหยั่งลงสู่ น้ำในภายนอก จมน้ำในคลื่นแล้วตายฉันทใด ภิกษุ
ในศาสนา นี้ จมลงในความโกรธและความแค้น แล้วสึกก็ฉันทนั้น. เพราะฉะนั้น
ความโกรธและความแค้นท่านกล่าวว่า ภัยแต่คลื่น. บทว่า กุมภิลภย์ ภัยแต่
จระเข้เป็นชื่อของความเห็นแก่ท้อง. เหมือนอย่างว่าบุคคลหยั่งลงสู่ น้ำภายนอก
ถูกจระเข้กัดตายฉันทใด ภิกษุในศาสนา นี้ก็ฉันทนั้น กินเพราะเห็นแก่ท้องย่อมสึก.
เพราะฉะนั้นความเห็นแก่ท้องท่านกล่าวว่า ภัยแต่จระเข้. บทว่า อรกุจิเตน
กายเณ ไม่รักษากาย คือ ไม่รักษากายด้วยการสันติริยะเป็นต้น. บทว่า อรกุ-
จิตาย วาจาเณ ไม่รักษาวาจา คือ ไม่รักษาด้วยพูดคำหยาบเป็นต้น. บทว่า
อนุปติฏฐิตาย สติยา ไม่ตั้งสติมั่น คือ ไม่ตั้งสติเป็นไปในกาย. บทว่า อลฺ ฐ-
เตหิ ไม่สำรวจ คือ ไม่ปกปิด. คำว่า ปณฺจนฺเต กามคุณํ อธิวณฺ ความ
ว่า บรรพชิตในศาสนา นี้ จมลงในกระแสน้ำวนของกามคุณ ๕ แล้ว สึกออกไป
ก็เหมือนกับบุคคลข้ามน้ำเพื่อไปฝั่งโน้น ครั้นดำลงในกระแสน้ำวนแล้ว ก็จม
ตายฉันทนั้น เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสว่า ภัยแต่น้ำวนคือกามคุณ ๕. บทว่า
อนุทฺธึ เสติ ย่อมตามกำจัด คือ ทำให้ลำบาก ทำให้หุดหู่. บทว่า รากานุท-
ธึ เสน คือ มีจิตอันความกำหนดกำจัดแล้ว. คำว่า มาตุคามสุเสตฺ อธิวณฺ
ความว่า ภัยเพราะปลาร้าย นี้เป็นชื่อของมาตุคาม. เหมือนอย่างว่าบุคคลหยั่งลง
สู่ น้ำภายนอก ได้รับการประหารตายเพราะอาศัยปลาร้ายฉันทใด ภิกษุในศาสนา นี้
ก็ฉันทนั้น เกิดกามราคะอาศัยมาตุคามสึก. เพราะฉะนั้นมาตุคามท่านจึงกล่าวว่า
ภัยแต่ปลาร้าย. เมื่อบุคคลกลัวภัย ๔ อย่างนี้แล้วไม่หยั่งลงสู่ น้ำ ก็จะไม่ได้

รับผลร้ายเพราะอาศัยน้ำ เป็นผู้กระหายเพราะอยากน้ำ และเป็นผู้มีร่างกาย
เศร้าหมอง เพราะฝุ่นละอองจันใด. เมื่อภิกษุกล่าวด้วย ๔ อย่างเหล่านี้แล้ว
แม้ไม่บวชในศาสนา ก็ไม่ได้รับผลดีเพราะอาศัยศาสนา เป็นผู้กระหาย เพราะ
ความอยากคือตัณหา และเป็นผู้มีจิตเศร้าหมอง ด้วยทุจริต คือ กิเลสจันนั้น.
หรือว่าเมื่อบุคคลไม่กล่าวด้วย ๔ อย่างเหล่านี้ แล้วหยั่งลงสู่น้ำย่อมมีผลดังกล่าว
แล้วจันใด. เมื่อภิกษุไม่กล่าวด้วย ๔ อย่างนี้แล้ว แม้บวชในศาสนา ก็ย่อมมี
อานิสงส์ดังกล่าวแล้ว.

อนึ่ง พระเถระกล่าวว่า บุคคลกล่าวด้วย ๔ อย่างแล้วไม่หยั่งลงสู่น้ำก็
ไม่สามารถจะตัดกระแสข้ามฝั่งโน้นได้. ครั้นไม่กล่าว หยั่งลง ก็สามารถข้าม
ไปได้จันใด. ครั้นเขากล่าวแล้ว แม้บวชในศาสนา ก็ไม่สามารถตัดกระแสตัณหา
แล้วเห็นฝั่ง คือ นิพพานได้. ครั้นไม่กล่าว ออกบวชจึงสามารถดังนี้. บทที่
เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น.

อนึ่ง เทศนานี้จบลงด้วยอำนาจแห่งบุคคลผู้ควรแนะนำได้ ด้วย
ประการฉะนี้.

๘. นพกปานสูตร

กุลบุตรผู้มีชื่อเสียงบวช

[๑๕๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในป่าไม้ทองกวาว เขตบ้าน
นพกปานะ ในโกศลชนบท ก็สมัยนั้น กุลบุตรมีชื่อเสียงมากด้วยกัน คือ
ท่านพระอนุรุทธะ ท่านพระภัททิยะ ท่านพระกิมพิละ ท่านพระภักค
ท่านพระโกณฑัญญะ ท่านพระเรวตะ ท่านพระอานนท์ และกุลบุตร
ที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ มีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตอุทิศเฉพาะพระผู้มี
พระภาคเจ้า ก็สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ามีหมู่ภิกษุแวดล้อมประทับนั่งอยู่ใน
ที่แจ้ง. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภกุลบุตรทั้งหลาย ตรัสเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้มีศรัทธาออกจากเรือนบวช
เป็นบรรพชิต อุทิศเฉพาะเราเหล่านั้น ยังยินดีในพรหมจรรย์อยู่หรือ ภิกษุ
เหล่านั้นได้พากันนั่งอยู่ แม้ครั้งที่สอง ... แม้ครั้งที่สาม ... พระผู้มีพระภาคเจ้า
ก็ทรงปรารภกุลบุตรทั้งหลาย ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
กุลบุตรผู้มีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต อุทิศเฉพาะเราเหล่านั้น ยัง
ยินดีในพรหมจรรย์อยู่หรือ แม้ครั้งที่สาม ภิกษุเหล่านั้นก็ได้พากันนั่งอยู่.

[๑๕๖] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพระดำริอย่างนี้ว่า
อย่ากระนั้นเลย เราพึงถามกุลบุตรเหล่านั้นเองเถิด ครั้นแล้วได้ตรัสเรียกท่าน
พระอนุรุทธะมาว่า ดูก่อนอนุรุทธะ ภัททิยะ กิมพิละ ภักค โกณฑัญญะ
เรวตะ และอานนท์ เธอทั้งหลายยังยินดีในพรหมจรรย์อยู่หรือ.

ท่านพระอนนรุทธะเป็นต้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายยังยินดีในการพระพฤติพรหมจรรย์.

ดูก่อนอนนรุทธะทั้งหลาย คีละ ๆ ข้อที่เธอทั้งหลายยินดีในการประพฤติพรหมจรรย์นี้แล เป็นการสมควรแก่เธอทั้งหลายผู้เป็นกุลบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา เธอทั้งหลายประกอบด้วยปฐมวัย กำลังเจริญเป็นหนุ่มแน่น ผมดำสนิท ควรบริโภคน้ำยังออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตได้ ก็เธอทั้งหลายนั้น มิใช่ผู้ทำความผิดต่อพระราชา มิใช่ผู้ถูกโจรคอยตามจับ มิใช่ผู้อันหนี้บีบคั้น มิใช่ผู้เดือดร้อนเพราะภัย และมิใช่ผู้ถูกอาชีวะบีบคั้นแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เธอทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเพราะศรัทธา ด้วยความคิดอย่างนี้ว่า เออ ก็เราเป็นผู้อันชาติ ชรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ครองงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ครอบงำแล้ว เป็นผู้อันทุกข์ท่วมทับแล้ว ทำไฉน การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ จะพึงปรากฏได้ ดังนี้ มิใช่หรือ.

อย่างนี้ พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอนนรุทธะทั้งหลาย ก็กิจอะไรเล่า ที่กุลบุตรผู้บวชอย่างนี้แล้วพึงทำ ดูก่อนอนนรุทธะทั้งหลาย บุคคลยังมิเป็นผู้สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปิติและสุข หรือสุขอื่นที่สงบกว่านั้น แม้อภิชฌา พยาบาท ถีนมิทธะ วิจิกิฉา อุทธัจจกุกกุจจะ อรติ ความเป็นผู้เกียจคร้าน ย่อมครอบงำจิตของบุคคลนั้นตั้งอยู่ได้ บุคคลนั้นก็หาสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปิติและสุขหรือสุขอื่นที่สงบกว่านั้นไม่ ดูก่อนอนนรุทธะทั้งหลาย บุคคลใดเป็นผู้สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปิติและสุข หรือสุขอื่นที่สงบกว่านั้นได้ แม้อภิชฌา พยาบาท ถีนมิทธะ วิจิกิฉา อุทธัจจกุกกุจจะ

อติ แม้ความเป็นผู้เกียจคร้าน ก็ไม่ครอบงำจิตของบุคคลนั้น ทั้งอยู่ได้ บุคคลนั้นก็สังเกตจากกาม สังเกตจากกุศลธรรม บรรลุปีติและสุข หรือสุขอื่นที่สงบกว่านั้นได้.

ว่าด้วยอาสวะ

[๑๕๗] ดูก่อนอนุรุธะทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะว่าอะไรในเราว่า อาสวะเหล่าใด นำมาซึ่งความเศร้าหมอง นำมาซึ่งภพใหม่ เป็นไปกับด้วยความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งความเกิดความแก่และความตายต่อไป อาสวะเหล่านั้น ตถาคตยังละไม่ได้ เพราะเหตุนั้น ตถาคตพิจารณาแล้วจึงเสพของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงอดกลั้นของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงเว้นของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงบรรเทาของบางอย่าง.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายมิได้ว่าอะไรในพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า อาสวะเหล่าใด อันนำมาซึ่งความเศร้าหมอง นำมาซึ่งภพใหม่ เป็นไปกับด้วยความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งความเกิด ความแก่ และความตายต่อไป อาสวะเหล่านั้น พระตถาคตยังละไม่ได้ เพราะเหตุนั้น พระตถาคตพิจารณาแล้วจึงเสพของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงอดกลั้นของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงเว้นของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงบรรเทาของบางอย่าง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้กล่าวในพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า อาสวะเหล่าใด นำมาซึ่งความเศร้าหมอง นำมาซึ่งภพใหม่ เป็นไปกับด้วยความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งความเกิด ความแก่ และความตายต่อไป อาสวะเหล่านั้น พระตถาคตละได้แล้ว เพราะเหตุนั้น พระตถาคตพิจารณาแล้วจึงเสพของบางอย่าง พิจารณา

แล้วจึงอดกลั้นของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงเว้นของบางอย่าง พิจารณาแล้ว
จึงบรรเทาของบางอย่าง ดังนี้.

คิละ ๆ อนรุทธะทั้งหลาย อาสวะเหล่าใด นำมาซึ่งความเศร้าหมอง
นำมาซึ่งภพใหม่ เป็นไปกับด้วยความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็น
ที่ตั้งแห่งความเกิด ความแก่ และความตายต่อไป อาสวะเหล่านั้น ตถาคค
ละได้แล้ว มีมูลอันขาดแล้ว ทำให้เป็นจุจตาลยอดค้วน ถึงความไม่มี มีอัน
ไม่เกิดต่อไปเป็นธรรมดา คุณ่อนอนรุทธะทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นตาลยอด
ค้วน ไม่ควรจะงอกอีกได้ฉันใด อาสวะทั้งหลายย่อมนำมาซึ่งความเศร้าหมอง
นำมาซึ่งภพใหม่ เป็นไปกับด้วยความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็น
ที่ตั้งแห่งความเกิด ความแก่ และความตายต่อไป ก็ฉันนั้น ตถาคคละได้แล้ว
มีมูลอันขาดแล้ว ทำให้เป็นจุจตาลยอดค้วน ถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดต่อไป
เป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น ตถาคคพิจารณาแล้วจึงเสพของบางอย่าง พิจารณา
แล้วจึงอดกลั้นของบางอย่าง พิจารณาแล้วจึงเว้นของบางอย่าง พิจารณาแล้ว
จึงบรรเทาของบางอย่าง.

[๑๕๘] คุณ่อนอนรุทธะทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
ตถาคคเห็นอำนาจประโยชน์อะไรอยู่ จึงพยากรณ์สาวกทั้งหลายผู้ทำกาละล่วงลับ
ไปแล้ว ในภพที่เกิดทั้งหลายว่า สาวกชื่อนั้นเกิดในภพโน้น สาวกชื่อนั้น
เกิดในภพโน้น ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมทั้งหลายของข้าพระองค์ทั้งหลายมีพระผู้-
มีพระภาคเจ้าเป็นมูล มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นแบบแผน มีพระผู้มีพระภาคเจ้า
เป็นที่พึ่งพาอาศัย คิละ พระเจ้าข้า ขอเนื้อความแห่งภยิตินี้จงแจ่มแจ้งกะ
พระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด ภิกษุทั้งหลายได้ฟังต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จัก
ทรงจำไว้.

ดูก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ตถาคตจะพยากรณ์สาวกทั้งหลายผู้ทำกาละ
ล่วงลับไปแล้ว ในภพที่เกิดทั้งหลายว่า สาวกชื่อนั้นเกิดในภพนั้น สาวก
ชื่อนั้นเกิดในภพนั้น ดังนี้ เพื่อให้คนพิศวงก็หามิได้ เพื่อเกลี้ยกล่อมคนก็
หามิได้ เพื่ออานิสงส์คือลาภสักการะและความสรรเสริญก็หามิได้ ด้วยความ
ประสงค์ว่า คนจงรู้จักเราด้วยเหตุนี้ก็หามิได้ ดูก่อนอนรุทธะทั้งหลาย กุลบุตร
ผู้มีศรัทธา มีความยินดีมาก มีความปราโมทย์มาก มีอยู่ กุลบุตรเหล่านั้น
ได้ฟังคำพยากรณ์นั้นแล้ว จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง ชื่อนั้น
จะมีเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่กุลบุตรเหล่านั้นสิ้นกาลนาน.

ความอยู่ผาสุกของภิกษุ

[๑๕๕] ดูก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้ฟังว่า ภิกษุ
ชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ดำรงอยู่ในอหัตผล
ก็ท่านนั้นเป็นผู้อันภิกษุนั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า ท่านนั้นเป็นผู้มีศีลอย่าง
นี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่าง
นี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้ว
อย่างนี้บ้าง ภิกษุนั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา
ของภิกษุนั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง ดูก่อนอนรุทธะ
ทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมิได้แก่ภิกษุ แม้ด้วยประการฉะนี้แล.

ดูก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้ฟังว่า ภิกษุชื่อนี้ทำ
กาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นผู้ผุดเกิดขึ้น จักปรินิพพาน
ในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ห้า
สิ้นไป ก็ท่านนั้นเป็นผู้อันภิกษุนั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า ท่านนั้นเป็นผู้
มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีปัญญา

อย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้พิเศษ
แล้วอย่างนี้บ้าง ภิกษุนั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา
ของภิกษุนั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง.

ดูก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่สุขสำราญย่อมมีได้แก่ภิกษุ แม้ด้วย
ประการฉะนี้แล ดูก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้ฟังว่า ภิกษุ
ชื่อนี้ทำกาละแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นพระสกทาคามี
จักมายังโลกนี้คราวเดียวเท่านั้น แล้วทำที่สุดทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป
และเพราะระคะ โทสะ และโมหะ เบาบาง ก็ท่านนั้นเป็นผู้อันภิกษุนั้นได้
เห็นเอง หรือได้ยินมาว่า ท่านนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มี
ธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีวิหาร-
ธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้พิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง ภิกษุนั้นเมื่อระลึก
ถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของภิกษุนั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อ
ความเป็นอย่างนั้นบ้าง ดูก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่
ภิกษุ แม้ด้วยประการฉะนี้แล ดูก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ได้ฟังว่า ภิกษุชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็น
พระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง มีอันจะตรัสรู้เป็น
เบื้องต้น เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป ถ้าท่านนั้นเป็นผู้อันภิกษุนั้นได้เห็นเอง
หรือได้ยินมาว่า ท่านนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่าง
นี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่าง
นี้บ้าง ภิกษุนั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของภิกษุนั้น
จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง ดูก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่
สำราญย่อมมีได้แก่ภิกษุ แม้ด้วยประการฉะนี้แล.

ความอยู่ผาสุกของภิกษุณี

[๒๐๐] คุณก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ภิกษุณีในธรรมวินัยนี้ได้ฟังว่า ภิกษุณีชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ดำรงอยู่ในอรรถผล ก็น้องหญิงนั้นเป็นผู้อันภิกษุณีนั้นได้เห็นเอง หรือได้ยินมาว่า น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีวิหระธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง ภิกษุณีนั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของภิกษุณีนั้นจะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง.

คุณก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่ภิกษุณี แม้ด้วยประการฉะนี้แล คุณก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ภิกษุณีในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่า ภิกษุณีชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นผู้ผุดเกิดขึ้น จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัมภาภิกษุสังโฆชน์ทำสิ้นไป ก็น้องหญิงนั้นเป็นผู้อันภิกษุณีนั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีวิหระธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง ภิกษุณีนั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของภิกษุณีนั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง คุณก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่ภิกษุณี แม้ด้วยประการฉะนี้แล คุณก่อนอนุรุธะทั้งหลาย ภิกษุณีในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่า ภิกษุณีชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่าเป็นพระสกทาคามี จักกลับมายังโลกนี้เพียงคราวเดียว แล้วทำที่สุดทุกข์ได้ เพราะสังโฆชน์สามสิ้นไป เพราะราคะ โทสะ โมหะ เบาบาง ก็น้องหญิงนั้น

เป็นผู้อันภิกษุณินั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า นอหงุนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่านอหงุนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่านอหงุนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่านอหงุนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่านอหงุนั้นเป็นผู้พิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง ภิกษุณินั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของภิกษุณินั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง.

ดูก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่ภิกษุณี แม้ด้วยประการดังนี้ ดูก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ภิกษุณีในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่า ภิกษุณีชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง มีอันจะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป ก็นอหงุนั้นเป็นผู้อันภิกษุณินั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า นอหงุนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่านอหงุนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่านอหงุนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่านอหงุนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่านอหงุนั้นเป็นผู้พิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง ภิกษุณินั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของภิกษุณินั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง ดูก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่ภิกษุณี แม้ด้วยประการดังนี้แล.

ความอยู่ผาสุกของอุบาสก

[๒๐๑] ดูก่อนอนรุทธะทั้งหลาย อุบาสกในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่า อุบาสกชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นผู้ผุดเกิดขึ้น จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัมภา-คิยสังโยชน์ห้าสิ้นไป ก็ท่านนั้นเป็นผู้อันอุบาสกนั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า

ท่านนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีปัญญอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง อุบาสกนั้น เมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของอุบาสกนั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง คุณก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่อุบาสก แม้ด้วยประการฉะนี้ คุณก่อนอนรุทธะทั้งหลาย อุบาสกในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาแล้ว อุบาสกชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นพระสกทาคามี จักกลับมายังโลกนี้เพียงคราวเดียว แล้วทำที่สุดทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป เพราะราคะ โทสะ และโมหะ เบาบาง ก็ท่านนั้นเป็นผู้อันอุบาสกนั้นได้เห็นเอง หรือได้ยินมาว่า ท่านนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีปัญญอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง อุบาสกนั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของอุบาสกนั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง.

คุณก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่อุบาสกแม้ด้วยประการฉะนี้แล คุณก่อนอนรุทธะทั้งหลาย อุบาสกในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาแล้ว อุบาสกชื่อนี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง มีอันจะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป ก็ท่านนั้นเป็นผู้อันอุบาสกนั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า ท่านนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีปัญญอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าท่านนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง อุบาสกนั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ

และปัญญาของอุบาสกนั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง คุณก่อน
อนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมีได้แก่อุบาสก แม้ด้วยประการฉะนี้แล.

ความอยู่ผาสุกของอุบาสิก

[๒๐๒] คุณก่อนอนรุทธะทั้งหลาย อุบาสิกาในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่า
อุบาสิกานี้ทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นผู้ผุดเกิด
ขึ้น จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอ-
รัมภากิยสังโยชน์ห้าสิ้นไป ก็น้องหญิงนั้นเป็นผู้อันอุบาสิกานั้นได้เห็นเองหรือ
ได้ยินมาว่า น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีธรรม
อย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มี
วิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง อุบาสิกา
นั้น เมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของอุบาสิกานั้น จะน้อมจิต
เข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง คุณก่อนอนรุทธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญ
ย่อมมีได้แก่อุบาสิกา แม้ด้วยประการฉะนี้แล คุณก่อนอนรุทธะทั้งหลาย อุบาสิกา
ในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่า อุบาสิกานี้ทำกาละแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พยากรณ์ว่า เป็นพระสกทาคามี จักกลับมายังโลกนี้เพียงคราวเดียว แล้วทำ
ที่สุดทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป เพราะราคะ โทสะ และโมหะ เบาบาง
ก็น้องหญิงนั้นเป็นผู้อันอุบาสิกานั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า น้องหญิงนั้น
เป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิง
นั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง ว่าน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง ว่า
น้องหญิงนั้นเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง อุบาสิกานั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล
สุตะ จาคะ และปัญญาของอุบาสิกานั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่าง

นั้นบ้าง คุณ่อนอนุรุธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมิได้แก่อุบาสิกา แม้ด้วยประการฉะนี้แล.

คุณ่อนอนุรุธะทั้งหลาย อุบาสิกาในธรรมวินัยนี้ได้ฟังมาว่าอุบาสิกา ชื่อนี้ทำกาลแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง มีอันจะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า เพราะสังโยชน์สามสิ้นไป ก็น้องหญิงนั้นเป็นผู้อันอุบาสิกา นั้นได้เห็นเองหรือได้ยินมาว่า น้องหญิงนั้นเป็นผู้มีศีลอย่างนี้บ้าง หรือน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีธรรมอย่างนี้บ้าง หรือน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีปัญญาอย่างนี้บ้าง หรือน้องหญิงนั้นเป็นผู้มีวิหารธรรมอย่างนี้บ้าง หรือน้องหญิงนั้นเป็นผู้พิเศษแล้วอย่างนี้บ้าง อุบาสิกา นั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของอุบาสิกา นั้น จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง คุณ่อนอนุรุธะทั้งหลาย ความอยู่สำราญย่อมมิได้แก่อุบาสิกา แม้ด้วยประการฉะนี้แล คุณ่อนอนุรุธะทั้งหลาย ตถาคตย่อมพยากรณ์สาวกทั้งหลาย ผู้ทำกาลไปแล้วในภพที่เกิดทั้งหลาย ว่าสาวกชื่อโน้นเกิดแล้วในภพโน้น สาวกชื่อโน้นเกิดแล้วในภพโน้น ดังนี้ เพื่อให้คนพิศวงก็หามิได้ เพื่อเกลี้ยกล่อมคนก็หามิได้ เพื่ออานิสงส์คือลาภสักการะและความสรรเสริญก็หามิได้ ด้วยความประสงค์ว่า คนจงรู้จักเราด้วยเหตุนี้ก็หามิได้ คุณ่อนอนุรุธะทั้งหลาย กุลบุตรทั้งหลายผู้มีศรัทธา มีความยินดีมาก มีปราโมทย์มาก มีอยู่ กุลบุตรเหล่านั้นได้ฟังคำพยากรณ์นั้นแล้ว จะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง ชื่อนั้นย่อมมิเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่กุลบุตรเหล่านั้นสิ้นกาลนาน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ท่านพระอนุรุธะ ยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วแล.

๘. อรรถกถานพกปานสูตร

นพกปานสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า นพกปาน คือใกล้บ้านมีชื่ออย่างนี้. มี
เรื่องเล่าว่า เมื่อครั้งก่อนพระโพธิสัตว์อุบัติในกำเนิดวานรมีร่างกายใหญ่ เป็น
พญาวานร มีวานรหลายพันเป็นบริวารเที่ยวไปที่เชิงภูเขา. พญาวานรมีนุญและ
มีปัญญามากสั่งสอนบริวารว่า นี่แน่เจ้าทั้งหลาย ที่เชิงภูเขานี้มีผลไม้เป็นพิษ.
ชื่อว่าสระโบกขรณี ก็มีอมมนุษย์หวงเห่น. พวกเจ้าจงกินผลไม้เฉพาะที่เคยกิน
เท่านั้น. ดื่มน้ำเฉพาะที่เคยดื่ม. ในข้อนี้ไม่มีกิจที่พวกเจ้าจะต้องถามเรา อนึ่ง
พวกเจ้ายังไม่ถามถึงผลไม้ที่ไม่เคยกิน น้ำที่ไม่เคยดื่มกะเราแล้วจงอย่ากิน อย่า
ดื่ม. วันหนึ่งวานรเหล่านั้นเที่ยวหาอาหารไปถึงเชิงภูเขาแห่งหนึ่งตรวจดูน้ำดื่ม
เห็นสระโบกขรณีสมีอมมนุษย์หวงเห่นสระหนึ่ง จึงไม่รีบดื่ม นั่งล้อมอยู่โดยรอบ
รอคอยมหาสัตว์มา.

มหาสัตว์มาแล้วถามว่า ทำไมพวกเจ้าไม่ดื่มน้ำกันเล่า. พวกวานรตอบ
ว่ารอคอยท่านมาก่อน. พญาวานรกล่าวว่าดีแล้ว เจ้าทั้งหลาย แล้วสำรวจดูรอย
เท้าได้เห็นแต่รอยเท้าลงเท่านั้นไม่เห็นรอยเท้าขึ้นเลย จึงได้รู้ว่ามีอันตราย. พัน
ใดนั้นเองอมมนุษย์ที่เกิด ณ สระนั้น ได้ยื่นแขนน้ำออกเป็นสองข้าง. รากษส้าน้ำ
มีหน้าแดงท้องเขียว มือเท้าแดง เขียวใหญ่ เท้าคด รูปร่างน่าเกลียด กล่าวว่า
เพราะเหตุไรพวกเจ้าจึงไม่ดื่มน้ำเล่า น้ำอร่อย จงดื่มซิ พวกเจ้าเชื่อคำของ
พญาวานรนั้นหรือ. มหาสัตว์ถามว่า เจ้าเป็นอมมนุษย์สิงอยู่ในสระนี้หรือ. ยักษ์
บอกว่า ถูกแล้วเราสิงอยู่ในสระนี้. มหาสัตว์ถามว่า ท่านจับผู้ที่ลงในสระนี้หรือ.

ยักษ์ตอบว่า ถูกแล้วเราจักกินท่านทั้งหมด. มหาสัตว์พูดว่า คุณ่อนยักษ์ ท่านไม่อาจกินพวกเราได้ดอก. ยักษ์ถามว่า ก็พวกท่านจักดื่มน้ำหรือ. มหาสัตว์ตอบว่า ถูกแล้วเราจักดื่ม. ยักษ์กล่าวว่า เมื่อเป็นอย่างนั้นแม้ตัวเดียวก็จักไม่พินเราไปได้. พญาวานรกล่าวว่า เราจักดื่มน้ำและจักไม่ไปสู่อำนาจของท่าน ดังนี้แล้วจึงให้วานรนำไม้้อลำหนึ่งมา จับที่ปลายแล้วเป่าไป. ไม้้อได้เป็นช่องเดียวตลอด. พญาวานรนั่งบนฝั่งค้ำน้ำ. พญาวานรได้ให้วานรที่เหลือนำไม้้อมาเฉพาะตัว เป่าแล้วส่งให้. เมื่อยักษ์แลดูอยู่นั่นเอง วานรทุกตัวก็ได้ค้ำน้ำ ดังที่พญาวานรกล่าวไว้ว่า

เราไม่เห็นรอยเท้าขึ้น เห็นแต่รอยเท้า
ลง เราจักค้ำน้ำด้วยไม้้อ ท่านจักฆ่าเรา
ไม่ได้.

ตั้งแต่นั้นมาไม้้อทั้งหลายในที่นั้นก็มีช่องเดียวจนกระทั่งทุกวันนี้. ในกัปนี้พร้อมกับไม้้อนี้จักมีชื่อว่าสิ่งที่ตั้งอยู่ตลอดปาฏิหาริย์กับ มี ๔ อย่างคือ ภาพกระด่ายบนดวงจันทร์ ๑ การที่ไฟดับในที่ทำสังกิริยาในวัฏฏชาดก ๑ การที่ฝนไม่ตกในที่อยู่ของมารดาบิดาของช่างหม้อชื่อว่า ฃฎฐิการะ ๑ ความที่ไม้้อบนฝั่งสระโบกขรณินั้นมีช่องเดียวตลอด ๑ ด้วยประการนี้สระโบกขรณินั้นจึงได้ชื่อว่า นพกปานะ เพราะวานรค้ำน้ำด้วยไม้้อ. ครั้นต่อมา บ้านตั้งขึ้นเพราะอาศัยสระโบกขรณินั้น. บ้านนั้นจึงได้ชื่อว่า นพกปานะ. ท่านกล่าวว่า นพกปานะ เพราะหมายถึงบ้านนั้น.

บทว่า ปลาสนน คือ ในป่าไม้ทองกวาว. บทว่า ตคฺขม มยฺ ภนฺเต คือ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์โดยส่วนเดียวเท่านั้น. ท่านแสดงว่า ภิกษุเหล่าใดแม้อื่นยินดีแล้ว ย่อมยินดีในคำสอนของท่าน ภิกษุเหล่านั้นเป็นเช่นกับพวกเรา ย่อมยินดียิ่ง.

ฟังทราบความในบทมีอาทิ ว่า เหนว ราชานิิตา มิใช่ผู้ทำความผิด
ต่อพระราชาดังต่อไปนี้. คนหนึ่งทำความผิดต่อพระราชแล้วหนีไป. พระราชา
ตรัสถามว่า คนชื่อนั้นไปไหน. กราบทูลว่า หนีไปแล้ว พระเจ้าข้า. พระราชา
ตรัสว่า เขาจักไม่พ้นเราแม้ในที่ที่หนีไป. แต่หากว่า เขาฟังบวชก็จะฟังพ้นได้.
คนใจดีคนหนึ่งไปบอกข่าวนั้นแก่เขาว่า หากท่านปรารถนาชีวิตท่านจงบวชเถิด.
เขาบวชแล้วรักษาชีวิตเที่ยวไป. ภิกษุนี้ชื่อว่าทำความผิดต่อพระราช. ส่วน
คนหนึ่งตัดช่องลักของมีค่าของโจรเที่ยวไป. พวกโจรฟังแล้วไม่รู้ว่าความที่บุรุษมี
ความต้องการ จึงกล่าวว่า เราจักให้เขารู้. เขาฟังข่าวนั้นแล้วหนีไป. พวกโจร
ได้ฟังว่าเขาหนีไปแล้วจึงกล่าวว่า เขาจักไม่พ้นเราไปได้แม้ในที่ที่เขาหนีไป แต่
ถ้าเขาฟังบวช เขาก็จะฟังพ้นไปได้. เขาฟังข่าวนั้นแล้วจึงบวช. ภิกษุนี้ชื่อว่าถูก
โจรคอยติดตามจับ. ส่วนคนหนึ่งมีหนี้มาก ถูกคดีหนีบีบบังคับจึงหนีออกจากบ้าน
นั้น. พวกเจ้าหนี้ฟังแล้วกล่าวว่า เขาจักไม่พ้นเราไปได้แม้ในที่ที่เขาหนีไป แต่
ถ้าเขาฟังบวช เขาก็จะฟังพ้นหนีไปได้. ลูกหนี้ฟังข่าวนั้นแล้วจึงบวช. ภิกษุนี้
ชื่อว่า ถูกเจ้าหนี้บีบบังคับ. คนกลัวภัยอย่างใดอย่างหนึ่งมีราชภัยเป็นต้น เป็นผู้
เดือดร้อนออกบวช ชื่อว่า เดือดร้อนเพราะภัย. ผู้ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้
ในเวลาข้าวยากมากแพ่งเป็นต้นจึงบวช ชื่อว่า ถูกอาชีพิบบังคับ. อธิบายว่า
ถูกอาชีพรอบงำ. ในท่านเหล่านี้แม้รูปหนึ่ง ชื่อว่า บวชแล้วด้วยเหตุเหล่านี้
มิได้มี. เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เหนว ราชานิิตา มิใช่
ผู้ทำความผิดต่อพระราชเป็นต้น.

บทว่า วิเวก คือ เป็นผู้สัจ. ท่านอธิบายว่า อันผู้สัจจากกาม
และจากอกุศลธรรมพึงบรรลุปิติและสุข กล่าวคือ ปฐมฌานและทุติยฌาน.
หากสัจจากกาม สัจจากอกุศลธรรมแล้ว ยังไม่บรรลุปิติและสุข หรือยังไม่

บรรลुสุขอื่นอันสงบกว่าด้วยสามารถแห่งฉาน ๒ และมรรค ๔ ในเบื้องต้น.
อภิขมาเป็นต้นเหล่านี้ ย่อมครอบงำจิตของภิกษุนั้นตั้งอยู่. ในบทเหล่านั้น
บทว่า **อริ** ได้แก่ ความเป็นผู้หน่ายในธรรมอันเป็นอริกุศล. บทว่า **ตณฺหิ**
ความเนือยชา คือ ความเป็นผู้เกียจคร้าน. ภิกษุใดบวชแล้วอย่างนี้ไม่สามารถ
ทำกิจของนักบวชได้. ธรรมลามก ๗ อย่างเหล่านี้เกิดแก่ภิกษุนั้น แล้วย่อม
ครอบงำจิต. พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงแสดงดังนี้แล้ว บัดนี้ เพื่อทรงแสดง
ว่า ธรรมเหล่านั้นย่อมครอบงำจิตของภิกษุใดตั้งอยู่ ภิกษุนั้นไม่สามารถทำ
แม้งกิจของสมณะได้ จึงตรัสว่า **วิเวกํ อนุรुทฺธา ๗ ๗ อญฺญํ วา ตโต**
สนฺตตรํ คู่ก่อนอนุรุตฺตทั้งหลาย บุคคลยังไม่เป็นผู้สงัดจากกาม สงัดจาก
อกุศลธรรม บรรลุปิติและสุข หรือสุขที่สงบกว่านั้นอีก.

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงแสดงธรรมฝ่ายคำอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เพื่อ
ทรงแสดงธรรมฝ่ายขาวโดยนัยนั้น จึงตรัสบทมีอาทิว่า **วิเวกํ** ดังนี้อีก. พึง
ทราบอรรถแห่งบทนั้นโดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นแหละ. บทว่า **สงฺขาย** พิจารณา
แล้วคือ รู้แล้ว. บทว่า **เอกํ** คือ บางอย่าง. บทว่า **ปฏฺวิเสวติ** ย่อมเสพ คือ
ย่อมเสพสิ่งที่ควรเสพ. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า **อุปฺปตฺติสุ พฺยาการิ** ตถาคตพยากรณ์ในภพที่เกิด คือ
จงพยากรณ์ในภพพร้อมด้วยปฏิสนธิยกไว้. จะทรงพยากรณ์ในภพที่ยังไม่ปฏิ-
สนธิได้อย่างไร. เมื่อกล่าววว่า ปฏิสนธิในภพใหม่ มิได้มีแก่ผู้ยังไม่มีปฏิสนธิ
ชื่อว่า ทรงพยากรณ์ในภพที่เกิด. บทว่า **ชนกฺกนตฺถิ** คือ เพื่อให้คนพิสวง.
บทว่า **ชนลปนตฺถิ** คือ เพื่อเกลี้ยกล่อมมหาชน. บทว่า **น อิติ มํ ชโน**
ชานาตุ ชนจงรู้จักเราด้วยเหตุนี้ก็หามิได้ คือ มหาชนจักรู้อย่างนี้. อธิบายว่า
ไม่ทรงพยากรณ์ด้วยเหตุนี้ว่า กิตติศัพท์ของเราจักฟุ้งขึ้นในระหว่างมหาชน

อย่างนี้. บทว่า **อุพารเวทา** คือ มีความยินดีมาก. บทว่า **โส โข ปนสุส**
อายุสฺมา ก็ท่านนั้นเป็นผู้อันภิกษุ นั้น คือ ท่านนั้นปรินิพพานแล้ว เป็นผู้
อันท่านผู้ตั้งอยู่ นี้ได้เห็นแล้ว หรือได้ฟังแล้ว. ในบทมีอาทิว่า **เอวํ สิลो** พึง
ทราบศิลปเป็นต้นเจือด้วยโลกียะและโลกุตตระ. ธรรมเป็นฝ่ายสมาธิท่านประสงค์
เอาว่า **ธรรม** ในบทนี้ว่า **เอวํ ธมฺโม**. บทว่า **ผาสฺวหาโร โหติ** เป็นผู้มี
ธรรมเป็นเครื่องอยู่สบาย คือ เมื่อบำเพ็ญในการปฏิบัติอันภิกษุ นั้นบำเพ็ญ
ให้บริบูรณ์แล้ว ภิกษุทำให้แจ้งอรหัตผล เป็นผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่สบาย
ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่ คือ ผลสมาบัติ. เมื่อไม่สามารถบรรลุอรหัต และ
เมื่อบำเพ็ญข้อปฏิบัติจนบริบูรณ์ ชื่อว่า เป็นผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่สบายแม้
เบื้องต้น. พึงทราบอรรถในวาระทั้งปวงโดยนัยนี้ ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาณฬกปानสูตรที่ ๘

๕. โคลิสถานิสสูตร

ว่าด้วยอรัญญิกธุตงค์

[๒๐๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน เขตพระนครราชคฤห์ ก็สมัยนั้น ภิกษุชื่อโคลิสธานี เป็นผู้สมათานอรัญญิกธุตงค์ มีมารยาทหยาบคาย มานั่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ ด้วยกรณียกิจบางอย่าง.

[๒๐๔] ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตรปรารภโคลิสธานีภิกษุ จึงเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า ลูกก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมათานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้มีความเคารพยำเกรง ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ถ้าภิกษุผู้สมათานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ เป็นผู้ไม่เคารพยำเกรง ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านนี้ใดไม่เป็นผู้เคารพยำเกรง ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย จะเป็นประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมათานอรัญญิกธุตงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น อันภิกษุผู้สมათานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้มีความเคารพยำเกรง ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย.

[๒๐๕] ลูกก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมათานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้ฉลาดในที่นั่งด้วยคิดดังนี้ว่า เราจักไม่นั่งเบียดภิกษุผู้เถระ และจักไม่ห้ามอาสนะภิกษุผู้นวกะ ถ้าภิกษุสมათานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปในสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่เป็นผู้ฉลาดในที่นั่ง จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า

ท่านนี้ใคร่ไม่รู้จักรักรรรม แม้เพียงอภิสมจาริกวัตร จะมีประโยชน์อะไรด้วยการ
อยู่เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุตงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่า
ภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์
อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้ฉลาดในที่นี้.

[๒๐๖] คุก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อ
ไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเข้าบ้านให้เช้านัก ไม่ควรกลับให้สายนัก ถ้า
ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ เข้าบ้านเช้านัก กลับ
มาสายนัก จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านนี้ใคร่เข้าบ้านเช้านัก กลับมาสายนัก
จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่า แก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุตงค์
อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญ-
ญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ จึงไม่ควรเข้าบ้านให้เช้านัก ไม่ควรกลับ
ให้สายนัก.

[๒๐๗] คุก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อ
ไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรถึงความเที่ยวไปในตระกูลทั้งหลาย ในเวลาก่อน
ภัต ในเวลาหลังภัต ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ใน
สงฆ์ ถึงความเที่ยวไปในตระกูลทั้งหลาย ในเวลาก่อนภัต ในเวลาหลังภัต
จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า การเที่ยวไปในเวลาวิกาล อันท่านผู้สมาทานอรัญญิก-
ธุตงค์นี้ ผู้อยู่เสรีในป่าแต่ผู้เดียว ทำไว้มากแน่ อนึ่ง เพื่อนพรหมจรรย์ก็จะ
กล่าวทักท้วงเธอผู้ไปสู่สงฆ์ได้ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุ
ผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ จึงไม่ควรเที่ยวไปใน
ตระกูลทั้งหลาย ในเวลาก่อนภัต ในเวลาหลังภัต.

[๒๐๘] ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเป็นผู้กะนองกาย คะนองวาจา ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ เป็นผู้กะนองกาย คะนองวาจา จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ความกะนองกาย คะนองวาจา อันท่านผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์นี้ผู้อยู่เสรีในป่าแต่ผู้เดียว ทำไว้มากแน่ อนึ่ง เพื่อนพรหมจรรย์ก็จะกล่าวทักท้วงเธอผู้ไปสู่สงฆ์ได้ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ จึงไม่ควรเป็นผู้กะนองกาย คะนองวาจา.

[๒๐๙] ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเป็นผู้ปากกล้า เจรจาเกลื่อนกล่น ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ เป็นผู้ปากกล้า เจรจาเกลื่อนกล่น จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านนี้ไฉนเป็นผู้ปากกล้า เจรจาเกลื่อนกล่น จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่า แก่ท่านผู้ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุตงค์ อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเป็นผู้ปากกล้า เจรจาเกลื่อนกล่น.

[๒๑๐] ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้ว่าง่าย มีกัลยาณมิตร ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ เป็นผู้ว่ายาก มีปาปมิตร จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านนี้ไฉนเป็นผู้ว่ายาก มีปาปมิตร จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่า แก่ท่านผู้ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุตงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เมื่อไปสู่สงฆ์ อยู่ในสงฆ์ จึงควรเป็นผู้ว่าง่าย มีกัลยาณมิตร.

[๒๑๑] คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกขุดงค์ ควรเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกขุดงค์ ไม่เป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านนี้ใครไม่เป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่า แก่ท่านผู้ซึ่งสมาทานอรัญญิกขุดงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกขุดงค์ จึงควรเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย.

[๒๑๒] คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกขุดงค์ ควรเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกขุดงค์ เป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นว่า ท่านผู้ใดเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่า แก่ท่านผู้ซึ่งสมาทานอรัญญิกขุดงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกขุดงค์ จึงควรเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ.

[๒๑๓] คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกขุดงค์ ควรเป็นผู้ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นเนื่อง ๆ ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกขุดงค์ เป็นผู้ไม่ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นเนื่อง ๆ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านนี้ใครเป็นผู้ไม่ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นเนื่อง ๆ จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่า แต่ท่านผู้สมาทานอรัญญิกขุดงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกขุดงค์ จึงควรเป็นผู้ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นเนื่อง ๆ.

[๒๑๔] คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลายอัน ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกขุดงค์ ควรเป็นผู้ปรารภความเพียร ถ้าภิกษุสมาทานอรัญญิกขุดงค์ เป็นผู้เกียจคร้าน จะ

มีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านนี้ไฉนเป็นผู้เกียจคร้าน จะมีประโยชน์อะไร ด้วยการ
อยู่เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุตงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่า
ภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ จึงควรเป็นผู้
ปรารภความเพียร.

[๒๑๕] ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ ควร
เป็นผู้มีสติตั้งมั่น ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เป็นผู้ที่มีสติฟั่นเฟือน จะมี
ผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านผู้นี้เป็นผู้มีสติฟั่นเฟือน จะมีประโยชน์อะไร ด้วยการ
อยู่เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุตงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่า
ภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ จึงควรเป็นผู้มี
สติตั้งมั่น.

[๒๑๖] ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ ควร
เป็นผู้มีจิตตั้งมั่น ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เป็นผู้ที่มีจิตไม่ตั้งมั่น จะมี
ผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านผู้นี้เป็นผู้ไม่มีจิตตั้งมั่น จะมีประโยชน์อะไร ด้วยการ
อยู่เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุตงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่า
ภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ จึงควรเป็นผู้มี
จิตตั้งมั่น.

[๒๑๗] ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ ควร
เป็นผู้มีปัญญา ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ เป็นผู้ที่มีปัญญาทึบ จะมี
ผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านผู้นี้มีปัญญาทึบ จะมีประโยชน์อะไร ด้วยการอยู่
เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุตงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุ
นั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้นภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ จึงควรเป็นผู้มีปัญญา.

[๒๑๘] คุก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ ควร
ทำความเพียร ในอภิธรรม ในอภินัย เพราะคนผู้ถามปัญหา ในอภิธรรม
และในอภินัย กะภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์มีอยู่ ถ้าภิกษุผู้สมาทาน
อรัญญิกธุตงค์ถูกถามปัญหา ในอภิธรรม ในอภินัยแล้ว จะให้ความประสงค์
ของเขาสำเร็จไม่ได้ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านผู้นี้ถูกถามปัญหา ในอภิธรรม
ในอภินัยแล้ว ยังความประสงค์ของเขาให้สำเร็จไม่ได้ จะมีประโยชน์อะไร
ด้วยการอยู่เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุตงค์แต่ผู้เดียวเล่า จะมี
ผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ จึงควรทำ
ความเพียร ในอภิธรรม ในอภินัย.

[๒๑๙] คุก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ ควร
ทำความเพียรในวิโมกข์อันละเอียดคืออรูปสมาบัติที่ล่วงรูปสมาบัติ เพราะคน
ผู้ถามในวิโมกข์อันละเอียดคืออรูปสมาบัติที่ล่วงรูปสมาบัติมีอยู่ ถ้าภิกษุผู้สมา-
ทานอรัญญิกธุตงค์ ถูกถามปัญหาในวิโมกข์อันละเอียดคืออรูปสมาบัติที่ล่วงรูป
สมาบัติแล้วให้ความประสงค์ของเขาสำเร็จไม่ได้ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่าน
ผู้นี้ถูกถามปัญหาในวิโมกข์อันละเอียดคืออรูปสมาบัติที่ล่วงรูปสมาบัติแล้ว ยัง
ความประสงค์ของเขาให้สำเร็จไม่ได้ จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่เสรีในป่า
แก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุตงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้
เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ จึงควรทำความเพียรไว้ในวิโมกข์
อันละเอียดคืออรูปสมาบัติที่ล่วงรูปสมาบัติ.

[๒๒๐] คุก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ ควร
ทำความเพียร ในอุตตริมนุสสธรรม เพราะคนผู้ถามปัญหา ในอุตตริมนุสส-
ธรรมกะภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์มีอยู่ ถ้าภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์

ถูกถามปัญหาในอุตตริมุสสธรรมแล้ว ให้ความประสงค์ของเขาสำเร็จไม่ได้ จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ว่า ท่านผู้นี้บวชเพื่อประโยชน์แห่งคุณวิเศษอันใด ไม่รู้จักประโยชน์แห่งคุณวิเศษอันนั้นจะมีประโยชน์อะไร ด้วยการอยู่เสรีในป่าแก่ท่านผู้นี้ ซึ่งสมาทานอรัญญิกธุตงค์อยู่แต่ผู้เดียวเล่า จะมีผู้ว่าภิกษุนั้นได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุนี้สมาทานอรัญญิกธุตงค์จึงควรทำความเพียรในอุตตริมุสสธรรม.

[๒๒๑] เมื่อท่านพระสารีบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้ถามว่า คุณก่อนท่านสารีบุตรผู้มีอายุ อันภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์เท่านั้นหรือที่ควรสมาทานธรรมเหล่านี้ประพฤติ หรือแม้ภิกษุผู้อยู่ใกล้บ้าน ก็ควรสมาทานธรรมเหล่านี้ประพฤติ.

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า คุณก่อนโมคคัลลานะ แม้ภิกษุผู้สมาทานอรัญญิกธุตงค์ ยังควรสมาทานธรรมเหล่านี้ประพฤติ จะกล่าวไปใยถึงภิกษุผู้อยู่ใกล้บ้านเล่า.

จบโคธิสถานิสสูตรที่ ๕

๕. อรรถกถาโคธิสถานิสสูตร

โคธิสถานิสสูตรมีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุตํ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า ปทรสมาจาโร มีมารยาทหยาบคาย คือ ความประพฤติเลว มีอาชาระหยาบ เฟ่งในปัจจัยทั้งหลายจุพระมหารักจิตเถระได้ยินว่าอุปัฏฐากกล่าวกะพระเถระนั้นผู้นั่งอยู่ในตระกูลอุปัฏฐากว่า ท่านขอรับผมถวายจีวรแก่พระเถระรูปโน้นแล้ว. พระเถระกล่าวว่า โยมทำดีแล้วที่ถวาย

จิ๋วแก่พระเถระผู้ตริถึงจิ๋วนี้. อุปัฏฐากกล่าวว่า ท่านขอรับผมจักถวายจิ๋วแก่ท่าน. พระเถระกล่าวว่า ดีแล้ว โยมจักถวายแก่พระเถระผู้ตริถึงจิ๋วนี้. ภิกษุเห็นปานนี้แม้นี้ชื่อว่ามิอาจระหยาบ. บทว่า **สปปติสเสน** ความยำเกรง คือมีความเป็นผู้ใหญ่. ไม่ควรทำตนให้เป็นใหญ่. บทว่า **เสวีหาเรน** ด้วยการอยู่อย่างเสรี คือด้วยการอยู่ตามพอใจของตน ด้วยการอยู่โดยไม่มีผู้คอยดักเตือน. บทว่า **นานุปชฺช** ไม่เข้าไปเบียด คือไม่เข้าไปใกล้. ภิกษุใดเมื่อพระมหาเถระ ๒ รูปนั่งอยู่ทั้ง ๒ ข้าง ไม่บอกกล่าวพระเถระเหล่านั้นนั่งเสียดสีด้วยจิ๋วก็ดี ด้วยเข้าก็ดี ภิกษุนี้ชื่อว่าเข้าไปนั่งเบียด. อนึ่งไม่ทำอย่างนั้นครั้นอยู่ใกล้อาสนะที่ถึงแก่ตนพระเถระกล่าวว่า นั่งเถิดผู้มีอายุ ดังนี้จึงควรนั่ง. หากพระเถระไม่กล่าว ควรกล่าวถามว่า ท่านขอรับผมจะนั่งได้หรือ ดังนี้จึงควรนั่ง. หากพระเถระไม่กล่าวถาม เมื่อพระเถระกล่าวว่า นั่งเถิด หรือแม้เมื่อท่านไม่กล่าว ก็ควรนั่งได้.

ในบทว่า **น ปฏิพาหิตฺตานิ** เราจักไม่ห้ามนี้มีอธิบายว่า ภิกษุใดละเลยอาสนะที่ถึงแก่ตนแล้วนั่งแย่งที่ภิกษุใหม่ ภิกษุนี้ชื่อว่าห้ามอาสนะภิกษุใหม่. เมื่อภิกษุนั้นนั่งอยู่อย่างนั้น ภิกษุใหม่ยืนกล่าวโทษว่า ภิกษุนี้ไม่ให้เรานั่งก็ดี หรือเดินหาอาสนะก็ดี เพราะฉะนั้นพึงนั่งบนอาสนะที่ถึงแก่ตนนั้นแหละ อย่างนี้ชื่อว่า ไม่ห้ามอาสนะ. บทว่า **อภิสมาจาริกํ ปี รมุมํ** คือธรรมแม้เพียงการปฏิบัติอภิสมาจาริวัตร. บทว่า **นาติกาเลน** โดยไม่ใช่กาล คือไม่ควรเข้าบ้านให้เช้านัก ไม่ควรกลับให้สายนัก. ควรเข้าและออกพร้อมกับหมู่ภิกษุ. เพราะเมื่อเข้าไปเช้านัก ออกไปสายนัก การปฏิบัติวัตรในลานเจดีย์และลานโพธิ์เป็นต้นย่อมเสื่อม. ควรล้างหน้าแต่เช้าแล้วเช็ดใบแมลงมุม เมื่อหยาดน้ำค้างตกเข้าบ้านแสวงหาข้าวยาตุม นั่งกล่าวตริจณากถาตามาประการ ในภายในบ้านนั่นเอง จนถึงได้เวลาวิณทนาแล้วฉันอาหาร ออกไปในตอนสาย ไปถึงวัดในเวลาล้างเท้าของภิกษุทั้งหลายในภายหลัง.

บทว่า น ปุเรกตutti ปจฺจกตutti กุเลสุ จาริตutti อาปหฺจิตพุทฺ

ภิกษุผู้สมาทานอริยญฺญิภคฺคํไม่ควรถึงความเที่ยวไปในตระกูลทั้งหลายในเวลา
ก่อนภัต ในเวลาหลังภัต คือ ภิกษุรับนิมนต์พร้อมด้วยโภชนะไม่ลาภิกษุที่มีอยู่
เที่ยวไปในตระกูลในเวลาก่อนภัตก็ดี ในเวลาหลังภัตก็ดี เว้นไว้แต่สมัยต้อง
ปาจิตติยํ เพราะเหตุนั้นภิกษุผู้รักษาสิกขาบทนี้ไม่ควรเที่ยวไปในเวลาก่อนภัต
และในเวลาหลังภัต ซึ่งท่านกล่าวไว้แล้วในวิภังค์แห่งสิกขาบทนั้น.

บทว่า อุทฺธโต โหติ จปฺโถ เป็นผู้กระนองกาย กระนองวาจา คือ เป็น
ผู้มีปรกติฟุ้งซ่าน และประกอบด้วยความเป็นผู้กระนอง คุณเด็กทารก ดังที่ท่าน
กล่าวไว้ว่า ประดับจีวร ประดับบาตร ประดับเสนาสนะ หรือ ตกแต่งประดับ
กายอันเปื่อยเน่านี้. บทว่า ปญฺญวตา ภวิตพุทฺ ควรเป็นผู้มีปัญญา คือ เมื่อ
ควรทำจิตรกรรมเป็นต้นควรเป็นผู้ประกอบด้วยอุบายปัญญา. บทว่า อภิธมฺเม
อภิวินฺเย ควรทำความเพียรในอธิธรรมในอภินัยคือควรทำความเพียรใน
อธิธรรมปิฎก และในวินัยปิฎกด้วยบาลีและด้วยอรรถกถา. ไม่ควรพลาดธรรม-
หทยวิภังค์พร้อมด้วยทุกมคติและติกมคติเป็นต้นในอธิธรรมโดยปริจเฉท
สุดท้าย. ไม่ควรพลาดปาฏิโมกข์ทั้ง ๒ ที่ท่านวินิจฉัยไว้ดีแล้วพร้อมกับการ
วินิจฉัยในข้อควรทำและไม่ควรทำในวินัย. บทว่า อารุปฺปา อรูปสมบัตติ
ด้วยบทเพียงเท่านี้เป็นอันท่านกล่าวถึงสมบัติแม้ ๘ ประการ อนึ่งเมื่อไม่
สามารถบำเพ็ญสมบัติเหล่านั้นได้ทั้งหมดก็ควรบำเพ็ญในสมบัติ ๗ บ้าง ๖
บ้าง ๕ บ้าง โดยกำหนดบทสุดท้ายประพุดคือเอากรรมฐานคือบริกรรมกสิณ
อย่างหนึ่งทำให้คล่องแคล่ว. เพียงเท่านี้ก็ไม่ควรพลาด. ด้วยบทว่า อุตฺตริ-
มฺนุสฺสธมฺเม นี้พระสารีบุตรเถระแสดงโลกุตตรธรรมแม้ทั้งหมด. เพราะฉะนั้น
อันผู้เป็นพระอรหันต์พึงละ. อันผู้ยังมีได้บรรลุพระอรหัต ควรตั้งอยู่ในอนาคามิ-

ผล สกทาคามีผล หรือโศคาปัตติผล. โดยปริยายสุดท้ายควรประพุดิถื้อเอา
วิปัสสนาสูขอย่างเดียวจนถึงพระอรหัตทำให้คล่องแคล่ว. บทที่เหลือในที่ทั้งปวง
ง่ายทั้งนั้น.

ก็ท่านพระสารีบุตรเถระยังโคธิสถานิกฤษฎ์ให้บรรลุพระอรหัตโดยลำดับ
ตั้งแต่อภิสมาทนจาริกวัตร ด้วยสามารถแห่งบุคคลผู้ควรแนะนำได้ จบเทศนานี้
ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาโคธิสถานิสูตที่ ๕

๑๐. กิฎกิริสูตร

คุณของการฉันอาหารน้อย

[๒๒๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเที่ยวจาริกไปในกาลิชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ณ ที่นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย มาว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรีเสียทีเดียว และเมื่อเราฉันโภชนะเว้นการฉันในราตรีเสีย ย่อมรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลังและอยู่สำราญ แม้ท่านทั้งหลายก็จงมาฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรีเสียเถิด ก็เมื่อเธอทั้งหลายฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรีเสีย จักรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และอยู่สำราญ ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะฉันอาหารในเวลาวิกาล

[๒๒๓] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเที่ยวจาริกไปในกาลิชนบทโดยลำดับ เสด็จถึงนิคมของชนชาวกาลิอันชื่อว่า กิฎกิริ ได้ยินว่า ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิคมของชนชาวกาลิอันชื่อว่ากิฎกิริ ก็โดยสมัยนั้น มีภิกษุชื่ออัสสชิและภิกษุชื่อปุนัพพสุกะเป็นเจ้าอาวาสอยู่ในกิฎกิรินิคม. ครั้งนั้น ภิกษุเป็นอันมากเข้าไปหาอัสสชิภิกษุและปุนัพพสุกะภิกษุถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ ฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรี ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าและ

ภิกษุสงฆ์ฉันทโกชนะ เว้นการฉันในราตรี ย่อมรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และอยู่สำราญ คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย แม้ท่านทั้งหลายก็จงมาฉันโกชนะ เว้นการฉันในราตรีเสียเถิด เมื่อท่านทั้งหลายฉันโกชนะ เว้นการฉันในราตรี ก็จักรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และอยู่สำราญ เมื่อภิกษุทั้งหลายกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุอัสสชิและภิกษุปุนัพพสุกะ ได้กล่าวว่า คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย เราทั้งหลายฉันโกชนะทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในกลางวัน เมื่อเราเหล่านั้นฉันโกชนะทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในกลางวัน ก็ย่อมรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และอยู่สำราญ เราเหล่านั้นจักละคุณที่ตนเห็นเอง แล้ววิ่งไปตามคุณอันอ้างกาลทำไม เราทั้งหลายจักฉันทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในกลางวัน.

[๒๒๔] เมื่อภิกษุเหล่านั้นไม่สามารถจะให้อัสสชิภิกษุและปุนัพพสุก-ภิกษุยินยอมได้ จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานโอกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายเข้าไปหาอัสสชิภิกษุและปุนัพพสุกภิกษุถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวว่า คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ ฉันโกชนะเว้นการฉันในราตรี เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ ฉันโกชนะเว้นการฉันในราตรี ย่อมรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และอยู่สำราญ แม้ท่านทั้งหลายก็จงฉันโกชนะเว้นการฉันในราตรีเสียเถิด ก็เมื่อท่านทั้งหลายฉันโกชนะ เว้นการฉันในราตรี รู้จักคุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย

มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และอยู่สำราญ เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลายกล่าวอย่างนี้แล้ว อัสสชิภิกษุและปุนัพพสุกภิกษุได้กล่าวว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย เราทั้งหลายฉันโภชนะทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในกลางวัน เมื่อเราทั้งหลายฉันโภชนะทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในกลางวัน ย่อมรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และอยู่สำราญ เราเหล่านั้นจักละคุณที่ตนเห็นเอง แล้ววิ่งไปตามคุณอันอังกาลทำไม เราทั้งหลายจักฉันโภชนะทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในกลางวัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลาย ไม่สามารถจะให้อัสสชิภิกษุและปุนัพพสุกภิกษุยินยอมได้ จึงกราบทูลเนื้อความนี้แด่พระผู้มีพระภาคเจ้า.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุรูปหนึ่งมาว่า ดูก่อนภิกษุ เธอจงไปเรียกอัสสชิภิกษุและปุนัพพสุกภิกษุตามคำของเราว่า พระศาสดาตรัสเรียกท่านทั้งหลาย ภิกษุนั้นทูลรับต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เข้าไปหาอัสสชิภิกษุและปุนัพพสุกภิกษุถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวว่า พระศาสดาตรัสเรียกท่านทั้งหลาย อัสสชิภิกษุและปุนัพพสุกภิกษุรับต่อภิกษุนั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับอัสสชิภิกษุและปุนัพพสุกภิกษุว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า ภิกษุเป็นอันมากเข้าไปหาเธอทั้งสองแล้วกล่าวว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรี เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรี ย่อมรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลังและอยู่สำราญ แม้ท่านทั้งหลายก็จงมาฉันโภชนะเว้นการฉันในราตรีเสียเถิด เมื่อท่านทั้งหลายฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรี จักรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลังและอยู่สำราญดังนี้ ได้ยินว่าเมื่อภิกษุเหล่านั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว

เธอทั้งสองได้กล่าวกะภิกษุเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ก็เราทั้งหลายจันเอยะทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในเวลากลางวัน เมื่อเราทั้งหลายนั้น จันเอยะทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในเวลากลางวัน ย่อมรู้คุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และอยู่สำราญ เราเหล่านั้นจักละคุณที่ตนเห็นเอง แล้ววิ่งตามคุณที่อ้างกาลทำไม เราทั้งหลายจักจันเอยะทั้งเวลาเย็น ทั้งเวลาเช้า ทั้งเวลาวิกาล ในเวลากลางวัน ดังนี้ จริงหรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระพุทธเจ้าแสดงเวทนา ๓

[๒๒๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงแล้วอย่างนี้ บุรุษบุคคลนี้เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ สุข ทุกข์ หรือมิใช่ทุกข์มิใช่สุข อกุศลธรรมของบุรุษบุคคลนั้นย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ ดังนี้หรือหนอ.

ไม่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงแล้วอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้เสวยสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม ส่วนเมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้เสวยสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้เสวยทุกข์เวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม ส่วนบุคคลในโลกนี้เสวยทุกขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวยอทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวย

อทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ
ดังนี้มิใช่หรือ.

ภ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

[๒๒๖] พ. คิละ ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลก
นี้ เสวยสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม
ดังนี้ นี่จักเป็นข้อที่เราไม่รู้แล้ว ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้ทำ
ให้แจ้งแล้ว ไม่ได้ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้ จะพึงกล่าวว่า เธอ
ทั้งหลายจงละสุขเวทนาเห็นปานนี้เสียเถิด ดังนี้ ข้อนี้จักได้สมควรแก่เราแลหรือ.

ภ. ไม่สมควร พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้
เสวยสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม ดังนี้
นี้เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา
ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละสุขเวทนาเห็นปานนี้เสียเถิด ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ก็ชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวยสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่
อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ ดังนี้ นี่จักเป็นข้อที่เราไม่รู้แล้ว
ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้ทำให้แจ้งแล้ว ไม่ได้ถูกต้องแล้วด้วย
ปัญญา เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้จะพึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงเข้าถึงสุขเวทนาเห็น
ปานนี้อยู่เถิด ดังนี้ ข้อนี้จักได้สมควรแก่เราแลหรือ.

ภ. ไม่สมควร พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้
เสวยสุขเพราะเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ
ดังนี้ นี่เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา
ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงเข้าถึงสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่เถิด.

[๒๒๗] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวยทุกขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม ดังนี้ นี่จักเป็นข้อที่เราไม่รู้แล้ว ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้ทำให้แจ้งแล้ว ไม่ได้ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้ จะพึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละทุกขเวทนาเห็นปานนี้เสียเถิด ดังนี้ ข้อนี้จักได้สมควรแก่เราแลหรือ.

ภ. ไม่สมควร พระเจ้าข้า.

พ. คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวยทุกขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม ดังนี้ นี่เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละทุกขเวทนาเห็นปานนี้เสียเถิด คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวยทุกขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ ดังนี้ นี่จักเป็นข้อที่เราไม่รู้แล้ว ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้ทำให้แจ้งแล้ว ไม่ได้ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้จะพึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงเข้าถึงทุกขเวทนาเห็นปานนี้อยู่เถิด ข้อนี้จักได้สมควรแก่เราแลหรือ.

ภ. ไม่สมควร พระเจ้าข้า.

พ. คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้ เสวยทุกขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ ดังนี้ นี่เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงเข้าถึงทุกขเวทนาเห็นปานนี้อยู่เถิด.

[๒๒๘] คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบางคนในโลกนี้ เสวย
อทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม
ดังนี้ นี่จักเป็นข้อที่เราไม่รู้แล้ว ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้
ทำให้แจ้งแล้ว ไม่ได้ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้จะพึงกล่าวว่า
เธอทั้งหลายจงละอทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้เสียเถิด ดังนี้ ข้อนี้จักได้สมควร
แก่เราแลหรือ.

ภ. ไม่สมควร พระเจ้าข้า.

พ. คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้
เสวยอทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อม
เสื่อม ดังนี้ นี่เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้ว
ด้วยปัญญา ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงละอทุกขมสุขเวทนาเห็นปาน
นี้เสียเถิด ดังนี้ คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้
เสวยอทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ
ดังนี้ นี่จักเป็นข้อที่เราไม่รู้แล้ว ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้
ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา เมื่อเราไม่รู้อย่างนี้ จะพึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงเข้าถึง
อทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่เถิด ดังนี้ ข้อนี้จักได้สมควรแก่เราแลหรือ.

ภ. ไม่สมควร พระเจ้าข้า.

พ. คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะชื่อว่า เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้
เสวยอทุกขมสุขเวทนาเห็นปานนี้อยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อม
เจริญ ดังนี้ นี่เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้ว
ด้วยปัญญา ฉะนั้นเราจึงกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาเห็น
ปานนี้อยู่เถิด.

[๒๒๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราหากล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาทย่อมมีภิกษุทั้งปวง ดังนี้ไม่ อนึ่ง เราหากล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ไม่มีแก่ภิกษุทั้งปวง ดังนี้ไม่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใดเป็นพระอรหันตจีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว มีประโยชน์ตนอันบรรลุแล้ว มีสังโยชน์ในภพสิ้นแล้ว พ้นวิเศษแล้วเพราะรู้โดยชอบ เราย่อมกล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ไม่มีแก่ภิกษุเห็นปานนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุเหล่านั้นได้ทำกรณียกิจเสร็จแล้วด้วยความไม่ประมาท และภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ควรเพื่อจะประมาท ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใดยังเป็นพระเสขะ ยังไม่บรรลุถึงความเต็มปรารธนา ยังไม่ได้บรรลุเป็นพระอรหันตจีณาสพ ยังปรารธนาธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่าอยู่ เราย่อมกล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุเห็นปานนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเราเห็นผลแห่งความไม่ประมาทของภิกษุเหล่านั้นเช่นนี้ว่า โฉนท่านเหล่านี้ เมื่อเสพเสนาสนะอันสมควร คบหากัลยาณมิตรทำอินทริยให้เสมออยู่ ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าที่กุลบุตรทั้งหลาย ผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ดังนี้ จึงกล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุเห็นปานนั้น.

บุคคล ๗ จำพวก

[๒๓๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลก ๗ จำพวกเป็นไฉน คืออุกโตภาควิมุตบุคคล ๑ ปัญญาวิมุตบุคคล ๑ กายสักขีบุคคล ๑ ทิฏฐิปัตตบุคคล ๑ สัทธาวิมุตบุคคล ๑ ธรรมานุสारीบุคคล ๑ สัทธานุสारीบุคคล ๑.

[๒๓๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อุกโตภาควิมุตบุคคลเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกต้องวิโมกข์อันละเอียด คืออรุปสมวัตติ ล่วงรูปสมวัตติ ด้วยกายอยู่ และอาสวะทั้งหลายของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็นอริยสังขันธ์ ด้วยปัญญา บุคคลนี้เรากล่าวว่า อุกโตภาควิมุตบุคคล. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนี้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะกิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ภิกษุนั้นทำเสร็จแล้วและภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ควรเพื่อจะประมาท.

[๒๓๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ปัญญาวิมุตบุคคลเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์อันละเอียด คืออรุปสมวัตติ ล่วงรูปสมวัตติด้วยกายอยู่ แต่อาสวะทั้งหลายของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็นอริยสังขันธ์ ด้วยปัญญา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เรากล่าวว่าปัญญาวิมุตบุคคล. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมไม่มีแก่ภิกษุแม้นี้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะกิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ภิกษุนั้นทำเสร็จแล้ว และภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ควรเพื่อจะประมาท.

[๒๓๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กายสักขีบุคคลเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกต้องวิโมกข์อันละเอียด คืออรุปสมวัตติ ล่วงรูปสมวัตติด้วยกายอยู่ และอาสวะบางเหล่าของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็นอริยสังขันธ์ ด้วยปัญญา บุคคลนี้เรากล่าวว่ากายสักขีบุคคล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุนี้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเราเห็นผลแห่งความไม่ประมาทของภิกษุนี้ เช่นนี้ว่า ไฉนท่านผู้นี้ เมื่อเสพเสนาสนะที่สมควร คบหากัลยาณมิตร ทำ

อินทรีย์ให้เสมออยู่ พึงทำซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่
กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการให้แจ้งชัดด้วย
ปัญญาอันยิ่งเองได้ในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ดังนี้ เราจึงกล่าวว่า กิจที่ควร
ทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุนี้.

[๒๓๔] คู่อ่อนภิกษุทั้งหลาย ทิฏฐิปัตตบุคคลเป็นโณ คู่อ่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์อันละเอียดคืออรูปรูปสมบัติ
ล่องรูปสมบัติด้วยกายอยู่ แต่อาสวะบางเหล่าของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็น
อริยสัจนั้น ด้วยปัญญา อนึ่ง ธรรมทั้งหลายที่ตถาคตประกาศแล้ว เป็นธรรม
อันผู้นั้นเห็นแจ้งด้วยปัญญาประพาศแล้ว บุคคลนี้เรากล่าวว่า ทิฏฐิปัตต-
บุคคล คู่อ่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท
ย่อมมีแก่ภิกษุแม้นี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเราเห็นผลแห่งความไม่ประมาท
ของภิกษุนี้เช่นนี้ว่า โณท่านผู้นี้เสพเสนาสนะที่สมควร คบหากัลยาณมิตร
ทำอินทรีย์ให้เสมออยู่ พึงทำซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่
กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการให้แจ้งชัด ด้วย
ปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ ดังนี้ เราจึงกล่าวว่า กิจที่
ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุนี้.

[๒๓๕] คู่อ่อนภิกษุทั้งหลาย กัสัทธาวิมุตบุคคลเป็นโณ คู่อ่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์อันละเอียดคืออรูปรูปสมบัติ
ล่องรูปสมบัติด้วยกายอยู่ แต่อาสวะบางเหล่าของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็น
อริยสัจนั้น ด้วยปัญญา อนึ่ง ความเชื่อในพระตถาคตของผู้นั้นตั้งมั่นแล้ว มี
รากหยั่งลงมั่นแล้ว บุคคลนี้เรากล่าวว่าสัทธาวิมุตบุคคล คู่อ่อนภิกษุทั้งหลาย
เรากล่าวว่ากิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุแม้นี้ ข้อนั้นเพราะ

เหตุไร เพราะเราเห็นผลแห่งความไม่ประมาทของภิกษุนี้เช่นนั้นว่า โฉนท่านผู้นี้เสพเสนาสนะอันสมควร คบหากัลยาณมิตร ทำอินทริย์ให้เสมออยู่ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ ดังนี้จึงกล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุนี้.

[๒๓๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธัมมานุสาร์บุคคลเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์อันละเอียดคืออรุปสมบัติ ล่วงรูปสมบัติด้วยกายอยู่ แต่อาสวะบางเหล่าของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็นอริยสัจนั้น ด้วยปัญญา อนึ่ง ธรรมทั้งหลายที่พระตถาคตประกาศแล้ว ย่อมควรซึ่งความพินิจ โดยประมาณด้วยปัญญาของผู้นั้น อีกประการหนึ่ง ธรรมเหล่านี้ คือ สัทธินทริย์ วิริยินทริย์ สตินทริย์ สมาธินทริย์ ปัญญินทริย์ ย่อมมีแก่ผู้นั้น บุคคลนี้เรากล่าวว่า **ธัมมานุสาร์บุคคล** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุแม้นี้ ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะเราเห็นผลแห่งความไม่ประมาทของภิกษุนี้เช่นนั้นว่า โฉนท่านผู้นี้เสพเสนาสนะที่สมควร คบหากัลยาณมิตร ทำอินทริย์ให้เสมออยู่ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ ดังนี้ เราจึงกล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุนี้.

[๒๓๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สัทธานุสาร์บุคคลเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์อันละเอียดคืออรุป

สมาบัติ ล่วงรูปสมาบัติด้วยกายอยู่ แต่อาสวะบางเหล่าของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็นอริยสัจนั้น ด้วยปัญญา อนึ่ง ผู้นั้นมีแต่เพียงความเชื่อความรักในพระ-
ตถาคต อีกประการหนึ่ง ธรรมเหล่านี้คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์
สมาธิินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ย่อมมีแก่ผู้ นั้น บุคคลนี้เรากล่าวว่า สัทธานุสาริ-
บุคคล. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท
ย่อมเกิดแก่ภิกษุแม้ นี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเราเห็นผลแห่งความไม่ประ-
มาทของภิกษุนี้เช่นนี้ว่า โฉนท่านผู้แสพเสนาสนะที่สมควร คบหากัลยาณมิตร
ทำอินทรีย์ให้เสมอยู่ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่ง
กว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วย
ปัญญอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ ดังนี้ จึงกล่าวว่า กิจที่ควร
ทำด้วยความประมาท ย่อมมีแก่ภิกษุนี้.

การตั้งอยู่ในอรรหัตผล

[๒๓๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราขอมกล่าวการตั้งอยู่ในอรรหัตผล
ด้วยการไปครั้งแรกเท่านั้นหามิได้ แต่การตั้งอยู่ในอรรหัตผลนั้น ย่อมมิได้ด้วย
การศึกษาโดยลำดับ ด้วยการทำโดยลำดับ ด้วยความปฏิบัติโดยลำดับ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ก็การตั้งอยู่ในอรรหัตผลย่อมมิได้. ด้วยการศึกษาโดยลำดับ ด้วย
การทำโดยลำดับ ด้วยความปฏิบัติโดยลำดับอย่างไร คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กุล-
บุตรในธรรมวินัยนี้ เกิดศรัทธาแล้วยอมเข้าไปใกล้ เมื่อเข้าไปใกล้ยอมนั่งใกล้
เมื่อนั่งใกล้ยอมเงยโศตลง เมื่อเงยโศตลงแล้วยอมฟังธรรม ครั้นฟังธรรมยอม
ทรงธรรมไว้ ย่อมพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงไว้แล้ว เมื่อพิจารณา
เนื้อความอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมทนได้ซึ่งความพินิจ เมื่อธรรมทนความพินิจ

ได้อยู่ ฉันทะย่อมเกิด เมื่อเกิดฉันทะแล้วย่อมอุตสาหะ ครั้นอุตสาหะแล้ว
ย่อมไตร่ตรอง ครั้นไตร่ตรองแล้ว ย่อมตั้งความเพียร เมื่อมีตนส่งไป ย่อม
ทำให้แจ้งชัดซึ่งบรมสัจจะด้วยกาย และย่อมแทงตลอดเห็นแจ้งบรมสัจจะนั้น
ด้วยปัญญา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ศรัทธาก็ดี การเข้าไปใกล้ก็ดี การนั่งใกล้
ก็ดี การเงยโศตลงก็ดี การฟังธรรมก็ดี การทรงจำธรรมก็ดี การพิจารณา
เนื้อความก็ดี ธรรมอันได้ซึ่งความพินิจก็ดี ฉันทะก็ดี อุตสาหะก็ดี การไตร-
ตรองก็ดี การตั้งความเพียรก็ดี นั้น ๆ ไม่ได้มีแล้ว เธอทั้งหลายย่อมเป็นผู้
ปฏิบัติพลาด ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติผิด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โมฆบุรุษเหล่านี้
ได้หลีกไปจากธรรมวินัยนี้ ไกลเพียงไร.

บท ๔

[๒๓๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บทที่อันยืนยันได้ที่เรายกขึ้นแสดงแล้ว
อันวิญญูบุรุษจะพึงรู้เนื้อความได้ด้วยปัญญาไม่นานเลย มีอยู่ เราจักแสดงแก่
เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจักรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งบทที่อันยืนยันได้ ที่เรายก
ขึ้นแสดงแล้วนั้น.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกไหนเป็นข้าพระองค์ทั้งหลาย และพวก
ไหนจะเป็นผู้รู้ทั่วถึงธรรมได้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ศาสนาใดเป็นผู้หนักในอามิส รับมรดกแต่ส่วนที่
เป็นอามิส ข้างอยู่ด้วยอามิส แม้ศาสนานั้นย่อมไม่มีคุณสมบัติเหมือนดังของ
ตลาดซึ่งมีราคาขึ้น ๆ ลง ๆ เห็นปานนี้ว่า ก็เมื่อเหตุอย่างนี้พึงมีแก่เรา เราพึง
ทำเหตุนั้น ก็เมื่อเหตุอย่างนี้ไม่พึงมีแก่เรา เราไม่พึงทำเหตุนั้น ดังนี้. คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ก็ทำไมเล่าตลาดจึงไม่ข้องด้วยอามิสโดยประการทั้งปวงอยู่
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สภาพนี้ย่อมมีแก่สาวก ผู้มีศรัทธา ผู้ยังลงในคำสอน

ของพระศาสดาแล้วพระพุดิด้วยใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระศาสดา
เราเป็นสาวก พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงรู้ เราไม่รู้ คำสอนของพระศาสดา
ย่อมงอกงามมีโอชาแก่สาวกผู้มีศรัทธา ผู้ยังลงในคำสอนของพระศาสดาแล้ว
พระพุดิ. สภานี้ ย่อมมีแก่สาวกผู้มีศรัทธาผู้ยังลงในคำสอนของพระศาสดา
แล้วประพุดิ ด้วยตั้งใจว่า เนื้อและเลือดในสรีระของเราจงเหือดแห้งไป. จะ
เหลืออยู่แต่หนังและเอ็นและกระดูกก็ตามที เมื่อเรายังไม่บรรลุถึงอิฏฐผลที่จะพึง
บรรลุด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของ
บุรุษแล้ว จักคลายความเพียรนั้นเสีย จักไม่มีเลย. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ผล
สองอย่างคือ อรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อขันธบัญญจที่กรรมกิเลสเข้าไปยึด
ถือเป็นส่วนเหลือยังมีอยู่ ความเป็นพระอนาคามีอย่างใดอย่างหนึ่ง อันสาวกผู้
มีศรัทธา ผู้ยังลงในคำสอนของพระศาสดาแล้วประพุดิ พึงหวังได้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทฺธพจน์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นยินดี
ชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบกัฏฐกิริยสูตรที่ ๑๐

จบภิกขุวรรคที่ ๒

๑๐. อรรถกถากิฏาสิริสูตร

กิฏาสิริสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตฺตํ ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กาสีสุ ในชนบทมีชื่ออย่างนี้. ในบท
ว่า เอวํ ตุมहेปิ ภิกฺขเว นี้ มีความดังต่อไปนี้ แม้พวกเธอเห็นอานิสงส์
๕ อย่างเหล่านี้ ก็จงฉันอาหารเว้นการฉันในราตรีเสีย. ด้วยประการฉะนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงให้เว้นการฉัน ๒ อย่างเหล่านี้ คือ การฉันในเวลา
วิกาลในกลางคืน ๑ การฉันในเวลาวิกาลในกลางวัน ๑ ในคราวเดียวกัน. ใน
สมัยหนึ่ง ทรงให้เว้นการฉันในเวลาวิกาลในกลางวันเสียเท่านั้น. ครั้นกาลเวลา
ล่วงไปพระองค์ทรงให้เว้นการฉันในเวลาวิกาลในกลางคืนเสีย จึงตรัสอย่างนี้.
เพราะเหตุไร. เพราะการฉัน ๒ คราวเหล่านี้ เป็นการสะสม หมกมุ่น ในวิญญู
มิได้แล่นออกไปได้คือน้ำไหลลงแม่น้ำ กุลบุตรผู้ละเอียดอ่อนเจริญเพราะบริโภค
อาหารดีในเรือนแม้ที่สงบเงียบ เว้นการบริโภค ๒ ครั้งในคราวเดียวกันเท่านั้น
ย่อมลำบาก. เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงมิได้ทรงให้เว้นในคราวเดียว
กัน. ทรงให้เว้นการบริโภคในเวลาวิกาลในกลางวัน ในภัททาสิริสูตร ใน
สูตรนี้ ทรงให้เว้นการบริโภคในเวลาวิกาลในกลางคืน. ก็เมื่อให้ละ ทรงคุกคาม
หรือทรงข่ม. พระองค์ทรงแสดงอานิสงส์อย่างนี้ว่า พวกเธอจักรู้คุณคือความ
เป็นผู้มีอาพาธน้อย เพราะการละการบริโภคเหล่านั้นเป็นปัจจัย แล้วจึงทรงให้
เว้นเสีย. บทว่า กิฏาสิริ เป็นชื่อของนิคมนั้น. บทว่า อสฺสชิปนพฺพสุกา
คือพระอัสสชิ และพระปณฺพสุกะ ในบรรดาภิกษุฉัพพัคคีย์ ๖ รูป ท่าน
ทั้งสองเป็นคณาจารย์. ชนทั้ง ๖ เหล่านี้ คือ ปิณฑกะ ๑ โลหิตกะ ๑

เมตติยะ ๑ ภูมมชกะ ๑ อัสดชิ ๑ ปุณัปปสุกะ ๑ ชื่อว่า จัฬพัคคีย์. ใน
จัฬพัคคีย์เหล่านั้น พระปิ่นทุกะ และพระโลหิตกะ พาบริวารของตนไปอยู่
ณ กรุงสาวัตถี. พระเมตติยะ พระภูมมชกะ ไปอยู่ ณ กรุงราชคฤห์. อีก ๒
ท่านเป็นเจ้าอาวาสอยู่ในกัฏฐาครินิคม. บทว่า อาวาสิกา เจ้าอาวาส คือ อยู่
ประจำ. ท่านทั้งสองอยู่ประจำสร้างเสนาสนะที่ยังมิได้สร้าง ซ่อมเสนาสนะที่
ชำรุด เป็นผู้มือสระในการทำ. บทว่า กาลิก เป็นไปตามกาล คือ อาณิสสส์ที่
พึงถึงในอนาคตกาล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงถึงอะไร ในบทนี้ว่า มยา เจตํ ภิกขเว.
พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทรงแสดงความนี้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุฉัน ๓
ครั้งต่อวันแล้วยังสุขเวทนาให้เกิด ชื่อว่า เป็นผู้ทำกิจในศาสนานี้ ก็หามิได้ดังนี้
จึงปรารภเทศานี้. อนึ่ง บทว่า เอวรूपํ สุขํ เวทนํ ปชทล พวกเธอ
จงละสุขเวทนาเห็นปานนี้เสียเถิด นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสด้วยสามารถโสมนัส
อันอาศัยกามคุณ. บทว่า อุปสมุปฺปชฺช วิหรต พวกเธอจงเข้าถึงสุขเวทนา
เห็นปานนี้เถิด นี้พระองค์ตรัสด้วยสามารถแห่งโสมนัสอาศัยเนกขัมมะ. พึง
ทราบความด้วยสามารถแห่งโสมนัส และ อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะในวาระ ๒
แม้อื่นจากนี้ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงถึงเวทนาที่ควรเสพและไม่ควรเสพ
อย่างนี้แล้ว บัดนี้ เพื่อทรงแสดงถึงกิจที่ภิกษุควรทำและไม่ควรทำ ด้วยความ
ไม่ประมาทจึงตรัสบทมีอาทิว่า นาหิ ภิกขเว สพุเพสํ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เราหาได้กล่าวว่า กิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาทย่อมมีแก่ภิกษุทั้งปวงดังนี้ไม่.
บทว่า กตํ เตสํ อปฺปมาเทน เพราะภิกษุเหล่านั้นได้ทำกิจสำเร็จแล้วด้วย
ความไม่ประมาท คือ กิจใดอันภิกษุเหล่านั้นพึงทำด้วยความไม่ประมาท กิจนั้น

ได้ทำเสร็จแล้ว. บทว่า **อนุโลมิกานิ** ความว่า เสนาสนะอันสมควรแก่
การปฏิบัติ มีกรรมฐานเป็นที่สบาย. อันผู้อยู่ในเสนาสนะสามารถบรรลุมรรค
ผลได้. บทว่า **อินทुरิยานิ** สมณุนานยมานา ทำอินทริย์ให้เสมออยู่
คือ ทำอินทริย์มีศรัทธาเป็นต้นให้เสมออยู่.

ภาคเจ้าทรงแสดงถึงอะไรในบทนี้ว่า **สตุติเม อิกุขเว**

บุคคลa คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกมีอยู่ในโลก. พระผู้มีพระภาค-
เจ้าทรงแสดงความนี้ว่า บุคคลมีอยู่ ๗ จำพวกเหล่านี้ แม้ทั้งหมดอย่างนี้ คือ
บุคคลที่ไม่มีกิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท มี ๒ จำพวก. บุคคลผู้ที่มีกิจที่ควร
ทำด้วยความประมาท มี ๕ จำพวก. ในบทเหล่านั้น บทว่า **อุกโตภาควิมุตโต**
คือ ผู้พ้นโดยส่วนสอง. พ้นจากรูปกายด้วยรูปสมวัตติ ๑ พ้นจากนามกาย
ด้วยมรรค ๑. บุคคลนั้นออกจากสมวัตติอย่างหนึ่ง ๆ แห่งรูปสมวัตติ ๔
พิจารณาถึงสังขารแล้วออกจากนิโรธ ของบุคคล ๔ จำพวกผู้บรรลุพระอรหัต
เป็นบุคคล ๕ จำพวกด้วยสามารถแห่งพระอนาคามีผู้บรรลุพระอรหัต. อนึ่ง
บาลีในบทนี้มาแล้วด้วยสามารถแห่งบุคคลผู้ได้วิโมกข์ ๘ ในอภิธรรม อย่าง
นี้ว่า ก็อุกโตภาควิมุตบุคคลเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกต้องวิโมกข์ ๘
ด้วยกายอยู่และอาสวะทั้งหลายของผู้นั้นสิ้นไป เพราะเห็นอริยสังขารนั้น ด้วย
ปัญญาดังนี้.

บุคคลชื่อว่า **ปัญญาวิมุต** เพราะพ้นด้วยปัญญา. ปัญญาวิมุตบุคคล
นั้น มี ๕ ด้วยสามารถแห่งบุคคลเหล่านี้ คือ เป็นสุกขวิปัสสก ๑ ผู้ออกจาก
ฉาน ๔ แล้วบรรลุพระอรหัตอีก ๔ แต่บาลีในบทนี้มาแล้วด้วยสามารถการ
ปฏิเสธรวิโมกข์ ๘. เหมือนดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ก็บุคคลนั้นแลหา
ได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกายอยู่ไม่. อาสวะของเขาสิ้นไปแล้วเพราะเห็นอริยสัง-
ขารนั้นด้วยปัญญา. บุคคลนี้เรากล่าวว่าปัญญาวิมุตบุคคล

บุคคลชื่อ **กายสักขี** เพราะทำให้แจ้งธรรมที่ถูกต้องแล้วนั้น. บุคคลใดถูกต้องผัสสะคืออาน เป็นครั้งแรก ภายหลังจึงทำให้แจ้งนิพพานอันเป็นความดับสนิท พึงทราบบุคคลนั้นมี ๖ ตั้งตั้งแต่บุคคลผู้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล จนถึงบุคคลผู้ตั้งอยู่ในอรหัตมรรค. ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกายอยู่ อาสวะบางเหล่าของบุคคลนั้นสิ้นไป เพราะเห็นอริยสัจธรรมนั้นด้วยปัญญา. บุคคลนี้เรากล่าวว่ากายสักขีบุคคล.

บุคคลชื่อว่า **ทัญญูปัตตะ** เพราะบรรลุธรรมที่เห็นแล้วนั้น. ในบพทนี้มีลักษณะโดยสังเขปดังต่อไปนี้. ชื่อว่า ทัญญูปัตตบุคคล เพราะเป็นผู้รู้ เห็น รู้แจ้ง ทำให้แจ้ง ถูกต้องด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ การดับสังขารทั้งหลายเป็นสุข ดังนี้. แต่โดยพิสดารแม้บุคคลนี้ก็มี ๖ ดูกายสักขีบุคคล. ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์. อนึ่ง ธรรมทั้งหลายที่ตถาคตประกาศแล้วเป็นธรรมอันผู้นั้นเห็น เห็นแจ้งแล้ว ด้วยปัญญาประพตติแล้ว. บุคคลนี้เรากล่าวว่า **ทัญญูปัตตบุคคล**.

บุคคลชื่อว่า **สัทธาวิมุต** เพราะน้อมใจเธอด้วยศรัทธา. แม้สัทธาวิมุตบุคคลนั้นก็มี ๖ ตามนัยดังกล่าวแล้วนั้นแหละ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นิทุกข์ ฯลฯ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์. อนึ่ง ความเชื่อในพระตถาคตของผู้นั้นตั้งมั่นแล้วมีรากหยั่งลงมั่นแล้ว. บุคคลนี้เรากล่าวว่า **สัทธาวิมุตบุคคล**.

จริงอยู่ในบุคคลเหล่านี้ ขณะที่กิเลสย่อมมีแก่สัทธาวิมุตบุคคล ดูแก่ผู้เชื่อ ดูแก่ผู้สำเร็จและดูแก่ผู้น้อมใจเชื่อในขณะมรรคอันเป็นส่วนเบื้องต้น. ญาณตัดกิเลสของทัญญูปัตตบุคคล เป็นญาณปรารภคมกล้า ย่อมนำไปใน

ขณะแห่งมรรคอันเป็นส่วนเบื้องต้น. เพราะฉะนั้นเหมือนเอาดาบที่ไม่คมตัด
ต้นกล้วย ที่ที่ขาดย่อมไม่เกลี้ยงเกลา ดาบก็ไม่ผ่านไปถึงปล้น. ยังได้ยินเสียงจึง
ต้องทำความพยายามอย่างแรงจันใด. การเจริญมรรคอันเป็นส่วนเบื้องต้นของ
สัทธาวิมุตบุคคลก็เห็นปานนั้น. อนึ่ง เหมือนเอาดาบที่ลับจนคมกริบตัด
ต้นกล้วย ที่ที่ตัดก็เกลี้ยงเกลา. ดาบก็ผ่านไปได้ถึงปล้น เสียงก็ไม่ได้ยิน ไม่ต้อง
พยายามอย่างแรงจันใด. ฟังทราบการเจริญมรรคอันเป็นส่วนเบื้องต้นของ
ปัญญาวิมุตบุคคลก็จันทันนั้น.

บุคคลชื่อว่า **ธัมมานุสारी** เพราะระลึกเนื่องๆ ในธรรม. บทว่า
ธมฺโม คือ **ปัญญา**. อธิบายว่า เจริญมรรคอันมีปัญญาเป็นเบื้องหน้า. อนึ่ง ใน
สัทธานุสारीบุคคล ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บุคคลทั้งสองนี้ เป็นผู้ตั้งอยู่ใน
โศคาปัตติมรรคเช่นกัน. แม้ข้อนี้ท่านก็กล่าวไว้ว่า เมื่อบุคคลปฏิบัติเพื่อให้
แจ้งโศคาปัตติผล อินทรีย์ย่อมมีประมาณยิ่ง. ผู้นำปัญญา ย่อมเจริญมรรคอัน
มีปัญญาเป็นหัวหน้า. บุคคลนี้เรากล่าวว่า ธัมมานุสारीบุคคล. อนึ่ง เมื่อบุคคล
ใดปฏิบัติเพื่อให้แจ้งโศคาปัตติผล สัทธินทรีย์ย่อมมีประมาณยิ่ง. ผู้นำศรัทธา
ย่อมเจริญมรรคอันมีศรัทธาเป็นหัวหน้า. บุคคลนี้เรากล่าวว่า สัทธานุสारी.
นี่เป็นความสังเขปในบทนี้.

แต่โดยพิสดาร ถ้ามองอุกโตภาควิมุตกถาเป็นต้น ท่านกล่าวไว้ใน
อริการแห่งปัญญาภาวนาในวิสุทธิมรรค. เพราะฉะนั้น ฟังทราบโดยนัยดัง
กล่าวแล้วในวิสุทธิมรรคนั้นนั่นแล.

เพื่อแสดงวิภาคแห่งบุคคลเหล่านั้นจึงยกบาลีมาในที่นี้. ฟังทราบ
ข้อความในบาลีนี้นี้ดังต่อไปนี้. เพราะชื่อว่าอุปสมบัติเว้นรูปสมบัติเสียแล้ว
ย่อมมีไม่ได้. ฉะนั้นแม้เมื่อกล่าวว่า **อารูปปา** ก็ฟังทราบว่า เป็นอันท่าน

กล่าวถึงวิโมกข์ ๘ ด้วย. บทว่า กาเยน ผุสฺสํ ติวหา คือถูกต้องด้วยนามกาย อันเกิดร่วมกัน. บทว่า ปญฺญา จสฺส ติวหา คืออาสวะบางเหล่าของเขา ลื่นไปแล้วเพราะเห็นอริยสังขารนั้น. เพราะเหตุนี้ควรละอาสวะส่วนหนึ่ง ด้วยปฐมมรรคเป็นต้น. บทว่า ตถาคตปฺปเวทิตา คืออริยสัง ๔ อัน พระตถาคตทรงประกาศแล้ว. บทว่า ปญฺญา โวทิสฺสา โหนติ คือธรรมทั้งหลายเป็นอันผู้นั้นเห็นดีแล้วด้วยมรรคปัญญา เพราะสะสมความประพฤติไว้ในอรรถด้วยอรรถ ในเหตุด้วยเหตุอย่างนี้ว่า ศีล สมาธิ วิปัสสนา มรรคและผล ท่านกล่าวไว้ในที่นี้. บทว่า โวจริตา คือประพฤติดีแล้ว. บทว่า สทฺธา นิวิฐฺสา โหติ ได้แก่ โอภปณศรัทธาตั้งมั่นแล้ว.

บทว่า มตฺตโส นิฆฺฆานํ ชมนฺติ ธรรมทั้งหลายที่พระตถาคต ประกาศแล้วย่อมควรซึ่งความเพ่งพินิจโดยประมาณ. คือควรตรวจดูโดยประมาณ. บทว่า สทฺธามตฺตํ คือศรัทธานั้นแหละ. บทนอกนั้นเป็นไวพจน์ของ บทว่า สทฺธามตฺตํ นั้นเอง.

เพราะเหตุนี้ในบุคคลผู้ควรทำความไม่ประมาณเหล่านี้ พระเสขะ ผู้แทงตลอดมรรคผล ๓ จำพวกเหล่านั้นเสพเสนาสนะอันสมควร คบกัลยาณมิตร ทำอินทริย์ให้เสมออยู่ย่อมถือเอาพระอรหัตตามลำดับ. เพราะฉะนั้น อธิบายความแห่งบาลีแห่งบทเหล่านั้นเป็นอันตั้งไว้ตามสมควรแล้ว.

อนึ่งในที่สุดท่านผู้เพียบพร้อมด้วยโศดาปัตติมรรคทั้งสองเหล่านั้น เสพเสนาสนะอันสมควรแก่มรรคนั้น คบกัลยาณมิตรทำอินทริย์ให้สงบ เสพ คบ ทำอินทริย์ให้เสมอ เพื่อประโยชน์แก่มรรค ๓ ในเบื้องต้น จักบรรลุ พระอรหัตตามลำดับ นี่เป็นความอธิบายบาลีในสูตรนี้ด้วยประการฉะนี้. ส่วน ท่านผู้พูนอภีรตจนอภีรยจิบเอาบาลีนี้แหละแล้วกล่าวว่า โลกุตตรมรรคมิได้

เป็นไปในขณะจิตดวงเดียวแต่เป็นไปในขณะจิตหลายดวง. ฟังกล่าวจะผู้พูด
นั้นว่า ฌีว่า เสพเสนาสนะด้วยจิตดวงหนึ่ง คบกัลยาณมิตรด้วยจิตดวงหนึ่ง
ทำอินทรีย์ให้เสมอด้วยจิตดวงหนึ่งท่านหมายว่า มรรคจิตเป็นจิตดวงอื่น แล้ว
กล่าวว่ามรรคมิได้เป็นไปในขณะจิตดวงหนึ่ง เป็นไปในขณะจิตหลายดวงนะซิ.
เมื่อเป็นอย่างนั้นผู้เสพเสนาสนะย่อมเห็นภูเขามีสว่างเป็นสีเขียว เห็นป่า ได้
ยินเสียงเนื้อและนก ดมกลิ่นดอกไม้ ผลไม้ คื่นน้ำ ลิ้มรส นั่ง นอน ถูก
ต้องผัสสะ. เมื่อเป็นอย่างนั้น แม้ความเพียบพร้อมด้วยวิญญูณ ๕ ก็จักเป็น
ความเพียบพร้อมแห่งโลกุตระนั่นเอง. ก็หากท่านรับชื่อนั้น. ย่อมขัดกับ
พระศาสดา. พระศาสดาตรัสถึงกองแห่งวิญญูณ ๕ ว่าเป็นอภัยากฤตโดยส่วน
เดียว. เป็นการคัดค้านกุศลและอกุศลของผู้เพียบพร้อมด้วยมรรคนั้น. อนึ่ง
โลกุตระมรรคเป็นกุศลส่วนเดียว. เพราะฉะนั้นควรประกาศให้รู้ไว้ว่าท่านจง
ละวาทะนั้นเสีย. หากผู้พูดนั้นไม่ยอมตามสัญญาควรส่งไปด้วยคำว่า ท่านจงไป
จงเข้าไปสู่วิหารแต่เช้าตรู่แล้วคืบมา.

บทว่า นาหิ ภกฺขเว อาทิเกเนว ความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา
ไม่กล่าวการตั้งอยู่ในอหัตถผลเป็นครั้งแรกเท่านั้น. ดูจบกระโดดไปจะนั้น.
บทว่า อนุปฺพุทฺธิกา เป็นปฐมวิภักติลงในอรรถแห่งตติยวิภักติ แปลว่า
ด้วยการศึกษาโดยลำดับ. แม้ใน ๒ บทต่อไปก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า
สทฺธชาธาโต เกิดศรัทธาคือมีศรัทธาเกิดแล้วด้วยศรัทธาอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
สำเร็จ. บทว่า อูปสํกมิ คือยอมเข้าไปหาครู. บทว่า ปยิริปาสติ คือ
ยอมนั่งในสำนักครู. บทว่า ธาเรติ คือยอมทรงไว้ทำให้คงแคล้ว. บทว่า
จฺนุโท ชายติ จันทะยอมเกิด ได้แก่จันทะคือความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำยอม
เกิด. บทว่า อุตฺตสหาหะ คือทำความเพียร. บทว่า ตฺถเลติ ย่อม
ไต่ตรองคือไต่ตรองว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา. บทว่า ตฺถยิตฺวา
ปทฺหติ ครั้นไต่ตรองแล้วย่อมตั้งความเพียร คือเมื่อไต่ตรองด้วยวิปัสสนา
เป็นเครื่องพิจารณาอย่างนี้ยอมตั้งความเพียรในมรรค. บทว่า ปหิตฺตโต คือ

มีคนส่งไปแล้ว. บทว่า กายน เจว ปรมสจฺจํ ย่อมทำให้แจ้งซึ่งบรมสัจจะด้วยกาย คือย่อมทำให้แจ้งซึ่งนิพพานสัจจะด้วยนามกาย. บทว่า ปญฺญา ย จ คือย่อมแทงตลอด ย่อมเห็นด้วยมรรคปัญญาอันสัมปยุตด้วยนามกาย.

บัดนี้เพราะภิกษุเหล่านั้นได้ข่าวว่าพระศาสดาเสด็จมาไม่ทำแม่เพียงการต้อนรับ. ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงคติเตยนความประพฤติของภิกษุเหล่านั้นจึงตรัสพระคำรสมีอาทิว่า สปิ นาม ภิกฺขเว สทุธา นาโหสิ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลายแม้ศรัทธาก็ไม่มีดังนี้. ในบทเหล่านั้นบทว่า กิฏฺฐเวรีเม คือในที่ไกลแสนไกล. ควรจะกล่าวว่าได้หลีกไปแล้วร้อยโยชน์บ้าง พันโยชน์บ้าง. แต่ไม่กล่าวอะไร ๆ ได้เลย.

บทว่า จตุปฺปทํ เวยฺยาकरणํ ท่านกล่าวหมายถึงการพยากรณ์อริย-
สัจ ๔. บทว่า ยสฺสทฺททฺทสุตฺตํ ตັคฺคบทเป็น ยสฺส อุตฺททฺทสุตฺตํ ความว่าอันเรายกขึ้นแสดงแล้ว. บทว่า โยปิ โส ภิกฺขเว สตุถา. คุณก่อนภิกษุทั้งหลายศาสดาใด ท่านแสดงถึงศาสดาภายนอก. บทว่า เอวรूपิ คือมีชาติอย่างนี้. ปิณฺณปณฺณเวีย เหมือนดังของตลาด คือมีราคาขึ้น ๆ ลง ๆ. บท น อูปติ ไม่เข้าถึง คือไม่มี. อธิบายว่า ไม่มีราคาขึ้น ๆ ลง ๆ คุณเวลาซื้อและขาย. เมื่อพูดว่าโคตัวนี้ราคาเท่าไร ราคา ๒๐ ชื่อว่าราคาขึ้น. เมื่อพูดว่าโคตัวนี้ราคาไม่ถึง ๒๐ ราคา ๑๐ เท่านั้นชื่อว่าราคาลง. เมื่อพูดปฏิเสธคำนี้ ชื่อว่าราคาไม่ขึ้นไม่ลง.

บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงการขึ้น ๆ ลง ๆ นั้นจึงตรัสว่า ก็เมื่อเหตุอย่างนี้พึงมีแก่เรา. เราพึงทำเหตุนั้น. ก็เมื่อเหตุนั้นไม่พึงมีแก่เรา เราไม่พึงทำเหตุนั้น. บทว่า ทิ ปน ภิกฺขเว. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทำไมเล่า ความว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคคเกี่ยวข้องด้วยอามิสทั้งหลายโดยประการทั้งปวง. การมีราคาขึ้น ๆ ลง ๆ เห็นปานนี้จักควรอย่างไร แก่พระศาสดาผู้เกี่ยวข้องแล้วอย่างนี้. บทว่า ปริโยคฺยห วตฺตโต ผู้หยั่งลงแล้วประพฤติ

คือยังลงยกขึ้นถือเอาแล้วประพุดิ. บทว่า อัย ปน ธมฺโม คือสภาพนี้.

บทว่า ชานาติ ภควา นาหิ ชานามิ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้ เราไม่รู้
คือพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้อันสงส์ในการฉันอาหารหนเดียว เราไม่รู้. ภิกษุ
เว้นการฉัน ๓ ครั้งต่อวันด้วยเชื่อในเราแล้ว ฉันอาหารหนเดียว. บทว่า
รพฺพหฺนียํ คือองคาม. บทว่า โอชวณฺตํ มีโอชาคือมีความอร่อย. พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงแสดงความเพียรมีองค์ ๔ ด้วยบทนี้ว่า กามํ ตโจ จ จริยัง
ในบทนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า บุคคลตั้งความเพียรประกอบด้วยองค์
๔ อย่างนี้ คือ หนึ่งเป็นองค์ ๑ เอ็นเป็นองค์ ๑ กระดูกเป็นองค์ ๑ เนื้อและ
เลือดเป็นองค์ ๑ แล้วปฏิบัติอย่างนี้ว่า เราไม่บรรลुพระอรหัตแล้วจักไม่ลุกขึ้น
ดังนี้. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจบเทศนาลงด้วยธรรมเป็นยอดแห่งพระอรหัต
ด้วยสามารถแห่งบุคคลผู้ควรแนะนำได้ ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถากิฎฐสูตรที่ ๑๐

จบวรรคที่ ๒

รวมพระสูตรในวรรคนี้มี ๑๐ สูตร คือ

๑. จูพราหุโลวาทสูตร	๒. มหาราหุโลวาทสูตร
๓. จูพมาลุงกยโรวาทสูตร	๔. มหามาลุงกยโรวาทสูตร
๕. ภัททาฬสูตร	๖. ลทุกโกปมสูตร
๗. จาตุมสูตร	๘. นพกปานสูตร
๙. โกลิสถานสูตร	๑๐. กิฎฐสูตร

๓. ปริพาชกวรรค

๑. จุฬวัจนโคตตสูตร

เรื่องปริพาชกวัจนโคตร

[๒๔๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาศาลาในป่า
มหาวัน เขตเมืองเวสาลี ก็สมัยนั้น ปริพาชกวัจนโคตร อาศัยอยู่ใน
ปริพาชการาม ซึ่งมีต้นมะม่วงขาวต้นหนึ่ง. ครั้งนั้นแล เวลาเช้า พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงนุ่งห่มแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังเมือง
เวสาลี ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า เราจะต้องบิณฑบาตใน
เมืองเวสาลีก่อนก็ยิ่งเข้านัก ถ้ากระไร เราพึงเข้าไปหาวัจนโคตรที่ปริพาชการาม
อันมีต้นมะม่วงขาวต้นหนึ่งเถิด. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหา
ปริพาชกวัจนโคตร ถึงปริพาชการาม ซึ่งมีต้นมะม่วงขาวต้นหนึ่ง ปริพาชก
วัจนโคตรได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกล แล้วได้กราบทูลว่า ขอเชิญ
พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาเถิด พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาดีแล้ว
กว่าจะเสด็จมาในที่นี้นานทีเดียวก่อน ขอเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง นี้
อาสนะที่ปูลาดไว้แล้ว แม้ปริพาชกวัจนโคตรก็ถือเอาอาสนะตำแหน่งหนึ่ง นั่ง
ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๒๔๑] ปริพาชกวัจนโคตรนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้
กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้สดับมาดังนี้ว่า พระสมณโคดม
เป็นสัพพัญญู มีปรกติเห็นธรรมทั้งปวง ทรงปัญญญาณทัสนะ ไม่มีส่วน
เหลือว่า เมื่อเราเดินไปก็ดี หยุดอยู่ก็ดี หลับก็ดี ตื่นก็ดี ญาณทัสนะปรากฏ

แล้วเสมอติดต่อกันไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนที่กล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมเป็นสัพพัญญู มีปกติเห็นธรรมทั้งปวง ทรงปัญญญาญาณทัสนะไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดินไปก็ดี หยุดอยู่ก็ดี หลับอยู่ก็ดี ตื่นก็ดี ญาณทัสนะปรากฏแล้วเสมอติดต่อกันไป ดังนี้ เป็นอันกล่าวตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว ไม่เชื่อว่าการกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำที่ไม่เป็นจริง และเชื่อว่าพยากรณ์ถูกสมควรแก่ธรรมแลหรือ อนึ่ง วาตะและอนุวาตะอันเป็นไปกับด้วยเหตุบางอย่าง จะไม่มาถึงฐานะที่ผู้รู้จะพึงคิดเทียบแลหรือ.

ดูก่อนวัจนะ คนที่กล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมเป็นสัพพัญญู มีปกติเห็นธรรมทั้งปวง ทรงปัญญญาญาณทัสนะไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดินไปก็ดี หยุดอยู่ก็ดี หลับก็ดี ตื่นก็ดี ญาณทัสนะปรากฏแล้วเสมอติดต่อกันไป ดังนี้ไม่เป็นอันกล่าวตามคำที่เรากล่าวแล้ว และเชื่อว่าการกล่าวต่อเราด้วยคำที่ไม่เป็นจริง.

พยากรณ์วิชา ๓

[๒๔๒] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ข้าพเจ้าทั้งหลายจะพยากรณ์อย่างไร จึงจะเป็นอันกล่าวตามพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ไม่เชื่อว่าการกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำไม่จริง เป็นอันพยากรณ์ถูกสมควรแก่ธรรม อนึ่ง วาตะและอนุวาตะอันเป็นไปกับด้วยเหตุบางอย่าง จะไม่มาถึงฐานะที่ผู้รู้จะพึงคิดเทียบแล้ว.

ดูก่อนวัจนะ เมื่อบุคคลพยากรณ์ว่า พระสมณโคดมเป็นตวิชชะดังนี้ แล เป็นอันกล่าวตามคำที่เรากล่าวแล้ว เชื่อว่าไม่กล่าวต่อเราด้วยคำไม่จริง เชื่อว่าพยากรณ์ถูกสมควรแก่ธรรม อนึ่ง วาตะและอนุวาตะอันเป็นไปกับด้วยเหตุบางอย่าง จะไม่มาถึงฐานะที่ผู้รู้พึงคิดเทียบเลย.

ดูก่อนวัจนะ ก็เราเพียงต้องการเท่านั้น ย่อมจะระลึกถึงชาติก่อนได้ เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ว่า ในภพโน้น เรามีชื่อนั้น มีโคตรอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์ อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราได้มีชื่อนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณ อย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยทุกข์เสวยสุขอย่างนั้น มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เราย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมากพร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้.

ดูก่อนวัจนะ ก็เราเพียงต้องการเท่านั้น ย่อมจะเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่าสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ตีเตยน พระอริยเจ้าเป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เขาเข้าถึงอบายทุกติ วินิบาต นรค ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตยนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก. เขาเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

ดูก่อนวัจนะ เราทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่ง ด้วยตนเองในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่.

ดูก่อนวัจนะ เมื่อบุคลลพพยากรณ์ว่า พระสมณโคดมเป็นเทวิชชะ
เป็นอันกล่าวตามที่เรากล่าวแล้ว ชื่อว่าไม่กล่าวคู่เราด้วยคำไม่เป็นจริง เป็น
อันพยากรณ์ถูก สมควรแก่ธรรม อนึ่ง วาตะและอนุวาตะอันไปกับด้วยเหตุ
บางอย่าง จะไม่มาถึงฐานะที่ผู้รู้พึงติเตียน.

ลัทธิเดียรฉิยไปสวรรค์ไม่ได้

[๒๔๓] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ปริพาชกวัจจนโคตร
ได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระโคดม คฤหัสถ์บางคนยังละสังโยชน์ของคฤหัสถ์ไม่ได้
เมื่อตายไป ย่อมทำที่สุดทุกข์ได้มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจนะ คฤหัสถ์ที่ยังละสังโยชน์ของคฤหัสถ์ไม่ได้แล้ว เมื่อตาย
ไปจะทำที่สุดทุกข์ได้นั้น ไม่มีเลย.

ข้าแต่พระโคดม ก็คฤหัสถ์บางคนยังละสังโยชน์ของคฤหัสถ์ไม่ได้ เมื่อ
ตายไป เข้าถึงโลกสวรรค์ได้ มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจนะ คฤหัสถ์ที่ละสังโยชน์ของคฤหัสถ์ยังไม่ได้แล้ว เมื่อตาย
ไปได้ไปสวรรค์นั้น ไม่ใช่ร้อยเดียว ไม่ใช่สองร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย
ไม่ใช่ห้าร้อย เท่านั้น โดยที่แท้ มีอยู่มากทีเดียว.

ข้าแต่ท่านพระโคดม อาชีวกบางคน เมื่อตายไป จะทำที่สุดทุกข์ได้
มีอยู่บ้างหรือ.

ดูก่อนวัจนะ อาชีวกบางคน เมื่อตายไป จะทำที่สุดทุกข์ได้นั้น
ไม่มีเลย.

ข้าแต่ท่านพระโคดม ก้อาชีวกบางคน เมื่อตายไป จะไปสวรรค์ได้
มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจนะ แต่ภักตร์ปนี้ไปได้แล้วสิบลีเอ็ดกัปที่เราระลึกได้ เราจักได้
รู้จักอชีวกบางคนทีไปสวรรค์หามิได้ นอกจากอชีวกคนเดียว ที่เป็นกรรมวาที
กิริยาที.

ข้าแต่ท่านพระโคตม เมื่อเป็นเช่นนั้น ลัทธิของเดียรถีย์เป็นอันสูญ
โดยที่สุดจากคุณเครื่องไปสู่สวรรค์นะซี.

อย่างนั้นวัจนะ ลัทธิของเดียรถีย์นี้ เป็นอันสูญโดยที่สุด แม้จากคุณ
เครื่องไปสู่สวรรค์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ปริพาชกวัจนโคตร
ยินดี ชื่นชมพระภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบจุฬวัจนโคตตสูตรที่ ๑

อรรถกถาปริพาชกวรรค

๑. อรรถกถาเทววิขวัจนสูตร^๑

เทววิขวัจนสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับ
มาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นว่า เอกปฺนุทฺธิเก ดันมะม่วงขาวท่านเรียกว่า
ปฺนุทฺธิกะ. ชื่อว่า เอกปฺนุทฺธิโก เพราะต้นปฺนุทฺธิกต้นนั้นมีอยู่ต้นเดียวใน
อารามนั้น. บทว่า เอตทโหสิ คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงมีพระดำริ เพราะ
มีพระประสงค์จะเสด็จเข้าไป ในปริพาชการามนั้น. บทว่า จิรสฺส โข ภนฺเต
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญกว่าพระองค์จะเสด็จมานานทีเดียวกว่า หมายถึงเคยเสด็จมาตาม

๑ บาลีว่า จพฺพวัจนโคตตสูตร.

ปรกติ. ในบทว่า **ธมฺมสฺส จ อานุสมมํ** ธรรมสมควรแก่ธรรมนี้ สัพพัญญุตญาณ
ชื่อว่า **ธรรม**. การพยากรณ์แก่มหาชนชื่อว่า **อนุธรรม** (ธรรมสมควร).
บทที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วในชีวกสูตรนั้นแล. บทว่า **น เม** ไม่เป็นอันกล่าว
ตามคำที่เรากล่าวแล้ว คือ ตั้งอยู่ในความไม่เห็นชอบ ปฏิเสธแม้ความเห็นชอบ.
เพราะพระสัพพัญญูมีปรกติเห็นสิ่งทั้งปวง ทรงปัญญาญาณทัศนะ ไม่มีส่วน
เหลือ ฉะนั้นญาณทัศนะนี้ควรรู้ตาม. บทว่า **จรโต จ เม ปจฺจุปฺภุจฺจिโต** เมื่อ
เราเดินไปถึงดี ญาณทัศนะปรากฏแล้วนี้ ไม่สมควรรู้ตาม. เพราะพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าทรงค้ำจุนด้วยพระสัพพัญญุตญาณแล้วทรงรู้. ฉะนั้นทรงตั้งอยู่ในความ
ไม่เห็นชอบ ปฏิเสธแม้ความชอบจึงตรัสอย่างนี้. ในบทว่า **อาสวานํ ขยา**
นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ตรัสว่าเพียงใด. เพราะอาสวะทั้งหลายที่สิ้นไปแล้ว
ครั้งเดียว มิได้มีอาสวะที่จะพึงสิ้นไปอีก. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกล่าวย่อ
พระคุณทั้งสิ้นด้วยวิชา เหล่านี้ คือ ทรงแสดงคุณ คือ ความรู้ในอดีต
ด้วยบุพเพนิวาสญาณ ๑ ทรงแสดงคุณ คือ ความรู้ในปัจจุบัน ด้วยทิพจักขุ-
ญาณ ๑ ทรงแสดงโลกุตตรญาณ ด้วยอาสวักขยญาณ ๑. บทว่า **คิหิสฺส โยชนํ**
สังโยชน์ของคฤหัสถ์ คือ ความผูกพันของคฤหัสถ์คือความใคร่ในบริวารของ
คฤหัสถ์. บทว่า **นตฺถิ โข วจฺจ** คุณก่อนว่าจะ ไม่มีเลย คือ ผู้ยังไม่มีละ
คิหิสังโยชน์ ชื่อว่าจะทำที่สุดทุกข์ย่อมไม่มี. แม้บุคคลเหล่าใดดำรงเพศคฤหัสถ์
คือ สันตติมาอำมาตย์ อุคคเสนะ เศรษฐินบุตร วิตโสภณธรรมา กัปปบรรลุ
พระอรหัตได้. แม้บุคคลเหล่านั้น ก็ยังความใคร่ในสังขารทั้งปวงให้แห้งไป
ด้วยมรรคแล้วบรรลุได้. แต่เมื่อบรรลุแล้วก็ไม่ต้องอยู่ด้วยเพศนั้น. ชื่อว่าเพศ
คฤหัสถ์นี้แล้ว ไม่สามารถทรงคุณอันสูงสุดไว้ได้. เพราะฉะนั้น ผู้ตั้งอยู่ในเพศ
คฤหัสถ์นั้นบรรลุพระอรหัตแล้วย่อมบวช หรือปริณิพพานในวันนั้นเอง. แต่
ภุมมเทวดายังดำรงอยู่ได้. เพราะเหตุไร. เพราะมีโอกาสที่จะแผ่แผ่ตัวอยู่ได้.

ในกามภพที่เหลือ พระอริยบุคคล ๓ จำพวกมีพระโสดาบันเป็นต้น ยังดำรงอยู่ได้ในมนุษยโลก. ในกามาวจรเทวโลก พระโสดาบันและพระสกทาคามี ยังดำรงอยู่ได้. แต่พระอนาคามีและพระชีนาสพจะดำรงอยู่ในกามาวจรเทวโลก นี้ไม่ได้. เพราะเหตุไร. เพราะที่นั่นมิใช่เป็นที่อยู่ของชนผู้ละอายแล้ว. และที่นั่นมิใช่เป็นที่ปกปิดที่สมควรแก่วิเวกของพระชีนาสพเหล่านั้น.

ด้วยประการฉะนี้ พระชีนาสพจึงปรินิพพาน ณ ที่นั่น. พระอนาคามี จุตไปแล้วไปเกิดในชั้นสุทธาวาส. พระอริยะแม่ ๘ จำพวก ย่อมดำรงอยู่ในภูมิ เบื้องบน แต่กามาวจรเทวโลกได้. บทว่า โสจปิ กมฺมวาทิ คือ อาชีวกที่เป็นกรรมวาทิ. บทว่า กิริยวาทิ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคัดค้านผู้อื่นแล้ว ทรงกล่าวถึงพระองค์เองเท่านั้นในที่สุด ๘๕° กัป. ได้ยินว่า ในครั้งนั้นพระมหาสัตว์ทรงผนวชเพื่อทรงสอบสวนลัทธิปาສัณဓာ (เป็นลัทธิเกี่ยวกับคณหาและทิฏฐิ). ครั้นทรงทราบวาลัทธิปาສัณဓာ นั้นไม่มีผล ก็มีได้ทรงเลิกละความเพียรได้เป็นกิริยวาทิไปบังเกิดบนสวรรค์. เพราะฉะนั้นจึงตรัสอย่างนี้. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาเตวิชขวัจลสูตรที่ ๑

๑. บาลีว่า ๘๑ กัป

๒. อัคคิวัจจโคตตสูตร

เรื่องปริพาชกวัจจโคตร

[๒๔๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ครั้นนั้นแล ปริพาชกวัจจโคตร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัย พอให้ระลึกรับไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

ทิวฐิ ๑๐ อย่าง

[๒๔๕] ปริพาชกวัจจโคตร นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตมทรงเห็นอย่างนี้ว่า โลกเที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนวัจจะ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ท่านพระโคตมทรงเห็นอย่างนี้ว่า โลกไม่เที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

ดูก่อนวัจจะ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ท่านพระโคตมทรงเห็นอย่างนี้ว่า โลกมีที่สุด สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

ดูก่อนวัจจะ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ท่านพระโคตมทรงเห็นอย่างนี้ว่า ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

ดูก่อนวัจจะ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ท่านพระโคตมทรงเห็นอย่างนี้ว่า ชีพก็อย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

ดูก่อนวัจจะ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ท่านพระโคตมทรงเห็นอย่างนี้ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไป มีอยู่ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

ดูก่อนวัจจะ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ท่านพระโคตมทรงเห็นอย่างนี้ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไป ไม่มีอยู่ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

ดูก่อนวัจจะ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ท่านพระโคตมทรงเห็นอย่างนี้ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

ดูก่อนวัจจะ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ท่านพระโคตมทรงเห็นอย่างนี้ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไป มีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

ดูก่อนวัจจะ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น.

[๒๔๖] พระองค์อันข้าพเจ้าทูลถามว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม ท่านพระโคตมทรงเห็นอย่างนี้ว่า โลกเที่ยง สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ ก็ตรัสตอบว่า ดูก่อนวัจจะ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น ๆ ล ฯ พระองค์อันข้าพเจ้าทูลถามว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม ท่านพระโคตมทรงเห็นอย่างนี้ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตาย มีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ ดังนี้หรือ ก็ตรัสตอบว่า ดูก่อนวัจจะ.

เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น ก็ท่านพระโคตมทรงเห็นโทษอะไรหรือ จึงไม่ทรงเข้าถึงทฎฐิเหล่านี้ โดยประการทั้งปวงเช่นนี้.

[๒๔๗] คุณ่อนวัจจะ ความเห็นว่าโลกเที่ยง... โลกไม่เที่ยง... โลกมีที่สุด... โลกไม่มีที่สุด... ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น... ชีพก็อย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง... สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่... สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี... สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็หามิได้ ไม่มีอยู่ก็หามิได้ ดังนั้น เป็นความเห็นที่รกชฎ เป็นความเห็นอย่างกันดาร เป็นความเห็นที่เป็นเสียนนาม เป็นความเห็นที่กวัดแกว่ง เป็นความเห็นเครื่องผูกสัตว์ไว้ เป็นไปกับด้วยทุกข์ เป็นไปกับด้วยความลำบาก เป็นไปกับด้วยความคับแค้น เป็นไปกับด้วยความเร่าร้อน ไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน .

คุณ่อนวัจจะ เราเห็นโทษนี้แล จึงไม่เข้าถึงทฎฐิเหล่านี้ โดยประการทั้งปวงเช่นนี้.

ก็ความเห็นอะไร ๆ ของท่านพระโคตม มีอยู่บ้างหรือ.

คุณ่อนวัจจะ ก็คำว่าความเห็นดังนี้ ตถาคคกำจัดเสียแล้ว คุณ่อนวัจจะ ก็ตถาคคเห็นแล้วว่า ดังนี้ รูป ดังนี้ ความเกิดแห่งรูป ดังนี้ ความดับแห่งรูป ดังนี้ เวทนา ดังนี้ ความเกิดแห่งเวทนา ดังนี้ ความดับแห่งเวทนา ดังนี้ สัญญา ดังนี้ ความเกิดแห่งสัญญา ดังนี้ ความดับแห่งสัญญา ดังนี้ สังขาร ดังนี้ ความเกิดแห่งสังขาร ดังนี้ ความดับแห่งสังขาร ดังนี้ วิญญาน ดังนี้ ความเกิดแห่งวิญญาน ดังนี้ ความดับแห่งวิญญาน เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า ตถาคคพ้นวิเศษแล้ว เพราะความสิ้นไป เพราะคลายกำหนด เพราะดับสนิท เพราะสละ เพราะปล่อย เพราะไม่ถือมั่น ซึ่งความ

สำคัญทั้งปวง ซึ่งความต้องการทั้งปวง ซึ่งความถือว่าเรา ว่าของเรา และ
ความถือตัวนอนอยู่ในสันดานทั้งปวง.

ปัญหาว่าด้วยผู้หลุดพ้น

[๒๔๔] ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ภิกษุผู้มีจิตพ้นวิเศษแล้วอย่างนี้ จะ
เกิดในที่ไหน.

ดูก่อนวัจนะ คำว่า จะเกิดดังนี้ ไม่ควรเลย.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าเช่นนั้น จะไม่เกิดขึ้นหรือ.

ดูก่อนวัจนะ คำว่า ไม่เกิดดังนี้ ก็ไม่ควร.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าเช่นนั้น เกิดก็มี ไม่เกิดก็มีหรือ.

ดูก่อนวัจนะ คำว่า เกิดก็มี ไม่เกิดก็มี ดังนี้ ก็ไม่ควร.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าเช่นนั้น เกิดก็มีใช่ ไม่เกิดก็มีใช่หรือ.

ดูก่อนวัจนะ คำว่า เกิดก็มีใช่ ไม่เกิดก็มีใช่ ดังนี้ ก็ไม่ควร.

[๒๔๕] พระองค์อันข้าพเจ้าทูลถามว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม ภิกษุผู้
มีจิตพ้นวิเศษแล้วอย่างนี้ จะเกิดในที่ไหน ก็ตรัสตอบว่า ดูก่อนวัจนะ คำว่า
จะเกิดดังนี้ไม่ควร ฯ ล ฯ พระองค์อันข้าพเจ้าทูลถามว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม
ถ้าเช่นนั้นเกิดก็มีใช่ ไม่เกิดก็มีใช่หรือ ก็ตรัสตอบว่า ดูก่อนวัจนะ คำว่า
เกิดก็มีใช่ ไม่เกิดก็มีใช่ ดังนี้ ก็ไม่ควร ข้าแต่ท่านพระโคตม ในข้อนี้ข้าพเจ้า
ถึงความไม่รู้ ถึงความหลงแล้ว แม้เพียงความเลื่อมใสของข้าพเจ้าที่ได้มีแล้ว
เพราะวาจาที่ตรัสไว้ในเบื้องต้นของท่านพระโคตม บัดนี้ได้หายไปเสียแล้ว.

[๒๕๐] ดูก่อนวัจนะ ควรแล้วที่ท่านจะไม่รู้ ควรแล้วที่ท่านจะหลง
เพราะว่าธรรมนี้เป็นธรรมลุ่มลึก ยากที่จะเห็น ยากที่จะรู้ สงบระงับ ประณีต
ไม่ใช่ธรรมที่จะหยั่งถึงได้ด้วยความคิด ละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้ ธรรมนั้น

อันท่านผู้มีความเห็นเป็นอย่างอื่น มีความพอใจเป็นอย่างอื่น มีความชอบใจ
เป็นอย่างอื่น มีความเพียรในทางอื่น อยู่ในสำนักของอาจารย์อื่น รู้ได้โดยยาก
ดูก่อนวัจจะ ถ้าเช่นนั้น เราจักย้อนถามท่านในข้อนี้ ท่านเห็นควรอย่างไร
ก็พึงพยากรณ์อย่างนั้น ท่านจะสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน ถ้าไฟลุกโผลงอยู่
ต่อหน้าท่าน ท่านจะพึงรู้หรือว่า ไฟนี้ลุกโผลงต่อหน้าเรา.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าไฟลุกโผลงต่อหน้าข้าพเจ้า ข้าพเจ้าพึงรู้ว่า
ไฟนี้ลุกโผลงอยู่ต่อหน้าเรา.

ดูก่อนวัจจะ ถ้าใคร ๆ พึงถามท่านอย่างนี้ว่า ไฟที่ลุกโผลงอยู่ต่อ
หน้าท่านนี้ อาศัยอะไรจึงลุกเล่า ท่านถูกถามอย่างนี้แล้วจะพึงพยากรณ์ว่า
อย่างไร.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าใคร ๆ ถามข้าพเจ้าอย่างนี้ว่า ไฟที่ลุกโผลง
ต่อหน้าท่านนี้ อาศัยอะไรจึงลุก ข้าพเจ้าถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงพยากรณ์อย่าง
นี้ว่า ไฟที่ลุกโผลงอยู่ต่อหน้าเรานี้อาศัยเชื้อ คือหญ้าและไม้จึงลุกอยู่.

ดูก่อนวัจจะ ถ้าไฟนั้นดับไปต่อหน้าท่าน ท่านพึงรู้หรือว่าไฟนี้ดับ
ไปต่อหน้าเราแล้ว.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าไฟนั้นดับไปต่อหน้าข้าพเจ้า ข้าพเจ้าพึงรู้ว่า
ไฟนี้ดับไปต่อหน้าเราแล้ว.

ดูก่อนวัจจะ ถ้าใคร ๆ พึงถามท่านอย่างนี้ว่า ไฟที่ดับไปแล้วต่อหน้า
ท่านนั้น ไปยังทิศไหนจากทิศนี้ คือทิศบูรพา ทิศปัจจิม ทิศอุดร หรือทิศ
ทักษิณ ท่านถูกถามอย่างนี้แล้ว จะพึงพยากรณ์ว่าอย่างไร.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ข้อนั้นไม่สมควร เพราะไฟนั้นอาศัยเชื้อคือหญ้า
และไม้จึงลุก แต่เพราะเชื้อนั้นสิ้นไป และเพราะไม่มีของอื่นเป็นเชื้อ ไฟนั้น
จึงถึงความนับว่าไม่มีเชื้อ ดับไปแล้ว

การละขันธ์ ๕

[๒๕๑] ฉะนั้นเหมือนกัน ว่าจะ บุคคลเมื่อบัญญัติว่าเป็นสัตว์ ฟังบัญญัติเพราะรูปใด รูปนั้นตถาคตะได้แล้ว มีมูลรากอันขาดแล้ว ทำให้เป็นจุจตาลยอดด้วน ถึงความไม่มี มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา ตถาคตะพ้นจากการนับว่ารูปมีคุณอันลึก อันใคร ๆ ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้โดยยาก เปรียบเหมือนมหาสมุทรฉะนั้น ไม่ควรจะกล่าวว่าเกิด ไม่ควรจะกล่าวว่าไม่เกิด ไม่ควรจะกล่าวว่าเกิดก็มี ไม่เกิดก็มี ไม่ควรจะกล่าวว่า เกิดก็หาไม่ได้ ไม่เกิดก็หาไม่ได้ บุคคลเมื่อบัญญัติว่าเป็นสัตว์ ฟังบัญญัติเพราะเวทนาใด... เพราะสัญญาใด... เพราะสังขารเหล่าใด... เพราะวิญญานใด... วิญญานนั้นตถาคตะได้แล้ว มีมูลรากอันขาดแล้ว ทำให้เป็นจุจตาลยอดด้วน ถึงความไม่มี มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา ตถาคตะพ้นจากการนับว่าวิญญานมีคุณอันลึก อันใคร ๆ ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้โดยยาก เปรียบเหมือนมหาสมุทรฉะนั้น ไม่ควรกล่าวว่าเกิด ไม่ควรจะกล่าวว่าไม่เกิด ไม่ควรจะกล่าวว่า เกิดก็มี ไม่เกิดก็มี ไม่ควรจะกล่าวว่า เกิดก็หาไม่ได้ ไม่เกิดก็หาไม่ได้.

ปริพาชกวัจนโคตรถึงสรณคมน์

[๒๕๒] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ปริพาชกวัจนโคตรได้ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม เปรียบเหมือนต้นสาละใหญ่ในที่ใกล้บ้านหรือนิคม กิ่ง ใบ เปลือก สะเก็ด และกระพี้ ของต้นสาละใหญ่นั้น จะหลุดร่วง กะเทาะไป เพราะเป็นของไม่เที่ยง สมัยต่อมา ต้นสาละใหญ่นั้นปราศจาก กิ่ง ใบ เปลือก สะเก็ด และกระพี้แล้ว คงเหลืออยู่แต่แก่นล้วน ๆ ฉะนั้น พระพุทธพจน์ของท่านพระโคตม ก็ฉนั้นนั้น ปราศจากกิ่ง ใบ เปลือก สะเก็ด และกระพี้ คงเหลืออยู่แต่คำอันเป็นสาระล้วน ๆ.

ข้าแต่ท่านพระโคดม ภาณิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่ท่านพระโคดม ภาณิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยคิดว่า ผู้มีจักษุจักเห็นรูปดังนี้ ฉันทิใด ท่านพระโคดมทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยาย ฉันทันนั้นเหมือนกัน ข้าพระองค์นี้ถึงท่านพระโคดม พระธรรมและภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอท่านพระโคดม จงทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นคັນไป ดังนี้แล.

จบอัคคิวัจนโคตตสูตรที่ ๒

๒. อรรถกถาอัคคิวัจน^๑ สูตร

อัคคิวัจนโคตตสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า น โข อหิ เราไม่ได้เห็นอย่างนั้น คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในครั้งแรกว่าเราไม่เห็นว่าเป็นโลกเที่ยง. ในครั้งที่ ๒ ตรัสว่า เราไม่เห็นว่าเป็นโลกขาดสูญ. พึงทราบการปฏิเสธในทุกวาระด้วยคำมีอาทิว่า โลกมีที่สุดและไม่มีที่สุด ด้วยประการฉะนี้. วาทีนึว่า โหติ จ น จ โหติ สัตว์ตายไปแล้วมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี เป็นวาทีว่าเที่ยงบางอย่างในที่นี้. วาทีนึว่า สัตว์ตายไปแล้วมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ พึงทราบว่า เป็น อมราวิกเขปะ (ทิฏฐิฉันได้ไม่ตายตัว).

บทว่า สทุกขัม เป็นไปกับด้วยทุกข์ คือเป็นไปกับด้วยทุกข์ ด้วยทุกข์ อันเกิดแต่กิเลส และด้วยทุกข์อันเกิดแต่วิบาก. บทว่า สวิมาตัม เป็นไปกับ

๑. บาลีเป็นอัคคิวัจนโคตตสูตร.

ด้วยความลำบาก คือเป็นไปกับด้วยความลำบากด้วยอำนาจทุกข์ ๒ อย่างเหล่านั่น. บทว่า **สตูปายาส** เป็นไปกับด้วยความคับแค้น คือเป็นไปกับด้วยความคับแค้นด้วยอำนาจทุกข์เหล่านั้น. บทว่า **สปริพาห** เป็นไปกับด้วยความเร่าร้อนด้วยอำนาจแห่งทุกข์เหล่านั้นนั่นแหละ. บทว่า **กิลฺยจิ ทิฏฺฐิจฺฉิต** ความว่า จักจะทูลถามว่า แม้ความเห็นใดๆ ที่พระองค์ทรงชอบ ทรงพอใจแล้วถือเอาเมื่ออยู่หรือ. บทว่า **อปินิต** นำออกไปแล้ว คือตถาคตกำจัดแล้วไม่เข้าไปหาแล้ว. บทว่า **ทิฏฺฐัง** คือเห็นด้วยปัญญา. บทว่า **ตสฺมา** เพราะฉะนั้น ตถาคตได้เห็นความเกิดและความเสื่อมแห่งขันธ ๕. บทว่า **สพฺพมณฺเฑิตาน** ซึ่งความสำคัญทั้งปวง คือซึ่งความสำคัญคือค้นหาทิฏฐิและมานะแม้ทั้ง ๓ ทั้งปวง. แม้บทว่า **มถิตาน** ก็เป็นไวพจน์ของบทเหล่านั้นนั่นเอง.

บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงจำแนกบทเหล่านั้นแล้ว เมื่อจะทรงแสดงจึงตรัสว่า **สพฺพพหุการมมฺการมานานุสฺยาน** ความถือว่าเรา ว่าของเราและความถือตัวอันนอนอยู่ในสันดานทั้งปวง. จจริงอยู่ในบทนี้พึงทราบความดังนี้. ความถือว่าเราเป็นทิฏฐิ. ความถือว่าของเราเป็นค้นหา. ความถือตัวอันนอนอยู่ในสันดานเป็นมานะ. บทว่า **อนุปาทา วิมุตฺโต** ตถาคตพ้นวิเศษแล้วจากความไม่ถือมั่น คือพ้นเพราะไม่ถือธรรมไร ๆ ด้วยอุปาทาน ๔. บทว่า **น อุปติ** คือไม่ควร.

อนึ่ง พึงทราบความในบทนี้ดังต่อไปนี้. บทว่า **น อุปปชฺชติ** ไม่เกิดขึ้นนี้ ควรรู้ตาม. แต่เพราะเมื่อตรัสอย่างนี้ปริพาชกนั้น พึงถือเอาความขาดสูญ. อนึ่งบทว่า **อุปปชฺชติ** ย่อมเกิด. พึงถือเอาความเที่ยงอย่างเดียวน. บทว่า **อุปปชฺชติ จ โน อุปปชฺชติ จ** เกิดก็มี ไม่เกิดก็มี พึงถือเอาความเที่ยงบางส่วน. บทว่า **เนว อุปปชฺชติ น จ อุปปชฺชติ** เกิดก็มีใช่ ไม่เกิดก็มีใช่เป็น

ความเห็นดินได้ไม่ตายตัว ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า วัจนปริพาชกนี้ ไม่มีที่พึง ไม่มีที่ยึดเหนี่ยว จะไม่ได้ที่เข้าไปอยู่เป็นสุขเลย แล้วทรงตั้งอยู่ในความไม่เห็นชอบ ทรงปฏิเสธความเห็นชอบ.

บทว่า อลัม ควรแล้วคือสามารถจัดแจง. บทว่า ธมฺโม ได้แก่ ธรรม คือปัจจัยการ. บทว่า อณฺณตฺถ โยเคน คือมีความเพียรในทางอื่น. บทว่า อณฺณตฺถ อาจริยเกน คืออยู่ในสำนักของอาจารย์อื่นผู้ไม่รู้ปัจจัยการ. บทว่า เตนหิ วจฺหฺนฺตุ ก่อนวัจนะ ท่านกล่าวว่า เราถึงความลุ่มหลง ฉะนั้นเราจะย้อนถามท่านในข้อนี้. บทว่า อนาหารโร นิพฺพุโต ไฟไม่มีเชื้อดับไปแล้ว คือไม่มีปัจจัยดับไป. บทว่า เยน รูเปน ด้วยรูปใด คือพึงบัญญัติสัตว์ว่ามีรูปด้วยรูปใด. บทว่า คมฺภีโร คือมีคุณอันลึก. บทว่า อปฺปเมยฺโย อันใครๆ ประมาณไม่ได้ คือไม่สามารถถือเอาประมาณได้. บทว่า ทฺวปฺปปริโยคาพุโห หยั่งถึงได้โดยยาก คือรู้ได้ยาก. บทว่า เสยฺยถาปี มหาสมฺมุทโท คือคุยมหาสมุทรลึก ประมาณไม่ได้ รู้ได้ยาก ฉนฺได แม้พระจิณาสพก็ฉนฺได้นั้น. บทว่ามีอาทิวา อฺวปฺปชฺชติ ไม่ควรทั้งหมดเพราะปรารภพระจิณาสพนั่น. อย่างไร. เหมือนบทมีอาทิวาบุคคลไปสู่ทิศตะวันออก เพราะปรารภไฟที่ดับแล้ว ไม่ควรทั้งหมด ฉนฺได้นี้. บทว่า อนิจฺจุตา เพราะความไม่เที่ยง. บทว่า สาเร ปติญฺจติ คือเหลือแต่แก่นคือโลกุตตรธรรม. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น.

๓. มหาวัจจโคตตสูตร

เรื่องปริพาชกวัจจโคตร

[๒๕๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน-
กลันทกนิวาปะ เขตพระนครราชคฤห์ ครั้นนั้นแล ปริพาชกวัจจโคตรเข้า
ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้น
ผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ได้กราบทูลว่า
ข้าพเจ้าเคยกล่าวกับท่านพระโคตมเป็นเวลานานแล้ว ข้าพเจ้าขอโอกาส ขอ
ท่านพระโคตมจงทรงแสดงธรรมทั้งที่เป็นกุศล ทั้งที่เป็นอกุศล แก่ข้าพเจ้า
โดยย่อเถิด.

พ. ดูก่อนวัจจะ เราพึงแสดงธรรมทั้งที่เป็นกุศล ทั้งที่เป็นอกุศล
แก่ท่านโดยย่อก็ได้ โดยพิสดารก็ได้ ก็แต่ว่าเราจักแสดงธรรมทั้งที่เป็นกุศล
ทั้งที่เป็นอกุศล แก่ท่านโดยย่อ ท่านจงฟังธรรมนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจัก
กล่าว ปริพาชกวัจจโคตรทูลรับพระดำรัสพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อย่างนั้น
ท่านพระโคตมผู้เจริญ.

ธรรมที่เป็นอกุศลและกุศล

[๒๕๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนวัจจะ โลภะแลเป็น
อกุศล อโลภะเป็นกุศล โทสะเป็นอกุศล อโทสะเป็นกุศล โมหะเป็นอกุศล
อโมหะเป็นกุศล ดูก่อนวัจจะ ธรรม ๓ ข้อนี้เป็นอกุศล ธรรม ๓ ข้อ
นี้เป็นกุศล ด้วยประการฉะนี้แล. ดูก่อนวัจจะ ปาณาติบาตแลเป็นอกุศล

เจตนาเครื่องดเว้นจากปาณาติบาตเป็นกุศล อทินนาทานเป็นอกุศล เจตนา
เครื่องดเว้นจากอทินนาทานเป็นกุศล กาเมสุมิฉาจารเป็นอกุศล เจตนาเครื่อง
งดเว้นจากกาเมสุมิฉาจารเป็นกุศล มุสาวาทเป็นอกุศล เจตนาเครื่องงดเว้น
จากมุสาวาทเป็นกุศล ปิสุณาวาจาเป็นอกุศล เจตนาเครื่องงดเว้นจากปิสุณาวา
จาเป็นกุศล ผรุสวาจาเป็นอกุศล เจตนาเครื่องงดเว้นจากผรุสวาจาเป็นกุศล
สัมผัปปลาปะเป็นอกุศล เจตนาเครื่องงดเว้นจากสัมผัปปลาปะเป็นกุศล อภิขณฺหา
เป็นอกุศล อนภิขณฺหาเป็นกุศล พยาบาทเป็นอกุศล อภัยบาทเป็นอกุศล มิฉา-
ทักฺขิเป็นอกุศล สัมมาทักฺขิเป็นกุศล คู่อ่อนวิจนะ ธรรม ๑๐ ข้อนี้เป็นอกุศล
ธรรม ๑๐ ข้อนี้เป็นกุศล ด้วยประการฉะนี้แล คู่อ่อนวิจนะ เพราะค้นหา
อันภิกษุละได้แล้ว มีมูลรากอันขาดแล้ว ทำให้เป็นดุจตาลยอดด้วน ถึงความ
ไม่มี มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุนั้นเป็นพระอรหันตจีนาสพ อยู่
จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงเสียแล้ว มีประโยชน์
ของตนถึงแล้ว มีสังโยชน์ในภพสิ้นแล้ว พ้นวิเศษแล้วเพราะรู้โดยชอบ.

ภิกษุปุจฉา

[๒๕๕] ท่านพระโคตมจงยกไว้ ก็ภิกษุรูปหนึ่ง ผู้เป็นสาวกของท่าน
พระโคตม ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะ
สิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันแล้ว เข้าถึงอยู่ มีอยู่หรือ.

คู่อ่อนวิจนะ พวกภิกษุผู้เป็นสาวกของเรา ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ
ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง
ในปัจจุบันแล้ว เข้าถึงอยู่นั้น มิมีไช้แต่ร้อยเดียว ไม่ใช่สองร้อย ไม่ใช่สามร้อย
ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย ที่แท้มีอยู่มากทีเดียว.

ท่านพระโคตมจขกไว้ พวกภิกษุจขกไว้ ก็ภิกษุณีแม่รูปหนึ่งผู้เป็นสาวิกาของท่านพระโคตม ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจจะ พวกภิกษุณีผู้เป็นสาวิกาของเรา ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่นั้น มีไม่ใช่แต่ร้อยละ ไม่ใช่อ้อยร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย ที่แท้มีอยู่มากทีเดียว.

อุบาสกปุจฉา

[๒๕๖] ท่านพระโคตมจขกไว้ พวกภิกษุจขกไว้ พวกภิกษุณีจขกไว้ ก็อุบาสกแม่คนหนึ่ง ผู้เป็นสาวิกาของท่านพระโคตมฝ่ายคฤหัสถ์ นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี เป็นโอปปาติกะ เพราะโอรัมภาคัยสังโยชน์ห้าสิ้นไป จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจจะ อุบาสกทั้งหลายผู้เป็นสาวิกาของเรา ฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี เป็นโอปปาติกะ เพราะโอรัมภาคัยสังโยชน์ห้าสิ้นไป จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดานั้น มีไม่ใช่แต่ร้อยละ ไม่ใช่อ้อยร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย ที่แท้มีอยู่มากทีเดียว.

ท่านพระโคตมจขกไว้ ภิกษุทั้งหลายจขกไว้ ภิกษุณีทั้งหลายจขกไว้ อุบาสกทั้งหลาย ฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารีจขกไว้ ก็อุบาสกแม่คนหนึ่ง ผู้เป็นสาวิกาของพระโคตมฝ่ายคฤหัสถ์ นุ่งผ้าขาว บริโภคคาม ทำ

ตามคำสอน ผู้ทำเฉพาะโอวาท มีวิจิติจ্ঞาอันห้ามได้แล้ว ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความเป็นผู้แก้แล้วกล้า ไม่เชื่อต่อผู้อื่นในคำสอนของศาสดา มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจจะ พวกอุบาสกผู้เป็นสาวกของเราฝ่ายคฤหัสถ์ นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม ทำตามคำสอน ผู้ทำเฉพาะโอวาท มีวิจิติจ্ঞาอันห้ามได้แล้ว ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความเป็นผู้แก้แล้วกล้า ไม่เชื่อต่อผู้อื่นในคำสอนของศาสดาผู้นั้น มีไม่ใช่แต่ร้อยเดียว ไม่ใช่สองร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย ที่แท้มีอยู่มากทีเดียว.

ท่านพระโคตมจงยกไว้ ภิกษุทั้งหลายจงยกไว้ ภิกษุณีทั้งหลายจงยกไว้ อุบาสกทั้งหลายฝ่ายคฤหัสถ์ นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี จงยกไว้ อุบาสกทั้งหลายฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม จงยกไว้ ถูอุบาสิกาแม้คนหนึ่ง ผู้เป็นสาวิกาของท่านพระโคตม ฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี เป็นโอปปาติกะเพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ห้าสิ้นไป จักปรินิพพานในภพนั้นมีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจจะ พวกอุบาสิกาผู้เป็นสาวิกาของเรา ฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี เป็นโอปปาติกะ เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ห้าสิ้นไป จักปรินิพพานในภพนั้นมีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดานั้น มีไม่ใช่แต่ร้อยเดียว ไม่ใช่สองร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย ที่แท้มีอยู่มากทีเดียว.

ท่านพระโคตมจงยกไว้ ภิกษุทั้งหลายจงยกไว้ ภิกษุณีทั้งหลายจงยกไว้ อุบาสกทั้งหลายฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี จงยกไว้ อุบาสก

ทั้งหลาย ฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม จงยกไว้ พวกอุบาสิกาทั้งหลาย ฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาวเป็นสพรหมจารี ก็จงยกไว้ ส่วนอุบาสิกาแม่คนหนึ่ง ผู้เป็นสาวิกาของท่านพระโคตมฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม ทำตามคำสอน ผู้ทำเฉพาะโอวาท มีวิจิกิจฉาอันข้ามได้แล้ว ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความเป็นผู้แก่แล้วกล้าไม่เชื่อต่อผู้อื่นในคำสอนของศาสนา มีอยู่หรือ.

ดูก่อนวัจฉะ พวกอุบาสิกาผู้เป็นสาวิกาของเรา ฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคกาม ทำตามคำสอน ผู้ทำเฉพาะโอวาท มีวิจิกิจฉาอันข้ามได้แล้ว ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความเป็นผู้แก่แล้วกล้า ไม่เชื่อต่อผู้อื่นในคำสอนของศาสดาอยู่นั้น มิใช่แต่ร้อยเดียว ไม่ใช่สองร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย ที่เห็นมีอยู่มากทีเดียว.

ความเป็นผู้บำเพ็ญธรรมให้บริบูรณ์

[๒๕๑] ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าท่านพระโคตมท่านนั้นจักได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ ส่วนพวกภิกษุจักไม่ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ไซ้ เมื่อเป็นเช่นนี้พรหมจรรย์นี้จักไม่บริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้ แต่เพราะท่านพระโคตมได้เป็นผู้บำเพ็ญธรรมให้บริบูรณ์ และพวกภิกษุก็บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าท่านพระโคตมจักได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์แล้วก็ดี พวกภิกษุได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้วก็ดี แต่พวกภิกษุจักไม่ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ พรหมจรรย์นี้จักไม่บริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้ แต่เพราะท่านพระโคตมได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์และพวกภิกษุก็บำเพ็ญให้บริบูรณ์ ทั้งพวกภิกษุก็บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้พรหมจรรย์นี้ จึงบริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้.

[๒๕๘] ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ถ้าท่านพระโคตมจักได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ และพวกภิกษุจักได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ ทั้งพวกภิกษุณีจักได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้ว แต่พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี จักไม่บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น พรหมจรรย์นี้ก็จักไม่บริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้ แต่เพราะท่านพระโคตมได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ พวกภิกษุได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกภิกษุณีได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ และพวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาวเป็นสพรหมจารี ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนั้น พรหมจรรย์นี้จึงบริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ถ้าท่านพระโคตมจักได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ พวกภิกษุจักได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกภิกษุณีจักได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ และพวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี จักได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ แต่พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโศกคาม ไม่บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนั้น พรหมจรรย์นี้ก็จักไม่บริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้ แต่เพราะท่านพระโคตมได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ พวกภิกษุได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกภิกษุณีได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ และพวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโศกคาม ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนั้น พรหมจรรย์นี้จึงบริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็ถ้าท่านพระโคตมได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ พวกภิกษุได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกภิกษุณีได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ และพวก

อุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์ นุ่งผ้าขาว บริโภคคาม ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้ว แต่พวกอุบาสิกาฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารีณี ก็ไม่บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้วเมื่อเป็นเช่นนี้ พรหมจรรย์นี้ก็จักไม่บริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้ แต่เพราะท่านพระโคตมได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ พวกภิกษุได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกภิกษุณีได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคคาม ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ และพวกอุบาสิกาฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารีณีได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ พรหมจรรย์นี้จึงบริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าท่านพระโคตมได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ พวกภิกษุได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกภิกษุณีได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคคาม ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสิกาฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารีณี ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ แต่พวกอุบาสิกาฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคคาม ไม่ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้พรหมจรรย์นี้ก็จักไม่บริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้ แต่เพราะท่านพระโคตมได้บำเพ็ญธรรมนี้ให้บริบูรณ์ พวกภิกษุได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ ภิกษุณีได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารี ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคคาม ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ พวกอุบาสิกาฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว เป็นสพรหมจารีณี ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ และพวกอุบาสิกาฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว บริโภคคาม ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ พรหมจรรย์นี้จึงบริบูรณ์ได้ด้วยเหตุนี้.

ปริพาชกวัจฉโคตรขอบรรพชา

[๒๕๕] ข้าแต่ท่านพระโคตม เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคา มีแต่จะ
น้อมไป โอนไป เบนไปสู่สมุทร คงจรดสมุทรอยู่ ฉันทิใด บริษัทของท่าน
พระโคตมซึ่งมีคฤหัสถ์และบรรพชิต ก็ฉันทิฉัน มีแต่จะน้อมไป โอนไป เป็นไป
สู่พระนิพพาน คงจรดพระนิพพานอยู่ ฉันทิฉัน.

ข้าแต่ท่านพระโคตม ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตม
ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของ
ที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยคิดว่า ผู้มีจักขุจัก
เห็นรูปฉันทิใด ท่านพระโคตมทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยาย ฉันทิฉัน
เหมือนกัน ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคตม พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่า
เป็นสรณะ ข้าพระองค์พึงได้บรรพชา อุปสมบท ในสำนักของท่านพระ-
โคตม.

ดูก่อนวัจฉะ ผู้ใดเคยเป็นอัญญเดียรฉัตรหวังจะบรรพชาอุปสมบทใน
ธรรมวินัยนี้ ผู้นั้นจะต้องอยู่ปริวาสให้ครบสี่เดือน โดยล่วงสี่เดือนไป พวก
ภิกษุเต็มใจแล้ว จึงจะให้บรรพชา อุปสมบท เพื่อความเป็นภิกษุได้ ก็แต่
ว่าเรารู้ความต่างกันแห่งบุคคลในข้อนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าชนทั้งหลายที่เคยเป็นอัญญเดียรฉัตรเมื่อหวัง
จะบรรพชาอุปสมบทในธรรมวินัยนี้ จะต้องอยู่ปริวาสให้ครบสี่เดือน โดยล่วง
สี่เดือนไป พวกภิกษุเต็มใจแล้ว จึงจะให้บรรพชาอุปสมบทเพื่อความเป็นภิกษุ
ได้ไซ้ ข้าพระองค์จักอยู่ปริวาสให้ครบสี่ปี โดยล่วงสี่ปีไป ภิกษุทั้งหลาย
เต็มใจแล้ว จึงให้ข้าพระองค์บรรพชาอุปสมบท เพื่อความเป็นภิกษุเถิด ปริพาชก
วัจฉโคตร ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

สมถวิปัสสนา

[๒๖๐] ก็ท่านพระวัจจโคตรอุปสมบทแล้วไม่นาน คือ อุปสมบทได้
กึ่งเดือน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ผลตามเบื่องต่ำที่กำหนดไว้เท่าใด ที่บุคคลพึงบรรลุด้วยญาณ
ของพระเสขะ ด้วยวิชาของพระเสขะ ผลนั้นทั้งหมดข้าพระองค์บรรลุแล้ว
ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมที่ยิ่งขึ้นไปแก่ข้าพระองค์เถิด.

ดูก่อนวัจจะ ถ้าเช่นนั้น เธอจงเจริญธรรมทั้งสอง คือสมถะและ
วิปัสสนาให้ยิ่งขึ้นไปเถิด ดูก่อนวัจจะ ธรรมทั้งสองคือ สมถะและวิปัสสนานี้
เธอเจริญให้ยิ่งขึ้นไปแล้ว จักเป็นไปเพื่อแทงตลอดธาตุหลายประการ.

อภิญา ๖

[๒๖๑] ดูก่อนวัจจะ เธอ นั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงบรรลุอิทธิวิธี
หลายประการ คือคนเดียวยเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้
ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปก็ได้ ทะลุฝ่ากำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเข้าไปในที่
ว่างก็ได้ ผุดขึ้นต่ำลงแม้ในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่แตกเหมือน
เดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ถูบลำพระจันทร์
พระอาทิตย์ ซึ่งมีฤทธิ์มีอานุภาพมากด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอด
พรหมโลกก็ได้ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอก็จักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้
สามารถในอิทธิวิธีนั้น ๆ เทียว.

[๒๖๒] ดูก่อนวัจจะ เธอ นั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงฟังเสียงทั้งสอง
คือเสียงทิพย์และเสียงของมนุษย์ ทั้งที่ไกลและที่ใกล้ ด้วยทิพยโสตธาตุอัน

บริสุทธิ์ล่วงโสธราตฺถของมนุษย์ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถในทิพโสธราตฺถ นั้น ๆ เทียว.

[๒๖๓] ดูก่อนวัจจะ เธอนั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นด้วยใจ คือ จิตมีราคะ พึงรู้ว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะ พึงรู้ว่าจิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ พึงรู้ว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศจากโทสะ พึงรู้ว่า จิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ พึงรู้ว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศจากโมหะ พึงรู้ว่า จิตปราศจากโมหะ จิตหดหู่ พึงรู้ว่าจิตหดหู่ หรือจิตฟุ้งซ่าน พึงรู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหัคคะ พึงรู้ว่าจิตเป็นมหัคคะ หรือจิตไม่เป็นมหัคคะ พึงรู้ว่าจิตไม่เป็นมหัคคะ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า พึงรู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า พึงรู้ว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ พึงรู้ว่าจิตเป็นสมาธิ หรือจิตไม่เป็นสมาธิ พึงรู้ว่าจิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้น พึงรู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิตไม่หลุดพ้น พึงรู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถในเจโตปริยญาณนั้น ๆ เทียว.

[๒๖๔] ดูก่อนวัจจะ เธอนั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ พึงระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้างว่า ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้นเราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น

มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เราพึงระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถ ในบุพเพนิวาสานุสสติญาณนั้น ๆ เทียว.

[๒๖๕] ดูก่อนว่าจะ เธอ นั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ พึงรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ดังนี้ เราพึงเห็นหมู่สัตว์กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ พึงรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถ ในจุตูปปาตญาณนั้น ๆ เทียว.

[๒๖๖] ดูก่อนว่าจะ เธอ นั้นเพียงจักหวังว่า เราพึงทำให้แจ้งซึ่ง เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ดังนี้ เมื่อเหตุมีอยู่ เธอจักบรรลุความเป็นผู้อาจ เป็นผู้สามารถในอาสวักขณญาณนั้น ๆ เทียว.

ท่านวัจจโคตรสำเร็จเป็นพระอรหันต์

[๒๖๗] ครั้งนั้นแล ท่านวัจจโคตรชื่นชมยินดีพระภิกษุของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลูกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้ว หลีกไป ครั้นแล้วหลีกออกไปอยู่แต่ผู้เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีคนส่งไปอยู่ไม่นานเท่าไร ก็ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดของพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ได้รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มี ก็ท่านวัจจโคตร ได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย.

[๒๖๘] ก็สมัยนั้น ภิกษุเป็นอันมากพากันไปเพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านพระวัจจโคตรได้เห็นภิกษุเหล่านั้น ผู้กำลังเดินไปแต่ไกล จึงเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นจนถึงที่ใกล้ แล้วได้ถามว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะไปไหนกัน.

คุณก่อนท่านผู้มีอายุ เราทั้งหลายจะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า.

คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น ขอท่านทั้งหลายจงถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ตามคำของเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วัจจโคตรภิกษุกราบถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า และได้กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าพระองค์ได้บารောพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ข้าพระองค์ได้บารောพระสุคตแล้ว ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระวัจจโคตรแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่าน

พระวัจจนโคตรถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า และสั่งให้กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าพระองค์บำเรอพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ข้าพระองค์บำเรอพระสุคตแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากำหนดรู้ใจวัจจนโคตรภิกษุด้วยใจก่อนแล้วว่า วัจจนโคตรภิกษุเป็นเทววิหะ มีฤทธิ์ มีอานุภาพมาก แม้เทวดาทั้งหลายก็บอกเนื้อความนี้แก่เราแล้วว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วัจจนโคตรภิกษุเป็นเทววิหะ มีฤทธิ์ มีอานุภาพมาก.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบมหาวัจจนโคตตสูตรที่ ๓

๓. อรรถกถามหาวัจจนสูตร°

มหาวัจจนสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า สหกถิ กล่าวร่วมกัน คือ ให้ระลึกถึงสิ่งที่ทำแล้ว ได้สืบไมตรีต่อกันมาว่า ข้าพเจ้าเคยกล่าวกับท่านมานานแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสองสูตรก่อนแก่วัจจนปริพาชกนั้น. ตรัสอัပ္พยวัญญุสังขยุต ในสังขยุตนิคายแก่วัจจนปริพาชกนั้น. ยังมีข้อความที่วัจจนปริพาชกกล่าวกับพระผู้มีพระภาคเจ้าไว้ในอังคุตตรนิคายอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ โลกเที่ยงหรือหนอ สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเป็นโมฆะ เพราะเหตุนี้ พระองค์ยังมีได้ทรงพยากรณ์ข้อนี้ไว้. เพราะฉะนั้น วัจจนปริพาชกจึงกล่าวอย่างนี้. แม้

๑. บาลีเป็น มหาวัจจนโคตตสูตร.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ยังทรงทำการสงเคราะห์ได้ทรงให้โอกาสแก่วัจลปริพาชก นั้นผู้มาแล้ว ๆ เพราะเหตุไร. เพราะวัจลปริพาชกนี้ เป็นสัตสตติกฐิ (มีความเห็นว่าเที่ยง). อนึ่ง ผู้เป็นสัตสตติกฐิทั้งหลายย่อมไม่สละลัทธิทันทีทันใด ย่อมบริสุทธิได้โดยเวลานาน คุณผ้าจีวรเป็นอนน้ำมันเหลว. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเห็นว่า ปริพาชกนี้ไป ๆ มา ๆ อยู่ จักสละลัทธิแล้วบวชในสำนักของเรา จักทำให้แจ้งอภิญญา ๖ แล้วจักเป็นอริยสาวกผู้ได้อภิญญา. เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทำการสงเคราะห์ ทรงให้โอกาสแก่วัจลปริพาชกผู้มาแล้ว มาอีกนั้น นี่เป็นการไปครั้งสุดท้ายของวัจลปริพาชกนั้น. เพราะในสูตรนี้วัจลปริพาชกนั้น ตัดสินใจว่า จะเป็นจะตายอย่างไรก็ตาม เราจักไปเฝ้าพระสมณโคตม แล้วจักบวชจนบุคคลหยั่งไม้เท้าตกลงไปในน้ำฉะนั้น. เพราะฉะนั้นวัจลปริพาชก เมื่อจะทูลขอพระธรรมเทศนา จึงกล่าวคำมีอาทิว่า สาธุ เม ภว โคตโม ข้าพเจ้า ขอโอกาส ขอพระโคตมผู้เจริญ จงทรงแสดงธรรมทั้งที่เป็นกุศลและอกุศลแก่ ข้าพระองค์เถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเทศนาอย่างย่อด้วยมูลของกุศล อกุศล อย่างพิสดารด้วยกรรมบถ. อนึ่ง ในที่นี้เทศนาด้วยอำนาจมูลทรงย่อไว้ เทศนาด้วยอำนาจกรรมบถทรงย่อไว้ ก็เหมือนกับทรงแสดงโดยพิสดาร. อนึ่ง ชื่อว่าเทศนาอย่างพิสดาร ด้วยการแสดงจนหมดสิ้นมิได้มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย. เพราะแม้สมันตปิฎก ๒๔ และมูลทั้งปวง ก็ยังทรงย่อลงในอภิธรรมปิฎก ๑ คัมภีร์ ฉะนั้นพึงทราบทั่วกันว่า ทรงแสดงย่อด้วยอำนาจของมูลบ้าง ของกรรมบถบ้าง.

พึงทราบวินิจฉัยในบทมีอาทิว่า ปาณาติปาตา เวรมณี กุสล เจตนาเครื่องเว้นจากปาณาติบาต เป็นกุศลดังต่อไปนี้. กามาวจรธรรม ๗ ตามลำดับ, ธรรม ๓ มีอนภิชฌาเป็นต้น เป็นไปในภูมิ ๔ ย่อมควร. บทว่า ยโต โข วจล ภิกขุโน คุณ่อนวัจละ เพราะค้นหาอันภิกษุละได้แล้ว ท่าน มิได้กำหนดไว้ก็จริง. แต่พึงทราบว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบทนี้ไว้ทรงหมาย

ถึงพระองค์ท่านนั้น ในชีวิตสูตร ในจังกีสสูตรและในสูตรนี้ อย่างนี้. บทว่า
อตุลฺลิ ปน ยังมียู่หรือ วิจจะทูลถามว่า ข้าพระองค์ขอถามว่า ยังมียู่หรือ.
นัยว่าวิจจะนั้นมียลัทธิอยู่ว่า ในศาสนานั้นมีศาสดาท่านนั้นเป็นอรหันต์. ส่วน
สาวกผู้สามารถบรรลुพระอรหัตต์ไม่มี. อนึ่ง พระสมณโคดมตรัสดูการตรัสกะ
ภิกษุรูปหนึ่งว่า ยโต โข วจฺจ ภิกฺขุโน ดังนี้. วิจจะถามด้วยคิดว่าเรา
จักถามความนี้ว่า สาวกของพระสมณโคดมบรรลुพระอรหัตต์มียู่หรือหนอ.

ในบทเหล่านั้นบทว่า ติฏฺฐตุ คือ ท่านพระโคดมจงยกไว้. อธิบาย
ว่า เพราะท่านพระโคดมเป็นพระอรหันต์ปรากฏแล้วในโลก. เมื่อพระองค์ทรง
พยากรณ์แล้ว วิจจะทูลถามปัญหาเกี่ยวกับภิกษุณีเป็นต้นต่อไป. แม้พระผู้มี-
พระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์แก่เขาแล้ว. บทว่า อาราทโก ผู้พอใจ ผู้ให้สำเร็จ
ผู้ทำให้บริบูรณ์. บทว่า เสกฺขาย วิหฺขาย ปตฺตพฺพํ พึงบรรลुวิชาของ
เสกขะ คือ บรรลุผล ๑ เบื้องต่ำ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ทั้งหมดนั้นเรา
บรรลุแล้ว. ส่วนอาจารย์ผู้มีวาทีนอกรัตนนกรอยกล่าวว่า ภิกษุ นั้นบรรลु
อรหัตตมรรคท่านนั้น แต่ยังไม่บรรลุผล เพราะคำว่า เสกขธรรมเป็นโณ
มรรค ๔ ยังไม่ถึงที่สุด และสามัญญผล ๓ ก็เป็นเบื้องต่ำ. ด้วยเหตุนี้ย่อมให้
กล่าวถึงความเพียรให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเพื่อบรรลุผลนั้น. ควรให้ผู้นั้นรู้อย่างนี้ว่า

หากนระใด ละกิเลสทั้ง ได้แล้ว

เป็นพระเสกขะบริบูรณ์ มีธรรมไม่เสื่อม ถึง

ความชำนาญทางจิต มีอินทรีย์ตั้งมั่น นระ

นั้นแล ท่านกล่าวว่า เป็นผู้มิตนมันคงแล้ว.

จริงอยู่พระอนาคามีบุคคล เป็นพระเสกขะบริบูรณ์โดยส่วนเดียว.
วิจจะกล่าวว่า พึงบรรลุวิชาของพระเสกขะ หมายถึงพระอนาคามีบุคคลนั้น.

ชื่อว่าคำถามย่อมไม่มีแก่ผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรคนั้น เพราะมรรคมียะฉัตต
เดียว. หากถามว่า ด้วยสูตรนี้ แม่มรรคก็มีหลายชะจิตภะนั้นหรือ.

ตอบว่า นั้นมิใช่พุทธวจนะ ทั้งเนื้อความแห่งถาที่กล่าวแล้วก็ผิด.
เพราะฉะนั้น พึงทราบว่า ผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีผลแล้ว ย่อมให้เจริญวิปัสสนา
เพื่ออรหัตมรรคด้วย ก็เพราะอรหัตมรรคมิได้เป็นอุปนิสัยแก่สุทธอรรหัตตอย่าง
เดียว ย่อมเป็นอุปนิสัยแม่แก่ภิกขุญา ๖. ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า
ปัจฉกภิกขุนี้ ทำกรรมในสมณะอย่างนี้แล้วจักยังภิกขุญา ๕ ให้เกิด. ทำกรรม
ในวิปัสสนาแล้วจึงจักบรรลุมรรคอรหัต. จักเป็นมหาสาวกผู้ใดภิกขุญา ๖
อย่างนี้ จึงไม่ทรงกล่าวเพียงวิปัสสนาทรง บอกทั้งสมณะและวิปัสสนา. บทว่า
สตี สตี อายตเน คือ เมื่อเหตุมีอยู่. เหตุในที่นี้คืออะไร. พึงทราบ
ฉะนาคที่เป็นบาทแห่งภิกขุญาที่ดี พระอรหัตในที่สุดที่ดี วิปัสสนาเพื่อพระอรหัต
ที่ดี ชื่อว่าเป็นเหตุ. บทว่า ปริจฺญโณ เม ภควา ข้าพระองค์ได้บำเรอ
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ความว่า จจริงอยู่พระเสกขะ ๗ จำพวก ชื่อว่าผู้
บำเรอพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้อันพระชินาสพบำเรอ
แล้ว. ด้วยประการฉะนี้ พระเถระเมื่อพยากรณ์พระอรหัตโดยสังเขปจึงกล่าว
อย่างนี้. อนึ่ง ภิกขุเหล่านั้นไม่รู้ความนั้น. เมื่อไม่รู้ก็ไม่รับคำของพระเถระนั้น
จึงพากันไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า. บทว่า เทวตา ได้แก่เทวดาผู้ได้คุณ
เหล่านั้น. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้.

๔. ทิมนขสูตร

เรื่องทิมนขปริพาชก

[๒๖๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ถ้ำสุกรขาตา เขตวิคิณณ-
ภู เขตพระนครราชคฤห์ ครั้นนั้น ปริพาชกชื่อทิมนขะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการ
ปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้
กราบทูลว่า ท่านพระโคตม ความจริงข้าพเจ้ามีปรกติกาล่าอย่างนี้ว่า สิ่ง
ทั้งปวงไม่ควรแก่เรา.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อคฺคิเวสสนะ แม้ความเห็นของท่านว่า
สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรานั้น ก็ไม่ควรแก่ท่าน.

ท่านพุดโคตม ถ้าความเห็นนี้ควรแก่ข้าพเจ้า แม้ความเห็นนั้นก็พึง
เป็นเช่นนั้น แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้น.

อคฺคิเวสสนะ ชนในโลกผู้ทีกล่าอย่างนี้ว่า แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็น
เช่นนั้นทั้งนั้น แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้นทั้งนั้น ดังนี้ ชนเหล่านั้นละ
ความเห็นนั้นไม่ได้ และยังยึดถือความเห็นอื่นนั้น มีมาก คือมากกว่าคนที่ละ
ได้ อคฺคิเวสสนะ ชนในโลกผู้ทีกล่าอย่างนี้ว่า แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็น
เช่นนั้นทั้งนั้น แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้นทั้งนั้น ดังนี้ ชนเหล่านั้นละ
ความเห็นนั้นได้ และไม่ยึดถือความเห็นอื่นนั้น มีน้อยคือน้อยมากกว่าคนที่
ยังละไม่ได้.

ทฤษฎีเป็นเหตุให้เกิดวิวาท

[๒๗๐] อักคิเวสสนะ สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ดังนี้ ก็มี สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ดังนี้ ก็มี สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรา ดังนี้ก็มี อักคิเวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ความเห็นของสมณพราหมณ์พวกที่มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรานั้น ไกล่ข้างกิเลสอันเป็นไปกับด้วยความกำหนด ไกล่ข้างกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ ไกล่ข้างกิเลสเป็นเหตุผลิตเพลิน ไกล่ข้างกิเลสเป็นเหตุกล้ำกลืน ไกล่ข้างกิเลสเป็นเหตุยึดมั่น อักคิเวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ความเห็นของสมณพราหมณ์พวกที่มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรานั้น ไกล่ข้างธรรมไม่เป็นไปกับด้วยความกำหนด ไกล่ข้างธรรมไม่เป็นเครื่องประกอบสัตว์ไว้ ไกล่ข้างธรรมไม่เป็นเหตุผลิตเพลิน ไกล่ข้างธรรมไม่เป็นเหตุกล้ำกลืน ไกล่ข้างธรรมไม่เป็นเหตุยึดมั่น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ที่มณฑปปริพาชกได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตมทรงแยกย่อความเห็นของข้าพเจ้า ท่านพระโคตมทรงแยกย่อความเห็นของข้าพเจ้า.

อักคิเวสสนะ ในความเห็นนั้น ๆ ความเห็นของสมณพราหมณ์พวกที่มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรานั้น ส่วนที่เห็นว่าควร ไกล่ข้างกิเลสอันเป็นไปกับด้วยความกำหนด ไกล่ข้างกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ ไกล่ข้างกิเลสเป็นเหตุผลิตเพลิน ไกล่ข้างกิเลสเป็นเหตุกล้ำกลืน ไกล่ข้างกิเลสเป็นเหตุยึดมั่น ส่วนที่เห็นว่าไม่ควร ไกล่ข้างธรรมไม่เป็นไปด้วยความกำหนด ไกล่ข้างธรรมไม่เป็นเครื่องประกอบสัตว์ไว้

ใกล้ข้างธรรมไม่เป็นเหตุผลิตเพลิน ใกล้ข้างธรรมไม่เป็นเหตุกล้ำกลืน ใกล้ข้างธรรมไม่เป็นเหตุยึดมั่น.

[๒๗๑] อักคิเวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ในความเห็นของสมณพราหมณ์ผู้ที่มีกกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ดังนั้น วิญญูชนย่อมตระหนักว่า เราจะยึดมั่น ถือนั่นซึ่งทฤษฏีของเราว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ดังนี้ แล้วยืนยันโดยแข็งแรงว่า สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า เราก็พึงถือผิดจากสมณพราหมณ์สองพวกนี้ คือ สมณพราหมณ์ผู้ที่มีกกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ๑ สมณพราหมณ์ผู้ที่มีกกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรา ๑ เมื่อความถือผิดกันมีอยู่ดังนี้ ความทู่เถียงกันก็มี ความแก่งแย่งกันก็มี เมื่อมีความทู่เถียงกัน เมื่อมีความแก่งแย่งกัน ความเบียดเบียนก็มี วิญญูชนนั้นพิจารณาเห็นความถือผิดกัน ความทู่เถียงกัน ความแก่งแย่งกัน และความเบียดเบียนกันในตนดังนี้อยู่ จึงละทฤษฏีนั้นเสียด้วย ไม่ยึดถือทฤษฏีอื่นด้วย การละ การสลละ ทฤษฏีเหล่านี้ ย่อมมิได้ด้วยประการฉะนี้. อักคิเวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ในทฤษฏีของสมณพราหมณ์ผู้ที่มีกกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ดังนั้น วิญญูชนย่อมเห็นตระหนักว่า ถ้าเราจะยึดมั่นถือนั่นซึ่งทฤษฏีของเราว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ดังนี้ แล้วยืนยันโดยแข็งแรงว่า สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า เราก็พึงถือผิดจากสมณพราหมณ์สองพวกนี้ คือ สมณพราหมณ์ผู้ที่มีกกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ๑ สมณพราหมณ์ผู้ที่มีกกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรา ๑ เมื่อความถือผิดกันมีอยู่ดังนี้ ความทู่เถียงกันก็มี เมื่อมีความทู่เถียงกัน ความแก่งแย่งกันก็มี เมื่อมีความแก่งแย่งกัน ความเบียด-

เบียดเบียนกันก็มี วิญญูชนนั้นพิจารณาเห็นความถือผิดกัน ความทู่หมัดกัน ความ
แก่งแย่งกัน และความเบียดเบียนกัน ในตนดังนี้อยู่ จึงละทิฐิฉันเสียด้วย
ไม่ยึดถือทิฐิอื่นด้วย การละ การละกันทิฐิเหล่านั้น ย่อมมิได้ด้วยประการ
ดังนี้ อัคริเวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ในทิฐิของสมณพราหมณ์ผู้มักกล่าว
อย่างนี้. มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งความแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรา ดังนี้
วิญญูชนย่อมเห็นตระหนักรว่า ถ้าเราจะยึดมั่นถือมั่น ซึ่งทิฐิของเราว่า บางสิ่ง
ควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เราดังนี้ แล้วยืนยันโดยแข็งแรงว่า สิ่งนี้เท่านั้น
จริง สิ่งอื่นเปล่า เราก็พึงถือผิดจากสมณพราหมณ์สองพวกนี้ คือ สมณ-
พราหมณ์ผู้มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา๑ สมณ-
พราหมณ์ผู้มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา๑ เมื่อ
ความถือผิดกันมีอย่างนี้ ความทู่หมัดกันก็มี เมื่อมีความทู่หมัดกัน ความ
แก่งแย่งกันก็มี เมื่อมีความแก่งแย่งกัน ความเบียดเบียนกันก็มี วิญญูชนนั้น
พิจารณาเห็นความถือผิดกัน ความทู่หมัดกัน ความแก่งแย่งกัน และความ
เบียดเบียนกันในตนดังนี้อยู่ จึงละทิฐิฉันเสียด้วย ไม่ยึดถือทิฐิอื่นด้วย การละ
การละกันทิฐิเหล่านั้น ย่อมมิได้ด้วยประการดังนี้.

[๒๗๒] อัคริเวสสนะ กิยาณินิริรูป เป็นที่ประชุมมหาภูตทั้งสี่ มี
มารดาบิดาเป็นแดนเกิด เจริญด้วยข้าวสุกและขนมสด ต้องอบและขัดสีกันเป็น
นิจ มีความแตกกระจัดกระจายเป็นธรรมดา ท่านควรพิจารณาโดยความเป็น
ของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความลำบาก
เป็นความเจ็บไข้ เป็นดังผู้อื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นของว่างเปล่า เป็น
ของมิใช่ตน เมื่อท่านพิจารณาเห็นกายนี้ โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์
เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความลำบาก เป็นความเจ็บไข้ เป็น
ดังผู้อื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นของว่างเปล่า เป็นของมิใช่ตนอยู่ ท่าน

ย่อมละความพอใจในกาย ความเชื่อใจในกาย ความอยู่ในอำนาจของกายใน
กายได้.

เวทนา ๓

[๒๓๓] อักคิเวสสนะ เวทนา ๓ อย่างนี้ คือ สุขเวทนา ๑ ทุกข-
เวทนา ๑ อทุกขมสุขเวทนา ๑ อักคิเวสสนะ ในสมัยใดได้เสวยสุขเวทนา ใน
สมัยนั้นไม่ได้เสวยทุกขเวทนา ไม่ได้เสวยอทุกขมสุขเวทนา ได้เสวยแต่สุข
เวทนาเท่านั้น, ในสมัยใดได้เสวยทุกขเวทนา ในสมัยนั้นไม่ได้เสวยสุขเวทนา
ไม่ได้เสวยอทุกขมสุขเวทนา ได้เสวยแต่ทุกขเวทนาเท่านั้น, ในสมัยใดได้เสวย
อทุกขมสุขเวทนา ในสมัยนั้นไม่ได้เสวยสุขเวทนา ไม่ได้เสวยทุกขเวทนา ได้
เสวยแต่อทุกขมสุขเวทนาเท่านั้น. อักคิเวสสนะ สุขเวทนาไม่เที่ยง อันปัจจัย
ปรุงแต่งขึ้น อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไป
เป็นธรรมดา แม้ทุกขเวทนาก็ไม่เที่ยง อันปัจจัยปรุงแต่งขึ้น อาศัยปัจจัยเกิด
ขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไปเป็นธรรมดา เมื่ออทุกขมสุขเวทนา
ก็ไม่เที่ยง อันปัจจัยปรุงแต่งขึ้น อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป
คลายไป ดับไปเป็นธรรมดา. อักคิเวสสนะ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เมื่อ
เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมหน่ายทั้งในสุขเวทนา ทั้งในทุกขเวทนา ทั้งในอทุกขมสุข-
เวทนา เมื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น
เมื่อหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหม-
จรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี
อักคิเวสสนะ ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้แล ย่อมไม่วิวาทแก่งแย่งกับ
ใคร ๆ โวหารใดที่ชาวโลกพูดกัน ก็พูดไปตามโวหารนั้น แต่ไม่ยึดมั่นด้วย
ทฤฐิ.

[๒๗๔] ก็โดยสมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรนั่งถวายนั่งอยู่ ณ พัทธเนียง-
พระปฤษฎางค์พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้มีความดำริว่า ได้ยินว่า พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าตรัสการละกรรมเหล่านั้นด้วยปัญญาอันยิ่งแก่เราทั้งหลาย ได้ยินว่า
พระสุคตตรัสการละกรรมเหล่านั้นด้วยปัญญาอันยิ่งแก่เราทั้งหลาย เมื่อ
ท่านพระสารีบุตรเห็นตระหนักรู้ดังนี้ จิตก็หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะ
ไม่ถือมั่น.

ธรรมจักขุปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแล้วแก่ทีมนข-
ปริพาชก ว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับ
ไปเป็นธรรมดา.

ทีมนขปริพาชกแสดงตนเป็นอุบาสก

[๒๗๕] ลำดับนั้น ทีมนขปริพาชกมีธรรมอันเห็นแล้ว มีธรรม
อันถึงแล้ว มีธรรมอันทราบแล้ว มีธรรมอันหยั่งลงแล้ว เข้าความสงสัยได้
แล้ว ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความเป็นผู้แก้แค้นแล้ว ไม่ต้องเชื่อต่อ
ผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่าน
พระโคตม ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่ท่านพระโคตม ภาสิตของ
พระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอก
ทางให้แก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยคิดว่า ผู้มีจักขุจักเห็น
รูป ดังนี้ ฉันทใด ท่านพระโคตมทรงประกาศธรรม โดยอเนกปริยาย ฉันทนั้น
เหมือนกัน ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และพระภิกษุ-
สงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอท่านพระโคตมจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึง
สรณะ ขอท่านพระโคตมจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอด
ชีวิต ทั้งแต่วันนี้เป็นต้น ไป ดังนี้แล.

จบทีมนขสูตรที่ ๔

๔. อรรถกถาทิมนขสูตร

ทิมนขสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอมเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุกรขาตย์^๑ ฌ ถ้ามีชื่ออย่างนี้ว่า
สุกรขาตา. มีเรื่องกล่าวไว้ว่า ครั้นศาสนาพระกัสสปพุทธเจ้า ถ้านั้นเกิดภายใน
พื้นแผ่นดินซึ่งงอกขึ้นในพุทธรันดรหนึ่ง. อยู่มาวันหนึ่งสุกรตัวหนึ่งคู้ยุ่นในที่
ใกล้เขตปิดถ้ำนั้น. เมื่อฝนตกได้ปรากฏเขตปิดเพราะถูกฝนชะ พรานป่าคนหนึ่ง
เห็นเข้าจึงคิดว่า เมื่อก่อนไม่มีผู้มีศีลอยู่ในถ้ำ. เราจักปรับปรุงถ้ำนั้น จึงขนฝู
ออกกวาดถ้ำให้สะอาด แล้วทำฝารอบด้านประกอบประตูลูกหน้าต่าง ทำถ้ำให้มีบริ-
เวณลาดด้วยทรายคั่งแผ่นเงิน ทำอย่างวิจิตร ฉาบปูนขาวจนสำเร็จเรียบร้อยเป็น
อย่างดี แล้วปูเตียงและตั้งได้ถวายเป็นที่ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้า. ถาลึก
ขึ้นลงสะดวก. บทว่า สุกรขาตย์ นี้ ท่านกล่าวหมายถึงถ้ำนั้น. บทว่า
ทิมนโข เป็นชื่อของปริพาชกนั้น. บทว่า อุปสงกมิ เข้าไปเฝ้า เพราะ
เหตุไร ทิมนขปริพาชกจึงเข้าไปเฝ้า. เล่ากันมาว่า ทิมนขปริพาชกนั้น
เมื่อพระเถระบวชได้ครั้งเดือนคิดว่า หลวงลุงของเราไปสู่ลัทธิอื่นที่ผิดแล้วดำรง
อยู่เป็นเวลานาน. แต่บัดนี้เมื่อหลวงลุงไปเฝ้าพระสมณโคดมได้ครั้งเดือนแล้ว
ประสงค์จะไปด้วยหวังว่า เราจะฟังข่าวของหลวงลุงนั้น. เราจากรู้คำสอนอัน
รุ่งเรืองนั้นหนอ. เพราะฉะนั้น ทิมนขจะจึงเข้าไปเฝ้า. บทว่า เอกมนตํ จิโต
ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง^๒ นัยว่าในขณะที่นั้นพระเถระยืน^๒ ถวายงานพัดพระผู้-
มีพระภาคเจ้าอยู่. ปริพาชกด้วยมีหิริโอตตปปะในหลวงลุง จึงยืนทูลถามปัญหา
ด้วยเหตุที่ท่านจึงกล่าวว่า เอกมนตํ จิโต ดังนี้. บทว่า สพุพ เม น ขมติ

๑. บาลีว่า สุกรขาตย์ . ๒. บาลีว่า นิสินโน นัง.

สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา คือสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมดไม่ควรแก่เรา ปฏิพากกกล่าวด้วยความประสงค์ว่าปฏิสนธิทั้งหลายไม่ควร. ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นเป็นอันปฏิพากกนั้นแสดงว่า เราเป็นผู้มีวาตะว่าขาดสูญ.

แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงพรางความประสงค์ของปฏิพากกนั้นแล้วทรงแสดงถึงโทษในความไม่ควร จึงตรัสพระดำรัสมีอาทิว่า ยะปิ โข เต ดังนี้. ในบทนั้นมีคำว่า แม้ความเห็นของท่านก็ไม่ควร คือ แม้ความเห็นที่ท่านชอบใจยึดถือไว้ครั้งแรกก็ไม่ควร. บทว่า เอสา เจ เม โภ โคตม ทิฏฐิขมฺเมย ข้ำแต่พระโคตมผู้เจริญ หากความเห็นนี้ควรแก่ข้าพเจ้า ความว่า หากความเห็นที่สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เราของผู้เห็นว่า เพราะสิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา พึงควรไซร้. ท่านจึงกล่าวว่า สัพฺพํ เม น ขมฺติ สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา. แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้น. แม้ความเห็นนั้นก็ควรเหมือนความเห็นนี้แม้ถือเอาด้วยการถือเอาสิ่งทั้งปวงฉนั้น. ปฏิพากกกล่าวด้วยเข้าใจว่าเรารู้โทษที่ยกในวาตะของตนขึ้นอย่างนี้ แล้วรักษาวาตะนั้น. แต่โดยอรรถย่อมรับว่าความเห็นนั้นของปฏิพากกไม่ควรแก่เราดังนี้. อนึ่ง สิ่งทั้งปวงไม่ชอบใจแก่เราด้วยความเห็นนั้นของผู้ที่มีความเห็นไม่ควรไม่ชอบ เพราะเหตุนี้จึงเป็นความเห็นที่ชอบใจ. แม้ผู้นั้นพึงเป็นผู้ไม่ควรไม่ชอบใจ เพราะเหตุนี้จึงย่อมรับได้ว่า สิ่งทั้งปวงย่อมควรย่อมชอบใจ. แต่ปฏิพากกนั้นไม่รับข้อนั้น. ย่อมถือความขาดสูญแห่งอุจฺเจททิฏฐิมั่นนั้นอย่างเดียวเท่านั้น. ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า อิตฺโต โข เต อคฺคิเวสฺสุตฺตํ ๑๗๑ อณฺณณฺจ ทิฏฐิอุปาทินฺนํติ ความว่า ลูก่อนอัคคิเวสฺตนะ ชนในโลกผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้นทั้งนั้น แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้นทั้งนี้ ดังนี้ ชนเหล่านั้นละความเห็นนั้นไม่ได้ และยังยึดถือความเห็นอื่นมากกว่าคือมากกว่าคนที่ละได้ดังนี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า **อโต** เป็นปัญหามีวิภัตติลงในอรรถว่าผู้ละได้.
ความว่า คนเหล่าใดละได้ คนเหล่านั้นจักถามว่า คนเหล่าใดเล่า ละไม่ได้.
และคนเหล่านั้นแหละมีมากกว่า. **หิ** อักษรในบทนี้ว่า **พหู หิ พหุตรา** มี
มาก คือมากกว่า นี่เป็นเพียงนิบาต. อธิบายว่า มากกว่า มากกว่า. แม้ใน
บทว่า **ตงฺ หิ ตงฺตรา** มีน้อยคือน้อยกว่า ตอนหลังก็มีนัยนี้เหมือนกัน.
บทว่า **เย เอวมานิสฺส** คือ ชนเหล่าใดกล่าวแล้วอย่างนี้. บทว่า **ตํ เจว**
ทิกฺขุณฺี ๑๑ ๑ อุปาทิยนฺติ ชนเหล่านั้นละความเห็นนั้นไม่ได้ และยังยึดถือ
ความเห็นอื่นนั้น คือ ยังละความเห็นเดิมไม่ได้. ยังยึดถือความเห็นอื่นอีก.
อนึ่ง ในบทนี้มีอธิบาย ดังต่อไปนี้ ยึดถือแม้ความเที่ยงแล้ว ก็ไม่ละความเที่ยง
นั้น ไม่สามารถจะยึดถือ ความขาดสูญหรือ ความเที่ยงแต่บางอย่างได้. ยึดถือ
แม้ความขาดสูญแล้ว ก็ไม่ละความขาดสูญนั้น ไม่สามารถจะยึดถือความเที่ยง
หรือความเที่ยงแต่บางอย่างได้. ยึดถือแม้ความเที่ยงแต่บางอย่างแล้วไม่ละความ
เที่ยงแต่บางอย่างนั้น ไม่สามารถยึดถือความเที่ยงหรือความขาดสูญได้. อนึ่ง
ไม่ละความเที่ยงเดิม สามารถยึดถือความเที่ยงอื่นได้ อย่างไร. เพราะสมัย
หนึ่งยึดถือว่ารูปเที่ยงแล้ว สมัยต่อมาไม่ยึดถือรูปล้วน ๆ เท่านั้นว่าเที่ยง แม้
เวทนาก็เที่ยง แม้วิญญาณก็เที่ยง. ในความขาดสูญก็ดี ในความเที่ยงแต่บาง
อย่างก็ดี ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. พึงเข้าใจว่าแม้ในอายตนะ ก็เหมือนในขันธ.
ท่านกล่าวบทว่า **ตํ เจว ทิกฺขุณฺี ๑๑ ๑ อุปาทิยนฺติ** ละความเห็นนั้นไม่ได้
และยังยึดถือความเห็นอื่นดังนี้หมายถึงความข้อนี้.

พึงทราบความในวาระที่ ๒ ดังต่อไปนี้. บทว่า **อโต** เป็นปัญหามี-
วิภัตติลงในอรรถว่ายังละไม่ได้ ความว่า ผู้ใด ยังละไม่ได้ เพราะฉะนั้นผู้นั้นจัก
ถามว่า ผู้ใดเล่าละได้. ผู้นั้นแหละมีน้อยกว่า. บทว่า **ตํ เจว ทิกฺขุณฺี ๑๑ ๑ น**

อุปาทิยฺหติ ชนเหล่านั้นนั้นละความเห็นนั้นได้ และยังไม่ยึดถือความเห็นอื่น ความว่า ละความเห็นเดิมนั้นได้ และไม่ถือเอาความเห็นอื่น. อย่างไร. เพราะในสมัยหนึ่งยึดถือว่า รูปเที่ยง แล้วสมัยต่อมาเห็นโทษในความเห็นนั้น แล้วละได้ ด้วยคิดว่า ความเห็นของเรานี้หยาบ ก็ย่อมสลະได้ว่า มิใช่ความเห็นว่ารูปเที่ยง อย่างเดียวเท่านั้นหยาบ เห็นว่าแม้เวทนาก็เที่ยงหยาบ แม้วิญญูณก็เที่ยงหยาบ เหมือนกัน. ในความขาดสูญก็ดี ในความเที่ยงบางอย่างก็ดี ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ฟังเข้าใจว่าแม้ในอายตนะก็เหมือนในขั้นนี้ ฉะนั้น. ด้วยประการฉะนี้ ชื่อว่า ละความเห็นเดิมนั้นได้ และยังไม่ยึดถือความเห็นอื่น.

บทว่า **สนฺติ อคฺคิเวสุสฺสน** พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภขึ้น เพราะเหตุไรเจ้าลัทธิที่ถือว่าขาดสูญนี้ ย่อมปิดบังลัทธิของตน แต่เมื่อกล่าว คุณของลัทธินั้นจักทำลายลัทธิของตนให้ปรากฏ เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงลัทธิที่เหลือเป็นอันเดียวกันแล้ว เพื่อทรงแสดงแยกจากกันจึงทรงปรารภเทศนานี้.

ฟังทราบความในบทมีอาทิว่า **สราคยฺ สนฺติเก** ไกลข้างกิเลส อันเป็นไปกับความกำหนด ดังต่อไปนี้. ไกลกิเลสเครื่องยินดีในวัฏฏะด้วยอำนาจระคะ คือไกลกิเลสเครื่องผูกในวัฏฏะ ด้วยเครื่องผูกคือคณหาและทักขิ อธิบายว่า กลืนด้วยความยินดีในคณหาและทักขิ ด้วยอำนาจแห่งคณหาและทักขินั่งเองแล้วไกลความยึดมั่นและความถือมั่น. ฟังทราบความในบทมีอาทิว่า **วิราคยฺ สนฺติเก** ไกลเพื่อคลายความกำหนดดังต่อไปนี้ ฟังทราบความโดยนัยมีอาทิว่า ไกลเครื่องความยินดีในวัฏฏะ. อนึ่งในบทนี้ ความเห็นว่าเที่ยงมีโทษน้อย มีความคลายช้า. ความเห็นว่าขาดสูญมีโทษมาก มีความคลายเร็ว. อย่างไร. เพราะผู้มีวาตะว่าเที่ยงย่อมไม่รู้โลกนี้และโลกหน้าว่ามีอยู่.

ย่อมรู้ผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วว่ามีอยู่ จึงทำกุศล เมื่อทำกุศลย่อมกลัวพอใจ
ยินดีในวัฏฏะ. อยู่เฉพาะหน้าพระพุทธเจ้าหรือสาวกของพระพุทธเจ้าย่อมไม่
สามารถจะความเห็นได้เร็ว ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่าความเห็นที่เที่ยงนั้นมีโทษ
น้อยคล้ายช้า. ส่วนผู้มีวิเวกว่าขาดสูญ ย่อมรู้โลกนี้โลกหน้าว่ามีอยู่. แต่ไม่
รู้ผลของกรรมดีและกรรมชั่วว่ามีอยู่ จึงไม่ทำกุศล. เมื่อทำกุศลย่อมไม่กลัว
ไม่ชอบใจไม่ยินดีในวัฏฏะ อยู่เฉพาะหน้าพระพุทธเจ้าหรือสาวกของพระพุทธเจ้า
ย่อมจะความเห็นได้เร็ว สามารถบำเพ็ญบารมีเป็นพระพุทธเจ้าได้. เมื่อไม่
สามารถก็สะสมบุญบารมีเป็นสาวกแล้วนิพพาน. เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า
ความเห็นที่ขาดสูญมีโทษมากคล้ายเร็ว. แต่ปริพาชกนั้นกำหนดความนั้นไม่
ได้ จึงพรรณนา สรรเสริญ ความเห็นนั้น ครั้นกำหนดได้ว่า ความเห็นของ
เราดีแน่นอนจึงกล่าวคำมีอาทิว่า อุกุกฺกํ เสติ เม ภวํ ท่านพระโคตม ทรงยก
ย่องความเห็นของข้าพเจ้า.

บัดนี้เพราะปริพาชกนี้เปี่ยมด้วยความเห็นว่าขาดสูญเท่านั้นจนน้ำเต้าขม
เต็มด้วยน้ำส้ม. ปริพาชกนั้นยังทิ้งน้ำส้มไม่ได้ จึงไม่สามารถใส่น้ำมันน้ำผึ้ง
เป็นต้นลงในน้ำเต้า. แม้ใส่ลงไปแล้วก็ถือเอาไม่ได้ ฉนั้นใด ปริพาชกนั้นยังละ
ความเห็นนั้นไม่ได้ จึงไม่ควรเพื่อได้มรรคผลฉะนั้น. เพราะฉะนั้นเพื่อให้ปริ-
พาชกละทิฏฐินั้น จึงทรงเริ่มบทมีอาทิว่า ตตฺร อคฺคิเวสุตฺตํ. บทว่า วิคฺค-
โห คือการทะเลาะ. บทว่า เอวเมตาสฺมํ ทิฏฐินํ ปหานํ โหติ การละ
คตินทิฏฐิเหล่านั้นย่อมมิได้ด้วยประการฉะนี้ คือ ครั้นเห็นโทษแห่งการทะเลาะ
แล้วจึงละทิฏฐิเหล่านั้นได้.

ปริพาชกนั้นคิดว่า ประโยชน์อะไรแก่เราด้วยการทะเลาะเป็นดังนี้.
จึงละความเห็นที่ขาดสูญนั้นได้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริว่า เราจักให้ปริพาชกบำเพ็ญ
โอสถอันอมตะไว้ในหทัย อุบาสกคล โสเนยโสและเนยข้นเป็นต้น ลงในน้ำเต้า
ที่คายน้ำส้มออกแล้วจะนั้น เมื่อจะทรงบอกวิปัสสนาแก่ปริพาชกนั้น จึงตรัส
พระดำรัสมีอาทิว่า อัย โข ปน อคฺคิเวสฺสณ กาโย คุณ่อนอคฺคิเวสฺสณะ ก็
กายนี้เป็นที่ประชุมมหาภูตรูปทั้ง ๔ ดังนี้. ท่านกล่าวความของบทนั้นไว้แล้ว
ในวัมมิกสูตร. แม้บทมีอาทิว่า อนิจฺจโต ก็กล่าวไว้พิสดารแล้วในหนหลัง.
บทว่า โย กายสฺมึ ฌนุโห ได้แก่ ความอยากในกาย. บทว่า เสนุโห ความ
เยื่อใย คือความเยื่อใยด้วยตัณหา. บทว่า กายนุวยตา คือความอยู่ในอำนาจ
ของกาย. อธิบายว่า กิเลสอันเข้าไปสู่กาย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งทรงแสดงรูปกรรมฐานอย่างนี้แล้ว บัดนี้เมื่อ
ทรงแสดงอรูปกรรมฐานจึงตรัสว่า ติสฺโส โข เวทนา ๓ เป็นอาทิ. เมื่อจะ
ทรงแสดงเวลาที่เวทนา ๓ เหล่านั้นไม่ปนกัน จึงตรัสว่า ยสฺมึ อคฺคิเวสฺสณ
สมเย คุณ่อนอคฺคิเวสฺสณะในสมัยใดเป็นอาทิ ความย่อในบทนั้นมีดังนี้ สมัยใด
เสวยเวทนาอย่างเดียวในบรรดาสุขเวทนาเป็นต้น สมัยนั้นเวทนาอื่นชื่อนี้
คอยดูวาระหรือโอกาสของคนย่อมน้อมไม่มี. โดยที่แท้เวทนายังไม่เกิดหรือหายไปจุ
ฟองน้ำแตก. บทมีอาทิว่า สุขาปิ โข ท่านกล่าวเพื่อแสดงเวลาที่เวทนา ๓
เหล่านั้นเป็นจณวิจฺจนไป. บทว่า น เกนจิ วิวตฺติ ย่อมไม่วิวาทแก่งแย่งกับ
ใคร ๆ คือ ย่อมไม่กล่าวร่วมกันกับแม้พวกมีวาทะว่าขาดสูญว่า เราเป็นผู้มี
วาทะว่าเที่ยงเพราะมีทัญญาที่เที่ยง. ย่อมไม่วิวาทแก่งแย่งกับผู้มีวาทะว่าเที่ยง
บางพวกว่า เราเป็นผู้มีวาทะว่าเที่ยง เพราะถือเอาทัญญาที่เที่ยงนั้นนั่นแหละ
พึงประกอบเปลี่ยนแปลงวาทะแม้ ๓ อย่างด้วยประการฉะนี้. บทว่า ยถุจ
โลเก วุตฺตํ โวหารใดที่ชาวโลกพูดกัน คือพูดไปตามโวหารที่ชาวโลกพูดกัน.
บทว่า อปรามสฺ ไม่ยึดถือ คือไม่ยึดถือธรรมไร ๆ ด้วยการถือมั่น. สมดัง
ที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ภิกษุใด เป็นผู้มัวอาสวะสิ้นแล้วเพราะ
บรรลुพระอรหัต เป็นผู้ทรงร่างกายไว้เป็น
ครั้งสุดท้าย ภิกษุนั้น พึงกล่าวว่า เราย่อม
กล่าวดังนี้บ้าง พึงกล่าวว่า พวกเขาย่อมกล่าว
กะเรดั่งนี้บ้าง เป็นผู้ฉลาด รู้สิ่งกำหนดรู้กัน
ในโลก พึงพูดไปตามโวหารนั้น.

ท่านกล่าวต่อไปอีกว่า ดูก่อนจิตกฤหบดี ตถาคตพูดไปตามสิ่งที่รู้กัน
ในโลก ภาษาของชาวโลก โวหารของชาวโลก บัญญัติของชาวโลก แต่ไม่
ยึดถือด้วยทักขิ.

บทว่า อภิญญา ปหานมามห พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละกรรม
เหล่านั้นด้วยปัญญาอันยิ่ง ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้ความเที่ยงแห่ง
กรรมเหล่านั้นในบรรดาความเที่ยงเป็นต้น ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้วจึงตรัสถึงการละ
ความเที่ยง. ทรงรู้ความขาดสูญ ความเที่ยงแต่บางอย่างด้วยปัญญารู้ยิ่งแล้วจึง
ตรัสถึงการละความเที่ยงแต่บางอย่าง ทรงรู้รูปด้วยปัญญาอันยิ่งแล้วจึงตรัสถึง
การละรูป พึงทราบความในบทนี้โดยนัยมีอาทิดังนี้แล. บทว่า ปฏิสสุจิกุขโต
เมื่อพระสารีบุตรสำเนียงคือเห็นตระหนก. บทว่า อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ
วิมูจฺจิ จิตพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมัน คือ จิตพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย
อันดับแล้วด้วยความดับสนิทคือไม่เกิดอีกเพราะไม่ถือมัน.

ด้วยเหตุประมาณเท่านี้ ท่านพระสารีบุตรคุณุคคลบริโกคอาหารที่เขา
ดักให้ผู้อื่นแล้ว บรรเทาความหิวลงได้ เมื่อส่งญาณไปในธรรมเทศนาที่ปรารภ
ผู้อื่นจึงเจริญวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหัต แทงตลอดที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณ
และปัญญา ๑๖ แล้วดำรงอยู่. ส่วนที่มนจะ ได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้วดำรงอยู่
ในสรณะทั้งหลาย.

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อดวงอาทิตย์ยังปรากฏอยู่ ทรงจบเทศนา
แล้วเสด็จลงจากภูเขาคิชฌกูฏ เสด็จไปพระวิหารเวฬุวันได้ทรงประชุมพระสาวก.
ได้มีสันนิบาตประกอบด้วยองค์ ๔. องค์ ๔ เหล่านี้คือ วันนั้นเป็นวันอุโบสถ
ขึ้น ๑๕ ค่ำ ประกอบด้วยมาณนักษัตร ๑ ภิกษุ ๑,๒๕๐ รูป ประชุมกันตาม
ธรรมดาของตน ๆ ไม่มีใครนัดหมายมา ๑ ภิกษุเหล่านั้นไม่มีแม่สักรูปหนึ่ง
ที่เป็นปูลุชน หรือพระโสดาบัน พระสกกาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์
ผู้สุกขวิปัสสก ภิกษุทั้งหมดเป็นผู้ได้อภิญญาหกทั้งนั้น ๑ มิได้ปลงผมด้วย
มีดโกนบวชแม้แต่รูปเดียว ภิกษุทั้งหมดเป็นเอหิภิกขุ ๑.

จบอรรถกถาทีฆนขสูตร ที่ ๔

๕. มัคคันทิยสูตร

[๒๗๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับบนเครื่องลาดอันลาดด้วยหญ้า ในโรงบูชาไฟของพราหมณ์การทวาชโคตร ใกล้นิคมของชาวกรุงอันชื่อว่า กัมมาสรัสมมะ ในกรุงรัฐ ครั้งนั้น เวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกัมมาสรัสมนิคม ครั้นเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในกัมมาสรัสมนิคมแล้ว ภายหลังภัต กลับจากบิณฑบาตเสด็จเข้าไปยังไพรสณฑ์แห่งหนึ่งเพื่อประทับพักกลางวัน ครั้นเสด็จเข้าไปยังไพรสณฑ์นั้นแล้ว ประทับนั่งพักกลางวัน ณ โคนไม้แห่งหนึ่ง.

เรื่องมัคคันทิยปริพาชก

[๒๗๗] ครั้งนั้น มัคคันทิยปริพาชกเดินเที่ยวไปมาเพื่อแก้เมื่อย เข้าไปถึงโรงบูชาไฟของพราหมณ์การทวาชโคตร ได้เห็นเครื่องลาดอันทำด้วยหญ้า ในโรงบูชาไฟของพราหมณ์การทวาชโคตร และได้กล่าวกะพราหมณ์การทวาชโคตรว่า คุณก่อนสหาย เครื่องลาดหญ้าที่ปูไว้ในโรงบูชาไฟของท่าน การทวาชะนี้ เป็นของใครหนอ เห็นจะเป็นที่นอนสมควรแก่สมณะ.

ภ. มีอยู่ ท่านมัคคันทิยะ พระสมณโคดมศากยบุตรออกบวชจาก ศากยสกุล เกียรติศัพท์อันงามของท่านพระโคตมุนีนั้น ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เอง โดยชอบถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม ที่นอนนี้ปูไว้สำหรับท่านพระโคตมุนี.

มา. ท่านการทวาชะ พวกเราที่ได้เห็นที่นอนของท่านพระโคตมผู้
กำจัดความเจริญนั้น ชื่อว่าได้เห็นชั่ว.

ภา. คุณก่อน มาคณทียะ ท่านจงรักษาวาจา^{นี้}ไว้ คุณก่อนท่านมาคณทียะ
ท่านจงรักษาวาจา^{นี้}ไว้ ความจริง กษัตริย์ที่เป็นบัณฑิตก็ดี พราหมณ์ที่เป็น
บัณฑิตก็ดี กฤหบดีที่เป็นบัณฑิตก็ดี สมณะที่เป็นบัณฑิตเป็นอันมากก็ดี พา
กันเลื่อมใสยังนักต่อท่านพระโคตมพระองค์นั้น ท่านพระโคตมทรงแนะนำใน
ธรรมที่มีเหตุอันบริสุทธิ์ไม่มีโทษ.

มา. ท่านการทวาชะ ถ้าแม้พวกเราได้พบท่านพระโคตมนั้นต่อหน้า
เราก็พึงกล่าวกะท่านพระโคตมต่อหน้าว่า พระสมณโคตมผู้กำจัดความเจริญ
ดังนี้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่า คำเช่นนี้ลงในสูตรของเราทั้งหลาย

ภา. ถ้าการที่จะกล่าวนั้น ไม่เป็นการหนักแก่ท่านมาคณทียะ ข้าพ-
เจ้าจักทูลกะพระสมณโคตมพระองค์นั้น.

มา. ท่านการทวาชะ จงมีความขวนขวายน้อยเถิด เราได้ว่าไว้แล้ว
ก็พึงกล่าวกะพระองค์เถิด.

[๒๗๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสดับคำสนทนานี้ของพราหมณ์
การทวาชโคตรกับมาคณทียปริพาชกด้วยทิพโสธธาตุ อันบริสุทธิ์ล่วงโสธของ
มนุษย์ ครั้นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เรือน เสด็จเข้าไปยัง
โรงบูชาไฟของพราหมณ์การทวาชโคตร ประทับนั่งบนเครื่องลาดหญ้าที่เขา
ลาดไว้ ลำดับนั้นพราหมณ์การทวาชโคตร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่
ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งผ่านการปราศรัยพอให้ระลึก
ถึงกันไปแล้ว นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะเขาว่า
คุณก่อนการทวาชะ ท่านกับมาคณทียปริพาชกปรารภถึงเครื่องลาดหญ้านี้ ได้

เจราจาได้ตอบกันอย่างไบบ้าง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณ์
การทวาชโคตรตกใจ เกิดโลมชาติชูชัน ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ข้าพเจ้าปรารถนาจะกราบทูลเรื่องนี้แก่ท่านพระโคตม แต่ท่านพระโคตมตรัส
เสียก่อนที่ข้าพเจ้ายังไม่ทันกราบทูล ก็และเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพราหมณ์
การทวาชโคตรเจราจาทั้งค้ำยังค้างอยู่ในระหว่างนี้ ลำดับนั้น มาคันทียปริพาชก
กำลังเดินเที่ยวไปมาแก้มืออยู่ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังโรงบูชาไฟ
ของพราหมณ์การทวาชโคตร แล้วได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้น
ผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

พระพุทธเจ้าตรัสซักถามมาคันทียะเรื่องกามคุณ

[๒๗๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามมาคันทียะปริพาชกผู้นั่งอยู่ ณ ที่
ควรส่วนข้างหนึ่งว่า ดูก่อนมาคันทียะ นัยน์ตามีรูปเป็นที่มายินดี... หูมีเสียง
เป็นที่มายินดี... จมูกมีกลิ่นเป็นที่มายินดี... ลิ้นมีรสเป็นที่มายินดี... กายมีโผฏ-
ฐัพพะเป็นที่มายินดี... ใจมีธรรมารมณ์เป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในธรรม อัน
ธรรมให้บันเทิงแล้ว ใจนั้นตถาคตทราบแล้ว คุ้มครองแล้ว รักษาแล้ว
สำรวมแล้ว อนึ่งตถาคตย่อมแสดงธรรมเพื่อสำรวมใจมัน ดูก่อนมาคันทียะ
คำที่ท่านกล่าวว่าพระสมณโคตมเป็นผู้กำจัดความเจริญนั้น ท่านหมายเอาความ
ข้อนี้ละซิหนอ.

มา. ท่านพระโคตม ก็คำที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า พระสมณโคตมเป็นผู้
กำจัดความเจริญนี้ ข้าพเจ้าหมายเอาความข้อนี้แหละ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร
เพราะคำเช่นนี้ลงกันในสูตรของข้าพเจ้า.

[๒๘๐] คุณก่อนมาคณทียะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บาง
คนในโลกนี้เป็นผู้เคยได้รับบำเรอด้วยรูปทั้งหลาย อันจะพึงรู้แจ้งด้วยนัยน์ตา
ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่ง
ความกำหนัด สมัยต่อมา เขารู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุปายเป็น
เครื่องออกไปแห่งรูปทั้งหลายตามความเป็นจริง แล้วละค้นหาในรูป บรรเทา
ความเร่าร้อนอันเกิดเพราะปรารถนารูป เป็นผู้ปราศจากความกระหาย มีจิตสงบ
ในภายในอยู่ คุณก่อนมาคณทียะ ก็ท่านจะพึงว่าอะไรแก่ท่านผู้นี้เล่า.

ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าไม่พึงว่าอะไร.

คุณก่อนท่านมาคณทียะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บางคน
ในโลกนี้เป็นผู้เคยได้รับบำเรอด้วยเสียงทั้งหลายอันจะพึงรู้แจ้งด้วยหู... ด้วย
กลิ่นทั้งหลายอันจะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก... ด้วยรสทั้งหลายอันจะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น...
ด้วยโผฏฐัพพะทั้งหลายอันจะพึงรู้แจ้งด้วยกาย ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ
น่ารัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด สมัยต่อมา เขารู้ความเกิด
ความดับ คุณ โทษ และอุปายเป็นเครื่องออกไปแห่งโผฏฐัพพะทั้งหลาย ตาม
ความเป็นจริง แล้วละค้นหาในโผฏฐัพพะ บรรเทาความเร่าร้อนที่เกิดขึ้น
เพราะปรารถนาโผฏฐัพพะ เป็นผู้ปราศจากความกระหาย มีจิตสงบในภายในอยู่
คุณก่อนมาคณทียะ ก็ท่านจะพึงว่าอะไรแก่ท่านผู้นี้เล่า.

ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าไม่พึงว่าอะไร.

[๒๘๑] คุณก่อนมาคณทียะ เมื่อก่อนเราเป็นคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ก็
เป็นผู้โอ้มนำ เพียบพร้อมด้วยกามคุณห้า บำเรอตนด้วยรูปอันจะพึงรู้แจ้ง
ด้วยนัยน์ตา ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม
เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ด้วยเสียงอันจะพึงรู้แจ้งด้วยหู... ด้วยกลิ่นอันจะ

พึงรู้แจ้งด้วยจุมก . . . ด้วยรสอันจะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น . . . ด้วยโณภูฐัพพะอันจะพึงรู้แจ้งด้วยกาย ที่สัตว์ปรารถนารักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด คู่ก่อนมาคณฺหิยะ ปราสาทของเรานั้น ได้มีถึง ๓ แห่ง คือปราสาทหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูฝน ปราสาทหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูหนาว ปราสาทหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูร้อน เรานั้นได้รับบำเรอด้วยคนตรี ล้วนแต่สตรีไม่มีบุรุษ เจือปนในปราสาท เป็นที่อยู่ในฤดูฝนตลอดสี่เดือน ไม่ได้ลงภายใต้ปราสาท สมัยต่อมา เรานั้นรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุปายเครื่องออกไปแห่งกามทั้งหลายตามความเป็นจริง แล้วละค้นหาในกาม บรรเทาความเร่าร้อนที่เกิดเพราะปรารภกาม เป็นผู้ปราศจากความระหาย มีจิตสงบในภายในอยู่ เรานั้นเห็นหมู่สัตว์อื่นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัดในกาม ถูกกามค้นหาเคี้ยวกินอยู่ ถูกความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารภกามเผาอยู่ เสพกามอยู่ เรานั้นยอมไม่ทะเยอทะยานต่อสัตว์เหล่านั้น ไม่ยินดีในกามนั้น ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเรายินดีด้วยความยินดีที่เว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรมอยู่ จึงไม่ทะเยอทะยานต่อธรรมอันเลว ไม่ยินดีในธรรมอันเลวนั้น.

[๒๘๒] คู่ก่อนมาคณฺหิยะ เปรียบเหมือนคฤหบดี หรือบุตรคฤหบดี เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก เอบอิมเพียบพร้อมด้วยกามคุณห้า บำเรอตนด้วยรูปอันพึงจะรู้แจ้งด้วยนัยน์ตา ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด ด้วยเสียงอันจะพึงรู้แจ้งด้วยหู . . . ด้วยกลิ่นอันจะพึงรู้แจ้งด้วยจุมก . . . ด้วยรสอันจะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น . . . ด้วยโณภูฐัพพะอันจะพึงรู้แจ้งด้วยกาย ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด เขาประพฤติกายสุจริต วาจิสุจริต มโนสุจริต เมื่อตายไปพึงเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ พึงเข้าถึงความเป็นสหายของ

เทวดาชั้นดาวดึงส์ เทพบุตรนั้นอันหมუნางอัปสรแวดล้อมในนันทวัน เอิบอ้อม
เพียบพร้อมด้วยกามคุณห้าอันเป็นทิพย์ บำเรอตนอยู่ในดาวดึงส์เทวโลก เทพ-
บุตรนั้นได้เห็นภคฺยหรือบุตรภคฺย ผู้เอิบอ้อมเพียบพร้อมด้วยกามคุณห้า
บำเรอตนอยู่ ดูก่อนมาคณฺทิสะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เทพบุตรนั้น
อันหมუნางอัปสรแวดล้อมอยู่ในนันทวัน เอิบอ้อมเพียบพร้อมด้วยกามคุณห้าอัน
เป็นทิพย์บำเรอตนอยู่ จะพึงทะเยอทะยานต่อภคฺยหรือบุตรภคฺยโน้น หรือ
ต่อกามคุณห้าของมนุษย์ หรือจะพึงเวียนมาเพราะกามของมนุษย์บ้างหรือหนอ.

ไม่เป็นอย่างนั้น ท่านพระโคตม ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะกามอัน
เป็นทิพย์น่าใคร่ยิ่งกว่า และประณีตกว่า กว่ากามของมนุษย์.

ดูก่อนมาคณฺทิสะ เราก็นั่นเหมือนกัน เมื่อยังครองเรือนอยู่ในกาล
ก่อนเอิบอ้อมเพียบพร้อมด้วยกามคุณห้า บำเรอตนด้วยรูปอันจะพึงรู้แจ้งด้วย
นัยน์ตาที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้ง
แห่งความกำหนัด ด้วยเสียงอันจะพึงรู้แจ้งด้วยหู... ด้วยกลิ่นอันจะพึงรู้แจ้ง
ด้วยจมูก... ด้วยรสอันจะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น... ด้วยโผฏฐัพพะอันจะพึงรู้แจ้ง
ด้วยกาย ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่
ตั้งแห่งความกำหนัด สมัยต่อมา เรานั้นรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ
และอุปายเป็นเครื่องออกไป แห่งกามทั้งหลายตามความเป็นจริง แล้วละตัณหา
ในกาม ได้บรรเทาความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารภกามได้แล้ว เป็นผู้
ปราศจากความระหาย มีจิตสงบในภายในอยู่ เรานั้นเห็นหมู่สัตว์อื่นที่ยังไม่
ปราศจากความกำหนัดในกาม ถูกกามตัณหาเคี้ยวกินอยู่ ถูกความเร่าร้อนที่
เกิดขึ้นเพราะปรารภกามเผาอยู่ เสพกามอยู่ ย่อมไม่ทะเยอทะยานต่อสัตว์
เหล่านั้น ไม่ยินดีในกามนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเรายินดียิ่ง ด้วยความ

ยินดีที่เว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรม ทั้งเป็นความยินดีที่ล่วงเลยความสุข
เป็นของทิพย์ตั้งอยู่ จึงไม่ทะเยอทะยานต่อธรรมอันเลว ไม่ยินดีในธรรมอันเลว
นั้นเลย.

เปรียบผู้บริโลกกามเหมือนคนโรคเรื้อน

[๒๘๓] ดูก่อนมากัณทิยะ เปรียบเหมือนบุรุษโรคเรื้อน มีตัวเป็นแผล
มีตัวอันสุข อันกมิชาติบ่อนอยู่ เกาปากแผลอยู่ด้วยเล็บ ย่างกายให้ร้อนที่หลุม
ถ่านเพลิง มิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของเขา พึงตั้งแพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดให้
รักษา แพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดนั้น พึงทำยารักษาบุรุษนั้น บุรุษนั้นอาศัยยา
แล้วจึงหายจากโรคเรื้อน เป็นผู้ไม่มีโรค มีความสุข มีเสรีภาพ มีอำนาจใน
ตนเองจะไปไหนได้ตามความพอใจ บุรุษนั้นได้เห็นบุรุษโรคเรื้อนคนอื่น มีตัว
เป็นแผลมีตัวสุข อันกมิชาติบ่อนอยู่ เกาปากแผลอยู่ด้วยเล็บ ย่างกายให้ร้อน
ที่หลุมถ่านเพลิง ดูก่อนมากัณทิยะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษ
นั้นพึงทะเยอทะยานต่อบุรุษโรคเรื้อนคนโน้น ต่อหลุมถ่านเพลิง หรือต่อการ
กลับเสพยาบ้างหรือหนอ.

ไม่อย่างนั้น ท่านพระโคตม ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเมื่อยังมีโรค
กิจที่ควรทำด้วยยาก็ต้องมี เมื่อไม่มีโรค กิจที่ควรทำด้วยยาก็ไม่ต้องมี.

ดูก่อนมากัณทิยะ เราก็นั้นเหมือนกัน เมื่อยังครองเรือนอยู่ในกาล
ก่อนเอบิรมิเพียบพร้อมด้วยกามคุณห้า บำเรอคนอยู่ด้วยรูปอันจะพึงรู้แจ้งด้วย
นัยน์ตา ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ นำรัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่
ตั้งแห่งความกำหนัด ด้วยเสียงอันจะพึงรู้แจ้งด้วยหู... ด้วยกลิ่นอันจะพึงรู้
แจ้งด้วยจมูก... ด้วยรสอันจะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น... ด้วยโผฏฐัพพะอันจะพึงรู้

แข็งด้วยกาย ที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ ชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม
เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด สมัยต่อมา เรานั้นรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ
และอุปายเครื่องออกไปแห่งกามทั้งหลาย ตามความเป็นจริงแล้ว เป็นผู้ปราศจาก
ความระหยาบ มีจิตสงบในภายในอยู่ เรานั้นเห็นหมู่สัตว์อื่นผู้ยังไม่ปราศจาก
ความกำหนัดในกาม ถูกกามค้นหาเคี้ยวกินอยู่ ถูกความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะ
ปรารถนากามเผาะอยู่ เสพกามอยู่ ย่อมไม่ทะเยอทะยานต่อสัตว์เหล่านั้น ไม่ยินดี
ในกามนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเรายินดียู่ด้วยความยินดีที่เว้นจากกาม
เว้นจากอกุศลธรรม ทั้งเป็นความยินดีที่ล่วงเลยความสุขอันเป็นทิพย์ตั้งอยู่ จึง
ไม่ทะเยอทะยานต่อธรรมอันเลว ไม่ยินดีในธรรมอันเลวนั้นเลย.

[๒๘๔] ดูก่อนมาคคัณฑิยะ เปรียบเหมือนบุรุษโรคเรื้อน มีตัวเป็น
แผลมีตัวสุก อันกิมิชาติบ่อนอยู่ เกาปากแผลด้วยเล็บ ย่างกายให้ร้อนที่หลุม
ถ่านเพลิงมิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของเขาพึงตั้งแพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดให้
รักษา แพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดทำยารักษาบุรุษนั้น บุรุษนั้นอาศัยยาแล้วจึง
หายจากโรคเรื้อน เป็นผู้ไม่มีโรค มีความสุข มีเสรีภาพ มีอำนาจในตนเอง
จะไปไหนได้ตามความพอใจบุรุษมีกำลังสองคนช่วยกันจับบุรุษนั้นที่แขนคนละ
ข้าง ลุดเข้าไปในหลุมถ่านเพลิง ดูก่อนมาคคัณฑิยะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้น
เป็นไฉน บุรุษนั้นจะต้องคืนรนไปอย่างนั้นๆ บ้างซิหนอ.

เป็นอย่างนั้น ท่านพระโคตม ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไฟนั้นมี
สัมผัสเป็นทุกข์ มีความร้อนยิ่งใหญ่ และมีความเร่าร้อนมาก.

ดูก่อนมาคคัณฑิยะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ไฟนั้นมีสัมผัส
เป็นทุกข์ มีความร้อนยิ่งใหญ่ และมีความเร่าร้อนมาก แต่ในบัดนี้เท่านั้น
หรือแม้เมื่อก่อนไฟนั้นก็สัมผัสเป็นทุกข์ มีความร้อนยิ่งใหญ่ และมีความ
เร่าร้อนมาก.

ท่านพระโคดม ไฟนั้นมีสัมผัสเป็นทุกข์ มีความร่ำร้อนยิ่งใหญ่มาก
มีความร่ำร้อน ทั้งในบัดนี้ และแม้เมื่อก่อน ไฟนั้นก็สัมผัสเป็นทุกข์ มีความ
ร่ำร้อนยิ่งใหญ่มาก และมีความร่ำร้อนมาก แต่ว่าบุรุษโรคเรื้อน มีตัวเป็นแผลมีตัว
สุก ถูกกิมิชาติบ่อน เกาปากแผลอยู่ด้วยเล็บ มีอินทรีข้อนโรคกำจัดเสียแล้วโน้น
กลับได้ความสำคัญผิดในไฟนี้ อันมีสัมผัสเป็นทุกข์นั้นแล้วเป็นสุขไป.

ดูก่อนมาคัณขิยะ กามทั้งหลายก็ฉันทันเหมือนกัน แม้ในอดีตกาลก็มี
สัมผัสเป็นทุกข์ มีความร่ำร้อนยิ่งใหญ่มาก และมีความร่ำร้อนมาก ถึงในอนาคตกาล
กามทั้งหลายก็มีสัมผัสเป็นทุกข์ มีความร่ำร้อนยิ่งใหญ่มาก และมีความร่ำร้อนมาก แม้
ในปัจจุบันเดี๋ยวนี้ กามทั้งหลายก็มีสัมผัสเป็นทุกข์ มีความร่ำร้อนยิ่งใหญ่มาก และ
มีความร่ำร้อนมาก สัตว์เหล่านี้เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัดในกาม ถูกกาม-
ตัณหาเคี้ยวกินอยู่ ถูกความร่ำร้อนเกิดขึ้นเพราะปรารถนากามเผื่ออยู่ มีอินทรี
อันโทษกำจัดแล้ว กลับได้ความสำคัญผิดในกามอันมีสัมผัสเป็นทุกข์นั้นแล้ว
เป็นสุขไป.

[๒๘๕] ดูก่อนมาคัณขิยะ เปรียบเหมือนบุรุษโรคเรื้อน มีตัวเป็น
แผลมีตัวสุก อันกิมิชาติบ่อนอยู่ เกาปากแผลอยู่ด้วยเล็บ อย่างกายให้ร้อนที่
หลุมถ่านเพลิง ดูก่อนมาคัณขิยะ บุรุษโรคเรื้อนคนโน้นมีตัวเป็นแผล มีตัวสุก
อันกิมิชาติบ่อนอยู่ เกาปากแผลอยู่ด้วยเล็บ อย่างกายให้ร้อนที่หลุมถ่านเพลิง
ด้วยประการใด ๆ ปากแผลเหล่านั้น ของบุรุษโรคเรื้อนนั่นเอง ยิ่งเป็นของไม่
สะอาดขึ้นมีกลิ่นเหม็นขึ้น และเน่าขึ้นด้วยประการนั้น ๆ และจะมีความเป็น
ของน่าย็นดิน่าพอใจสักหน่อยหนึ่ง ก็คือปากแผลทั้งหลาย มีการเกาแผลเป็น
เหตุเท่านั้นจันใด ดูก่อนมาคัณขิยะ สัตว์ทั้งหลายก็ฉันทันนั้นแล ยังไม่ปราศจาก
ความกำหนัดในกาม ถูกกามตัณหาเคี้ยวกินอยู่ ถูกความร่ำร้อนที่เกิดขึ้นเพราะ

ปรารภกามเผาะอยู่เสพกามอยู่ ดูก่อนมาคัณทียะ สัตว์ทั้งหลายผู้ยังไม่ปราศจาก
ความกำหนดในกามอันกามตัณหาเคี้ยวกินอยู่ ถูกความร้อนที่เกิดขึ้นเพราะ
กามเผาะนอนอยู่ เสพกามอยู่ด้วยประการใด ๆ กามตัณหาย่อมเจริญแก่สัตว์
เหล่านั้น และสัตว์เหล่านั้นก็ถูกความร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารภกามเผาะอยู่ ด้วย
ประการนั้น ๆ และจะมีความเป็นของน่ายินดี น่าพอใจสักหน่อยหนึ่ง ก็เพราะ
อาศัยกามคุณทั้งห้าเท่านั้น.

[๒๘๖] ดูก่อนมาคัณทียะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ท่าน
ได้เห็นหรือได้ฟังบ้างหรือว่า พระราชาหรือมหาอำมาตย์ของพระราชา ผู้
เอบอ้อมเพียบพร้อม บำเรอตนอยู่ด้วยกามคุณห้า ยังละกามตัณหาไม่ได้ ยัง
บรรเทาความร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารภกามไม่ได้แล้ว เป็นผู้ปราศจาก
ความระหาย มีจิตสงบในภายในอยู่แล้ว หรือกำลังอยู่ หรือจักอยู่.

ข้อนี้ ไม่มีเลย ท่านพระโคตม.

ดีละมาคัณทียะ ข้อนี้แม้เราไม่เห็น ไม่ได้ฟังมาว่า พระราชาหรือ
มหาอำมาตย์ของพระราชาผู้เอบอ้อมเพียบพร้อมบำเรอตนอยู่ด้วยกามคุณห้า ยัง
ละตัณหาไม่ได้ ยังบรรเทาความร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารภกามไม่ได้แล้ว
เป็นผู้ปราศจากความระหาย มีจิตสงบในภายในอยู่แล้ว หรือกำลังอยู่ หรือ
จักอยู่ ดูก่อนมาคัณทียะ ที่แท้สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เป็นผู้
ปราศจากความระหาย มีจิตสงบในภายในอยู่แล้ว หรือกำลังอยู่ หรือจักอยู่
สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นล้วนรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุปาย
เป็นเครื่องออกไปแห่งกามนั้นเทียว ตามความเป็นจริง แล้วละกามตัณหา
บรรเทาความร้อนที่เกิดขึ้นเพราะปรารภกามแล้ว จึงเป็นผู้ปราศจากความ
ระหาย มีจิตสงบในภายในอยู่แล้ว หรือกำลังอยู่ หรือจักอยู่.

[๒๘๗] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปล่งพระอุทานนี้ในเวลา
นั้นว่า

ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพาน
เป็นสุขอย่างยิ่ง บรรดาทางทั้งหลายอันให้ถึง
อมตธรรม ทางมีองค์แปดเป็นทางอันเกษม

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว มาคัณทยปริพาชกได้กราบทูลพระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม น้าอัสสรณ์นักร ไม่เคยมีมาแล้ว เพียงข้อ
ที่ท่านพระโคตมตรัสดีแล้วนี้ว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง พระนิพพาน
เป็นสุขอย่างยิ่ง แม้ข้าพเจ้าก็ได้ฟังข้อนี้มา ต่อปริพาชกทั้งหลายแต่ก่อน ผู้
เป็นอาจารย์และอาจารย์ผู้กล่าวกันอยู่ว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง
นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ข้อนี้ย่อมสมกัน.

ดูก่อนมาคัณทยะ ก็ข้อที่ท่านได้ฟังมาต่อปริพาชกทั้งหลาย ก่อนๆ ผู้
เป็นอาจารย์และอาจารย์ผู้กล่าวกันอยู่ว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพาน
เป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนี้ นั้น ความไม่มีโรคนั้นเป็นโณ นิพพานนั้นเป็นโณ
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ได้ทราบว่ มาคัณทยปริพาชกเอา
ฝ่ามือลูบตัวของตัวเอง กล่าวว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม ความไม่มีโรคนั้นคือ
อันนี้ นิพพานนั้นคืออันนี้ ข้าแต่ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าเดี๋ยวนี้ เป็นผู้ไม่มี
โรคมีความสุข อะไร ๆ มิได้เบียดเบียนข้าพเจ้า.

เปรียบผู้บริโศกคามเหมือนคนตาบอด

[๒๘๘] ดูก่อนมาคัณทยะ เปรียบเหมือนบุรุษตาบอดมาแต่กำเนิด
เขาไม่ได้เห็นรูปตาและขาว ไม่ได้เห็นรูปสีเขียว ไม่ได้เห็นรูปสีเหลือง ไม่
ได้เห็นรูปสีแดง ไม่ได้เห็นรูปสีชมพู ไม่ได้เห็นที่อันเสมอและไม่เสมอ ไม่

ได้เห็นรูปหมุดขาว ไม่ได้เห็นดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ เขาได้ฟังต่อคนผู้มี
จักขุกกล่าวว่า คุณก่อนผู้เจริญ ผ้าขาวผ่องงาม ไม่มีมลทินสะอาดหนอ ดังนี้
เขาพึงเที่ยวแสวงหาผ้าขาวผ่อง บุรุษคนหนึ่งเอาผ้าเทียมเปื้อนเขามาหลวงงบุรุษ
ตาบอดแต่กำเนิดนั้นว่า คุณก่อนบุรุษผู้เจริญ ผ้าของท่านผืนนี้ เป็นผ้าขาวผ่อง
งามไม่มีมลทินสะอาด ดังนี้ เขาจับเอาผ้านั้นไว้ห่ม แล้วดีใจ เปล่งวาจา
แสดงความดีใจว่า ท่านผู้เจริญ ผ้าขาวผ่องงามไม่มีมลทินสะอาด คุณก่อน
มากัณทียะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษตาบอดแต่กำเนิดนั้น รู้อยู่
เห็นอยู่ รับเอาผ้าเทียมอันเปื้อนเขมาไว้ห่ม แล้วดีใจ เปล่งวาจาแสดงความ
ดีใจว่า ท่านผู้เจริญ ผ้าขาวผ่องงามไม่มีมลทินสะอาดหนอ ดังนี้ หรือว่าเปล่ง
วาจาแสดงความยินดีด้วยเธอต่อบุคคลผู้มีจักขุเล่า.

ท่านพระโคตม บุรุษตาบอดแต่กำเนิดนั้น ไม่รู้ไม่เห็นเลย รับเอา
ผ้าเทียมอันเปื้อนเขมาเข้าไว้ห่ม แล้วดีใจ เปล่งวาจาแสดงความดีใจว่า ท่าน
ผู้เจริญ ผ้าขาวผ่องไม่มีมลทินสะอาดหนอ ดังนี้ ด้วยเชื่อต่อบุคคลผู้มีจักขุ
เท่านั้น.

คุณก่อนมากัณทียะ ปริพาชกอัญญเดียรถีย์ทั้งหลาย ก็จันนั้นเหมือน
กัน ไม่มีจักขุ ไม่รู้ความไม่มีโรค ไม่เห็นพระนิพพาน เออก็เมื่อเป็นเช่นนั้น
ยังไม่กล่าวคาถานี้ได้ว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพานเป็นสุขอย่าง
ยิ่ง ดังนี้ คุณก่อนมากัณทียะ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ ได้
ตรัสพระคาถาไว้ว่า

ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพาน
เป็นสุขอย่างยิ่ง บรรดาทางทั้งหลายอันให้
ถึงอมตธรรม ทางมีองค์แปดเป็นทางเกษม.

บัดนี้ กาถานั้นเป็นคาถาของปฤชณไปโดยลำดับ ดูก่อนมาคัณทียะ ภายนี้แลเป็นดังโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความลำบาก เป็นความเจ็บไข้ ท่านนั้นกล่าวภายนี้เป็นดังโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความลำบาก เป็นความเจ็บไข้ว่า ท่านพระโคดม ความไม่มีโรคนั้นคืออันนี้ นิพพานนั้นคืออันนี้ ก็ท่านไม่มีจักขุของพระอริยะ อันเป็นเครื่องรู้ความไม่มีโรค อันเป็นเครื่องเห็นนิพพาน.

มาคัณทียะอาราธนาพระพุทธเจ้าแสดงธรรม

[๒๘๕] ข้าพเจ้าเลื่อมใสต่อท่านพระโคดมอย่างนี้แล้ว ท่านพระโคดม ย่อมทรงสามารถเพื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้า โดยประการที่ทำให้รู้ความไม่มีโรคให้เห็นนิพพานได้.

ดูก่อนมาคัณทียะ เปรียบเหมือนบุรุษตาบอดแต่กำเนิด ไม่ได้เห็นรูป สีดำและสีขาว ไม่ได้เห็นรูปสีเขียว ไม่ได้เห็นรูปสีเหลือง ไม่ได้เห็นรูปสีแดง ไม่ได้เห็นรูปสีชมพู ไม่ได้เห็นที่อันเสมอและไม่เสมอ ไม่ได้เห็นรูปหมู่ดาว ไม่ได้เห็นดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ มิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของเข้า พึงตั้ง แพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดให้รักษา แพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดนั้น ได้ทำยารักษา เขา เขาอาศัยยานั้นแล้วก็เห็นไม่ได้ ทำจักขุให้ใสไม่ได้ ดูก่อนมาคัณทียะ ท่านจะสำคัญความข้อนี้นี้เป็นไฉน แพทย์ต้องมีส่วนแห่งความลำบาก ความคับแค้นสักเพียงไรมิใช่หรือ.

อย่างนั้น ท่านพระโคดม.

ดูก่อนมาคัณทียะ เราก็นั้นเหมือนกัน พึงแสดงธรรมแก่ท่านว่า ความไม่มีโรคนั้นคือสิ่งนี้ นิพพานนั้นคือสิ่งนี้ ดังนี้ ท่านนั้นก็พึงรู้ความไม่มี

โรคไม่ได้ พึงเห็นนิพพานไม่ได้ อันนั้น พึงเป็นความเหน็ดเหนื่อย เป็นความลำบากแก่เรา.

[๒๕๐] ข้าพเจ้าเลื่อมใสต่อท่านพระโคตมด้วยอาการอย่างนี้แล้ว ท่านพระโคตมย่อมทรงสามารถเพื่อแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้า โดยประการที่ให้ความรู้ความไม่มีโรค ให้เห็นนิพพานได้.

ดูก่อนมาคณทิสะ เปรียบเหมือนบุรุษตาบอดมาแต่กำเนิด เขาไม่ได้เห็นรูปสีด้าและสีขาว ไม่ได้เห็นรูปสีเขียว ไม่ได้เห็นรูปสีเหลือง ไม่ได้เห็นรูปสีแดง ไม่ได้เห็นรูปสีชมพู ไม่ได้เห็นที่อันเสมอและไม่เสมอ ไม่ได้เห็นรูปหมู่ดาว ไม่ได้เห็นดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ แต่เขาได้ฟังต่อคนที่มิจักขุซึ่งกล่าวอยู่ว่า ท่านผู้เจริญ ผ้าขาวผ่องงาม ไม่มีมลทินสะอาดหนอ บุรุษตาบอดแต่กำเนิดนั้น พึงเที่ยวแสวงหาผ้าขาวผ่อง บุรุษคนหนึ่งเอาผ้าเทียมเปื้อนเขม้ามาลงเขานั้นว่า บุรุษผู้เจริญ ผ้าของท่านผืนนี้ขาวผ่องงามไม่มีมลทินสะอาด เขาจับผ้านั้นมาห่ม มิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของเขา ตั้งแพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดให้รักษา แพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดนั้น ทำยาถอนให้อาเจียน ยาถ่ายให้ใสได้ เขาย่อมละความรัก ด้วยสามารถความพอใจในผ้าเทียมเปื้อนเขม่าโน้นได้ พร้อมกับตาเห็น เขาพึงเบียดเบียนบุรุษที่ลงตนนั้นโดยความเป็นศัตรู โดยความเป็นข้าศึก อนึ่ง เขาพึงสำคัญบุรุษที่ลงตนนั้นว่าควรปลงชีวิต เสียด้วยความแค้นว่า บุรุษผู้เจริญ เราถูกบุรุษผู้นี้เอาผ้าเทียมเปื้อนเขม้ามาลงให้หลงว่า บุรุษผู้เจริญ ผ้าของท่านนี้ขาวผ่องงามไม่มีมลทินสะอาด ดังนี้มานานหนอ ถันใด ดูก่อนมาคณทิสะ เราก็ค้นนั้นเหมือนกัน ถ้าแสดงธรรมแก่ท่านว่า ความไม่มีโรคนั้นคือข้อนี้ นิพพานนั้นคือข้อนี้ ท่านนั้นพึงรู้

ความไม่มีโรค พึงเห็นนิพพานได้ ท่านนั้นก็ละความกำหนดด้วยสามารถ ความพอใจในขันธที่มีอุปาทานทั้งห้าได้ พร้อมกับความเห็นเกิดขึ้น อนึ่ง ท่าน พึงมีความดำริอย่างนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ เราถูกจิตนี้ล่อลวงให้หลงมานาน แล้วหนอ. เราเมื่อยึดมั่นก็ยึดมั่นแต่รูปเท่านั้น เมื่อยึดมั่นก็ยึดมั่นแต่เวทนาเท่านั้น เมื่อยึดมั่นก็ยึดมั่นแต่สัญญาเท่านั้น เมื่อยึดมั่นก็ยึดมั่นแต่สังขารเท่านั้น เมื่อยึดมั่นก็ยึดมั่นแต่วิญญาณเท่านั้น เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมีแก่เรา นั้น เพราะภพนั้นเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้.

[๒๔๑] ข้าพเจ้าเลื่อมใสต่อพระโคตมอย่างนี้แล้ว ท่านพระโคตม ย่อมทรงสามารถเพื่อแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้า โดยประการที่ข้าพเจ้าไม่เป็นคน บอดลุขันธ์จากอาสวะนี้ได้.

ดูก่อนมาคัณทียะ ถ้าเช่นนั้น ท่านควรคบสัตบุรุษ เพราะเมื่อใด ท่านคบสัตบุรุษ เมื่อนั้นท่านจักได้ฟังธรรมของสัตบุรุษ เมื่อท่านได้ฟังธรรม ของสัตบุรุษ ท่านจักปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เมื่อท่านปฏิบัติธรรมสมควร แก่ธรรม ท่านจักรู้เอง เห็นเองว่า โรค ไข้ ลูกศร คืออันนี้ โรค ไข้ ลูกศร จะดับไปโดยไม่เหลือในที่นี้ เพราะอุปาทานของเรานั้นดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสก็ดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้.

มาคัณทียะได้บรรพชาและอุปสมบท

[๒๔๒] พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว มาคัณทียปริพาชกได้ กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม ภายตของพระองค์แจ่มแจ้ง

นัก ข้าแต่ท่านพระโคตม ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนักเปรียบเหมือนบุคคล
หงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือตามประทีป
ในที่มืด ด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ ฉันทใด ท่านพระโคตมทรง
ประกาศธรรมโดยอนेกปริยาย ฉันทนั้นเหมือนกัน ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่าน
พระโคตม พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ข้าพระองค์พึงได้บรรพชา
อุปสมบท ในสำนักท่านพระโคตม.

ดูก่อนมาคัณทยะ ผู้ใดเคยเป็นอัญญเดียรถีย์ หวังบรรพชา หวัง
อุปสมบทในธรรมวินัยนี้ ผู้นั้นจะต้องอยู่ปริวาสสี่เดือน เมื่อล่วงสี่เดือน ภิกษุ
ทั้งหลายเต็มใจแล้ว จึงให้บรรพชา ให้อุปสมบท เพื่อความเป็นภิกษุได้ ก็แต่
ว่า เรารู้ความต่างแห่งบุคคลในข้อนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าชนทั้งหลายผู้เคยเป็นอัญญเดียรถีย์ หวัง
บรรพชา หวังอุปสมบทในธรรมวินัยนี้ จะต้องอยู่ปริวาสสี่เดือน เมื่อล่วงสี่เดือน
ภิกษุทั้งหลายเต็มใจแล้ว จึงให้บรรพชาอุปสมบทได้ไซ้ ข้าพระองค์จักอยู่
ปริวาสสี่ปี ต่อเมื่อล่วงสี่ปี ภิกษุทั้งหลายเต็มใจแล้ว จึงให้บรรพชาให้อุปสมบท
เพื่อความเป็นภิกษุเถิด.

มาคัณทยปริพาชกได้บรรพชา ได้อุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าแล้ว ก็เมื่อท่านมาคัณทยะอุปสมบทแล้วไม่นาน หลีกออกไปอยู่แต่ผู้
เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้ว ไม่ช้านานเท่าไร ก็
ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออก
จากเรือนบวชเป็นบรรพชิต โดยชอบ ต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง
ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ
ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ท่านมาคัณทยะได้เป็นพระ-
อรหันต์รูปหนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย ดังนี้แล.

จบมาคัณทยสูตรที่ ๕

๕. อรรถกถามาคัณขียสูตร

มาคัณขียสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตัม ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า อคฺยาคาเร คือ ในโรงบูชาไฟ. บทว่า
ติณฺสนุตรเก คือบนเครื่องลาดอันทำด้วยหญ้า. มาคัณขียปริพาชก ๒ คน
ลุงและหลาน. ใน ๒ คนนั้นลุงบวชได้บรรลุพระอรหัต. แม้หลานก็มีอุปนิสัย
บวชไม่นานนักจักบรรลุอรหัต. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นอุปนิสัย
ของมาคัณขียปริพาชกนั้นทรงละพระคันธกุฎี เช่นกับเทวสถาน ทรงให้ปูเครื่อง
ลาดอันทำด้วยหญ้า ที่โรงบูชาไฟนั้น สกปรกไปด้วยเถาหญ้าและหยากเยื่อ
เสด็จประทับอยู่ ๒-๓ วัน เพื่อทรงทำการสงเคราะห์ผู้อื่น. ท่านกล่าวบทว่า
เตนุปลฺสงฺกมิ เสด็จเข้าไป หมายถึงโรงบูชาไฟนั้น. แต่เพราะโรงบูชาไฟนั้น
มิได้อยู่ไกลบ้านอย่างเดียวก่อนกลางวันที่นั้น พวกเด็กชายและเด็กหญิงพา
กันลงไปเล่นไม่มีความสงบ. ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงให้ตอนกลางวันที่
ผ่านพ้นไปในไพโรสณฑ์ตลอดกาลเป็นนิตย์. ในตอนเย็นจึงเสด็จเข้าไปในโรง
บูชาไฟนั้นเพื่อประทับอยู่. บทว่า อทุกฺสา โข ติณฺสนุตรกํ ปญฺยตุตฺต มา-
คัณขียปริพาชกได้เห็นเครื่องลาดอันทำด้วยหญ้าปูไว้ คือพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงปรับปรุงเครื่องลาดทำด้วยหญ้าในวันอื่น แล้วทรงทำเครื่องหมายตั้งไว้เสด็จ
กลับไป. ในวันนั้นนั่นเองได้ทรงให้ปูแล้วเสด็จไป. เพราะเหตุไร. เพราะในกาล
นั้นตอนใกล้รุ่งพระองค์ทรงตรวจดูโลกได้ทรงเห็นแล้วว่า วันนี้มาคัณขียจะมา
ในที่นี้ ครั้นเห็นเครื่องลาดทำด้วยหญ้านี้แล้วจักสนทนาปรารภเครื่องลาดทำด้วย
หญ้ากับการทวาทพราหมณ์. แต่นั้นเรจักมาแสดงธรรม. มาคัณขียพราหมณ์ฟัง

ธรรมแล้วจักบวชในสำนักของเราแล้วบรรลอรหัต. จริ่งอยู่ เรามำเพ็ญบารมีมา
ก็เพื่อทำการสงเคราะห์ผู้อื่น จึงทรงให้ปุเครื่องลาดอันทำด้วยหญ้าแล้วเสด็จไป.

บทว่า สมณเสยยานุรูป มณฺเฑ เห็นจะเป็นที่นอนสมควรแก่สมณะ
คือ สำคัญเครื่องลาดนี้ว่า เป็นที่นอนสมควรแก่สมณะ. อนึ่ง เครื่องลาดนี้
มิใช่ที่อยู่ของสมณะผู้ไม่สำรวมแล้ว. เป็นความจริงอย่างนั้นที่เครื่องลาดนี้ มิได้
ปรากฏที่ถูกเช็ดด้วยมือ ที่ถูกกระทบด้วยศิระะ หรือที่ถูกเช็ดด้วยเท้า. เครื่อง
ลาดนี้ไม่เลอะเทอะไม่ถูกเสียดสีไม่ถูกทำลายคฺจช่วงระบายนีผู้ลาดเอาดินสอพอง
ระบายนุไว้คงเป็นที่อยู่ของสมณะผู้สำรวมแล้ว. มาคณฺทียพราหมณฺจึงถามว่า
ท่านผู้เจริญที่อยู่ของใคร. บทว่า ภูนหนสฺส ผู้กำจัดความเจริญ คือ ผู้สร้าง
มารยาท. เพราะเหตุไรมาคณฺทียะถึงกล่าวอย่างนั้น. เพราะเขามีลัทธิ คือทำ
ให้ความเจริญปรากฏในทวาร ๖. นี่เป็นลัทธิของเขา คือ ควรให้จักขุองกาม
เจริญ. ควรเห็นรูปที่ไม่เคยเห็น. รูปที่เห็นแล้วควรผ่านไป. ควรให้โสตะองกาม
เจริญ. ควรฟังเสียงที่ไม่เคยฟัง. เสียงที่ฟังแล้วควรผ่านไป. ควรให้ฆานะองกาม
เจริญ. ควรดมกลิ่นที่ไม่เคยดม. กลิ่นที่ดมแล้วควรผ่านไป. ควรให้ชีวนา
องกาม เจริญ. ควรลิ้มรสที่ไม่เคยลิ้ม. รสที่ลิ้มแล้วควรผ่านไป. ควรให้กาย
องกามเจริญ. ควรสัมผัสโผฏฐัพพะที่ยังไม่เคยสัมผัส. โผฏฐัพพะที่สัมผัสแล้ว
ควรผ่านไป. ควรให้มนะองกามเจริญ. ควรรู้ธรรมที่ยังไม่เคยรู้. ธรรมที่รู้แล้ว
ควรผ่านไป. มาคณฺทียะบัญญัติความเจริญในทวาร ๖ ไว้ด้วยประการฉะนี้.

แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติความสำรวมในทวาร ๖ ไว้ว่า

ความสำรวม จักขุ โสตะ ฆานะ ชีวนา
กาย วาจา ใจ เป็นความดี. ความสำรวม
ในทวารทั้งปวงเป็นความดี. ภิกษุสำรวม
ในทวารทั้งปวง ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง.

เพราะฉะนั้น มาคันขิยพราหมณ์สำคัญว่า พระสมณโคดมนี้เป็นผู้
กำจัดความเจริญ เป็นผู้สร้างมารยาท จึงกล่าวว่า ภูนโหน เป็นผู้กำจัดความ
เจริญ. บทว่า อริเย ธาเย ธมฺเม กุสเล คือในเหตุในธรรมบริสุทธิไม่มีโทษ.
ด้วยบทนี้ทรงแสดงไว้อย่างไร. อันผู้จะกล่าววาทแก่ผู้มียศมีความสูงส่ง เป็นที่
รู้จักกันทั่วเห็นปานนี้ ควรพิจารณาไตร่ตรอง ไม่ควรพูดโดยไม่ระวังปาก.
เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงว่า ท่านอย่าพูดพร่ำ ท่านจงระวัง
ปาก. บทว่า เอวํ หิ โน สุตฺเต โอรุติ เพราะว่าคำเช่นนี้ลงกันในสูตร
ของพวกเรา ความว่าเพราะว่าคำเช่นนี้มาในสูตรของพวกเรา. พวกเราจะไม่พูด
เพียงปรารภนาจะให้งองงามทางปากเท่านั้น. อนึ่ง พวกเราเมื่อพูดคำอันมาแล้ว
ในสูตรจะพึงพูดแก่ใคร. ฉะนั้นเราจะพูดต่อหน้าพระสมณโคดมนี้. บทว่า
อปฺโปสฺสกุโก เป็นผู้มีความขวนขวายน้อย ความว่าไม่ขวนขวาย คือไม่
กังวลเพื่อจะรักษาเรา. บทว่า วุคฺโค จ นํ วทฺเยยฺ เราได้ว่าไว้แล้วก็พึง
กล่าวกะพระสมณโคดมนี้เถิด ความว่า ท่านการทวาชะผู้เจริญ เราได้กล่าวไว้
แล้ว แม้ไม่ถามก็ตั้งคำถามได้ ถือเอามะม่วงและหว่านเป็นต้นแล้วยังไม่ครบ ก็
พึงกล่าวกะพระสมณโคดม โดยทำนองที่เรากล่าวแล้วเถิด.

บทว่า อสฺสโสติ ความว่า พระศาสดาทรงเจริญอาโลกกสิณได้ทรง
เห็นมาคันขิยพราหมณ์ซึ่งมา ณ ที่นั้นด้วยทิพยจักขุ ได้ทรงสดับแม้เสียงของ
ชนทั้งสองสนทนากันด้วยทิพโสธ.

บทว่า ปฏิสลฺลาณา วุญฺจิโต พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่
เร้น คือ เสด็จออกจากผลสมาบัติ. บทว่า สํ วคฺโค คือการทวาชพราหมณ์
ตกใจ หวั่นไหว ด้วยกำลังแห่งปีติ. นัยว่าการทวาชพราหมณ์นั้นได้มีความ
ดำริว่า มาคันขิยะและเราก็มิได้พูดกับพระสมณโคดม คนอื่นนอกจากเรา สอง

คนในที่นี้ไม่มีคนที่ ๓. บุรุษผู้มีโสตไวจักได้ยินเสียงของเราทั้งสองเป็นแน่.
ลำดับนั้น การทวาทพราหมณ์บังเกิดปิตุภายในชุมชนเก่าหมื่นได้ชุมชน. ด้วย
เหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า สัมมโณ โสภณสาโร. การทวาทพราหมณ์ตกใจ
โสมชาติชุมชน.

ลำดับนั้น มัคคันทิยปริพาชกทั้ง ๆ ที่มีญาณแก่กล้าดูเมสส์พีชที่มีปาก
อ้าแล้ว ไม่สามารถนั่งสงบอยู่ได้เดินไปมา มาเฝ้าพระศาสดาอีก แล้วนั่ง ณ
ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. เพื่อแสดงถึงมัคคันทิยะนั้นจึงกล่าวบทมีอาทิว่า อถ โข
มคคันทิโย ครั้นนั้นมัคคันทิยะ ดังนี้.

ได้ยินว่า พระศาสดามีได้ตรัสอย่างนี้ว่า ดูก่อนมัคคันทิยะ ท่านได้
กล่าวกะเราแล้วดัง นี้ทรงปรารภพระธรรมเทศนาแก่ปริพาชกว่า จกขุ โข
มคคันทิโย ดังนี้. ในบทนี้มีอธิบายดังต่อไปนี้ ชื่อว่า จกขุ รูปารัม เพราะรูป
เป็นที่มายินดีแห่งจักขุด้วยอรรถว่าเป็นที่อาศัย. ชื่อว่า รูปรัตติ เพราะจักขุ
ยินดีในรูป. ชื่อว่า รูปสมมุติติ เพราะจักขุอันรูปให้บันเทิงแล้ว. บทว่า ทนุติ
ทรมานแล้ว คือให้หมดพยศแล้ว. บทว่า อตุตติ คือคุ้มครองแล้ว. บทว่า
รกขติ รักษาแล้ว คือ ตั้งการอารักขาไว้แล้ว. บทว่า สัมมุตติ สรรวมแล้ว
คือ ปิดแล้ว. บทว่า สัมมวราย เพื่อสรวม คือเพื่อต้องการปิด. บทว่า
ปริจาริตปุพฺพ เคยได้รับบำเรอ คือ เคยพุดจาปราศรัย. บทว่า รูปปริพาหัง
เคื้อคร้อนเพราะรูป คือความเคื้อคร้อนเกิดขึ้นเพราะปรารภรูป. บทว่า อิมสฺส
ปน เต มคคันทิโย กิมสฺส วณินิยฺม ดูก่อนมัคคันทิยะ ก็ท่านจะพึงว่าอะไร
แก่ท่านผู้นี้เล่า คือท่านจะพึงกล่าวคำอะไรแก่พระชินาสพนี้ผู้กำหนดรูปแล้ว
บรรลुพระอรหัตแล้ว. ถามว่า ควรจะกล่าวว่า พระสมณโคตมเป็นผู้กำจัดความ
เจริญ เป็นผู้สร้างมารยาทดังนี้หรือไม่ควรกล่าว. บทว่า น กิลฺลิจิ โภ โคตม

คือ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ไม่ควรกล่าวคำไร ๆ เลย. แม้ในทวารที่เหลือก็มี
นัยนี้เหมือนกัน.

บัดนี้เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงแสดงว่าไม่มีคำไร ๆ ที่ท่าน
ควรจะกล่าวแก่พระปิณาสพผู้กำหนดขันธ ๕ แล้วบรรลุพระอรหัต และเราก็
กำหนดขันธ ๕ แล้วบรรลุพระสัพพัญญู. ฉะนั้นมาคณทียะนั้นจะควรกล่าวอะไร
กะเรา ดังนี้ จึงตรัสว่า อหิ โข ปน ดังนี้. บทว่า ตสฺส มย หิ มาคณทีย
คู่ก่อนมาคณทียะ ปราสาทของเรานั้น คือ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรง
แสดงสมบัติของพระองค์ เมื่อครั้งเป็นคฤหัสถ์จึงตรัส. พึงทราบความในบท
มีอาทิว่า วสุลิโก นั้นดังต่อไปนี้. ความสุขย่อมมีในที่อยู่ใต้อุตุสนนี้ คือ
ปราสาทที่อยู่ใต้อุตุสน. แม้ในบทนอกนั้นก็มียัยนี้เหมือนกัน. แต่ในบทนี้มีธิ-
บายคำดังต่อไปนี้. ชื่อว่า วสุลิโก เพราะควรอยู่ตลอดอุตุสน. แม้ในบทนอกนี้
ก็มียัยนี้เหมือนกัน. ในบทนั้น ปราสาทเป็นที่อยู่ใต้อุตุสน ไม่สูงเกินไป ไม่ต่ำ
เกินไป. แม้ประตูและหน้าต่างของปราสาทนั้น ก็ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป
เครื่องลาดพื้นของเกี้ยวของบริโกลในปราสาทนี้มีเหลือเฟือ. ในปราสาทเป็นที่
อยู่ใต้อุตุสน เสาคีดี ฝาก็ดี อยู่ต่ำ. ประตูและหน้าต่างมีน้อยมีช่องเล็ก. เอา
ช่องฝาดออกเพื่อต้องการให้ความอุ่นเข้าไป. อนึ่งในปราสาทนี้ เครื่องลาดพื้น
เครื่องปู เครื่องนุ่งห่ม ควรเป็นผ้ากำพลเป็นต้นที่ช่วยให้อบอุ่นได้. ของเกี้ยว
ของบริโกล ละเอียดอ่อนและมีรสเข้มข้น. ในปราสาทอันเป็นที่อยู่ใต้อุตุสน
เสาคีดี ฝาก็ดี อยู่สูง. ประตูและหน้าต่างในปราสาทนี้มีมากมีแสงสว่างไปทั่ว.
เครื่องลาดพื้นเป็นต้นควรเป็นผ้าเนื้อดี. ของเกี้ยวของบริโกลมีรสหวานทำให้
ได้รับความเย็น. อนึ่งในที่ใกล้หน้าต่างในปราสาทนี้ตั้งคุ่มน้ำไว้ ๘ คุ่ม เต็ม
ด้วยน้ำปลุกบัวเขียวเป็นต้นไว้. ในที่นั้นทำน้ำพุไว้ สายน้ำจะพุ่งดุจเมื่อฝนตก.

แต่ของพระโพธิสัตว์เขาปลูกกอบัวเขียวไว้ในหม้อทองคำ และหม้อเงินอย่างละ ๑๐๘ หม้อ เต็มไปด้วยน้ำหอม ตั้งล้อมห้องนอน. เขาใส่เปลือกคณฑโมให้เต็มใน กระถางโลหะใหญ่ ปลูกบัวเขียว บัวแดง บัวขาวเป็นคันทิ้งไว้ในที่นั้น ๆ เพื่อ ถิ่นเอาอตุ. ดอกไม้ทั้งหลายย่อมบานด้วยรัศมีของดวงอาทิตย์. หม่อมมรรณานาชนิ ดบินเข้าไปยังปราสาทที่วิสสุตสรในดอกไม้ทั้งหลาย. ปราสาทมีกลิ่นหอมชวนดม ยิ่งนัก. ในระหว่างฝาประตูได้ตั้งทะนานโลหะแล้วตามไฟอ่อนๆ ไว้ที่สุคนธ์พแล้ว บนเนินอากาศเบื้องบนปราสาทเก้าชั้น. ลาดหนึ่งกระบือแห่งไว้ในที่แห่งหนึ่ง. ในเวลาพระโพธิสัตว์เล่นน้ำเขาทอดลูกหินไปที่หนึ่งกระบือ. เครื่องยนต์หมุน ไปข้างล่าง คุงเสียงเมฆคำราม. น้ำพุ่งขึ้นแล้วตกไปที่เปลวไฟ. เป็นคุงน้ำฝน ตก. ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ทรงนั่งผ้าเขียวห่มผ้าเขียวทรงประดับเครื่องประดับ สีเขียว. แม้พวกบริวารของพระโพธิสัตว์มีนักฟ้อนรำสีหมื่น ประดับด้วยสีเขียว แต่งตัวสีเขียวแวดล้อมพระมหานุรุชไปสู่สุคนธ์พแล้ว. พระโพธิสัตว์ทรงเล่น กีฬาในน้ำตลอดวัน เสวยความสุขในฤดูแห่งความเย็นฉ่ำ. ในทิศ ๔ ของ ปราสาทมีสระอยู่ ๔ สระ. ในตอนกลางวันฝูงนกนานาชนิด ออกจากสระด้าน ทิศตะวันออกร้องเสียงระงมบินไปสู่สระด้านตะวันตกทางยอดของปราสาท. ออกจากสระด้านทิศตะวันตกบินไปสู่สระด้านทิศตะวันออก. ออกจากสระด้าน ทิศเหนือบินไปสู่สระด้านทิศใต้. ออกจากสระด้านทิศใต้ บินไปสู่สระด้าน ทิศเหนือ. เป็นคุงสมัยในระหว่างฤดูฝน. แต่ปราสาทเป็นที่อยู่ในฤดูหนาวมี ๕ ชั้น. ปราสาทเป็นที่อยู่ในฤดูฝนมี ๗ ชั้น.

บทว่า นิปุริเสหิ ไม่มีบุรุษคือเว้นจากบุรุษ. อนึ่งมิใช่คนตรีเท่านั้น ที่ไม่มีบุรุษเจือปน. แม้ที่ทุกแห่งก็ไม่มีบุรุษเหมือนกัน. แม้คนเฝ้าประตูก็เป็น ผู้หญิง. แม้ผู้ทำบริการมีอาบน้ำให้เป็นคันทิ้งเป็นผู้หญิง. นัยว่าพระราชทรง

ตั้งพวกผู้หญิงไว้ในกิจทุกอย่างด้วยทรงพระดำริว่า เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยอิสริย-
สมบัติและสุขสมบัติเห็นปานนั้น จะเกิดความข้องใจในบุรุษ เพราะเห็นบุรุษ.
ความข้องใจนั้นอย่าได้มีแก่โอรสของเราเลย. บทว่า ตาย รติยา รมมาโน
ยินดีด้วยความยินดีนั้น นี่ท่านกล่าวหมายถึงความยินดีผลสมบัติอันประกอบ
ด้วยฉันทที่ ๔.

พึงทราบความในบทนี้ว่า คหปติ วา คหปติปุตุโต วา ดังต่อไปนี้.
เพราะกษัตริย์ทั้งหลายย่อมมีความปรารถนาในเสวตฉัตรทั้งนั้น. ความปรารถนา
ใหญ่เป็นความเนิ่นช้าของกษัตริย์เหล่านั้น. พราหมณ์ทั้งหลายไม่อ้อมด้วยมนต์
จึงเที่ยวแสวงหามนต์. ส่วนคหบดีทั้งหลายย่อมเสวยสมบัติตั้งแต่กาลเรียนเพียง
คำนวณชั้นสูง. ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงถือเอากษัตริย์และพราหมณ์
จึงตรัสว่า คหปติ วา คหปติปุตุโต วา ดังนี้. บทว่า อวภูญฺญยุ พิงเวียน
มา ความว่า พิงเวียนมาเพราะเหตุแห่งกามอันเป็นของมนุษย์. บทว่า อภิกุณ-
ตตรา น้าไกรยิ่งกว่า คือ ประเสริฐกว่า. บทว่า ปณิตตรา ประณีตกว่า คือ
ไม่น้อยกว่า. สมดังที่ท่านกล่าวถึงข้อนี้ไว้ว่า

กามอันเป็นของมนุษย์ เมื่อเทียบกับล้า-
นักของกามอันเป็นทิพย์ ก็เหมือนกับเอาน้ำ
ที่ปลายห้วยาศาลตกลงในสมุทร ฉะนั้น.

บทว่า สมชิกุคฺคห ติฏฺฐติ ถือเอาสุขอันเป็นทิพย์ตั้งอยู่ คือถือเอาสุข
ที่เป็นทิพย์ประเสริฐกว่านั้นตั้งอยู่.

อนึ่งพึงทราบข้อเปรียบเทียบในข้อนี้ดังต่อไปนี้. กาลแห่งความยินดี
ในท่ามกลางหญิง ๔ หมั่นในปราสาท ๓ หลัง ของพระโพธิสัตว์ จุจกกาลแห่ง
ความเพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ ของคหบดีฉะนั้น. กาลที่พระโพธิสัตว์ทรง

ผนวชแล้วแทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ณ โพธิบัลลังก์ จุกาลที่คหบดีนั้น
บำเพ็ญสุจริตแล้วบังเกิดในสวรรค์ชั้นนั้น. กาลที่พระตถาคตยังเวลาให้ล่วงไป
ด้วยความยินดีในผลสมาบัติอันเป็นไปในฉานที่ ๔ จุกาลที่คหบดีนั้นเสวย
สมบัติในนันทวันนั้น. กาลที่พระตถาคตยังเวลาให้ล่วงไปด้วยความยินดีใน
ผลสมาบัติอันเป็นไปในฉานที่ ๔ ไม่ทรงปรารณาความสุขของชนเลวอันเป็น
ของมนุษย์ จุกาลที่คหบดีนั้น ไม่ปรารณากามคุณ ๕ อันเป็นของมนุษย์นั้น.

บทว่า สุชี มีความสุขคือได้รับทุกข์ก่อน ภายหลังจึงมีความสุข.

บทว่า เสรี มีเสรีภาพ คือ มีแพทย์เป็นเพื่อนก่อน ภายหลังจึงมีเสรีภาพคือ
พึงเป็นคนเดียว. บทว่า สยิ วสึ มีอำนาจในตนเอง คืออยู่ในอำนาจของ
แพทย์ก่อน เมื่อแพทย์บอกว่าจงนั่งก็นั่ง บอกว่าจงนอนก็นอน บอกว่าจง
บริโภคน้ำบริโภคน้ำ บอกว่าจงดื่มก็ดื่ม ภายหลังจึงมีอำนาจในตนเอง. บทว่า
เยน กามจุลโม จะไปไหนได้ตามความพอใจ คือไม่ได้ไปยังที่ตนต้องการ
จะไปก่อน ภายหลังเมื่อโรคหายดีแล้ว จึงไปไหนได้ตามความพอใจแม้ใน
การชมป่าชมถ้ำและชมภูเขาดังนั้น พึงไปได้ในที่ที่ปรารถนาจะไป.

ในบทนี้มีข้อเปรียบเทียบดังต่อไปนี้. กาลที่พระโพธิสัตว์ประทับอยู่ ณ
ท่ามกลางปราสาท จุกาลที่บุรุษเป็นโรคเรื้อรังนั้น, กามวัตถุอย่างหนึ่งจุ
กระเบื้องใส่ถ่านไฟนั้น. กามวัตถุ ๒ อย่างจุกระเบื้อง ๒ แผ่น. นักฟ้อน
๓ โกลุครั้งจุกระเบื้องใส่ถ่านไฟ ๓ โกลุครั้งของท้าวสักกเทวราชนั้น. การ
เสพวัตถุกาม จุเอาเล็บเกาปากแผลแล้วเอาไปลบบนกระเบื้องใส่ถ่านไฟนั้น.
กาลที่พระโพธิสัตว์เห็นโทษในกามเห็นอนิสงส์ในเนกขัมมะแล้วเสด็จออกบวช
ได้เป็นพระพุทธเจ้า. และกาลที่พระตถาคตยังเวลาให้ล่วงไปด้วยความยินดีในผล
สมาบัติอันเป็นไปในฉานที่ ๔ จุกาลที่บุรุษโรคเรื้อรังหายโรคแล้ว. กาลที่
พระตถาคตยังเวลาให้ล่วงไปด้วยความยินดีนั้นไม่ทรงปรารถนาด้วยความ

ยินดีในชนเลว ดูกาลเห็นบุรุษเป็นโรคเรื้อนอื่นแล้วไม่ปรารถนาจะเห็นอีก
ฉะนั้น .

บทว่า อุปหตินุทริโย มีอินทรีอันโรคกำจัดเสียแล้ว คือมีกายประ-
สาทอันโรคเรื้อนกำจัดแล้ว. บทว่า อุปหตินุทริยา มีอินทรีอันโทษกำจัด
แล้ว คือมีปัญหาอินทรีอันโทษกำจัดแล้ว. สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นเพราะ
ปัญหาอินทรีถูกกำจัดกลับได้ความสำคัญผิดในกามทั้งหลายอันมีสัมผัสเป็นทุกข์
ว่าเป็นสุข เหมือนอย่างบุรุษโรคเรื้อนนั้นมีกาอินทรีถูกโรคกำจัดกลับได้ความ
สำคัญผิดในไฟอันสัมผัสเป็นทุกข์ว่าเป็นสุข ฉะนั้น.

พึงทราบความในบทว่า อสุจิตราณี เจว ไม่สะอาดยิ่งขึ้นเป็นต้นดัง
ต่อไปนี้. ตามปกติปากแผลเหล่านี้ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็นและเน่า แต่บัดนี้
ยิ่งไม่สะอาด ยิ่งมีกลิ่นเหม็นและยิ่งเน่าขึ้นอีก. บทว่า กาจิ คือหนองทั้งหลาย
ย่อมเข้าไปภายในแผลที่ร่นไฟและที่เกา เลือดและหนองที่นำเกลียดก็ไหลออก
แผลอย่างนี้นั้นจะมีความน่าพอใจสักหน่อยหนึ่งจะกระไรอยู่.

พึงทราบวินิจฉัยในคาถาว่า อาโรคุยา° ปรมา ลาภา ความมีไม่โรคเป็นลาภอย่างยิ่งดังต่อ
ไปนี้. การได้ทรัพย์ก็ดี การได้ยศก็ดี การได้บุตรก็ดี
อย่างใดอย่างหนึ่ง ความไม่มีโรคเป็นลาภอันสูงสุดกว่าลาภเหล่านั้น. ลาภยิ่ง
กว่าความไม่มีโรคนั้นไม่มี เพราะเหตุนั้น ความไม่มีโรคจึงเป็นลาภอย่างยิ่ง.
สุขเกิดแต่ฌานก็ดี สุขเกิดแต่มรรคก็ดี สุขเกิดแต่ผลก็ดี อย่างใดอย่างหนึ่งมีอยู่
บรรดาสุขเหล่านั้น นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง. สุขยิ่งกว่านิพพานนั้นไม่มี
เพราะเหตุนั้น นิพพานจึงเป็นสุขอย่างยิ่ง. บทว่า อฏฺฐงฺกโก จ มคฺคานํ
บรรดาทางทั้งหลายอันให้ถึงอมตธรรมด้วยการไปอันเป็นส่วนเบื้องต้น สู่มรรค
อันเป็นส่วนเบื้องจึงทั้งหลาย มรรคมีองค์ ๘ เป็นทางอันเกษม. ทางอื่นเกษม

ยิ่งกว่ามรรคมงคล ๘ นั้นไม่มี. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **เขม** ก็ดี บทว่า **อมต** ก็ดีในบทว่า **เขม อมต** นี้ เป็นชื่อของนิพพานนั่นเอง.

ในบทนี้มีความว่า สมณพราหมณ์ผู้กล่าวคัดค้านเป็นอันมาก ถือเอาด้วยลัทธิว่าทางอันเป็นทางเกษม และทางอันให้ถึงอมตธรรม มรรคมงคล ๘ เป็นทางอย่างยั้งคือสูงสุดกว่ามรรคทั้งหลายอันเป็นทางเกษมและเป็นทางอมตะเหล่านั้นทั้งหมด. บทว่า **อาจารย์ปจิริยาน** แห่งอาจารย์และอาจารย์คือแห่งอาจารย์และแห่งอาจารย์ของอาจารย์ทั้งหลาย. บทว่า **สมมติ** ย่อมสมกันคือเช่นเดียวกันไม่ต่างกัน ดูจดวงด้วยพระนาฬิกายกัน ดูซังด้วยตาซังเดียวกัน. บทว่า **อโนมชฺชติ** ลูบตัว คือมาคันขยปริพาชก ลดฝ่ามือลงข้างล่างลูบตัว. บทว่า **อิทนุต** โภ โคตมอาโรคฺย **อทนุต** นิพฺพาน เข้าแต่พระโคตมผู้เจริญนี้คือความไม่มีโรคนี้คือความสุข คือมาคันขยปริพาชกลูบศีรษะตามเวลา ลูบท้องตามเวลาจึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **เจก** คือผ่องใส. บทว่า **พาหุลีจิวเรน** ผ้าเทียมคือผ้าเนื้อหยาบทำด้วยขนแกะดำ. อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า **สงฺการ-โจพเคน** บ้าง แปลว่าผ้าที่เขาตั้งไว้ในหยากเขื่อ. บทว่า **วาจ** **นิจฺจเรยฺย** เปล่งวาจา ความว่า เปล่งวาจาอุบลคำที่ชาย ที่ปลาย ที่ท่ามกลางตามเวลา. บทว่า **ปฺพุพฺเพเสสา** ตัดบทเป็น **ปฺพุพฺเพหิ** **เอสา** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าวิปัสสีบ้าง ฯลฯ พระนามว่า กัสสปะบ้าง ประทับนั่งท่ามกลางบริษัท ๔ ได้ตรัสพระคาถานี้. คาถาอาศัยประโยชน์เพราะเหตุนี้มหาชนจึงได้เรียน. ครั้นเมื่อพระศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว ภายหลังคาถาทั้งหลายจึงพากันเข้าไปสู่ระหว่างพวกปริพาชก. ปริพาชกเหล่านั้นจดไว้ในใบลานรักษาไว้ ๒ บทเท่านั้น. เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่าคาถานั้นบัดนี้เป็นคาถาของปุณฺณตามลำดับ. ชื่อว่า **โรกฺกโต** เพราะเป็นรังโรค. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **อริย** **จกฺขุ** จักขุประเสริฐ คือ วิปัสสนาญาณและมรรคญาณ

บริสุทธฺิ. บทว่า ปโหติเพิงพหือคือสามารถ. บทว่า เกสขฺหํ กรียเย พิง
ผสมยา คือพึงผสมยาถอนให้อาเจียน ยาถ่าย ยาหยอดตา ยาต้มเป็นต้น. บทว่า
น จกฺขุณิ อุปฺปาทยเย มอญโหมเห็น ความว่า จักขุประสาทของผู้ใดถูกความ
อึดอัดมีดีและเสมหะเป็นต้นก่อกำจัดแล้วในระหว่าง. ผู้นั้นอาศัยแพทย์ผู้ฉลาดรับ
ประทานยาอันสบาย จึงมองเห็นได้. แต่นัยน์ตาของคนตาบอดแต่กำเนิด บอด
ตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา. เพราะฉะนั้นเขาจะเห็นไม่ได้เลย. ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า น จกฺขุณิ อุปฺปาทยเย มอญโหมเห็น ดังนี้.

พึงทราบว่าเป็นปัจจุตธรรมในวาระที่ ๒ ดังต่อไปนี้.

บทว่า ขจฺจนฺโธ บอดแต่กำเนิด คือบอดด้วยความอึดอัดมีดีเป็นต้น
ตั้งแต่เวลาเกิด. เมื่อก่อนท่านกล่าวว่า อมุสฺสํ คือในครั้งโน้น. บทว่า
อมิตฺตโต ทเหยเย เขาพึงตั้งบุรุษนั้นไว้โดยความเป็นศัตรูคือพึงตั้งไว้โดย
ความเป็นศัตรูอย่างนี้ว่า บุรุษนี้เป็นศัตรูของเราดังนี้. แม้ในบทที่ ๒ ก็มีนัยนี้
เหมือนกัน บทว่า อิมินา จิตฺเตน ด้วยจิตดวงนี้คือ ด้วยจิตอันตามไปใน
วิภูฏะ. บทว่า ตสฺส เม อุปาทานปจฺจยา เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพ
จึงมีแก่เรา คือท่านกล่าวถึงปัจจัยการอันมีสนธิ ๑ และสังเขป ๒, ประกาศ
วิภูฏะให้แจ้ง. บทว่า ธมฺมานุสฺสมํ ธรรมสมควรแก่ธรรม คือปฏิบัติตาม
สมควรแก่ธรรม. บทว่า อิม โรคา คณฺหา สลฺลา โรค ฝิ ลุกฺขร คืออันนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงถึงขั้น ๕. พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงถึง
วิภูฏะ จึงตรัสว่า อุปาทานนิโรธํ เพราะอุปาทานดับดังนี้. บทที่เหลือ
ในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้นด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถามาคัณฑยสูตรที่ ๕

๖. สันทกสูตร

เรื่องสันทกปริพาชก

[๒๕๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โขสิตาราม เขตเมืองโกสัมพี สมัยนั้น สันทกปริพาชกพร้อมด้วยปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่ประมาณห้าร้อย อาศัยอยู่ ณ ถ้ำปลักขุหา. ครั้งนั้นเวลาเย็น ท่านพระอานนท้ออกจากที่เรือนแล้วเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย เราทั้งหลายจะเข้าไปยังบ่อน้ำที่น้ำฝนเขาเพื่อจะดูถ้ำ ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระอานนทว่า อย่างนั้นท่านผู้มีอายุ. ลำดับนั้น ท่านพระอานนทพร้อมด้วยภิกษุเป็นอันมาก เข้าไปยังบ่อน้ำที่น้ำฝนเขา. สมัยนั้น สันทกปริพาชกนั่งอยู่กับปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่ ซึ่งกำลังพูดวิจารณ์กันเป็นอันมาก ด้วยเสียงสูง เสียงใหญ่อิงคนี้ คือพูดเรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องที่นอน เรื่องดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องนคร เรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตรอก เรื่องทำน้ำ เรื่องนางกุมภทาสี เรื่องคนที่ล่วงลับไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อมด้วยประการนั้น ๆ.

สันทกปริพาชกได้เห็นท่านพระอานนทกำลังมาแต่ไกล จึงห้ามบริษัทของตนให้สงบเสียงว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายจงเบาเสียงเถิด ท่านผู้เจริญทั้งหลายอย่าทำเสียงดังต่อไปเลย นี่สาวกของพระสมณโคดม เป็นสมณะชื่ออานนท กำลังมาอยู่ สมณะชื่ออานนทนี่ เป็นสาวกองค์หนึ่ง ในบรรดาสาวกของพระ-

โคคมที่อาศัยอยู่ ณ เมืองโกสัมพี ก็ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น เป็นผู้ใคร่ในความเป็นผู้มีเสียงเบา แนะนำในความมีเสียงเบา กล่าวสรรเสริญเสียงเบา ถ้ากระไร สมณะชื่อนั้น ทราบว่าบริษัทมีเสียงเบาแล้ว พึงสำคัญที่จะเข้ามาใกล้. ลำดับนั้น ปริพาชกเหล่านั้นได้นั่งอยู่ ท่านพระอานนที่เข้าไปหาปริพาชกถึงที่ใกล้ สันทกปริพาชกได้กล่าวกะท่านพระอานนทว่า เชิญมาเถิดท่านพระอานนท์ ท่านพระอานนท์มาดีแล้ว ต่อมา ๆ ท่านพระอานนท์จึงจะได้ทำเหตุเพื่อจะมาในที่นี้ เชิญนั่งเถิดท่านพระอานนท์ นี้อาสนะปูไว้แล้ว ท่านพระอานนที่นั่งบนอาสนะที่ปูไว้แล้ว แม้สันทกปริพาชกถือเอาอาสนะอันตำแหน่งหนึ่ง แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

ธรรมิกกถา

[๒๕๔] ท่านพระอานนที่ได้กล่าวกะสันทกปริพาชกว่า คุณก่อนสันทกะเมื่อคืนนี้ ท่านทั้งหลายประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร และเรื่องอะไรที่ท่านทั้งหลายหุดค้ำไว้ในระหว่าง

ส. ท่านพระอานนท์ เรื่องที่ข้าพเจ้าทั้งหลายประชุมสนทนาเมื่อคืนนั้น ขอยกไว้เสียเถิด เรื่องนั้นท่านพระอานนท์จักได้ฟังแม้ในภายหลังโดยไม่ยาก ดีละหนอ ขอเรื่องที่เป็นธรรมในลัทธิแห่งอาจารย์ของตนจงแจ้งแก่ท่านพระอานนท์เถิด.

อา. คุณก่อนสันทกะ ถ้าเช่นนั้นท่านจงฟัง จงมนสิการให้ดี เราจักกล่าว สันทกปริพาชกรับคำท่านพระอานนท์แล้ว ท่านพระอานนที่ได้กล่าวว่า คุณก่อนสันทกะ ลัทธิสมัยอันไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพาศพรหมจรรย์ ๔ ประการนี้และพรหมจรรย์อันเว้นความยินดี ๔ ประการ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่

ประพติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ที่พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว.

ข้าแต่ท่านพระอานนท์ กัลลหิสมัยอันไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพติพรหมจรรย์ ๔ ประการ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ที่พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้วนั้น เป็นไฉน.

[๒๕๕] ดูก่อนสันทกะ ศาสดาบางคนในโลกนี้ มีปกติก้าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ท่านไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี สัตว์ผู้ผุดเกิดขึ้นไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบ ซึ่งกระทำโลกนี้ และโลกหน้าให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง และสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง ไม่มีในโลก คนเรานี้เป็นแต่ประทุมมहाภูตทั้งสี่ เมื่อทำกาลกิริยา ชาติดิน ไปตามชาติดิน ชาติน้ำ ไปตามชาติน้ำ ชาติไฟ ไปตามชาติไฟ ชาติลม ไปตามชาติลม อินทรีย์ทั้งหลายย่อมเลื่อนลอยไปสู่อากาศ คนทั้งหลายมีเดียเป็นที ๕ จะหาเขาไป เมื่อตายแล้ว ร่างกายปรากฏอยู่แค่ป่าช้า กลายเป็นกระดูกมีสีดจนกพิลาป การเซ่นสรวงมีเถาเป็นที่สุด ท่านนี้คนเขลาบัญญัติไว้ คำของคนบางพวกพูดว่า มีผลๆ ล้วนเป็นคำเปล่า คำเท็จ คำเพ้อ เพราะกายสลาย ทั้งพาลทั้งบัณฑิต ย่อมขาดสูญพินาศสิ้น เบื้องหน้าแต่ตายไป ย่อมไม่มี ดังนี้.

ว่าด้วยอพรหมจริยาส

[๒๕๖] ดูก่อนสันทกะ ในลัทธิของศาสนานั้น วิญญูชนย่อมตระหนัก ดังนี้ว่า ท่านศาสดาผู้มีปกติก้าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า การบูชาไม่มี

ผล การเช่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี สัตว์ที่เกิดผุดขึ้นไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินชอบปฏิบัติชอบ ซึ่งทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งไม่มีในโลก คนเรานี้เป็นแต่ประหลุมมหาภูตทั้งสิ้น เมื่อทำกาลกิริยา ธาตุดินไปตามธาตุดิน ธาตุน้ำไปตามธาตุน้ำ ธาตุไฟไปตามธาตุไฟ ธาตุลมไปตามธาตุลม อินทรีย์ทั้งหลายย่อมเลื่อนลอยไปสู่อากาศ คนทั้งหลายมีเตียงเป็นที่ ๕ จะหารเขาไปเมื่อตายแล้ว ร่างกายปรากฏอยู่แค่ป่าช้า กลายเป็นกระดูกมีสีดุนกพิลาป การเช่นสรวงมีเถาเป็นที่สุด ทานนี้คนเขลาบัญญัติไว้ คำของคนบางพวกพูดว่ามีผล ๆ ล้วนเป็นคำเปล่า คำเท็จ คำเพ้อ เพราะกายสลายทั้งพาล ทั้งบัณฑิต ย่อมขาดสูญพินาสลีน เบื้องหน้าแต่ตายไปย่อมไม่มีดังนี้ ถ้าคำของศาสดาผู้นี้เป็นคำจริง กรรมในลัทธินี้ ที่เราไม่ได้ทำเลยเป็นอันทำแล้ว พรหมจรรย์ในลัทธินี้ที่เราไม่ได้อยู่เลยเป็นอันอยู่แล้ว แม้เราทั้งสองคือเราผู้ไม่ได้กล่าวว่า เพราะกายสลาย แม้เราทั้งสองจักขาดสูญพินาสลีน เบื้องหน้าแต่ตายไปจักไม่มีดังนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้เสมอ ๆ กัน ถึงความเป็นผู้เสมอ ๆ กันในลัทธินี้ ที่ยิ่งกว่ากันก็คือ ความที่ท่านศาสดานี้เป็นผู้ประพฤติเปลือยกาย เป็นคนศีรษะโล้น ทำความเพียรในการเดินกระโหยัง ถอนผมและหนวด เมื่อเราอยู่ครองเรือนนอนเบียดกับบุตร ประพรมแก่นจันทร์เมืองกาสิ ทรงคอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงินอยู่ ก็จักเป็นผู้มีคติเสมอ ๆ กันกับท่านศาสดานี้ในภพหน้าได้ เรานั้นรู้อะไร เห็นอะไรอยู่ จึงจักประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานี้ วิญญูชนนั้ครั้งรู้ว่าลัทธินี้ไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ ดังนี้แล้ว ย่อมเบือนหน้าหนีไปจากพรหมจรรย์นั้น คุณก่อนสันทกะ ลัทธิอันไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ ที่วิญญูชนไม่

พึงอยู่พระพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจาก
ทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ เป็นประการที่หนึ่งนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้
แล้ว.

[๒๕๙] ดูก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ มี
ปรกติกาล่าอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ
ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำเขาให้เศร้าโศก
เองใช้ผู้อื่นทำเขาให้เศร้าโศก ทำให้เขาลำบากเอง ใช้ผู้อื่นให้ทำเขาให้ลำบาก
ให้คืนรนเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้คืนรน มาสัตว์ ลักทรัพย์ ตัดที่ต่อ ปล้นไม่ให้
เหลือ ทำโจรกรรมในเรือนหลังเดียว ชุมนอยู่ที่ทางเปลี่ยว ทำชั่วกรรยาเขา พุด
เท็จ ผู้ทำไม่เชื่อว่าทำบาป แม้หากผู้ใดจะใช้จักร ซึ่งมีคมโดยรอบเหมือนมิด
โกน สังหารเหล่าสัตว์ในปถพีนี้ให้เป็นลานเนื้ออันเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้ออัน
เดียวกัน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา
แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา มาเอง ใช้ให้ผู้อื่นมา ตัดเองใช้
ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็น
เหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งซ้ายแห่ง
แม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บูลาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบูลา บุญที่มีการทำ
เช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา ด้วยการให้ทาน การทรมาน
อินทรีย์ การตำรวมศีล การกล่าวคำสัตย์ บุญย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึง
เขาดังนี้.

[๒๕๘] ดูก่อนสันทกะ ในลัทธิท่านศาสดานี้ วิญญูชนย่อมเห็น
ตระหนักดังนี้ว่า ท่านศาสดาผู้มีปรกติกาล่าอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อ

บุคคลทำเองใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำเขาให้เศร้าโศกเอง ให้ผู้อื่นทำเขาให้เศร้าโศก ทำเขาให้ลำบากเอง ใช้ผู้อื่นให้ทำเขาให้ลำบาก ให้คืนรบนเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้คืนรบน ฆ่าสัตว์ลักทรัพย์ตัดที่ต่อ ปล้นไม่ให้เหลือ ทำโจรกรรมในเรือนหลังเดียว ชุ่มอยู่ที่ทางเปลี่ยว ทำชู้ภรรยาเขา พูดยเท็จ ผู้ทำไม่เชื่อว่าทำบาป แม้หากผู้ใดจะใช้จักรซึ่งมีคมโดยรอบเหมือนมิดโคน สังหารเหล่าสัตว์ในปถวินี้ให้เป็นลานเนื้ออันเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้ออันเดียวกัน บาปที่มีการทำนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้อง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บุกเขาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบุก บุกที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา ด้วยการให้ทาน การทรมานอินทรีย์ การสรวมสืล การกล่าวคำสัจย์ บุญย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา ดังนี้ถ้าคำของศาสดานี้เป็นคำจริง กรรมในลัทธิที่เราไม่ได้ทำเลยเป็นอันทำแล้ว พรหมจรรย์ในลัทธิที่เราไม่ได้อยู่เลยเป็นอันอยู่แล้ว แม้เราทั้งสอง เป็นผู้เสมอกัน ถึงความเสมอกันในลัทธินี้ เราไม่ได้กล่าวว่า เราทั้งสองผู้ทำไม่เชื่อว่าทำบาป ที่ยิ่งกว่ากันก็คือความที่ท่านศาสดานี้เป็นผู้ประพฤติเปลือยกาย เป็นคนศรัทธาโล้น ทำความเพียรในการเดินกระโห้ง ถอนผมและหนวด เมื่อเราอยู่ครองเรือนนอนเบียดกับบุตรประพรมแก่นจันทร์เมืองกาสิ ทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงินอยู่ ก็จักเป็นผู้มีคติเสมอๆ กับท่านศาสดานี้ในภพได้ เรานั้นรู้อะไรเห็นอะไรอยู่ จึงจักประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานี้ วิญญูชนนั้นครั้น

รู้ว่า ลัทธินี้ไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพาศพรหมจรรย์ได้ดังนี้แล้ว ย่อมเบือนหน้าหนีไปจากพรหมจรรย์นั้น ดูก่อนสันทกะ ลัทธิอื่นไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพาศพรหมจรรย์ได้ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพาศพรหมจรรย์ ถึงแม้อยู่ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ เป็นประการที่สองนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว.

[๒๕๕] ดูก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกมีปกติก้าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่าไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองแห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุหาปัจจัยมิได้ ย่อมเศร้าหมองเอง ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุหาปัจจัยมิได้ ย่อมบริสุทธิ์เอง ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ไม่มีริ้วแรงของบุรุษ ไม่มีความบากบั่นของบุรุษ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ไม่มีริ้วแรงของบุรุษ ไม่มีล้วนไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร แปรไปตามเคราะห์ดีเคราะห์ร้าย ตามความประจวบ ตามความเป็นเอง ย่อมเสวยสุขเสวยทุกข์ในอภิชาติทั้งหกเท่านั้น ดังนี้.

[๒๐๐] ดูก่อนสันทกะ ในลัทธิของศาสนานั้น วิญญูชนย่อมเห็นตระหนักดังนี้ว่า ท่านศาสดาผู้มีปกติก้าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองแห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุหาปัจจัยมิได้ย่อมเศร้าหมองเอง ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุหาปัจจัยมิได้ย่อมบริสุทธิ์เอง ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ไม่มีริ้วแรงของบุรุษ ไม่มีคามบากบั่นของบุรุษ สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูตะทั้งปวง ชีวะทั้งปวง ล้วนไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มี

ความเพียร แปรไปตามเคราะห์ดีเคราะห์ร้าย ตามความประจวบ ตามความเป็นเอง ย่อมเสวยสุข เสวยทุกข์ในภิกขาติทั้งหกเท่านั้น ดังนี้ ถ้าคำของท่าน ศาสดานี้เป็นคำจริง กรรมในลัทธินี้ที่เราไม่ได้ทำเลยเป็นอันทำแล้ว พรหม-จรรย์ในลัทธินี้ที่เราไม่ได้อยู่เลยเป็นอันอยู่แล้ว แม้เราทั้งสองคือเราผู้ไม่ได้กล่าวว่า เราทั้งสองหาเหตุหาปัจจัยมิได้จักบริสุทธฺ์เอง ดังนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้เสมอ ๆ กัน ถึงความเป็นผู้เสมอกันในลัทธินี้ ที่ยิ่งยงกว่านั้นก็คือ ความที่ท่านศาสดานี้เป็นผู้ประพฤติเปลือยกาย เป็นคนศีรษะโล้น ทำความเพียรในการเดินกระโห้ง ถอนผมและหนวด เมื่อเราอยู่ครองเรือนนอนเบียดกับบุตร ประพรมแก่นจันทน์เมืองกาฬี ทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องถูบไล้ ยินดีทองและเงินอยู่ ก็จักเป็นผู้มีคติเสมอ ๆ กันกับท่านศาสดานี้ในภพหน้าได้ เรา นั้นรู้อะไร เห็นอะไรอยู่ จึงจักประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานี้ วิญญูชนนั้น นั้นครั้นรู้ว่า ลัทธินี้ไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ดังนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายหลีกไปจากพรหมจรรย์นั้น.

ดูก่อนสันตกะ ลัทธิอื่นไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ที่ วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรม เครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ เป็นประการที่สามนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบตรัสไว้แล้ว.

[๓๐๑] ดูก่อนสันตกะ อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ มีปกติกล่าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า สภาวะ ๗ กองเหล่านี้ ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครนิรมิต ไม่มีใครให้นิรมิต เป็นหมัน ตั้งอยู่มั่นคงดุจยอดภูเขา ตั้งอยู่มั่นคงดุจเสาระเนียด สภาวะ ๗ กองเหล่านี้

ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน สภาวะ ๗ กองเป็นไฉน คือ กองดิน กองน้ำ กองไฟ กองลม สุข ทุกข์ ชีวะเป็นที่ ๗ สภาวะ ๗ กองนี้ ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครนิรมิต ไม่มีใครให้นิรมิต เป็นสภาวะยั่งยืน ตั้งอยู่มั่นคงขจรยอคฤหา ตั้งอยู่มั่นคงขจรเสาระเนียด สภาวะ ๗ กองเหล่านั้น ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์หรือทั้งสุขทั้งทุกข์แก่กันและกัน ผู้มาเองก็ดี ผู้ใช้ให้มาก็ดี ผู้ได้ขึ้นก็ดี ผู้กล่าวให้ได้ขึ้นก็ดี ผู้เข้าใจความก็ดี ผู้ทำให้เข้าใจความก็ดี ไม่มีในสภาวะ ๗ กองนั้น เพราะแม้บุคคลจะเอาศัตราอย่างคมดัดศีรษะกัน ก็ไม่ชื่อว่าใคร ๆ ปลงชีวิตใคร ๆ เป็นแต่ศัตราสอดไปในช่องแห่งสภาวะ ๗ กองเท่านั้นดังนี้ ก็แต่กำเนิดที่เป็นประธาน ๑,๔๐๖,๖๐๐ กรรม ๕๐๐ กรรม ๕ กรรม ๓ กรรม ๑ กรรมครั้ง ปฏิปทา ๖๒ อันตรกัป ๖๒ อภิชชาติ ๖ บุริสกุณิ ๘ อาชีวก ๔,๕๐๐ ปริพพาชก ๔,๕๐๐ นาคาวาส ๔,๕๐๐ อินทริย์ ๒,๐๐๐ นรก ๓,๐๐๐ โรชธาตุ ๓๖ สัตถุญญิครรภ์ ๗ อสัตถุญญิครรภ์ ๗ นิคคณ-ครรภ์ ๗ เทวดา ๗ มนุษย์ ๗ ปิศาจ ๗ สระ ๗ ปวณฺเฑ ๗ หิน ๗ เหวใหญ่ ๗ เหวน้อย ๗๐๐ มหาสุบิน ๗ สุบิน ๗๐๐ มหากัป ๘,๔๐๐,๐๐๐ เหล่านี้ ที่พาลและบัณฑิตเร่ร่อนท่องเที่ยวไปแล้วจักทำที่สุดทุกข์ได้ ความสมหวังว่า เราจักบำมกรรมที่ยังไม่อำนวยผลให้อำนวยผล หรือเราสัมผัสถูกต้องกรรมที่อำนวยผลแล้ว จักทำให้สุดสิ้นด้วยศีล ด้วยพรต ด้วยตบะ หรือด้วยพรหมจรรย์นี้ ไม่มีในที่นั้น สุขทุกข์ที่ทำให้มีที่สิ้นสุดได้ เหมือนดวงของให้หมดด้วยทะนาน ย่อมไม่มีในสงสารด้วยอาการอย่างนี้เลย ไม่มีความเสื่อม ความเจริญ ไม่มีการเลื่อนขึ้นเลื่อนลง พาลและบัณฑิตเร่ร่อนท่องเที่ยวไป จักทำที่สุดทุกข์ได้เอง เหมือนกลุ่มค่ายที่บุคคลขว้างไป ย่อมคลี่หมดไปเองฉะนั้น ดังนี้.

[๓๐๒] ดูก่อนสันทกะ ในลัทธิของศาสนานั้น วิญญชนย่อมเห็น
ตระหนักดังนี้ว่า ท่านศาสดาผู้มีปกติกถาอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ไม่
มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครนิรมิต ไม่มีใครให้นิรมิต เป็น
สภาวะข้งอื่น ตั้งอยู่มั่นคงคฺขยอดคฺกุเขา ตั้งอยู่มั่นคงคฺจุเสาระเนียด สภาวะ ๗
กอง เหล่านั้น ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่
อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์หรือทั้งสุขทั้งทุกข์แก่กันและกัน สภาวะ๗ กองเป็นโณ
คือ กองดิน กองน้ำ กองไฟ กองลม สุข ทุกข์ ชีวะเป็นที่ ๗
สภาวะ ๗ กองนี้ ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครนิรมิต ไม่
มีใครให้นิรมิต เป็นสภาวะข้งอื่น ตั้งอยู่มั่นคงคฺขยอดคฺกุเขา ตั้งอยู่มั่นคงคฺจุ
เสาระเนียด สภาวะ ๗ กองเหล่านั้น ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียด-
เบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์หรือทั้งสุขทั้งทุกข์แก่กันและกัน ผู้
ฆ่าเองก็ดี ผู้ใช้ให้ฆ่าก็ดี ผู้ไถ่ยาก็ดี ผู้กล่าวให้ไถ่ยาก็ดี ผู้เข้าใจความก็ดีผู้ทำ
ให้เข้าใจความก็ดีไม่มีในสภาวะ ๗ กองนั้น เพราะแม้ว่าบุคคลจะเอาศัสตราอย่าง
คมตัดศีรษะกัน ก็ไม่ชื่อว่าใคร ๆ ปลงชีวิตใคร ๆ เป็นแต่ศัสตราสอดไปตาม
ช่องแห่งสภาวะ ๗ กองเท่านั้นดังนี้ ก็แต่กำเนิดที่เป็นประธาน ๑,๔๐๖,๖๐๐
กรรม ๕๐๐ กรรม ๕ กรรม ๓ กรรมครึ่ง ปฏิปทา ๖๒ อันตรกัป ๖๒
อภิชาดิ ๖ ปุริสภูมิ ๘ อาชีวก ๔,๕๐๐ ปริพพาชก ๔,๕๐๐ นาคาวาส ๔,๕๐๐
อินทรีย์ ๒,๐๐๐ นรก ๓,๐๐๐ รโฆธาตุ ๓๖ สัตถุญญิครรภ ๗ อสัตถุญญิครรภ ๗
เทวดา ๗ มนุษย์ ๗ ปิศาจ ๗ สรร ๗ ปวฺภูชะ ๗ หิน ๗ เหวใหญ่ ๗ เหวน้อย
๗๐๐ มหาสุบิน ๗ สุบิน ๗๐๐ มหากัป ๘,๔๐๐,๐๐๐ เหล่านี้ ที่พาลและบัณฑิต
เร่ร่อนท่องเที่ยวไปแล้วจักทำที่สุดทุกข์ได้ ความสมหวังว่าเรจักบ่มกรรมที่ยัง
ไม่อำนวยผลให้อำนวยผล หรือเราสัมผัสถูกต้องกรรมที่อำนวยผลแล้ว จัก

ทำให้สุดสิ้นด้วยศีล ด้วยพรต ด้วยตบะ หรือด้วยพรหมจรรย์นี้ไม่มีในที่นั้น
สุขทุกข์ที่ทำให้มีที่สิ้นสุดได้เหมือนดวงของให้หมดด้วยทะนานย่อมไม่มีในสงสาร
ด้วยอาการอย่างนี้เลย ไม่มีความเสื่อม ความเจริญ ไม่มีการเลื่อนขึ้นเลื่อนลง
พาลและบัณฑิตเร่ร่อนท่องเที่ยวไป จักทำที่สุดทุกข์ได้เอง เหมือนกลุ่มด้ายที่
บุคลลขว้างไปย่อมคลี่หมดไปเอง ฉะนั้น ดังนี้. ถ้าคำของท่านศาสดานี้เป็น
คำจริง กรรมในลัทธิที่เราไม่ได้ทำเลยเป็นอันทำแล้ว พรหมจรรย์ในลัทธิ
ที่เรามิได้อยู่เลยเป็นอันอยู่แล้ว แม้เราทั้งสองคือเราผู้มีได้กล่าวว่า เราทั้งสอง
เร่ร่อนท่องเที่ยวไปแล้วจักทำที่สุดทุกข์ได้ก็ดี ก็ชื่อว่าเป็นผู้เสมอ ๆ กัน ถึง
ความเป็นผู้เสมอกันในลัทธินี้ ที่ยิ่งกว่ากันก็คือความที่ท่านศาสดานี้เป็นผู้ประ-
พฤติเปลือยกาย เป็นคนศรัทธาโล้น ทำความเพียรในการเดินกระโห้ง ถอนผม
และหนวด เมื่อเราอยู่ครองเรือนนอนเบียดกับบุตร ประพรมแก่นจันทร์เมือง
กาฬี ทรงดอกไม้อของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงินอยู่ ก็จักเป็นผู้มี
คติเสมอ ๆ กันกับท่านศาสดานี้ในภพหน้าได้ เรานั้นรู้อะไรเห็นอะไรอยู่ จึงจัก
ประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานี้ วิญญูชนนั้นครั้งรู้ว่า ลัทธินี้ไม่เป็นโอกาส
ที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ดังนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายหลีกไปจากพรหมจรรย์
นั้น ลูกก่อนสันทกะ ลัทธิอันไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ที่
วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ก็ยังกุศลธรรมเครื่องออก
ไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ เป็นประการที่สิ้นนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัส
ไว้แล้ว ลูกก่อนสันทกะ ลัทธิสมัยอันไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์
ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ ก็ยังกุศลธรรมเครื่อง
ออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ สี่ประการนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้
ผู้เห็นเป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบพระองค์นั้น ตรัสไว้แล้ว.

[๓๐๓] ท่านพระอานนท์ ข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสลัทธิอันไม่เป็น โอกาสที่จะอยู่ประพาศพรหมจรรย์สี่ประการ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพาศพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ที่พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ นี้ น้าอัสสรย์ ท่านพระอานนท์ ไม่เคยมี ท่านพระอานนท์ ก็พรหมจรรย์อันเว้นความยินดีสี่ประการ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพาศพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ที่พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้เหล่านั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระองค์นั้นตรัสไว้แล้ว เป็นไฉน.

[๓๐๔] ดูก่อนสันทกะ ศาสดาบางคนในโลกนี้ ตั้งตนเป็นสัพพัญญู รู้เห็นธรรมทั้งปวง ปฏิญาณความรู้ความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดิน อยู่ก็ดี หยุดอยู่ก็ดี หลับแล้วก็ดี ตื่นอยู่ก็ดี ความรู้ความเห็นปรากฏเสมอเป็น นิจ ศาสดานั้นเข้าไปเรือนว่างบ้าง ไม่ได้ก่อนข้าวบ้าง สุนัขกัดเอาบ้าง พบ ม้าคุบ้าง พบโคคุบ้าง ถามถึงชื้อบ้าง โคตรบ้าง ของหญิงบ้าง ของชายบ้าง ถามถึงชื้อบ้าง หนทางบ้าง ของบ้านบ้าง ของนิคมบ้าง เมื่อถูกถามว่านี่อะไร ก็ตอบเขาว่า เราเข้าไปยังเรือนว่างด้วยกิจที่เราจำต้องเข้าไป เราไม่ได้ก่อน ข้าวด้วยเหตุที่เราไม่ควรได้ เราเป็นผู้ถูกสุนัขกัดด้วยเหตุที่ควรถูกกัด เราพบ ช้างคุด้วยเหตุที่ควรพบ เราถามถึงชื้อบ้าง โคตรบ้าง ของหญิงบ้าง ของชาย บ้าง ด้วยเหตุที่ควรถาม เราถามถึงชื้อบ้าง ทางบ้าง ของบ้านบ้าง ของนิคม บ้าง ด้วยเหตุที่ควรถาม.

ดูก่อนสันทกะ ในพรหมจรรย์ของศาสดานั้น วิญญูชนย่อมทราบ ตระหนักดังนี้ว่า ท่านศาสดาซึ่งตั้งตัวเป็นสัพพัญญู รู้เห็นธรรมทั้งปวง ปฏิ-

ญาณความรู้ความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดินอยู่ก็ดี หยุดอยู่ก็ดี
หลับแล้วก็ดี ตื่นอยู่ก็ดี ความรู้ความเห็นปรากฏเสมอเป็นนิจ ศาสดานั้นเข้าไป
ไปยังเรือนว่างบ้าง ไม่ได้ก่อนข้าวบ้าง สุนัขกัดบ้าง พบช้างคุบ้าง พบม้าคุ
บ้าง พบโคคุบ้าง ถามซื้อบ้าง โคตรบ้าง ของหญิงบ้าง ของชายบ้าง ถาม
ถึงซื้อบ้าง หนทางบ้าง ของบ้านบ้าง ของนิคมบ้าง ศาสดานั้นเมื่อถูกถามว่า
นี่อะไร ก็ตอบเขาว่า เราเข้าไปยังเรือนว่างด้วยกิจที่เราจำต้องเข้าไป เราไม่
ได้ก่อนข้าวด้วยเหตุที่เราไม่ควรได้ เราเป็นผู้ถูกสุนัขกัดด้วยเหตุที่ควรถูกกัด
เราพบช้างคุด้วยเหตุที่ควรพบ เราพบม้าคุด้วยเหตุที่ควรพบ เราพบโคคุด้วย
เหตุที่ควรพบ เราถามถึงซื้อบ้าง โคตรบ้าง ของหญิงบ้าง ของชายบ้าง ด้วย
เหตุที่ควรถาม เราถามถึงซื้อบ้าง หนทางบ้าง ของบ้านบ้าง ของนิคมบ้าง
ด้วยเหตุที่ควรถาม ดังนี้ วิญญูชนครั้นรู้ว่า พรหมจรรย์นี้เว้นจากความยินดี
ดังนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายหลีกไปเสียจากพรหมจรรย์นั้น ดูก่อนสันทกะ พรหม-
จรรย์อันเว้นจากความยินดี ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึง
เมื่ออยู่ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ ประการที่หนึ่ง
นี้แลอันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์
เองโดยชอบพระองค์นั้น ตรัสไว้แล้ว.

[๓๐๕] ดูก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้
เป็นผู้เชื่อถือการฟังตามกัน เป็นผู้เชื่อว่าจริงด้วยการฟังตามกัน ศาสดานั้นจึง
แสดงธรรมโดยฟังตามกัน โดยสืบๆ กันมาว่าอย่างนั้นๆ โดยอ้างตำรา ดูก่อน
สันทกะ ก็เมื่อศาสดาเชื่อถือการฟังตามกัน เชื่อว่าจริงด้วยการฟังตามกันแล้ว
ย่อมมีการฟังดีบ้าง มีการฟังชั่วบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอื่นบ้าง.

ดูก่อนสันตกะ ในพรหมจรรย์ของศาสนานี้ วิญญูชนย่อมทราบ
ตระหนักดังนี้ว่า ท่านศาสนานี้เป็นผู้เชื่อถือการฟังตามกัน เชื่อว่าจริงด้วยการ
ฟังตามกัน ท่านศาสดาผู้นั้นแสดงธรรมโดยการฟังตามกัน โดยสืบ ๆ กันมา
ว่าอย่างนั้น ๆ โดยอ้างตำรา ก็เมื่อศาสดาเชื่อถือการฟังตามกัน เชื่อว่าจริง
ด้วยการฟังตามกันแล้ว ย่อมมีการฟังดีบ้าง การฟังชั่วบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง
เป็นอย่างอื่นบ้าง ดังนี้ วิญญูชนนั้นครั้งรู้ว่าพรหมจรรย์นี้เว้นจากความยินดี
ดังนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายหลีกไปเสียจากพรหมจรรย์นั้น ดูก่อนสันตกะ พรหม-
จรรย์อันเว้นจากความยินดีที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพาศพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่อ
อยู่ที่พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ ประการที่สองนี้แล
อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง
โดยชอบพระองค์นั้น ตรัสไว้แล้ว.

[๓๐๖] ดูก่อนสันตกะ อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้เป็น
ผู้ใช้ความตรึก เป็นผู้ใช้ความพิจารณา ศาสดานั้นจึงแสดงธรรมตามปฏิภาณ
ของตนเทียบเหตุตามความที่ตนตรึก คล้อยตามความที่ตนพิจารณา ดูก่อน
สันตกะ ก็เมื่อศาสดาใช้ความตรึก ใช้ความพิจารณาแล้ว ก็ย่อมมีความตรึกดี
บ้าง ความตรึกชั่วบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอื่นบ้าง.

ดูก่อนสันตกะ ในพรหมจรรย์ของศาสนานี้ วิญญูชนย่อมทราบ
ตระหนักดังนี้ว่า ท่านศาสดาจารย์นี้เป็นผู้ใช้ความตรึก เป็นผู้ใช้ความพิจารณา
ท่านศาสดาจารย์นั้นย่อมแสดงธรรมตามปฏิภาณของตนเทียบเหตุตามความที่ตน
ตรึก คล้อยตามความที่ตนพิจารณา ก็เมื่อศาสดาเป็นผู้ใช้ความตรึก ใช้ความ
พิจารณาแล้ว ก็ย่อมมีความตรึกดีบ้าง ความตรึกชั่วบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง
เป็นอย่างอื่นบ้าง วิญญูชนนั้น ครั้งรู้ว่าพรหมจรรย์นี้เว้นจากความยินดีดังนี้
แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายหลีกไปเสียจากพรหมจรรย์นั้น.

ดูก่อนสันทกะ พรหมจรรย์อันเว้นจากความยินดีที่วิญญูชนไม่พึง
ประพติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์
ให้สำเร็จไม่ได้ ประการที่สามนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็น
พระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง โดยชอบพระองค์นั้น ตรัสไว้แล้ว.

[๓๐๗] ดูก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ เป็น
คนเขลาขมังงาย เพราะเป็นคนเขลา เพราะเป็นคนงมงาย ศาสดานั้นเมื่อถูก
ถามปัญหาอย่างนั้น ๆ ข่มถึงความส่ายวาทา คือตอบคืนได้ไม่ตายตัวว่า ความ
เห็นของเราอย่างนี้ก็มีใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็มีใช่ ไม่ใช่ก็มีใช่ มิใช่
ไม่ใช่ก็มีใช่ดังนี้ ดูก่อนสันทกะ ในพรหมจรรย์ของศาสดานั้น วิญญูชนข่ม
ทราบตระหนักดังนี้ว่า ท่านศาสดานี้เป็นคนเขลาขมังงาย เพราะเป็นคนเขลา
เพราะเป็นคนงมงาย ศาสดานั้นเมื่อถูกถามปัญหาอย่างนั้น ๆ ข่มถึงความส่าย
วาทา คือตอบคืนได้ไม่ตายตัวว่า ความเห็นของเราอย่างนี้ก็มีใช่ อย่างนั้น
ก็มีใช่ อย่างอื่นก็มีใช่ ไม่ใช่ก็มีใช่ มิใช่ไม่ใช่ก็มีใช่ ดังนี้ วิญญูชนนั้น
ครั้นรู้ว่าพรหมจรรย์นี้เว้นจากความยินดีดังนี้แล้ว ข่มเบื้อหน่ายหลีกไปเสียจาก
พรหมจรรย์นั้น ดูก่อนสันทกะ พรหมจรรย์อันเว้นจากความยินดี ที่วิญญูชน
ไม่พึงอยู่ประพติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ ก็ยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจาก
ทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ ประการที่สี่นี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น
เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบพระองค์นั้น ตรัสไว้แล้ว

ดูก่อนสันทกะ พรหมจรรย์อันเว้นจากความยินดี ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่
ประพติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้
สำเร็จไม่ได้ สี่ประการนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระ-
อรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบพระองค์นั้น ตรัสไว้แล้ว.

[๓๐๔] ท่านพระอานนท์ ข้อที่พรหมจรรย์อันเว้นจากความยินดีสี่ประการนั้นแหละ อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระองค์นั้น ตรัสว่าเป็นพรหมจรรย์เว้นจากความยินดี ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงแม้อยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ นี้ นาสัจจรรย์ ไม่เคยมี ท่านพระอานนท์ ก็ศาสนานั้นมีปรกติกาล่าวย่างไร บอกอย่างไร ในพรหมจรรย์ที่วิญญูชนพึงอยู่โดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็ยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้.

ว่าด้วยฉาน ๔

[๓๐๕] ดูก่อนสันทกะ พระตถาคตเสด็จอุบัติในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พระตถาคตพระองค์นั้นทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เอง แล้วทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี หรือผู้เกิดเฉพาะในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ย่อมฟังธรรมนั้น ครั้นฟังแล้ว ได้ศรัทธาในพระตถาคต เขาประกอบด้วยการได้ศรัทธานั้น ย่อมเห็นตระหนักรู้ว่า ฆราวาสคับแคบ เป็นทางมาแห่งทุกข์ บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลอยู่ครองเรือน จะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวดุจสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย

ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาหวัดหรือกวบวชเป็นบรรพชิต
สมัยต่อมา เขาละกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ ละเครื่องนุ่งห่มน้อยใหญ่ ปลงผมและ
หนวด นุ่งผ้ากาสาหวัดหรือกวบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้วเป็นผู้ถึงพร้อม
ด้วยสิกขาและสาธิตของภิกษุทั้งหลาย ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์
วางพันธะ วางศีลตราแล้ว มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณา หวัง
ประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับแต่
ของที่เขาให้ ต้องการแต่ของที่เขาให้ ไม่ประพฤติดนเป็นขโมย เป็นผู้สะอาด
ละกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล
เว้นจากเมถุนอันเป็นกิจของชาวบ้าน ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ
พูดแต่ความจริง ดำรงสัตย์ พูดเป็นหลักฐาน ควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลก
ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้วไม่ไปบอกข้างโน้น
เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้าวกัน หรือฟังจากข้างโน้น แล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อ
ให้คนหมู่นี้แตกร้าวกัน สมานคนที่แตกร้าวกันแล้วบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อม
เพรียงกันแล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน
ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษ เพราะเหตุ ชวนให้
รักจับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ ละคำเพ้อเจ้อ เว้น
ขาดจากคำเพ้อเจ้อ พูดถูกกาล พูดแต่คำที่เป็นจริง พูดอิงอรรด พูดอิงธรรม
พูดอิงวินัย พูดแต่คำมีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์
โดยกาลอันควร เว้นขาดจากการพราดพิชคามและภุตคาม ฉันทนเดียว เว้น
การฉันทนในราตรี งดจากการฉันทนในเวลาวิกาล เว้นขาดจากการฟ้อนรำขับร้อง
การประโคมดนตรี และดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล เว้นขาดจากการตัด
ทรงประดับและตกแต่งร่างกาย ด้วยดอกไม้ของหอมและเครื่องประเทืองผิวอัน

เป็นฐานแห่งการแต่งตัว เว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่ง ที่นอนอันสูงใหญ่ เว้นขาดจากการรับทองและเงิน เว้นขาดจากการรับธัญชาติดิบ เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี เว้นขาดจากการรับทาสีและทาส เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร เว้นขาดจากการรับช้าง วัว ม้า และ ลา เว้นขาดจากการรับไร่นาและที่ดิน เว้นขาดจากการประกอบพุทธกรรมและการรับใช้ เว้นขาดจากการซื้อและการขาย เว้นขาดจากการถือโก่งด้วยดาซัง การโก่งด้วยของปลอม และการโก่งด้วยเครื่องตวงวัด เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง เว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้นและกรรโชก เธอเป็นผู้สันโดษ ด้วยจิวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง นกมีปีกจะบินไปทางทิศภาคใด ๆ ก็มีแต่ปีกของตัวเองเป็นภาระบินไปฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้น เป็นผู้สันโดษ ด้วยจิวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาต เป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง เธอเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ถืออนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌาและโทมนัสครอบงำ ชื่อว่ารักษาจักขุนทรีย์ เธอฟังเสียงด้วยหู... ดมกลิ่นด้วยจมูก... ลิ้มรสด้วยลิ้น... ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย... รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้วไม่ถืออนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ที่เมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษามนินทรีย์ ชื่อว่าถึงความสำรวมในมนินทรีย์ ภิกษุประกอบด้วยอินทรีย์สังวรอันเป็นอริยะเช่นนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันบริสุทธ์ ไม่ระคนด้วยกิเลสเฉพาะตน

เธอย่อมทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป ในการถอยกลับ ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการแฉก ในการเหลียว ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการคู้เข้า ในการเหยียด ออก ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการทรงสังฆาฏี บาตรและจีวร ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม ย่อมทำความรู้สึกตัวในการ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การ หลับ การตื่น การพูด การนิ่ง ภิกษุนั้นประกอบด้วยศีลชั้น อินทรีย์สังวร สติสัมปชัญญะและสันโดษ อันเป็นอริยะเช่นนี้แล้ว ย่อมเสพเสนาสนะอันสังัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชุก ที่แจ้ง ลอมฟาง ใน กาลภายหลังภัต เธอกลับจากบิณฑบาตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติ ไว้เฉพาะหน้า เธอละความโลภในโลก มีใจปราศจากความโลภอยู่ ย่อมชำระ จิตให้บริสุทธิ์จากความโลภ ละความประทุษร้าย คือ พยาบาท ไม่คิดพยาบาท มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก ความประทุษร้ายคือพยาบาท ละถิ่นมิตระแล้ว เป็นผู้ปราศจากถิ่นมิตระ มี ความกำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์ จากถิ่นมิตระ ละอุทธัจจกุกกุจจะ เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ ณ ภายในอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจจะ ละวิจิกิจฉา เป็นผู้ข้ามวิจิกิจฉา ไม่มี ความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา ภิกษุ นั้นครั้งละนิรณันท์ทั้งห้าเหล่านี้ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ ทำปัญญาให้ถอย กำลังแล้ว เธอสังคจากาม สังคจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มี วิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ ดูก่อนสันทกะ ก็สาวกย่อมบรรลุคุณพิเศษ อันโอฬารเห็นปานนี้ ในศาสดาใด วิญญูชนพึงอยู่ประพฤดิพรหมจรรย์ใน ศาสดานั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ ให้สำเร็จได้.

ดูก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุลหุตติยฌาน มีความผ่องใส
แห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์
สงบไปไม่มีปิติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ดูก่อนสันทกะ ก็สาวกย่อมบรรลุลหุตติยฌาน
อันโอฬาร เห็นปานนั้น ในศาสดาไค วิญญูชนพึงอยู่ประพาศพรหมจรรย์ใน
ศาสดานั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์
ให้สำเร็จได้.

ดูก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ภิกษุมิอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และ
เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุลหุตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย
สรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มิอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ดูก่อนสันทกะ
ก็สาวกย่อมบรรลุลหุตติยฌานอันโอฬารเห็นปานนี้ ในศาสดาไค วิญญูชนพึงอยู่
ประพาศพรหมจรรย์ในศาสดานั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรม
เครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้.

ดูก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุลหุตตถฌาน ไม่มีทุกข์
ไม่มีสุข เพราะละทุกข์ละสุข และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มิอุเบกขา
เป็นเหตุให้สติบริสุทธิอยู่ ดูก่อนสันทกะ ก็สาวกย่อมบรรลุลหุตติยฌานอันโอฬาร
เห็นปานนี้ในศาสดาไค วิญญูชนพึงอยู่ประพาศพรหมจรรย์ในศาสดานั้นโดย
ส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้.

วิชา ๓

[๓๑๐] ภิกษุนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส
ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้แล้ว
ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่ออุปเพนิวาสานุสสติญาณ เขื่อย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็น

อันมาก คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ว่าในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุข เสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนสันทกะ ก็สาวกย่อมบรรลุลุณวิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ ในศาสดาใด วิญญูชนพึงอยู่ประพฤดิพรหมจรรย์ในศาสดานั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้.

ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้แล้ว ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อจตุและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ ถ่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ว่า สัตว์เหล่านั้น ประกอบด้วยกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต ตีเตียน พระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เมื่อตายไป เขาเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านั้นประกอบด้วยกายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เมื่อตายไป เขาเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ดังนี้

เธอย่อมเห็นหมู่มสัตว์กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มี
ผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์
ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนสันทกะ ก็สาวก
ย่อมบรรลुकุณวิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ ในศาสดาใด วิญญูชนพึงอยู่ประพฤติ
พรหมจรรย์ในศาสดานั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่อง
ออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้.

ดูก่อนสันทกะ อีกประการหนึ่ง ภิกษุหนึ่ง เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์
ผ่องแผ้วไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่
หวั่นไหวอย่างนี้แล้ว ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่ออาสวักขญาณ ย่อมรู้ชัดตาม
ความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา
นี้อาสวะนี้อาสวสมุทัยนี้อาสวนิโรธนี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้
อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ
เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์
อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ดูก่อน
สันทกะ ก็สาวกย่อมบรรลुकุณวิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ ในศาสดาใด วิญญู
ชนพึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ในศาสดานั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ ก็พึง
ยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้.

พระปิณาสพไม่วางฐานะ ๕

[๓๑๑] ท่านพระอานนท์ ก็ภิกษุใดเป็นพระอรหันต์ ปิณาสพ อยู่จบ
พรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีกิเลสเครื่อง
ประกอบสัตว์ในภพสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นยังบริโภค
คามทั้งหลายหรือ.

ดูก่อนสันตกะ ภิกษุใดเป็นพระอรหันต์ จินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์ของตนอันถึงแล้ว มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ในภพสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้น เป็นผู้ไม่ควรประพาศลวงฐานะทั้งห้า คือ ภิกษุจินาสพ เป็นผู้ไม่ควรแกเล็งปลงสัตว์จากชีวิต ๑ เป็นผู้ไม่ควรถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้อันเป็นส่วนแห่งความเป็นขโมย ๑ เป็นผู้ไม่ควรเสพเมถุนธรรม ๑ เป็นผู้ไม่ควรกล่าวเท็จทั้งรู้ ๑ เป็นผู้ไม่ควรทำการสังสม บริโภคคามทั้งหลาย เหมือนเมื่อเป็นคฤหัสถ์ในกาลก่อน ๑ ดูก่อนสันตกะ ภิกษุใดเป็นพระอรหันต์จินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์ของตนอันถึงแล้ว มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ในภพสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ควรประพาศลวงฐานะทั้งห้าเหล่านี้.

รู้ว่าเราหมดอาสวะได้อย่างไร

[๓๑๒] ท่านพระอานนท์ ก็ภิกษุใด เป็นพระอรหันต์จินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์ของตนอันถึงแล้ว มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพสิ้นแล้ว. หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ เมื่อภิกษุนั้นเดินไปอยู่ก็ดี หยุดอยู่ก็ดี กลับแล้วก็ดี ดั้นอยู่ก็ดี ความรู้ความเห็น ว่า อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้วดังนี้ ปรากฏเสมอเป็นนิจหรือ.

ดูก่อนสันตกะ ถ้าเช่นนั้น เราจักทำอุปมาแก่ท่าน วิญญูชนบางพวกในโลกนี้ ย่อมรู้ทั่วถึงอรรถแห่งภายิตได้ด้วยอุปมา เปรียบเหมือนมือและเท้าของบุรุษขาดไป เมื่อบุรุษนั้นเดินไปอยู่ก็ดี หยุดอยู่ก็ดี กลับแล้วก็ดี ดั้นอยู่ก็ดี มือและเท้าก็เป็นอันขาดอยู่เสมอเป็นนิจนั่นเอง อนึ่ง เมื่อเขาพิจารณาย่อมรู้ว่ามือและเท้าของเรขาดแล้ว ดังนี้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้น เป็นพระอรหันต์

จีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์ของตนอันถึงแล้ว มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ เมื่อเดินไปอยู่ก็ดี หยุดอยู่ก็ดี กลับแล้วก็ดี ตื่นอยู่ก็ดี อาสวะทั้งหลายก็เป็นอันสิ้นไปเสมอเป็นนิจันเอง อนึ่ง เมื่อเธอพิจารณา ย่อมรู้ได้ว่าอาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว.

[๓๑๓] ท่านพระอานนท์ ก็ในธรรมวินัยนี้ มีภิกษุผู้นำ [ตน] ออก ไปได้จากกิเลสและกองทุกข์มากเพียงไร.

ดูก่อนสันตกะ ในธรรมวินัยนี้ ภิกษุผู้นำ [ตน] ออกไปได้จากกิเลส และกองทุกข์นั้น มิใช่ร้อยละเดียว มิใช่สองร้อยละ มิใช่สามร้อยละ มิใช่สี่ร้อยละ มิใช่ห้าร้อยละ ความจริงมีอยู่มากทีเดียว.

ท่านพระอานนท์ น้าอัสจรรย ท่านพระอานนท์ ไม่เคยมี ในธรรมวินัย นี้ ไม่ได้มีการยกย่องแต่ธรรมของตน และมีคำติเตียนธรรมของผู้อื่น มีแต่การ แสดงธรรมมากมายเพียงนั้น ส่วนอาชีวกเหล่านี้ ชื่อว่าเป็นบุตรของมารดาผู้มี บุตรตายแล้ว ยกย่องแต่ตนและติเตียนคนอื่นเท่านั้น ทั้งตั้งศาสดาไว้สามคน คือนั้นทวัจจะ ๑ กิสสังกัจจะ ๑ มกขลิโคสาล ๑ ว่าเป็นผู้นำ [ตน] ออกจาก กิเลสและกองทุกข์ได้. ลำดับนั้น สันตกปริพาชก เรียกบริษัทของตนมาว่า พ่อ ผู้เจริญทั้งหลาย จงประพาศพรหมจรรย์เถิด การอยู่ประพาศพรหมจรรย์ใน พระสมณโคตมย่อมมีผล แต่ว่าบัดนี้เราทั้งหลายสละลาภสักการะความสรรเสริญ เลียนั้น มิใช่ทำได้ง่าย.

สันตกปริพาชกส่งบริษัทของตนไปในการประพาศพรหมจรรย์ในพระ- ผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยประการฉะนี้แล.

จบสันตกสูตรที่ ๖

๖. อรรถกถาสันทกสูตร

สันทกสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตं ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า ปิลกขคฺคหํ ที่ประตูล้านได้มีต้น
เลียบ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ปิลกขคฺคหา. บทว่า ปฐิสฺสลาณา วุฏฺฐิโต
พระอรหันต์ออกจากที่เรือน คือออกจากวิเวก. บทว่า เทวตโสฬโส ป่อน้ำ
ที่น้ำฝนเซาะ คือสระน้ำใหญ่เกิดในที่ที่ถูกรน้ำฝนเซาะ. บทว่า คฺคหา ในบทว่า
คฺคหาทสฺสนาย เพื่อคูล้านี้ เป็นถ้ำเต็มไปด้วยฝุ่น. ถ้านั้นได้อยู่ในที่ที่พื้นน้ำ
เป็นที่ดอน. คนทั้งหลายทำอุโมงค์ตลอดนำดอกไม้และฝุ่นออก ยกเสวไว้ภายใน
ข้างบนสุดมุงด้วยกระดานทำเป็นเรือนชั่วคราว. พวกปริพาชกเหล่านั้นอยู่กัน
ในถ้ำนั้น. ถ้ำนั้นในฤดูฝนมีน้ำขังเต็ม. ถึงหน้าแล้ง ปริพาชกพากันไปอยู่ในถ้ำนั้น
พระอรหันต์กล่าวว่า คฺคหาทสฺสนาย หมายถึงถ้ำนั้น. จริงอยู่ การไปเพื่อ
วิหาร หรือว่าเพื่อคูลสมุทรและกุเภา เพราะพิจารณาซึ่งสังสารวัฏอันมีเบื้องต้น
และที่สุดอันบุคคลตามรู้ไม่ได้แล้ว ย่อมควร. บทว่า อุนฺนาทินิยา ด้วย
เสียงสูง คือแผดเสียงเอ็ดตะโร. ตริจกานถานัน แผดเสียงอยู่อย่างนี้
สูงด้วยส่ง เสียงสูงเสียงดังแพร่ไปในทิศทั้งหลาย. เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า
อฺจุจาสทฺถมฺหาสทฺโท เพราะเสียงสูงและเสียงดัง. ปริพาชกเหล่านั้นลุกขึ้น
แต่เช้าตรู่แล้วควรทำเจตยวัตร โพธิวัตร อจารยวัตร อุปัชฌายวัตร หรือ
โยนิโสมนสิการไม่มีเลย. พวกเขาลุกแต่เช้าตรู่ กลางวันประชุมกัน ตอนเย็น
ประชุมสนทนากัน เพื่อหาความสบาย. เริ่มคุยกันถึงเรื่องมือและเท้าเป็นต้น
ของกันและกันอย่างนี้ว่า มือของคนนี้งาม เท้าของคนนี้งาม หรือคุยกันถึง
ผิวพรรณของหญิง ชาย เด็กหญิงและเด็กชายหรือเรื่องอื่น ๆ เช่นความชื่นชม

ในกามและความชื่นชมในภพเป็นต้น. แล้วกล่าวตริจ্ঞานกถาหลายอย่าง มี
พูดถึงเรื่องพระราชาเป็นต้นโดยลำดับ. จึ่งอยู่การพูดอันเป็นการขัดขวาง
ทางสวรรค์และนิพพาน ชื่อว่า **ตริจ্ঞานกถา** เพราะไม่นำออกไปจากภพได้
ในกถาเหล่านั้นการพูดถึงเรื่องของพระราชาเป็นไปโดยนัยมีอาทิว่า พระเจ้ามหา-
สมมตราช พระเจ้ามณฑาตุราช พระเจ้าธรรมาโศกราช มีอานุภาพอย่างนี้
ชื่อว่า **ราชกถา**. ในโจรกถาเป็นต้นก็มีนัยนี้เหมือนกัน. การพูดอาศัยกามคุณ
โดยนัยมีอาทิว่า พระราชาองค์โน้น พระรูปพระโฉมงดงาม น่าชม ดังนี้ ก็เป็น
ตริจ্ঞานกถา. แต่การพูดเป็นทำนองอย่างนี้ว่า แม้พระราชาองค์นั้นมีอานุภาพ
มากอย่างนี้ ก็ยังสวรรคตดังนี้ ชื่อว่าย่อมตั้งอยู่ในความเป็น**กรรมฐานกถา**.
แม้ในโจรทั้งหลายการพูดอาศัยกามคุณว่า โอ เขากล้าหาญ เพราะอาศัยกรรม
ของโจรเหล่านั้นว่า โจรมูลเทพมีอานุภาพมากอย่างนี้ โจรเมฆมาละ มีอานุภาพ
มากอย่างนี้ ดังนี้ ก็เป็น **ตริจ্ঞานกถา**. แม้ในการรบ การพูดในการตบยุทธ์
เป็นต้น ด้วยความพอใจ ในกามว่าคนโน้น ถูกคนโน้นฆ่าอย่างนี้ ถูกแทง
อย่างนี้ ดังนี้ก็เป็น **ตริจ্ঞานกถา**. แต่การพูดในเรื่องทั้งหมดเป็นทำนอง
อย่างนี้ว่า แม้ชนเหล่านั้นก็ยังตายได้ดังนี้เป็น**กรรมฐานกถา**ทีเดียว.

อีกอย่างหนึ่งในเรื่องข้าวเป็นต้น ไม่ควรพูดด้วยสามารถความชื่นชม
ในกามว่า เราเขียว กิน ดื่ม บริโภค ข้าวเป็นต้นมีสี มีกลิ่น มีรส มีผัสสะอย่าง
นี้. แต่ควรพูดถึงเรื่องน้ำเป็นต้นทำให้มีประโยชน์ว่า เราได้ถวายข้าวผ้าที่นอน
ดอกไม้ ของหอมอันสมบูรณ์ด้วยสีย่างนี้แก่ท่านผู้มีศีลในครั้งก่อน. เราได้ทำ
การบูชาที่พระเจดีย์ดังนี้. แม้ในการพูดถึงเรื่องญาติเป็นต้น ก็ไม่ควรพูดด้วย
สามารถความชื่นชมว่า ญาติของเราเป็นผู้กล้า เป็นผู้สามารถ หรือว่าเมื่อก่อน
เราได้เที่ยวไปด้วยยานอันสวยงามอย่างนี้. แต่ควรพูดทำให้มีประโยชน์ว่า แม้

ญาติของเราเหล่านั้น ก็ได้ตายไปเสียแล้ว. หรือว่าเมื่อก่อนเราได้ถวายรองเท้าชนิดนี้แก่พระสงฆ์. แม้พูดเรื่องบ้าน ก็ไม่ควรพูดด้วยสามารถความอยู่ดี อยู่ชั่ว อาหารดี อาหารขาดแคลนเป็นต้น หรือพูดด้วยสามารถความชื่นชมว่า คนอยู่บ้านโน้นเป็นคนกล้าเป็นคนสามารถ. แต่ควรพูดทำให้มีประโยชน์ว่าแม้คนกล้าที่มีศรัทธาเลื่อมใส ก็ยังตายได้. แม้ในการพูดเรื่องนิคม เรื่องนคร เรื่องชนบท ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. แม้การพูดเรื่องผู้หญิง ก็ไม่ควรพูดด้วยสามารถความชื่นชมอาศัยผิวพรรณและทรวดทรงเป็นต้น. ควรพูดอย่างนี้ว่า สตรีที่มีศรัทธาเลื่อมใส ก็ยังตายได้. แม้พูดเรื่องคนกล้าหาญ ก็ไม่ควรพูดด้วยความพอใจว่า นักรบชื่อว่าสันธิมิตราได้เป็นผู้กล้าหาญ. ควรพูดอย่างนี้นักรบผู้กล้าหาญมีศรัทธา ก็ยังตายได้. แม้พูดเรื่องตรอกก็ไม่ควรพูดด้วยความพอใจว่า ตรอกโน้นตั้งอยู่ดี ตั้งอยู่ไม่ดี มีคนกล้า มีคนสามารถ. ควรพูดว่า คนกล้าคนสามารถที่อยู่ตรอกนั้น ก็ยังตายได้.

บทว่า **กุมภฏฐานกถา** พูดเรื่องทำน้ำ คือที่ตั้งของหม้อน้ำท่านเรียกว่าทำน้ำ. บทว่า **กุมภกฐาสีกถา** พูดเรื่องนางกุมภกฐาสี แม้นางกุมภกฐาสีนั้น ก็ไม่ควรพูดด้วยความชื่นชมว่า นางกุมภกฐาสี น่ารัก จลาตการพื่อนรำ ขับร้อง. ควรพูดโดยนัยมีอาทิว่า **สพฺพสาสมฺปนฺนา** นั้นแหละ. บทว่า **ปฺพุพฺพเปตกถา** พูดเรื่องคนที่ล่วงลับไปแล้ว คือพูดเรื่องญาติในอดีต. ในบทว่า **ปฺพุพฺพเปตกถา** นั้น เช่นเดียวกับพูดเรื่องญาติที่ยังมีชีวิตอยู่. บทว่า **นานตฺต-กถา** พูดเรื่องเบ็ดเตล็ด คือพูดเรื่องไม่มีประโยชน์มีสภาพต่าง ๆ นอกเหนือจากพูดเรื่องก่อนและเรื่องหลัง. บทว่า **โลกกฺขายิกา** พูดเรื่องโลก คือสนทนากันเรื่องโลกายตศาสตร์และเรื่องนอกคัมภีร์ มีอาทิอย่างนี้ว่า โลกนี้ใครสร้าง โลกนี้คนโน้นสร้าง กาขาว เพราะกระดูกขาว นกยางกรอกแดงเพราะเลือดแดง

การพูดเรื่องทะเลไว้ประโยชน์มีอาทิอย่างนี้ว่า เพราะเหตุไรจึงเรียกว่าสมุทร เพราะเหตุไรจึงเรียกว่า สาคร. ที่เรียกว่า สมุทร เพราะขกมือประกาศว่าเรา บุค. ชื่อว่า สาคร เพราะสาครเทพ บุค. ชื่อว่า พุดเรื่องทะเล พุดถึงเหตุไว้ ประโยชน์ ไม่เป็นขึ้นเป็นอันว่า ความเจริญเป็นอย่างนี้ ความเสื่อมเป็นอย่างนี้ ชื่อว่าพุดเรื่องความเจริญและความเสื่อมด้วยประการนั้น ๆ. อนึ่งในบทนี้ความ เห็นว่าเที่ยงคือความเจริญ. ความเห็นว่าสูญคือความเสื่อม. ความเจริญคือ ภา ความเสื่อมคือ อภา. กามสุข คือความเจริญ. การทำตนให้ลำบากคือความเสื่อม. ชื่อว่า ตีรจณานกถามี ๓๒ อย่าง รวมกับ อิติภวภวถา (พุดเรื่องความ เจริญความเสื่อม) ๖ อย่างนี้ด้วยประการฉะนี้. สันทกปริพาชกนักร่วมกับ ผู้พุดตีรจณานกถาเห็นปานฉะนี้.

แต่นั้นสันทกปริพาชกแลดูปริพาชกเหล่านั้นคิดว่า ปริพาชกเหล่านี้ไม่ เคารพยำเกรงกันและกันเสียเลย. อนึ่งพวกเราตั้งแต่พระสมณโคดมปรากฏขึ้น เปรียบเหมือนหิ้งห้อยในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น. แม้ลากสักการะของพวกเรา ก็ เสื่อม. หากพระสมณโคดมหรือสาวกของพระโคดม แม้อุปัฏฐากผู้เป็นคฤหัสถ์ ของพระสมณโคดมนั้นพึงมาสู่ที่นี้ จักน่าละอายอย่างยิ่ง. ก็โทษในบริษัทย่อม ขึ้นในเบื้องบนของผู้เจริญในบริษัท. จึงมองดูข้างโน้นข้างนี้ได้เห็นพระเถระ. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า **อทุทสา โข สนุทโก ปริพาชโก ฯลฯ ตูณหิ**

อเหตุ สันทกปริพาชกได้เห็นท่านพระอานนท์มาแต่ไกล จึงห้ามบริษัทของ ตนให้สงบเสียงว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย จงเบาเสียงเถิด ท่านผู้เจริญทั้งหลาย อย่าทำเสียงดังต่อไปเลย. นี่สาวกของพระสมณโคดมเป็นสมณะชื่ออานนท์กำลัง มาอยู่. สมณะชื่ออานนท์นี้เป็นสาวกองค์หนึ่งในบรรดาสาวกของพระโคดมที่ อาศัยอยู่ ณ กรุงโกสัมพี ก็ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น เป็นผู้ใคร่ในความเป็นผู้มีเสียง

เขา แนะนำในความมีเสียงเขา กล่าวสรรเสริญเสียงเขา ถ้ากระไรสมณะชื่อ
อานนทนั้นทราบว่ามีเสียงเขาแล้ว พึงสำคัญที่จะเข้ามาใกล้. ลำดับนั้น
ปริพาชกเหล่านั้นได้นั่งอยู่.

ในบทเหล่านั้นบทว่า **สณฺฑเปติ** ให้สงบเสียงคือให้สำเนียง ได้แก่
ปกปิดโทษของบริษัทนั้น. ยังบริษัทตั้งอยู่โดยอาการที่ตั้งอยู่แล้วด้วยดี. เหมือน
นรุขเมื่อเข้าไปยังท่ามกลางบริษัท ย่อมนั่งห่มเรียบร้อยเพื่อปกปิดโทษ. กวาด
ที่รดด้วยฝุ่นละอองฉันใด. สันทกปริพาชกห้ามบริษัทว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย
จงเบาเสียงเถิดเพื่อปกปิดโทษของบริษัทนั้น. อธิบายว่าให้บริษัทตั้งอยู่โดย
อาการที่ตั้งอยู่ด้วยดี. บทว่า **อุปฺปสทฺทุกามา** สาวกทั้งหลายใคร่ในความเป็น
ผู้มีเสียงเขาคือปรารณาเสียงเขา. นั่งผู้เดียว ยืนผู้เดียว ไม่คลุกคลีด้วยหมู่.
บทว่า **อุปฺปสทฺทวินีตา** แนะนำในความมีเสียงเขา คือพระพุทธรเจ้าผู้มีเสียง
เขา มีเสียงไม่ดังทรงแนะนำไว้. บทว่า **อุปฺปสทฺทสุต วณฺณวาทีโน** ผู้
กล่าวสรรเสริญเสียงเขา คือ กล่าวสรรเสริญที่อันมีเสียงเขา ไม่มีเสียง. บทว่า
อุปฺปสทฺกมิตพฺพ มณฺเฑยฺย พึงสำคัญที่จะเข้ามาใกล้ คือพึงสำคัญที่จะเข้าไป
ณ ที่นี้.

ก็เพราะเหตุไร สันทกปริพาชกนั้นจึงหวังจะเข้าไปใกล้พระเถระเล่า.
เพราะปรารณาความเจริญแก่ตน. ได้ยินว่า ปริพาชกทั้งหลายเมื่อพระพุทธรเจ้า
หรือเมื่อสาวกของพระพุทธรเจ้ามายังสำนักของตน ๆ จึงยกตนขึ้นในสำนักของ
พวกอุปัฏฐากว่า วันนี้พระสมณโคดมมายังสำนักของพวกเรา พระสารีบุตรก็มา.
ท่านเหล่านั้นไม่ไปหาใคร ๆ เลย. พวกท่านจงเห็นว่า พวกเราสูงส่งแก่ไหน.
ย่อมตั้งตนไว้ในที่สูง. พยายามจะรับเอาอุปัฏฐากแม้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า.
นัยว่าปริพาชกเหล่านั้นเห็นพวกอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงกล่าวอย่างนี้

ว่า แม้พระโคตมผู้เจริญศาสดาของพวกท่าน แม้สาวกของพระโคตมยังมาสู่
สำนักของพวกเรา. พวกเราพร้อมเพรียงกันและกัน. ส่วนพวกท่านไม่ปรารถนา
จะมองดูพวกเรา ไม่ทำสามิจิกรรม. พวกเราทำผิดอะไรแก่พวกท่านหรือ.

ครั้งนั้นมนุษย์บางพวกคิดว่า แม้พระพุทธเจ้ายังเสด็จมาถึงสำนัก
ปริพาชกเหล่านี้. ประสาอะไรแก่พวกเรา. ตั้งแต่นั้นพวกมนุษย์เห็นปริพาชก
แล้วก็ไม่ดูแคลน. บทว่า **ตฺถุหิ อเหตุ** ปริพาชกเหล่านั้นได้นั่งอยู่ คือ นั่ง
ล้อมสันทกปริพาชก. บทว่า **สุวคตฺ โภโต อานนุทสฺส** ท่านพระอานนท์
มาดีแล้ว ท่านแสดงไว้ว่า เมื่อท่านผู้เจริญมาหาพวกเรา เป็นพระอานนท์.
เมื่อท่านไปก็จะเสียใจ. บทว่า **จิรสฺส โข** นี่เป็นคำกล่าวแสดงความน่ารัก.
ส่วนพระเถระไปอารามของปริพาชกตามเวลาเพื่อต้องการจาริก เพราะเหตุนี้
สันทกปริพาชกถือเอาการไปก่อนจึงกล่าวอย่างนี้. ครั้นปริพาชกกล่าวอย่างนี้
แล้วก็มิได้เป็นผู้กระด้างด้วยมานะนั่ง. จึงลุกจากอาสนะของตนปิดอาสนะนั้น
นิมนต์พระเถระให้นั่งบนอาสนะกล่าวว่า ท่านพระอานนท์ จงนั่งเถิด. นี้อาสนะ
ปูไว้แล้ว.

บทว่า **อนฺตรากถา วิปฺลกตา** เรื่องอะไรที่พวกท่านหยุดค้างไว้ใน
ระหว่าง. พระอานนท์ถามว่า ถาอะไรที่พวกท่านหยุดค้างไว้ในระหว่างตั้งแต่
พวกท่านนั่งสนทนากันจนกระทั่งผมมา. ถาอะไรที่ยังไม่จบเพราะผมมาเป็น
เหตุ. ลำดับนั้นปริพาชกเมื่อจะแสดงว่า ถาไร้ประโยชน์ไม่มีสาระอาศัยวิภูษะ
ไม่สมควรจะกล่าวต่อหน้าท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า **ติฏฺฐเตสา โภ** ท่านผู้เจริญ
เรื่องนั้นขอยกไว้เถิด. บทว่า **เนสา โภโต** สันทกปริพาชกกล่าวว่า หากท่าน
ผู้เจริญประสงค์จะฟัง แม้ภายหลังก็จักได้ฟังโดยไม่อยาก. ถานี้ไม่มีประโยชน์
แก่พวกเราเลย. พวกเราได้รับการมาของท่านผู้เจริญแล้ว ประสงค์จะฟังถาอันมี
เหตุผลคืออย่างอื่นต่างหาก.

สันทกะเมื่อจะวิงวอนขอพระธรรมเทศนา จึงกล่าวคำมีอาทิว่า สาธุ
วต ภวนุตฺติ เวย คีละหนอ กถาที่เป็นธรรมจงแจ่มแจ้งแก่ท่านผู้เจริญเถิด. ใน
บทเหล่านั้นบทว่า อจฺจริยเก คือในลัทธิของอาจารย์. บทว่า อนฺตฺสาธิกานิ
พรหมจรรย์อันเว้นความยินดี คือไม่มีความปลอดโปร่ง. บทว่า สสฺสํ เป็น
นิบาตลงในอรรถว่าโดยส่วนเดียว. อธิบายว่า วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติโดย
ส่วนเดียว. ท่านอธิบายว่า ส่วนอวิญญูชนเมื่ออยู่ประพฤติไม่พึงให้ยินดี ไม่
พึงให้สำเร็จ ไม่พึงทำให้บริบูรณ์. บทว่า ฌาย ฆมฺมํ กุสฺลํ ยังกุศลธรรม
เครื่องออกไป คือชื่อว่ากุศลธรรมเพราะอรรถว่าไม่มีโทษอันเป็นเหตุ. บทว่า
อิธ คือในโลกนี้.

บทมีอาทิว่า นตฺถิ ทิณฺณํ ทานที่ให้แล้วไม่มีผลท่านกล่าวไว้แล้วใน
สาเลชกสตรී. บทว่า จาตุมาหุติโก คือสำเร็จด้วยมหาภูตรูป ๔. บทว่า
ปจฺวี ปจฺวิกาโย ชาติฺนินไปตามชาติฺนิน คือชาติฺนินภายในไปตามชาติฺนิน
ภายนอก. บทว่า อนุเปติ คือไปตาม. บทว่า อนุปคฺจฺจติ ไปตามเป็น
ไวยากรณ์ของ บทว่า อนุเปติ. นั้น เป็น อนุคฺจฺจติ ก็มี. แม้ด้วยบททั้งสอง
นี้ท่านแสดงว่า อนุเปติ อนุปคฺจฺจติ คือเข้าไป. แม้ในชาตุน้ำเป็นต้นก็มีนัยนี้
เหมือนกัน. บทว่า อินฺทฺริยานิ คือ อินฺทฺริยมีมนินทฺริยเป็นที่ ๖ ย่อมเล่นไป
สู่อากาศ. บทว่า อาสนฺธิปณฺจมา คือมีอมีเตยงเป็นที่ ๕ คือมีเตยงนั่งเป็นที่
๕. อธิบายว่า เตยง และบุรุษ ๔ คนยืนจับเท้าเตยงทั้ง ๔. บทว่า ยาว อํหาพฺพา
แก่ป้าช้. บทว่า ปทานิ คือร่างกาย. คุณบททั้งหลายเป็นไปแล้วโดยนัยมี
อาทิว่า ผู้นี้มีศีลอย่างนี้ พุศีลอย่างนี้. ในบทว่า ปทานิ นี้ท่านประสงคฺเอา
สรีระ. บทว่า กาโปตฺกานิ คือมีสิจฺจุสีนกพิลาป. อธิบายว่ามีสิจฺจุปีกนกพิลาป.
บทว่า ภสฺสฺสนฺตฺตา คือมีเถาเป็นที่สุด. ในบทนี้บาลีเป็นอย่างนี้. บทว่า อาหุติโย

การเช่นสรวง ความว่า ทานที่ให้แล้วมีประเภทเป็นเครื่องสักการะเป็นต้นที่
เช่นสรวง ทั้งหมดนั้นมีเท่าที่สุด. ต่อจากนั้นไม่ให้ผลเลย. บทว่า
ทตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺ ทานที่คนเขลาบัญญัติไว้ คือ คนโง่ คนพาล บัญญัติไว้
บทนี้ท่านอธิบายว่า ทานนี้ คนพาล คนโง่ บัญญัติไว้. มิใช่บัณฑิตบัญญัติ.
คนพาลให้บัณฑิตรับ. บทว่า **อตุถิกวาทำ** วาทะว่ามีผล คนบางพวกกล่าววาทะ
ว่ามีผลว่า ผลทานที่ให้แล้วมีอยู่. คำของคนเหล่านั้นเป็นคำเปล่าคำเท็จ คำเพื่อ
บทว่า **พาโล จ ปณฺธิโต จ** คือพาลและบัณฑิต. บทว่า **อกเตน เม**
เอตฺถ กตํ กรรมในลัทธินี้ที่เราไม่ได้ทำเลยเป็นอันทำแล้ว คือกรรมในลัทธิ
นี้โดยกรรมของสมณะที่เราไม่ได้ทำเลยถือว่าเป็นอันทำแล้ว. พรหมจรรย์อัน
เราไม่เคยอยู่ถือว่าเป็นอันอยู่แล้ว. บทว่า **เอตฺถ** คือในธรรมของสมณะนี้. บทว่า
สมสฺมา เป็นผู้เสมอ ๆ กัน คือ เสมอกันอย่างขึง หรือเสมอกันด้วยคุณอัน
เสมอ. บทว่า **สามนฺตํ ปตฺตา** คือถึงความเป็นผู้เสมอกัน. บทมีอาทิว่า **กรโต**
เมื่อบุคคลทำเองท่านกล่าวไว้แล้วในอปฺปณฺณสูตร. บทมีอาทิว่า **นตฺถิ เหตุ**
ไม่มีเหตุ ก็อย่างนั้น.

พึงทราบวินิจฉัยในพรหมจริยวาสที่ ๔ ดังต่อไปนี้ ชื่อว่า **อกตา** เพราะ
ไม่มีใครทำ. บทว่า **อกุตฺติสา** คือไม่มีแบบอย่างอันใครทำ. อธิบายว่า ไม่มี
ใคร ๆ สั่งให้ทำว่าท่านจงทำอย่างนี้. บทว่า **อนิมฺมิตา** ไม่มีใครนิรมิต คือ
ไม่มีใครนิรมิตแม้ด้วยฤทธิ์. บทว่า **อนิมฺมาปิตา** คือไม่มีใครให้นิรมิต.
อาจารย์บางพวกกล่าวบทว่า **อนิมฺมิตพฺพา** ไม่เพียงนิรมิตให้. บทนั้นไม่ปรากฏ
ในบาลี ไม่ปรากฏในอรรถกถา. บทว่า **วณฺณา** เป็นหมัน สัตว์เลี้ยงเป็นหมัน
มิให้เกิดแก่ใคร ๆ จุดตาลเป็นต้นไม่มีผล. ด้วยบทนี้ปฏิเสธความที่ปฐวีธาตุ
เป็นต้น ให้เกิดเป็นรูปเป็นต้น. ชื่อว่า **อฏฺฐา** เพราะตั้งอยู่มั่นคงขยอคงเขา.

บทว่า **เอสิกกุฏาญฺญิตา** คือตั้งอยู่มั่นจุจเสาระเนียดในหล้ามุงกระต่าย. ในบท
นั้นมื่อธิบายว่า สิ่งใด ที่ท่านกล่าวว่าย่อมเกิด สิ่งนั้นมีอยู่ จุจเสาระเนียดย่อมออก
ไปจากหล้ามุงกระต่าย. ปาฐะว่า **เอสิกกุฏาญฺญิตา** ก็มี. ธิบายว่า เสาระเนียด
ที่ฝังไว้ดีแล้ว ไม่หวั่นไหวตั้งอยู่มั่นคง. สภาวะ ๙ กอง ตั้งมั่นแล้วอย่างนั้น.
แม้ด้วยบทที่ ๒ นี้ท่านแสดงถึงความไม่พินาศไปแห่งสภาวะ ๙ กองเหล่านั้น.
บทว่า **น อิลฺลขนฺติ** สภาวะ ๙ กองไม่หวั่นไหว คือไม่สั่นคลอนเพราะตั้งอยู่
มั่นคง จุจเสาระเนียดฉะนั้น. บทว่า **น วิปริณามนฺติ** ไม่แปรปรวนคือไม่
ละปรกติไป. บทว่า **อญฺญมณฺณํ พฺยาพาเชนฺติ** คือไม่เบียดเบียนกันและ
กัน. บทว่า **นาลิ** คือไม่สามารถ.

พึงทราบความในบทมื่อาทิว่า **ปรีวีกาโย** กองคินดังต่อไปนี้. กอง
คินหรือหมู่คิน. บทว่า **ตตฺถ** คือในกองมีจีวะเป็นที่ ๙ เหล่านั้น. บทว่า
นตฺถิ **หนฺตา** วา ผู้ฆ่าเองไม่มี ท่านแสดงไว้ว่าไม่มีผู้สามารถเพื่อฆ่าเองก็ดี
เพื่อใช้ให้ฆ่าก็ดี เพื่อให้เดือดร้อนก็ดี เพื่อกระทบกระทั่งก็ดี เพื่อเศร้าโศกเอง
ก็ดี เพื่อให้ผู้อื่นเศร้าโศกก็ดี เพื่อได้ยินเองก็ดี เพื่อเข้าใจเองก็ดี. บทว่า
สตุตฺตุนํ **เยว** **กายานํ** แห่งสภาวะ ๙ กอง ท่านแสดงไว้ว่า เหมือนศัสตราที่ทำ
ลายในกองถั่วเขียวเป็นต้น ย่อมเข้าไปโดยระหว่างกองถั่วเขียว ฉนั้นใด ศัสตรา
สอดเข้าไปโดยช่องในระหว่างสภาวะ ๙ กองก็ฉนั้นนั่น ศัสตราเป็นเพียงสัญญา
อย่างเดียวเท่านั้นว่าเราจะฆ่าผู้นี้เสีย. บทว่า **โยนิปฺมุขสฺตสฺสทฺธานิ** ท่าน
แสดงทิกฺขุรู้ประโยชน์โดยเพียงคาดคะเนอย่างเดี๋ยว่า กำเนิดที่เป็นประธานและ
กำเนิดสูงสุด ๑,๔๐๖,๖๐๐ กรรม. บทว่า **ปญฺจ กมฺมุโน** **สตานิ** ความว่า ๕๐๐
กรรม. แม้ในบทมื่อาทิว่า **ปญฺจ** **กมฺมานิ** **ตีณิ** **จ** **กมฺมานิ** ๕ กรรมและ
๓ กรรม ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า บทว่า **ปญฺจ** **กมฺมานิ**
กรรม ๕ ท่านกล่าวด้วยสามารถอินทรีย์ ๕. บทว่า **ตีณิ** กรรม ๓ ท่านกล่าวด้วย

สามารถกายกรรมเป็นต้น . แต่ในบทว่า กมุเม จ อทุตถกมุเม จ ๑ กรรม กรรม
ครั้งนี้ คือ ลัทธิของกรรมนั้น คือกายกรรมและวจีกรรม. ในกรรมเป็นกรรม
ครั้งนี้. บทว่า ทิฏฐิปฏิบัติทา ท่านกล่าวถึงปฏิบัติในทิฏฐิ ๖๒. บทว่า ทวญฺจน-
ตรกปฺปา อันตรกัป ๖๒ คือในกัปหนึ่ง ๆ มีอันตรกัป ๖๔. พระอานนทพระ
เมื่อไม่รู้ ๒ กัป อย่างอื่นจึงกล่าวอย่างนี้. อภิชาติ ๖ กล่าวไว้พิสดารแล้วใน
อปฺปนฺนสสูตร. บทว่า อญฺฐ ปุริสญฺมิโย ปุริสญฺมิ ๘ ท่านกล่าวไว้ว่า ปุริสญฺมิ
๘ เหล่านี้ คือมันทญฺมิ (ญฺมิอ่อน) ๑ จิตทาญฺมิ (ญฺมิเล่น) ๑ ปทวิมฺงสญฺมิ
(ญฺมิหัดเดิน) ๑ อุชฺศทญฺมิ (ญฺมิเดิน) ๑ เสกขญฺมิ (ญฺมิศึกษา) ๑ สมณญฺมิ
(ญฺมิสมณะ) ๑ ชินญฺมิ (ญฺมิเรียนรู้) ๑ ปินนญฺมิ (ญฺมิบรรลุแล้ว) ๑.

ในญฺมิเหล่านั้นท่านกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ยังอ่อน ยังเขลา
เพราะตั้งแต่วันตลอดออกจากที่คับแคบใน ๗ วัน นี้ชื่อว่า มันทญฺมิ. อนึ่ง
สัตว์เหล่าใดมาจากทุกคติ สัตว์เหล่านั้นย่อมร้องและร้องดังบ่อย ๆ. สัตว์มาจาก
ทุกคติ ระลึกถึงสุคตินั้น ๆ แล้วหวัระะ นี้ชื่อว่า จิตทาญฺมิ. การจับมือหรือ
เท้าของมารดาบิดาหรือเตียงตั้งแล้วเหยียบเท้าลงบนพื้น ชื่อว่า ปทวิมฺงสญฺมิ.
คราวที่สามารถเดินไปด้วยเท้าได้ ชื่อว่า อุชฺศทญฺมิ. คราวศึกษาศีลปะ ชื่อว่า
เสกขญฺมิ. คราวออกจากเรือนแล้วบวช ชื่อว่า สมณญฺมิ. คราวคบอาจารย์แล้ว
รู้ ชื่อว่า ชินญฺมิ. อนึ่ง ภิกษุผู้บรรลุแล้วไม่เรียนอะไรอีก เพราะเหตุนี้สมณะ
ผู้ไม่ต้องเรียนอย่างนี้ ชื่อว่า ปินนญฺมิ.

บทว่า เอกุณฺปญฺญาส อาชีวสเต คือความเป็นไปของอาชีวก
๔,๕๐๐ อย่าง. บทว่า เอกุณฺปญฺญาส ปริพฺพาชกสเต คือการบรรพชา
ของปริพาชก ๔,๕๐๐. บทว่า เอกุณฺปญฺญาส นาควาสสเต คือนาคมนฑล
๔,๕๐๐ บทว่า วิเส อินฺทริยสเต คืออินทรี ๒,๐๐๐. บทว่า ตีเส

นिरยสเท กือนรก ๓,๐๐๐. บทว่า **โรชธาตุโย** คือที่เคลื่อนกล่นด้วยฐลี.
ท่านกล่าวหมายถึงหลังมือและหลังเท้าเป็นต้น. บทว่า **สตุต สยญนิคพฺภา**
สัญญีครรค์ ๗ ท่านกล่าวหมายถึง อุฐ โค ลา แพะ สัตว์เลี้ยง มฤค และ
ควาย. บทว่า **อสยญนิคพฺภา** ได้แก่ อสัญญีครรค์ ๗ ท่านกล่าวหมายถึงข้าว
สาลี ข้าวเหนียว ข้าวละมาน ถั่วเขียว ข้าวฟ่าง ลูกเดือย และหญ้ากับแก่น.
บทว่า **นิคฺคณฺณคพฺภา** นิคันถครรค์ คือครรค์เกิดในนิคันถะ. ท่านกล่าว
หมายถึง อ้อย ไม้ไผ่ ต้นอ้อ. บทว่า **สตุต เทวา เทวตา ๗** คือเทวดา
มาก. แต่ท่านกล่าวว่า ๗. แม้นมนุษย์ก็ไม่น้อย. ท่านก็กล่าวว่า ๗. บทว่า **สตุต**
ปีสาจา ปีสาจ ๗ คือปีศาจมาก ท่านก็กล่าวว่า ๗. บทว่า **สรา** คือสระใหญ่
ท่านกล่าวหมายถึงสระชื่อว่า กัณณมุณฑกะ รกกาพะ อโนตตตะ สีนัปปาตะ
จัททันตะ มุจจลินทะ คุณฑาทะ. บทว่า **ปฏฺฐา** ได้แก่ เจ้าตำรา. บทว่า
สตุตปปาตา ได้แก่แหวนใหญ่ ๗. บทว่า **สตุตปปาตตานิ** ได้แก่แหวนน้อย
๗๐๐. บทว่า **สตุต สุปินา** ได้แก่ หาสุบิน ๗. บทว่า **สตุต สุปินสตานิ**
ได้แก่สุบินน้อย ๗๐๐. บทว่า **มหากปฺปิโน** ได้แก่มหากัป. ในบทนี้ท่าน
กล่าวว่า ทุก ๆ ๑๐๐ ปีเอาปลายหญ้าคา จุ่มน้ำ นำออกไปครั้งละหยาด ๗ ครั้ง
เมื่อกระทำให้น้ำหมดจากสระนั้นแล้วจึงเรียกว่า ๑ มหากัป. คนพาลและบัณฑิต
ยังมหากัป ๘,๔๐๐,๐๐๐ เห็นปานนั้นให้สิ้นไป จึงจะทำได้ทุกข้อได้ นี่เป็นลัทธิ
ของเขา. นัยว่า แม้บัณฑิตก็ไม่สามารถทำให้บริสุทธิได้ในระหว่าง. แม้คนพาล
ก็ไม่ไปสูงกว่านั้นได้. บทว่า **สีเลน** คือด้วยศีลเช่นนั้น แม้ท่านกล่าวด้วยขยเจลก-
ศีลหรือศีลอื่นอย่างใดอย่างหนึ่ง. ท่านกล่าวว่า **โนติปิ เม โน โน โนติปิ**
เมโน คือความเห็นของเรา ว่าไม่ใช่ ก็มีใช่, ว่ามีใช่ ไม่ใช่ ก็มีใช่. จากนั้น
เมื่อท่านกล่าวว่า ความเห็นของท่านว่าไม่ใช่หรือ ย่อมถึงความพึงชานว่า ความ
เห็นของเราว่าไม่ใช่ก็มีใช่. ย่อมไม่ตั้งอยู่ในฝ่ายหนึ่ง.

บทว่า นิพพิชช ปกฺกมติ เบื่อแล้วเลิกไป คือ ศาสดานั้นไม่

สามารถเป็นที่พึ่งแก่ตนได้ จักอาจเป็นที่พึ่งแก่เราได้อย่างไรกัน เพราะเหตุ
นั้นจึงเบื่อเลิกไป. ในความเว้นจากความยินดีแม้ในก่อนก็มีนิสัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า สหุณฺนิการกํ กาม ปริญฺญชิตุํ ไม่ควรทำการสะสมบริโภ

กาม คือ เป็นคฤหัสถ์มาก่อนทำการสะสมแล้วบริโภควัตถุกาม. บัดนี้ไม่ควร
ทำการสะสม งาม ข้าวสาร เนยใส และเนยจืดเป็นต้นอย่างนี้แล้วบริโภ.
กึ่งและข้าวสารเป็นต้น ย่อมปรากฏในฐานะของพระชีนาสพ มิใช่หรือเพราะ
เหตุนี้จึงไม่ปรากฏแก่พวกเรา. แต่นั้นมิได้ตั้งไว้เพื่อประโยชน์แก่ตัวของท่าน
ตั้งไว้เพื่อประโยชน์ แก่ผู้บวชที่ไม่สบายเป็นต้น. เพื่อพระอนาคามี อย่างไร ?
พระอนาคามีนั้นละกามคุณ ๕ ได้โดยประการทั้งปวง แต่พระอนาคามีพิจารณา
สิ่งที่ท่านได้ โดยธรรมโดยเสมอแล้วจึงบริโภ. บทว่า ปุตุตมตตาย ปุตุตา
อาชีวกเหล่านั้นชื่อว่าป็นบุตรของมารดาผู้มีบุตรตายแล้ว. คือ นัยว่าสันทก-
ปริพาชกนั้นพึงธรรมนี้แล้ว. สำคัญว่าอาชีวกตายแล้วจึงกล่าวอย่างนี้. ในบทนี้มี
อธิบายดังต่อไปนี้. อาชีวกทั้งหลายชื่อว่าตายแล้ว มารดาของอาชีวกเหล่านั้นชื่อว่า
เป็นมารดาผู้มีบุตรตายแล้ว ด้วยประการฉะนี้ อาชีวกทั้งหลายจึงเป็นผู้ชื่อว่า
เป็นบุตรของมารดาผู้มีบุตรตายแล้ว. บทว่า สมณเ โคตม ทานแสดงว่า
การอยู่พระพุดิพรหมจรรย์ มีอยู่ในพระสมณโคตม. บทที่เหลือในที่ทั้งปวง
ง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาสันทกสูตรที่ ๖

๗. มหาสกุททายิสุตระ

เรื่องสกุททายิปรีพาชก

[๓๑๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน
กลันทกนวาปสถาน เขตพระนครราชคฤห์ ก็สมัยนั้น ปรีพาชกที่มีชื่อเสียง
เป็นอันมาก คือ อันนการปรีพาชก ๑ วรตกรปรีพาชก ๑ สกุ-
ททายิปรีพาชก ๑ และปรีพาชกเหล่าอื่นอีก ล้วนมีชื่อเสียง อาศัยอยู่ใน-
ปรีพาชการาม อันเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูง ครั้นนั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ ครั้ง
นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพระดำริว่า การที่เราจะเที่ยวบิณฑบาตในกรุง
ราชคฤห์ก็ยังไม่ช้านัก อย่ากระนั้นเลย เราพึงเข้าไปหาสกุททายิปรีพาชกยัง
ปรีพาชการาม อันเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูงเถิด. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จเข้าไปยังปรีพาชการาม อันเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูง.

ติรัจฉานกถา

[๓๑๕] ก็สมัยนั้น สกุททายิปรีพาชกนั่งอยู่กับปรีพาชกบริษัทหมู่ใหญ่
ซึ่งกำลังพูดถึงติรัจฉานกถาหลายอย่าง ด้วยเสียงอื้ออึงอีกทีก็ คือพูดถึงเรื่อง
พระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องรบ เรื่องช้าง
เรื่องน้ำ เรื่องฟ้า เรื่องที่นอน เรื่องดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่อง
ยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องนคร เรื่องชนบท เรื่องสัตว์ เรื่องคนกล้าหาญ
เรื่องตรอก เรื่องทำน้ำ เรื่องหญิงคนใช้ตักน้ำ เรื่องคนที่ล่องล่ไปแล้ว เรื่อง

เบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อม ด้วยประการ
นั้น ๆ สกฤททัยปริพาชก ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังเสด็จมาแต่ไกล ครั้น
แล้วจึงห้ามบริษัของตนให้สงบว่า ขอท่านทั้งหลายจงเบา ๆ เสียงหน่อย อย่า
ส่งเสียงยิ่งนัก นี่พระสมณโคดมกำลังเสด็จมา พระองค์ท่านโปรดเสียงเบา และ
ทรงกล่าวสรรเสริญคุณของเสียงเบา บางทีพระองค์ท่านทรงทราบว่าบริษัเสียง
เบา ฟังทรงสำคัญจะเข้ามาก็ได้. ลำดับนั้น พวกปริพาชกเหล่านั้นพากันนั่งอยู่.
ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงเสด็จเข้าไปหาสกฤททัยปริพาชกจนถึงที่ใกล้
สกฤททัยปริพาชกได้ทูลเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอ
เชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งเถิด นี้อาสนะปูไว้ถวายแล้ว. พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูไว้ถวาย ส่วนสกฤททัยปริพาชกถือเอาอาสนะ
ต่ำอันหนึ่ง นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า คุณ
อุทายี เมื่อคืนนี้ท่านทั้งหลายประชุมสนทนอะไรกัน และเรื่องอะไรที่ท่าน
ทั้งหลายหยุดค้างไว้ในระหว่าง.

ถามเรื่องการทำความเคารพ

[๓๑๖] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องที่ข้าพเจ้าทั้งหลายประชุมสนทนา
เมื่อคืนนั้น ของดไว้ก่อนเถิด เรื่องนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสดับแม่ใน
ภายหลังโดยไม่ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันก่อน ๆ หลายวันมาแล้ว พวก
สมณพราหมณ์เจ้าลัทธิต่าง ๆ ประชุมกันในโรงแพรำว สนทนากันถึงเรื่องนี้
ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เป็นลาภของชนชาวอังคะและมคธะหนอ ชาวอังคะ
และชาวมคธะได้ดีแล้วหนอ ที่สมณพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์
มีชื่อเสียง มีศเป็นเจ้าลัทธิ ชนเป็นอันมากสมมติกันว่าดี เข้าไปจำพรรษายัง

กรุงราชคฤห์แล้ว ก็ครุปรณกัสสป ผู้เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนเป็นอันมากสมมติกันว่าดี ครุมีกขลิโคสาล... ครุอชิตเกสกัมพล... ครูปุกุทธกัจจายนะ... ครุสญชัยเวฬุภุตร... ครุนิครนถ์นาฏบุตร... แม้สมณโคตมผู้เป็นเจ้าหมู่คณะ เป็นคณาจารย์มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนเป็นอันมากสมมติกันว่าดี พระองค์ก็เสด็จเข้าจำพรรษา ยังกรุงราชคฤห์ บรรดาท่านสมณพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนเป็นอันมาก สมมติกันว่าดี เหล่านี้ ใครเล่าหนอที่สาวกทั้งหลายสักการะเคารพนับถือบูชา ก็และใครเล่าที่สาวกทั้งหลาย สักการะเคารพอาศัยอยู่.

ศิษย์ไม่เคารพครูทั้ง ๖

[๓๑๗] ในประชุมนั้น สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวอย่างนี้ว่าครุปรณกัสสปนี้ถึงจะเป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนเป็นอันมากสมมติกันว่าดี แต่สาวกทั้งหลายไม่สักการะ เคารพนับถือ บูชา และจะได้สักการะเคารพแล้วอาศัยครุปรณกัสสปอยู่ก็หาไม่ได้ เรื่องเคยมีมาแล้ว ครุปรณกัสสปแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย ในบริษัทนั้น สาวกคนหนึ่งของครุปรณกัสสปได้ส่งเสียงขึ้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย อย่าถามเนื้อความนี้กะครุปรณกัสสปเลย ครุปรณกัสสปนี้ไม่รู้เนื้อความนี้ พวกเรารู้เนื้อความนี้ ท่านทั้งหลายจงถามพวกเราเถิด พวกเราจักพยากรณ์ให้ท่าน เรื่องเคยมีมาแล้ว ครุปรณกัสสปจะยกแขนทั้งสองขึ้นคร่ำครวญว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย จงเงียบเสียง อย่าส่งเสียงไป ท่านพวกนี้จะถามกะพวกท่านไม่ได้ จะถามกะเราได้ เราจักพยากรณ์แก่ท่านพวกนี้ ดังนี้ ก็ยอมไม่ได้ อนึ่ง สาวก

ของท่านครูบูรณกัศสปเป็นอันมาก พวกกันยกโทษว่า ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ เราไม่รู้ทั่วถึง ท่านจะรู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด เราปฏิบัติถูก ถ้อยคำของเราเป็นประโยชน์ของท่านไม่เป็นประโยชน์ คำที่ควรจะกล่าวก่อน ท่านกลับกล่าวภายหลัง คำที่ควรจะกล่าวภายหลัง ท่านกลับกล่าวก่อน ข้อที่ท่านเคยซ้ำของ มาผันแปรไปแล้ว เราจับผิดวาตะของท่านได้แล้ว เราชมท่านได้แล้ว ท่านจงถอนวาตะเสีย มิฉะนั้นจงแก้ไขเสีย ถ้าสามารถ ดังนี้ แล้วพากันหลีกไป พวกสาวกไม่สักการะเคารพนับถือบูชาครูบูรณกัศสป ด้วยประการดังนี้ แล้วจะได้สักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่ก็หาไม่ได้ ก็แลครูบูรณกัศสปก็ถูกติเตียนด้วยคำติเตียนโดยธรรม.

สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า **ครูมักขลิโคธาส...ครูอจิตเทสกัมพล...ครูปุกุทธกัจจายนะ...ครูสญชัยเวฬุฐบุตร...**
ครูนิครนถ์นาฏบุตร... ถึงจะเป็นเจ้าหนู เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มีเจ้าลัทธิ ชนเป็นอันมากสมมติกันว่าดี แต่สาวกทั้งหลายไม่สักการะเคารพนับถือบูชา และได้สักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่ก็หาไม่ได้ เรื่องเคยมีมาแล้ว ครูนิครนถ์นาฏบุตรแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย ในบริษัทนั้น สาวกคนหนึ่งของครูนิครนถ์นาฏบุตรได้ส่งเสียงขึ้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย อย่าตามเนื้อความนี้จะครูนิครนถ์นาฏบุตรเลย ครูนิครนถ์นาฏบุตรนี้ไม่รู้เนื้อความนี้ พวกเราไม่รู้เนื้อความนี้ ท่านทั้งหลายจงถามพวกเราเถิด เราจักพยากรณ์ให้ท่าน เรื่องเคยมีมาแล้ว ครูนิครนถ์นาฏบุตรยกแขนทั้งสองขึ้นคร่ำครวญว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย จงเงิบเสียง อย่าส่งเสียงไป ท่านพวกนี้จะถามกะพวกท่านไม่ได้ จะถามกะเราได้ เราจักพยากรณ์แก่ท่านพวกนี้ ดังนี้ ก็ยอมไม่ได้ อนึ่ง สาวกของครูนิครนถ์นาฏบุตรเป็นอันมาก พวกกันยกโทษว่า ท่านไม่รู้ทั่ว

ถึงธรรมวินัยนี้ เรารู้ทั่วถึง ท่านจะรู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด เราปฏิบัติถูก ถ้อยคำของเราเป็นประโยชน์ ของท่านไม่เป็นประโยชน์ คำที่ควรกล่าวก่อน ท่านกลับกล่าวภายหลัง คำที่ควรกล่าวภายหลัง ท่านกลับกล่าวก่อน ข้อที่ท่านเคยซ้ำของ มาผันแปรไปแล้ว เราจับผิดวาตะของท่านได้แล้ว เราชมท่านได้แล้ว ท่านจงถอนวาตะเสีย มิฉะนั้น จงแก้ไขเสีย ถ้าสามารถ ดังนี้ แล้วพากันหลีกไป พวกสาวกไม่สักการะเคารพนับถือบุญานิครณถ์นาฏบุตรด้วยประการดังนี้ และจะได้สักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่ก็หาไม่ได้ และละภุณิครณถ์นาฏบุตร ก็ถูกติเตียนด้วยคำติเตียนโดยธรรม.

ความเคารพในพระพุทธเจ้า

[๓๑๘] สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดม พระองค์นี้ทรงเป็นเจ้าหมู เจ้าคณะ ทรงเป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศเป็นเจ้าลัทธิ ชนเป็นอันมากสมมติกันว่าดี สาวกทั้งหลายสักการะ เคารพ นับถือบูชาพระองค์และสักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่ เรื่องเคยมีมาแล้ว พระสมณโคดม ทรงแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย ในบริษัทนั้น สาวกของพระสมณโคดม องค์ใดองค์หนึ่งไถ่ขึ้น เพื่อนพรมจรรย์องค์ใดองค์หนึ่งเอาเข้ากระตุนเธอ เพื่อจะให้รู้ว่า ท่านจงเจียบเสียบอย่าส่งเสียงไป พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นศาสดาของเราทั้งหลายกำลังทรงแสดงธรรม ในเวลาที่พระสมณโคดมทรงแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย จะมีเสียงที่สาวกของพระสมณโคดมจามหรือไอหาไม่ได้เลย หมู่มหาชนมีแต่คอยหวังตั้งหน้าเฉพาพระสมณโคดมว่า เราทั้งหลายจักได้ฟังธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจักตรัสแก่พวกเรา เปรียบเหมือนบุรุษจะฟังให้น้ำผึ้งหวานที่ปราศจากตัวอ่อน ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง หมู่มหาชนก็คอยหวังตั้งหน้าเฉพา

บุรุษนั้น ลันโค ในเวลาที่พระสมณโคดมทรงแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย
นั้นก็งั้นนั้น จะได้มีเสียงที่สาวกของพระสมณโคดมจามหรือไอหามิได้เลย
หม่อมหาชนมีแต่คอยหวังตั้งหน้าเฉพาพระสมณโคดมว่า เราทั้งหลายจะได้ฟัง
ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจักตรัสแก่พวกเรา สาวกของพระสมณโคดมเหล่านี้
แม้บาดหมางกับเพื่อนพรมหจรรย์แล้ว ลาสิกขาสึกไป แม้สาวกเหล่านั้นก็ยัง
กล่าวสรรเสริญคุณพระศาสดา พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นแต่ดีเตียนตนเอง
ไม่ติเตียนผู้อื่นว่า ถึงพวกเราจักได้มาบวชในธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสดีแล้วอย่างนี้ แต่ไม่อาจจะประพฤติพรมหจรรย์ให้บริสุทธิ์ ให้บริบูรณ์จน
ตลอดชีวิตได้ เป็นคนไม่มีบุญ มีบุญน้อยเสียแล้ว สาวกของพระสมณะโคดม
เหล่านั้น จะเป็นอารามิกก็ดี เป็นอุบาสกก็ดี ก็ยังประพฤตินั้นอยู่ในสิกขาบท
ห้า สาวกทั้งหลายสักการะเคารพนับถือบูชาพระสมณโคดม ด้วยประการดังนี้
และสักการะ เคารพ แล้วอาศัยอยู่.

ภ. คุณ่อนอุทายี ก็ท่านพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลายก็อย่างในเรา อัน
เป็นเหตุให้สาวกของเราสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วอาศัยอยู่.

[๓๑๕] อุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นธรรม ๕ อย่าง
ในพระผู้มีพระภาคเจ้า อันเป็นเหตุให้สาวกสักการะ เคารพ นับถือ บูชา
แล้วอาศัยอยู่ ธรรม ๕ อย่างเป็นไฉน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความจริง
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระอาหารน้อย และทรงสรรเสริญคุณในความเป็น
ผู้มีอาหารน้อย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นธรรมนี้ในพระผู้มี-
พระภาคเจ้าเป็นข้อต้น อันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายสักการะ เคารพ นับถือ
บูชาแล้วอาศัยอยู่.

ธรรมเป็นเครื่องทำความเคารพ

[๓๒๐] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสันโดษด้วยจีวร ตามมีตามได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นธรรมนี้ ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นข้อที่ ๒ อันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลาย สักการะ เคารพ นบถื้อ นุชา แล้วอาศัยอยู่.

[๓๒๑] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ และทรงสรรเสริญความเป็นผู้สันโดษ ด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็น ธรรมนี้ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นข้อที่ ๓ อันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายสักการะ เคารพ นบถื้อ นุชา แล้วอาศัยอยู่.

[๓๒๒] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ และทรงสรรเสริญความเป็นผู้สันโดษ ด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นธรรมนี้ ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นข้อที่ ๔ อันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายสักการะ เคารพ นบถื้อ นุชา แล้วอาศัยอยู่.

[๓๒๓] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นผู้สัจ และทรงสรรเสริญความเป็นผู้สัจ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นธรรมนี้ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นข้อที่ ๕ อันเป็นเหตุให้ สาวกทั้งหลาย สักการะ เคารพ นบถื้อ นุชา แล้วอาศัยอยู่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นธรรม ๕ ประการนี้แล ในพระผู้มีพระภาคเจ้า อันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายสักการะ เคารพ นบถื้อ นุชา แล้วอาศัยอยู่.

[๓๒๔] ดูก่อนอุทายี ถ้าสาวกทั้งหลายจะพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราแล้ว พึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมทรงเป็นผู้มีอาหารน้อย และทรงสรรเสริญความเป็นผู้มีอาหารน้อย อุทายี แต่สาวกทั้งหลายของเรามีอาหารเพียงเท่าโกสะ [จุในท่าด้วยเล็ก] หนึ่งก็มี เพียงกึ่งโกสะก็มี เพียงเท่าเวลูวะ [จุในผลมะตูม] หนึ่งก็มี เพียงกึ่งเวลูวะก็มี ส่วนเราแล บางครั้งบริโภคอาหารเสมอขอบปากบาตรนี้ก็มี ยิ่งกว่าก็มี ถ้าสาวกทั้งหลายจะพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมทรงมีอาหารน้อย และทรงสรรเสริญความเป็นผู้มีอาหารน้อยไซ้ บรรดาสาวกของเราผู้มีอาหารเพียงเท่าโกสะหนึ่งบ้าง เพียงกึ่งโกสะบ้าง เพียงเท่าเวลูวะบ้าง เพียงกึ่งเวลูวะบ้าง ก็จะไม่สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราโดยธรรมนี้ แล้วพึงเราอยู่.

[๓๒๕] ดูก่อนอุทายี ถ้าสาวกทั้งหลายจะพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมทรงสันโดษด้วยจิรตามมีตามได้ อุทายี แต่สาวกทั้งหลายของเราเป็นผู้ถือผ้าบังสุกุล ทรงจิวรเศร้าหมอง เธอเหล่านั้นเลือกเก็บเอาผ้าเก่าแต่ป่าช้าบ้าง แต่กองหยากเยื่อบ้าง แต่ที่เขาทิ้งไว้ตามที่ต่างๆ บ้าง มาทำเป็นผ้าสังฆาฏิใช้ก็มีอยู่ ส่วนเราแล บางคราวก็ใช้คหบดีจิวรที่เนื้อแน่นระกะด้วยเส้นด้าย มีเส้นด้าย เช่นกับขนน้ำตา [มีเส้นด้ายละเอียด] อุทายี ถ้าสาวกทั้งหลายจะพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมทรงสันโดษด้วยจิรตามมีตามได้ไซ้ บรรดาสาวกของเราที่ทรงผ้าบังสุกุล ใช้จิวรเศร้าหมอง เลือกเก็บเอาผ้าเก่าแต่ป่าช้าบ้าง แต่กองหยากเยื่อบ้าง แต่ที่เขาทิ้งไว้ตามที่ต่างๆ บ้าง มาทำเป็นผ้าสังฆาฏิใช้ ก็จะไม่พึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราโดยธรรมนี้ แล้วพึงเราอยู่.

[๓๒๖] ดูก่อนอุทายี ถ้าสาวกทั้งหลายจะฟังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราแล้วพึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมทรงสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ และทรงสรรเสริญความเป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ ไชริ์ อุทายี แต่สาวกทั้งหลายของเราเป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ถือเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร ยินดีในภัตตาหารทั้งสูงทั้งต่ำ เธอเหล่านั้นเมื่อเข้าไปถึงละแวกบ้านแล้วถึงใครจะนิมนต์ด้วยอาสนะก็ไม่ยินดีมีอยู่ ส่วนเราแล บางครั้งก็ฉันในที่นิมนต์แต่ล้วนเป็นข้าวสุกแห่งข้าวสาทิที่เขาเก็บเมล็ดคำ ออกแล้ว มีแคงและกับหลายอย่าง ถ้าสาวกทั้งหลายจะฟังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมทรงสันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ และทรงสรรเสริญความเป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ บรรดาสาวกของเราที่ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ถือเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร ยินดีในภัตตาหารทั้งสูงทั้งต่ำ เมื่อเข้าไปยังละแวกบ้านแล้ว ถึงใครจะนิมนต์ด้วยอาสนะก็ไม่ยินดี ก็จะไม่ฟังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราโดยธรรมนี้ แล้วพึงเราอยู่.

[๓๒๗] ดูก่อนอุทายี สาวกทั้งหลายจะฟังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราแล้วพึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมทรงสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ และทรงสรรเสริญความเป็นผู้สันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ ไชริ์ อุทายี แต่สาวกทั้งหลายของเราถือโคนไม้เป็นวัตร ถืออยู่กลางแจ้งเป็นวัตร เธอเหล่านั้นไม่เข้าสู่ที่มุงตลอดแปดเดือนมีอยู่ ส่วนเราแล บางครั้งอยู่ในเรือนยอดที่ฉาบทาทั้งข้างในข้างนอก ลมเข้าไม่ได้ มีลิ้มชิดสนิท มีหน้าต่างเปิดปิดได้ ถ้าสาวกทั้งหลายจะฟังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่ ด้วยเข้าใจว่าพระสมณโคดมทรงสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ และ

ทรงสรรเสริญความเป็นผู้สันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ไซ้ บรรดาสาวกของเราที่ถืออยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร ไม่เข้าสู่ที่มุงตลอดแปดเดือน ก็จะไม่พึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราโดยธรรมนี้ แล้วพึงเรอาอยู่.

[๓๒๘] คู่อนอุทายี สาวกทั้งหลายจะพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเรอาอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมเป็นผู้สัจและทรงสรรเสริญความเป็นผู้สัจ อุทายี แต่สาวกทั้งหลายของเรา ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ถือเสนาสนะอันสัจ คือป่าชัฏอยู่ เธอเหล่านั้นย่อมมาประชุมในท่ามกลางสงฆ์ เฉพาะเวลาสวดปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน มีอยู่ ส่วนเราแล บางคราวก็อยู่เคลื่อนกล่นไปด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา เติรติย์ สาวกของเติรติย์ ถ้าสาวกทั้งหลายจะพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเรอาอยู่ ด้วยเข้าใจว่า พระสมณโคดมเป็นผู้สัจ และทรงสรรเสริญความเป็นผู้สัจไซ้ บรรดาสาวกของเราที่ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ถือเสนาสนะอันสัจ คือป่าชัฏอยู่ มาประชุมในท่ามกลางสงฆ์ เฉพาะเวลาสวดปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน ก็จะไม่พึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราโดยธรรมนี้ แล้วพึงเรอาอยู่.

อุทายี สาวกทั้งหลายจะไม่สักการะ เคารพนับถือ บูชาเราโดยธรรม ๕ ประการนี้ แล้วพึงเรอาอยู่ ด้วยประการฉะนี้.

ธรรมเป็นเหตุให้ทำความเคารพข้อที่ ๑

[๓๒๙] คู่อนอุทายี มีธรรม ๕ ประการอย่างอื่นอันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายของเราสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเรอาอยู่ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน.

ดูก่อนอุทายี สวาททั้งหลายของเราในธรรมวินัยนี้ ย่อมสรรเสริญใน เพราะอริสึลว่า พระสมณโคดมเป็นผู้มีศีล ประกอบด้วยศีลชั้นร้อยอย่างยิ่ง อุทายี ข้อที่สวาททั้งหลายของเราสรรเสริญในเพราะอริสึลว่า พระสมณโคดมเป็นผู้มี ศีล ประกอบด้วยศีลชั้นร้อยอย่างยิ่ง นี่แลธรรมข้อที่หนึ่ง อันเป็นเหตุให้สวาท ทั้งหลายของเรา สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่.

ธรรมเป็นเหตุให้ทำความเคารพข้อที่ ๒

[๓๓๐] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง สวาททั้งหลายของเราย่อม สรรเสริญในเพราะความรู้ความเห็นที่แท้จริงว่า พระสมณโคดม เมื่อทรงรู้เอง ก็ตรัสว่ารู้ เมื่อทรงเห็นเองก็ตรัสว่าเห็น ทรงแสดงธรรมเพื่อความรู้ยิ่ง มิใช่ ทรงแสดงเพื่อความรู้ยิ่ง ทรงแสดงธรรมมิเหตุ มิใช่ทรงแสดงไม่มีเหตุ ทรง แสดงธรรมมีความอัศจรรย์ มิใช่ทรงแสดงไม่มีความอัศจรรย์ อุทายี ข้อที่ สวาททั้งหลายของเราสรรเสริญในเพราะความรู้ความเห็นที่แท้จริงว่า พระ- สมณโคดมเมื่อทรงรู้เองก็ตรัสว่ารู้ เมื่อทรงเห็นเองก็ตรัสว่าเห็น ทรงแสดง ธรรมเพื่อความรู้ยิ่ง มิใช่ทรงแสดงเพื่อความรู้ยิ่ง ทรงแสดงธรรมมิเหตุ มิใช่ทรงแสดงธรรมไม่มีเหตุ ทรงแสดงธรรมมีความอัศจรรย์ มิใช่ทรงแสดง ไม่มีความอัศจรรย์ นี่แล ธรรมข้อที่สองอันเป็นเหตุให้สวาททั้งหลายของเรา สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วพึงเราอยู่.

ธรรมเป็นเหตุให้ทำความเคารพข้อที่ ๓

[๓๓๑] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง สวาททั้งหลายของเราย่อม สรรเสริญในเพราะปัญญาอันยิ่งว่า พระสมณโคดมทรงมีพระปัญญา ทรง ประกอบด้วยปัญญาชั้นร้อยอย่างยิ่ง ข้อที่ว่า พระสมณโคดมจักไม่ทรงเล็งเห็นทาง

แห่งถ้อยคำอันยังไม่มาถึง หรือจักทรงข่มคำโต้เถียงของฝ่ายอื่นที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เป็นการข่มได้ด้วยดีพร้อมทั้งเหตุไม่ได้ ดังนี้ มิใช่ฐานะที่จะมีได้ อุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สวากทั้งหลายของเรา เมื่อรู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ จะพึงคัดค้านถ้อยคำให้ตกไปในระหว่าง ๆ บ้างหรือหนอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อนี้ไม่มีเลย.

ดูก่อนอุทายี ก็เราจะหวังการปราสาธอนในสวากทั้งหลายก็หาไม่ สวากทั้งหลายย่อมหวังคำปราสาธอนของเราโดยแท้ อุทายี ข้อที่สวากทั้งหลายของเรา สรรเสริญในเพราะปัญญาอันยิ่งว่า พระสมณโคดมทรงมีพระปัญญา ทรงประกอบด้วยปัญญาอันธำรงยิ่ง ข้อที่ว่า พระสมณโคดมจักไม่ทรงเล็งเห็นทรงแห่งถ้อยคำอันยังไม่มาถึง หรือจักทรงข่มคำโต้เถียงของฝ่ายอื่นที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เป็นการข่มได้ด้วยดีพร้อมทั้งเหตุไม่ได้ ดังนี้ มิใช่ฐานะที่จะมีได้ นี้แล ธรรมข้อที่สามอันเป็นเหตุให้สวากทั้งหลายของเราสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วพึงเราอยู่.

ธรรมเป็นเหตุให้ทำความเคารพข้อที่ ๔

[๓๓๒] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง สวากทั้งหลายของเราผู้อัน ทุกข์ท่วมทับแล้ว อันทุกข์ครอบงำแล้ว เพราะทุกข์ใด เธอเหล่านั้นเข้ามาหา เราแล้วถามถึงทุกข์ขரியสัจ เราอันเธอเหล่านั้น ถามถึงทุกข์ขரியสัจแล้วก็พยากรณ์ให้ยังจิตของเธอเหล่านั้นให้อินดี ด้วยการพยากรณ์ปัญหา เธอเหล่านั้น เข้ามาหาเราแล้วถามถึงทุกข์สมุทัยขரியสัจ. . .ทุกข์นิโรธขரியสัจ. . .ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาขரியสัจ เราอันเธอเหล่านั้นถามถึงทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาขரியสัจ แล้ว ก็พยากรณ์ให้ ยังจิตของเธอเหล่านั้นให้อินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหา

อุทายี ข้อที่สาวกทั้งหลายของเราผู้อันทุกข์ท่วมทับแล้ว อันทุกข์ครอบงำแล้ว เพราะทุกข์ใด เธอเหล่านั้นเข้ามาหาเราแล้วถามถึงทุกข์อริยสัจ...ถามถึงทุกข์สมุทัยอริยสัจ...ถามถึงทุกข์นิโรธอริยสัจ...ถามถึงทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ เราอันเธอเหล่านั้นถามถึงทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจแล้ว ก็พยากรณ์ให้ ยังจิตของเธอเหล่านั้นให้ยินดี ด้วยการพยากรณ์ปัญหา นี้แล ธรรมข้อที่สี่ อันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายของเราสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วพึงเราอยู่.

ธรรมเป็นเหตุให้ทำความเคารพข้อที่ ๕

[๓๓๓] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญสติปัฏฐานสี่ ดูก่อนอุทายี ภิกษุไม่ธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้ว เจริญสติปัฏฐานสี่นั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลुบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา [พระอรหัต] อยู่.

[๓๓๔] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญสัมมปธานสี่

ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ยังความพอใจให้เกิด พยายาม ปราศจากความ
เพียร ประคองจิตไว้ เริ่มตั้งความเพียร เพื่อยังกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิด
มิให้เกิดขึ้น เพื่อยละกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อยังกุศลธรรมที่ยัง
ไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่เลือนหาย เพื่อความมีอยู่ เพื่อ
ความไพบูลย์ เพื่อความเจริญ เพื่อความสมบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติทาที่เราบอก แล้วเจริญสัมมัตตป-
ธานสิ้นนั่นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลुบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา
อยู่.

[๓๓๕] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติทาแก่สาวก
ทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญอุทิสภาทสี่
ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญอุทิสภาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิ
และปธานสังขาร เจริญอุทิสภาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิ และปธานสังขาร
เจริญอุทิสภาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิ และปธานสังขาร เจริญอุทิสภาทอัน
ประกอบด้วยวิมมังสาสมาธิ และปธานสังขาร ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเรา
ปฏิบัติตามปฏิบัติทาที่เราบอก แล้วเจริญอุทิสภาทสิ้นนั่นแล สาวกของเราเป็น
อันมากจึงได้บรรลुบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๓๖] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติทาแก่สาวก
ทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญอินทริยห้า
ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญสตฺถินทริยที่จะให้ถึงความสงบระงับ
ให้ถึงความตรัสรู้ เจริญวิริยินทริยที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้
เจริญสดินทริยที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ เจริญสมาธินทริย
ที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ เจริญปัญญาธิทริยที่จะให้ถึงความ

สงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่
เราบอก แล้วเจริญอินทรีย์ห้าอันแล้ว สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุ
บารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๓๗] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้ออกปฏิบัติแก่สาวก
ทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ข้อมเจริญพละห้า ดูก่อน
อุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญสัทธาพละที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึง
ความตรัสรู้ เจริญวิริยพละ ที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้
เจริญสติพละ ที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ เจริญสมาธิพละ
ที่จะให้ถึงความสงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ เจริญปัญญาพละ ที่จะให้ถึงความ
สงบระงับ ให้ถึงความตรัสรู้ ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่
เราบอก แล้วเจริญพละห้าอันแล้ว สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุบารมีอัน
เป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๓๘] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้ออกปฏิบัติแก่สาวก
ทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ข้อมเจริญโพชฌงค์เจ็ด
ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัย
วิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสลละคืน เจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์
อันอาศัยวิเวก อันอาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสลละคืน เจริญ-
วิริยสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการ
สลละคืน เจริญปิติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ
น้อมไปในการสลละคืน เจริญปีติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ
อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสลละคืน เจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสลละคืน เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์

อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละคืน ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้ว เจริญโพชฌงค์ ๗ นั้นแลสาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลुบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๓๕] ดูก่อนอุทาสี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญอริยมรรคมีองค์แปด ดูก่อนอุทาสี ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญสัมมาทิฐิฐิ เจริญสัมมาสังกัปปะ เจริญสัมมาวาจา เจริญสัมมากัมมันตะ เจริญสัมมาอาชีวะ เจริญสัมมาวายามะ เจริญสัมมาสติ เจริญสัมมาสมาธิ ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอก แล้วเจริญอริยมรรคมีองค์แปดนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมาก จึงได้บรรลुบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๔๐] ดูก่อนอุทาสี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายของเราแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้วย่อมเจริญวิโมกข์ ๘ คือ

ผู้ได้รูปฌานย่อมเห็นรูป นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่หนึ่ง.

ผู้ไม่มีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปในภายนอก นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่สอง.

ผู้น้อมใจเชื่อว่า กสณเป็นของงามอย่างเดียว นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่สาม.

ผู้ที่บรรลुอากาศาณัญจายตนะด้วยมนสิการว่าอากาศหาที่สุดมิได้

เพราะล่วงรูปสัญญา เพราะดับปฏิขสัญญา เพราะไม่ใส่ใจซึ่งนานัตตสัญญา โดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่สี่.

ผู้ที่บรรลुวิญญาณัญจายตนะด้วยมนสิการว่า วิญญาณหาที่สุดมิได้

เพราะล่วงอากาศาณัญจายตนะ โดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่ห้า.

ผู้ที่บรรลุนิพพานด้วยมโนมยิทธิว่า อะไร ๆ ก็ไม่มี เพราะ
ล่วงวิญญาณัญญาตนะโดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่หก.

ผู้ที่บรรลุนวสัณณาสัญญาตนะ เพราะล่วงอาภิญญาตนะ
โดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่เจ็ด.

ผู้ที่บรรลุตัญญาเวทยิตนโรธ เพราะล่วงนวสัณณาสัญญาตนะ
โดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่แปด.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่เรายกแล้ว เจริญ
วิโมกข์แปดนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมาก จึงได้บรรลุมรรคอันเป็นที่สุดแห่ง
อภิญญาอยู่.

[๓๔๑] ดูก่อนอุทเทสิ อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สาวก
ทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้วย่อมเจริญอภิญญาตนะ [คือ
เหตุเครื่องครอบงำธรรมอันเป็นข้าศึกและอารมณ์] ๘ ประการ คือ

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่เล็ก ซึ่งมีผิวพรรณ
ดีและมีผิวพรรณทราม ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา
รู้ เราเห็น อันนี้เป็นอภิญญาตนะข้อที่หนึ่ง.

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่ใหญ่ ซึ่งมีผิว
พรรณดีและมีผิวพรรณทราม ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้
ว่า เรารู้ เราเห็น อันนี้เป็นอภิญญาตนะข้อที่สอง.

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่เล็ก ซึ่งมีผิว
พรรณดีและมีผิวพรรณทราม ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้
ว่า เรารู้ เราเห็น อันนี้เป็นอภิญญาตนะข้อที่สาม.

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกที่ใหญ่ ซึ่งมีผิวพรรณดีและมีผิวพรรณทราม ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา รู้ เรา เห็น อันนี้เป็นอภิกายคณะข้อที่สี่.

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเขียว มีวรรณเขียว เขียวล้วน มีรัศมีเขียว ดอกผักตบอันเขียว มีวรรณอันเขียว เขียวล้วน มีรัศมีเขียว หรือว่าผ้าที่กำเนิดในเมืองพาราณสีมีเนื้อเกลี้ยงทั้งสองข้าง อันเขียว มีวรรณเขียว เขียวล้วน มีรัศมีเขียว แม้ฉันใด ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเขียว มีวรรณเขียว เขียวล้วน มีรัศมีเขียว ฉะนั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา รู้ เรา เห็น อันนี้เป็นอภิกายคณะข้อที่ห้า.

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเหลือง มีวรรณเหลือง เหลืองล้วน มีรัศมีเหลือง ดอกกระณิการอันเหลือง มีวรรณเหลือง เหลืองล้วน มีรัศมีเหลือง หรือว่าผ้าที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีเนื้อเกลี้ยงทั้งสองข้าง อันเหลือง มีวรรณเหลือง เหลืองล้วน มีรัศมีเหลือง แม้ฉันใด ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเหลือง มีวรรณเหลือง เหลืองล้วน มีรัศมีเหลือง แม้ฉะนั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา รู้ เรา เห็น อันนี้เป็นอภิกายคณะข้อที่หก.

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันแดง มีวรรณแดง แดงล้วน มีรัศมีแดง ดอกบานไม่รู้โรยอันแดง มีวรรณแดง แดงล้วน มีรัศมีแดง หรือว่าผ้าที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีเนื้อเกลี้ยงทั้งสองข้าง อันแดง มีวรรณแดง แดงล้วน มีรัศมีแดง แม้ฉันใด ผู้หนึ่งมีความสำคัญใน

อรุणายใน เห็นรูปภายนอกอันแดง มีวรรณแดง แดงล้วน มีรัศมีแดง
จันทน์เหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา
เราเห็น อันนี้เป็นอภิกายตะนะข้อที่เจ็ด.

ผู้หนึ่งมีความสำคัญในอรุณายใน เห็นรูปภายนอกอันขาว มีวรรณ
ขาว ขาวล้วน มีรัศมีขาว ควาทะกายพริกอันขาว มีวรรณขาว ขาวล้วน
มีรัศมีขาว หรือว่าผ้าที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีเนื้อเกลี้ยงทั้งสองข้าง อัน
ขาว มีวรรณขาว ขาวล้วน มีรัศมีขาว แม้ฉันใด ผู้หนึ่งมีความสำคัญใน
อรุณายใน เห็นรูปภายนอกอันขาว มีวรรณขาว ขาวล้วน มีรัศมีขาว จัน
ทน์เหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา
เราเห็น อันนี้เป็นอภิกายตะนะข้อที่แปด.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่เรบอก แล้วเจริญ
อภิกายตะนะ ๘ นั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุมารมี อันเป็น
ที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๔๒] คู่ก่อนอุทาสี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สาวก
ทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้วย่อมเจริญกุศลนิยตะ ๑๐
คือ

๑. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งปฐวิกสินทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ใน
ทิศน้อยทิศใหญ่ หาประมาณมิได้.

๒. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งอาโปกสินทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง
ในทิศน้อยทิศใหญ่ หาประมาณมิได้.

๓. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งเตโชกสินทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง
ในทิศน้อยทิศใหญ่ หาประมาณมิได้.

๔. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งวาโยกสนทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิสน้อยทศใหญ่ หาประมาณมิได้.

๕. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งนิลกสนทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิสน้อยทศใหญ่ หาประมาณมิได้.

๖. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งปิตกสนทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิสน้อยทศใหญ่ หาประมาณมิได้.

๗. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งโลหิตกสนทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิสน้อยทศใหญ่ หาประมาณมิได้.

๘. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งโอทาคกสนทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิสน้อยทศใหญ่ หาประมาณมิได้.

๙. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งอากาศกสนทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิสน้อยทศใหญ่ หาประมาณมิได้.

๑๐. ผู้หนึ่งย่อมรู้ชัดซึ่งวิญญานกสนทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในทิสน้อยทศใหญ่ หาประมาณมิได้.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอก แล้วเจริญกสิณายตนะ ๑๐ นั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุบารมีเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๔๓] คุณ่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้ออกปฏิบัติแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้วย่อมเจริญญาณสี่.

คุณ่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจาร มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เธอทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้น เอบอัมซาบซ่านด้วยปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก ไม่มีเมือกเทศ

ไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกจะไม่ถูกต้อง
คู่ก่อนอุทายี เปรียบเหมือนพนักงานทรงสนาน หรือลูกมือพนักงานทรงสนาน
ผู้ฉลาด จะพึงใส่จวนสีตัวลงในภาชนะสำริด แล้วพรมด้วยน้ำหมักไว้ ก่อน
จวนสีตัวนั้นซึ่งยางซึมไปจับติดกันทั่วทั้งหมด ย่อมไม่กระจายออก จันใด
ภิกษุก็จันนั้นแล ทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้น เอบอ้มซาบซ่านด้วยปีติ และสุข
อันเกิดแต่วิเวก ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวกจะไม่ถูกต้อง.

[๓๔๔] คู่ก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุดุคฺคิยฆาน มีความ
ผ่องใสแห่งจิตภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตก
วิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เธอทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้นเอบอ้ม
ซาบซ่านด้วยปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอ
ทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิจะไม่ถูกต้อง คู่ก่อนอุทายี เปรียบ
เหมือนห้วงน้ำลึก มีน้ำป้นปวนไม่มีทางที่น้ำจะไหลไปมาได้ ทั้งในด้าน
ตะวันออก ด้านตะวันตก ด้านเหนือ ด้านใต้ ทั้งฝนก็ไม่ตกเพิ่มตามฤดูกาล
แต่สายน้ำเย็นพุขึ้นจากห้วงน้ำนั้นแล้ว จะพึงทำห้วงน้ำนั้นแหละให้ชุ่มชื้น
เอบอบซาบซึมด้วยน้ำเย็น ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งห้วงน้ำนั้นทั้งหมด ที่น้ำ
เย็นจะไม่พึงถูกต้อง จันใด ภิกษุก็จันนั้นแล ย่อมทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้น
เอบอ้มซาบซ่านด้วยปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกาย
ของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิจะไม่ถูกต้อง.

[๓๔๕] คู่ก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง ภิกษุมือเบกขา มีสติ มี
สัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุดุคฺคิยฆานที่พระอรียะ
ทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้มานี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เธอทำ

กายนี้แหละให้ชุ่มชื้นเอิบอัมชาบชานด้วยสุขอันปราศจากปิติ ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่สุขปราศจากปิติจจะไม่ถูกต้อง คุณก่อนอุทายี เปรียบเหมือนในกอบัวขาบ ในกอบัวหลวง หรือในกอบัวขาว ดอกบัวขาบ ดอกบัวหลวง หรือดอกบัวขาวบางเหล่าซึ่งเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ น้ำหล่อเลี้ยงไว้ ดอกบัวเหล่านั้นชุ่มชื้นเอิบอาบซาบซึมด้วยน้ำ เย็นตลอดยอดตลอดเหง้า ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งดอกบัวขาบ ดอกบัวหลวง หรือดอกบัวขาวทั่วทุกส่วน ที่น้ำเย็นจะไม่พึงถูกต้อง ฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้นแล ย่อมทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้นเอิบอัมชาบชานด้วยสุขปราศจากปิติ ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่สุขปราศจากปิติจจะไม่ถูกต้อง.

[๓๔๖] คุณก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุดุตถกถมาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ เธอนั่งแผ่ไปทั่วกายนี้แหละ ด้วยใจอันบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัวที่ใจบริสุทธิ์ผ่องแผ้วจะไม่ถูกต้อง คุณก่อนอุทายี เปรียบเหมือนบุรุษจะพืงนั่งคลุมตัวตลอดศีรษะด้วยผ้าขาว ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายทุก ๆ ส่วนของเขาที่ผ้าขาวจะไม่ถูกต้อง ฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้นแล เธอนั่งแผ่ไปทั่วกายนี้แหละด้วยใจบริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ใจอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้วจะไม่ถูกต้อง.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้วเจริญฉันทนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลुบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๔๗] คุณก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า กายของ

เรานี้แลมีรูปประกอบด้วยมหาภูต ๔ เกิดแต่บิดามารดา เติบโตขึ้นด้วยข้าวสุก และขนมสดไม่เที่ยง ต้องอบ ต้องนวดพั้น มีอันทำลายและกระจัดกระจายเป็นธรรมดาและวิญญานของเรานี้ก็อาศัยอยู่ในกายนี้ เนื่องจากอยู่ในกายนี้ คุณก่อนอุทากิเปรียบเหมือนแก้วไพฑูรย์อันงาม เกิดเองอย่างบริสุทธิ์ ๘ เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว สุกใส แวววาว สมส่วนทุกอย่าง มีด้ายเขียวเหลืองแดงขาวหรือนวลร้อยอยู่ในนั้น บุรุษมีจักมูจะพึงหยิบแก้วไพฑูรย์นั้นวางไว้ในมือแล้วพิจารณาเห็นว่า แก้วไพฑูรย์นี้งาม เกิดเองอย่างบริสุทธิ์ ๘ เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว สุกใส แวววาวสมส่วนทุกอย่าง มีด้ายเขียวเหลืองแดงขาวหรือนวลร้อยอยู่ในนั้นฉันใด สาวกทั้งหลายของเราก็ฉันนั้น ปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้ว ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า กายของเราแลมีรูป ประกอบด้วยมหาภูต ๔ เกิดแต่มารดาบิดา เติบโตขึ้นด้วยข้าวสุกและขนมสด ไม่เที่ยง ต้องอบ ต้องนวดพั้น มีอันทำลายและกระจัดกระจายเป็นธรรมดา และวิญญานของเรานี้ก็อาศัยอยู่ในกายนี้ เนื่องจากอยู่ในกายนี้.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเรา ปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้ว ย่อมรู้ชัดอย่างนี้แล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุปรามิ อันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๔๘] คุณก่อนอุทากิ อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมนิรมิตกายอื่นจากกายนี้ มีรูปเกิดแต่ใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง คุณก่อนอุทากิ เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงชักไม้ส้อมออกจากหลุมปล้อง เขาจะพึงคิดเห็นอย่างนี้ว่า นี่ไม้ส้อม นี่หลุมปล้อง หลุมปล้องก็อย่างหนึ่ง ไม้ส้อมก็อย่างหนึ่ง ก็แต่ไม้ส้อมออกจากหลุมปล้องนั่นเอง อีกนัยหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงชักดาบออกจากฝัก

เขาจะพึงคิดเห็นอย่างนี้ว่า นี่คืบ นี่ฝัก คืบก็อย่างหนึ่ง ฝักก็อย่างหนึ่ง ก็แต่ชักคืบออกจากคืบนั่นเอง อีกนัยหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงชักงูออกจากคราบ เขาพึงคิดเห็นอย่างนี้ว่า นี่งู นี่คราบ งูก็อย่างหนึ่ง คราบก็อย่างหนึ่ง ก็แต่ชักงูออกจากคราบนั่นเอง ฉะนั้นใด สาวกทั้งหลายของเราก็นั่นแหละ ปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้ว ย่อมนิรมิตกายอื่นจากกายนี้ มีรูปเกิดแต่ใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเรา ปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกนั่นแหละ สาวกของเราเป็นอันมากจึงบรรลุมารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญาอยู่.

[๓๔๕] คุก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมบรรลุนิวิธานหลายประการ คือคนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปได้ ทะลุฝ่ากำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นต่ำลงในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่แตกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำพระจันทร์พระอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์ มีอำนาจมากด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ คุก่อนอุทายี เปรียบเหมือนช่างหม้อหรือลูกมือของช่างหม้อผู้ฉลาด เมื่อนวดดินดีแล้ว ต้องการภาชนะชนิดใดๆ พึงทำภาชนะชนิดนั้นๆ ให้สำเร็จได้ อีกนัยหนึ่ง เปรียบเหมือนช่างงา หรือลูกมือของช่างงาผู้ฉลาด เมื่อแต่งงาดีแล้ว ต้องการเครื่องงาชนิดใด ๆ พึงทำเครื่องงาชนิดนั้นๆ ให้สำเร็จได้ อีกนัยหนึ่ง เปรียบเหมือนช่างทองหรือลูกมือของช่างทองผู้ฉลาด เมื่อหลอมทองดีแล้ว ต้องการทองรูปพรรณชนิดใด พึงทำทองรูปพรรณชนิดนั้นๆ ให้สำเร็จได้ ฉะนั้นใด สาวกทั้งหลายของเราก็นั่นแหละ ปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้ว ย่อมบรรลุนิวิ-

วิธีหลายประการ คือคนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปก็ได้ ทะลุฝ่ากำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดขัด เหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่แตกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำพระจันทร์ พระอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มีอำนาจมาก ด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้วนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๕๐] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้ออกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือเสียงทิพย์ และเสียงมนุษย์ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยทิพโสทธาตุอันบริสุทธิ์ ล่วงโสธของมนุษย์ ดูก่อนอุทายี เปรียบเหมือนบุรุษเป่าสังข์ผู้มีกำลัง จะฟังยังคนให้รู้ตลอดทิศทั้งสี่โดยไม่ยากฉนใด สาวกทั้งหลายของเราก็นั่นแล ปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้ว ย่อมได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือเสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยทิพโสทธาตุอันบริสุทธิ์ ล่วงโสธของมนุษย์.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิปทาที่เราบอกแล้วนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๕๑] ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้ออกปฏิปทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นด้วยใจ คือจิตมีราคะ ก็รู้ว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ ก็รู้ว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศจากโทสะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ ก็รู้ว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศจากโมหะ ก็รู้ว่าจิต

ปราศจากโมหะ จิตหดหู่ ก็รู้ว่าจิตหดหู่ หรือจิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน จิตเป็น
มหัคตะก็รู้ว่าจิตเป็นมหัคตะ หรือจิตไม่เป็นมหัคตะ ก็รู้ว่าจิตไม่เป็นมหัคตะ
จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ว่าจิตไม่
มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตเป็นสมาธิ หรือจิตไม่เป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิต
ไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิตไม่หลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตไม่หลุด
พ้น คุก่อนอุทายี เปรียบเหมือนหญิงสาวชายหนุ่มที่ชอบการแต่งตัว เมื่อต้องดู
เงาหน้าของตนในกระจกอันบริสุทธิ์สะอาด หรือภาชนะน้ำอันใส น้ำมีไฟ
ก็จะพึงรู้ว่าน้ำมีไฟ หรือน้ำไม่มีไฟ ก็จะพึงรู้ว่าน้ำไม่มีไฟ ฉนโค สาวก
ทั้งหลายของเราก็นั่นแหละ ปฏิบัติตามปฏิบัติทาที่เรายกแล้ว ย่อมกำหนดรู้ใจ
ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นด้วยใจ คือ จิตมีราคะ ก็รู้ว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศ
จากราคะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ ก็รู้ว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศ
จากโทสะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ ก็รู้ว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศ
จากโมหะ ก็รู้ว่าจิตปราศจากโมหะ จิตหดหู่ก็รู้ว่าจิตหดหู่ หรือจิตฟุ้งซ่าน
ก็รู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหัคตะ ก็รู้ว่าจิตเป็นมหัคตะ หรือจิตไม่เป็นมหัคตะ
ก็รู้ว่าจิตไม่เป็นมหัคตะ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิตไม่
มีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตเป็นสมาธิ
จิตไม่เป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้นก็รู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิต
ไม่หลุดพ้น ก็รู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเรปฏิบัติตามปฏิบัติทาที่เรายกแล้วนั้นแล
สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุมารมีอันเป็นที่สุดแห่งภิกษุณฺณอยู่.

[๓๕๒] คุก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติทาแก่สาวก
ทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเรปฏิบัติตามแล้ว ย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็น

อันมาก คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้า
ชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบ
ชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์ปเป็นอัน
มากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์ปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์ปเป็นอันมากบ้างว่า
ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหาร
อย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจาก
ภพนั้น ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่าง
นั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มี
กำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อม
ระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมากพร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการ
ฉะนี้

ดูก่อนอุททปิ เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงจากบ้านตนไปบ้านอื่น แล้วจาก
บ้านนั้นไปยังบ้านอื่นอีก จากบ้านนั้นกลับมาสู่บ้านของตนตามเดิม เขาจะ
พึงระลึกได้ดังนี้ว่า เราได้จากบ้านของเราไปบ้านโน้น ในบ้านนั้นเราได้ยืน
อย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น ได้พูดอย่างนั้น ได้นิ่งอย่างนั้น แล้วเรากลับจาก
บ้านนั้นมาสู่บ้านของตนตามเดิม ดังนี้ ฉันทิ สวาททั้งหลายของเรา ก็ฉันทิ
นั้นแล ปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้ว ระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก
คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็น
อันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้.

ก็เพราะสวาททั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้วนั้นแล
สวาทของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุมารมีอันเป็นที่สุดแห่งภิกขุณฺณอยู่.

[๓๕๓] ดูก่อนอุททปิ อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สวาท
ทั้งหลายแล้ว สวาททั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเห็นหมู่มสัตว์ที่กำลังจุติ

กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทรม ใต้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต คิดเตียนพระอริยเจ้าเป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต ไม่คิดเตียนพระอริยเจ้าเป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้ คุณ่อนอุทายี เปรียบเหมือนเรือนสองหลังที่มีประตูร่วมกัน บุรุษผู้มีจักขุยืนอยู่ที่ตรงกลางเรือนนั้น จะพึงเห็นหมู่ชนกำลังเข้าไปบ้าง กำลังเดินวนเวียนอยู่ที่เรือนบ้าง จันใด สาวกทั้งหลายของเราก็ฉันนั้นแล ปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้ว ย่อมเห็นหมู่สัตว์ กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทรม ใต้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้วนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุมารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๕๔] คุณ่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งของตนเอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ คุณ่อนอุทายี เปรียบเหมือนสระน้ำบนยอดเขา ใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว บุรุษผู้มีจักขุยืนอยู่บนขอบสระนั้น จะพึงเห็นหอยโข่งและหอยกาบ ต่างๆ บ้าง ก้อนกรวดและก้อนหินบ้าง ฝูงปลาบ้าง กำลังว่ายอยู่บ้าง หยด

อยู่บ้าง ในสระน้ำนั้น เขาจะพึงคิดเห็นอย่างนี้ว่า สระน้ำนี้ใสสะอาดไม่ขุ่นมัว หอยโข่งและหอยกาบต่าง ๆ บ้าง ก้อนหินบ้าง ฝูงปลาบ้าง เหล่านี้ กำลังว่ายอยู่บ้าง หยุดอยู่บ้าง ในสระนั้นดังนี้ ฉันทใด สาวกทั้งหลายของเราที่ฉันนั้นแล ปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้ว ย่อมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งของตนเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่.

ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้วนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุมารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่.

[๓๕๕] คุก่อนอุทายี นี้แลธรรมข้อที่ห้าอันเป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายของเราสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วพึงเราอยู่.

คุก่อนอุทายี ธรรมห้าประการนี้แล เป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายของเราสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วพึงเราอยู่ ฉะนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว สกกุลทายีปริพาชกยินดีชื่นชมพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ดังนี้แล.

จบมหาสกกุลทายีสสูตรที่ ๗

๗. อรรถกถามหาสกกุลทายีสสูตร

มหาสกกุลทายีสสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตं ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า โมรนิวาเป คือในที่นั้นชนทั้งหลายได้ประกาศให้ภัยแก่กันอยู่ทั้งหลายแล้วได้ให้อาหาร. เพราะฉะนั้นที่นั้นจึงชื่อว่า

โมรนิวาปะ เป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูง. บทว่า **อนุนภาโร** เป็นชื่อของปริพาชก
ผู้หนึ่ง. เหมือนวรตระก็ชื่อปริพาชกเหมือนกัน. บทว่า **อญฺเณ จ** ไม่เพียง
ปริพาชก ๑ คนนี้เท่านั้น แม้ปริพาชกอื่น ๆ ที่มีชื่อเสียงก็มีอยู่มาก. ในบทนี้ว่า
อปฺปสพฺพสฺส วณฺณวาทิ พระสมณโคดมทรงกล่าวสรรเสริญคุณของเสียง
เบา ท่านไม่กล่าวว่า **อปฺปสพฺพทวินิโต** แนะนำให้มีเสียงเบา จึงกล่าวบทนี้.
เพราะเหตุไร. เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงแนะนำผู้อื่น. บทว่า **ปุริมานิ**
วันก่อน ๆ คือ วันก่อน ๆ หมายถึงเมื่อวานนี้. หลังจากนั้นเป็นวันก่อนหลัง
จากวานนี้. ไม่มีศาลาเฉพาะจึงชื่อว่า **กุกฺกุหลสภาลา** (ศาลาเพร่ข่า). ศาลาที่
พวกเดียรถีย์ต่าง ๆ สมณพราหมณ์ประชุมสนทนากันหลายอย่างท่านเรียกว่า
กุกฺกุหลสภาลา เพราะเป็นที่เพร่ข่าของชนเป็นอันมากกว่า คนนี้พูดอะไร คน
นี้พูดอะไร. ปาฐะว่า **โกกฺกุหลสภาลา** บ้าง. บทว่า **ลาภา** ความว่า นี่เป็นลาภ
ของชาวอังคะ มคธะ ที่จะได้เห็นสมณพราหมณ์ ถาปญฺหา หรือฟังธรรม
ถาของสมณพราหมณ์เหล่านั้น.

ฟังทราบความในบทมีอาทิว่า **สงฺฆิโน** เจ้าหมู่ ดังต่อไปนี้. ชื่อว่า
สงฺฆิโน เพราะมีหมู่คือหมู่บรรพชิต. ชื่อว่า **คณิโน** เจ้าคณะ เพราะมีคณะ
นั้นนั่นแล. ชื่อว่า **คณาจริยา** เพราะเป็นอาจารย์ของคณะนั้น ด้วยให้ศึกษา
ถึงอาจารย์. บทว่า **ญฺาตา** คือมีชื่อเสียง เป็นผู้ปรากฏ. ชื่อว่า **ยสฺสฺสฺสโน**
เพราะมียศสูงด้วยคุณตามที่ไมจริงและด้วยคุณตามที่เป็นจริง. ก็บุรณกัสนป
เป็นต้นมียศสูงโดยนัยมีอาทิว่า เป็นผู้มีความปรารถนาน้อย สันโดษ แม้ผ้าก็
ไม่นุ่งเพราะเป็นผู้มีความปรารถนาน้อย. ยศของพระตถาคตสูงด้วยพระคุณตาม
ที่เป็นจริงมีอาทิว่า **อิติปิ โส ภควา** ดังนี้. บทว่า **ติตฺถกฺกรา** คือเจ้าลัทธิ.
บทว่า **สาธุสมฺมตฺตา** คือชนเป็นอันมากสมมติกันอย่างนี้ว่า ดี งาม เป็นสัตบุรุษ.

บทว่า พหุชนสุตฺต ชนเป็นอันมาก คือ คนอันธพาล และพาลปฤชนผู้ไม่มีการศึกษา และบัณฑิตชนผู้มีปัญญา. ในชนเหล่านั้นพวกเดียรฉัตรเขาสมมติว่าเป็นพาลชน. พระตถาคตเขาสมมติว่าเป็นบัณฑิตชน. โดยนัยนี้พึงทราบความในบทมีอาทิว่า ปุณฺณ กสฺสโป สงฺฆิ บุรณกัสนปเป็นเจ้าหมู. ก็เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำแนกอารมณ ๓๘ ได้ทรงกระทำทำเป็นที่หยั่งลงสู่นิพพานไว้มาก ฉะนั้นควรกล่าวว่า เป็น ติตฺถลโร ผู้ทำทำ. ก็เพราะเหตุไรเจ้าลัทธิเหล่านั้นทั้งหมดจึงมาประชุมในที่นั้น. เพื่อรักษาอุปัฏฐากและเพื่อลากสักการะ. ได้ยินว่าเจ้าลัทธิเหล่านั้นมีความวิตกว่า อุปัฏฐากของพวกเราพึงพากันถึงพระสมณโคดมว่าเป็นที่พึง. พวกเราจักดูแลอุปัฏฐากเหล่านั้น. แม้อุปัฏฐากของพวกเราเห็นอุปัฏฐากของพระสมณโคดมทำสักการะ ก็จักทำสักการะแก่พวกเราบ้าง. เพราะฉะนั้นเจ้าลัทธิเหล่านั้นทั้งหมดจึงพากันไปประชุมในที่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประชุม.

บทว่า วาที อโรเปตฺวา พากันยกโทษ คือ ยกโทษในวาทะ. บทว่า อปฺกนฺตฺตา คือพากันหลีกไป บางพวกพากันหลีกไปสู่ทิศ. บางพวกลี้กบางพวกมาสู่ศาสนานี้. บทว่า สหิตมฺเม ถ้อยคำของเราเป็นประโยชน์ คือถ้อยคำของเรามีประโยชน์สละสลวยประกอบด้วยอรรถ ประกอบด้วยเหตุ. บทว่า อสหิตํ คือถ้อยคำของท่านไม่ประกอบด้วยประโยชน์. บทว่า อธิจฺญณฺนเต วิปฺราวตฺตํ ข้อที่ท่านเคยชำของมาผันแปรไปแล้ว ความว่า ข้อที่ท่านเคยมีความคล่องแคล่วด้วยสะสมมาเป็นเวลานานได้ผันแปรไปแล้วด้วยคำพูดคำเดียวของเรา ไม่เกิดอะไรขึ้น. บทว่า อโรปิโต เต วาโท คือเราจับผิดวาทะของท่านได้แล้ว. บทว่า จร วาทปฺปโมกฺขาย ท่านจงถอนวาทะของท่านเสีย ความว่า จงพระพุดติเพื่อปลดเปลื้องความผิด คือจงศึกษาเพื่อไปในที่นั้น ๆ. บทว่า

นิพุทฺธิ **วา สเจ ปิโหติ** หรือจงแก้ไขเสียถ้าสามารถ คือ หากสามารถด้วยตนเอง จงแก้ไขเสียในบัดนี้ทีเดียว. **บทว่า ฐมฺมกุโธเสน** ด้วยคำติเตียน โดยธรรมคือด้วยคำติเตียนที่เป็นจริง. **บทว่า ตณ โน โสสุตฺตม** คือเราทั้งหลาย จักฟังธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่พวกเรา. **บทว่า ขุทฺทํ มํหํ** คือรังผึ้งที่ตัวอ่อนทำไว้. **บทว่า อนนฺถํ** ไม่มีโทษ คือรังผึ้งที่ปราศจากตัวอ่อน. **บทว่า ปิเพยุย** คือฟังให้. **บทว่า ปจฺจาสิสฺमानุโรโป** หม่อมหาชนคอยหวังอยู่ คือ ถือภาชนะตั้งความหวังว่า บุรุษนั้นจักให้เราจนเต็มภาชนะใหม่หนอ. **บทว่า สมฺปิยเชตฺวา** บาดหมางกัน คือเถียงกันเล็กน้อย. **บทว่า อิตฺริตฺเรน** คือ ตามมีตามได้. **บทว่า ปวิวิตุโต** พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้สังัด ปริพาชกกล่าวคำนี้หมายถึงเพียงกายวิเวก. แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสังัดด้วยวิเวก ๓.

บทว่า โกสกาหารา คืออาหารเพียงเท่าโกสกะ ในเรือนของท่าน-
บคิมิด้วยเล็กเพื่อใส่อาหารอย่างดี. ท่านบคิทั้งหลายใส่อาหารดีไว้ในถ้วยนั้น แล้วบริโภค. เมื่อบรรพชิตมาถึง ก็ถวายอาหารแก่บรรพชิตนั้น ถ้วยนั้นเรียกว่า โกสกะ เพราะฉะนั้นบุคคลใดยังชีวิตให้เป็นไปด้วยอาหารถ้วยหนึ่ง บุคคลนั้นชื่อว่า โกสกาหารา มีอาหารเพียงเท่าโกสกะ. **บทว่า เวพฺพวาหารา** คือมีอาหารเพียงเท่ากัฒใส่ในผลมะตูม. **บทว่า สมตฺติคฺคิ** เสมอชอบ คือเสมอลดหลายข้างล่างแห่งขอบปากบาตร. **บทว่า อิมินา ฐมฺเมน** คือโดยธรรมเพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อยนี้. อนึ่งในบทนี้ไม่ควรกล่าวว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีอาหารน้อยโดยอาการทั้งปวง. ทรงมีอาหารน้อยตลอด ๖ ปี ณ ที่ทรงบำเพ็ญเพียร. ทรงยังพระชนมชีพให้เป็นไปด้วยข้าวแ่งหนึ่งตลอด ๓ เดือน ในเมืองเวรัญชา. ทรงยังพระชนมชีพให้เป็นไปด้วยเหง้าบัวเท่านั้นตลอด ๓ เดือน ในปาริโลกิพรสณห์. แต่ในที่นี้พระองค์ทรงแสดงถึงความนี้ว่า เราได้มีอาหาร

น้อยในกาลหนึ่ง แต่สาวกทั้งหลายของเราไม่ทำลายรุดงค์ตลอดชีวิตตั้งแต่
สมาทานรุดงค์. เพราะฉะนั้น ผิว่าสาวกทั้งหลายเหล่านั้นพึงสักการะเราโดย
ธรรมนี้. ด้วยว่า สาวกเหล่านั้นเป็นผู้วิเศษโดยเรา ย่อมสักการะเราด้วยธรรม
อื่นที่มีอยู่. ท่านแสดงไว้ดังนี้. โดยนัยนี้พึงทราบโยชนาในทุกวาระ.

บทว่า **ป สุกุณิกา** ถือผ้าบังสกุลเป็นวัตร คือสมาทานปิงสุกุลิกังครุดงค์.
บทว่า **ลูขจิวรรธา** ทรงจีวรเศร้าหมองด้วยด้าย ๑๐๐ เส้น. บทว่า **นนุตกานิ**
ผ้าเก่า คือชิ้นผ้าที่ไม่มีชาย. จริงอยู่ ผิว่า ผ้าเหล่านั้นพึงมีชาย ผ้าเหล่านั้น
เรียกว่า **ปิโธตกา** ผ้าจีวร. บทว่า **อุจฺจนิตฺวา** เลือกเก็บ คือฉีกทิ้งส่วนที่ใช้
ไม่ได้ถือนำส่วนที่ยังใช้ได้เท่านั้น. บทว่า **อลาฺวุโลมฺทานิ** คือเส้นด้าย
เช่นกับขนน้ำเต้า. ท่านแสดงว่า ละเอียดย. ก็ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ไม่ควรกล่าวว่า
ว่าพระศาสดามีได้ทรงสันโดษด้วยจีวรสันโดษ. เพราะในวันที่พระองค์ทรง
รับเอาผ้าบังสกุลทำด้วยเปลือกไม้ ที่นางปัญณทาสีนำมาจากป่าช้าฝิบถวาย
มหาปถพีได้ไหวจนกระทั่งถึงน้ำเป็นที่สุด พระองค์ทรงแสดงความในบทนี้ไว้ว่า
เรารับผ้าบังสกุลครั้งเดียวเท่านั้น. แต่สาวกทั้งหลายของเราไม่ทำลายรุดงค์จน
ตลอดชีวิต จำเดิมแต่สมาทานรุดงค์.

บทว่า **ปิณฺฑปาติกา** ถือบิณฑบาตเป็นวัตร คือ ปฏิเสธอดิเรกกลาก
สมาทานปิณฑปาติกังครุดงค์. บทว่า **สพฺพานจาริโน** คือ เทียวไปตามลำดับ
ตรอกเป็นวัตร คือ ปฏิเสธโลลุปจาร (การเทียวไปด้วยความโลภ) แล้ว
สมาทานสพพานจาริกวัตร. บทว่า **อุจฺจาปเก วตฺเต รตา** ยินดีในวัตรชั้น
สูงของตน ความว่า ยินดีในวัตรตามปรกติของภิกษุทั้งหลาย กล่าวคือการเทียว
ไปเพื่ออาหารเลี้ยงชีพ เป็นผู้ยืนที่ประตูเรือนทั้งสูงและต่ำ สรรวมอาหารที่ปัน
กันเป็นคำแล้วฉัน. บทว่า **อนฺตรมฺริ** ละแวกบ้าน คือละแวกเรือนตั้งแต่

กรณีประทุ ดังได้กล่าวแล้วในพหุมายสูตร. ในที่นี้ท่านประสงฆ์ตั้งแต่ เสา
เขื่อน. ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ไม่ควรกล่าวว่า พระศาสดาไม่ทรงสันโดษ ด้วย
บิณฑบาตสันโดษ. ทั้งหมดพึงพิสดารโดยทำนองเดียวกับที่กล่าวแล้ว เพราะ
ความเป็นผู้มีอาหารน้อย. แม้ในที่นี้พระองค์ก็ทรงแสดงความนี้ไว้ว่า เราไม่
ยินดีรับนิมนต์ในเวลาเดียวเท่านั้น. แต่สาวกทั้งหลายของเรา ไม่ทำลายรุดงค์
ตลอดชีวิต ตั้งแต่สมათานรุดงค์.

บทว่า รุกขมุสิกเถ การอยู่โคนไม้เป็นวัตร คือ ปฏิเสฐที่มุงบัง
สมათานรุกขมุสิกังครุรงค์. บทว่า อพโลกาสิกา ถืออยู่กลางแจ้งเป็นวัตร
คือ ปฏิเสฐที่มุงบังและโคนไม้แล้วสมათานอพโลกาสิกังครุรงค์. บทว่า อฏฐ-
มาเส ตลอด ๘ เดือน คือ ตลอดเดือนในฤดูเหมันต์และคิมหันต์. แต่ในภาย
ในฤดูฝนเข้าไปสู่ที่มุงบังเพื่อรักษาจิวร. ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ไม่ควรกล่าวว่าพระ-
ศาสดาไม่ทรงสันโดษด้วยเสนาสนสันโดษ. แต่พึงแสดงเสนาสนสันโดษของ
พระองค์ ด้วยมหาปธานตลอด ๖ ปี และด้วยปาริโลกไพโรสนท์ แต่ในที่นี้
พระองค์ทรงแสดงความนี้ไว้ว่า เราไม่เข้าไปสู่ที่มุงบังในกาลหนึ่งเท่านั้น. แต่
สาวกของเราไม่ทำลายรุดงค์ตลอดชีวิตตั้งแต่สมათานรุดงค์.

บทว่า อารณญิกา ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร คือปฏิเสฐเสนาสนะท้าย
บ้านแล้วสมათานอารณญิกังครุรงค์. บทว่า สงฺฆมฆุญโอสรนติ ย่อม
ประชุมในที่มกลางสงฆ์ ท่านกล่าวถึงใน อพทธีมา (สีมที่ยังมิได้ผูก).
แต่ สาวกผู้อยู่ในพทธีมา ย่อมทำอุโบสถในที่อยู่ของตน. ด้วยเหตุเพียง
เท่านี้ ไม่ควรกล่าวว่าพระศาสดา ไม่ทรงสงัด เพราะความสงัดย่อมปรากฏแก่
พระองค์อย่างนี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราปรารภนาเพื่อหลีกเร้นอยู่ตลอด ๘
เดือน. แต่ในที่นี้พระองค์ทรงแสดงความนี้ไว้ว่า เราหลีกเร้นอยู่ในกาลเห็น

ปานนั้น ครั้งหนึ่ง ๆ. แต่สาวกของเราไม่ทำลายธุรงศ์ ตลอดชีวิตตั้งแต่
สมาทานธุรงศ์. บทว่า มมฺ สาวิกา คือ สาวกทั้งหลายของเรา. บทว่า
สนิทานํ มีเหตุ คือ มีปัจจัย. ก็พระศาสดาไม่ทรงแสดงถึงนิพพานอันไม่มี
ปัจจัยหรือ. ไม่แสดงหามิได้. แต่ทรงแสดงทำเทศนานั้นให้มีเหตุ. บทว่า
โน อเหตุกํ มิใช่แสดงธรรมไม่มีเหตุ. บทว่า สปปาฏิหาริย์ ทรงแสดง
ธรรมมีความอัศจรรย์นี้เป็นไฉนของบทก่อน. อธิบายว่ามีเหตุ. วต ในบท
ว่า ตํ วต เป็นเพียงนิบาต. บทว่า อนาคตวาทปถํ คลองแห่งวาทะใน
อนาคต คือ คลองแห่งวาทะอันตั้งอยู่ในวันนี้แล้วมาเบื่องบนแห่งปัญหานี้ ๆ ใน
วันพรุ่งนี้ มะรืนนี้ กึ่งเดือน หรือปีหนึ่ง. บทว่า น ทกฺขติ ย่อมไม่เห็น
คือไม่เห็นโดยอาการที่สัจจนิกรณํ ยังเหตุที่ตนมาเพื่อจะข่มขี่ให้วิเศษ เมื่อ
จะกล่าวจึงได้เห็น เพราะเหตุนี้ ข้อนั้นมิใช่ฐานะจะมีได้. บทว่า สหสมฺเมน
เป็นไปกับด้วยธรรม คือ มีเหตุ. บทว่า อนฺตรนฺตฺรา กลั โอปาเตยฺย
จะพึงคัดค้าน ๆ ให้ตกไปในระหว่าง ๆ ความว่า ตัดการสนทนาของเราแล้ว
สอดการสนทนาของตนเข้าไปในระหว่าง ๆ. บทว่า น โข ปนาหิ อูทายิ
ความว่า คู่ก่อนอุทายิ เราไม่หวังคำสอนในสาวกทั้งหลายนี้ว่า เมื่อการ
สนทนาครั้งยิ่งใหญ่กับอัมพัฏฐะ โสณทัณฑะ ภูฏทัณฑะ และสัจจนิกรณํ
เป็นต้นแม้ยังดำเนินอยู่ ถ้าการใช้สาวกของเราคนหนึ่ง ควรชักอุปมา หรือ
เหตุมากล่าว. บทว่า มมเยว คือในฐานะอย่างนี้ สาวกทั้งหลายก็มิได้หวัง
โอวาทอันเป็นคำสอนของเรา. บทว่า เตสาหํ จิตฺตํ อาราธมิ เรายังจิต
ของสาวกเหล่านั้นให้ยินดี คือ เราจะถือเอาจิตของสาวกเหล่านั้นให้ถึงพร้อมให้
บริบูรณ์ด้วยการพยากรณ์ ปัญหาของพระอรหันต์. ถามอย่างหนึ่ง พยากรณ์
อย่างหนึ่ง เหมือนถามมะม่วง พยากรณ์ ขนุนลำมะลอ. ถามขนุนลำมะลอ

พยากรณ์มะม่วงฉะนั้น. อนึ่ง ในบทนี้ ท่านกล่าวถึงศีลของพระพุทธเจ้าในที่
ที่กล่าวไว้แล้วว่า **อริสีล สมภาเวนติ** ให้สรรเสริญในเพราะอริสีล. ท่าน
กล่าวถึงสัพพัญญุตญาณในที่ที่กล่าวไว้แล้วว่า **อภิกุญฺเต ญาณทสฺสเน
สมภาเวนติ** ให้สรรเสริญในเพราะญาณทัสนะอันงาม. ท่านกล่าวถึงปัญหา
อันให้เกิดฐานะในที่ที่ท่านกล่าวไว้ว่า **อริปัญฺณาย สมภาเวนติ** ให้
สรรเสริญในเพราะอริปัญญา. ท่านกล่าวถึงปัญหาพยากรณ์สัจจะในที่ที่กล่าวไว้
ว่า **เยน ทฺวเขน** ด้วยทุกขใด ปัญหาที่เหลือ เว้นสัพพัญญุตญาณ และ
ปัญหาพยากรณ์สัจจะ ย่อมเป็นอริปัญญา.

บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงบอกปฏิปทา ของสาวกเหล่านั้น ๆ
ผู้บรรลุถึง จึงตรัสว่า **ปฺน จ ปรี อฺทายิ** คุณอันอุทายี ข้ออื่นยังมีอยู่อีก
เป็นอาทิ. ในบทเหล่านั้นบทว่า **อภิญฺญาโวธานปารมิปฺปตฺต** สาวกของ
เราเป็นอันมากได้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา คือ บรรลุอรหัตตอัน
เป็นที่สุดแห่งอภิญญา และอันเป็นบารมีมีแห่งอภิญญา. บทว่า **สมฺมปฺปชาน**
สํมัมปชาน ๔ คือ ความเพียรอันเป็นอุบาย. บทว่า **ฉนฺทํ ชเนติ** ยัง
ความพอใจให้เกิด คือ ยังความพอใจในกุศลอันเป็นกัตตุกามยตาฉันทะให้เกิด.
บทว่า **วายมติ** คือทำความพยายาม. บทว่า **วีริยํ อารภติ** คือ ปรารภ
ความเพียร ได้แก่ ยังความเพียรให้เป็นไป. บทว่า **จิตฺตํ ปคฺคณฺหติ** ย่อม
ประคองจิต คือ ยกจิตขึ้น. บทว่า **ปทฺหติ** ย่อมตั้ง คือ ทำความเพียร
ด้วยอุบาย. บทว่า **ภาวนาย ปาริปุริยา** คือ เพื่อความเจริญ เพื่อความ
สมบูรณ์. อีกอย่างหนึ่งในบทนี้ พึงทราบถึงความตั้งมั่นใด นั้นเป็นความไม่
หลง ความไพบูลย์ใด นั้นเป็นความเจริญและความสมบูรณ์. บทก่อนเป็น
อธิบายของบทหลังด้วยประการฉะนี้แล.

อนึ่ง บุพภาคปฏิปทา ของพระสาวก ท่านกล่าวไว้ ด้วยปริยายแห่ง กัสสปสังยุตที่พระมหากัสสปเถระกล่าวไว้ด้วยเรื่องสันมปปธาน ๔ เหล่านี้แล้ว สมจริงดังคำที่ท่านกล่าวไว้ในกัสสปสังยุตนั้นว่า

ดูก่อนอาวุโส สัมมปปธานของเรามี ๔ สัมมปปธาน ๔ เป็นไฉน
ดูก่อนอาวุโส ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ทำความเพียรเครื่องเผากิเลส โดยคิดว่า อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดขึ้นแก่เรา เมื่อเกิดขึ้น จะพึงเป็นไปเพื่อความ เสียประโยชน์ ทำความเพียรเครื่องเผากิเลส โดยคิดว่า อกุศลธรรมอันลามก ที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เมื่อเรายังละไม่ได้ จะพึงเป็นไปเพื่อความเสียประโยชน์ ทำความเพียรเครื่องเผากิเลส โดยคิดว่า กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นแก่เรา เมื่อ ไม่เกิดขึ้น จะพึงเป็นไปเพื่อความเสียประโยชน์ ทำความเพียรเครื่องเผากิเลส โดยคิดว่า กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เมื่อดับ จะพึงเป็นไปเพื่อความเสีย ประโยชน์.^๑

อนึ่ง ในบทนี้พึงทราบว่ อกุศลอันลามกได้แก่โลภะเป็นต้น. บทว่า **อนุปฺปยุนา กุสลา ธมฺมา** กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ได้แก่ สมถวิปัสสนาและ มรรคเท่านั้น. สมถวิปัสสนาชื่อว่ากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว. ส่วนมรรคเกิดขึ้นครั้งเดียว แล้วดับไป ไม่ชื่อว่าเป็นไปเพื่อความพินาศ. เพราะมรรคนั้น ให้ปัจจัยแก่ผลแล้ว จึงดับ. หรือแม้ในบทก่อนท่านกล่าวว่า พึงถือเอาสมถะและวิปัสสนา แต่ข้อนั้น ไม่ถูก. สมถะและวิปัสสนาเกิดขึ้นแล้ว ในกุศลธรรมนั้น เมื่อดับไปย่อมเป็นไป เพื่อความพินาศ. เพื่อความแจ่มแจ้งของเนื้อความ จะนำเรื่องมาเล่าดังต่อไปนี้.

ได้ยินว่าพระเถระผู้เป็นชีนาสพรูปหนึ่ง คิดว่าเราจักไหว้พระมหาเจดีย์ และพระมหาโพธิ จึงมายังมหาวิหารจากชนบทกับสามเณรผู้ถือภัณฑะผู้ได้ สมาบัติ แล้วเข้าไปยังบริเวณวิหารในตอนเย็น เมื่อภิกษุสงฆ์หมุ่ใหญ่ไหว้ พระเจดีย์อยู่. ไม่ออกไปเพื่อไหว้พระเจดีย์. เพราะเหตุไร. เพราะพระชีนาสพ

มีความเคารพอย่างมากในพระรัตนตรัย. ฉะนั้นเมื่อภิกษุสงฆ์เฝ้ากลับไปแล้วในเวลาที่พวกมนุษย์บริโภคอาหารในตอนเย็น แม้สามเณรก็ไม่ให้รู้ คิดว่าเราจักเฝ้าพระเจ้าเจติย์ จึงออกไปรูปเดียวเท่านั้น. สามเณรคิดว่า พระเถระไปรูปเดียวในมิใช่เวลา เราจักรู้ จึงออกตามรอยเท้าพระอุปัชฌาย์ไป. พระเถระไม่รู้ว่สามเณรมา เพราะไม่ได้นึกถึงจึงขึ้นสู่ลานพระเจ้าเจติย์ทางประตูทิศใต้. สามเณรก็ขึ้นตามรอยเท้าไป. พระมหาเถระแลดูพระมหาเจติย์ ยึดปีติในพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ สำนวณใจทั้งหมด ชื่นชมยินดีเฝ้าพระเจ้าเจติย์ สามเณรเห็นอาการเฝ้าของพระเถระ จึงคิดว่า พระอุปัชฌาย์ของเรามีจิตเลื่อมใสอย่างยิ่ง เฝ้าพระเจ้าเจติย์ ได้ดอกไม้แล้วพึงทำการบูชาหรือหนอ. เมื่อพระเถระลุกขึ้นเฝ้า ยกอัญชลีเหนือศีรษะ ยืนแลดู พระมหาเจติย์. สามเณรกระแอมให้พระเถระรู้ว่าตนมา. พระเถระเหลียวดูแล้วถามว่า เธอมาเมื่อไร. สามเณรตอบว่า ท่านขอรับในเวลาท่านเฝ้าพระเจ้าเจติย์ ท่านเลื่อมใสเหลือเกินจึงเฝ้าพระเจ้าเจติย์. ท่านได้ดอกไม้แล้วพึงบูชาหรือ. พระเถระตอบว่าถูกแล้ว สามเณร เชื่อว่าการฟังพระธาตุประมาณเท่านี้ นอกจากในพระเจ้าเจติย์นี้แล้วย่อมไม่มี. ใครได้ดอกไม้แล้วจะไม่พึงบูชา มหาสกลอันไม่มีเหมือนเช่นนี้ได้เล่า. สามเณรกล่าวว่า ท่านขอรับ ถ้าเช่นนั้นขอท่านจงรอก่อน ผมจักนำดอกไม้มา. ทันใดนั้นเอง สามเณรก็เข้าฉานไป ป่าหิมพานต์ด้วยฤทธิ์ เก็บดอกไม้สมบุรณ์ด้วยสีและกลิ่นใส่ในธมกรกจนเต็ม เมื่อพระมหาเถระยังไม่ถึงมุขหลัง จากมุขใต้. สามเณรมาวางผ้าธมกรกห่อดอกไม้ไว้ที่มือแล้วกล่าวว่า ขอท่านจงบูชาเถิดขอรับ. พระเถระกล่าวว่า สามเณรดอกไม้ของเธอยังน้อยนัก. สามเณรกล่าวว่า ท่านขอรับ ขอท่านจงไป ระลึกถึงคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วบูชาเถิด. พระเถระขึ้นบันไดอาศัยมุขหลัง เริ่มทำการบูชาด้วยดอกไม้ ณ ชั้นแท่นบูชา. ชั้นแท่นบูชาเต็มไปด้วยดอกไม้ตกลงไปเต็มในชั้นที่ ๒ โดยพื้นที่ประมาณเข้า. พระเถระลงจากชั้นที่ ๒ ยังแถวหลังทำให้เต็ม. แม้แถวหลังเท่านั้นก็เต็ม. พระเถระรู้ว่าเต็มจึงเกลี้ย ที่

พื้นล่างกลับไป. ลานพระเจดีย์ มีดอกไม้เต็มไปหมด. เมื่อลานพระเจดีย์เต็ม พระเถระกล่าวว่า สามเณร ดอกไม้ยังไม่หมด. สามเณรตอบว่า ท่านขอรับ ท่านจงคว้าธมกรกลงเถิด. พระเถระคว้าธมกรกแล้วเขย่า. ในกาลนั้น ดอกไม้ก็หมด. พระเถระให้ธมกรแก่สามเณรแล้วทำประทักษิณพระเจดีย์ มีกำแพงสูง ๖๐ ศอก ๓ ครั้ง ไหว้ในที่ทั้ง ๔ แห่งแล้วกลับไปยังบริเวณคิดว่า สามเณรนี้มีฤทธิ์มากแท้ จักสามารถรักษาอิทธานุภาพนี้ไว้ได้หรือหนอ. แต่นั้น พระเถระเห็นว่า จักไม่สามารถรักษาไว้ได้ จึงกล่าวแก่สามเณรว่า สามเณร บัดนี้เธอมีฤทธิ์มาก ในภายหลัง ครั้นฤทธิ์เสื่อม จักค่อมน้ำข้าวข้าวด้วยมือของ หญิงทอหูกตาบอดข้างเดียว. นี้ชื่อว่าโทษของความเป็นหนุ่ม สามเณรนั้นหวั่นใจในถ้อยคำของพระอุปัชฌาย์(แต่) ไม่ขอร้องว่า ท่านขอรับ ขอท่านจงบอก กรรมฐานแก่ผมเถิด. สามเณรคิดว่า พระอุปัชฌาย์ ของพวกเราพูดอะไร ทำเหมือนไม่ได้ยินคำนั้นได้ไปแล้ว. พระเถระครั้งไหว้พระมหาเจดีย์ และพระมหาโพธิ แล้วจึงให้สามเณรรับบาตรและจีวรไปยังกุฎพิศสมหาวิหาร สามเณรเดินตามพระอุปัชฌาย์ไป ไม่ไปบิณฑบาต. แต่ถามว่า ท่านขอรับ ท่าน จักเข้าไปบ้านไหน ครั้นรู้ว่าบัดนี้พระอุปัชฌาย์ของเราจักไปถึงประตูบ้าน จึง ถือบาตรและจีวรของตนและของพระอุปัชฌาย์ แล้วเหาะไป ถวายบาตรและ จีวรแก่พระเถระแล้วจึงเข้าไปบิณฑบาต.

พระเถระสั่งสอนตลอดเวลาว่า สามเณร เธออย่าได้ทำอย่างนั้น ชื่อ ว่า ฤทธิ์ของปุถุชน ง่อนแง่น ไม่แน่นอนครั้นได้อารมณ์มีรูปเป็นคันไม้เป็นที สบายเพียงเล็กน้อยเท่านั้นก็ทำลาย. เมื่อการเสื่อมจากสมบัติมีอยู่การอยู่ประพฤติ พรหมจรรย์ ก็ไม่สามารถค้ำจุนไว้ได้. สามเณรไม่ปรารถนาจะฟังว่าพระอุปัชฌาย์ของเรากล่าวอะไร ยังทำเหมือนเดิม. พระเถระไหว้พระเจดีย์ไปโดย ลำดับแล้วจึงไปยัง กัมพพิณวิหาร. แม้เมื่อพระเถระอยู่ ณ วิหารนั้น สามเณรก็ยังทำอยู่อย่างนั้น.

อยู่มาวันหนึ่ง ธิดาของช่างทอหูกคนหนึ่งรูปงาม ยังอยู่ในปฐมวัย
ออกจากบ้านกัมพพินทะ ลงไปยังสระบัวร้องเพลงเก็บดอกบัว. ในสมัยนั้น
สามเณรไปถึงท้ายสระคิดถึงเสียงร้องเพลงของหญิงนั้น ดูกคนขายปลาตาบอด
คิดถึงเสียงของหญิงยั่ววนฉะนั้น. ทันใดนั้นเอง ฤทธิ์ของสามเณรนั้นก็เสื่อม ได้
เป็นตุก่าปีกหัก. แต่ด้วยผลของสมบัติที่ยังมีอยู่ สามเณรไม่ตกไปที่หลังน้ำนั้น
ตกลงเหมือนปูยดอกบัวโดยลำดับ ได้ขึ้นอยู่แล้วใกล้ฝั่งสระปทุม. สามเณรรีบไป
ถวายบาตรและจีวรแก่พระอุปัชฌาย์แล้วกลับ. พระมหาเถระคิดว่า เราเห็นเหตุ
การณ์มาก่อนแล้ว แม้ห้ามสามเณรก็คงไม่กลับ จึงไม่พูดอะไร ๆ เข้าไป
บิณฑบาต. สามเณรไปยืนที่ฝั่งสระบัว รอหญิงนั้นขึ้น. แม้หญิงนั้นก็เหมือน
สามเณรทั้งขณะเหาะและขณะมาขึ้นอยู่รู้ว่า สามเณรนี้กระสันเพราะอาศัยเราเป็น
แน่จึงกล่าวว่า หลีกไปเถิด สามเณร. สามเณรนั้นจึงหลีกไป. หญิงนั้นขึ้น
มานุ่งผ้าแล้วเข้าไปหาสามเณรถามว่า สามเณร ต้องการอะไรหรือ. สามเณร
บอกความนั้น. นางจึงแสดงถึงโทษในการครองเรือนด้วยเหตุหลายอย่างและ
อานิสงส์ในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ แม้สอนอยู่ก็ไม่สามารถบรรเทาความ
กระสันของสามเณรนั้นได้ คิดว่า สามเณรนี้เสื่อมฤทธิ์เห็นปานนี้เพราะเราเป็น
เหตุ บัดนี้ไม่ควรจะเสียดสละจึงกล่าวว่า สามเณร ท่านจงรออยู่ที่นี้เถิด แล้ว
ไปเรือน บอกเรื่องนั้นแก่มารดาบิดา.

แม้มารดาบิดาก็มาแล้วสอนหลายอย่าง ได้กล่าวกะสามเณรผู้ไม่เชื่อฟัง
ว่าท่านอย่าเข้าใจพวกเราว่ามีตระกูลสูง. พวกเราเป็นเพียงช่างทอหูกสามารถทำ
ได้เพียงงานทอหูกเท่านั้น. สามเณรกล่าวว่า อุบาสก ธรรมดาคนที่เป็นคฤหัสถ์
ควรทำงานทอหูก หรือควรทำงานสานกระจาดก็ได้. ประโยชน์อะไรด้วยเพียง
ผ้าสาฎกนี้ ท่านจงทำงานไปเถิด. ช่างหูกให้ผ้าสาฎกที่ผูกท้องแล้วนำไปเรือน

ขกลูกสาวให้. นายหนุ่มผู้นั้น (สืบจากสามเณรแล้ว) เรียนการงานของช่างหูก ทำการงานที่โรงกับพวกช่างหูก. บรรดาหญิงของช่างหูกเหล่าอื่น ได้เตรียมอาหารนำมาแต่เช้าตรู่. ภรรยาของนายหนุ่มนั้นยังไม่มา. นายหนุ่มนั้นเมื่อคนอื่น พักงานบริโภคอาหาร ยังนั่งกรอหลอดด้ายอยู่. ภรรยาได้ไปภายหลัง. นายหนุ่ม นั้นจึงพูดตะคอกภรรยาว่า เธอนี้มาช้าเหลือเกิน. ธรรมดาตามาคูคามรู้ว่า แม่ พระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งมีจิตผูกพันในตน ยังนึกว่าตนเป็นจุฑาส. เพราะฉะนั้น นางจึงกล่าวว่า ในเรือนของงานอื่นเขาสะสมพินไบไม้และเกลือไว้. แม้คนทอ- หูกที่เป็นทาสนำออกจากภายนอกก็ยังมี. แต่ฉันเป็นหญิงตัวคนเดียวเท่านั้น. แม้ ท่านก็ยังไม่รู้ว่า ในเรือนของเรา สิ่งนี้มี สิ่งนี้ไม่มี. หากท่านต้องการกิจบริโภคนิด. หากไม่ต้องการก็อย่าบริโภค. นายหนุ่มนั้นพูดตะคอกว่า เธอไม่เพียง นำอาหารมาสายเท่านั้นยังกระทบกระเทือนเราด้วยคำพูดอีก แล้วโกรธ เมื่อไม่ เห็นเครื่องทำร้ายอื่นจึงจึงไม่กระสวยทอด้านนั้นเอาหลอดด้ายออกจากกระสวย แล้วขว้างไป ภรรยาเห็นไม้กระสวยแล่นมาจึงหลบหนีหนึ่ง ก็ปลายไม้ กระสวยคม. เมื่อนางหลบ ปลายไม้กระสวยจึงเข้าไปที่หางตาอยู่. นางรีบเอามือทั้งสองกุมขมับนั้นดา. เลือดไหลออกที่ที่ถูกเจาะ. นายหนุ่มนั้นระลึกถึงคำของ พระอุปัชฌาย์ได้ในเวลานั้นว่า พระอุปัชฌาย์คงหมายถึงเหตุนี้จึงกล่าวกะเราว่า ในอนาคตเธอจักต้องคืบหน้าข้าวที่ขยี้ด้วยมือของหญิงทอหูกตาบอดข้างเดียว. พระเถระคงจักเห็นเหตุนี้เป็นแน่. จึงเริ่มร้องไห้ด้วยเสียงดังว่า โอ พระคุณ- เจ้าผู้เห็นกาลไกล. พวกช่างหูกอื่น ๆ ได้กล่าวกะนายหนุ่มนั้นว่า พอที่เกิด พ่อคุณ อย่าร้องไห้ไปเลย. ธรรมดานั้นดาที่แตกแล้วไม่สามารถทำให้เหมือน เดิมได้ ด้วยการร้องไห้ดอก. นายหนุ่มนั้นกล่าวว่า เรามิได้ร้องไห้ถึงเรื่องนั้น ดอก แต่เราร้องไห้หมายถึงเหตุนี้ ดังนี้แล้วจึงบอกเรื่องทั้งหมดตามลำดับ

สมณะและวิปัสสนาเกิดขึ้นแล้วอย่างนี้ เมื่อดับข้อมเป็นไปเพื่อความ
เสียประโยชน์. ยังมีเรื่องอื่นอีก.

ภิกษุประมาณ ๓๐ รูป ไหว้พระกัลยาณิมหาเจดีย์แล้วยังลงสู่ทางใหญ่
ตามทางคงได้เห็นมนุษย์คนหนึ่งทำกรรมในเขตไฟไหม้ในระหว่างทางเดินมา.
ร่างกายของมนุษย์ผู้นั้นได้เป็นคุจเปื้อนด้วยเขม่า. แลดูผ้าสาฎกผืนหนึ่งเปื้อน
ด้วยเขม่าชุ่มเหนียวรักแร้ ปรากฏจุดดอไม่ถูกไฟไหม้. มนุษย์ผู้นั้นทำการงานใน
ตอนกลางวัน ขนกองไม้ที่ถูกไฟไหม้ครั้งหนึ่งออกมีผมรุงรังที่หลัง มาผิตทาง
ได้ยืนอยู่เฉพาะหน้าภิกษุทั้งหลาย.

พวกสามเณรเห็นจึงมองดูกันและกันแล้วหัวเราะกล่าวว่า อาวุโส บิดา
ของท่าน ลูกของท่าน อาของท่าน แล้วจึงถามชื่อว่า อุบาสกท่านชื่อไร. ชาย
ผู้นั้นถูกถามถึงชื่อก็เดือดร้อน ทิ้งกองฟืน จัดแจงนุ่งผ้าไหว้พระมหาเถระแล้ว
จึงกล่าวว่า พระคุณเจ้าทั้งหลาย โปรดหยุดก่อนเถิด. พระมหาเถระทั้งหลายได้
ยืนอยู่. พวกสามเณรมาแล้ว ทำการเย็บหั่นมัดต่อหน้าพระมหาเถระทั้งหลาย.
อุบาสกกล่าวว่า พระคุณเจ้าทั้งหลายเห็นผมแล้วหัวเราะเยาะ พระคุณเจ้าอย่า
เข้าใจว่า พวกเราได้บรรลุถึงที่สุดด้วยเหตุเพียงเท่านี้. แม้ผมเมื่อก่อนก็เป็น
สมณะเช่นเดียวกับพวกท่าน แต่พวกท่านมิได้มีแม้เพียงจิตมีอารมณ์เดียว ผม
ได้เป็นผู้มีฤทธิ์มากมีอำนาจมากในศาสนา. ผมถืออากาศแล้วทำให้เป็นแผ่น
ดินได้. ถือแผ่นดินแล้วทำให้เป็นอากาศได้. ทำที่ไกลให้ใกล้ได้. ทำที่ใกล้ให้
ไกลได้. ผมทะลุไปแสนจักรวาลได้โดยขณะเดียว. พวกท่านจงดูมือของผมซิ
บัดนี้เช่นกับมือลิง. ผมนั่ง ณ ที่นี้ลูบคลำพระจันทร์พระอาทิตย์ด้วยมือทั้งสอง
เหล่านี้ได้. ผมทำพระจันทร์และพระอาทิตย์ให้เป็นแท่นรองนั่งล้างเท้าเหล่านี้แล.
ฤทธิ์ของผมเห็นปานนี้ได้สิ้นไปเพราะความประมาท. พวกท่านอย่าได้ประมาท

เลย. เพราะชนทั้งหลายถึงความพินาศเห็นปานนี้ ด้วยความประมาท. ผู้ไม่
ประมาท ย่อมทำที่สุดแห่งชาติขราและมรณะได้. เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายทำ
พณีนี้อะไรให้เป็นอารมณ์ แล้วพูดเตือนว่า พระคุณเจ้าทั้งหลาย จงอย่าประมาท
เลยแล้วให้อิวาท เมื่อชายผู้นั้นกล่าวอยู่นั่นเอง ภิกษุ ๓๐ รูป เหล่านั้นถึง
ความสลัดใจนี้ เห็นแจ้งอยู่ ได้บรรลุพระอรหัต ฌ ที่นั่นเองด้วยประการฉะนี้.

สมถวิปัสสนาที่เกิดขึ้นแล้วเมื่อนี้ เมื่อดับไปพึงทราบว่าย่อมเป็น
ไปเพื่อความพินาศ.

อนึ่งไม่บทว่า **อนุปฺปนฺนํ ปาปกํ** ความลามกยังไม่เกิดขึ้น
พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วในบทมีอาทิว่า **อนุปฺปนฺโน วา กามาสโว น
อนุปฺปชฺชติ** กามาสวะยังไม่เกิดย่อมไม่เกิด.

อนึ่งในบทว่า **อนุปฺปนฺนํ ปาปกํ** ความลามกเกิดขึ้นแล้วนี้ มี
ความดังต่อไปนี้. ความลามกเกิดขึ้น ๔ อย่าง คือ เกิดขึ้นในปัจจุบัน ๑ เกิด
ขึ้นเพราะเสวยผลแล้ว ปราศไป ๑ เกิดขึ้น เพราะทำโอกาส ๑ เกิดขึ้นเพราะ
ได้ภูมิ ๑. ใน ๔ อย่างนั้น กิเลสเหล่าใดมีอยู่พร้อมที่จะเกิดเป็นต้น นี้ชื่อว่า
เกิดในปัจจุบัน. อนึ่ง เมื่อกรรมยังเล่นไปเสวยรสแห่งอารมณ์แล้วดับไปชื่อว่า
เสวยผลแล้วปราศไป. กรรมเกิดขึ้นแล้วดับ ชื่อว่า เสวยผลแล้วปราศไป.
แม้ทั้งสองอย่างนั้น ก็ชื่อว่า เกิดขึ้นเพราะเสวยผลแล้วปราศไป. กุศลกรรมและ
อกุศลกรรมห้ามวิบากของกรรมอื่นแล้วทำโอกาสแห่งวิบากของตน. เมื่อทำ
โอกาสอย่างนี้ วิบากเมื่อเกิดขึ้น ย่อมชื่อว่า เกิดขึ้นแล้วตั้งแต่ทำโอกาส. นี้
ชื่อว่า เกิดขึ้นเพราะทำโอกาส. อนึ่งชั้น ๕ ชื่อว่า เป็นภูมิแห่งวิปัสสนา.
ชั้น ๕ เหล่านั้น ย่อมมีประเภทเป็นอดีตเป็นต้น. กิเลสที่นอนเนื่องอยู่
ในชั้น ๕ เหล่านั้น ไม่ควรกล่าวว่า เป็นอดีตอนาคตหรือปัจจุบัน. เพราะ

แม้กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในขันธที่เป็นอดีตก็ยังเป็นอันละไม่ได้. แม้กิเลสที่นอนเนื่องในขันธเป็นอนาคต ในขันธเป็นปัจจุบัน ก็เป็นอันยังละไม่ได้แท้. นี่ชื่อว่าเกิดขึ้นเพราะได้ภูมิ. ด้วยเหตุนี้ท่านโบราณจารย์จึงกล่าวว่า กิเลสที่ยังถอนไม่ขึ้นในภูมิเหล่านั้น ๆ ย่อมชื่อว่า เกิดขึ้นเพราะได้ภูมิ.

กรรมลามกเกิดขึ้น ๔ อย่าง อย่างอื่นอีก คือ เกิดขึ้นเพราะความประพฤติ ๑ เกิดขึ้นเพราะยึดถืออารมณ์ ๑ เกิดขึ้นเพราะไม่ข่ม ๑ เกิดขึ้นเพราะไม่ถอน ๑. ใน ๔ อย่างนั้นกรรมที่ยังเป็นไปอยู่ไม่ชื่อว่า เกิดขึ้นเพราะความประพฤติ. เมื่อลืมหาดขึ้นคราวเดียวแล้วยึดนิमितเป็นอารมณ์ กิเลสทั้งหลายในขณะที่ระลึกลึถึง ๆ ไม่ควรกล่าวว่า จักไม่เกิดขึ้น. เพราะเหตุไร. เพราะยังยึดถืออารมณ์อยู่. เหมือนอะไร. เหมือนน้ำมันแห่งต้นน้ำมันที่ถูกขวานฟันแล้วเขาไม่ควรกล่าวว่า น้ำมันจักไม่ออก จันใด. นี่ก็จันนั้นชื่อว่าเกิดขึ้นเพราะยึดถืออารมณ์. กิเลสทั้งหลายที่มีได้ข่มไว้ด้วยสมาบัติ ไม่ควรกล่าวว่า จักไม่เกิดในฐานะนี้. เพราะเหตุไร. เพราะยังข่มไว้ไม่ได้. เหมือนอะไร เหมือนหากว่าชนทั้งหลายพึงนำตม้น้ำมันมาด้วยขวาน ไม่ควรกล่าวว่า น้ำมันไม่พึงออกในที่นี้ จันใด. นี่ก็จันนั้นชื่อว่า เกิดขึ้นเพราะไม่ข่มไว้. อนึ่งกิเลสทั้งหลายที่ยังถอนออกไม่ได้ด้วยมรรค ย่อมเกิดขึ้นแม้แก่ผู้เกิดในภวคฺคพรหมพึงให้พิสดารโดยนัยดังกล่าวแล้วด้วยประการฉะนี้แล. นี่ชื่อว่า เกิดขึ้นเพราะยังถอนไม่ได้.

ในกรรมลามกที่เกิดขึ้นเหล่านี้ กรรมเกิดขึ้น ๔ อย่างคือ เกิดขึ้นในปัจจุบัน ๑ เกิดขึ้นเพราะเสวยผลแล้วปราศไป ๑ เกิดขึ้นเพราะทำโอกาส ๑ เกิดขึ้นเพราะความประพฤติ ๑ ไม่ถูกทำลายด้วยมรรค. กรรมลามก ๔ อย่างคือ. กรรมเกิดขึ้นเพราะได้ภูมิ ๑. เกิดขึ้นเพราะยึดถืออารมณ์ ๑ เกิดขึ้นเพราะ

ข่มไว้ไม่ได้ ๑ เกิดขึ้นเพราะถอนไม่ได้ ๑ ถูกทำลายด้วยมรรค. เพราะมรรค
เมื่อเกิดข่มละกิเลสเหล่านี้ได้. มรรคนั้นข่มละกิเลสเหล่านี้ได้ กิเลสเหล่านั้น
ไม่ควรกล่าวว่า เป็นอดีตอนาคตหรือปัจจุบัน. สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า ก็ถ้าว่า
มรรคข่มละกิเลสอันเป็นอดีตได้ไซ้ร้ ถ้าเช่นนั้นข่มทำกิเลสที่สิ้นไปแล้วให้
สิ้นไปได้ ข่มทำกิเลสที่ดับแล้ว ให้ดับไป ที่ปราศไปแล้วให้ปราศไป ที่ตั้งอยู่
ไม่ได้ให้ตั้งอยู่ไม่ได้ กิเลสเป็นอดีตใดไม่มี ข่มละกิเลสที่เป็นอดีตนั้นได้.
ก็ถ้าว่ามรรคนั้นข่มละกิเลสในอนาคตได้ไซ้ร้. ถ้าเช่นนั้น มรรคก็ข่มละกิเลส
ที่ยังไม่เกิดได้ ข่มละกิเลสที่ยังไม่บังเกิดไม่เกิดคือไม่ปรากฏได้, กิเลสที่เป็น
อนาคตใดไม่มี ข่มละกิเลสนั้นได้. ก็ถ้าว่ามรรคนั้นข่มละกิเลสอันเป็นปัจจุ-
บันใดไซ้ร้ ถ้าเช่นนั้นผู้ถูกข่มด้วยราคะ ข่มละราคะได้ ถูกโทสะประทุษ-
ร้าย ข่มละโทสะได้ กลุ่มหลงด้วยโมหะข่มละโมหะได้ กระด้างด้วยมานะ ข่ม
ละมานะได้ ผู้ถูกต้องด้วยทิฏฐิ ข่มละทิฏฐิได้ ฟุ้งซ่านด้วยอุทธัจจะ ข่มละ
อุทธัจจะได้ ถึงความไม่ตกลงใจด้วยวิจิจณา ข่มละวิจิจณาได้ ผู้ดำเนินไป
ด้วยกำลังอนุสัย ข่มละอนุสัยได้. ธรรมคำธรรมชาติย่อมเป็นไปคู่กัน มรรค
ภavanaข่มเศร้าหมอง ถ้าเช่นนั้นมรรคภavanaข่มไม่มี การทำให้แจ้งผลก็
ไม่มี การละกิเลสก็ไม่มี ธรรมภิกขมัยก็ไม่มี กระนั้นหรือ.

มรรคภavanaมี ฯลฯ ธรรมภิกขมัยมี. เหมือนอย่างอะไร. เหมือนต้น
ไม้อ่อน ฯลฯ สิ่งที่ไม่ปรากฏ ข่มไม่ปรากฏ. ต้นไม้ยังไม่เกิดผลมาแล้วในบาติ.
แต่พึงแสดงโดยต้นไม้ที่เกิดผล. เหมือนต้นมะม่วงอ่อนมีผล. พวกมนุษย์
บริโภคผลของต้นมะม่วงอ่อนนั้น. ทำผลที่เหลือให้หล่นแล้วใส่ตะกร้าจนเต็ม
ครานั้น บุรุษอื่น เอาขวานตัดต้นมะม่วงนั้น. ผลของมะม่วงนั้นในอดีตยัง
ไม่สุญไป. ผลอนาคตปัจจุบันก็ไม่สุญ เป็นอันไม่สุญทั้งนั้น. เพราะมนุษย์
ทั้งหลายบริโภคผลในอดีต. ผลในอนาคตยังไม่เกิด จึงไม่อาจทำให้สุญเสียได้.

แต่สมัยใดต้นมะม่วงนั้นถูกตัด ในตอนนั้นผลนั้นแหละย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น
แม้ผลในปัจจุบันก็ยังไม่สุญ. แต่ถ้าต้นไม้ไม่พึงถูกตัดไซ้ ผลของต้นไม้ที่อาศัย
รสน้ำและรสน้ำ พึงเกิดย่อมไม่สุญ. เพราะผลเหล่านั้นที่ยังไม่เกิด ก็ย่อมไม่
เกิด ที่ยังไม่ออก ก็ย่อมไม่ออก ที่ยังไม่ปรากฏ ก็ย่อมไม่ปรากฏ ฉนั้นใด มรรค
ก็ฉนั้นเหมือนกัน แม้ยังละกิเลสทั้งหลาย อันต่างด้วยยึดเป็นต้นไม้ได้ แม้
ยังละไม่ได้ ก็ละไม่ได้. เพราะเธอยังมิได้กำหนดรู้ขั้นทั้งหลาย กิเลสเหล่า
ใดพึงเกิดขึ้น กิเลสเหล่านั้น ที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิด ที่ยังไม่บังเกิดย่อม
ไม่บังเกิด ที่ยังไม่ปรากฏย่อมไม่ปรากฏ เพราะยังมิได้กำหนดรู้ขั้นทั้งหลาย
ด้วยมรรค พึงให้ความนี้แจ่มแจ้งว่าด้วยยาที่ดื่ม เพื่อไม่ให้หญิงที่ถูกยังอ่อน
คลอดอีกและเพื่อให้คนเจ็บป่วยหายจากโรค. มรรคละกิเลสเหล่าใดได้อย่างนี้
กิเลสเหล่านั้นไม่พึงกล่าวว่า เป็นอดีต อนาคตหรือปัจจุบัน อนึ่ง ไม่ใช้มรรค
ย่อมละกิเลสไม่ได้. มรรคย่อมละกิเลสเหล่าใดได้ ท่านกล่าวว่า **อุปปนฺนํ**
ปาปํ เป็นอาทิหมายถึงกิเลสเหล่านั้น. มรรคมิใช่จะละกิเลสได้อย่างเดียว
เท่านั้น แต่เพราะยังละกิเลสทั้งหลายไม่ได้ อุปาทินนกันขันธ์พึงเกิดขึ้น ย่อมละได้
แม้ซึ่งอุปาทินนกันขันธ์นั้น. สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า นามและรูป พึงเกิดขึ้นใน
สังสารวัฏอันมีเบื้องต้นและที่สุดอันบุคคลรู้ไม่ได้ เว้นในภพ ๘ เพราะการดับ
แห่งอกิสังขารและวิญญานด้วยโศดาปัตติมรรคญาณ นามและรูปเหล่านั้นย่อม
ดับไปในที่นั้น.

พึงทราบความพิสดารดังต่อไปนี้. มรรคย่อมออกจากอุปาทินนและ
อนุปาทินนคือวิบากและกรรมด้วยประการฉะนี้. แต่เมื่อว่าโดยภพ โศดาปัตติ-
มรรคย่อมออกจากอภายภพ สกทาคามีมรรคย่อมออกจากสุคติภพส่วนเดียว.
อนาคามีมรรคย่อมออกจากสุคติภพ. อรหัตมรรคย่อมออกจากรูปภพและ
อรูปภพ. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า อรหัตมรรคออกจากภพทั้งปวง. เมื่อเป็น

เช่นนั้นการเจริญเพื่อเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมอันยังไม่เกิดขึ้นในขณะแห่งมรรค
เป็นอย่างไร. หรือเพื่อความตั้งมั่นแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอย่างไร.
เพื่อความเป็นไปแห่งมรรคนั่นเอง. เพราะมรรคเมื่อเป็นไปอยู่ท่านกล่าวว่ามรรค
ยังไม่เกิดแล้วเพราะยังไม่เคยเกิดมาก่อน. เพราะผู้กล่าวมาสู่ฐานะที่ไม่เคยมา
หรือเสวยอารมณ์ที่ไม่เคยเสวยย่อมกล่าวว่า เรามาสู่ฐานะอันไม่เคยมาแล้ว.
หรือว่าเราเสวยอารมณ์อันไม่เคยเสวยแล้ว ความเป็นไปแห่งมรรคนั้นแหละ
ชื่อว่า ฐิติ เพราะเหตุนี้ท่านควรกล่าวว่า จิตฺยา ภาวเต ใ้หมรรคเจริญเพื่อ
ความตั้งมั่น.

ความย่อในอิทธิบาทท่านกล่าวไว้แล้วในเจโตจิตสูตร. ชื่อว่า อุปสม-
คามิ เพราะถึงความสงบระงับหรือถึงความสงบกิเลส. ชื่อว่า สมุโพธคามิ
เพราะถึงความตรัสรู้หรือถึงเพื่อประโยชน์แก่การตรัสรู้มรรค.

บทมีอาทิว่า วิเวกนิสสุติตา อาศัยวิเวกท่านกล่าวไว้แล้วในการสังวร
ในอาสวะทั้งปวง. นี่เป็นความสังเขปในบทนี้. ส่วนโพธิปักขิยกถานี้ ท่านกล่าว
ไว้ในวิสุทธิมรรคโดยพิสดารแล้ว .

พึงทราบวินิจฉัยในวิโมกขกถาดังต่อไปนี้. บทว่า วิโมกฺเข ชื่อว่า
วิโมกข์ เพราะอรรถว่ากระไร. เพราะอรรถว่าหลุดพ้นดี ก็วิโมกข์นี้คืออะไร.
วิโมกข์มีอรรถว่าหลุดพ้นด้วยดีแม้จากธรรมเป็นข้าศึกชื่อว่า อธิมุจฺจนญฺโฆ มี
อรรถว่าหลุดพ้นดี . มีอรรถว่าพ้นด้วยดีแม้จากอารมณ์ทั้งหลายด้วยสามารถความ
ไม่ยินดี. ท่านอธิบายไว้ว่าวิโมกข์เป็นไปในอารมณ์ เพราะหมดความห่วงใจ
ด้วยความไม่ผูกพัน จุฑาทารกปล่อยอวัชระนอนบนตักบิดา. แต่ความนี้ไม่มีใน
วิโมกข์สุดท้าย. มีในวิโมกข์ต้น ๆ ทั้งหมด. ในบทว่า รูปี รูปานิ ปสฺสตี
ผู้ได้รูปฌาน ย่อมเห็นรูปนี้มีอธิบายดังต่อไปนี้. รูปฌานอันให้เกิดด้วยอำนาจ
นิลกสิณเป็นต้นในบรรดากสิณมีผมในภายในเป็นต้น ชื่อว่า รูป. ชื่อว่า รูปี

เพราะมีรูปผานนั้น. บทว่า **พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี** เห็นรูปภายนอก คือ เห็นรูปมีนัลกสฺสเป็นต้นแม้ภายนอกด้วยผานจักขุ. ด้วยบทนี้ ท่านแสดงถึง รูปาวจรผาน ๔ ของบุคคลผู้มีผานอันให้เกิดแล้วในกสฺสทั้งหลายที่มีวัตถุภายในและภายนอก. บทว่า **อหฺมตฺตํ อรูปสฺสณฺณิ** คือผู้ไม่มีรูปสัณฺญาในภายใน. อธิบายว่า มีรูปาวจรผานอันยังไม่เกิดในกสฺสมีผานเป็นของตน. ด้วยบทนี้ท่านแสดงถึงรูปาวจรผานของผู้มีผานซึ่งทำบริกรรมอย่างดีในภายนอกแล้วให้เกิดในภายนอก. ด้วยบทว่า **สุภนฺเตว อธิมุคฺโต โหตี** ผู้น้อมใจเชื่อว่ากสฺสเป็นของงามอย่างเดียวนี้ ท่านแสดงถึงผานในวรรณกสฺส มีนัลกสฺสเป็นต้นอันบริสุทฺธิ ในบทนั้นการผูกใจว่างามไม่มีในอัปนาภายในก็จริง แต่ถึงดังนั้น พระโยคาวจรใด ทำสุกกสฺสให้เป็นอารมณ์หมดจดด้วยคืออยู่. เพราะพระโยคาวจรมานั้น ย่อมถึงความเป็นผู้ควรกล่าวว่าเป็นผู้น้อมใจเชื่อว่างาม. ฉะนั้นท่านจึงแสดงไว้อย่างนี้. แต่ในปฏิสัมภิทามรรคท่านกล่าวไว้ว่า ชื่อว่า **วิโมกข์** เพราะเป็นผู้น้อมใจเชื่อว่างามเป็นอย่างไร. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีจิตสหระคด้วยเมตตาแผ่ไปยังทิศหนึ่งอยู่. เพราะเป็นผู้เจริญเมตตาสัตว์ทั้งหลายจึงไม่น่าเกลียด. มีจิตสหระคด้วยกรุณามุทิตาและอุเบกขาแผ่ไปยังทิศหนึ่งอยู่. เพราะเป็นผู้เจริญกรุณามุทิตาและอุเบกขา สัตว์ทั้งหลายจึงไม่น่าเกลียด ชื่อว่า **วิโมกข์** เพราะเป็นผู้น้อมใจเชื่อว่างามอย่างนี้. ในบทว่า **สพฺพโส รุปสฺสณฺณํ** เพราะล่องรูปสัณฺญาโดยประการทั้งปวงเป็นอาทิ บทที่ควรกล่าวทั้งหมดท่านกล่าวไว้แล้วในวิสุทฺธิมรรค. บทว่า **อโย อญฺจโม วิโมกฺโข** นี้เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๘ คือนี้ชื่อว่าวิโมกข์อันสูงสุดข้อที่ ๘ เพราะสละขันธ ๔ หลุดพ้นแล้วโดยประการทั้งปวง.

พึงทราบวินิจฉัยในอภิกายคณกถาดังต่อไปนี้. บทว่า **อภิกายตนานิ** คือเหตุเครื่องครอบงำ. ครอบงำอะไร. ครอบงำธรรมอันเป็นข้าศึกข้าง

อารมณ์บ้าง. เพราะอภิกายตนะเหล่านั้น ย่อมครอบงำธรรมเป็นข้าศึก โดยความเป็นข้าศึก. ครอบงำอารมณ์เพราะความที่บุคคลเป็นผู้ยังด้วยญาณ.

อนึ่งในบทมีอาทิว่า **อหุตฺตํ รูปสณฺณิ** ผู้มีความสำคัญในรูปภายใน มีความดังต่อไปนี้. ย่อมชื่อว่ารูปสณฺณิ ผู้มีความสำคัญในรูปภายใน ด้วยสามารถบริกรรมรูปภายใน. เพราะเมื่อทำบริกรรม **นิลบริกรรม** ในภายใน ย่อมทำที่ผม. ที่ดี หรือที่ดวงตา. เมื่อทำ **ปีตบริกรรม** ย่อมทำที่มันชั้น ที่ผิวที่ฝ่ามือ ที่ฝ่าเท้าหรือที่ความเหลืองของดวงตา. เมื่อทำ **โลหิตบริกรรม** ย่อมกระทำเนื้อ ที่โลหิต ที่ลิ้น ที่มีสีแดงของดวงตา. เมื่อกระทำ **โอทาตบริกรรม** ย่อมทำที่กระดูก ที่ฟัน ที่เล็บ หรือที่ความขาวของดวงตา. แต่กลืนนั้น ไม่เขียวดี ไม่เหลืองดี ไม่แดงดี ไม่ขาวดี ย่อมเป็นกลืนไม่บริสุทธิ์.

บทว่า **เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี** ผู้หนึ่งเห็นรูปภายนอกความว่า นิमितภายนอกเกิดขึ้นภายในเพราะทำบริกรรมของผู้ใด ผู้หนึ่ง เราเรียกว่าเป็นผู้หนึ่ง มีความสำคัญรูปภายในเห็นรูปภายนอก ด้วยสามารถแห่งบริกรรมภายใน และแห่งอัปนาภายนอกอย่างนี้. บทว่า **ปริตฺตานิ** รูปภายนอกเล็กน้อย ไม่โต บทว่า **สฺวณฺณทฺพฺพณฺณานิ** คือมีผิวพรรณดีหรือมีผิวพรรณทราม. พึงทราบว่ นี่ท่านกล่าวว่าตนะ อภิกายตนะ ด้วยสามารถรูปเล็กน้อยเอง. บทว่า **ตานิ อภิกุญฺญ** ครอบงำรูปเหล่านั้น ความว่า เหมือนคนมีน้ำย่อยอาหารดี ได้อาหารเพียงทัพพีเดียว คิดว่ามีอะไรที่ควรบริโภคในอาหารนี้ จึงหยิบเอามาปั้นเป็นคำเดียวฉันใด. บุคคลผู้ยังด้วยญาณมีญาณเฉียบแหลมคิดว่า มีอะไรที่ควรเข้าถึงในอารมณ์เล็กน้อยนี้. นี่ไม่ใช่ภาระของเราจึงครอบงำรูปเหล่านั้นเข้าถึงสมบัติ. อธิบายว่ายังอัปนาให้ถึงในรูปนี้พร้อมกับการเกิดแห่งนิमित. ท่านกล่าวถึงความผูกใจรูปนั้นด้วยบทนี้ว่า **ขานามิ ปสฺสามิ** เรา รู้ เรา เห็น. ผู้หนึ่ง เมื่อออกจากสมบัติแล้ว ไม่เข้าสมบัติในภายใน.

บทว่า **เอวํ สลฺลภี โหติ** มีความสำคัญอย่างนี้ คือด้วยอาโภคสัญญาบ้าง (ความสำคัญด้วยความผูกใจ) ด้วยฉานสัญญาบ้าง (ความสำคัญด้วยฉาน) อภิภวสัญญา (ความสำคัญด้วยความครอบงำ) ย่อมมีแก่ผู้นั้นแม้ในภายใน สมาบัติ. ส่วนอาโภคสัญญา ย่อมมีแก่ผู้ออกจากสมาบัติ. บทว่า **อปฺปมาณานิ หาประมาณมิได้** คือมีประมาณเจริญได้แก่มาก. พึงทราบความในบทว่า **อภิชฺช** ครอบงำ ดังต่อไปนี้. เหมือนบุรุษผู้กินจุกรันได้อาหารมือเดียว ก็คิดว่าอาหารแม่อื่นจะมี อาหารแม่อื่นจะมี อาหารมือเดียวจักทำอะไรแก่เราได้ จึงไม่เห็นอาหารนั้นมากพอฉันใด. บุคคลผู้ยังด้วยญาณผู้มีญาณเฉียบแหลมคิดว่า จะพึงเข้าถึงญาณนี้ได้อย่างไร. นี้ไม่มีประมาณหามิได้. ภาระในการทำ ความเป็นผู้มีจิตมีอารมณ์เดียวมีอยู่แก่เรา จึงครอบงำรูปเหล่านั้นแล้วเข้า สมาบัติ. อธิบายว่ายังอุปนาให้ถึงในจิตนี้พร้อมกับให้เกิดนิมิต. บทว่า **อุชฺฌตฺตํ อรูปสลฺลภี** มีความสำคัญในอรูปภายใน ความว่า "ไม่มีความสำคัญ บริกรรมในรูปภายในเพราะไม่ได้หรือเพราะไม่มีประโยชน์. บทว่า **เอโก พหิทฺธา รุปานิ ปลฺลสฺสตี** ผู้นั้นเห็นรูปภายนอก ความว่า บริกรรมก็คตินิมิต กิจิของผู้ใดเกิดขึ้นในภายนอก. ผู้นั้นมีความสำคัญในอรูปภายในอันเกิดขึ้นด้วย สามารถบริกรรม และอุปนาภายนอกอย่างนี้ท่านกล่าวว่าผู้นั้นเห็นรูปภายนอก. บทที่เหลือในบทนี้มีนัยดังกล่าวแล้วในอภิชฺชตนะที่ ๔. ก็ในอภิชฺชตนะ ๔ นี้ อภิชฺชตนะเล็กน้อยมาแล้วด้วยสามารถวิตกจิริต. อภิชฺชตนะหาประมาณมิได้ มาแล้วด้วยสามารถโมหจิริต. รูปผิวงอกมาแล้วด้วยสามารถโทสจิริต. ผิวงอกมาแล้วด้วยสามารถราคจิริต. รูปเหล่านั้นเป็นที่สบายของคนเหล่านั้น. อนึ่งความ ที่รูปเป็นที่สบายของคนเหล่านั้น ท่านกล่าวไว้ในจรีตนิเทศในวิสุทธิมรรค โดย พิสดารแล้ว.

พึงทราบวินิจฉัยในอภิกายคณะที่ ๕ เป็นต้นดังต่อไปนี้. บทว่า **นิลานิ** เชี่ยว ท่านกล่าวรวมสี่ทั้งหมด. บทว่า **นิลวณฺณานิ** มีวรรณเชียว คือเชียวด้วยสี. บทว่า **นิลทสฺสนานิ** เชียวล้วน ท่านอธิบายว่า วรรณะไม่มีปน ไม่มีช่องปรากฏด้วยการแสดงให้เห็นเป็นสีเชียวล้วน. ส่วนบทว่า **นิลนิภาสานิ** มีรัศมีเชียวนี้ท่านกล่าวด้วยสามารถแสง. อธิบายว่ามีแสงเชียวประกอบด้วยรัศมีเชียว. ด้วยบทนี้ท่านแสดงถึงความรู้ปเล่านั้นบริสุทธิ. จริงอยู่ท่านกล่าวอภิกายคณะ ๔ เหล่านี้ด้วยสามารถวรรณะบริสุทธิ.

บทว่า **อุมฺมารุปฺปํ** ดอกผักตบ เพราะดอกไม้นี้แม้ปรากฏว่าอ่อนสนิทก็เชียวล้วน. แต่ดอกอัญชันเป็นต้นปรากฏเป็นดอกไม้ตระกูลขาว. เพราะฉะนั้นท่านถือเอาดอกผักตบนี้แหละ ไม่ถือเอาดอกอัญชันเป็นต้นเหล่านั้น. **พาราณสยฺยํ** ผ้าที่กำเนิดในเมืองพาราณสี คือทำในกรุงพาราณสี. ได้ยินว่า ในกรุงพาราณสีนั้น แม้ฝ้ายก็อ่อนนุ่ม แม้คนปั่นฝ้ายก็ฉลาด แม้น้ำก็สะอาดเย็นสนิท เพราะฉะนั้นผ้าจึงเกลี้ยงทั้งสองข้าง. ในสองข้างปรากฏเกลี้ยงนุ่มสนิท. ในบทมีอาทิว่า **ปีตานิ** พึงทราบโดยนัยนี้เหมือนกัน. เมื่อกำหนดนี้ลกลีณย่อมถือเอานิมิตในสีเชียว.

อนึ่งในกลีณนี้ การทำกลีณ การบริการและแบบแห่งอัปนามีอาทิ คือในดอกไม้ ในผ้า หรือในวรรณธาตุทั้งหมดท่านกล่าวไว้พิสดารแล้วใน วิสุทฺธิมรรค. บทว่า **อภิญญาโอสถานปารมิปฺปตฺตา** บรรลุปรามิอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา คือสาวกทั้งหลายเจริญธรรมเหล่านั้นในสติปัฏฐานเป็นต้น ในก่อนจากนี้แล้วบรรลุพระอรหัตต์ชื่อว่าเป็นผู้บรรลุปรามิอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา. อนึ่งสาวกทั้งหลายก็ชื่อว่าเป็นผู้บรรลุปรามิอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา เพราะความเป็นผู้มีความชำนาญอันสะสมมาแล้ว ในอภิกายคณะ ๘ เหล่านี้.

พึงทราบวินิจฉัยในกสิณกถาดังต่อไปนี้. ชื่อว่า กสิณ เพราะอรรถว่า
ทั้งสิ้น. ชื่อว่า อายตนะ เพราะอรรถว่าเป็นเขตหรือเป็นที่ตั้งมั่นแห่งธรรม
ทั้งหลายมีกสิณนั้นเป็นอารมณ์. บทว่า อุทฺธึ เบื้องบน คือมุ่งหน้าไปสู่ท้อง
ฟ้าเบื้องบน บทว่า อโธ เบื้องต่ำ คือมุ่งหน้าไปสู่พื้นดินเบื้องต่ำ. บทว่า
ติริยิ เบื้องขวางคือกำหนดโดยรอบคอบบริเวณของพื้นที่. บางคนเจริญกสิณ
เบื้องบนเท่านั้น. บางคนเจริญกสิณเบื้องต่ำ. บางคนเจริญกสิณโดยรอบ ๆ ด้วย
เหตุอันແหละ ผู้ประสงค์จะเห็นรูปคงยังความสว่างให้ผ่องใส. ด้วยเหตุอัน
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสบทมีอาทิว่า ปฐวีกสิณเมโก สยฺขานาติ อุทฺธึ -
อโธติริยิ ผู้หนึ่งย่อมรู้จักซึ่งปฐวีกสิณทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง.
บทว่า อนฺวຍိ คือในทิศน้อยใหญ่. ก็บทนี้ท่านกล่าวเพื่อไปถึงความไม่มีอื่น
ของทิศหนึ่ง เหมือนผู้เข้าไปสู่แม่น้ำ น้ำเท่านั้น ย่อมมีในทิศทั้งหมด มิใช่
อย่างอื่นฉันใด. ปฐวีกสิณ ก็ฉนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็นปฐวีกสิณเท่านั้น.
กสิณนั้นไม่มีกสิณอื่นปะปน. ในกสิณทั้งหมดก็มีฉนี้. บทว่า อปฺปมาณํ นี้
ท่านกล่าวด้วยสามารถกสิณนั้นแผ่ไปไม่มีประมาณ. เพราะกสิณนั้น แผ่ไป
ด้วยใจย่อมแผ่ไปตลอดดวงกสิณเท่านั้น. ย่อมถือเอาประมาณว่านี้เป็นเบื้องต้น
ของกสิณนั้น นี้เป็นท่ามกลาง.

อนึ่งในบทว่า วิญฺญาณกสิณ นี้มีความดังต่อไปนี้ วิญฺญาณที่เป็นไป
แล้ว ในอากาศที่เพิกกสิณแล้ว. ในบทว่า วิญฺญาณกสิณ นั้นพึงทราบความที่
กสิณนั้นทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ และเบื้องขวางในวิญฺญาณอันเป็นไปแล้วนั้น
ด้วยสามารถอากาศอันเพิกกสิณแล้วในอากาศอันเพิกกสิณ ด้วยอำนาจแห่งกสิณ.
นี้เป็นความย่อในบทนี้. ส่วนปฐวีกสิณเป็นต้นเหล่านี้ ท่านกล่าวไว้แล้วใน
วิสุทฺธิมรรค โดยพิสดารตามนัยแห่งการเจริญกรรมฐาน. แม้ในที่นี้ก็พึงทราบ

ว่า สาวกทั้งหลายเป็นผู้บรรลุปรมาณเป็นที่สุดแห่งอภิญญา โดยความเป็นผู้มี
ความชำนาญอันสะสมไว้แล้ว.

ในฉาน ๔ อันเป็นลำดับต่อกันก็อย่างเดียวกัน. ส่วนบทที่ควรกล่าว
ในที่นี้ ได้กล่าวไว้แล้วในมหาอัสดรสูตร. แต่ในวิปัสสนาญาณท่านกล่าว
ความแห่งบทมีอาทิวารูป ผู้ได้รูปมานไว้แล้ว.

บทว่า **เอตถ ลิตฺตํ เอตถ ปฏิพทฺธํ** คือ วิญญาณ อาศัยและ
เนื่องอยู่ในกาย คือ มหาภูตรูป ๔ นี้. บทว่า **สุโห** คืองาม. บทว่า **โชติมา**
คือตั้งอยู่ในอาการอันบริสุทธิ์. บทว่า **สุปริกมฺมกโต** ทำบริกรรมเป็นอย่างดี
ดี คือนายช่างเจียรไนดีแล้ว ไม่มีหินและกรวด. บทว่า **อจุโณ สุกใส** คือ
สุกใสในตัว ผุดผ่องในตัว. บทว่า **วิปฺปสนฺโน** คือ แฉก. บทว่า
สพฺพการสมฺปนฺโน สมส่วนทุกอย่างคือสมบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวงมีชัดและ
เจาะเป็นต้น. ท่านแสดงถึงสมบัติของสี่ด้วยบทมีอาทิวา นิล . เพราะด้ายที่ร้อย
ไว้เช่นนั้นปรากฏ. ในบทว่า **เอวเมว** นี้พึงทราบการเปรียบเทียบอย่างนั้น.
เพราะกรรขกาย คุณแก้วมณี. วิปัสสนาญาณคุณด้ายที่ร้อยไว้. ภิกษุผู้ได้วิปัสสนา
คุณบุรุษผู้มีจักขุ. กาลที่รู้แจ้งกายอันมีมหาภูตรูป ๔ ของภิกษุผู้นั่งกำหนด
วิปัสสนาญาณ คุณกาลที่รู้แจ้งแก้วมณีของผู้วางแก้วมณีไว้ที่มือแล้วพิจารณาควา
นี้แลแก้วมณีจะนั้น. กาลที่รู้แจ้งอารมณ์ มีผัสสะเป็นที่ ๕ ก็ดี จิตเจตสิกทั้ง
ปวง ก็ดี วิปัสสนาญาณก็ดี ของภิกษุผู้นั่งกำหนดวิปัสสนาญาณ คุณกาลที่รู้
แจ้งด้ายว่า ด้ายนี้ร้อยอยู่ในแก้วมณีนั่นจะนั้น. ก็การรู้แจ้งญาณเป็นอย่างไร.
เพราะการรู้แจ้งญาณนั้นเป็นการรู้แจ้งบุคคลนั้นแหละ. อนึ่ง วิปัสสนาญาณนี้
เป็นลำดับของมรรค. เมื่อเป็นอย่างนั้น เพราะเมื่อปรารภ วาระแห่งอภิญญา
จึงไม่มีวาระในระหว่างแห่งวิปัสสนาญาณนั้น. ฉะนั้นท่านจึงแสดงไว้ในที่นี้นั้น

แหละ. อนึ่งเพราะความสะดุ้งต่อภัยย่อมเกิดแก่ผู้ไม่พิจารณาด้วยสามารถความไม่เที่ยงเป็นต้น ผู้ได้ยินเสียงน้ำกล้วด้วยหุทิพย์ ผู้ระลึกถึงจันธน์น้ำกล้วด้วยระลึกชาติได้ ผู้เห็นรูปน้ำกล้วด้วยตาทิพย์. ฉะนั้นท่านจึงไม่แสดงบทนั้นไว้ในที่นี้ แม้เพื่อเตรียมเหตุ บรรเทาความกลัว ของผู้มีได้ทำการพิจารณาด้วยสามารถความไม่เที่ยงเป็นต้น ผู้บรรลุอภิญญานั้น. แม้ในที่นี้ก็พึงทราบว่าเป็นสาวกทั้งหลายบรรลุมรรคเป็นที่สุดแห่งอภิญญาด้วยพระอรหัต.

พึงทราบเพราะความเป็นผู้มีความชำนาญใน มโนมยิทธิ ดังต่อไปนี้.
ในบทเหล่านั้นบทว่า มโนมยิ คือเกิดแต่ใจ. บทว่า สัพพบุคคลปญจงค์ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน คือประกอบด้วยองค์ทั้งหมด และด้วยองค์ ๕.
บทว่า อหิณฺหุทริยิ มีอินทริย์ไม่บกพร่อง คือมีอินทริย์ไม่วิกลด้วยสัจฐาน. เพราะรูปนิรมิตของผู้มีฤทธิ์เป็นเช่นเดียวกับรูปนั้น ด้วยอาการทุกอย่างอย่างนี้คือหากผู้มีฤทธิ์ขาว แม้รูปนิรมิตนั้นก็ขาว. หากผู้มีฤทธิ์มีหูมิได้เจาะ แม้รูปนั้นก็มิหูมิได้เจาะ. แม้อุปมา ๓ ข้อ มีอาทิว่า มุณฺหุมา อธิสิกฺกํ พึงชักได้
ออกจากหญาปัลล้อง ท่านกล่าวเพื่อแสดงความเหมือนกัน. เพราะใส่ภายในหญาปัลล้องนั้นก็เช่นเดียวกับหญาปัลล้องนั่นเอง. เมื่อชักดาบออกจากฝักใส่ดาบที่ชักออกเมื่อชักศัสตราออกจากฝักใส่ศัสตราที่ชักออก ดาบ ศัสตรา ก็เช่นกับฝักนั่นเอง.
แม้บทว่า กรณฺหา นี้เป็นชื่อของคราบงู มิใช่เป็นชื่อของหีบไม้ไผ่. เพราะคราบงูก็เช่นกับงู. ในบทนั้น ท่านแสดงคุณชักด้วยมือว่าบุรุษพึงชักงูออกจากคราบ ที่แท้พึงทราบว่าชักด้วยจิตของบุรุษนั้นนั่นเอง. เพราะธรรมชาติงูนี้ย่อมลอกคราบด้วยตนเอง ด้วยเหตุ ๔ เหล่านี้คือ ตั้งอยู่ในกำเนคของตน ๑ อาศัยระหว่างไม้ หรือระหว่างต้นไม้ ๑ จุกินร่างกายด้วยกำลัง คือ พยายามหลุดตัวออกจากคราบ ๑ รังเกียจคราบเก่า ๑ ไม่สามารถจะลอกคราบ ด้วยวิธีอื่นจากนั้นได้.

เพราะฉะนั้นพึงทราบของท่านกล่าวบทนี้หมายถึงการชักด้วยจิต. ข้อเปรียบเทียบในบทนี้มีดังนี้ว่า สรีระของภิกษุนี้เช่นกับหญ้าปล้องเป็นต้น. รูปนิรमितเช่นกับไส้เป็นต้น. ก็นั่นที่จะกล่าวถึง วิธีนิรमित ด้วยว่าการกล่าวถึง อภิญญา ๕ มีอิทธิวิธะเป็นต้น ท่านกล่าวไว้พิสดารแล้วในวิสุทธรคทุกประการ. พึงทราบตามนัยดังกล่าวแล้วในวิสุทธรคคั่นแหละ. เพราะในที่นี่ท่านกล่าวเพิ่มเพียงอุปมาเท่านั้น. พึงเห็นภิกษุผู้ได้ญาณคือ อิทธิวิธะ ดูช่างหม้อผู้ฉลาดฉะนั้น. พึงเห็น อิทธิวิธญาณ ดูคินเหนียวที่ช่างหม้อตกแต่งเป็นอย่างดีฉะนั้น. พึงเห็นการแสดงฤทธิ์ของภิกษุนั้น ดูการกระทำให้เป็นภาชนะชนิดต่าง ๆ ตามที่ตนต้องการแล้ว ๆ. แม้ในที่นี้ก็พึงทราบว่า พระสาวกทั้งหลายบรรลุมรรคอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา ด้วยสามารถแห่งความเป็นผู้มี ความชำนาญอันสะสมไว้แล้วนั้นแล. ในอภิญญา ๔ อื่นจากนี้ก็เหมือนอย่างนั้น.

พึงทราบวินิจฉัยในอุปมาแห่ง ทิพโสตราตุ ดังต่อไปนี้. บทว่า **สขุขโม** คือบุรุษเป่าสังข์. บทว่า **อปปกสิเรเนว** คือ โดยไม่ยากนั่นเอง. บทว่า **วิญญาเปยฺยุ** คือให้รู้. พึงเห็นว่ากาลที่พระโยคีรู้แจ้งเสียงของมนุษย์ทั้งใกล้และไกล และนิพพาน ดูกาลที่เมื่อบุรุษเป่าสังข์ให้รู้แจ้งไปใน ๔ ทิศอย่างนี้นั้น เสียงสังข์นั้น ก็ปรากฏชัด แก่สัตว์ทั้งหลายผู้กำหนดว่า นี่เสียงสังข์จะนั้น. พึงทราบวินิจฉัยในอุปมาแห่ง **เจโตปริยญาณ** ดังต่อไปนี้. บทว่า **ททโร** คือหนุ่ม. บทว่า **ยุว** คือประกอบด้วยความเป็นหนุ่ม. บทว่า **มณฑนทกชาติโก** ชอบแต่งตัว คือ แม้ยังหนุ่มสาวก็ไม่เกียจคร้านถึงจะมีผ้าและร่างกายเศร้าหมอง ก็ยังชอบแต่งตัว. อธิบายว่า อาบน้ำวันละ ๒-๓ ครั้ง แล้วนุ่งห่มผ้าสะอาด และแต่งตัว. บทว่า **สกณิกัม** หนามีไฟ คือหนามีโทษด้วยโทษอย่างใดอย่างหนึ่ง มีจุดดำ ตุ่มกลม หูด เป็นต้น. ในบทนั้นพึงทราบว่า

เหมือนอย่างว่า เมื่อบุรุษนั้นส่องดูเงาหน้า โทษของใบหน้าย่อมปรากฏฉนั้นใด เมื่อภิกษุหนึ่งกำหนดจิตด้วยเจโตปริยญาณก็ฉนั้นนั้น จิต ๑๖ อย่างของผู้อื่นย่อมปรากฏ. บทที่ควรกล่าวในอุปมาแห่งปุพเพนิวาสญาณเป็นต้นทั้งหมด ท่านกล่าวไว้แล้วในมหาอัสดรสูตร. บทว่า อัย โข อุทายี ปญจโม ธมโม คุณ่อนอุทายี นี่เป็นธรรมข้อที่ ๕ คือ ท่านกล่าวธรรมข้อที่ ๕ ทำ ๑๕ บรรพให้เป็นธรรมข้อเดียวด้วยข้อปฏิบัติ. เหมือนอย่างว่าท่านทำ ๑๑ บรรพในอัฐกนาครสูตร ให้เป็นธรรมข้อเดียวด้วยสามารถเป็นคำถาม ฉนั้นใด พึงทราบ ว่า ๑๕ บรรพในที่นี้ท่านทำให้เป็นธรรมข้อเดียวด้วยสามารถการปฏิบัติฉนั้นนั้น. พึงทราบสาวกทั้งหลายบรรพบุรามีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา ในส่วนทั้งหลาย ๘ ตามลำดับในบรรดาธรรม ๑๕ บรรพเหล่านี้ ในวิปัสสนาญาณ และอาสวักขยญาณด้วยสามารถแห่งพระอรหันต์. ในบทที่เหลือทั้งหลาย พึงทราบด้วยสามารถแห่งความเป็นผู้มีความชำนาญอันสะสมมาแล้ว. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้

จบอรรถกถาหาสกุลุททายสูตรที่ ๗

๘. สมณมุณฑิกสูตร

เรื่องอุคคาหมานปริพาชก

[๒๕๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวันอารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี สมัยนั้น ปริพาชกชื่อ **อุคคาหมานะ** เป็นบุตรนางสมณมุณฑิกา พร้อมด้วยปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ อาศัยอยู่ ณ อารามของพระนางมัลลิการาชเทวี ในตำบลเอกสาลาชื่อว่า **ดินทุกาจีระ** [แวดล้อมด้วยแถวต้นไม้] เป็นที่ประชุมแสดงลัทธิของนักบวช ครั้งนั้นช่างไม้ผู้หนึ่งชื่อ **ปัญจกังคะ** ออกจากเมืองสาวัตถี เพื่อจะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อเวลาเที่ยงแล้ว ครั้งนั้น เขามีความดำริว่า เวลานี้มิใช่กาลที่จะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าก่อน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหลีกเร้นอยู่และไม่ใช่สมัยที่จะไปหาภิกษุทั้งหลายผู้เจริญทางใจ ภิกษุทั้งหลายผู้เจริญทางใจก็หลีกเร้นอยู่ อย่างกระนั้นเลย เราพึงเข้าไปหาอุคคาหมานปริพาชกสมณมุณฑิกานุตร ที่อารามของพระนางมัลลิการาชเทวี ณ ตำบลเอกสาลาชื่อว่า **ดินทุกาจีระ** เป็นที่ประชุมแสดงลัทธิของนักบวชเถิด ลำดับนั้น ช่างไม้ **ปัญจกังคะ** จึงเข้าไปยังอารามของพระนางมัลลิการาชเทวี ณ ตำบลเอกสาลาชื่อว่า **ดินทุกาจีระ**.

ติรัจฉานกถา

[๒๕๗] สมัยนั้น อุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกานุตร นั่งอยู่กับปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่ ซึ่งกำลังพูดติรัจฉานกถาหลายประการ ด้วยการส่งเสียงอ้ออิงอึกทีก.

คือพูดเรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ
เรื่องภัย เรื่องรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน เรื่องดอกไม้
เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องนคร เรื่อง
ชนบท เรื่องสตรี เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตรอก เรื่องทำน้ำ เรื่องหญิงสาว
ใช้ตักน้ำ เรื่องคนที่ล่องลัดไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่อง
ความเจริญ และความเสื่อม ด้วยประการนั้น ฯ

อุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกานุตร ได้เห็นช่างไม้ปัญจกังคะซึ่ง
กำลังมาแต่ไกล จึงห้ามบริษัทยของตนให้สงบบว่า ขอท่านทั้งหลายจงเบาเสียง
หน่อย อย่าส่งเสียงนัก ช่างไม้ปัญจกังคะ ผู้เป็นสาวกของพระสมณโคดมกำลังมา
บรรดาสาวกของพระสมณโคดมที่เป็นภุชสะผู้สูงส่งมาประมาณเท่าใด อาศัย
อยู่ในพระนครสาวัตถี นายช่างปัญจกังคะนี้เป็นผู้หนึ่งของบรรดาสาวกเหล่านั้น
ท่านเหล่านั้นชอบเสียงเบา ได้รับแนะนำในการมีเสียงเบา กล่าวสรรเสริญคุณ
ของเสียงเบา บางทีช่างไม้ปัญจกังคะทราบว่ามีเสียงเบา จะพึงสำคัญที่จะ
เข้ามาหาก็ได้ ปริพาชกเหล่านั้นจึงพากันนั่งอยู่ ลำดับนั้น นายช่างปัญจกังคะ
ได้เข้าไปหาอุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกานุตรถึงที่ไกล ได้ปราศรัยกับ
อุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกานุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึง
กันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

วาทะของปริพาชก

[๓๕๘] อุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกานุตร ได้กล่าวกะนายช่างไม้
ชื่อปัญจกังคะ ผู้นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่งว่า ดูก่อนนายช่างไม้ เราขอมอบบุญคุณบุรุษ
บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการว่า เป็นผู้มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลอย่างยิ่ง

เป็นสมณะถึงภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบได้ ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน
คู่ก่อนนายช่างไม้ บุคคลในโลกนี้ไม่ทำกรรมชั่วด้วยกาย ไม่กล่าววาจาชั่ว
ไม่ดำริถึงความดำริชั่ว ไม่เลียงชีพชั่ว เราบัญญัติบุรุษบุคคลผู้ประกอบ
ด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล้ว เป็นผู้มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลอย่างยิ่ง เป็นสมณะ
ถึงภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบได้ ดังนี้ ลำดับนั้น นายช่างไม้ซื้อปัญญาจังกะ
ไม่ยินดีไม่กัณฐก้านภายิตของอุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกานบุตร แล้วลุก
จากอาสนะหลักไป ด้วยดำริว่า เราจักรู้แจ้งเนื้อความแห่งภายิตนี้ในสำนักของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า เขาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคม
พระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วกราบทูลเล่าการเจรจา
ปราศรัยกับอุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกานบุตรทั้งหมด แต่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า.

[๓๕๕] เมื่อนายช่างไม้ซื้อปัญญาจังกะ กราบทูลอย่างนี้แล้ว พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คู่ก่อนนายช่างไม้ เมื่อเป็นเหมือนอย่างคำของ
อุคคาหมานปริพาชก สมณมุณฑิกานบุตร เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่ ก็จักเป็น
ผู้มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลอย่างยิ่ง เป็นสมณะถึงภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบ
ได้ คู่ก่อนนายช่างไม้ เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่ แม้แต่จะรู้ว่ากาย ดังนี้ ก็
ยังไม่มี ที่ไหนจักทำกรรมชั่วด้วยกายได้เล่า นอกจากจะมีเพียงอาการดิ้นรน
เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่ แม้แต่จะรู้ว่า วาจา ดังนี้ ก็ยังไม่มี ที่ไหนจัก
กล่าววาจาชั่วได้เล่า นอกจากจะมีเพียงการร้องไห้ เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่
แม้แต่จะรู้ว่า ความดำริ ดังนี้ก็ยังไม่ มี ที่ไหนจักดำริชั่วได้เล่า นอกจากจะ
มีเพียงการร้องไห้และการหัวเราะ เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่ แม้แต่จะรู้ว่า
อาชีวะ ดังนี้ ก็ยังไม่มี ที่ไหนจักเลียงชีพชั่วได้เล่า นอกจากน้านมของมารดา
คู่ก่อนนายช่างไม้ เมื่อเป็นเหมือนอย่างคำของอุคคาหมานปริพาชก

สมณมุณฑิกาบุตร เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่ จักเป็นผู้มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศล
อย่างยิ่ง เป็นสมณะถึงภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบได้.

เสกขภูมิ

[๓๖๐] ดูก่อนนายช่างไม้ เราบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔
ประการ ว่ามิใช่ผู้มีกุศลสมบูรณ์เลย มิใช่ผู้มีกุศลอย่างยิ่ง มิใช่เป็นสมณะผู้
ถึงภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบได้ ก็แต่ว่าบุคคลผู้นี้ยังดีกว่าเด็กอ่อนที่ยัง
นอนหงายอยู่บ้าง ธรรม ๔ ประการ เป็นไฉน ดูก่อนนายช่างไม้ บุคคลใน
โลกนี้ ไม่ทำกรรมชั่วด้วยกาย ไม่กล่าววาจาชั่ว ไม่ดำริถึงความดำริ
ชั่ว ไม่เล็งชิงพชั่ว เราบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วย ธรรม ๔ ประการนี้แล
ว่ามิใช่ผู้มีกุศลสมบูรณ์ มิใช่ผู้มีกุศลอย่างยิ่ง มิใช่เป็นสมณะถึงภูมิปฏิบัติอัน
อุดม ไม่มีใครรบได้ ก็แต่ว่าบุคคลผู้นี้ยังดีกว่าเด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่บ้าง.

[๓๖๑] ดูก่อนนายช่างไม้ เราย่อมบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม
๑๓ ประการ ว่าเป็นผู้มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลอย่างยิ่ง เป็นสมณะผู้ถึงภูมิปฏิบัติ
อันอุดม ไม่มีใครรบได้ ดูก่อนนายช่างไม้ ข้อที่ศีลเหล่านี้เป็นอกุศล ศีลเป็น
อกุศลมีสมุฏฐานแต่จิตนี้ ศีลเป็นอกุศลดับลงหมดสิ้นไปในที่นี้ ผู้ปฏิบัติอย่าง
นี้ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งศีลเป็นอกุศล เรากล่าวว่าควรรู้ ข้อที่ศีลเหล่านี้
เป็นกุศล ศีลเป็นกุศลมีสมุฏฐานแต่จิตนี้ ศีลเป็นกุศลดับลงหมดสิ้นไปในที่นี้
ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งศีลเป็นกุศล เรากล่าวว่าควรรู้
ข้อที่ความดำริเหล่านั้นเป็นอกุศล ความดำริเป็นอกุศลมีสมุฏฐานแต่จิตนี้ ความ
ดำริเป็นอกุศลดับลงหมดสิ้นในที่นี้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับ
แห่งความดำริเป็นอกุศล เรากล่าวว่าควรรู้ ข้อที่ความดำริเหล่านี้เป็นกุศล

ความดำริเป็นกุศล มีสมุฏฐานแต่จิตนี้ ความดำริเป็นกุศลดับลงหมดสิ้นในที่นี้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งความดำริเป็นกุศล เรากล่าวว่า ครอบรู้.

อเสกขภูมิ

[๓๖๒] ดูก่อนนายช่างไม้ ก็ศีลที่เป็นอกุศลนั้นเป็นไฉน ดูก่อนนายช่างไม้ กายกรรมเป็นอกุศล วาจากรรมเป็นอกุศล การเลี้ยวชีพชั่ว เหล่านี้ เรากล่าวว่าศีลเป็นอกุศล ก็ศีลที่เป็นอกุศลเหล่านี้ มีอะไรเป็นสมุฏฐาน แม้สมุฏฐานแห่งศีลเป็นอกุศลเหล่านั้น เรากล่าวแล้ว ก็ต้องกล่าวว่า มีจิตเป็นสมุฏฐาน จิตเป็นไฉน ถึงจิตเล่าก็มีมาก หลายอย่าง มีประการต่างๆ จิตใดมีราคะ โทสะ โมหะ ศีลเป็นอกุศลมีจิตนี้เป็นสมุฏฐาน ก็ศีลเป็นอกุศลเหล่านี้ ดับลงหมดสิ้นในที่ไหน แม้ความดับแห่งศีลที่เป็นอกุศลเหล่านั้น เราก็ได้กล่าวแล้ว ดูก่อนนายช่างไม้ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ละวาจาทุจริต เจริญวาจาสุจริต ละมโนทุจริต เจริญมโนสุจริต ละมิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะ ศีลที่เป็นอกุศลเหล่านั้นดับลงหมดสิ้นในการละทุจริต เจริญสุจริต และการละมิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะ ศีลที่เป็นอกุศลเหล่านั้นดับลงหมดสิ้นในการละทุจริต เจริญสุจริตและการละมิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะ ผู้ปฏิบัติอย่างไร จึงชื่อว่า ปฏิบัติเพื่อความดับแห่งศีลที่เป็นอกุศล.

ดูก่อนนายช่างไม้ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ยังฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งมั่น เพื่อยังอกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ยังฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้

ตั้งมั่น เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว ยังฉันทะให้เกิด พยายาม
ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งมั่น เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้
เกิดขึ้น ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียรประคองจิตไว้ ตั้งมั่น เพื่อ
ความตั้งมั่น เพื่อความไม่เลือนหาย เพื่อความเจริญยิ่ง เพื่อความไพบูลย์
เพื่อความเจริญ เพื่อความเต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว คุณก่อน
นายช่างไม้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้แล ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งศีลที่เป็นอกุศล.

[๓๖๓] คุณก่อนนายช่างไม้ ก็ศีลที่เป็นกุศลเป็นไฉน คุณก่อนนายช่างไม้
เราขอมกล่าวซึ่งกายกรรมเป็นกุศล วจีกรรมเป็นกุศล และอาชีวะอันบริสุทธิ์
ลงในศีล เหล่านี้เรากล่าวว่าศีลเป็นกุศล ก็ศีลเป็นกุศลเหล่านี้มีอะไรเป็นสมมุ-
ฐาน แม้สมมุฐานแห่งศีลเป็นกุศลเหล่านั้น เรากล่าวแล้ว ก็ต้องกล่าวว่า มี
จิตเป็นสมมุฐาน จิตเป็นไฉน แม้จิตเล่าก็มีมาก หลายอย่าง มีประการต่าง ๆ
จิตใดปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะ ศีลเป็นกุศลมีจิตนี้เป็น
สมมุฐาน ศีลเป็นกุศลเหล่านี้ดับลงหมดสิ้นในที่ไหน แม้ความดับแห่งศีลเป็น
กุศลนั้นเราก็ก่อแล้ว.

คุณก่อนนายช่างไม้ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล แต่จะสำเร็จด้วย
ศีลหาไม่ได้ ข่อมรู้ชัดตามเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับ
หมดสิ้นแห่งศีลเป็นกุศลเหล่านั้น ของภิกษุนั้นด้วย ก็ผู้ปฏิบัติอย่างไร จึงจะ
ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งศีลเป็นกุศล คุณก่อนนายช่างไม้ ภิกษุในธรรมวินัย
นี้ ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งมั่น เพื่อ
ยังอกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น... เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่
เกิดขึ้นแล้ว... เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น... เพื่อความตั้งมั่น เพื่อ
ความไม่เลือนหาย เพื่อความเจริญยิ่ง เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญ

เพื่อความเต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว คุณ่อนนายช่างไม้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้แล ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งศีลเป็นกุศล.

อกุศลสังกัปปะ

[๓๖๔] คุณ่อนนายช่างไม้ ก็ความดำริอันเป็นอกุศลเป็นไฉน คุณ่อนนายช่างไม้ ความดำริในกาม ความดำริในพยาบาท ความดำริในการเบียดเบียน เหล่านี้เรากล่าวว่าความดำริเป็นอกุศล ก็ความดำริเป็นอกุศลนี้มีอะไรเป็นสมุฏฐาน แม้สมุฏฐานแห่งความดำริเป็นอกุศลเหล่านั้น เรากล่าวแล้วก็ต้องกล่าวว่า มีสัญญาเป็นสมุฏฐาน สัญญาเป็นไฉน แม้สัญญาเล่าก็มีมาก หลายอย่าง มีประการต่าง ๆ สัญญาใดเป็นสัญญาในกาม เป็นสัญญาในพยาบาท เป็นสัญญาในการเบียดเบียน ความดำริเป็นอกุศลมีสัญญานี้เป็นสมุฏฐาน ก็ความดำริเป็นอกุศลเหล่านี้ ดับลงหมดสิ้นในที่ไหน แม้ความดับแห่งความดำริเป็นอกุศลนั้นเราก็ก่อแล้ว.

คุณ่อนนายช่างไม้ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจาร มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ ซึ่งเป็นที่ดับหมดสิ้นแห่งความดำริเป็นอกุศล ก็ผู้ปฏิบัติอย่างไร จึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งความดำริเป็นอกุศล ภิกษุในธรรมวินัยนี้ยังลั่นทะให้เกิดพยายาม प्रารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งมั่น เพื่อยังกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น... เพื่อยังกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว... เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น... เพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่เลือนหาย เพื่อความเจริญยิ่ง เพื่อความไพบูรณ์ เพื่อความเจริญ เพื่อความเต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว คุณ่อนนายช่างไม้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้แล ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งความดำริเป็นอกุศล.

กุศลสังกัปปะ

[๓๖๕] ดูก่อนนายช่างไม้ ก็ความดำริเป็นกุศลเป็นไหน ดูก่อนนายช่างไม้ ความดำริในเนกขัมมะ ความดำริในอันไม่พยาบาท ความดำริในอันไม่เบียดเบียนเหล่านี้ เราก็กล่าวว่า ความดำริเป็นกุศล ก็ความดำริเป็นกุศลนี้ มีอะไรเป็นสมุฏฐาน แม้สมุฏฐานแห่งความดำริเป็นกุศลนั้น เรากล่าวแล้วก็ต้องกล่าวว่า มีสัญญาเป็นสมุฏฐาน สัญญาเป็นไหน แม้สัญญาก็มีมากหลายอย่าง มีประการต่าง ๆ สัญญาใดเป็นสัญญาในเนกขัมมะ เป็นสัญญาในความไม่พยาบาท เป็นสัญญาในอันไม่เบียดเบียน ความดำริเป็นกุศลมีสัญญานี้เป็นสมุฏฐาน ก็ความดำริเป็นกุศลเหล่านั้นดับลงหมดสิ้นในที่ไหน แม้ความดับแห่งความดำริที่เป็นกุศลนั้น เราก็กล่าวแล้ว.

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุดุติชฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ซึ่งเป็นที่ดับลงหมดสิ้นแห่งความดำริเป็นกุศลเหล่านี้ ก็ผู้ปฏิบัติอย่างไร จึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งความดำริเป็นกุศล.

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งมั่น เพื่อยังกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น... เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว... เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น... เพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่เลือนหาย เพื่อความเจริญยิ่ง เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญ เพื่อความเต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ดูก่อนนายช่างไม้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้แล ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความดับแห่งความดำริเป็นกุศล.

อเสกขธรรม ๑๐

[๓๖๖] คุณ่อนนายช่างไม้ เราย่อมบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการเหล่านี้ ว่าเป็นผู้มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลอย่างยิ่ง เป็นสมณะถึง ภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบได้ คุณ่อนนายช่างไม้ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฐิเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมาสังกัปปะเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมาวาจาเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมากรรมันตะเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมาอาชีวะเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมาวายามะเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมาสติเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมาสมาธิเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมาญาณะเป็นของอเสขบุคคล ๑ สัมมาวิมุตติเป็นของอเสขบุคคล ๑ เราย่อมบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการเหล่านี้ ว่าเป็นผู้มีกุศลสมบูรณ์ มีกุศลอย่างยิ่ง เป็นสมณะถึงภูมิปฏิบัติอันอุดม ไม่มีใครรบได้ ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ช่างไม้ปัญจกังคะ ยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ดังนี้แล.

จบสมณมุนทิกสูตรที่ ๘

๘. อรรถกถาสมณมุนทิกสูตร

สมณมุนทิกสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมุเม สุตัม ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า อุกคาหมานะ ปริพาชกชื่อว่า อุกคาหมานะ ชื่อเดิมของปริพาชกนั้นว่า สุมณะ แต่เพราะสามารถเรียนวิชาหลายอย่าง จนทั้งหลายจึงตั้งชื่อว่า อุกคาหมานะ. ชื่อว่า สมยมุปวาทกั

เพราะเป็นที่ประชุมแสดงลัทธิ. นัยว่าในที่นั้น พวกพราหมณ์เริ่มต้นด้วย ปกิตารุกขพราหมณ์และโปกขรสาติพราหมณ์ นิครนถ์และ พวกบรรพชิตมี อเจลกและปริพาชกเป็นต้น ประชุม ประกาศ สนทนา แสดง ลัทธิของตน ๆ เพราะฉะนั้นอารามนั้นจึงเรียกว่า **สมยัปปาวาทะ** ที่ประชุมแสดงลัทธิ. ศาลา ชื่อว่า **ติณทุกาจิระ** เพราะล้อมด้วยแถวต้นมะพลับ. ก็เพราะ ณ ที่นี้ได้มี ศาลาอยู่หลังหนึ่งก่อน. ภายหลังจึงสร้างไว้หลายหลัง เพราะอาศัยไปภูธูปาท- ปริพาชก ผู้มีบุญมาก. ฉะนั้น จึงเรียกว่า **เอกศาลกะ** โดยได้ชื่อตาม ความหมายถึงศาลาหลังหนึ่งนั้นนั่นเอง. เอกศาลกะนั้นเป็นส่วนของพระราช เทวของพระเจ้าปเสนทิโกศล พระนามว่ามัลลิกา ดาดายด้วยดอกไม้และ ผลไม้ เพราะทำเป็นอารามจึงเรียกว่าอารามของพระนางมัลลิกา. อุคคาหมาน- ปริพาชกอาศัยอยู่ในอารามของพระนางมัลลิกา ในตำบลติณทุกาจิระอันเป็น ที่ประชุมแสดงลัทธินั้น อยู่อย่างสบาย. บทว่า **ทิวาทิวสุต** เวลาเที่ยง คือ เวลาเที่ยงชื่อว่า เวลาเที่ยงวัน. อธิบายว่า อุคคาหมานปริพาชกออกไปใน เวลาเที่ยงเลยไป เป็นกลางวันแม้ของวันนั้น. บทว่า **ปฐิสลูลิโน** พระผู้มี พระภาคเจ้าทรงหลีกเร้นอยู่ คือ ทรงสำรวมจิตจากอารมณ์มีรูปเป็นต้นนั้น ๆ หลีกเร้นอยู่ ถึงความเป็นองค์เดียวด้วยทรงยินดีในฌาน. บทว่า **มโนภาวนิ- ยานํ** คือ ผู้เจริญทางใจ. ความปราศจากนิर्वรณะเพียงความคิดย่อมมีแก่ภิกษุผู้นึก ผู้มนสิการอยู่. จิตย่อมฟู คือย่อมเจริญ. บทว่า **ยาวตา** ประมาณเท่าใด. บทว่า **อัย เตลลํ อนุยตโร** นายช่างไม้ผู้นี้เป็นผู้หนึ่งของบรรดาสาวกเหล่านั้น คือเป็นสาวกผู้หนึ่งในระหว่างสาวกเหล่านั้น. บทว่า **อปปุเปว นาม** คือ อุคคาหมานปริพาชกต้องการให้นายช่างไม้เข้าไปใกล้จึงกล่าว. ก็เหตุที่ต้องการ ท่านกล่าวไว้แล้วในสันทกสูตร. บทว่า **เอตทโวจ** อุคคาหมานปริพาชกได้ กล่าวกะนายช่างไม้ผู้นั้น. อุคคาหมานปริพาชกสำคัญว่า คหบดีนี้มีปัญญาอ่อน

เราจักสงเคราะห์เขาด้วยธรรมกถาแล้วจักทำให้เป็นสาวกของตน จึงได้กล่าวคำมโหธาว่า จตุหิ โข ดังนี้.

ในบทเหล่านั้นบทว่า ปญฺญเปมิ เราบัญญัติ คือเราแสดงตั้งขึ้น. บทว่า สมฺปนฺนกุสฺลํ คือมีกุศลบริบูรณ์. บทว่า ปรมกุสฺลํ มีกุศลอย่างยิ่ง คือมีกุศลอุดม. บทว่า อโยชฺหํ ไม่มีใครรบได้ คือไม่มีใครสามารถจะรบด้วยวาตะให้ห้วนได้เป็นผู้ไม่ห้วนไม่ไหว มั่นคง. บทว่า น กโรติ คือยอมกล่าวเพียงไม่ทำเท่านั้น. อนึ่ง ในบทนี้อุคคาหมานปริพาชกไม่กล่าวถึงการละด้วยความสำรวมหรือการพิจารณา. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า เวน อภินนฺนุทฺติ ไม่ยินดี คือนายช่างไม้สำคัญว่า ธรรมดาพวกเดียรฉัตรทั้งหลาย รู้บ้าง ไม่รู้บ้าง ก็พูดส่งเดชไป จึงไม่ยินดี. บทว่า นปฺปฏิกโกติ ไม่คัดค้าน คือนายช่างไม้สำคัญว่า อุคคาหมานปริพาชกกล่าวดูจกส้อยตามศาลนา ดูอาการเลื่อมใสศาสนา จึงไม่คัดค้าน.

บทว่า ยถา อุคคาหมานสุตฺต เหมือนอย่างคำของอุคคาหมานปริพาชก. พระผู้มีพระภาคเจ้า แสดงว่า เราไม่กล่าวเหมือนอย่างคำของอุคคาหมานปริพาชกนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่จักเป็นสมณะที่ใครรบไม่ได้ จักเป็นสมณะมั่นคงนะชิ. บทว่า กาโยตปิ น โหติ แม้เพียงจะรู้ว่า กายดังนี้ก็ยังไม่มีความรู้วิเศษว่า กายของตนหรือกายของผู้อื่น. บทว่า อญฺญตฺร ผนฺตฺตามตฺตฺตา นอกจากจะมีเพียงอาการคั่นร่น คือยอมมีเพียงกายคั่นร่นด้วยการสัมผัสแถววัลย์บนที่นอนหรือถูกเรือดกัด นอกจากนั้นแล้วก็ไม่มีการทำทางกายอย่างอื่น. อนึ่ง กรรมนั้นจะมีก็ด้วยจิตประกอบด้วยกิเลสเท่านั้น. บทว่า วาจาตปิ น โหติ แม้แต่จะรู้ว่าวาจาดังนี้ก็ยังไม่มีความรู้ความต่างกันว่า มิฉฉาวจา สัมมวาจา ก็ไม่มี. บทว่า โรทิตมตฺตฺตา นอก

จากจะมีเพียงการร้องไห้ ก็จะมีเพียงการร้องไห้ของเด็กอ่อนที่หิวและกระหาย แม้กรรมนั้นจะมี ก็ด้วยจิตประกอบด้วยกิเลสเท่านั้น. บทว่า **ตฺถกฺกปโป** คือจะ รู้ความต่างว่ามีจิตสังกัปปะ สัมมาสังกัปปะก็ไม่มี. บทว่า **วิภูฏิตมตฺตา** นอกจากจะรู้เพียงการร้องไห้และหิวเราะ คือจิตของเด็กอ่อนมีอารมณ์ในอดีต เป็นไป. เด็กอ่อนมาจากนรกกระลึกถึงทุกข์ในนรกข้อมร้องไห้. มาจากเทวโลก กระลึกถึงสมบัติในเทวโลกข้อมหิวเราะ. กรรมเมื่อนั้นข้อมมีได้ด้วยจิตประกอบด้วยกิเลสเท่านั้น. บทว่า **อาชีโว** จะรู้ความต่างว่ามีจิตชีพ สัมมาชีพก็ไม่มี. บทว่า **อญฺญตฺร มาตฺถกญฺณ** นอกจากน้ำนมของมารดา. เด็กอ่อนเหล่านั้น เชื่อว่ายังเป็นทารก เมื่อมารดาให้ดื่มน้ำนมก็ไม่ดื่ม ในเวลาที่มาดาดัดเจงงาน อื่นมาข้างหลังจะดื่มน้ำนม. มีจิตชีพอย่างอื่นพ้นไปจากนี้ก็ไม่มี. ท่านแสดง ว่ามีจิตชีพนี้ข้อมมีได้ด้วยจิตประกอบด้วยกิเลสเท่านั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งทรงปฏิเสธวาทะของปริพาชกอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงวางมาคิกาในเสกขภูมิด้วยพระองค์เอง จึงตรัสพระดำรัสมีอาทิว่า **จตุหิ โข อหิ** เราบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการแล. ในบท เหล่านั้นบทว่า **สมชิตฺตฺยห ติฏฺฐติ** คือตั้งไว้ให้ดี. ในบทมีอาทิว่า **น กายเณ** **ปาปี** ไม่ทำกรรมชั่วด้วยกาย คือไม่เพียงสักว่าไม่ทำอย่างเดียวเท่านั้น. แต่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติการละด้วยการสังวรและการพิจารณาไว้ในบทนี้ ด้วย. ทรงหมายถึงข้อนั้นจึงได้ตรัสไว้. ส่วนบทมีอาทิว่า **น เจว สมฺปนฺนกุสลํ** มิใช่ผู้มีกุศลสมบูรณ์ ตรัสหมายถึงพระชินาสพ. บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อ ทรงวางมาคิกาในอเสกขภูมิจึงตรัสพระดำรัสมีอาทิว่า **ทสฺหิ โข อหิ** เรา บัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ. ในบทนั้น อาศัย ๓ บท ทรงวางจตุกกะ ๑ ไว้ ๒ บท. อาศัยบท ๑ ทรงวางจตุกกะสุดท้ายไว้ ๒ บท. นี้คือมาคิกาในอเสกขภูมิ.

บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงจำแนกมติดิกานั้นจึงตรัสพระ

คำรัสมีอาทิว่า กตเม จ ถปติ อกุสลา สีลา ดูก่อนนายช่างไม้ ก็คิดเป็น
อกุศลนั้นเป็นไฉน. ในบทเหล่านั้นบทว่า สราคัม มีราคะ คือจิตประกอบด้วย
โลภะ ๘ อย่าง. บทว่า สโทสํ มีโทสะ คือจิต ๒ ดวง สัมปยุตด้วยปฏิฆะ.
บทว่า สโมหํ มีโมหะ คือแม้จิต ๒ ดวง ประกอบด้วย วิจิกิจฉาและอุทธัจจะ
ก็ควร แม้จิตที่เป็นอกุศลทั้งหมดก็ควร. เพราะท่านกล่าวไว้ว่า โมหะย่อมเกิด
ในอกุศลทั้งปวง. บทว่า อโธสมมภูฏานา ชื่อว่า อโธสมมภูฏาน เพราะ
มีสมมภูฏานเกิดแต่จิตมีราคะเป็นต้นนี้. บทว่า กุหิ คือคิดที่เป็นอกุศลดับไม่
เหลือเพราะบรรลุนานะไหน. บทว่า เอตุเตเต ในการละทุจริตนี้คือ ตั้งอยู่ใน
โศคาปัตติผล. จริงอยู่ปาฏิโมกขสังวรศีล ย่อมบริบูรณ์ในโศคาปัตติผล. ถึงฐานะ
นั้นแล้วคิดเป็นอกุศลดับไม่เหลือ. อนึ่ง บทว่า อกุสลา สีลํ นี้พึงทราบว่าเป็น
ชื่อของบุคคลทุกศีลบ้าง เป็นชื่อของธรรมที่เป็นอกุศลบ้าง. บทว่า นิโรธาย
ปฏิปนฺโน ปฏิบัติเพื่อความดับ คือปฏิบัติเพื่อความดับตั้งแต่โศคาปัตติมรรค.
แต่คิดที่เป็นอกุศลเหล่านั้นชื่อว่าเป็นอันดับด้วยการบรรลุพระอรหัต. ด้วยบท
มีอาทิว่า วิตราคัม เป็นต้น ท่านกล่าวถึงกามาวจรกุศลจิต ๘ อย่าง. ด้วยบทนี้คิด
ที่เป็นกุศลย่อมตั้งขึ้น. บทว่า สีลวา โหติ เป็นผู้มีสีล คือเป็นผู้สมบูรณ์ด้วย
ศีลและสมบูรณ์ด้วยคุณ. บทว่า สีสมโย สำเร็จด้วยศีล คือ ไม่สำเร็จด้วยศีล
อย่างนี้ว่า เพียงเท่านี้ก็พอ ไม่มีสิ่งใดๆ ที่ควรจะทำยิ่งไปกว่านี้. บทว่า ยตุตฺตสฺส
เต อันเป็นที่ดับหมดสิ้นแห่งศีลเป็นกุศลเหล่านั้นของภิกษุ นั้น คือตั้งอยู่ใน
อรหัตผล. เพราะศีลที่เป็นอกุศลดับไม่เหลือ เพราะบรรลุพระอรหัตผล. บทว่า
นิโรธาย ปฏิปนฺโน ปฏิบัติเพื่อดับ คือชื่อว่าปฏิบัติเพื่อดับตั้งแต่อรหัตมรรค.
ศีลที่เป็นกุศลเหล่านั้นชื่อว่าเป็นอันดับด้วยการบรรลุผล.

ใน กามสุทธยา เป็นต้นมีความดังต่อไปนี้ บทว่า กามสุทธยา

สัญญาในกาม คือสัญญานอกนี้เกิดร่วมกับจิตที่ประกอบด้วยโลภะ ๘ ดวง สัญญา
ที่เกิดร่วมกับจิตประกอบด้วยโทมนัส ๒ ดวง. บทว่า ปฐมํ ฌานํ ปฐมฌาน
คือปฐมฌานอันเป็นอนาคามีผล. บทว่า เอตฺถเต ความดำริเป็นอกุศลเหล่านี้
ดับสิ้นไปในปฐมฌาน คือตั้งอยู่ในอนาคามีผล. เพราะความดำริเป็นอกุศล
ย่อมไม่เหลือเพราะการบรรลุนาคามีผล. บทว่า นิโรธาย ปฏิปนฺโน ปฏิบัติ
เพื่อความดับ คือเชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความดับตั้งแต่อนาคามีมรรค. แต่ความ
ดำริที่เป็นอกุศลเหล่านั้น ชื่อว่า เป็นอันดับด้วยการบรรลุผล.

สัญญาแม้ ๓ มีเนกขัมมสัญญา เป็นต้น เป็นสัญญาเกิดร่วมกับกามาวจร
กุศล ๘. บทว่า เอตฺถเต ความดำริที่เป็นอกุศลเหล่านี้ดับไม่เหลือในทุติยฌานนี้
คือในอรหัตผล เพราะว่าความดำริที่เป็นอกุศล ย่อมดับไม่เหลือเพราะการบรรลุ
อรหัตผลอันประกอบด้วยทุติยฌาน. บทว่า นิโรธาย ปฏิปนฺโน ปฏิบัติเพื่อ
ความดับ คือเชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความดับจนถึงอรหัตมรรค. แต่ความดำริ
ที่เป็นอกุศลเหล่านั้นชื่อว่า เป็นอันดับด้วยการบรรลุผล. บทที่เหลือในที่ทั้งปวง
ง่ายทั้งนั้นด้วยประการฉะนี้.

จบสมณมุณฑิกสูตรที่ ๘

๕. จุฬาสกุลทายิสสูตร

สกุลทายิปริพาชก

[๓๖๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันกลันทก-
นิวาปสถาน เขตพระนครราชคฤห์ สมัยนั้น สกุลทายิปริพาชก อยู่ใน
ปริพาชการามเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูง พร้อมด้วยปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่. ครั้น
นั้นเวลาเช้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตรจีวรเสด็จเข้าไปบิณฑ-
บาตยังกรุงราชคฤห์ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงดำริว่า การเที่ยว
บิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ยังเข้านัก อย่างกระนั้นเลย เราพึงเข้าไปหาสกุลทายิ-
ปริพาชก ยังปริพาชการามอันเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูงเถิด ลำดับนั้น พระผู้มี
พระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปยังปริพาชการาม อันเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูง.

ติรัจฉานกถา

[๓๖๘] ก็สมัยนั้น สกุลทายิปริพาชกนั่งอยู่กับปริพาชกบริษัทหมู่
ใหญ่ซึ่งกำลังสนทนาติรัจฉานกถาต่างเรื่อง ด้วยเสียงอื้ออึงอีกทีก็ คือ พูดเรื่อง
พระราชา ฯ ล ฯ เรื่องความเจริญและความเสื่อมด้วยประการนั้น สกุลทายิ
ปริพาชกได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังเสด็จมาแต่ไกล ครั้นแล้วจึงห้ามบริษัท
ของตนให้สงบว่า ขอท่านทั้งหลายจงเบา ๆ เสียงหน่อย อย่าส่งเสียงอื้อนั้
นี้พระสมณโคดมกำลังเสด็จมา พระองค์ท่านทรงโปรดเสียงเบาและสรรเสริญ
คุณของเสียงเบา บางทีพระองค์ท่านทรงทราบว่ บริษัทมีเสียงเบา พึงทรง
สำคัญที่จะเสด็จเข้ามาก็ได้. ลำดับนั้น พวกปริพาชกเหล่านั้นพากันนั่งอยู่ ครั้น

นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหาสกุลุทายิปริพาชกจนถึงที่อยู่ สกุลุทายิ-
ปริพาชกได้กราบทูลเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จมาเถิด พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาดีแล้ว นาน ๆ พระผู้มี
พระภาคเจ้าจึงจะมีโอกาสเสด็จมาถึงนี้ได้ ขอเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง
เถิด นี้อาสนะที่จัดไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนอาสนะที่จัดไว้ ส่วน
สกุลุทายิปริพาชกถือเอาอาสนะตำแหน่งหนึ่ง นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสถามสกุลุทายิปริพาชกผู้นั่งเรียบร้อยแล้ว คุณก่อนอุทายี เมื่อก็
นี้ ท่านทั้งหลายนั่งประชุมสนทนาเรื่องอะไรกัน ก็แหละเรื่องอะไรที่ท่าน
ทั้งหลายหุคค้ำไว้ในระหว่าง.

[๓๖๕] สกุลุทายิปริพาชกกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องที่
ข้าพระองค์ทั้งหลายประชุมสนทนากันเมื่อครั้งนั้น ของคไวก่อน เรื่องนั้นพระผู้-
มีพระภาคเจ้าจักได้ทรงสดับในภายหลังโดยไม่ยาก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อ
เวลาข้าพระองค์ไม่ได้เข้าไปหาบริษัทหมูนี้นี้ บริษัทหมูนี้นั่งพูดกันถึงตริจกาน-
กถาต่างเรื่อง แต่เมื่อเวลาข้าพระองค์เข้าไปหาบริษัทหมูนี้นี้ บริษัทหมูนี้นั่ง
มองดูแต่หน้าข้าพระองค์ด้วยความประสงคฺว่า ท่านอุทายี พระสมณโคดม
จักภยิตธรรมใดแก่เราทั้งหลาย เราทั้งหลายจักฟังธรรมนั้น ดังนี้ และเมื่อ
เวลาพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหาบริษัทหมูนี้นี้ ทั้งข้าพระองค์และบริษัท
หมูนี้นั่งมองดูพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยมีประสงคฺว่า พระผู้มี-
พระภาคเจ้าจักทรงภยิตธรรมใดแก่เราทั้งหลาย เราทั้งหลายจักฟังธรรมนั้น.

พ. คุณก่อนอุทายี ถ้าอย่างนั้น ปัญหาจงปรากฏแก่ท่าน ซึ่งเป็นเหตุ
ที่จะให้ธรรมเทศนาปรากฏแก่เรา.

[๓๗๐] ศ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันก่อน ๆ หลายวันมาแล้ว ท่านผู้สัพพัญญุตพุทธสาวี [ผู้สารพัตร์สารพัตเห็น] มาปฎิญาณความรู้ความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดินไป หยุดอยู่ หลับและตื่น ความรู้ความเห็นปรากฏอยู่เสมอรำไป ดังนี้ ท่านผู้นั้นถูกข้าพระองค์ถามปัญหาปรารภขันธส่วนอดีตก็เอาเรื่องอื่นมาพูดกลบเกลื่อน พูดเถไปเสียนอกเรื่อง ได้ทำความโกรธโทสะ และความไม่พอใจให้ปรากฏ ข้าพระองค์เกิดสติปรารภพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้นว่า โอ ผู้ฉลาดในธรรมเหล่านี้ จะเป็นผู้ใดเล่า ต้องเป็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นแน่ ต้องเป็นพระสุคตเป็นแน่.

พ. คุณก่อนอุทายี ก็ท่านผู้สารพัตร์สารพัตเห็นนั้น มาปฎิญาณความรู้ความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือ... ได้ทำความโกรธ โทสะ และความไม่พอใจให้ปรากฏ เป็นใครเล่า.

ศ. นิครนถ์นาฏบุตร พระเจ้าข้า.

ห.

ว่าด้วยขันธส่วนอดีตและอนาคต

[๓๗๑] คุณก่อนอุทายี ผู้ใดพึงระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ พึงระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ผู้นั้นควรถามปัญหาปรารภขันธส่วนอดีตกะเรา หรือเราควรถามปัญหาปรารภขันธส่วนอดีตกะผู้นั้น ผู้นั้นจะพึงยังจิตของเราให้ยินดีได้ ด้วยการพยากรณ์ปัญหาปรารภขันธส่วนอดีต หรือเราจะพึงยังจิตของผู้นั้นให้ยินดีได้ ด้วยการพยากรณ์ปัญหาปรารภขันธส่วนอดีต.

คุณก่อนอุทายี ผู้ใดพึงเห็นหมู่มสัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์

ล่องจักษุของมนุษย์ ฯลฯ พึงรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการ
ฉะนี้ ผู้ที่ควรถามปัญหาปรารภขันธส่วนอนาคตกะเรา หรือเราควรถามปัญหา
ปรารภขันธส่วนอนาคตกะผู้นั้น ผู้นั้นพึงยังจิตของเราให้ยินดีได้ ด้วยการ
พยากรณ์ปัญหาปรารภส่วนอนาคต หรือเราพึงยังจิตของผู้นั้นให้ยินดีได้ ด้วย
การพยากรณ์ปัญหาปรารภขันธส่วนอนาคต.

ดูก่อน อุทายี แต่จงคขันธส่วนอนาคตไว้ก่อน เราจักแสดงธรรม
แก่ท่านว่า เมื่อเหตุนี้มี ผลนี้จึงมี เพราะเหตุนี้เกิด ผลนี้จึงเกิด เมื่อเหตุนี้
ไม่มี ผลนี้จึงไม่มี เพราะเหตุนี้ดับ ผลนี้จึงดับ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้แต่ด้วยอรรถภาพของข้าพระองค์ ที่เป็นอยู่
บัดนี้ ข้าพระองค์ยังไม่สามารถจะระลึกถึงได้ พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ
ด้วยประการฉะนี้ ก็ไฉนจะระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติ
หนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง ฯลฯ จักระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก
 พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ เหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้า
ได้เล่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในเดี๋ยวนี้ แม้แต่ปัจจุปัจจุ ข้าพระองค์ยังไม่
เห็นเลย ไฉนจักเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิว
พรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วง
จักษุของมนุษย์ ฯลฯ จักรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้
เหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เล่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็คำที่พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าตรัสกะข้าพระองค์อย่างนี้ว่า ดูก่อนอุทายี แต่จงคขันธส่วนอดีตและ
ขันธส่วนอนาคตไว้ก่อน เราจักแสดงธรรมแก่ท่านว่า เมื่อเหตุนี้มี ผลนี้จึงมี
เพราะเหตุนี้เกิด ผลนี้จึงเกิด เมื่อเหตุนี้ไม่มี ผลนี้จึงไม่มี เพราะเหตุนี้ดับ

ผลนี้จึงดับ ดังนั้น จะได้ปรากฏแก่ข้าพระองค์โดยยิ่งกว่าประมาณก็หาไม่
โชนข้าพระองค์ จะพึงยังจิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ยินดี ด้วยการพยากรณ์
ปัญหา ในลัทธิอาจารย์ของตนได้เล่า.

เรื่องวรรณ

[๓๗๒] คุณ่อนอุทายี ก็ในลัทธิอาจารย์ของตนแห่งท่านมีว่าอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในลัทธิอาจารย์ของตนแห่งข้าพระองค์ มีอยู่
อย่างนี้ว่า นี่เป็นวรรณอย่างยิ่ง นี่เป็นวรรณอย่างยิ่ง.

คุณ่อนอุทายี ในลัทธิอาจารย์ของตนแห่งท่านที่มีอยู่อย่างนี้ว่า นี่เป็น
วรรณอย่างยิ่ง นี่เป็นวรรณอย่างยิ่ง ก็วรรณอย่างยิ่งเป็นไฉน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรณใดไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่าหรือประณีตกว่า
วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยิ่ง.

คุณ่อนอุทายี ก็วรรณไหนเล่าที่ไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่าหรือประณีตกว่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรณใดไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่าหรือประณีตกว่า
วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยิ่ง.

[๓๗๓] คุณ่อนอุทายี ท่านกล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรณ
ใดไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่าหรือประณีตกว่า วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยิ่ง ดังนี้
วาจานั้นของท่านพึงขยายออกอย่างยืดยาว แต่ท่านไม่ชี้วรรณนั้นได้.

คุณ่อนอุทายี เปรียบเหมือนบุรุษพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราปรารถนารัก
ใคร่นางชนบทกัลยาณีในชนบทนี้ คนทั้งหลายพึงถามเขาอย่างนี้ว่า พ่อ นาง
ชนบทกัลยาณีที่พ่อปรารถนารักใคร่นั้น พ่อรู้จักหรือว่าเป็นนางกษัตริย์
พราหมณ์ แพศย์ ศูทร เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาพึงตอบว่า หามิได้

คนทั้งหลายฟังถามเขาว่า พ่อ นางชนปทกัลยาณีที่พ่อปรารณารักใคร่นั่น พ่อ รู้จักหรือว่า นางมีวรรณะอย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขา ฟังตอบว่า หามิได้ คนทั้งหลายฟังถามเขาว่า พ่อ นางชนปทกัลยาณีที่พ่อ ปรารณารักใคร่นั่น พ่อรู้จักหรือว่า สูง ต่ำ หรือพอสันทัด คำ ขาว หรือ มีผิวคล้ำ อยู่ในบ้าน นิคม หรือนครโน้น เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาฟัง ตอบว่า หามิได้ คนทั้งหลายฟังกล่าวกะเขาว่า พ่อปรารณารักใคร่หญิงที่พ่อ ไม่รู้จัก ไม่เคยเห็นหรือ เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาฟังตอบว่า ถูกแล้ว ดังนี้ คุณก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้น คำ กล่าวของบุรุษนั้น ถึงความเป็นคำใช้ไม่ได้ไม่ใช่หรือ.

แน่นอน พระเจ้าข้า เมื่อเป็นเช่นนั้น คำกล่าวของบุรุษนั้น ถึง ความเป็นคำใช้ไม่ได้.

คุณก่อนอุทายี ท่านก็ฉันทันเหมือนกัน กล่าวอยู่แต่ว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ วรรณะใดไม่มีวรรณะอื่นยิ่งกว่าหรือประณีตกว่า วรรณั้น เป็นวรรณะ อย่างยิ่ง ดังนี้ แต่ไม่ชี้วรรณนั้น.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนแก้วไพฑูรย์อันงาม เกิดเอง อย่างบริสุทธิ์ ๘ เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว เขาวางไว้ที่ผ้ากัมพลแดง ข้อมสว่างไสว ส่องแสงเรืองอยู่ ฉันทใด ตัวตนก็มีวรรณะ ฉันทนั้น เมื่อตาย ไปย่อมเป็นของไม่มีโรค.

[๓๗๔] คุณก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน แก้วไพฑูรย์ อันงาม เกิดเองอย่างบริสุทธิ์ ๘ เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว เขาวางไว้ที่ ผ้ากัมพลแดง ข้อมสว่างไสวส่องแสงเรืองอยู่ ๑ แผลงหึ่งห้อยในเวลาเดือนมีด ในราตรี ๑ บรรดาวรรณะทั้งสองนี้ วรรณะไหนจะงามและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ แผลงหึ่งห้อยในเวลาเดือนมิดในราตรีนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๓๗๕] คุณก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน แผลงหึ่งห้อยในเวลาเดือนมิดในราตรี ๑ ประทีปน้ำมันในเวลาเดือนมิดในราตรี ๑ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ ประทีปน้ำมันในเวลาเดือนมิดในราตรีนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๓๗๖] คุณก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ประทีปน้ำมันในเวลาเดือนมิดในราตรี ๑ กองไฟใหญ่ในเวลาเดือนมิดในราตรี ๑ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ กองไฟใหญ่ในเวลาเดือนมิดในเวลารাত্রินี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๓๗๗] คุณก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน กองไฟในเวลาเดือนมิดในราตรี ๑ ดาวพระศุกร์ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี ๑ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ ดาวพระศุกร์ไม่อากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรีนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๓๗๘] คุณก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ดาวพระศุกร์ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี ๑ ดวงจันทร์ในเวลาเที่ยงคืนตรงในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในวันอุโบสถที่ ๑๕ [เพ็ญกลางเดือน] ๑ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ ดวงจันทร์ในเวลา
เที่ยงคืนตรงในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในวันอุโบสถที่ ๑๕ นี้งามกว่า
ด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๓๗๕] ดูก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ดวงจันทร์
ในเวลาเที่ยงคืนตรงในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆในวันอุโบสถที่ ๑๕ คำ
๑ ดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงตรงในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ไม่สรทสมัย
เดือนท้ายฤดูฝน ๑ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามกว่าและประณีต
กว่ากัน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ ดวงอาทิตย์ในเวลา
เที่ยงตรงในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในสรทสมัยเดือนท้ายฤดูฝนนี้งาม
กว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

ดูก่อนอุทายี เทวดาเหล่าใดย่อมสืงแสงพระจันทร์พระอาทิตย์ไม่ได้
เทวดาเหล่านั้นมีมาก มีมากยิ่งกว่าเทวดาพวกที่สืงแสงพระจันทร์และพระอาทิตย์
ได้ เรารู้ทั่วถึงเทวดาพวกนั้นอยู่ เราก็ไม่กล่าวว่า. วรรณใดไม่มีวรรณอื่นยิ่ง
กว่าหรือประณีตกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านก็ชื่อว่ากล่าวอยู่ว่า วรรณใดที่เลว
กว่าและเศร้าหมองกว่าแมลงหึ่งห้อย วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยิ่ง ดังนี้ แต่
ท่านไม่ชี้วรรณนั้นเท่านั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงค้ำนเรื่องนี้เสียแล้ว พระสุคตเจ้าทรงค้ำนเรื่อง
นี้เสียแล้ว .

ดูก่อนอุทายี ทำไมท่านจึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
ค้ำนเรื่องนี้เสียแล้ว พระสุคตทรงค้ำนเรื่องนี้เสียแล้วดังนี้เล่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในลัทธิอาจารย์ของตน ของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีอยู่อย่างนี้ว่า วรรณนี้เป็นวรรณอย่างยิ่ง วรรณนี้เป็นวรรณอย่างยิ่ง ดังนี้ ข้าพระองค์เหล่านั้น เมื่อถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าสอบสวน ชักไซ้ไร ไล่เรียง ในลัทธิอาจารย์ของตน ก็เป็นคนว่างเปล่าผิดไปหมด.

ปัญหาเรื่องทุกข์-ทุกข์

[๓๘๐] ดูก่อนอุทายี โลกมีความสุขโดยส่วนเดียว มีอยู่หรือ ปฏิปทา ที่มีเหตุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่หรือ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในลัทธิอาจารย์ของตน ของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีอยู่อย่างนี้ว่า โลกมีความสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่ ปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว ก็มีอยู่.

ดูก่อนอุทายี ก็ปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว นั้นเป็นไฉน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ละการประพฤติดิฉินในกาม เว้นขาดจากการประพฤติดิฉินในกาม ละการพุดเท็จ เว้นขาดจากการพุดเท็จ สมาทานคุณ คือตบะอย่างใดอย่างหนึ่งประพฤติดอยู่ นี่แลปฏิปทาที่มีเหตุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว พระเจ้าข้า.

[๓๘๑] ดูก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในสมัยที่ บุคคลละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์นั้น ตนมีสุขโดยส่วนเดียว หรือ มีสุขบ้างทุกข์บ้าง.

มีสุขบ้างทุกข์บ้าง พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในสมัยที่ตนละการ
ลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์นั้น ตนมีสุขโดยส่วนเดียว หรือมีสุขบ้าง
ทุกข์บ้าง.

มีสุขบ้างทุกข์บ้าง พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในสมัยที่ตนละการ
ประพฤติดิฉินในกาม เว้นขาดจากการประพฤติดิฉินในกามนั้น ตนมีสุขโดยส่วน
เดียวหรือมีสุขบ้างทุกข์บ้าง.

มีสุขบ้างทุกข์บ้าง พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในสมัยที่ตนละการ
พุดเทจ เว้นขาดจากการพุดเทจนั้น ตนมีสุขโดยส่วนเดียว หรือมีสุขบ้าง
ทุกข์บ้าง.

มีสุขบ้างทุกข์บ้าง พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ในสมัยที่ตนสมทาน
คุณคือตบะอย่างใดอย่างหนึ่งประพฤติดูอยู่นั้น ตนมีสุขโดยส่วนเดียว หรือมีสุข
บ้างทุกข์บ้าง.

มีสุขบ้างทุกข์บ้าง พระเจ้าข้า.

ดูก่อนอุทายี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การจะอาศัยปฏิบัติ
อันมีทั้งสุขและทุกข์เคลื่อนไหวคล่อง แล้วทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว มี
อยู่บ้างหรือหนอ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคัดค้านเรื่องนี้เสียแล้ว พระสุคตทรงคัดค้าน
เรื่องนี้เสียแล้ว.

ดูก่อนอุทายี ทำไมท่านจึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคัด
ค้านเรื่องนี้เสียแล้ว พระสุคตทรงคัดค้านเรื่องนี้เสียแล้ว ดังนี้เล่า.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในลัทธิอาจารย์ของตนของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีอยู่อย่างนี้ว่า โลกมีสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่ ปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลก ที่มีสุขโดยส่วนเดียวก็มีอยู่ ดังนี้ ข้าพระองค์เหล่านั้น เมื่อถูกพระผู้มีพระภาคเจ้า สอบสวน ชักไซรี ไถ่เรียง ในลัทธิอาจารย์ของตน ก็เป็นคนว่างเปล่า ผิดไปหมด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็โลกซึ่งมีความสุขโดยส่วนเดียว มีอยู่หรือ ปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่หรือ.

ดูก่อนอุทายี โลกมีสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่ ปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียวให้แจ้งชัดก็มีอยู่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียวนั้นเป็นไฉน.

ฉาน ๔

[๓๘๒] ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังคจากาม สังคจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฉาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ ๑ บรรลุตติยฉาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ๑ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะและเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฉานที่พระอรหันต์ทั้งหลาย สรรเสริญว่า ผู้ได้ฉานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข ๑ นี้แลปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทำไมหนอ ปฏิปทานั้นจึงเป็นปฏิปทาที่มีเหตุเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลก ที่มีสุขโดยส่วนเดียวได้ เพราะโลกมีความสุขโดยส่วนเดียว เป็นอันภิกษุนี้ทำให้แจ้งชัดด้วยปฏิปทามีประมาณเท่านี้.

ดูก่อนอุทายี โลกมีความสุขส่วนเดียว จะเป็นอันภิกษุนี้ทำให้แจ้ง
ชัดด้วยปฏิบัติที่มีประมาณเท่านี้หามิได้แล แต่ปฏิปทานั้นมีเหตุทีเดียว เพื่อทำ
ให้แจ้งซึ่งโลกที่มีความสุขโดยส่วนเดียวได้.

[๓๘๓] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว บริษัทของสกลุททายี-
ปริพาชกได้บันลือเสียงสูงเสียงใหญ่กันเฝ้าจึงว่า เราทั้งหลายพร้อมทั้งอาจารย์
จะได้ยินดีในเหตุนี้หามิได้ เราทั้งหลายพร้อมทั้งอาจารย์ จะได้ยินดีในเหตุนี้หา
มิได้ เราทั้งหลายยังไม่รู้ชัดซึ่งปฏิบัติที่ยิ่งไปกว่านี้ ลำดับนั้น สกลุททายีปริพา-
ชก ห้ามปริพาชกเหล่านั้นให้สงบเสียงแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร จึงเป็นอันภิกษุนี้ทำให้
แจ้งซึ่งโลกที่มีความสุขโดยส่วนเดียวได้เล่า.

[๓๘๔] ดูก่อนอุทายี ภิกษุในธรรมวินัยนี้บรรลุจุดตกฉาน ไม่มีทุกข์
ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็น
เหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ยืนด้วยกัน เจริญกัน กับเทวดาทั้งหลายผู้เข้าถึงโลก
ที่มีความสุขโดยส่วนเดียวเหล่านั้นได้ ดูก่อนอุทายี ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้แลเป็น
อันภิกษุนี้ทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีความสุขโดยส่วนเดียวได้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายย่อมประพาศพรหมจรรย์ใน
พระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะเหตุจะทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีความสุขโดยส่วนเดียวนี้ โดย
แท้หรือ.

ดูก่อนอุทายี ภิกษุทั้งหลายจะประพาศพรหมจรรย์ในเรา เพราะเหตุ
จะทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีความสุขโดยส่วนเดียวนี้ หามิได้ ดูก่อนอุทายี ธรรมเหล่าอื่น
ที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า ที่ภิกษุทั้งหลายจะประพาศพรหมจรรย์ในเรา เพราะ
เหตุที่จะทำให้แจ้งชัดนั้น ยังมีอยู่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ธรรมทั้งหลายที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าที่ภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะเหตุจะทำให้แจ้งชัดนั้นเป็นไฉน.

[๓๘๕] ดูก่อนอุทายี พระตถาคตเสด็จอุบัติขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดี ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษ ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของพวกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พระตถาคตพระองค์นั้น ทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีคุณอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งธรรมาพร้อมทั้งพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง คฤหบดี หรือผู้เกิดเฉพาะในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ย่อมฟังธรรมนั้น แล้วได้ศรัทธาในพระตถาคต เขาประกอบด้วยศรัทธานั้น ย่อมเห็นตระหนักรู้ว่า ฆราวาสคับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวดูจะสังขจัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไรเราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกบวชเป็นบรรพชิต สมัยต่อมา เขาละกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ ละเครื่องนุ่งห่มน้อยใหญ่ ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้ว ดำรงระวางในพระปาติโมกข์อยู่ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจร มีปรกติเห็นในโทษเพียงเล็กน้อยว่าเป็นภัย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ประกอบด้วยกายกรรม วาจากรรม ที่เป็นกุศล มีอาชีวะบริสุทธิ์ ถึงพร้อมด้วยศีล ค้ำครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย

ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะเป็นผู้สันโดษ ฯลฯ ภิกขุฉันละนิวรรณ์ ๕ ประการ เหล่านี้ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ เป็นเครื่องทำปัญญาให้ทุพพลได้แล้ว เธอ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ดูก่อนอุทายี ธรรมแม้นี้แลเป็นธรรมที่ยิ่งกว่าและ ประณีตกว่า ที่ภิกขุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในเรา เพราะเหตุที่จะทำให้ แข็งชัด.

ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง ภิกขุบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใส แห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ดูก่อนอุทายี ธรรมแม้นี้แล เป็นธรรมที่ยิ่งกว่าและ ประณีตกว่า ที่ภิกขุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในเรา เพราะเหตุที่จะทำให้ แข็งชัด.

ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง ภิกขุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะและ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลาย สรรเสริญว่าผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ดูก่อนอุทายี ธรรม แม้นี้แล เป็นธรรมที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า ที่ภิกขุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ ในเรา เพราะเหตุที่จะทำให้แข็งแรง.

ดูก่อนอุทายี อีกประการหนึ่ง ภิกขุบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มี สุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุ ให้สติบริสุทธิอยู่ ดูก่อนอุทายี ธรรมแม้นี้แล เป็นธรรมที่ยิ่งกว่าและประณีต กว่า ที่ภิกขุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในเรา เพราะเหตุที่จะทำให้แข็งแรง.

ญาณ ๓

[๓๘๖] ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่อ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึก ได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนอุทายี ธรรมเมื่อนี้ แลเป็นธรรมที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า ที่ภิกษุทั้งหลายพระพุดิพรหมจรรย์ ในเราเพราะเหตุที่จะทำให้เกิดแจ้งชัด.

ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้ม จิตไป เพื่อรู้จิตและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังอุปบัติ เลวประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอัน บริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ฯลฯ เธอย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนอุทายี ธรรมเมื่อนี้ เป็นธรรมที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า ที่ภิกษุทั้งหลายพระพุดิพรหมจรรย์ในเรา เพราะเหตุที่จะทำให้เกิดแจ้งชัด.

ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้ม จิตไปเพื่ออัสวักขญาณ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้อัสวะ นี้อัสวสมุทัย นี้อัสวนิโรธ นี้อัสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จาก กามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณ หยั่งรู้หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ

เสร็จแล้ว ก็อื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี คุณก่อนอุทายี ธรรมแม่นี้แล เป็น
ธรรมที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า ที่ภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในเรา
เพราะเหตุที่จะทำให้แจ้งชัด.

สกุอุทายีขอบวช

[๓๘๗] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สกุอุทายีปริพาชก
กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาณิตของพระองค์
แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาณิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก
เปรียบเหมือนบุคลลหงายของทีคว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือ
ตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูปดังนี้ฉันใด พระผู้มีพระภาค
เจ้าทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยายฉันนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็น
สรณะ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนัก
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด.

[๓๘๘] เมื่อสกุอุทายีปริพาชกกราบทูลอย่างนี้แล้ว บริษัทของ
สกุอุทายีปริพาชกได้กล่าวห้ามสกุอุทายีปริพาชกว่า ท่านอุทายี ท่านอย่าประ-
พฤติพรหมจรรย์ในพระสมณโคดมเลย ท่านอุทายี ท่านเป็นอาจารย์ อย่าอยู่
เป็นอันเตวาสิกเลย เปรียบเหมือนหม้อน้ำแล้วจะพึงเป็นจอกน้อยลอยในน้ำ
ฉันใด ข้ออุปไมยนี้ ก็จักมีแก่ท่านอุทายี ฉะนั้น ท่านอุทายี ท่านอย่าประ-
พฤติพรหมจรรย์ในพระสมณโคดมเลย ท่านอุทายีเป็นอาจารย์ อย่าอยู่เป็น
อันเตวาสิกเลย.

ก็เรื่องนี้ เป็นอันยุติว่า บริษัทของสกุทายิปริพาชก ได้ทำสกุทายิปริพาชกให้เป็นอันตราในพรหมจรรย์ ในพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยประการฉะนี้แล.

จบจุฬสกุทายิสสูตรที่ ๕

อรรถกถาจุฬสกุทายิสสูตร

จุฬสกุทายิสสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตฺตํ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยथा ปณ ภาณเต ภควา คือ ปริพาชก ประสงค์จะฟังธรรมกถา นี้ เมื่อจะแสดงความมีอาลัยในพระธรรมเทศนา จึงกล่าวแล้ว บทว่า ตํ เยเวตฺถ ปฏฺฐาตุ ปัญหาจงปรากฏแก่ท่าน ความว่า หากท่านประสงค์จะฟังธรรม ปัญหาข้อหนึ่ง เหตุอย่างหนึ่ง จงปรากฏแก่ท่าน. บทว่า ยถา มํ ปฏฺฐาเสยฺย คือ เป็นเหตุที่จะให้ธรรมเทศนาปรากฏแก่เรา. ท่านแสดงว่าเมื่อกถาตั้งขึ้นด้วยเหตุ นั้น เพื่อจะฟังธรรมได้สบาย. บทว่า ตสฺส มยฺหํ ภาณเต ข้าพระองค์เกิดสติปรารภพระผู้มีพระภาคเจ้า ความว่า นัยว่า สกุทายิปริพาชก นั้น เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นคิดว่า หากพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ที่นี้ ความแห่งภายีคณีนี้อัศจรรย์ จึงระลึกถึงพระทศพลว่า พระทศพลจักทรงทำเนื้อความให้ปรากฏ ควรให้ประทีปพันดวงช่วงโชติฉะนั้น. เพราะฉะนั้นสกุทายิปริพาชก จึงได้กล่าวคำมีอาทิวา ตสฺส มยฺหํ ภาณเต ดังนี้. ในบทเหล่านั้นบทว่า อโห หนฺน ทั้งสองบทเป็นนิบาตลงในความว่า เป็นที่ระลึกถึง. ด้วยเหตุ นั้นเมื่อสกุทายิปริพาชกระลึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า

จึงได้มีความระลึกถึงว่า **อโห หนุณ ภควา อโห หนุณ สุคโต** โอ ผู้ฉลาดใน
ธรรมเหล่านี้ ต้องเป็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นแน่ ต้องเป็นพระสุคตเป็นแน่.
บทว่า **โย อิมสั** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดเป็นผู้ฉลาดดี
ฉลาดด้วยดี ชำนาญ เฉียบแหลมในธรรมเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น พึงทรงกล่าวเป็นแน่. พระสุคตพระองค์นั้น พึงทรงกล่าวเป็นแน่.
เพราะกิเลสเครื่องถึงภพใหญ่ย่อมอย่างเดียวแสนโกฏิน้อย ปราภฏแก่
บุพเพนิวาสานุสสติของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น นี่เป็นอธิบายในบทนี้ด้วย
ประการฉะนี้. บทว่า **ตสฺส วาหิ ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ** หรือเราพึงปรารถนา
ส่วนอดีต ความว่า จริงอยู่ ผู้ใด เป็นผู้มีลาภ ผู้นั้นเมื่อเขากล่าวว่า เมื่อก่อน
ท่านได้เป็นกษัตริย์ ได้เป็นพราหมณ์ เมื่อได้อยู่ จักพึงโดยเคารพ. ส่วนผู้ไม่
มีลาภ จักเป็นอย่างนี้ จักเป็นอย่างนี้ ดังนี้บ้าง เขาย่อมแสดงเพียงกรรมเท่านั้น.
เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสอย่างนี้ว่า เราจะพึงยังจิต
ของผู้นั้น ให้ยินดีได้ด้วยการพยากรณ์ ปัญหาปรารภขั้นส่วนอดีต ดังนี้.
บทว่า **โส วา มํ อปรนฺตํ** ผู้นั้นพึงถามปัญหาปรารภขั้นส่วนอนาคตกะเรา
คือ เพราะอนาคตังสญาณ ย่อมสำเร็จ แก่ผู้ได้ทิพยจักขุ. เพราะฉะนั้นพระองค์
จึงตรัสอย่างนี้. บทนอกนี้มีนัยดังได้กล่าวแล้วในตอนก่อน.

บทว่า **ธมฺมํ โว เทลิสฺสามิ** เราจักแสดงธรรมแก่เธอทั้งหลาย
ความว่า ได้ยินว่า สกฤทธาธิปรีชาชนนี้ แม้เมื่อแสดงถึงขั้นในอดีตก็จักไม่รู้
แม้เมื่อแสดงถึงขั้นในอนาคตก็จักไม่รู้. เมื่อเป็นดังนี้พระผู้มีพระภาคเจ้ามี
พระประสงค์จะทรงแสดงถึงปัจจุอาการอันละเอียดอ่อน จึงตรัสอย่างนั้น. ก็
สกฤทธาธิปนั้นจักรู้ขั้นนั้นได้หรือ จักยังไม่รู้ขั้นนั้นในทันทีทันใด แต่จักเป็น
ปัจจัยแห่งวาสนาของเขาในอนาคต พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นดังนี้จึงตรัส

อย่างนั้น. บทว่า **ปี สุปิสาจกัม** ปิสาจฝุ่น คือ ปิสาจที่เกิดในที่ที่ไม่สะอาด.
ด้วยว่าปิสาจนั้น ถือเอารากไม้รากหนึ่งแล้วไม่ปรากฏกาย. มีเรื่องเล่าว่า

ยักษิณคนหนึ่งให้ทารก ๒ คนนั่งที่ประตูอุปารามแล้วเข้าไปในเมือง
เพื่อแสวงหาอาหาร. พวกเด็กเห็นพระเถระกำลังออกบิณฑบาตรรูปหนึ่ง จึงกล่าว
ว่า พระคุณเจ้าขอรับ มารดาของพวกเรา เข้าไปภายในพระนคร พระคุณ
เจ้าเห็นช่วยบอกแก่มารดานั้น เจ้าได้สิ่งใดจงถือเอาสิ่งที่ได้แล้วรีบกลับไปเสีย.
พวกเด็กเหล่านั้นไม่อาจจะรออยู่ได้ เพราะความหิว. พระเถระถามว่าเราจะเห็น
มารดาของเจ้านั้นได้อย่างไรเล่า. พวกเด็กจึงกล่าวว่า พระคุณเจ้า จงถือเอา
รากไม้ที่เกิด แล้วได้ถวายรากไม้ชิ้นหนึ่ง. ยักษ์หลายพันได้ปรากฏแก่พระเถระ
พระเถระได้เห็นยักษิณนั้นด้วยสัญญาณที่พวกเด็กให้ไว้. พระเถระเห็นยักษิณ
มีรูปร่างน่าเกลียด น่ากลัว หวังแต่จะหาของสกปรกที่ถนนกันแต่อย่างเดียว จึง
กล่าวความนี้ เมื่อยักษิณถามว่า ท่านเห็นฉันได้อย่างไร พระเถระจึงแสดงชิ้น
รากไม้ให้ดู. ยักษิณคว่ำรากไม้ถือเอาไป. ปิสาจฝุ่นทั้งหลาย ถือเอารากไม้รากหนึ่ง
แล้วไม่ปรากฏกายด้วยประการนี้.

สกลุททปิปริพาชกนั้นกล่าวว่า แม้ปิสาจฝุ่นเข้าพระองค์ยังไม่เห็นเลยหมาย
ถึงยักษิณนั้น. บทว่า **น ปกฺขายติ** คือไม่เห็นไม่ปรากฏ. บทว่า **ทิมปิ โข**
เต เอสา ความว่า คุณก่อนอุททียี วาจาของท่านนั้นฟังขยายออกอย่างยืดยาว.
อธิบายว่า เมื่อกล่าวอย่างนั้น ฟังเป็นไปร้อยปีบ้าง พันปีบ้าง และวาจานั้นก็
ไม่ฟังแสดงเพื่อความได้ประโยชน์เลย. บทว่า **อปฺปภาณฺนิหิริกตัม** เป็นคำใช้ไม่ได้
ความว่าคำนั้นถึงความเป็นคำไม่นำสัตว์ออกไป ไม่มีคำ ไม่มีประโยชน์. บัดนี้
เมื่อสกลุททปิปริพาชกจะแสดงถึงวรรณนั้นจึงกล่าวคำมีอาทิว่า **เสยฺยถาปิ ภาณฺเต**
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบแก้วไพฑูรย์. ในบทเหล่านั้นบทว่า **ปญฺทุกมฺพล**
นิภฺจิตฺโต แก้วไพฑูรย์ เขาวางไว้ที่ผ้ากัมพลสีแดง คือ วางไว้ที่ผ้ากัมพลสีแดง

อันมีสีไม่เสมอกัน. บทว่า **เอว วัณโณ อตุตา โหติ** คนก็มีวรรณฉนั้น สกฤททาธิกล่าวคำนี้ว่า ตัวตนนั้นในเวลาเราตายย่อมรุ่งเรืองดุจจันทร์ในสุกทินห-
เทวโลก หมายถึงจันทร์ที่เกิดในสุกทินหเทวโลก.

บทว่า **อัย อิมถ์ อุภินัน** บรรดาวรรณทั้งสองเหล่านี้หึ่งห้อยใน
เวลาเดือนมีคในราตรีนี้งามกว่า ประณีตกว่า ความว่านัยวรัศมิของแก้วมณี
ไม่ชำนออกภายนอก แสงของหึ่งห้อยตัวเล็กแผ่ออกไปเพียง ๑ นิ้ว ๒ นิ้ว และ
๔ นิ้ว ส่วนแสงของหึ่งห้อยตัวใหญ่ แผ่ออกไปแม้ประมาณเท่าบริเวณของลาน
นวดข้าว เพราะฉะนั้น สกฤททาธิจึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า **วิทุเช** คือ กระจาง
อธิบายว่า อยู่ไกลโดยปราศจากเมฆ. บทว่า **วิคตวลาหเก** คือ ปราศจากเมฆ.
บทว่า **เทเว** คือ ฝน. บทว่า **โอสธิตารกา** คือ ดาวพระศุกร์. จริงอยู่เพราะอา-
จารย์บางคนบอกกล่าวว่า ชนทั้งหลายย่อมถือเอาโอสถ โดยสัญญาณนั้นตั้งแต่
ดาวพระศุกร์ขึ้น ฉะนั้นดาวนั้นท่านจึงเรียกว่า **โอสธิตารกา**. บทว่า **อภิโท**
อทุมรตตสมย คือ ดวงจันทร์ในเวลาเที่ยงคืนตรง. ด้วยบทนี้ท่านแสดงถึง
ดวงจันทร์ที่ตั้งอยู่ในสมัยคือในท่ามกลางท้องฟ้า. แม้ในบทว่า **อภิโท มชฺฌนุ-**
ติเก ดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงตรง ก็มีนัยที่เหมือนกัน. บทว่า **ตโต โข** คือ
เทวดาเหล่านั้นมีมากกว่า กว่านั้น. อธิบายว่า มีมากและมีมากกว่า. บทว่า **อาภา**
นานุโณติ คือ สู้แสงพระจันทร์พระอาทิตย์ ไม่ได้. แสงพระจันทร์และ
พระอาทิตย์ย่อมส่องแสงสว่างไปด้วยแสงสว่างในตัวของตนเอง.

บัดนี้เพราะสกฤททาธิ คิดว่าเราจักถามถึงโลกมีความสุขโดยส่วนเดียว
จึงนั่งนิ่งลึ้มคำถาม. ฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงให้สกฤททาธิ ระลึกถึง
คำถามได้ จึงตรัสพระดำรัสมีอาทิว่า **กิ ปน อุทายิ เอกนตุโส โลโก**
ดูก่อนอุทายิ โลกมีความสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่หรือ. ในบทเหล่านั้น บทว่า

อาการวดี คือ มีเหตุ. บทว่า **อญฺญตรํ วา ปน ตโปคฺฉํ** คุณคือตบะ
อย่างใดอย่างหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายถึง ถัทธิของอเจลกะ คือ เว้น
การดื่มสุรา. เพราะเหตุไร สกฤทฺธายีจึงถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โลกมี
ความสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่หรือ. นัยว่าสกฤทฺธายีนั่นได้คิดว่า แม้เราก็กล่าวว่า
ตนมีความสุขโดยส่วนเดียว. อนึ่งเรากล่าวการปฏิบัติเป็นสุขบางเวลา เป็นทุกข์
บางเวลา. แม้ปฏิบัติของตน ผู้มีความสุขโดยส่วนเดียวก็พึงมีความสุขโดย
ส่วนเดียว. กลาของพวกเราเป็นกลาไม่นำสัตว์ออกไป. ส่วนกลาของพระศาสดา
เป็นกลานำสัตว์ออกไป เพราะเหตุนี้บัดนี้เราจะถามพระศาสดาแล้ว จึงจะรู้
เพราะฉะนั้นพระเถระจึงถาม.

บทว่า **เอตฺถ มยฺ อสนฺตุสํ** คือพวกเราไม่ยินดีในเหตุนี้ เพราะเหตุ
ไร บริษัทยของสกฤทฺธายีปริพาชกจึงได้กล่าวอย่างนั้น. นัยว่าบริษัทยของสกฤทฺธายี
ปริพาชกเหล่านั้นรู้ว่า เมื่อก่อนพวกตนตั้งอยู่ในธรรม ๕ ประการ กระทำ
กสิณบริกรรมยังตติยฌานให้เกิด ครั้นฌานยังไม่เสื่อม ทำกาละแล้วเกิดในชั้น
สุกฺกิมหะแต่เมื่อกาลผ่านไป แม้กสิณบริกรรมก็ไม่รู้. แม้ตติยฌานก็ไม่สามารถ
ให้เกิดได้. อนึ่งพวกเราเรียนธรรมอันเป็นส่วนเบื้องต้น ๕ ว่า ปฏิปทามีเหตุ.
แล้วเรียนตติยฌานว่าโลกมีสุขโดยส่วนเดียว. เพราะฉะนั้นพวกเขาจึงกล่าว
อย่างนั้น. บทว่า **อตุตฺตริตรํ** คือสิ่งที่ยิ่งกว่าธรรม ๕ นี้. ท่านอธิบายว่า พวก
เราไม่รู้ปฏิบัติหรือโลกอันเป็นสุขโดยส่วนเดียวยิ่งกว่าตติยฌาน. บทว่า
อปฺปสทฺเท กตฺวา คือห้ามปริพาชกเหล่านั้นซึ่งเริ่มจะทำเสียงดังไม่ให้มีเสียง
โดยเดือนครั้งเดียวเท่านั้น. ในบทว่า **สัจฉิกิริยาเหตุ** เพราะเหตุทำให้แจ้งนี้.
สัจฉิกิริยา มี ๒ อย่างคือ **ปฏฺฐิลาภสัจฉิกิริยา** (การทำให้แจ้งการได้) ๑
ปัจฉักขสัจฉิกิริยา (การทำให้แจ้งประจักษ์) ๑. ในสัจฉิกิริยา ๒ อย่างนั้น ผู้ยัง

ตติยมานให้เกิดแล้ว ตติยมานยังไม่เสื่อม ทำกาละเกิดเป็นผู้มีอายุและวรรณ
เสมอเทวดาเหล่านั้น ในสุกกนิหโลก นี้ชื่อว่า ปฏิลาภสังกิริยา. ผู้ยัง
จตุตถมานให้เกิดแล้วไปสู่สุกกนิหโลกด้วยการแสดงฤทธิ์แล้วดำรงอยู่สนทนา
ปราศรัยกับเทวดาเหล่านั้น นี้ชื่อว่า ปัจจกขสังกิริยา ตติยมานของสัง-
กิริยาแม้ทั้งสองนั้นชื่อว่าอาการวิปปฏิทา ปฏิปทามีเหตุ ไม่ยังตติยมานให้
เกิดก็ไม่สามารถเกิดในสุกกนิหโลกได้ (และ) ไม่สามารถยังจตุตถมานให้เกิด
ได้. สกุกุทายีหมายถึงสังกิริยาทั้งสองเมื่อนี้จึงทูลว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะ
เหตุทำให้แจ้งโลกมีสุขโดยส่วนเดียวนั้นแน่นอน. บทว่า อุทกมณโฑ คือ
หม้อน้ำ. บทว่า. อนนุตรายมกาลี บริษัทของสกุกุทายีได้ทำอันตราย คือได้
ทำอันตรายโดยที่สกุกุทายีปริพาชกไม่ได้บรรพชา เพราะอุปนิสัยวิบัติ.

ได้ยินว่า สกุกุทายีปริพาชกนี้ได้บวชในศาสนาของพระกัสสปพุทธเจ้า
ได้บำเพ็ญสมณธรรม. ครั้งนั้นภิกษุสหายของเขาคนหนึ่งกล่าวว่า อาวุโสเขา
เบื่อในศาสนาจักสีลละ. ภิกษุนั้นเกิดความโลภในบาตรและจีวรของภิกษุผู้เป็น
สหายนั้นจึงได้กล่าวถึงคุณของความเป็นภุคคฤหัสถ์. ภิกษุสหายจึงให้บาตรและ
จีวรแก่ภิกษุนั้นแล้วก็สึก. ด้วยกรรมของภิกษุนั้น บัดนี้จึงเกิดอันตรายต่อการ
บรรพชาเฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า. สูตรก่อนของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้านั้นเป็นเพียงภาณวารที่เกิน. สูตรนี้เป็นภาณวารหลัก ด้วยประการฉะนี้.
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรมโดยแบบแผนเพียงเท่านี้. การบรรพชาบรรพชาไม่
เกิดแม้ด้วยเทศนาครั้งเดียว. แต่จักเป็นปัจจัยแก่ภิกษุนั้นในอนาคต เพราะเหตุ
นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงธรรม. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นความที่
ธรรมนั้นจะเป็นปัจจัยในอนาคตเมื่อยังมีพระชนม์อยู่ จึงไม่ทรงแต่งตั้งภิกษุแม้
รูปหนึ่งไว้ในเอตทัคคะในเมตตาวาหารี (มีธรรมเป็นเครื่องอยู่คือเมตตา).

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่า ในอนาคตภิกษุนี้จักบวชในศาสนา
ของเราแล้วจักเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุผู้เป็นเมตตาวาหารี. ภิกษุนั้นเมื่อพระผู้มีพระ-

ภาคเจ้าปริณิพพานแล้ว บังเกิดในกรุงปตลิสฺสตร ในสมัยของพระเจ้าธรรมา-
โศกราชบวชแล้ว ครั้นบวชแล้วได้บรรลุพระอรหัต มีชื่อว่าพระอัสสคฺคตเถระ
ได้เป็นผู้เลิศแห่งภิกษุผู้เป็นเมตตาวีhari. ด้วยอนุภาพแห่งเมตตาของพระ-
เถระ แม้สัตว์เดียรัจฉานทั้งหลายก็ได้รับเมตตาจิต. พระเถระเป็นอาจารย์สั่งสอน
ภิกษุสงฆ์ในสกลชมพูทวีป อาศัยอยู่ที่ วัดตนิเสนาสนะ. คงประมาณ ๓๐ โยชน์
ได้เป็นเรือนสำหรับทำความเพียรอย่างเดียว. พระเถระลาดแผ่นหนังไว้บน
อากาศแล้วนั่งบนแผ่นหนังนั้นบอกกรรมฐาน. เมื่อกาลผ่านไปพระเถระไม่ไป
บิณฑบาต นั่งบอกกรรมฐานอยู่ในวิหาร. มนุษย์ทั้งหลายไปยังวิหารได้ถวาย
ทาน. พระเจ้าธรรมาโศกราชได้สดับคุณของพระเถระ มีพระประสงค์จะทรง
เห็น ได้ทรงส่งคนไปนิมนต์ถึง ๓ ครั้ง. พระเถระดำริว่า เราจะให้โอวาทแก่
ภิกษุสงฆ์ ดังนี้แล้วจึงมิได้ไปแม้แต่ครั้งเดียวด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาพุทธสุตฺตปิฎกที่ ๕

๑๐. เวชณสสูตร

เรื่องเวชณปริพาชก

[๓๘๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตเมืองสาวัตถี ครั้งนั้นแล เวชณสปริพาชก เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

เปรียบเทียบวรรณ ๒ อย่าง

[๓๘๖] เวชณสปริพาชกยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วได้เปล่งอุทานในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า นี่เป็นวรรณอย่างยิ่ง นี่เป็นวรรณอย่างยิ่ง ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า คุณก่อนก็ जानະ ท่านทำไมจึงกล่าวอย่างนี้ว่า นี่เป็นวรรณอย่างยิ่ง นี่เป็นวรรณอย่างยิ่ง ดังนี้ ก็วรรณอย่างยิ่ นั้นเป็นไฉน.

เว. ข้าแต่ท่านพระโคตม วรรณใดไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่า หรือประณีตกว่าวรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยิ่ง.

ภ. คุณก่อนก็ जानະ วรรณไหนเล่า ที่ไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่า หรือประณีตกว่า.

ข้าแต่ท่านพระโคตม วรรณใด ไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่าหรือประณีตกว่า วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยิ่ง.

[๓๕๑] คุณกัจจกานะ ท่านกล่าวแต่เพียงว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม วรรณใดไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่า หรือประณีตกว่า วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยิ่ง ดังนี้ วาจาของท่านฟังขยายออกอย่างยืดยาว แต่ท่านไม่ชี้วรรณนั้นได้

คุณกัจจกานะ เปรียบเหมือนบุรุษฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เราปรารณารักใคร่นางชนปทกัลยาณี ในชนบทนี้ คนทั้งหลายฟังถามเขาอย่างนี้ว่า พ่อ นางชนปทกัลยาณีที่พ่อปรารณารักใคร่นั้นพ่อรู้จักหรือว่าเป็นนางกษัตริย์ พราหมณี แพศย์ หรือศูทร เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาฟังตอบว่า หามิได้ คนทั้งหลายฟังถามเขาว่า พ่อ นางชนปทกัลยาณีที่พ่อปรารณารักใคร่นั้น พ่อรู้จักหรือว่า นางมีวรรณอย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาฟังตอบว่า หามิได้ คนทั้งหลายฟังถามเขาว่า พ่อ นางชนปทกัลยาณีที่พ่อปรารณารักใคร่นั้น พ่อรู้จักหรือว่า สูง ดำ หรือพอสั้นท้วม ดำ ขาว หรือมีผิวคล้ำ อยู่ในบ้าน นิคม หรือนครโน้น เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาฟังตอบว่า หามิได้ คนทั้งหลายฟังกล่าวกะเขาว่า พ่อ พ่อปรารณารักใคร่หญิงที่พ่อไม่รู้จัก ไม่เคยเห็นนั้นหรือ เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาฟังตอบว่า ถูกแล้ว คุณกัจจกานะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้น คำกล่าวของบุรุษนั้น ถึงความเป็นคำใช้ไม่ได้ มิใช่หรือ.

แน่นอน พระโคตมผู้เจริญ เมื่อเป็นเช่นนั้น คำกล่าวของบุรุษนั้น ถึงความเป็นคำใช้ไม่ได้.

คุณกัจจกานะ ข้อนี้ฉันใด ท่านก็ฉันนั้นแล กล่าวอยู่แต่ว่า ข้าแต่พระโคตม วรรณใดไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่า หรือประณีตกว่า วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างยิ่ง ดังนี้ แต่ไม่ชี้วรรณนั้น.

ข้าแต่ท่านพระโคตม เปรียบเหมือนแก้วไพฑูรย์อันงาม เกิดเองอย่าง
บริสุทธิ์ ๘ เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว เขาวางไว้ที่ผ้ากัมพลแดงย่อมสว่าง
ไสวส่องแสงเรืองอยู่ฉันใด ตัวตนก็ฉันนั้น เมื่อตายไป ย่อมเป็นของมีวรรณ
ไม่มีโรค.

[๓๕๒] ดูก่อนก็ जानະ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน แก้ว-
ไพฑูรย์อันงามเกิดเองอย่างบริสุทธิ์ ๘ เหลี่ยม นายช่างเจียรระไนดีแล้ว เขาวาง
ไว้ที่ผ้ากัมพลแดง ย่อมสว่างไสวส่องแสงเรืองอยู่ ๑ แฉกหึ่งห้อยในเวลาเดือน
มิดในราตรี ๑ บรรดาพรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามกว่าและประณีตกว่า
กัน.

ข้าแต่ท่านพระโคตม บรรดาพรรณทั้งสองนี้ แฉกหึ่งห้อยในเวลา
เดือนมิดในราตรีนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๓๕๓] ดูก่อนก็ जानະ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน แฉก
หึ่งห้อยในเวลาเดือนมิดในราตรี ๑ ประทีปน้ำมันในเวลาเดือนมิดในราตรี ๑
บรรดาพรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามกว่าและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่ท่านพระโคตม บรรดาพรรณทั้งสองนี้ ประทีปน้ำมันในเวลา
เดือนมิดในราตรีนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๓๕๔] ดูก่อนก็ जानະ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ประทีป
น้ำมันในเวลาเดือนมิดในราตรี ๑ กองไฟใหญ่ในเวลาเดือนมิดในราตรี ๑
บรรดาพรรณทั้งสองนี้ วรรณไหนจะงามกว่าและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่ท่านพระโคตม บรรดาพรรณทั้งสองนี้ กองไฟใหญ่ในเวลา
เดือนมิดในราตรีนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๑๕๕] คุณก่อนก็ जानะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน กองไฟใหญ่เวลาเดือนมีดในราตรี ๑ ดาวพระศุกรีในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี ๑ บรรดาวรรณทั้ง ๒ นี้ วรณทั้ง ๒ นี้วรณไหนจะงามกว่าและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่ท่านพระโคตม บรรดาวรรณทั้งสองนี้ ดาวพระศุกรีในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรีนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๑๕๖] คุณก่อนก็ जानะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ดาวพระศุกรีในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี ๑ ดวงจันทร์ในเวลาเที่ยงคืนตรง ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆในวันอุโบสถที่ ๑๕ ค่ำ [เพ็ญกลางเดือน] ๑ บรรดาวรรณทั้งสองนี้ วรณไหนจะงามกว่าและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่ท่านพระโคตม บรรดาวรรณทั้งสองนี้ ดวงจันทร์ในเวลาเที่ยงคืนตรง ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในวันอุโบสถที่ ๑๕ ค่ำ นี้งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๑๕๗] คุณก่อนก็ जानะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ดวงจันทร์ในเวลาเที่ยงคืนตรง ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในวันอุโบสถที่ ๑๕ ค่ำ ๑ ดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงตรง ในอากาศอันกระจ่าง ปราศจากเมฆในสรวทสมัยเดือนท้ายฤดูฝน ๑ บรรดาวรรณทั้งสองนี้ วรณไหนจะงามกว่าและประณีตกว่ากัน.

ข้าแต่พระโคตม บรรดาวรรณทั้งสองนี้ ดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงตรง ในอากาศอันกระจ่างปราศจากเมฆ ในสรวทสมัยเดือนท้ายฤดูฝนนี้ งามกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย.

[๑๘๘] ดูก่อนกัจจานะ เทวดาเหล่านี้โดยย้อมสีแสงพระจันทร์และแสงพระอาทิตย์ไม่ได้ เทวดาเหล่านี้มีมากกว่าเทวดาพวกที่สีแสงพระจันทร์และแสงพระอาทิตย์ได้ เรารู้เรื่องเช่นนั้นคืออยู่ ถึงกระนั้น เราก็มักกล่าวว่า วรรณใดไม่มีวรรณอื่นยิ่งกว่า หรือประณีตกว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านก็ชื่อว่า กล่าวอยู่ว่า วรรณใดเลวกว่าและเศร้าหมองกว่าแมลงหึ่งห้อย วรรณนั้นเป็นวรรณอย่างอื่น ดังนี้ แต่ท่านไม่ชี้วรรณนั้นเท่านั้น.

ดูก่อนกัจจานะ กามคุณ ๕ เหล่านี้ กามคุณ ๕ เป็นโชน คือ รูปที่พึงรู้แจ้งด้วยจักขุ น่ารปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก เกี่ยวด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด เสียงที่พึงรู้แจ้งด้วยโสต...กลิ่นที่พึงรู้แจ้งด้วยฆานะ...รสที่พึงรู้แจ้งด้วยชีวา...โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งด้วยกาย น่ารปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก เกี่ยวด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด.

ดูก่อนกัจจานะ กามคุณ ๕ เหล่านี้แล ความสุขโสมนัสอันใด อาศัย กามคุณ ๕ เหล่านี้เกิดขึ้น ความสุขโสมนัสนี้เรากล่าวว่า กามสุข [สุขเกิดแต่กาม] ด้วยประการฉะนี้ เป็นอันเรากล่าวกามสุขว่าเลิศกว่ากามทั้งหลาย กล่าว สุขอันเป็นที่สุดของกาม^๑ ว่าเลิศกว่ากามสุข ในความสุขอันเป็นที่สุขของกามนั้น เรากล่าวว่าเป็นเลิศ.

สรรเสริญสุขอันเป็นที่สุดของกาม

[๑๘๙] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว เวณสปริพาชกได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้อที่พระโคตมผู้เจริญตรัสกามสุขว่าเลิศกว่ากามทั้งหลาย ตรัสความสุขอันเป็นที่สุดของกามว่าเลิศกว่ากามสุข ในความสุขอันเป็นที่สุดของกามนั้นตรัสว่าเป็นเลิศนี้ ตรัสดีน่าอัศจรรย์นัก ไม่เคยมีมา.

๑. หมายเอานิพพาน

ดูก่อนกัจจანะ ข้อที่ว่ากามก็ดี กามสุขก็ดี สุขอันเป็นที่สุดของการ
ก็ดี นี่ยากที่ท่านผู้มีความเห็นเป็นอย่างอื่น มีความพอใจเป็นอย่างอื่น มีความ
ชอบใจเป็นอย่างอื่น มีความประกอบเนื้อความเป็นประการอื่น มีลัทธิอาจารย์
เป็นประการอื่นจะพึงรู้ได้ ดูก่อนกัจจานะ ภิกษุเหล่าใดเป็นอรหันตชินาสพ
อยู่จบพรหมจรรย์ มีกรณีะได้ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์
ของตนอันถึงแล้วตามลำดับ มีสังโยชน์ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะ
รู้โดยชอบ ภิกษุเหล่านั้นแล จะพึงรู้ข้อที่ว่า กาม กามสุข หรือสุขอันเป็น
ที่สุดของกามนี้ได้.

[๔๐๐] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว เวชนสปริพาชก
โกธธ ขัดใจ เมื่อจะดำริว่าดิเียนพระผู้มีพระภาคเจ้าคิดว่า เราจักให้พระสมณ-
โคดมได้รับความเสียหาย ดังนี้ จึงได้กราบทูลว่า ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น สมณ-
พราหมณ์บางพวกในโลกนี้ ไม่รู้เงื่อนไขเบื้องต้น ไม่รู้เงื่อนไขเบื้องปลาย แต่
ปฎิญาณอยู่ว่า เรา รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ
ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีดังนี้ ภายตของสมณพราหมณ์
เหล่านั้น ถึงความเป็นคำนำห้วเราะทีเดียว ถึงความเป็นคำดำซ้ำอย่างเดียว ถึง
ความเป็นคำเปล่า ถึงความเป็นคำเหลวไหลแท้ ๆ.

[๔๐๑] ดูก่อนกัจจานะ สมณพราหมณ์เหล่าใด เมื่อไม่รู้เงื่อนไข
ต้น เมื่อไม่รู้เงื่อนไขเบื้องปลาย มาปฎิญาณว่า เรา รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว
พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความอย่าง
นี้มิได้มี ดังนี้ สมณพราหมณ์เหล่านั้นควรถูกข่มขี้สมกับเหตุ ดูก่อนกัจจานะ
ก็แต่ว่าเงื่อนไขเบื้องต้นจงงคไว้เถิด เงื่อนไขเบื้องปลายจงงคไว้เถิด บุรุษผู้รู้ความ
ไม่เป็นคนโออวด ไม่มีมายา เป็นคนซื่อตรง ของงมาเถิด เราจะสั่งสอน

เราจะแสดงธรรม เมื่อปฏิบัติตามคำที่เราสอนแล้ว ไม่นานก็รู้จักเอง จักเห็นเอง ได้ยินว่า การที่จะหลุดพ้นไปได้โดยชอบจากเครื่องผูก คือ เครื่องผูกคืออวิชชา ก็เป็นอย่างนั้น.

ดูก่อนกัจจานะ เปรียบเหมือนเด็กอ่อนยังนอนหงาย จะพึงถูกเขาผูกไว้ด้วยเครื่องผูกที่ข้อเท้าทั้งสอง ที่ข้อมือทั้งสอง ที่คอหนึ่ง เป็นห้าแห่ง เครื่องผูกเหล่านั้น จะพึงหลุดไปเพราะเด็กนั้นถึงความแก่กล้าแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย เขาพึงรู้ว่าเป็นผู้พ้น และเครื่องผูกก็ไม่มี จันใด กัจจานะ บรูษผู้รู้ความก็จันนั้นแล เป็นคนไม่โอ้อวด ไม่มีมายา เป็นคนซื่อตรง ของงมาเถิด เราจักสั่งสอน เราจักแสดงธรรม เมื่อปฏิบัติได้ตามคำที่เราสอนแล้ว ไม่นานนักก็จักรู้เอง จักเห็นเอง ได้ยินว่า การที่จะหลุดพ้นไปได้โดยชอบจากเครื่องผูก คือเครื่องผูกคืออวิชชา ก็เป็นอย่างนั้น.

เวชณสปริพาชกแสดงตนเป็นอุบาสก

[๔๐๒] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว เวชณสปริพาชกได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของทีคร่ำ เปิดของทีปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่าผู้มีจักขุจักเห็นรูปดังนี้จันใด พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยายจันนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระโคตมผู้เจริญ ทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบเวชณสสูตรที่ ๑๐

จบปริพาชกวรรคที่ ๒

๑๐. อรรถกถาเวณสสูตร

เวณสสูตร มีบทเริ่มต้นว่า เอมเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้นบทว่า เวณโส ได้ยินว่าเวณสปริพาชกนี้
เป็นอาจารย์ของสกุททายิปริพาชก. เวณสปริพาชกนั้นได้ยินว่า สกุททายี
ปริพาชก เผอิญหาบิพรรณอย่างยิ่งจึงคิดว่า สกุททายีนั่นเราให้เรียนเป็นอย่าง
ดีแล้ว แม้สกุททายีก็เรียนได้ดี เขาแพ้ได้อย่างไรหนอ เอาละ เราจะไปเอง
ทูลถามปัญหาบิพรรณยิ่งกะพระสมณโคดมแล้วจรรู้ได้. จึงไปกรุงสาวัตถีประมาณ
๔๕ โยชน์จากกรุงราชคฤห์ แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ยืน
เปล่งอุทานในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า. ในบทนั้นพึงทราบโดยนัยดังกล่าว
แล้ว เช่นกับสูตรก่อนนั้นแหละ. เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรง
เริ่มว่า ปญฺจ โข อิม กามคุณ ๕ เหล่านี้. คนบางคนแม้ครองเรือนก็เป็น
ผู้หนักในกามน้อมไปในกาม. บางคนเป็นผู้หนักในเนกขัมมะน้อมไปในเนก-
ขัมมะ อนึ่ง บางคนเป็นบรรพชิต เป็นผู้หนักในกามน้อมไปในกาม. บาง
คนเป็นผู้หนักในเนกขัมมะ น้อมไปในเนกขัมมะ. บุคคลนี้ชื่อว่า เป็นผู้หนักใน
กาม บุคคลนั้นเมื่อเขากล่าวกถานี้จักกำหนดความที่ตนน้อมไปในกาม เทศนา
นี้จักเป็นที่สบายของบุคคลนั้น เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงเริ่ม
เทศนานี้. บทว่า กามคุณุสุข สุขอันเป็นที่สุดของกาม ท่านประสงค์เอา
นิพพาน. บทว่า ปาปิโต ภวิสฺสติ จักให้พระสมณโคดมได้รับความเสีย
หาย คือจักให้ถึงความไม่รู้. บทว่า ลามกํ เย สมฺปชฺชติ ถึงความเป็น
ธรรมดำซ้ำ คือ ถึงความเป็นธรรมเพียงคำพูดอันไร้ประโยชน์นั่นเอง. บทว่า

ติฏฐตุ ปุพฺพนฺโต ติฏฐตุ อปรนฺโต เงื่อนเบื้องตัน จงคไว้เถิด เงื่อน
เบื้องปลายจงคไว้เถิด. เพราะบุพเพนิวาสญาณอันสมควรแก่ถาในอดีตของ
ท่านไม่มี. ทิพจักขุญาณอันสมควรแก่ถาในอนาคตก็ไม่มี. ฉะนั้นพระผู้มี-
พระภาคเจ้าจึงตรัสว่า แม้ทั้งสองอย่างนั้นก็จงคไว้เถิด . บทว่า สุตตฺตพฺพนฺตเณหิ
คือด้วยเครื่องผูกทำด้วยด้าย คือเขาผูกด้ายไว้ที่มือเท้าและที่คอเพื่อดูแลทารก
นั้น . เครื่องผูกนี้ท่านหมายถึงด้ายนั้น. แต่ครั้งเป็นผู้ใหญ่ เครื่องผูกเหล่านั้น
เปลือยจะหลุดไปเอง หรือตัดออกไป. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงบทนี้ด้วย
บทว่า เอวเมว โข ดังนี้. การไม่รู้ที่สุตเบื้องตันแห่งอวิชา ฤดูกาลที่เด็ก
อ่อนไม่รู้เครื่องผูกทำด้วยด้ายฉะนั้น. เพราะไม่สามารถรู้ที่สุตแห่งอวิชาได้.
แต่การรู้ว่า ความพันแห่งเครื่องผูกคืออวิชา ด้วยอรหัตมรรค เช่นกับการรู้
ในเวลาพัน. บทที่เหลือในที่ทั้งปวง ง่ายทั้งนั้นด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาเวณสสูตรที่ ๑๐

จบปริพาชกวรรคที่ ๓

รวมพระสูตรในวรรคนี้มี ๑๐ สูตร คือ

๑. จุฬวัจจนโคตตสูตร	๒. อัคคิวัจจนโคตตสูตร
๓. มหาวัจจนโคตตสูตร	๔. ที่มนขสูตร
๕. มาคันทียสูตร	๖. สันทกสูตร
๗. มหาสกุททายิสูตร	๘. สมณมุนทิกสูตร
๙. จุฬสกุททายิสูตร	๑๐. เวณสสูตร